

הספרייה הדיגיטאלית להיסטוריה ומורשת חיל האויר
www.fisherlibrary.org.il
פרסומי הספרייה הדיגיטאלית מוגנים על ידי זכויות יוצרים
מותר לעשות בהם שימוש אישי לא מסחרי

שמואל גורדון

30 שעות באוקטובר

החלטות גורליות: חיל-האוויר בתחילת מלחמת יום כיפור

ספרית מעריב

שלושים שעות באוקטובר

ספריית מכון פישר בית חיל ה
3598
30 שעות באוקטובר
גורדון, שמואל
גור 982.3(9)

שמואל גורדון

שלושים שעות באוקטובר

החלטות הרות גורל על הפעלת חיל האוויר בתחילת מלחמת יום כיפור

ספרית מעריב

SHMUEL GORDON

THIRTY HOURS IN OCTOBER

עריכה: דני דור, יוסי קליין
עיצוב העטיפה: יורם נאמן / יעל רשף
צילום העטיפה: מיכאל כהן

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך
או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר –
כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

נדפס בישראל, תשס"ח
2008 © כל הזכויות שמורות
ספרית מעריב, תל־אביב
מספר קטלוגי: 492588
לוחות והדפסה: מפעלי דפוס כתר ירושלים

Hebrew Copyright © 2008 by
Ma'ariv Book Guild
Tel Aviv
All rights reserved
Printed in Israel 2008

שי – זיכרון חיוך עיניך מחזיר אותי לחיים מדי בוקר

לחש הטייסים העלומים

לא הלכנו
בשדות. לא מסביבנו
יהום הסער. אנחנו לא
מימי צקלג. לא טיפסנו
על גבעת התחמושת. אנחנו לא
היינו חשופים בצריח. לא צעדנו
בשורה על קו הרכס. אנחנו לא
מאותו הכפר. לא חזרנו
מעמק הבכא. אנחנו לא
העיניים של. לא אמרנו
שטוב למות בעד. אנחנו לא
מגש הכסף, לא טס ולא צלחת.

אנחנו רק מה שעשינו,
המקום שממנו באנו
ואליו לא נשוב

תוכן העניינים

פתח דבר 11

הקדמה 13

חלק ראשון: שנות העיצוב 23

חלק שני: האם התכוננו כראוי? 35

חיל אוויר קטן עד כאב 38

פרק 1: התעצמות 43

מערכות נשק 43

תקציב כביטוי להערכת המצב 48

טייסים נמצאים בתחרות כל הקריירה 50

פרק 2: "מלחמת ההתשה היתה מלחמה אמיתית" 57

מערכה מקדימה: לוחמת אוויר־אוויר 62

מערכה שנייה: תקיפת כוחות יבשה בזירת התעלה 64

מערכה שלישית: מבצעים מיוחדים 67

מערכה רביעית: פריחה – תקיפות בעומק מצרים 68

מערכה חמישית: תחילת התערבות סובייטית 73

מערכה אחרונה: מערכה משולבת 76

סיכום כמותי של מלחמת ההתשה 82

פרק 3: "נכשלנו, אנחנו יודעים שנכשלנו" 85

מניעת הישג מצרי – האומנם? 86

"לא מנענו את רשימת הנפגעים המתארכת" 89
עליונות מצרית בשמי התעלה: צעד ראשון למלחמת יום כיפור 91
"אמ"ן לא מסכים להערכת חיל האוויר" 99
השפעה אסטרטגית־מדינית של חיל האוויר 109
סיום: אור צהוב 117

חלק שלישי: "מחר תפרוץ מלחמה" 119
פרק 4: כוננות 'כחול־לבן' 122

פרק 5: "הערבים יקבלו מכה מוחצת" 130
"למכה מקדימה יש חשיבות ראשונה במעלה" 137
"ללא סיוע אווירי בשלב הראשון" 142

פרק 6: "ההערכות יתאימו לטווח ארוך" 146
"חופש פעולה באויר משמעותו חופש פעולה על הקרקע" 150
יחסי הכוחות ערב המלחמה 161

פרק 7: "באמ"ן ההיררכיה קובעת את ההערכה" 166
"התנאי המרכזי הוא שינוי מהותי במאזן הכוחות האווירי" 169

פרק 8: "החלטה אסטרטגית ערבית חשובה ביותר" 180
כשל מודיעיני באיסוף ובהערכה 187
"המודיעין האווירי לא התריע" 194
התרבות האסטרטגית המצרית 198
"כל המלחמה היתה נראית אחרת" 201

פרק 9: צומת החלטה 1. 14:30: "מחר תפרוץ מלחמה" 204
דין וחשבון על המוכנות למלחמה 212

חלק רביעי: צלצול הגונג — 6 באוקטובר 219
פרק 10: החלטות מקדימות 223
צומת החלטה 2. 04:30 : "להתחיל לפי המודל" 223
צומת החלטה 3. 06:45: מתקיפת טילים לשדות תעופה 226

פרק 11: סיעור מוחות בטרם ייפול הפור 235

פרק 12: "אם נהלום ראשונים, לא נקבל דבר" 248
צומת החלטה 4. 09:20: "ביטול מתקפה מקדימה נופל כרעם ביום בהיר" 248
צומת החלטה 5. 09:20: "על סיפורי זמיר לא מגייסים את כל צה"ל" 257
צומת החלטה 6. 13:00: "פירוק הפצצות היה שגיאה" 262

פרק 13: "יש המראות מדמיר" 271
צומת החלטה 7. 13:50: "ההפתעה היתה טוטלית" 271
"מחר יעמוד חיל האוויר במבחן קשה ויקר מאוד" 293

חלק חמישי: היום השחור – 7 באוקטובר 297

פרק 14: שעות ראשונות של החמצה 301
צומת החלטה 8. 00:30: המשימה – טילים. המטרות – תותחי נ"מ ושדות תעופה 310

פרק 15: "'דוגמן' הוא מודל לכישלון אווירי" 321
צומת החלטה 9. 06:45: שגיאה גורלית 321
"למבצע תקיפת טילים כזה לא פיללנו" 328
מדוע לא איתרנו את הסוללות? 336
"אמרתי להם להפסיק את 'תגר'" 347

פרק 16: "גורלה של מדינת ישראל מותנה בחיל האוויר" 352
צומת החלטה 10. 11:30: "חורבן הבית" – חזרה לדרום 353
צומת החלטה 11. 13:00: "לחלק את חיל האוויר לשניים" 363
20:00: "מתקפות האוויר הרסו מספר עצום של חלקי גשרים" 368
שבי וחקירות 372

פרק 17: "אפילו אם חיל האוויר יקיז את דמו עד חמישים אחוז" 375
"בדרום רמת הגולן החזקנו רק מהאוויר" 379
"לא הייתי מוציא מסקנות לגבי תקיפת טילים" 383
סיום: "זה תלוי רק בנו" 394

חלק שישי: ממיתוס לאתוס 397

פרק 18: "היינו תחת השפעת הלם פסיכולוגי" 402
"הגעתי למסה קריטית – יש להשיג הפסקת אש" 407
משבר אמון 416
ביקורת התבונה המבצעית 422

פרק 19: "האחריות שלכם היא מוחלטת" 432
ראש הממשלה. "הייתי רגילה לקבל החלטות" 436
שר הביטחון. "ההלם שלו היה חמור פי כמה" 438
הרמטכ"ל. "המחשבה השקולה רחוקה מלהשביע רצון" 442
מפקד חיל האוויר. "חשיבה מוטעית והפעלה שגויה" 448
קתרזיס: לאחר שמונה שנים ושמונה חודשים 458
דגל חיל האוויר 459

נספחים 461
נספח 1: אינטליגנציה של קביעת החלטות 463
נספח 2: נתונים כמותיים 471

הערות 495

מקורות 555

מפתח שמות ועניינים 589

פתח דבר

קריאה משר הביטחון, בלי פרזיולוגיה, "הכל בידיכם," הוא אומר, "הכל תלוי בכם עכשיו." הוא אומר שגם ברמה, גם שם הכל בידי חיל האוויר, לא רק בתעלה, קדימה!
בני פלד בתא רמשל"ט[1]

כאשר הוחזרו השבויים לאחר מלחמת יום כיפור, הוזמנו כל טייסי חיל האוויר לערב חגיגי. הוותיקים ביניהם לא יכלו להימנע מהשוואה עם המסיבה שנערכה לסיום מלחמת ששת הימים. במסיבה ההיא נפגשו כולם בחיבוקים, בטפיחות על שכם, בבדיחות ובשמחה גדולה. הפעם נפגשו בלחיצות יד ובשאלות מהוסות על גורל הנעדרים ושלום משפחות ההרוגים.

במסיבה הקודמת הרים מפקד חיל האוויר, אלוף מוטי הוד, כוס ברכה ואיחל שגם במלחמה הבאה, אם תתרחש, ננצח כמו במלחמת ששת הימים. בערב זה היה מפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, מאופק למדי. הוא סיים באומרו שאת המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק, התזמורת חייבת להמשיך לנגן.

הטייסים, הוותיקים שטסו במלחמת סיני, והצעירים שמלחמת יום כיפור היתה להם טבילת האש, חשו תסכול ואכזבה. הם ידעו שאפשר היה לעשות יותר בתחילת המלחמה, הרבה יותר. הם זכרו שהנגנים וכלי הנגינה, הטייסים והמטוסים, הוכנו היטב והיו במלוא כושרם. המיתרים היו מכוונים כראוי עד לאחרון שבהם, התזמורת היתה מאומנת ומתואמת. נכתבו יצירות נהדרות שהתזמורת תרגלה פעם אחר פעם, וידעה גם לאלתר כאשר נדרשה לכך. היא היתה ערוכה על מושביה, מוכנה ונכונה לתת קונצרט נפלא. אך משהו בניצוח השתבש ולא עבד כראוי.

הטייסים לא ידעו על מה לשים את האצבע, היכן היו נקודות התורפה. רבים מהם תוהים על כך עד היום. ספר זה נועד לחפש ולמצוא כמה מהתשובות.

שמואל גורדון
2008

הקדמה

מתי מספר היו, אך גבורתם הוכחה בקרב – והיא זוהרת.
וידגיליוס[2]

בחיל האוויר וביעילותו תלוי כל הביטחון שלנו. אם חיל האוויר לא ישלוט בשמים, אני מסופק אם נוכל בשעת הצורך לגייס את צבאנו, אני מסופק אם נוכל לפעול. התנאי הקודם הוא שיהיה שלטון באוויר.
דוד בן־גוריון[3]

יש טעם בעיון חוזר בשיקולים ובהחלטות, אף לאחר שמביאים בחשבון את הרושם שיצרו הדוחות והאזעקות מן החזיתות שהקדירו את התמונה עוד יותר מהמציאות הקודרת.
אלחנן אורן[4]

האלים על האולימפוס הם שקבעו את גורל המלחמה על טרויה, כך שר המשורר העיוור למען לא יהרגוהו קרובי הנסיכים המתים. בפני – סגורה האפשרות להיתלות באלים. האיליאדה של חיל האוויר בשלושים השעות הראשונות של מלחמת יום כיפור מקורה בכישרונות, בחולשות ובמגבלות של בני אנוש.

מלחמת יום כיפור היא אירוע מכונן בחיי האומה ובחיי הלוחמים ששרדו אותה. מדי שנה מתערבים בזיכרון הלאומי שלנו חשבון נפש אישי ולאומי; חשבון תרבותי ודתי, יחד עם אלפי שנות היסטוריה יהודית ועם עשרות שנים של תקומת ישראל. שני חשבונות הנפש לא ייסגרו אי־פעם. במשך הדורות יתמזגו לזיכרון אחד, לחשבון נפש אחד אישי ולאומי. הספר הזה הוא עוד ניסיון לעשות את חשבון הנפש של הדור ההוא – דור מלחמת יום כיפור.

המטרה העיקרית של הספר – להבין את ההחלטות האסטרטגיות של ראש הממשלה, שר הביטחון, הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר הקשורות והמשפיעות

על הפעלת הכוח האווירי בשלושים השעות הראשונות במלחמת יום כיפור, גורמיהן ותוצאותיהן.

כמה סיבות למיקוד זה: בשעות אלו החזיתות היו פרוצות, המילואים טרם הגיעו, והסדיר לא עמד בפרץ. ב־6-7 באוקטובר נשחקו כוחות צה"ל בזירה המצרית ובדרום רמת הגולן עד דק. עד כמה תרם חיל האוויר, למרות אבדותיו הכבדות, לעצירת השיטפון הסורי ובלחימה נגד 'הצונאמי' המצרי? שעות אלו כה קריטיות, כה מרכזיות במלחמה, כה מרובות החלטות – נבונות ושגויות שנקבעות בה – עד שאי אפשר להרחיב את היריעה על פני ימים נוספים. המערכה לבלימה היא שלב העומד בפני עצמו.

מדוע רק חיל האוויר?

להבדיל מקרבות היבשה, המלחמה האווירית בשעות הראשונות טרם נחקרה ביסודיות. לא ברמה מסווגת ולא ברמה הגלויה. אפילו ועדת אגרנט לא נכנסה לעובי הקורה בתחום זה. חיל האוויר מילא תפקיד חשוב באותן שלושים שעות קריטיות, ומחקר זה אמור להשלים חלק מהחסר.

ומדוע דווקא תהליכי קביעת החלטות על הפעלת חיל האוויר?

לאחר המלחמה כל יחידות חיל האוויר כתבו עבודות מחקר ותחקיר יסודיות ופרטניות. במפקדת חיל האוויר, ענף תולדות החיל, נכתבו כמה וכמה כרכים על המלחמה. עיקרם של אלו הוא תיעוד והצגת נתונים כמותיים מפורטים, אך הם נמנעים בדרך כלל מהערכות, מכתיבה ביקורתית ומהפקת לקחים רגישים. התחום העיקרי אשר לפי מיטב ידיעתי לא נחקר עד עתה, הוא תהליכי קביעת החלטות וההחלטות עצמן. אלחנן אורן, שהשקיע שנים רבות במחקר וכתב את ההיסטוריה הרשמית של מלחמת יום כיפור, מכוון את המשך המחקר במילים מתונות, בבחינת מועט המכיל את המרובה: "יש טעם בעיון חוזר בשיקולים ובהחלטות [במלחמה]".[5] הספר נועד למלא את החסך בתחום זה.

בעקבות שנים רבות של איסוף מקורות ראשוניים וראיונות עם מפקדים וקציני מטה נוצרה תשתית עובדתית מוצקה, לא ידועה, ושונה למדי מהידוע עד כה על פי ספרי זיכרונות וספרות מחקרית.

רבים וטובים עושים עם חיל האוויר ועם עצמם חשבון נפש, וסוברים כי לא השיגו תוצאות משביעות רצון במלחמת יום הכיפורים. אלוף עזר ויצמן, מפקד חיל האוויר בעבר, מצביע על חוסר ההצלחות בתחילת המלחמה ועל הצורך ללמוד את לקחיה: "חיל האוויר לא התגבר על מערך הטילים המצרי

והסורי במועד הדרוש, ולא יכול לשתף את עצמו בעוצמה הראויה בבלימת האויב בשתי החזיתות. הטיל כופף במלחמה הזאת את כנפו של המטוס – זו עובדה הראויה ללימוד קפדני ולהפקת לקחים".[6]

מוסיף מוטי הוד, מפקד חיל האוויר במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה: "שני נושאים הם הנושאים הקריטיים, החשובים ביותר שקרו לחיל האוויר במלחמת יום הכיפורים: 1. חשיבה מוטעית של מפקד חיל האוויר לקראת מלחמת יום הכיפורים ותוך כדי הימים הראשונים של המלחמה. 2. הפעלה שגויה של חיל האוויר. כתוצאה מהחשיבה המוטעית הזאת. כל היתר היה פועל יוצא מכך".[7]

מגדיל לבקר אלוף בני פלד, מפקד חיל האוויר במלחמת יום כיפור: "חלק גדול מחוסר היעילות והתסכול בטייסות חיל האוויר, במוצב השליטה של חיל האוויר, ואצל מפקד חיל האוויר, נבע מכך שהפערים בין הציפיות שלנו עצמנו, ממה שאנחנו נהיה מסוגלים לעשות לכוחות יבשה בתנאים שידענו שישררו [לבין מה שביצענו] – היו גדולים מאוד. חוסר היעילות היה גדול מעבר למצופה, והתסכול כתוצאה מזה היה גדול עוד יותר. נראה לי שבתום המלחמה הזאת, התסכול של חיל האוויר בהבנתו את העניין הזה היה גדול וחריף שבעתיים מהטענות שהיו כלפיו".[8]

בספר זה אנסה להתמודד עם האתגרים שהציבו מפקדי חיל האוויר ולבחון את אמיתותם וגורמיהם. הספר מתמקד בהחלטות האסטרטגיות שנקבעות – כיצד להפעיל את חיל האוויר בשלושים השעות הראשונות של המלחמה, בהחלטות העיקריות, כיצד התקבלו, השפעתן על תוצאות המערכה נגד מערכי הטילים קרקע־אוויר ועל מידת התרומה האווירית בקרב הבלימה. מה הם מקורות האחריות לחוסר היעילות שמציין בני פלד, מה גורם לתסכול של הלוחמים והמפקדים, מקורותיו, סיבותיו, ואם אכן מוצדק התסכול.

אין זה עוד ספר שמספר את תהילת חיל האוויר. ספר זה חוקר ובוחן את העובדות, כמותיות ככל האפשר. רבות מהן היו חסויות במשך שנים. נדרש מאמץ איסופי גדול לאתר שברי מידע, נתונים מפוזרים אי־פה אי־שם, בניירות אישיים, בתעודות ובראיונות. בתקווה לפענח את האירועים ולהוסיף נדבך לחיפוש אמת אובייקטיבית, לא יותר מזה, עלי לזכור ולהזכיר כי האמת פנים רבות לה, לא את כולם הצלחתי לגלות, ועדיין רב הנסתר.

התחלתי במחקר ב־1992 והתמקדתי ביום ה־7 באוקטובר, אולם לא יכולתי להתעלם מיום פריצת המלחמה ומהיום שלפניו. אי אפשר לחקור את המלחמה בלי להתבונן על שנות העיצוב ומלחמת ההתשה, שבה נתקל חיל האוויר לראשונה במערכי טילים סובייטיים, שלימדוהו לקח בל יישכח; שנים שבהן גיבש וליטש את האיכות, התרבות המבצעית, והיכולות שמאפיינות אותו. במהלך המחקר נדמה היה כי עשרים וחמש השנים הראשונות היו מעין שלב לימוד והכנה לקראת הדבר האמיתי – שלושים שעות באוקטובר 1973. ייתכן שעלי להמשיך לבחון כיצד השפיעו אותן שלושים השעות הקשות ביותר בחיי חיל האוויר על המשך המלחמה. אך קוצר היריעה ויכולתי המוגבלת דחו זאת לפעם אחרת.

במשך הכתיבה נעשה ניסיון רצוף להתמקד ולהצטמצם לנושא האווירי ולאירועים המשפיעים עליו. הסביבה המדינית והצבאית השפיעה על חיל האוויר, על החלטותיו ועל פעולותיו. אך היתה גם השפעת גומלין של חיל האוויר על המטה הכללי, על הפיקודים המרחביים, על שר הביטחון ועל הממשלה. כדי להעמיק בתחום האווירי היה עלי להתרחב לא פעם לממד המדיני־אסטרטגי, למלחמה על היבשה, לקביעת החלטות בממשלה ובמטה הכללי של צה"ל, ואף להציג כמה תובנות חדשות בתחומים אלו.

התקופה המתוארת רוויה במושגים בסיסיים של ביטחון לאומי, וביניהם הרתעה, התרעה, הפתעה, מכה מקדימה, מכה שנייה, מתקפת מנע, קביעת החלטות ועוד. בצדם מעט מושגים מתחום המלחמה האווירית כמו עליונות אווירית, קו גבול אווירי וכינויים של תוכניות מבצעיות. לרוב נהוג לפתוח בפרק תיאורטי שמציג את הדעות השונות ואת מצב הידע. פרק מסוג זה בדרך כלל אינו מועיל; אדרבה, הוא מפריע לקורא. המומחים בנושא נוהגים לדלג עליו. רוב הקוראים אינם מוצאים בו עניין למרות חשיבותו, וגם הם מדלגים עליו או סוגרים בייאוש את הספר. כאן נבחרה גישה שונה, גישה שמבקשת לסגור את הפערים בין התיאוריה לעולם המעשה. לאורך הספר, כאשר ניתקל בנושא רווי באחד הערכים־מושגים, נקדים לו קטע קצר. לדוגמה, כאשר נגיע לבחינת ההחלטה לא לבצע מכה מקדימה של חיל האוויר, נקדים ונסביר את המושג.

הספר אינו מרבה בשיח על ההתרעה הקצרה שנחקרה שתי וערב, אך מציע על תקלות מודיעיניות נוספות, חמורות כמעט באותה מידה. כאן מצפות לקורא הפתעות לא מעטות. הספר עוסק בצמצום בהתנהלות הממשלה,

במטה הכללי, ובמפקדות הפיקודים המרחביים, בעיקר כאשר ישנה נגיעה ישירה לחיל האוויר. לא נרבה בסיפורי מלחמה. באלו פוטם הקורא עד לזרא. הספר ממוקד בתיאור ובבחינת החלטות אסטרטגיות אוויריות ובתוצאותיהן. כפי שנראה, במהלך הלחימה החלטות מכריעות יתקבלו בתא הקטן והצר, שם שולט מפקד חיל האוויר בכוחותיו, ואליו באים הרמטכ"ל ושר הביטחון.

נטלתי על עצמי מחקר זה ביוון שחוקר אמור להתמקד בתחומים שבהם יש לו יתרון יחסי. מחקר הלוחמה האווירית המודרנית מחייב מקצוענות, לימוד והבנה כמעט אינטימית של כל מרכיביה. תהליכי קביעת החלטות במצבי משבר הופכים למקצוע מחקרי ויישומי בפני עצמו. הערכת מצב צבאית ותת־התחום האווירי שלה דורשים ממומחים אוויריים תת־התמחות ייחודית שאין בית־ספר שמלמד זאת, פרט לבית־הספר המעשי והאמפירי של מציאות חמקמקה ודינמית, שהזדמן לי ליטול בה חלק במלחמה אחרת. על פניו נראה כי התמחות בביטחון לאומי, באסטרטגיה ובלוחמה אווירית במשך שנים רבות, וכן בניסיון מבצעי, בצד הכשרה אקדמית, בניסיון במתודולוגיות מחקר אקדמיות וניסיון מעשי במחקר, כל אלו מאפשרים התמודדות עם הסוגיות המרכזיות וחשיפת תובנות חדשות. כמובן, גם לשגות שגיאות שעליהן אבקש מהקורא למחול לי.

הספר נשען על כמה סוגי מקורות: ספרים שהוציאו יחידות שונות, ספרי זיכרונות, מחקר וביקורת. סיכומי ימי עיון, וספרות נוספת. כל אלו סייעו לי לתיאור הרקע הבינלאומי, המדיני, הביטחוני, האווירי וקורות צה"ל בתקופה הנדונה. מקורות אלו סייעו להבנה ולפענוח סוגיות הקשורות לכלל צה"ל, לסוגיות מודיעיניות ולסוגיות אוויריות ידועות. המקורות שחיפשתי אחריהם במודע, ושימשו אותי לליבת המחקר – קביעת ההחלטות בחיל האוויר – הם בעיקר מקורות ראשוניים. מסמכים רבים מאוסף אישי שנצבר במשך שנים רבות של מחקר, שקלוטים של דיונים שונים ושל מרכזי קביעת החלטות, מחקרים ותחקירים שטרם פורסמו, ספרי זיכרונות אותנטיים, ולבסוף אוצר בלום של ראיונות אישיים שנערכו במשך שנים רבות, שבהם המרואיינים סיפקו גם תעודות חיוניות שסייעו לי מאוד.

בנוגע לליבת המחקר, היה עלי לשמור מכל משמר על איכות המקורות כדי

למנוע ככל האפשר ספקות וערעורים על העובדות, הממצאים והמסקנות. מיעטתי ביודעין לעשות שימוש ולהסתמך על פרשנויות והערכות של חוקרים שהתמחותם אינה בתחום האווירי אלא בתחומים אחרים, אם כי אינם מהססים לקבוע מסמרות גם בתחום זה. לא הרשיתי לעצמי להיעזר בסיפורים ובספרים שבהם דמיון ומציאות משמשים בערבוביה. כמו כן זיהיתי כי איכותם של מקורות ישראליים עולה בדרך כלל במידה רבה על זו של מקורות זרים. אף על פי שיכולתי לעשות לעצמי הקלות, התנזרתי ושמרתי ככל יכולתי על עקרונות אלו במיון החומר הרב.

שיטת המחקר של קביעת ההחלטות האסטרטגיות מתבססת על סריקה של דגמים שונים של קביעת החלטות, עיצוב הדגם המתאים למחקר זה, בחירה באחת־עשרה החלטות אסטרטגיות מרכזיות שהשפיעו ביותר על הפעלת חיל האוויר בשלב הבלימה. ההחלטות נבחנו לפי כמה נדבכים: מה היה הידע בידי המחליטים בזמן קביעת ההחלטה, מה היו התהליך והמנגנון שסייעו לקביעתה, האם גובשו תמונות מצב והערכות מצב, מה היו החלופות המוכרות למחליטים, היתרונות והחסרונות שלהן, ומה היו תוצאות כל החלטה. בסיום הספר נבחנה באופן רחב יותר סוגיית האחריות להחלטות.

בכתיבה הנחתה אותי השאיפה שהספר יהיה קריא וזמין ככל האפשר. בראיונות אישיים ובשִקלוטים של דיונים המרואיינים והדוברים משתמשים בשפה מדוברת; שפה שאינה מובנת כשהיא הופכת למודפסת. כאשר הנושא הוא מקצועי, גדל הקושי פי כמה. לכן נטלתי לעצמי חירות מסוימת באופן הצגת המובאות בספר. ראיונות ושִקלוטים נערכו לפי סדר הגיוני ולפי כללי כתיבה, ותוקנו חלק משגיאות דיבור וכפילויות מיותרות. באשר למובאות מספרים וממאמרים, גם הם נערכו קלות, ולא הוספתי שלוש נקודות לסימון דילוגים על כמה מילים כדי להקל את הקריאה. יחד עם זאת, נשמרה בקפדנות משמעות הדברים, המילים ואופן הביטוי. כל ההדגשות הן שלי אלא אם כן נכתב אחרת. הדרגות של המוזכרים בספר והמרואיינים הן דרגותיהם בעת המלחמה. הנחת יסוד היא שהקורא מכיר את האירועים העיקריים, קרא ספרים שמתארים את התקופה, רואה ושומע תוכניות בתקשורת לקראת כל יום כיפור, ולכן אמנע ממנו שעמום הכרוך בתזכור אירועים בצורה שטחית אך בכמות לא נדלית.

חלקו הראשון של הספר מתאר את שנות העיצוב של חיל האוויר ממלחמת העצמאות עד לסיום מלחמת ששת הימים. חלקו השני מתאר ומנתח את הלחימה האווירית במלחמת ההתשה ואת תקופת ההתכוננות של חיל האוויר מסיומה עד לתחילת אוקטובר 1973. חלקו השלישי עוסק בישורת האחרונה לפני המלחמה, ומתרכז ביום ה־5 באוקטובר. הוא מתאר את מצבו של חיל האוויר לפני יריית הפתיחה, כאשר הרמטכ"ל מצלצל לבני פלד ב־6 באוקטובר לפנות בוקר, ומודיע לו שהמלחמה בפתח. החלק הרביעי מתרכז ביום ה־6 באוקטובר, בהחמצת שעות כושר, בהחלטות שנקבעות בו, כיצד הן נקבעות, ואי ניצול עוצמתו של חיל האוויר בשעות הראשונות. החלק החמישי ממוקד ביום ה־7 באוקטובר – יומו הקשה ביותר של חיל האוויר – בהחלטות בעייתיות, בתהליכי קביעתן, ובתוצאותיהן החמורות. בחלק האחרון מנותחות כמה סוגיות אסטרטגיות ומידת אחריותם של קברניטים להחלטות ולתוצאותיהן. לסיום, לאחר התלאות והמכות, מציע הספר קרן אור, קתרזיס, לקוראים הנאמנים.

לכל חוקר ישנה אחריות ומחויבות לחתור לתובנות, גם אם מרות הן כלענה. בטרם נצלול במים הסוערים, כמה הסתייגויות: במרחק של עשרות שנים קשה להגיע לתובנות מובהקות. לא הכל גלוי, והפצעים עדיין פתוחים. קשה לשחזר ולחזור לאווירה הדחוסה, לחוסר הוודאות, לכאוס, לתדהמה ולאכזבה, לנטל האחריות לכישלון בזיהוי מלחמה קרבה ובאה, תחושת אחריות לגורלה של אומה ולחיי לוחמים, ולכאב שבא עם ידיעות מצטברות על חללים. הרקע הפסיכולוגי אינו ניתן לכימות או להערכה, אך יש לו חלק בלחצים ובקושי לקבוע החלטות תבוניות. המרואיינים והחוקר, כולם היו שם, גם הם מעורבים. חלק מהם אף שותפים לאחריות במידה זו או אחרת. כולם ידידי ורובם מפקדי. כבוד חיל האוויר יקר לכולנו. ייתכן שהידידות, החברות בקבוצת הליבה והמחויבות לחיל האוויר עשויים להשפיע ולמתן גישה ביקורתית אובייקטיבית. הטיות אלו וכמה נוספות עלולות לשבש את הבנת האירועים, את הערכתם ואת המסקנות הנובעות מהם. על כך עלי להתריע בפני הקורא.

לוחמי חיל האוויר שנטלו חלק באירועי אותם ימים רגישים לכל הקשור למלחמה האווירית. רבים נושאים זיכרונות, צלקות, מטענים רגשיים, סיפורים שטרם סופרו ומסקנות אישיות. אלו שראיינתי, שאני חייב להם תודה מעומק

לבי, נושאים מטענים בלבם ובזיכרונם. למרות השנים הרבות שעברו, עדיין יש צורך פנימי לדבר ולספר במלחמת יום כיפור. רוב המככבים בספר, מפקדים ולוחמים, אלו החיים ואלו המתים, המצליחים והנכשלים, פעלו מתוך אמונה לוהטת שהם עושים את הדברים הנכונים, את כל שביכולתם, ויותר מכך, כדי שמדינה זו תשרוד. כך הם פעלו באותן שלושים שעות ארוכות, מלוות בהבזקי התפוצצויות, קולות נפץ, זעקות כאב, נודפות ריח עשן, ריח דם ורוויות חשש עמוק לגורל המדינה והעם. היום מילים אלו אולי נשמעות מופרזות ופתטיות, אך באוקטובר ההוא, ב־1973, הן היו מציאות בחיים הנאדרים של אותו שבט נכחד – 'מסדר האבירים האחרון'. אין כתר שיונח על ראשם של חברי. עליהם, על גיבורי הספר עלומי השם, ייאמר: כה רבים חבים כה הרבה לכה מעטים.

ישנה דמות שפותחת שער בכל אחד מחלקי הספר, קצין בכיר שמייצג את מחשבותיהם של כמה מפקדים וקציני מטה בעלי תפיסה מבצעית אחרת מול החלטות בעייתיות. קצין שנאבק על תפיסתו המבצעית נגד החלטות שגויות. למען הלוחמים, למען חיל האוויר, למען מדינתו. אל נא תנסו לזהותו. ייתכן שדמותו ממלאת את תפקיד המקהלה בטרגדיה יוונית, ייתכן שיראו בה את דמות האלטר־אגו של המחבר, וייתכן שהצדק עם כולם.

הספר נכתב תוך כדי קונפליקט מתמיד: בין שאיפה להגיע קרוב ככל האפשר לחקר העובדות, בגישה חסרת פניות וביקורתית, לבין אהבה קשה לחיל הזה. תחושת אחווה עמוקה לכל חברי הלוחמים, הבקרים, הטכנאים ואנשי המודיעין. תחושת תודה לכל אשר למדתי וקיבלתי מהם. הכרה כי חלק גדול ממני עוצב וגדל בעשרות שנים שבהן שירַתִי בו, בסדיר, בקבע ובמילואים. הקונפליקט בין הביקורת לבין האהבה ליווה אותי במשך הכתיבה. אני מקווה שאהבתי לא פגמה בביקורת. אמרו לפני כי 'נאמנים פצעי אוהב'.

רבים יעצו לי, אנשי מקצוע ועורכים העירו ותיקנו, אך אין איש יכול להימנע משגיאות ומטעויות, וכך גם אני. ישנן עובדות שנעלמו מעיני העשויות לשפוך אור מזווית אחרת על המציאות. ייתכן שכמה מהערכותי אינן מדויקות. אני מצר ומתנצל מעומק לבי אם טעיתי ופגעתי במישהו. תודה מיוחדת לחברי גיורא גורן יוצא חיל האוויר על התמיכה, הסיוע, העזרה

והביקורת שטרח להעביר על הספר עד לרגע האחרון. למרדכי (מוטי) חבקוק מחיל האוויר שתמך, סייע ככל יכולתו, והעביר ביקורת בונה כאשר התבקש. לעמירם אזוב בן קיבוצי, משמר העמק, שהיה לי לעזר רב, והעמיד לעיוני את חומר הגלם העצום שצבר על הבלימה היבשתית בדרום. לפרופסור מרטין ון־קרפלד, מורי ורבי, שקרא וביקר את הטיוטה בלשונו העדינה.

תודה למפקד חיל האוויר בעבר, אלוף הרצל בודינגר, שקרא פרקים רגישים וסייע לי לא ליפול לבורות יקוש. לאלוף אבי יערי שטרח וסייע בניכוש עשבים שוטים מסוגיות מודיעיניות שונות. תודה לאלוף אלי זעירא, ראש אגף מודיעין במלחמה, שעיין פעם אחר פעם בפרקים העוסקים במודיעין למרות הקושי, תמך בקביעותי והוסיף תובנות חשובות, ואלוף עמנואל סאקל שסייע בהבנת קרב היבשה.

תודה חמה לאנשי הוצאת 'מעריב', ובמיוחד לדני דור, על תמיכתם ורוחב לבם. אני מודה מעומק לבי לכל אלו שהסכימו להתראיין, הקדישו לי מזמנם, חשפו את צפונות לבם, פתחו בפני אוצרות בלומים שלא ידעתי על קיומם, והעבירו ביקורת על פרקים שנשלחו לעיונם. ללא תרומתם לא יכולתי לשפוך אור על פרשיות נעלמות ומרתקות ועל סוגיות שנויות במחלוקת. אם יותר לי, תודה למשפחותינו, שהיו *מתעלפות מחרדה במלחמה* ההיא בכל פעם שמכונית צבאית הגיעה לבית־המלון, למי באים להודיע הפעם? ולבסוף, תודה מיוחדת לבני משפחתי על העידוד וחום הלב, שהחיים במחיצתם כה הקלו עלי את יצירתו של ספר זה.

במקום לומר תודה אני מוריד את קסדתי האפורה בפני לוחמי חיל האוויר, חברי ומפקדי שלחמו במלחמה, שעשרות מהם נהרגו, נפצעו או נשבו בה. הם הגיבורים האמיתיים של סאגה שטרם נכתבה. הם אלו אשר טסו, חשופים בפלסטיק של חופת הטייס. הם שתקפו, הנחיתו, הפילו וחילצו מתוך האש. הם אלו שבאומץ לבם הפכו אסטרטגיה בעייתית להישגים בשדה הקרב. עליהם אמר וירגיליוס: "מתֵי מספר היו, אך גבורתם הוכחה בקרב – והיא זוהרת".

הכוונה הנעלמה של הספר היא להפוך מיתוס לאתוס. להפוך אגדת נסיכים, שחייבת להתנפץ אי־פעם ככל אגדה, למציאות נאצלה שבה ההתמודדות של בני אנוש עם חולשותיהם יוצרת את תהילתם. כל שרציתי הוא לספר איליאדה בת שלושים שעות, רצופה אי ודאות, לחצים, ניגודים, כאב ואובדן. איליאדה שמניחה על ראשי הלוחמים נזר דפנה שאינם מצפים לו.

חלק ראשון: שנות העיצוב

לחיל האוויר נועד תפקיד מכריע וראשוני, גם טקטי וגם אסטרטגי, בשבירת האויב. אנו זקוקים לחיל אוויר ערוך, מצויד ומאומן שיהווה כוח מחץ ראשון המסוגל מיד עם ראשית הקרבות להנחית מכה ניצחת לאויב בריכוזיו החיוניים.

בן־גוריון

חיל האוויר לא נוצר יש מאין.

התפתחות אבולוציונית גידלה וקידמה אותו מהקמתו עד ל־6 באוקטובר 1973. בשנות העיצוב של החיל, מהקמתו ב־1948 עד תום מלחמת ששת הימים, הוא הפך מאוסף של מטוסים קלים וחבורת מתנדבים אמיצה ופרועה לחיל אוויר מתקדם בעל מטוסים מהשורה הראשונה, בעל מערך בקרה והתרעה מוקדמת, שדות תעופה, מערך לוגיסטי וצוותי אוויר וקרקע מאומנים ומיומנים. בתקופה זו מעצב חיל האוויר את התרבות המבצעית, את הדוקטרינה ואת הערכים המיוחדים לו. בשנות העיצוב מעמיקים השורשים שהצמיחו את העץ, את חיל האוויר שניצח בצורה מרשימה כל כך במלחמת ששת הימים ונלחם בקרב הבלימה בתחילת מלחמת יום כיפור.

♦

לאחר מלחמת העולם השנייה החלו מדינות רבות להבין כי המטוס הוא מרכיב חיוני בארסנל הנשק שנועד להבטיח את קיומן. אחת מהן היתה מדינת ישראל, אשר מפאת מצבה הביטחוני נאלצה להקצות משאבים ניכרים לבניין עוצמה צבאית. ייחודה הגיאו־אסטרטגי במאבק הבין־מעצמתי הביא לכך שבתקופות מסוימות היא הצליחה לבנות כוח אווירי גדול מעבר ליכולתה הכלכלית. לעומת זאת, לא אחת הגבילו אותה במקורות רכש והצטיידות. ישראל נמצאת במצב מלחמה מתמשך שבתוכו כמה מלחמות קצרות ואינטנסיביות למדי, מצב המאפשר בחינה מתמדת של תפיסת הביטחון, תורות הלחימה, הטקטיקות, אמצעי הלחימה ומבנה הכוחות, ובמיוחד – של התפתחות התרבות המבצעית. חיל האוויר מתפתח תוך כדי התמודדות עם סוגיות היסוד של הכוח האווירי, בדומה לאופן שבו התמודדו עמן חילות אחרים.[9]

תפיסת הביטחון הישראלית נשענה על מספר הנחות יסוד: כמה מהחולשות העיקריות של ישראל באותה עת היו נחיתות כמותית אינהרנטית, נחיתות בגודל השטח, נתוני זמן ומרחב קשים לכוננות מספיק קצרה למלחמה (זמן

התרעה, ומרחב להיערכות), אורך נשימה קצר – כישלון במלחמה יגרום לאובדן המדינה – ונחיתות בניהול הקשרים הבינלאומיים. בין היתרונות ניתן למנות עדיפות באיכות כוח האדם, לכידות לאומית, יכולת ריכוז כוח על ידי גיוס מילואים מהיר, קווים פנימיים המאפשרים ניוד כוחות מזירה לזירה, רמת סיכון סבירה כל עוד מתקיים פירוד בעולם הערבי ושמירה על מקדמי ביטחון גבוהים.

מהנחות היסוד הללו נגזרה האסטרטגיה הישראלית, שעיקריה היו שמירת 'עומק אסטרטגי קדמי' שפירושו פירוז מעשי של חצי האי סיני מכוחות התקפיים, בניין כוח להרתעה ממלחמה – למען לא תפרוץ – בניין כושר התרעה על מלחמה בטרם תפרוץ, בניין כושר הכרעה מוגבלת במלחמה כאשר תפרוץ, הכרעה מהירה עקב 'קוצר הנשימה', יציאה למלחמת מנע או מכה מקדימה כאשר האיומים יעברו סף סיכון סביר והפעלת כוח מחץ של כוחות אוויר, ועוצבות שריון למימוש אסטרטגיה זו.[10]

כמו מרכיבים אחרים של התרבות המבצעית, גם הדגשת איכות הלוחם האווירי מקורה במורשת שספגו הטייסים הישראלים כמו רמז, טולקובסקי וויצמן בטייסות הקרב של חיל האוויר הבריטי. מרכיבי איכותו של טייס הקרב הישראלי נוסחו על ידי עזר ויצמן: "לטייס הישראלי יש נכונות להיות סמוך יותר אל התהום ולפעול שם בקור רוח, בכושר עילאי. המוכנות הנפשית הזאת להתגבר על הפחדים ועל המתחים במצבים הקריטיים הנוצרים בקרב אווירי העניקה לו – בצד כושר טכני משובח – את היתרון הבלתי מוטל בספק, כאשר הוא מכיר באופן מושלם את מטוסו, יודע להפיק ממנו את המיטב, ומוכן לעשות זאת בכל נפשו – נטוי על פי תהום.

"הטייס שלנו מוכרח להיות ציוני לוהט, מאמין בצדקת הדרך, חי בתודעתו שמעטים כנגד רבים הוא מצב של קבע באזור הזה, וכי המעטים מוכרחים להיות מצוינים כדי שיוכלו לעמוד כנגד הרבים. זהו הקושי שניסיתי להתגבר עליו: טייס ישראלי מאוזן, מכיר בערך עצמו, גא על עיסוקו ועל יכולתו, אמיץ רוח שמוכן להלך על החבל הדק של מיצוי כל יכולתו של המטוס, תוך הסתכנות באותה עמידה על רגל אחת על עברי פי התהום, מפתח אישיות עצמאית, יוזמת, חושבת, ערנית – ולעומת כל אלה: איש משמעת, איש צוות, אדם וחבר, ניזון מערכיה של החברה ומזין אותה מפירות חינוכו והישגיו. אם יש סתירה מסוימת בין יוזמה למשמעת. הגישור מעליה הוא תפקידו הגדול

של המפקד. דור הטייסים החדש, הישראלי, לאחר התנסות ומבחנים קשים מייצג איכות סלקטיבית".[11]

♦

במלחמת סיני אמור היה חיל האוויר להתמודד עם חיל האוויר המצרי, אך שיתוף הפעולה עם צרפת ובריטניה הוציא את העוקץ והותיר לחיל האוויר הצעיר משימות מוגבלות בחצי האי סיני.[12] המלחמה החלה במבצע חשאי שעדיין אינו ידוע לרבים. בלילה לפני המלחמה חזר שר המלחמה המצרי עאמר מסוריה למצרים במטוס תובלה רוסי דומה לדקוטה. יואש צידון (צ'אטו) הוזנק עם מפעיל המכ"ם שלו במטוס יירוט לילה מסוג מטאור NF ליירוטו והפלתו של המטוס הרוסי, אי־שם מעל הים התיכון. צ'אטו מספר על טיסה סודית ומסמרת שיער: "טסנו בחשכה גמורה. לא רק שלא היה ליל ירח, היתה האפלה גמורה בארץ, ובים לא נראה אור. חושך מצרים. שיבי הפעיל את מכשיר המכ"ם בשקט, לפי הוראות הבקר, כדי לדעת להיכן להפנות את חיפושיו. לפתע קרא 'מטרה בשעה שתיים, שלושה מייל בנתיב מנוגד לשלנו. פנה ימינה חזק, הורד מהירות, שים לב, אתה סוגר מהר את הטווח.' לא ראיתי דבר אך ביצעתי את הוראותיו. במרחק של מאתיים מטר בלבד ממני ראיתי בבירור את האור הדל, הביישני, שנפלט ממנועי הבוכנה.

"'קשר עין,' דיווחתי לבקרה.

"'אני רוצה זיהוי ודאי של המטוס, ודאי מעל לכל ספק. חלילה לנו לפגוע בחף מפשע,' נשמע קולו של דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר.

"'רות,' עניתי.

"איך מזהים אותו בלילה בלי להדליק אורות נחיתה שייטלו ממני את ההפתעה וייתנו לו זמן להתחמק, וכל זה במהירות קרובה מאוד להזדקרות המטאור שלי? התקרבתי למבנה מכונס, זיהיתי את סוג המטוס – איל־14. הסתכלתי דרך חלונות המטוס המוארים ממרחק מטרים ספורים, וראיתי אנשים במדי צבא מהלכים במעבר בין המושבים. 'זיהוי ודאי,' דיווחתי.

"'רק אם אין לך ספק אתה רשאי לפתוח באש,' אמר דן [טולקובסקי].

"הורדתי מדפים כדי לטוס לאט יותר, התארגנתי לירי תותחים ויריתי צרור מארבעת התותחים שלי. בתותח אחד אירע מעצור, ונכנסתי לתחילתו של סחרור, מסונוור מהפגזים הנותבים. יצאתי ממנו מהר, ומיד שבתי וגיליתי

את מטוס האיליושין. הוא היה חשוך כולו אבל להבה קלילה האירה אותו כשהיא מרצדת במנוע השמאלי.

"'פגעתי בו, יש אש במנוע שמאל.' דיווחתי.

"'גמור אותו בכל מחיר, אני חוזר – בכל מחיר,' נשמע קולו של דן בקשר, שקט כרגיל אך חד־משמעי.

"לא יכולתי לרדת למהירות של האיליושין, סגרתי עליו מהר, והיה עלי לפעול במהירות. לפתע צעק שיבי: 'שבור מהר. אנחנו נכנסים בו'. צעקתו של שיבי אולי הצילה את חיינו. לחצתי לחיצה ארוכה על ההדק, ומצאתי את עצמי בתוך גיהינום של אש. הבערה שאחזה באיליושין התפשטה במהירות וגדלה לפיצוץ כדור אש ענקי. גושים בוערים עפו סביבי. למרבית הפלא לא נפגענו. האיליושין החל להסתחרר ואנחנו מסתחררים איתו. כדור אש ומטוס חשוך מסתחררים זה בצד זה, כאילו ריקוד גרוטסקי, סוריאליסטי.

"הצלחתי לצאת מהסחרור בגובה חמש מאות רגל, וראיתי את האיליושין מתנפץ בים ומתפרק לרסיסים. טיפסתי לגובה ודיווחתי: 'בוצע.'

"'האם ראית אותו מתרסק?' דן כדרכו היה יסודי.

"'חיובי.'

"דלק רב לא נותר לנו, מדי הדלק הצביעו על אפס. המנועים כבו מחוסר דלק מיד לאחר נחיתה. במפקדת חיל האוויר ברמלה חיכו לנו משה דיין – הרמטכ"ל, ודן טולקובסקי מפקד חיל האוויר: 'היתה תקלה. ברגע האחרון החליט עאמר להתעכב ושלח את כל המטה בלעדיו.' כך התחילה מלחמת סיני".[13]

מבצעי חיל האוויר במלחמת סיני תוארו בפרטי פרטים, ואין טעם לחזור עליהם.[14] במלחמה אבדו חמישה־עשר מטוסים, נהרגו חמישה טייסים, ואחד נשבה. מטוס סילון אחד בלבד הופל על ידי תותחי נ"מ ובו מפקד טייסת הקרב הראשונה בני פלד, מפקד חיל האוויר במלחמת יום כיפור, שחולץ במבצע ביזארי של מטוס סיור קטן מנקודה נידחת ליד שארם א־שייח'.

המשימה העיקרית במלחמת סיני היתה תקיפת כוחות קרקע מצריים. כ־80 אחוז מגיחות מטוסי הקרב הופנו אליה. 13 אחוז למשימות אוויר־אוויר, ויתרן לסיור ולמשימות אחרות.[15] כוח אווירי צרפתי ששהה בישראל ביצע כ־300 גיחות ובהן תקיפת שדה התעופה בלוקסור, הרחק בעומק מצרים. לאחר המלחמה הוצאו משימוש מבצעי כל מטוסי הבוכנה, לכן

אובדן אותם מטוסים במלחמה היה חסר משמעות מבצעית. המלחמה אִפשרה לחיל האוויר לבחון בפעם הראשונה את תורות הלחימה שלו, את המערך הארגוני, את מערכות הנשק ואת איכות הטייסים לקראת המלחמות הבאות.[16]

♦

המערכה האווירית על המים נמשכה כשנתיים וחצי, מ־13 בנובמבר 1964 עד מאי 1967. במערכה על אש קטנה רכש חיל האוויר ניסיון מבצעי בסיסי שלא יסולא בפז בלוחמת אוויר־אוויר, בתקיפת כוחות קרקע, בהזנקות לצרכים שונים כמו יירוט, תקיפה, חילוץ, פינוי ותובלה. מערך השליטה של חיל האוויר למד לתכנן בלחץ גדול של זמן, לשלוט בכוחות אוויריים בזמן אמיתי, ולתחקר ביעילות וביושרה. חיל האוויר למד ללחום כמערכת מורכבת שכל ברגיה תלויים אחד בשני.

כמה תנאים פוליטיים, טופוגרפיים, מדיניים וצבאיים הובילו או עיכבו את הכנסת חיל האוויר למערכה. המניעים להפעלת כוח אווירי נבעו מיתרון טופוגרפי של סוריה ששלטה ברמה שממזרח לגבול, יכלה לעצב תמונת קרב והערכת מצב בתצפית ישירה על כל השטח הישראלי ממערב לגבול, יכלה להפעיל ארטילריה ביעילות וכן נשק בכינון ישיר. ישראל, ששלטה בשטח נחות מבחינה טופוגרפית וסבלה מנחיתות כמותית ואיכותית מול הארטילריה הסורית, לא מצאה מענה אחר מאשר כוח אווירי.

הממשלה אמנם החליטה שמותר להשתמש במטוסים כאשר הסורים יפגיזו יישובים אזרחיים, אך ההחלטה לא מומשה במשך כמה שנים, עד לתקיפה ראשונה שאירעה בתקרית תל דן ב־13 בנובמבר 1964. בעקבות ירי סורי על סיור של צה"ל ליד תל דן הופגזו הקיבוצים דן, דפנה והיישוב שאר ישוב. בתגובה הוזנקו מטוסים לתקיפת מוצבים סוריים בגזרה. טייסות הקרב לא היו מורגלות ומתורגלות בהפעלת פתע, אך למזלו של החיל הוא עמד בכוננות מסוימת לקראת מבצע אחר, לכן עלה בידו להזניק לאוויר מספר רב של מטוסים. במבצע השתתפו 49 מטוסי קרב. 19 הטילו חימוש, 18 נוספים המריאו אך לא תקפו, ו־12 מטוסים הוזנקו ליירוט ופטרול.[17]

מפקד חיל האוויר, אלוף עזר ויצמן, הפיק לקחים ארוכי טווח שחייבים היו להילמד לקראת מלחמת יום כיפור, וביניהם: "אף מטוס לא נפגע. לקח

חשוב ומעניין ביותר שהאויב לא התערב. 31 דקות דופקים את צבא האויב במטוסים, הוא ממריא ולא ניגש לשטח. הרגני אם אני מבין את זה. אם זה היה להפך הייתי תולה את עצמי על המנורה הזאת".[18] משמעות דבריו היא עמידה על שני עקרונות – עקרון שימור הכוח ועקרון השגת עליונות אווירית בשמי המלחמה.

ישראל ניגשה לבצע את חלקה בתוכנית ג'ונסטון לחלוקת מקורות המים בצפון. הסורים בתגובה פתחו בחפירת תעלה להסטת מקורות המים ומניעתם מישראל. ממשלת ישראל העריכה כי מקורות מים הם תנאי חיוני להתפתחות המדינה, לשמור על מקורות המים, ולבנות מוביל ארצי של מי הצפון, מעבר לטווח הנשק הסורי. סוריה החליטה להטות את מקורות הירדן ולמנוע מישראל כ־80 אחוז מכמות המים שהוקצתה לה לפי התוכנית. המטרה שהוצבה בפני צה"ל היתה שמירה על מקורות המים ומניעת הסטתם.

הגורם שדרבן יותר מאחרים את רמת הטיסה, תורת הלחימה וטקטיקות אוויר־אוויר הוא התחרותיות וההישגיות שנטמעו בקרב טייסי הקרב כנורמה התנהגותית מקובלת ורצויה, אם כי היו לה גם תוצאות עגומות – בין מבצע סיני למלחמת ששת הימים נהרגו תשעה טייסים ואבדו 16 מטוסים באימוני קרבות אוויר.[19] האימונים נשאו פרי הילולים ב־14 ביולי 1966, כשהופעלו מטוסים לתקיפת ציוד הטיה בעומק של עשרה קילומטרים ויותר בתוך סוריה. בעקבות התקיפה התפתחו קרבות אוויר ובהם הופל מיג־21 ראשון על ידי מטוס מיראז'. משלב זה אירעו כמה תקריות ששיאן ב־7 באפריל 1967. במקביל התרחשו קרבות אוויר שבהם הופלו שישה מיגים סוריים, ומטוסי חיל האוויר תקפו 17 מטרות קרקעיות סוריות.[20] 'יום קרב' זה חרות בזיכרון הקולקטיבי של חיל האוויר כאבן דרך בהתכוננות ובמוכנות למלחמה שפעמיה נשמעו מעבר לדלת – מלחמת ששת הימים.

ב־1966 הגיע מערך היירוט לבגרות מסוימת. חודשיים לפני המלחמה, ב־7 באפריל 1967, הופלו שישה מיגים סוריים בלי שיופל מטוס ישראלי.[21] המיומנות שרכש מערך היירוט במערכה על המים היתה דרושה במלחמת ששת הימים. מאמצי פיתוח עצמי כוונו למשימת השגת עליונות אווירית באמצעות קרבות אוויר ותקיפת שדות תעופה. ברשות לפיתוח אמצעי לחימה – רפא"ל, התמקדו בפיתוח טיל אוויר־אוויר, 'שפריר 1', לאחר שעוד בשנת 1956 גיבש חיל האוויר את עמדתו: "חיל האוויר מעוניין בפיתוח

קליע הטיל, מאחר שקליע אינפרה־אדום יכול לקדם בהרבה את אמצעי הלחימה באוויר".[22]

הטיל הוכיח את עצמו לראשונה במלחמת ששת הימים כאשר מפציץ מסוג טופולב טו־16 עיראקי שחדר לשמי ישראל נפגע והופל באמצעותו.[23] לאחר מלחמת ששת הימים הופלו שני מטוסי מיג־21 באמצעות הטיל, לפני שפינה מקומו לדור הטילים הבא – 'שפריר 2'.[24]

♦

תוכנית 'מוקד'[25] – להשגת עליונות אווירית על ידי השמדת חילות אוויר עוינים על הקרקע – התפתחה על רקע התרבות האופרטיבית של חיל האוויר. עוצמת הקשר בין התפיסה האסטרטגית של צה"ל והתפיסה של חיל האוויר עדיין טעונה בירור וליבון, אך אין חילוקי דעות על עצם הקשר וההשפעה ההדדית. *התפיסה האופרטיבית של חיל האוויר לקראת מלחמת ששת הימים* הפכה לסדרת פקודות מבצע מפורטות שהתבססה על הפתעה, השמדת מטוסים ומסלולי המראה, התאמה ושימוש בכל סוגי המטוסים לתקיפת אוויר־קרקע, סבב מהיר, שליטה מרכזית ועוד. שורשי התוכנית מקורם בפקודת 'צלע', מהתקופה שלפני מלחמת סיני, ומי שהוביל את עיצובה היה מפקד חיל האוויר עזר ויצמן שתיאר בפירוט את אותה תקופה.[26]

זרימת כוחות מצריים גדולים לתוך סיני הפתיעה את ישראל כפי שהופתעה שבע שנים קודם לכן במבצע רותם,[27] כפי שתופתע בעוד שש שנים ושישה חודשים בפרוץ מלחמת יום כיפור. הממשלה והמטכ"ל לא היססו וגייסו את צה"ל ואת חיל האוויר ותקופת הכוננות נתנה הזדמנות שאין לה תחליף להיערך למלחמה כיאות, לאימון ולתרגול צוותות האוויר בכל פרטיה של תוכנית מוקד, לעדכון תוכניות מבצעיות, לקליטת מערך מילואים טכני, מערך מסייע ללחימה, ולתרגולם עד לרמת תפקוד משביעת רצון. תקופת הכוננות לפני מלחמת ששת הימים היתה למעשה תקופת התכוננות. חיל האוויר הגיע למלחמה מוכן היטב, "היינו בטוחים בעצמנו".[28] הרמטכ"ל רב־אלוף יצחק רבין חוזר על אמירתו בכוננות רותם בשנת 1960: "הכל תלוי בחיל האוויר. חיל האוויר יכריע במלחמה הזאת".[29] אמירה שתחזור לא פעם בתחילת מלחמת יום כיפור.

מלחמת ששת הימים היתה מלחמת בזק שבה הובסו צבאות מצרים, ירדן וסוריה, הורחבו גבולות המדינה, והוסר לפחות זמנית האיום על עצם קיומה של מדינת ישראל. מהלכי המלחמה תוארו במפורט פעמים רבות, ולמותר הוא לחזור עליהם. אתמקד אפוא בשלושה היבטים מרכזיים בפעילותו ההתקפית של חיל האוויר: השגת עליונות אווירית באמצעות תקיפת שדות תעופה, שמירת העליונות באמצעות קרבות אוויר, וסיוע בלוחמת היבשה.

התוכנית הנועזת ורבת־הסיכונים זכתה להצלחה מסחררת: חילות האוויר של מצרים, סוריה וירדן נפגעו קשות וחדלו להוות גורם במלחמה. במשך היום הראשון הושמדו 402 מטוסי אויב, מתוכם 376 מטוסים על הקרקע ו־26 מטוסים במפגשים אוויריים. בחמשת הימים הנוספים הושמדו עוד 67 מטוסי אויב. הרמטכ"ל רבין קבע כי התוצאות המדהימות של פעולת חיל האוויר הישראלי חרצו במידה רבה את גורל המלחמה כולה.[30] מקובל להניח כי חיל האוויר הצליח במערכה הודות למודיעין, לתכנון, להפתעה, לשליטה ולביצוע. גורמים אלו נידונו לא אחת, אולם הגורם הבסיסי שהשפיע על התוכניות ועל הביצוע היה התרבות המבצעית שהתפתחה בשנות העיצוב של החיל.

למותר לתאר את תוצאות המכה המקדימה שנמשכה כמעט יום שלם. הושגה עליונות אווירית בכל שמי המערכה, כוחות היבשה של ישראל יכלו לנוע כמעט באין מפריע באזורי הקרבות, נוצר אובדן עשתונות בקרב קברניטי האויב וצבאותיהם, וחיל האוויר יכול היה להפנות את מרב כוחו לתקיפת מטרות קרקע וסיוע משמעותי ללוחמת היבשה.

מנגד, אבדות חיל האוויר במלחמת ששת הימים היו כבדות מאוד. אבדו קרוב ל־20% מסד"כ המטוסים ו־15% מסד"כ הטייסים. במלחמות אחרות ובצבאות אחרים אבדות בסדר גודל כזה גרמו להלם אמיתי בקרב קובעי ההחלטות והמבצעים גם יחד, אולם אין כל ממצאים המעידים על זעזוע בתוך חיל האוויר. למרות האבדות לא נשחק המורל ולא פחתה המוטיבציה של המבצעים בהמשך הלחימה. הגורמים העיקריים לכך היו: נחישות והתמדה, דבקות במשימה, סיבולת נפשית, והאפקט המורלי של ההצלחה הגדולה, בעיקר ביום הראשון למלחמה. גורם נוסף היה פרק הזמן הקצר של המלחמה. האפקט המצטבר של האבדות עדיין לא החל להשפיע על המוטיבציה והמורל של הלוחמים והמפקדים.

מפקד חיל האוויר אלוף מוטי הוד הסביר: "חיל האוויר הצליח במערכה בגלל ארבע סיבות יסודיות: המודיעין, התכנון, השליטה והביצוע".[31] השגת עליונות אווירית היא גולת הכותרת של מבצעי חיל האוויר בכל שנות קיומו. במידה מסוימת נבנה חיל האוויר כדי לממש משימה זו. התרבות האופרטיבית היא אחד הגורמים הבסיסיים להצלחה, באמצעות אחדות הייעוד, הדוקטרינה, התוכנית האופרטיבית, מבנה הכוח, ההתכוננות ארוכת הטווח והביצוע שאיכותו גבוהה.

כפי שצוין, יחידות חיל האוויר ומטוסיו נמצאו תחת שליטה מרכזית. עיקרון זה של שליטה מעניק לאיש הנמצא בראשה יכולת השפעה אישית רבה על מהלך הלחימה, לכן לתכונותיו של השולט במערכת חשיבות ממעלה ראשונה. מוטי הוד התבלט במיוחד בכושרו לקרוא את תמונת הקרב, לקבוע החלטות טקטיות בזמן אמיתי והחלטות אסטרטגיות בטווחי זמן ארוכים יותר. יכולת זו הופגנה בקרבות שהתרחשו מיד לאחר שקיבל את הפיקוד, זמן לא רב לפני תחילת המלחמה. אחת מהחלטותיו החשובות היתה להפסיק את תקיפת שדות התעופה במבצע מוקד לאחר שלושה מטסים, לשם שימור הכוח ומניעת שחיקה יתרה.

תוכנית 'מוקד' היתה פשוטה יחסית, בעלת יעדים מוגדרים, ריכוז מסה קריטית של כוח. תקופת הכוננות אפשרה רענון הפקודה, הסרת החלודה מעל טייסי המילואים, ואלו תרמו רבות לרמת הביצוע במלחמה.

♦

עשרים השנה הראשונות של חיל האוויר היו שנות העיצוב שלו. 'תעודת הבגרות' שלו נרכשה במלחמת ששת הימים. חברו לכך התנאים הגיאו־אסטרטגיים של מדינת ישראל, תפיסת הביטחון, הדוקטרינה של צה"ל, הדוקטרינה של חיל האוויר, ואיכות המפקדים, הלוחמים, סגלי המודיעין והאחזקה שלו. אך טעה מי שחשב שאחרי הניצחון הגדול תגיע שעת המנוחה על זרי הדפנה. החיל ניצב בפני משימות לא פשוטות: המעבר מציוד צרפתי לציוד אמריקני מתוחכם; מלחמת ההתשה, והכניסה לעולם הממוחשב.

אפשר לבחון את התגבשות קבוצת הליבה לפי העומד בראשה – מפקד חיל האוויר. מפקד חיל האוויר רמז ינק משני המקורות העיקריים לעיצוב התרבות המבצעית: האחד – היישוב הוותיק והפלמ"ח במיוחד; והאחר –

חיל האוויר הבריטי. אחריו עמדו בראש חיל האוויר שני מפקדים שלא היו טייסים, שמיר ולסקוב (אם כי שמיר עבר קורס טיס בשירות ההגנה). טולקובסקי וויצמן דמו לרמז במקורות העיצוב שלהם, והשפעתם המכריעה על עיצוב התרבות המבצעית נבעה יותר מהערכים של דמות הישראלי החדש. מוטי הוד, שהתמנה למפקד חיל האוויר לפני מלחמת ששת הימים, היה המפקד הראשון שצמח בחיל האוויר הישראלי, בן ההתיישבות העובדת, חבר הפלמ"ח. אישיותם השפיעה על התפתחות חיל האוויר, על תכונותיו, על איכויותיו ועל התרבות המבצעית שלו.

חלק שני: האם התכוננו כראוי?
בין המלחמות: 1967–1973

חשוב מאוד לכל מי שלומד את מלחמת יום כיפור ללמוד היטב
את השנים 1967–1973

כני פלד[1]

רם

אך מסתיימת מלחמת ששת הימים, ולרם נכון מבחן קשה ביותר ויוצא דופן. "מסוק ובו מפקדי הבסיס ומפקדי טייסות יוצא לסיני במטרה למצוא גופות טייסים שנפלו. נדרשו כמה סיבובים כדי לאתר מטוס סופר־מיסטר שלם בקצה נתיב של חריצי חול. הטייס לא נמצא במטוס או לידו, וגם לא שרידי ציוד הטיסה שלו. כיסא המפלט לא הופעל. רם החליט לנוע בכיוון הנחיתה המוזרה. במרחק עשרות מטרים ראו עיניו את שחיפש. הטייס הצעיר שכב על גבו, לבוש בכל ציוד הטיסה שלו. הקסדה הפגועה נמצאה צעדים ספורים משם. הגופה היתה שלמה, כאילו חיה, וחתך עמוק נראה על צווארו של הטייס. התהלכו הרבה אגדות על מה שהתחולל בטיסה זו. כאן, בסיור המפקדים, אגדה אחת כמעט קמה לתחייה לעיניהם. האם נחת חי ומישהו הרגו? האם הבדואים רצחו את הטייס הישראלי? אם כן, מדוע לא שדדו את הציוד?

"שני המפקדים הבכירים במסוק היו בני ויאק. הראשון מסיים את תקופת הפיקוד שלו בבסיס, והשני מחליפו. כאשר המסוק המריא עם ארגזים ובהם שרידי הטייסים שנמצאו, עלו מחשבות שונות. עצב מהול בתסכול ואולי גם בזעם. בני, שהיה חובב קליעה, טען את הקלצ'ניקוב שקיבל לפני הטיסה. מנתיב הטיסה במסוק נראו גופות ששכבו מוטלות במדבר. אולי בטיסה זו תהיינה נוספות. יאק הצטרף אל בני שעמד בפתח המסוק, גם הוא עם רובה. שניהם הרימו את נשקם. נפלטה ירייה, ואחר כך שניהם ירו. ניסו לצלוף על דמויות רחוקות שהלכו בשבילי החולות. המסוק טס במהירות, בניצב לכיוון הירי, וקשיי יציבות הטיסה הסיטו את מכווני הנשק. היריות החטיאו.

"הראשון שהתעשת היה רם. הוא זינק והפיל את היורים, מפקדיו, לתוך המסוק. 'השתגעתם? מה אתם עושים? אלו בדואים, והמלחמה נגמרה.' כל חייו היה גא להשתייך לחיל האוויר הטהור והמרוחק מהלכלוך שבמלחמה, והנה מפקדיו הולכים לקראת אסון. לא היה זמן למחשבה, אבל ברור שמי שרואה יריות כאלו ואינו מגיב לא יסלח לעצמו כל חייו. שני מפקדים אחרים זינקו ואחזו ברם. כולם הבינו את הרקע. חבר שאולי נרצח על ידי בדואים

כאלה, והקיבוצניק יפה הנפש הזה רוצה למנוע את הנקמה. רם ישב נסער ומהורהר, וחשב שהם לא ישמרו לו טינה".[2] הייתכן שהעימות הפיזי הבא בין בני פלד לבינו ברגעי המלחמה הראשונים יושפע מהקרע העמוק שנקרע ביניהם זה עתה?

חיל אוויר קטן עד כאב

המפלה במלחמת ששת הימים גורמת לזעזוע צבאי, מנהיגותי, חברתי ופוליטי במדינות ערב.[3] כנפיו של חיל האוויר מטילות עם סיום המלחמה צל כבד על המזרח התיכון, אך המחיר כבד עד מאוד. חיל האוויר סופג אבדות רבות. עשרות משפחות יושבות שבעה על טייסים שנהרגו, ועשרות אחרות יושבות ליד הפצועים בבתי־החולים. חיל האוויר חייב לבנות את כוחו מחדש. בנוסף, רוב מטוסי הקרב והמסוקים שלו שוב אינם מתאימים למלחמה מודרנית, ויש להחליפם.

כמה לילות אחרי המלחמה חוגג חיל האוויר את ניצחונו בבירת ישראל על הר הצופים המשוחרר. הרמטכ"ל יצחק רבין מצטרף למסיבה בחיוכו הצנוע, מרים כוס עם מוטי הוד, מפקד חיל האוויר, ועם עזר ויצמן, המפקד לשעבר וראש אג"מ במלחמה. באותה שעה, בטייסת הקרב הראשונה, יושב טייס בכוננות כמעט מידית להזנקה, לבוש סרבל, חליפת תאוצה ונעליים גבוהות. ציוד הטיסה שלו מונח ליד מטוס הכוננות. בכל טייסת יירוט מוכן גם הלילה, כמו בכל לילה אחר, טייס לבוש וחגור, מוכן לזינוק. בכל טייסות התקיפה נשארים בבסיס טייסים מוכנים להזנקה לתקיפה או כדי להאיר בנורים, שעוצמתם מיליוני 'נרות', לכל מי שיזדקק לאור באמצע הלילה: חיילים במסע אלונקות, טיילים שנתקעים בנחל דרגות שנפתח זה עתה לטיולים, שחיין שנעלם מול מפרץ חיפה.

בטייסות המסוקים ממתינים זוגות של טייסים בכוננות לחילוץ פצועים, ואפילו יולדות מיישובים מרוחקים שיהפכו קרובים בן־לילה. עשרות טייסים אינם חוגגים הלילה. חיל האוויר אינו יכול להרשות לעצמו ולו גם הפוגה קצרה במתח המבצעי, בכוננותו המבצעית. מדי יום מוזנקים מסוקים, מדי שבוע ממריאים מטוסי תקיפה. עוד מעט־קט יזנקו מיראז'ים ליירוט מיגים בשמי מצרים, ווטורים וסמב"דים (סופר מיסטרים) ימריאו עמוסי פצצות לתקיפה היכן שיידרשו.

כדי להזניק את המטוסים והמסוקים יושבים בכוננות מאות טכנאים.

ביחידות הבקרה מתבוננים בקרים ועוזרותיהם במסכים של מכשירי מכ"ם כדי לגלות בעוד מועד כל ניסיון לחדור לשמי ישראל. בסוללות טילי הוק מחככים את עיניהם האדומות מחוסר שינה קצינים וחיילים בכוננות גבוהה, ובבור של חיל האוויר עובדים סביב השעון. אפילו בזמן החגיגה חיל האוויר מסוגל להזניק לאוויר עשרות מטוסים, יותר מרבע מכוחו, בתוך פחות משעה. זו משמעותו האמיתית של הניצחון. כמו ששכר מצווה הוא עוד מצווה, כך פרי הניצחון הוא מבצעים חדשים. אך התחזיות לעתיד חושפות חיל אוויר קטן עד כאב מול המשימות החדשות, ועליו לבנות את עוצמתו מחדש.

הישגי מלחמת ששת הימים הם נקודת מוצא להערכת יכולותיו וכישוריו של חיל האוויר בעתיד. הוא משיג תוצאות טובות במיוחד, מצליח לגרום למפנה חיובי ביותר בדימוי שלו, במעמדו בצה"ל, בציפיות הציבור ממנו ובקרב מקבלי ההחלטות. אך מנגד, מלחמת ששת הימים היא נקודת מפנה מהפכנית בהתפתחות חיל האוויר. במלחמה הוא מאבד כשמונה־עשר אחוז מהכוח ההתקפי שלו. חלק ניכר נוסף ממטוסיו עומדים על סף יציאה מסדר הכוחות עקב התיישנות ואי התאמה לסביבה החדשה. מטוסי מיסטר ואורגן ממשיכים אמנם לטוס עוד שנים מספר, אך קשה לכלול אותם במסגרת מבצעית לקראת מלחמה כוללת אם תפרוץ. בידי חיל האוויר יש פחות ממאה מטוסים, מיראז', ווטור וסופר־מיסטר.[4] גם הם נפגעים מכך שצרפת תחת דה־גול מהדקת את הפיקוח על אספקת נשק לישראל עד כדי הטלת אמברגו בימי הכוננות לפני פרוץ המלחמה והכבדתו לאחריה.

בעקבות מלחמת ששת הימים מתחזקת תמיכת ארצות הברית בישראל. תמיכה זו מתבטאת בסיוע מדיני ודיפלומטי, ונמשכת בסיוע צבאי וכלכלי. הסיוע האמריקני מתרחב מעבר לאספקת מטוסים גם לאספקת טילים, מערכות אוויוניות מתקדמות, מערכות לוחמה אלקטרונית ומחשבים למיניהם. לא רק חיל האוויר קוצר את פירות הסיוע, אלא גם תעשיות הביטחון שלומדות, מטמיעות, מחקות ומפתחות בעצמן מערכות חיוניות מקבילות, אך מתאימות יותר לצורכי חיל האוויר.

ישראל נעשית ראש חץ במלחמה הקרה בין מזרח למערב. מלחמת ההתשה היא ביטוי אזורי למאבק הבין־גושי, מעבר לעימות הפרטי בין ישראל לשכנותיה. נוצרת מחויבות הדדית, הן מצד ישראל – לא לחרוג מגבולות של מלחמה מוגבלת כפי שתוחמת ארצות הברית, והן מצד ארצות הברית – לתמוך

בישראל כך שלא תופל לקרשים, אפילו בהתנגשות ישירה עם כוחות משלוח סובייטיים שמוצבים במצרים להגנה אווירית מפני ישראל, כפי שאכן קרה לקראת סיום מלחמת ההתשה.

זמן קצר לאחר סיום מלחמת ששת הימים מגיעים מטוסים אמריקניים ראשונים. מטוסים אלה מסמלים את תחילת המעבר מנשק צרפתי לנשק אמריקני. שורשי המהפכה במושגים טכנולוגיים ומבצעיים ניטעים לפני מלחמת ששת הימים. כבר בשנת 1963 מספק הנשיא קנדי לישראל סוללות טילי קרקע־אויר מסוג הוק. הוא מקפיד לספק רק נשק הגנתי בנימוק שנשק התקפי עלול לדרבן למלחמה, בעוד שנשק הגנתי מחזק את ההרתעה ועשוי למנוע או לדחות מלחמה. בשנת 1966 נחתמת עסקה לאספקת עשרות מטוסי תקיפה מסוג סקיהוק, לא מודרניים במיוחד. אספקת מטוסי תקיפה מסמנת תפנית חיובית חשובה במדיניות האמריקנית כלפי ישראל.

המעבר מהסתמכות על מקורות נשק צרפתי לרכש מארצות הברית אינו חד והחלטי. ישראל חוששת להסתמך על מקור רכש אחד בלבד, ורכש של נשק וחלקי חילוף מצרפת נמשך עד סמוך למלחמת יום כיפור. לקברניטים ברור שאספקת נשק מארצות הברית תימשך רק כל עוד תתאים לאינטרס אמריקני. וכבר במלחמת ההתשה מתגלעים חילוקי דעות בין ארצות הברית לישראל סביב תוכנית רוג׳רס, הקרויה על שם שר החוץ של ארצות הברית.

הרכש הישראלי מארצות הברית אינו מתנהל על מי מנוחות. הממשל האמריקני חלוק בשאלת היחס לישראל ובשאלת הסיוע הצבאי בפרט. שר החוץ ויליאם רוג׳רס מעריך כי אוריינטציה ישראלית בולטת מסכנת את מעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון, מחלישה את השפעתה על מדינות ערב, ומאפשרת לברית המועצות לבסס את מעמדה והשפעתה באזור. האיום המרומז והגלוי להשתמש בנפט כאמצעי לחץ גורם לדעת שר החוץ האמריקני להחלשת מעמדה של ארצות הברית אפילו במערב אירופה ובברית נאט״ו.

הנרי קיסינג׳ר, היועץ לביטחון לאומי, בעל גישה נוקשה וכוחנית יותר כלפי המאבק הבין־גושי, רואה את אזורנו כחזית חשובה במאבק בין המעצמות. בשנים אלו, מ־1967 עד ינואר 1973, מתנהלת המלחמה בווייטנאם במלוא עוזה. קיסינג׳ר מנהל אסטרטגיה רב־תחומית לשחרר את הלחץ מאותה זירה על ידי הרחבתה לזירות נוספות כמו המזרח התיכון, פתיחת ׳ערוצים אחוריים׳ להידברות, ותמיכה בבעלות ברית כדי למנוע אפקט דומינו בעקבות ההסתבכות הממושכת בווייטנאם. המדיניות של קיסינג׳ר בניהול

המשבר בין ישראל למדינות ערב דומה למדיניות בווייטנאם עד לסיומה בתחילת 1973.

ארצות הברית מעצבת בשנים אלו אסטרטגיה גלובלית הנקראת 'דוקטרינת ניקסון'. במסגרתה נפתח ה'דטאנט' ונוצרים קשרים עם סין. לקראת היציאה מווייטנאם קובעת הדוקטרינה כי אפשר להקטין את תרחיש הייחוס מ־2.5 מלחמות בו זמנית ל־1.5 מלחמות. כתוצאה מכך מקטינה ארצות הברית את כוחותיה ואת יכולת ההתערבות שלה בסכסוכים צבאיים במזרח התיכון. במשבר הירדני ב־1970, כאשר צבא סוריה פולש לירדן, מסוגלת ארצות הברית לשגר לזירה רק ארבע חטיבות במקרה הצורך.[5] אין פלא שארצות הברית מגבה את הפעילות ההרתעתית של ישראל, עד לנסיגת כוחות סוריים מירדן, ואי התערבות של הכוח העיראקי שנמצא שם.

זהו אחד מיישומי דוקטרינת ניקסון, שמטילה יותר אחריות על בעלות בריתה ותורמת גיבוי משלה.[6] הדוקטרינה נותנת ביטוי לרצון הממשל האמריקני להקטין את פוטנציאל החיכוך עם ברית המועצות ועם סין. הכוח הקונבנציונלי של ארצות הברית לצורכי התערבות במזרח התיכון פוחת עד כדי כך, שבסיום מלחמת יום כיפור, כאשר ברית המועצות מאיימת בהתערבות במלחמה, אין לארצות הברית ברירה אלא להכריז על כוננות גרעינית,[7] אם כי ייתכן שגם אותות על מוכנות גרעינית סובייטית תורמים לכך.

בשתי הזירות, וייטנאם והעימות ערב־ישראל, מוכנה ארצות הברית להסדר מרחיק לכת, שמשמעותו קבלת תוכנית 242 או תוכנית רוג'רס תמורת הסכמה של מדינות ערב ושל ברית המועצות להסדר ארוך טווח. עד אשר תושג הסכמה סובייטית על משוואה כזו, תומכת ארצות הברית בעקביות בישראל במסדרונות האו"ם ובאספקת נשק. אולם מדיניותו המקיאוולליסטית של קיסינג'ר טורחת להדק את תלותה של ישראל בארצות הברית ובו אישית, כמכשיר לניגוחו של שר החוץ האמריקני, ולרשת את מקומו בבוא העת.

אווירת הדטאנט בין ארצות הברית לברית המועצות משפיעה גם היא על המזרח התיכון. שתי המעצמות הן בעלות אינטרסים ושאיפות להפשיר את המלחמה הקרה. אזורי מתיחות בין בנות חסות של שתי המעצמות מפריעים לקידום מדיניות ההפשרה. לכן האינטרסים של ישראל, כמו של מדינות אחרות, עומדים תחת איום שארצות הברית תקריב אותם על מזבח אינטרס

אמריקני גלובלי. מתחילת 1973, לאחר חתימת הסכם עם צפון וייטנאם, הופך הסכסוך הערבי־ישראלי לעימות עיקרי בין 'לקוחות' של המעצמות, שמפריע להפשרה הבין־גושית. ממשלת ישראל אינה מנצלת את ההפשרה, את הנכונות האמריקנית לסייע לה במשא ומתן, את ההזדמנויות המדיניות, ואת הצעותיו של סאדאת לקידום הסכם לפי העיקרון 'שטחים תמורת שלום'. היא צועדת, אם כן, בעיניים פקוחות ובהכרה ברורה לקראת העימות הבא.

ישראל רואה בעין נכוחה את הסביבה הבינלאומית. גם המאבק בתוך הממשל בין משרד החוץ ליועץ לביטחון לאומי אינו נעלם מעיניה. היא שוקלת את הסיכויים והסיכונים של מדיניות הדטאנט, ושואפת לשמר את יכולתה המוגבלת להצטייד בנשק ממקורות נוספים. במסגרת מאמציה לגוון את מקורות הרכש מנהלת ישראל מגעים מתקדמים עם בריטניה לאספקת מאות טנקים מסוג צ'יפטיין, מגעים שעולים על שרטון.

מנגד, מצרים וסוריה זוכות לתמיכה מדינית מוחלטת ולסיוע צבאי גדול מברית המועצות, שמבינה שהמפלות של מדינות ערב ואובדן חלק ניכר מחימושן הם שעת כושר להעמיק את חדירתה לחלק זה של העולם, וחשה לחמש מחדש את צבאות מצרים, סוריה ועיראק. במקביל מחזקת ברית המועצות את אחיזתה בדרגים המדיניים של אותן מדינות כדי שמדיניותן תתמוך באינטרסים הסובייטיים באזור. ההתעצמות המהירה של צבאות ערב, בעיקר בכוחות אוויר ושריון, מעוררת דאגה רבה בקרב ממשלת ישראל ובפיקוד חיל האוויר.

ההכרעה הצבאית במלחמת ששת הימים הושגה באמצעות מטוסים מתוצרת צרפת. מדינה זו, אחת מספקיות הנשק הגדולות למזרח התיכון, מפנה עתה גב לישראל וחודרת לשווקים הצמאים לנשק של מדינות ערב. מטוסי מיראז' 5 הופכים למשאת נפשה של מצרים לקראת המלחמה הבאה, והיא אכן מקבלת אותם מלוב.

פרק 1: התעצמות

בין שתי המלחמות מתעצם חיל האוויר הישראלי ללא היכר בשלושה מרכיבים עיקריים: מערכות נשק וטכנולוגיה, הקצאת תקציב ואיכות וכמות כוח האדם ללחימה, לתמיכה בלחימה ולתחזוקה.

הלוז של התעצמות חיל האוויר הוא הצטיידות במטוסי קרב, וחידוש צי המסוקים ומטוסי התובלה. החיל קופץ מדרגה בהצטיידות בטילים, פצצות, מערכות חימוש, מערכות ללוחמה אלקטרונית, ומכ"מים מוטסים – מערכות מתקדמות מאוד מבחינה טכנולוגית. המערך הקרקעי זוכה גם הוא לחידוש, מערך הבקרה מצטייד במכ"מים חדשים, מערכות תקשורת, לוחמה אלקטרונית ומערכות מודיעין. נרכשות מעבדות משוכללות לאחזקה ולשיפור הציוד החדש. אבל הנושאים העיקריים בנטל המלחמה הם מטוסים ומסוקים מכל הסוגים.

מערכות נשק

בסוף 1967 מגיעים מטוסי סקיהוק ראשונים. מטוסים אלו באים למלא חוסר משמעותי ביכולת התקיפה של מטרות קרקעיות ושל כוחות צבא. סקיהוק אחד נושא מספר פצצות גדול יותר מארבעה מטוסים צרפתיים. טווח הטיסה שלו ארוך, דומה לזה של הווטור הצרפתי. השילוב של שתי תכונות אלו מכפיל ומשלש את יכולתו של חיל האוויר להשתתף בלוחמת היבשה ולתקוף כמעט בכל אתר במדינות השכנות. עד מלחמת יום כיפור רוכשת ישראל כ־180 מטוסי סקיהוק מסוגים שונים. הם נוטלים חלק נכבד במלחמת ההתשה ובהתכוננות למלחמה הבאה. חלקם דו־מושביים להדרכה בשלב המתקדם של בית־הספר לטיסה ולתקיפה בעת הצורך. מוקמות טייסות חדשות ומטוסי סקיהוק דוחקים את מקומם של מטוסי הווטור, המיסטר והאורגן.

הסקיהוק הוא מטוס לתקיפת מטרות קרקעיות בלבד, אינו ורסטילי, אינו עונה לצורך בשיפור ובהגדלת מערך היירוט להגנת שמי המדינה, ואינו עונה על הצרכים הגדלים בלוחמת אוויר־קרקע. כדי לחזק את מדינת ישראל, נחתמה עסקת נשק חדשה שעיקריה סוכמו בביקור ראש הממשלה לוי אשכול בחוותו של נשיא ארצות הברית לינדן ג'ונסון. בשלהי קיץ 1969 נוחתים מטוסי פנטום ראשונים בישראל, מלווים במטוסי מיראז'. הפנטום הוא נושא החותם של המהפכה הממוחשבת בחיל האוויר, ומצויד במערכות נשק חדשות לחלוטין: מחשב הפצצה, מכ"ם עתיר ביצועים למשימות יירוט, תקיפת מטרות יבשה ומטרות ימיות, מחשב ניווט, ומנועים מבוקרי מחשב.

הפנטום הוא מטוס ורסטילי אמיתי. שלא כמו המיראז', שנבנה כמטוס יירוט ומותאם גם לתקיפה, ושלא כמו הווטור, מטוס תקיפה שמסוגל להגן על עצמו, נושא הפנטום כמות חימוש שרק ניתן לחלום עליה: אחת־עשרה פצצות כבדות בתצורה מבצעית, מכלים נתיקים להערכת טווח הטיסה, ארבעה טילי אוויר־אוויר מתבייתים עצמאית על חום צינור הפליטה של המטוס היריב, שניים עד ארבעה טילי אוויר־אוויר אלקטרומגנטיים לטווח בינוני, לכל מזג אוויר וראות, מכל לשיבוש ולהטעיה של מערכות טילי קרקע־אוויר, מתקנים להטעיית טילי חום ומכ"ם (נורים ומוץ), ומצלמה לתחקור תוצאות התקיפה. כל אלו בגיחה אחת. מערכות הנשק של המטוס רבות ומגוונות עד כדי כך, שנוסף איש צוות מיוחד להפעלתן. אכן מטוס רב־תכליתי, ארוך טווח, דו־מנועי ודו־מושבי.

עד מלחמת יום כיפור רכשה ישראל כ־110 מטוסי פנטום, שנוטלים חלק במלחמת ההתשה בכל סוגי המשימות ונושאים על גבם את הלוחמה נגד מערך טילי קרקע־אוויר המצרי־סובייטי שמתקדם לעבר התעלה.

חיל האוויר לא ניתק לגמרי משוק הנשק הצרפתי. לפני מלחמת ששת הימים נחתם חוזה לאספקת מיראז' מדגם מודרני יותר (M5J) בעל יכולת נשיאת פצצות טובה יותר מהדגם שנמצא בשירות חיל האוויר. אך האמברגו שהטיל דה־גול עיכב את ביצוע העסקה. בשנת 1971 נחתם חוזה חדש עם החברה היצרנית להעברת המטוסים לישראל בארגזים והרכבתם בתעשייה האווירית בלוד. בפועל שימש המטוס שנקרא 'נשר' כמעט אך ורק למשימות יירוט. מטוסים ראשונים נכנסו לשירות חיל האוויר בשנת 1971. מעט קודם לכן השתילה התעשייה האווירית בגוף הסופר־מיסטר מנוע שמשמש את הסקיהוק האמריקני. יחד עם השתלת המנוע נוספה למטוס יכולת נשיאת

חימוש וטווח טיסה דומים לאלו של הסקיהוק. כ־25 מטוסים הוסבו למוצר החדש שנקרא 'סער'.

לקחי מלחמת ששת הימים הובילו למסקנה שחיל האוויר חייב להגדיל גם את מספר המסוקים שלו ולעבור גם בהם תהליך של מודרניזציה. בניגוד למטוסי הקרב נשען מערך המסוקים על כלים אמריקניים מתוצרת סיקורסקי. בתקופה בין המלחמות מכפיל חיל האוויר את צי המסוקים שלו, 'מוציא לגמלאות' את הישנים, ורוכש 76 מסוקים מודרניים יותר מתוצרת ארצות הברית וצרפת.

מערך התובלה התחזק גם הוא. לעשרים מטוסי הנורד הוותיקים נוספו באותה תקופה שישה מטוסי סטרטוקרוויזר בעלי נפח גדול וטווח רחוק, שני מטוסי C-130 ראשונים, שנעשה למטוס תובלה עיקרי לאחר מלחמת יום כיפור, ועשרה מטוסי דקוטה מיושנים. נוספו גם מטוסי אימון, מל"טים (מטוסים ללא טייס) – אמריקניים ומתוצרת ישראל – להטעיה ולצילום, מטוסים ומסוקים קלים. רוב המטוסים עברו שינויים ושיפורים כדי להתאימם לצרכים ולמשימות של חיל האוויר.

בסך הכל נרכשו, הורכבו ושודרגו בין המלחמות 380 מטוסי קרב, 76 מסוקי סער, 18 מטוסי תובלה, ו־7 סוללות טילי קרקע־אוויר מסוג הוק.[8] (פירוט הרכש בכל שנה ראה בנספח נתונים כמותיים.) כדי להעריך כראוי את הגידול בעוצמת חיל האוויר יש להביא בחשבון את המעבר מפלטפורמות צרפתיות לאמריקניות, בעלות איכויות ויכולות גבוהות יותר במידה משמעותית. בעיקר תכונות של כושר נשיאה, טווח, דיוק בפגיעה, לוחמה אלקטרונית, ויכולות של מערכות אוויוניות אחרות. זוהי התמונה הריאלית ככל האפשר של התעצמות במטוסים לסוגיהם השונים. הרכש וייצור המטוסים והמסוקים מצביע על הערכת מפקדת חיל האוויר שהניצחון במלחמת ששת הימים אינו אומר דבר לגבי העתיד, ושכוחו של החיל לאחר המלחמה אינו מספיק להתמודדות הבאה כאשר תבוא.

לפי היקף הרכש אפשר להבין שחיל האוויר הצליח לשכנע את המטכ"ל ואת משרד הביטחון בצורך למודרניזציה ולחיזוק כמותי ואיכותי של חיל האוויר. ביולי 1973, כשמלחמת יום כיפור אינה צפויה עדיין, נחתמות עסקאות חדשות לאספקת 48 מטוסי פנטום, 42 מטוסי סקיהוק וחימוש הנלווה אליהם, שאמורים להגיע בשנת 1974 ואילך.[9] העסקה מעידה על

הערכת המטה הכללי ושר הביטחון שגם ביולי 1973 עוצמת חיל האוויר אינה עונה על הדרישות.

♦

במקביל משפר חיל האוויר את מערך החימוש שלו. חימוש הוא השיניים של מטוסי קרב. זהו 'המטען המועיל' שנושא מטוס קרב. נרכשים סוגים שונים של נשק חכם – נשק מונחה מדויק נגד מטוסים ונגד מטרות קרקע למיניהן. חיל האוויר רוכש מארצות הברית טילי אוויר־אוויר משתי משפחות: משפחת הסיידווינדר, טילים שמתבייתים על חום המנוע של מטוס יריב, וטילי ספרו מתבייתי מכ"ם. במקביל מפתחת ומייצרת רפא"ל את 'שפריר 1' ו'שפריר 2', טילים מתבייתי חום. 'שפריר 2' משתווה לביצועי כמה מסוגי הסיידווינדר האמריקני ומפיל מטוסים רבים. במלחמת ההתשה משוגרים 35 טילים שמפילים 17 מטוסי אויב. לקראת מלחמת יום כיפור כבר עוסקת רפא"ל בפיתוח הדור הבא של טילי אוויר־אוויר בשם 'חו"ח' (לימים פנתר 3), שפיתוחו מסתיים כמה שנים מאוחר יותר.[10]

החיל מצטייד גם בטילי 'אטול' סובייטיים מתבייתי חום, שנלקחים שלל במלחמת ששת הימים ומותאמים למטוסי המיראז'. במלחמת ההתשה מוכיחים טילי החום את יעילותם, וחלקם בהפלות מטוסי אויב הולך וגדל. הם מאפשרים לטייסים להפיל מהר יותר, לחסוך דלק, להסתכן פחות, ולנצל את יתרונם האיכותי על יריביהם.

במלחמת וייטנאם נתקלים טייסי ארצות הברית לראשונה בטילי קרקע־אוויר סובייטיים. בתגובה מפתחת ארצות הברית טיל בשם שרייק שמתביית על המכ"ם של סוללות הטילים. ארצות הברית סיפקה לישראל טילים מסוג זה, ונעשה בהם שימוש לאחר הפלת מטוס סטרטוקרוזיר בשמי סיני בספטמבר 1971, לאחר תום מלחמת ההתשה. טיל זה לא נועד להשמיד אלא להרתיע מהפעלת המכ"ם של הסוללות ולהפחית את יעילותן. התברר שהמטכ"ל ושרי ממשלה מייחסים בטעות לטיל זה יכולות גבוהות שאינן דומות כלל ליכולותיו בפועל.

נרכשות גם פצצות גולשות מונחות טלוויזיה מסוג וולאי והובו, שמתבייתות למטרות גדולות וקבועות. התעשייה הישראלית מפתחת במקביל פצצה גולשת מונחה מרחוק, אך הפיתוח אינו מסתיים עד מלחמת

יום כיפור.[11] נשק מדויק למשימות אוויר־קרקע אמנם מופיע בשדות הקרב של מלחמת יום כיפור, אך הוא עדיין בחיתוליו מבחינת יכולותיו וכמויותיו, ותרומתו למלחמת שולית. במלחמת ההתשה נעשים מבצעים מיוחדים שבהם מטילים מטוסי תובלה ומסוקים חימושים מיוחדים על גשרים וסכרים באפיק הנילוס. חימושים אלו הם פיתוחים עצמאיים של תעשיית הביטחון הישראלית.

מערך ההגנה נגד מטוסים מתעצם אף הוא. לא נרכשות אמנם מערכות נשק חדישות יותר מסוללות הוק, אך המערך מכפיל את עצמו ויותר מזה כדי לאפשר סתימת פרצות ותגובה מהירה לאורך הגבולות. מספר הסוללות גדל פי שניים וחצי, ומערך התותחים נגד מטוסים עובר מפיקוד כוחות יבשה לפיקודו של חיל האוויר, שאחראי מעתה על הגנת כוחות היבשה באשר הם.

מערכות סיוע ללחימה חיוניות להפעלת חיל אוויר מודרני. מערכות אלו כוללות מכ"מים להתרעה ולבקרה בגובה רב ונמוך; ומערכות קשר: אמצעי לוחמה אלקטרונית ומערכות מודיעין שנפרסות מול הגבולות. כל אלו משנים את פני שדה הקרב האווירי. סוג חדש לחלוטין של מערכת סיוע ללחימה הוא מטוסים לא מאוישים שנרכשים בארצות הברית.[12] הקרב אינו עוד מטוס מול מטוס וטייס מול טייס, אלא מערך משולב מול מערך משולב. חיל האוויר מפתח, רוכש ומצטייד במערכות ממשפחות אלו, ויוצר מערך של שליטה מרכזית שמעניק למנצח על התזמורת – מפקד חיל האוויר – את הכלים לשלוט במבצעים בזמן אמת, ברגיעה ובמלחמה.

לאחר מלחמת ההתשה יוזם תא"ל בני פלד, מפקד בסיס פלמחים, התאמת שני סוגי מטוסים ללא טייס אמריקניים למשימות הדרושות לחיל האוויר. הצורך המבצעי נובע מאיום הטילים שחיל האוויר מתקשה למצוא לו מענה טכנולוגי. סוג אחד, מב"ט (מטוס בלי טייס), שמופעל על ידי כוח אדם סדיר, מותאם למשימות צילום מגובה נמוך עד לגובה של חמישים אלף רגל, באזורים מוגני טילים (אמ"ט) בעלי סיכון רב מאוד לטייסים. בשנות הקליטה נגרעים שני מב"טים עקב תקלות טכניות, וכך מגיע חיל האוויר למלחמה כשברשותו עשרה מב"טים בלבד. במשך כל התקופה, ובמלחמת יום כיפור, לא מופל אפילו מב"ט אחד.

סוג שני, שנקרא 'תלם', הוא מטוס ללא טייס קטן, שמשמש בצי האמריקני כמטרות אימון. הייעוד שלו בחיל האוויר הוא לדמות מטוסים תוקפים מול מערך טילים ערבי. הציפייה היא לעורר את המכ"מים של מערך הטילים כדי שאפשר יהיה לגלותם, ולאחר מכן לגרות שיגורי טילים כדי לרוקן את מערך הטילים לפני שייכנסו מטוסים אמיתיים לתקיפה. חיל האוויר מוסיף להם משיבי מכ"ם ואנטנות כדי לחזק את החזרת המכ"ם שלהם ואת הדימוי של מטוסי קרב. מערכת זו נחשבת להפתעת המלחמה הבאה. עד למלחמה לא משגרים אותם כלל. כל הצוותים להפעלת ה'תלם' הם אנשי מילואים.[13]

♦

במלחמת ששת הימים נכבשים שטחים גדולים, יותר מפי שלושה משטח המדינה. חיל האוויר לא יכול להגן על שטחים אלו משדות התעופה במרכז הארץ, לכן משופצים שדות תעופה מצריים מיושנים ונבנים בסיסים חדשים. שדות התעופה ברפידים (ביר גפגפה), באופיר (שארם א־שייח') ובאל־עריש משופצים ומורחבים. במקביל מסתיימת בניית שדה התעופה בחצרים. בשדות התעופה בישראל מוקמים עשרות רבות של דירים ממוגנים למטוסים, מסלולים חדשים, מבנים חדשים לטייסות חדשות וישנות, ומתקני תחזוקה ולוגיסטיקה.

מרחבי התרעה נרחבים מאלצים את חיל האוויר להעביר יחידות בקרה והתרעה לאתרים חדשים. נבנות יחידות חדשות בצפון הארץ, ליד רפידים ובאזור אופיר, ונסגרות יחידות מיותרות. מטוסי הפנטום והסקיהוק הם עתירי חימוש ודלק, ולצורך זה נבנים תשתיות ואתרי אחסנה גדולים לחימוש, לדלק ולחלפים. מערך האחזקה החילי עובר שדרוג משמעותי ומתפתח מאוד מבחינה טכנולוגית, בעיקר בתחומי האלקטרוניקה והמחשבים. החיל רוכש מארצות הברית מתקנים ומעבדות בדיקה, תיקון ושיפוץ חדישות.

תקציב כביטוי להערכת המצב

הקצאת התקציב אמורה לתרגם את הערכות המצב לסדרי עדיפויות, לסדרי קדימויות, לאיזונים בין צרכים לבין אפשרויות שונות. תקציב, לפי גישה זו, מבטא את החשיבה הצבאית באופן הנקי ביותר. מאחר שתקציב הוא אחד האילוצים החזקים ביותר על התעצמות ופעילות שוטפת של כל ארגון

ובמיוחד צבא, אמורה הכנתו לנפות רעיונות, אמירות והצהרות פחות חיוניות או כאלה שאין להן כיסוי בעולם המעשה, גם כאשר יש להן חשיבות רבה ברמה התיאורטית. תקציב אינו מערכת איזונים וסדרי עדיפויות בלבד, אלא גם מערכת שיווי משקל במאבקי כוח בין תת־ארגונים בתוך הצבא, בין זרועות, בין אגפי מטה, בין צה"ל לבין משרד הביטחון.

הסוגיה המרכזית במאבק התקציבי הבין־זרועי היא מהו הנתח שמקבל חיל האוויר כביטוי למידת חשיבותו, ובעקיפין למידת חשיבותה של עליונות אווירית. במשך שש שנים מקבל חיל האוויר כ־48 אחוז מתקציב צה"ל. זרוע היבשה – כ־44 אחוז, חיל הים – כ־6 אחוזים, ו־2 אחוזים למטרות אחרות.[14] הקצאה זו מבטאת את מידת החשיבות של כל זרוע ואת מאזן הכוחות בקבוצת קובעי ההחלטות. במלחמת ההתשה האווירית גדל הנתח של חיל האוויר במידה גדולה למדי. אלו שנים שבהן נרכשים מטוסים רבים ואמצעי לחימה חדישים, גדלה התעסוקה המבצעית, עולה מספר שעות הטיסה לשמירת כשירות צוותות אוויר, להכשרתם ולאימונם. חלק ניכר מהרכש נועד למלא את מקומם של 80 מטוסי ווטור, מיסטר ואוראגן שיוצאים מחיל האוויר, ואת מקומם של מטוסים שמופלים ושל טייסים שנהרגים, נשבים או נפצעים במלחמת ששת הימים, במלחמת ההתשה ובאימונים. מתוך 380 מטוסי הקרב החדשים, 108 מטוסים נועדים לפצות על השחיקה. אם נוסיף את השחיקה באימונים, כ־30 מטוסים בשש שנים, המספר מתקרב ל־140 מטוסים, שהם 37 אחוז מהרכש. השוואה מדויקת יותר של נתחי התקציב המוקצים לזרועות צה"ל חייבת להתחשב במרכיבי הקצאה אלו.

צה"ל מעצב באותה תקופה כמה תוכניות התעצמות. תוכנית גושן ב׳ היא המעניינת להשוואה, ביחס לגודל חיל האוויר לקראת מלחמת יום כיפור. תוכנית זו מכסה את השנים 1971–1976, אולם בפועל מושלמת ב־1973 במסגרת כוננות כחול־לבן. כאשר בוחנים את תוכנית ההצטיידות לעומת מימושה בערב מלחמת יום כיפור, מתברר שחיל האוויר נשאר מאחור. ההצטיידות בטנקים בפועל מפגרת ב־9 אחוזים במימוש התוכנית, ההצטיידות בארטילריה עולה ב־29 אחוז על התכנון. לעומת זאת, התעצמות חיל האוויר מפגרת אחרי התוכנית ב־22 אחוז.[15] (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.)

תוכנית בניין הכוח מעוצבת לכאורה על פי עוצמת האויב. לכן יש לבחון את יחסי הכוחות בין זרועות צה"ל לבין הזרועות של מצרים וסוריה בצירוף

כוחות משלוח ממדינות נוספות: ירדן, עיראק, לוב. למעשה ישנם כשלים לא מעטים בהשוואות כאלו, לדוגמה: משימות כוח אווירי אינן רק לחימה בחילות אוויר של האויב. אפילו במשימה היסודית של השגת עליונות אווירית בשטחנו ומעל לאזורי הלחימה, האויב העיקרי הוא מערכי ההגנה קרקע־אוויר.

משימתו העיקרית והחשובה ביותר של חיל האוויר לאחר השגת העליונות היא להוות גורם מרכזי בהשמדת כוחות יבשה. לעומת זאת, אצל הסורים והמצרים תפקיד חיל האוויר במשימה זו הוא משני ומינורי.[16] דוגמה שנייה היא ארטילריה. בקרב היבשה תותח אינו רק מערכת נשק משלימה לטנק אלא מערכת משלימה למטוסי תקיפה במשימת סיוע בקרב היבשה. לפיכך יחסי כוחות גרועים של ארטילריה מחייבים להקצות יותר מטוסי תקיפה לקרב על היבשה. יתרון מצרים וסוריה בארטילריה מגיע לפי 16 (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים). גם חיסרון בטנקים מחייב הקצאה נוספת של מטוסי תקיפה כדי לפצות על נחיתותם בקרב היבשה. לעומת זאת, כוחות יבשה אינם מסוגלים להשתתף במלחמה באוויר ולפצות על נחיתות אווירית פרט לכיבוש ישיר של סוללות קרקע־אוויר. לכן השוואת כמויות מטוסים בין חילות אוויר אינו מבטא את יחס הכוחות המבצעי.

טייסים נמצאים בתחרות כל הקריירה[17]

איכות הלוחמים, המפקדים, צוותי סיוע ללחימה, אנשי המטה והתחזוקה חיונית להפעלת כוח אווירי מודרני. בתקופה זו מוכפל כוח האדם ומגיע עד לעשרים אלף אנשי קבע וחובה. מספר צוותי האוויר מוכפל גם הוא ואיכותו משתפרת. איכות טייסי הקרב נמדדת בשתי רמות: טייסי יירוט וטייסי תקיפה. לקראת מלחמת ששת הימים נדרשים טייסי יירוט רק עבור מטוסי המיראז׳ שמהווים 29 אחוז מכלל מטוסי הקרב, בעוד שלקראת מלחמת יום כיפור נדרשים טייסי יירוט עבור מטוסי הפנטום, המיראז׳ והנשר שמהווים כ־46 אחוז ממטוסי הקרב.[18] משקלה היחסי והמוחלט של קבוצת האיכות הגבוהה גדל מאוד ומקרין על קבוצת האיכות השנייה. מטוסי הפנטום שמגיעים לישראל הם דו־מושביים, ולכן נוספת קבוצה גדולה של קציני מערכות נשק מוטסים שמכונים נווטי קרב. חיל האוויר נרתם להכשרתם ולקידומם. קורס מיוחד בבית־הספר לטיסה עובד לילות כימים להכשרת נווטים עבור טייסות

פנטום, מסוקים ומטוסי תובלה כחלק מתוכניות האימון וההכשרה שעליהן נרחיב כעת.

חיסול חילות האוויר של מצרים, סוריה וירדן במלחמת ששת הימים הפתיע במידה מסוימת רבים מהמפקדים והטייסים. תכנון מבצע מוקד לתקיפת שדות התעופה הערביים והאימונים לקראתו נמשכו אמנם שנים רבות, אך הציפיות לא הפליגו להכרעה כה מוחלטת. הערצת הציבור בישראל והערכה מקצועית בכל העולם השפיעו על הדימוי העצמי של חיל האוויר. מאידך, סופג החיל אבדות כבדות מאוד במלחמה קצרה בת שישה ימים: 45 מטוסים שאבדו ו־24 טייסים הרוגים, פצועים ושבויים צובעים את צהלת הניצחון בשחור של אבל. השפעת האבדות מסייעת לטייסי חיל האוויר לשמור על איזון, להפיק את לקחי המלחמה, ולקדם את פני האתגרים הבאים. המנוחה על זרי הדפנה קצרה מאוד. קרב אוויר ראשון מתחולל חודש אחד בלבד לאחר שוך הקרבות. קרב זה ואחרים שבאו בעקבותיו מחזירים את חיל האוויר לקרקע המציאות. עליו להכשיר ולאמן טייסים חדשים, למלא את השורות שמידלדלות, ולהתכונן לקראת בוא מטוסי סקיהוק ובעקבותיהם מטוסי פנטום, נשר, מסוקים ומטוסי תובלה.

השטחים החדשים בסיני, בגדה המערבית וברמת הגולן פותחים אפשרויות כמעט בלתי מוגבלות לאימון ולתרגול. הסד הצר של מדינת ישראל הקטנה מוסר מעל הצוואר ואיתו כל מגבלות השטח. נפתחים אזורים לא מיושבים שבהם אפשר לטוס נמוך ומהר כמו במלחמה, נוספים שפע מטווחים פוטנציאליים, מרחבי ניווט לא מוכרים, ואפשרויות לאימון מבצעי ותרגילים חיליים דמוי מלחמה.

מלחמת ששת הימים ולקחיה משנים את שיטות האימון לבלי היכר. ניסיון מבצעי רב הנרכש במלחמה מבהיר במודע או שלא במודע כי שיטות האימון אמנם מכשירות טייס בעל שליטה טובה מאוד במטוס בכל מצבי הטיסה, אך אינן מתאימות למציאות שבה ייתקל הטייס ומוביל המבנה בקרב.

בשנתיים הראשונות שלאחר המלחמה שואפים המפקדים להתאים את האימונים ללחימה. השטחים הגדולים שעומדים לרשותם מאפשרים לממש תוכניות חדשות. תוכנית האימונים אינה קשוחה ואינה מוכתבת על ידי המטה או מפקדי הבסיסים. מפקדי הטייסות עצמאיים למדי. הם מקבלים אמצעים כמו שעות טיסה, ימים במטווחים ובאזורי טיסה, וכמות חימוש לאימונים.

בעקבות תאונות טיסה נקבעת סדרה של מגבלות טיסה כדי לשמור על רמת בטיחות סבירה, וזה פחות או יותר היה הכל.

במסגרות אלו מתכננים מפקד הטייסת וסגניו את תוכנית האימונים. יש תחרות בין הטייסות מי תחדש יותר בתחום הדימוי המבצעי. גם תרגילים שנועלים את תקופות האימון משנים את טבעם, שואפים לשחזר את אווירת המלחמה, את קשייה ואתגריה. הם הופכים ממטלה מעיקה וחסרת תכלית לאתגר שכל טייסת עושה מאמצים לעמוד בו בכבוד.

בתקופת מלחמת ההתשה האווירית עובר הדגש בטייסות ובמטה לביצוע גיחות מבצעיות, ליירוט, לתקיפת מטרות לאורך התעלה, לחדירות לעומק, ולתקיפת מחפורות וסוללות טילי קרקע־אוויר. במשך תקופה זו מגיע קצב ההצטיידות עד ל־60–80 מטוסים בשנה. קצב שמחייב קורסי הסבה רבים וגדולים, לכן גדל חלקם בתוכניות האימונים.

צרפת מהדקת את האמברגו ומחילה אותו גם על חלקי חילוף למטוסי המיראז׳. בעקבות זאת טייסות המיראז׳ חדלות כמעט להתאמן. מנגד, יתרונה של מלחמת ההתשה הוא בהענקת ניסיון מבצעי למספר רב של טייסים חדשים שמצטרפים לאחר מלחמת ששת הימים ורוכשים ניסיון מבצעי שלא יסולא בפז לקראת מלחמת יום כיפור.

פרק הזמן השלישי, לאחר הפסקת האש באוגוסט 1970 עד אוקטובר 1973, הוא אינטנסיבי ורב־תועלת לאימון ולהכשרת צוותות אוויר וקרקע למלחמה הבאה. כמו בתהליך ההתעצמות כך גם בהדרכה ובהכשרה, מאפשר פסק הזמן בלחימה להתמקד באימונים ובתרגילים שמאפשרים לבחון את התוכניות המבצעיות ולשפרן. הטייסות בונות את תוכניות האימון לפי דגשים שלהן ולפי המשימות של כל סוג מטוס, ומשנות תכלית שינוי את תקופות האימון השבלוניות. לדוגמה: טייסות המיראז׳ מתרגלות קרבות אוויר, בעוד שטייסות הסקיהוק מתמקדות בעיקר במשימות אוויר־קרקע.

שני נשיאי מצרים, נאצר ולאחריו סאדאת, מצהירים שהפסקת האש תימשך שלושה חודשים. הצהרה זו, שחוזרת פעמים מספר, מכתיבה את תוכנית האימונים של חיל האוויר. נקבעת תוכנית הכשרה והסבה מזורזת שאמורה להסתיים לפני תום שלושת חודשי הפסקת האש. בעקבות הארכתה בשלושה חודשים נוספים נערך חיל האוויר לשלב נוסף של הכשרה והסבה מזורזים.

רק לאחר כחצי שנה מיוצבות תוכניות האימונים ומתחילה התכוננות יסודית יותר למלחמה הבאה.

התרגילים החיליים – ימי הקרב – משמשים לא רק לאימון טייסים אלא גם לרכישת ניסיון בהפעלת הכוחות ברמה החילית ובשליטה מרכזית, ולבחינת פקודות חדשות שמתפתחות במפקדת חיל האוויר ובטייסות. העימות המדמם עם טילי קרקע־אוויר בסוף מלחמת ההתשה הסתיים בכישלון – כפי שיפורט בהמשך – לכן במוקד האימונים והתרגילים עומדת תקיפת מערכי טילי קרקע־אוויר. בתרגילים חיליים נוטלים חלק כל מרכיבי הלוחמה בטילים, בהם מטוסי קרב, מסוקים, מטוסי תובלה, מערכות מודיעין, שליטה ובקרה ואמצעים מסייעים. התרגילים מדמים מערכה שלמה ומתמשכת נגד טילי קרקע־אוויר. מבצע 'מוקד' במלחמת ששת הימים, שנחשב למבצע מורכב, היה מבצע פשוט למדי בהשוואה לתרגילים חיליים בתקיפת טילי קרקע־אוויר.

התרגילים חושפים פגמים בתכנונים המבצעיים ברמה הטקטית והאופרטיבית, ואותם מתקנים ומשפרים מתרגיל לתרגיל עד שהמתכננים, המפקדים ודרגי הביצוע שבעי רצון. בכל אחת משלוש שנות הפסקת האש נערכו כמה תרגילים חיליים. בשלוש השנים בוצעו עשרות תרגילים, ובסך הכל כמאה אלף שעות טיסה של מטוסי קרב, שעלותן כמאתיים מיליון דולר.

מערכי המסוקים ומטוסי התובלה מתאמנים גם הם בכמות ובאיכות גבוהות. מערך המסוקים טס כחמישים אלף שעות טיסה במשך שלוש השנים. לקחי המבצעים המיוחדים של שני המערכים לנילוס העליון ו'שוד' המכ"ם המצרי על ידי מסוק יסעור, ללא אבדות, נלמדים ומשפיעים על שיטות האימון ומורכבותן.

♦

תבנית של טיפוח עלית מנחה את בניינן של יחידות מיוחדות, ובחיל האוויר בפרט. תבניות אלו מתבססות על כמה עקרונות שהבולטים ביניהם כוללים: מיון בררני של המועמדים לגיוס, הכשרה מאומצת ומתמשכת, הקפדה על רמת ביצועים גבוהה, תחקור והפקת לקחים חסרי פשרות, קידום המצוינים, מיון הבלתי מתאימים לאורך כל הדרך והצבת העלית כמודל מוביל. אין

כמעט סיכוי להשיג ביצועי שיא ללא מיון משמעותי שכן רק מגויסים בעלי פוטנציאל גבוה יוכלו להשיג את רמות הביצוע הנדרשות. כאשר המיון אינו מוקפד דיו, כל המאמצים והמשאבים שיושקעו בטייסים לעתיד יניבו רק שיפור מוגבל בכישוריהם וביכולות הביצוע הקרביות של חלק ניכר מהם. המספר הקטן יחסית של טייסים חדשים שדרושים לחיל האוויר מאפשר לו למיין היטב את המועמדים בתחילת הדרך, ולהכשירם בהמשך בצורה מיטבית תוך חיסכון במשאבים.[19] ממש כפי שכתב מפקד הפלמ"ח לשעבר, יגאל אלון: "על ידי העלאת ערכם הסגולי של היחיד והצוות תצליח ישראל לקיים בידה את יתרון העוצמה".[20]

לאחר מלחמת ששת הימים עומד חיל האוויר על פרשת דרכים. אמצעי הלחימה נעשים מורכבים ומסובכים יותר להפעלה; חילות האוויר הערביים אינם שוקטים על שמריהם ורוכשים אמצעי לחימה יעילים יותר; מערכות נשק ואמצעי לחימה חדישים דורשים מהמפעילים להיות לוחמים וטכנולוגים גם יחד.[21] מפקדים של טייסות ויחידות עלית אחרות עומדים בפני אתגרים קשים ותובעניים שמחייבים ידע מקצועי וטכני, כושר מנהיגות, עצמאות ומקוריות, למיצוי יכולתן של היחידות שעליהן היו מופקדים.[22] לכן היה חיל האוויר חייב לשפר את מדיניות המיון שלו, ולהעלות במידה משמעותית את ציוני המעבר בהתנדבות לקורס טיס וליחידות נוספות, כפי שפקולטות מסוימות באוניברסיטאות הולכות ומעלות את רף ציוני המעבר להתקבלות אליהן.

במיון המתנדבים בחר חיל האוויר בגישה הבריטית המחמירה. תהליך הברירה בחיל האוויר מתמשך על פני כל מסלול הקריירה של הטייס, ומטרתו לבחור מוקדם ככל האפשר את המתאימים לקידום בכל שלב ושלב. מראשית דרכו מציב חיל האוויר סטנדרטים גבוהים לבוגרי קורס הטיס, ומספר המסיימים קטן מאוד ביחס למספר המתחילים. ניסן הדס, אזרח שמכונה 'הסוציולוג', מלווה את אסטרטגיית המיון בחיל האוויר במשך שנים רבות: "בשנות ה־50, בעיקר לאחר מבצע סיני, התחילה להתגבש שיטת מיון ישראלית מקורית שהחלה לתפקד באופן פעיל בשנת 1963, על סמך ניסיון ומידע סטטיסטי שהצטבר באותן שנים. שיטת מיון זו נשענה על הרעיון כי בעוד שקשה למדוד ולהעריך את סיכויי ההצלחה באמצעות מבחנים אישיים, הרי שמעקב אישי וחיים משותפים עם הנבחן מאפשרים מתן חוות דעת בעלת מהימנות גבוהה לאחר שקלולה עם הנתונים האישיים".[23] הממיינים נעזרים

בחוות דעת של שתי אוכלוסיות הבאות במגע קרוב עם הנבחן – מדריכי טיסה וחברי הנבחן בקורס, ויוצרים שקלול סוציומטרי. בשילוב הנתונים האישיים נוצר ציון המשקף את סיכויי הצלחת החניך בקורס.[24]

גם לאחר הקורס נמשכת הברירה. "הטייסים נמצאים בתחרות מתמדת במשך כל הקריירה שלהם על הישגים מקצועיים ופיקודיים".[25] "התחרות וההישגיות הפכו לנכס מופנם של חיל האוויר. מי שמוותר נחשף ועוזב את המסלול במשך הזמן".[26] התחרותיות ותגמוליה הם מגורמי המוטיבציה החזקים של טייסי חיל האוויר. היא המניע העיקרי לשיפור מתמיד של קבוצות איכות ככלל וגם בחיל האוויר. המיון והתחרותיות פועלים בתחום המקצועי ובתחום הפיקודי, ומשפרים את איכות הטייסים ואנשי יחידות לוחמות נוספות.

♦

בשנות הפסקת האש נערכו כמה תרגילים ברמה על־זרועית, ששימשו לבחינת דוקטרינות, תורות לחימה ותפיסות הפעלה. אחד התרגילים החשובים מבחינת הפקת הלקחים בהקשר של הפעלת חיל האוויר היה משחק המלחמה לפיקוד דרום, 'איל ברזל', שנערך ביולי־אוגוסט 1972. חשיבות התרגיל נובעת מהמתאר שלו, הדומה עד מאוד לתחילת מלחמת יום כיפור, מהסוגיות שעולות בתכנון התרגיל, בביצועו, ובמיוחד בסיכומיו.

במתאר התרגיל נקבע כי "במצב הפתיחה, פתחו הצבא המצרי והסורי בלחימה. המצרים צלחו את התעלה והשיגו הצלחות על ידי כיבוש ראש גשר רחב בגזרה הצפונית והגזרה הדרומית. בגזרה הדרומית כבשו מאחז על שפת המים בלבד. במרחב שלמה ביצעו נחיתה ימית. בא־טור ביצעו פעולות קומנדו. צה"ל נמצא בלחימה, חיל האוויר בלחימה, פיקוד צפון בלחימה. פיקוד דרום הפעיל את התכנונים לקראת חידוש הלחימה, סיים את ריכוז הכוחות לקראת פתיחה באש, הפעיל את 'שובך יונים' [פקודת היערכות לקראת יוזמה מצרית] והחל גיוס המילואים. המשימות שהוטלו על פיקוד הדרום היו: הדיפת ניסיון הצליחה המצרי והשתלטות מחדש על השטחים שנכבשו על ידי המצרים ממזרח לתעלה ובמרחב שלמה. קיום הגנה לאורך קו התעלה. מעבר למתקפה תוך ביצוע צליחה בגזרה רחבה על ידי שלוש אוגדות. התארגנות להגנה עם סד"כ סדיר במרחב שנכבש

כאשר כוחות הפיקוד לא עוברים מערבה מקו העצירה שנקבע. עיקרי סיכום התרגיל הקשורים להפעלת חיל האוויר: 1. השגת עליונות אווירית בשלב מוקדם ככל האפשר – חיונית. 2. ייתכן מצב שבו כוחות הקרקע ייכנסו למגע בלי סיוע אוויר ועם פחות סיוע ארטילרי, כי סיוע זה יופנה לתקיפת הטילים".[27]

הרמטכ"ל קובע בדברי הסיכום שלו – תרחיש התרגיל דמה להפליא לתנאי הפתיחה של מלחמת יום כיפור, אך למרבה הצער דרכי הפעולה במלחמה היו שונות ממסקנות התרגיל – שחיל האוויר יפעל להשגת עליונות אווירית על פני מערך ההגנה קרקע־אוויר לפני סיוע בבלימה ביבשה. הוא אינו מתייחס כלל למטוסי היירוט המצריים ולתקיפת שדות תעופה. הקביעות בסיום התרגיל הופכות לאבני יסוד בדוקטרינת הבלימה של צה"ל, שתידון מאוחר יותר. לקחי תרגיל 'איל ברזל' הם פתיחה נאותה לתיאור הניסיון המבצעי שנרכש בתקופה שבין המלחמות ובמיוחד במלחמת ההתשה.

♦

במלחמת ששת הימים מציב חיל האוויר רף גבוה של יכולות ביצוע שעליו לעמול קשה כדי להמשיך בו ואף לשפרו. אימונים ותרגילים חיוניים לרמה ולאיכות כוח האדם, אך אין תחליף לניסיון מבצעי. פעילות מבצעית חשובה לא רק לכוח האדם אלא גם למערכות נשק, למערכות לסיוע ולמערך האחזקה. במבצעים נחשפים ליקויים שלא ניתן לגלותם באימונים, נבחנים שינויים ושיפורים במערכות, ומתגלים צרכים חדשים שיש למצוא להם מענה.

הפעילות המבצעית מתחילה סמוך לתום המלחמה. המצרים תקפו את כוחות צה"ל סמוך לתעלת סואץ, ומחבלים מירדן תקפו את היישובים בעמק הירדן. כאשר מחריפות התקריות מופעל חיל האוויר, בתגובה או באופן יזום. מטוסים, מסוקים ומטוסי תובלה פעלו בכל שלוש זירות הפעולה – מול הגבול המצרי, הירדני והסורי – לשיתוק מקורות אש ולמטרות אחרות. אין מקום לעסוק בלחימה האווירית במשך כל התקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור. הלחימה העיקרית שממנה מפיק חיל האוויר את רוב הלקחים היא מלחמת ההתשה האווירית בין ישראל למצרים מיולי 1969 עד אוגוסט 1970, ובה יעסקו הפרקים הבאים.

פרק 2: "מלחמת ההתשה היתה מלחמה אמיתית"

גולדה מאיר[28]

היה זה בראש ובראשונה אות פתיחה לפרק מלחמת הטיל נגד המטוס. כבר אז היה ברור שהניצחון במאבק זה ייפול בחלקו של זה שבידיו יהיו אמצעי גילוי, שיבוש, ונגד שיבוש אלקטרוניים מתוחכמים יותר.

גנרל סעד שאזלי, רמטכ"ל צבא מצרים[29]

שש השנים בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור היו שנים של פעילות אינטנסיבית של צה"ל ובתוכו גם חיל האוויר, בכל גזרות הלחימה – מול המצרים, הירדנים, המחבלים והסורים – כשהאקורד האחרון של פעילות אווירית לפני המלחמה הוא הפלת שנים־עשר מטוסים סוריים בקרב אוויר רב־משתתפים בצפון סוריה. אולם מלחמת ההתשה האווירית מול מצרים היא המלחמה שבה לומד חיל האוויר להתמודד עם האתגרים והאיומים החדישים, ובמיוחד מערכי טילים קרקע־אוויר. במלחמה זו הוא לומד להפעיל שלל אמצעי לחימה, מטוסים ומערכות שליטה וחימוש אמריקניים שנקלטים במשך התקופה.

מלחמת ההתשה היא אירוע אחד בסדרה מתמשכת של ניהול משברים בין שני הגושים ממלחמת העולם השנייה, וביניהם המצור הסובייטי על ברלין המערבית ב־1948, משבר קובה, מלחמת וייטנאם, ועד למשבר בסיום מלחמת יום כיפור, כאשר ארצות הברית מעמידה בכוננות את כוחותיה הגרעיניים מחשש להתערבות צבאית סובייטית במלחמה. מנקודת מבט זו מקבלים האירועים משמעות מורכבת יותר מאשר זו שמתקבלת בתאי הטייס ובמוצבי הפיקוד משני צדי המתרס.

המלחמה מתחילה במארס 1969. אך היא הופכת למלחמה אווירית

בעיקר מ־20 ביולי 1969 עד סיומה ב־7 באוגוסט 1970. חיל האוויר משלב כמה מערכות וסוגי לחימה לכלל מלחמה אווירית מודרנית, שעושה שימוש באמצעי לחימה מתקדמים מאוד מתוצרת ארצות הברית ישראל. שני הצדדים הלוחמים – ולמעשה שלושה, כי ברית המועצות מצטרפת כשחקן לוחם במשך המלחמה – נוקטים שיטות מבצעיות מקוריות, חדשניות ומורכבות מאוד. המטרות המדיניות והצבאיות של הצדדים המעורבים ושל המעצמות שמגבות אותם דומות ומנוגדות גם יחד.

המלחמה, שתחילתה ביוזמה מצרית, סוחפת למערבולת את ישראל, סוריה וירדן. מעבר לכך, היא גורפת לתוכה גם את מעצמות העל, עד להתערבות ישירה, גדולה, ראשונה, של ברית המועצות מחוץ לגוש הסובייטי, לפני כניסתו לאפגניסטן בשנות השמונים של המאה העשרים. ארצות הברית מעורבת מאוד בצד הישראלי, אם כי לא עד כדי התערבות צבאית ישירה, אך גם היא שולחת אנשי מקצוע לסייע בתחזוקת מטוסים ומערכות אחרות, ובהפעלת אמצעי לוחמה אלקטרונית – לאו דווקא בהצלחה.

מלחמת ההתשה האווירית מהווה תקופת מעבר בין שני עידנים: ממלחמה בין שני חילות אוויר, למלחמה בין חיל אוויר להגנת קרקע־אוויר. ממלחמה מקומית לחלק מרכזי במאבק הבין־גושי. היא מתחילה בתקופת גיאות כלכלית וחברתית (לאחר מלחמת ששת הימים) ומובילה לתקופת שפל חברתי ומורלי (לאחר מלחמת יום כיפור). היא מתחילה כשישראל עדיין תלויה בצרפת כמקור רכש אוירי, ומסתיימת כשארצות הברית תופסת את הבכורה. והיא גם הגשר שמוביל מתחושת עוצמה לאומית בלתי מוגבלת לספקות קשים שעניינם 'לאן פנינו'.

מלחמת ההתשה האווירית היא שדה ניסוי והערכה מבצעית ללוחמים האוויריים, למערך השליטה, למתכננים, למפקדים, למערכות נשק חדשות, לתורות לחימה ובמיוחד להטמעת האיום החדש על מטוסים ומסוקים – איום מערך טילים קרקע־אוויר. נתמקד במלחמת ההתשה האווירית מול מצרים כיוון שתקופה זו היא בית־הספר שמכין את חיל האוויר לקראת מלחמת יום כיפור.

בנוסף למלחמה האווירית נגד מצרים מתרחשת מלחמה אווירית נגד סוריה במינון נמוך יותר. כמו כן מתנהלים בשלבים שונים מבצעים רבים

נגד מחבלים בירדן ובלבנון. כאשר צבאות מדינות אלו מסייעים בידם – מותקפים גם הם.

♦

עבד אל נאצר, נשיא מצרים, מכריז ב־3 במארס 1969 על סיום הפסקת האש ותחילת שלב 'ההגנה האקטיבית' להתשת ישראל. נאצר והצמרת המדינית והצבאית שלו מעריכים נכונה את חולשות ישראל במלחמת התשה. רגישותה לנפגעים ואי יכולת להשתמש ביתרונותיה הגדולים – יוזמה התקפית וקרבות תנועה. ראשי הצבא המצרי מעצבים אסטרטגיה מושכלת של מלחמת התשה סטטית לניצול חולשות אלו. לפי תורת השלבים של נאצר, שלב זה מטרתו להתחיל "לסובב את הגלגל בכיוון הנגדי", מהגנה לסוג מסוים של תוקפנות.

כמו אנואר סאדאת אחריו, רואה נאצר במלחמה מכשיר להשגת מטרות מדיניות יותר מאשר מטרות צבאיות. הוא שואף לשכנע את המעצמות לכפות על ישראל נסיגה מהשטחים, ולשחוק את כושר העמידה של מנהיגיה כדי שיתקשו לעמוד בלחץ המעצמות ובלחץ דעת הקהל הפנימית.[30] צריבת המפלה ב־1967 מסנוורת לעתים את עיניו, מעיבה על שיקול דעתו, ומעמידה את המטרות הצבאיות לפני המטרות המדיניות.

שר המלחמה שלו, גנרל מחמוד פאוזי, מגדיר את המטרות הצבאיות של מלחמת ההתשה: "ניצול הרגישות הישראלית לחיי אדם כדי להרוג מספר רב של חיילים ככל האפשר; לבצע חדירות לשטח היריב ביבשה, בים ובאוויר כדי לזעזע את ביטחונו העצמי של צה"ל; לרכוש ניסיון קרבי בדרגים הלוחמים, ולבסוף, ייזום רציף של קרבות אוויר עם חיל האוויר הישראלי".[31]

כמה ימים לאחר הכרזת נאצר חודרים מטוסים מצריים לסיני. הארטילריה המצרית פותחת בהפגזה ממושכת על המעוזים שנמשכה שבעה־עשר חודשים. כך מופעל המרעום של מלחמת ההתשה. צה"ל אינו מוצא מענה קרקעי ליתרון הכמותי של הארטילריה המצרית, ומספר חיילי צה"ל שנפגעים בקו החזית הולך וגדל.[32] מאפיין מרכזי של המלחמה הזאת הוא הסלמה כמעט ללא הפסקה. בחודשים הראשונים שלה, ממארס עד יולי, יש לדרג המדיני נימוקים טובים ותחושות בריאות שלא להכניס את חיל

האוויר לקלחת הרותחת. הרמטכ"ל חיים בר־לב מבין שצירוף חיל האוויר לחילופי האש משני צדי התעלה עלול לגרום להידרדרות קשה ואולי אף בלתי נשלטת, ומעכב זאת כמיטב יכולתו.[33]

מספר הנפגעים בין יושבי המעוזים משפיע על דעת הקהל, על הממשלה ועל כמה מחברי המטה הכללי. אחד מהם, אלוף עזר ויצמן, ראש אג"מ באותם ימי יוני־יולי לוהטים, מתאר את האווירה האמוציונלית שמשפיעה על קבלת ההחלטה האסטרטגית להכניס את חיל האוויר לקרב, למרות החשש מתוצאותיה ארוכות הטווח. כך הוא מדווח על ביקור במעוזים: "לפתע ירדה עלי הפתעת חיי, גיהינום של אש שכמותה לא ידעתי לפני כן ואחרי כן. מנסים להתחמק בג'יפ אך הפגזים רודפים אחרינו ומתנפצים מכל הכיוונים. גשם לא נורמלי של אש ואדמה ורסיסים. נכנסים לתוך תעלה, המנוע דומם ואנחנו תקועים שם. ואני עוד מספיק לחשוב על מוות כזה, בתעלה, מאיזה פגז מצרי מחורבן, עד שיוצאים מהגיהינום הזה ומגיעים לטסה.

"חזרתי למטכ"ל, קראתי למוטי הוד [מפקד חיל האוויר] נעלתי אותו ושאגתי כפי שלא שאגתי עליו אף פעם: 'זה נגמר! היום! זה מוכרח להיפסק, עכשיו, לפני שאני שואל את שר הביטחון והמטכ"ל, אתה מכניס את חיל האוויר ודופק ארטילריה מצרית ומפקדות ולוגיסטיקה. שום תירוצים! שום סיפורים!' ומוטי אינו מתרגש, עונה בשקט: 'תן לי לחשוב'".[34]

אפשר לצפות שמפקד חיל האוויר ישוש לאפשרות של שיתוף כוחותיו בלחימה, אך מוטי הוד נמנע ומעכב את הכנסת כוח התקיפה שלו למלחמת ההתשה. בעבר, דווקא עזר ויצמן כמפקד חיל האוויר הקפיד לעצור את מטוסיו ולמנוע מפגשים אוויריים קרוב לגבולות המדינה. ואילו הוד, כשנכנס לתפקידו, התיר את הרצועה. יש המעריכים כי המפגש האווירי ב־7.4.67, כמה שבועות לפני תחילת מלחמת ששת הימים, שבו הופלו שישה מיגים סוריים, מפגש שנבע ישירות מהמדיניות שהנהיג מוטי הוד, הוא אחד הגורמים לפריצת מלחמת ששת הימים. כעת התהפכו היוצרות.

יתרונותיו הגדולים של אלוף מוטי הוד בתפקיד ראש מוצב השליטה – רמשל"ט – של חיל האוויר הם הבנה אינטואיטיבית יוצאת דופן של שדה הקרב וניהול מערכה אווירית וקרבות אוויר, כפי שהוא מוכיח בהנהגת החיל במלחמת ששת הימים, לפניה ואחריה. האם הוא תופס בחושיו החדים את מגבלות 'המעטפת' המדינית שימנעו הכרעה צבאית? האם הוא מעריך את מגבלות הכוח של מדינה קטנה שנקלעת לעין הסערה של

המאבק הבין־גושי? ייתכן שהוא מעדיף לקלוט את מטוסי הפנטום על פני לחימה?

נוכח מצבם הקשה של הלוחמים בקו המעוזים נאלץ חיל האוויר להצטרף ללחימה. מלחמת ההתשה האווירית נפתחת 'רשמית' ב־20 ביולי 1969, כמעט חמישה חודשים לאחר פתיחת מלחמת ההתשה, בסדרת תקיפות של חיל האוויר לאורך התעלה. במשך חודש לפני תחילת התקיפות מכין חיל האוויר באמצעות סדרת קרבות אוויר את התנאי הדרוש למערכה הצפויה – השגת עליונות אווירית בשמי התעלה.[35] ביום ההוא, ב־20 ביולי 1969, הוטלו מאות הפצצות הראשונות על הצבא המצרי ממערב לתעלת סואץ. צעד ראשון שמסמן, כמו סצנה ראשונה בטרגדיה יוונית, את מסלול ההסלמה של מלחמת ההתשה האווירית.

כשמצטרף חיל האוויר ל'חגיגה' ביולי הופכת המלחמה, בקצב די מהיר, מקרקעית לאווירית. כמעט אלף חיילים נשארים תקועים במעוזים, סופגים אש תופת, ונפגעים ללא תכלית ברורה, אך נטל הלחימה מוטל מעתה בעיקר על חיל האוויר. הוא מבצע את רוב מבצעי התקיפה נגד הצבא המצרי, יוזם קרבות אוויר, משתתף במבצעים מיוחדים, מפנה ומחלץ פצועים, מבצע משימות צילום ומודיעין, מתריע על תקיפות אוויריות, ומגן על כוחות צה"ל מפני תקיפות של מטוסים מצריים. רוב הנפגעים במלחמת ההתשה הם חיילים בקו בר־לב, במעוזים, בסיורים ביניהם או בדרכם מהעורף וחזרה, בעוד הלחימה העיקרית חולפת מעליהם. אולם מודעות אבל שחורות כמעט מדי יום אינן מביאות את קובעי ההחלטות לזהות את הפרדוקס.

מלחמת ההתשה האווירית היתה מלחמה מתוחכמת מבחינת מרכיביה האופרטיביים, הטקטיים והטכנולוגיים, ומבחינת הדינמיקה שלה. עד שלב מסוים ישראל היא היוזמת, אך לאחר הצטרפות צבא משלוח סובייטי, עוברת היוזמה לצד הסובייטי־מצרי. המלחמה האווירית כוללת כמה וכמה מערכות, אך שלא כמו בתיאטרון, שם מערכה אחת עוקבת אחר חברתה, במלחמה הזאת כמעט כל מערכה מצטרפת אל קודמותיה ואינה מסתיימת עד הפסקת האש. המערכות העיקריות הן:

- מערכה מקדימה: לוחמת אוויר־אוויר
- מערכה שנייה: תקיפת כוחות יבשה בזירת התעלה
- מערכה שלישית: מבצעים מיוחדים

- מערכה רביעית: פריחה – תקיפת מטרות בעומק מצרים
- מערכה חמישית: תחילת התערבות סובייטית
- מערכה אחרונה: מערכה משולבת

מערכה מקדימה: לוחמת אוויר־אוויר

קרבות אוויר הם קצה הקרחון. במערכה אווירית משתתפים מערכי מודיעין, בקרה, תכנון מבצעי, תקשורת, מערכת שליטה בזמן אמיתי, ובראשה השולט במערכה ובקרבות, הוא הרמשל"ט. קרבות אוויר בין ישראל למצרים וסוריה נמשכים מתום מלחמת ששת הימים עד לתחילת מלחמת ההתשה האווירית. כשמבין מפקד חיל האוויר שעל אף הסתייגויותיו ייאלצו מטוסיו לצאת למתקפה, הוא פועל להרחבת מרחב העליונות האווירית, ועושה זאת חודש לפני התאריך 'הרשמי' של תחילת מלחמת ההתשה האווירית.

כבר ביוני 1969 הוא יוזם מפגשים אוויריים מתוכננים היטב עם מטוסי יירוט מצריים. גם המצרים, שאינם מעריכים כראוי את הפער האיכותי, מעוניינים בשלב זה בקרבות אוויר כמרכיב בהתשת צה"ל. בסדרת קרבות אוויר מערבית לתעלת סואץ מתווה אלוף מוטי הוד קו גבול עליונות אווירית מקביל לתעלה בעומק כשלושים קילומטר. מטוסים מצריים חוששים לעבור את הקו הווירטואלי הזה, ונמנעים בדרך כלל מיירוט מטוסי תקיפה, כאשר מטוסי יירוט ישראליים מפטרלים על הגבול האווירי. עם זאת היו מדי פעם ניסיונות להפריע לתקיפות מטוסי חיל האוויר בגיחות פתע ובתקיפות משלהם. באזור מוצבות גם כמה סוללות טילי קרקע־אוויר מצריות, וכדי להשיג חופש פעולה מנטרל חיל האוויר גם אותן.

לטייס הישראלי, שהוא נצר לתרבות ייחודית של קבוצות ליבה כמו הפלמ"ח, יש עליונות איכותית על יריביו. יתרון זה בולט במלחמת ההתשה האווירית, אך אינו גורם בלעדי להשגת תוצאות טובות. במערכה האווירית משתתפים כל מרכיבי מערך השליטה הישראלי. מערך שליטה (C4I) בנוי ממערכת ארגונית וממערכת טכנולוגית. ברשותו כל האמצעים והארגונים השותפים להערכה מודיעינית, מערכות התרעה, מערכת פיקוד ומערכות תקשורת מגוונות להעברת מידע אל המרכז והוראות מהמרכז לכל מרכיבי המערך וללוחמים. לב המערכת הוא מוצב שליטה מרכזי – משל"ט, ובראשו תא ראש מוצב השליטה – תא רמשל"ט.

תפקיד חיוני של מערך התרעה, בקרה ומודיעין הוא יצירת תמונה אווירית מלאה ועדכנית ביותר – המצב האווירי של הצדדים הלוחמים ברגע נתון כפי שהיא מובנת ומוצגת. תמונת המצב משתנה ללא הרף ובקצב מהיר הרבה יותר מהשתנות תמונת מצב יבשתית או ימית, כתוצאה ממהירות הפלטפורמות האוויריות והדינמיות של הלוחמה האווירית. ההבדל דומה ליחס בין משחק בליץ למשחק שחמט רגיל: שח בליץ, שאורכו חמש דקות, מחייב תהליכי קביעת החלטות מהירים מאוד ותכנון יסודי לפני המשחק.

תמונה אווירית עדכנית ומהימנה חיונית לקביעת החלטות הגיוניות. ההבדל בין קביעת החלטות על סמך תמונת מצב אווירי ולבין קביעת החלטות ללא תמונה הינו ההבדל בין משחק 'שח עיוור' למשחק שח גלוי, בין ניצחון לתבוסה. החלטות השולט הן דומיננטיות בחשיבותן ובקביעת גורל המערכה האווירית.

תוצאות קרבות האוויר במלחמת ההתשה עולות על תוצאות המלחמות הקודמות. שלושה מספרים מייצגים את איכות התוצאות ברמה הטקטית והאופרטיבית של מערכה אווירית: מספר ההפלות, מספר המטוסים שמופלים לכוחותינו, ויחס ההפלות. במלחמת ההתשה האווירית מול מצרים מופלים בקרבות אוויר 73 מטוסי אויב, לעומת שלושה מטוסי חיל האוויר. יחס ההפלות הוא 1:24. טוב יותר מכל מלחמה קודמת. חיל האוויר ממצה בשלב זה של המלחמה את יתרונות מערך השליטה ועיצב תנאים מיטביים למערכה. מבצעים יזומים זכו לתכנון פרטני, בקרה ממוקדת, יצירת תמונה אווירית באזור המבצע בלבד, שליטה בזמן אמת, ואיוש דקדקני. ובנוסף, עד קרוב לסיום מלחמת ההתשה אין כמעט מגבלות מדיניות או צבאיות על המערכה באוויר.

מלחמת ההתשה ביבשה היתה סטטית מאוד. הגבול לא זז כלל. הגבול האווירי, לעומת זאת, נע מערבה באופן עקבי. תנועת הגבול האווירי היא אחד המדדים למידת ההצלחה של חיל האוויר. תזוזת קו גבול אווירי נקבעת בלוחמת אוויר־אוויר ובלוחמת קרקע־אוויר. שלא כמו מטוסים, מערכות הגנה קרקע־אוויר מקיימות את האיום ויוצרות עליונות אווירית באופן תמידי ולא ארעי. סוללות טילי קרקע־אוויר קובעות קו גבול אווירי חדש מיד לאחר שהן נפרסות ונערכות באתריהן. הן מרחיקות את מטוסי ההגנה

של היריב ומאפשרות למטוסי תקיפה ידידותיים להיכנס לאזור ולפעול ללא הפרעה.

מערכה שנייה: תקיפת כוחות יבשה בזירת התעלה

לאחר השגת עדיפות אווירית יוצאת לדרך המתקפה האווירית נגד צבא מצרים בגזרת התעלה. במקביל, נמשכת המערכה על העליונות באוויר כדי לשמור על חופש הפעולה של התוקפים ולחזק את ההרתעה שכוחה נחלש בארבעה חודשים של מלחמת התשה יבשתית מתסכלת. ב־20 ביולי 1969 יוצא חיל האוויר למבצע בוקסר, שמציין את תחילת המעורבות של מערך התקיפה במלחמת ההתשה, והוא הראשון בסדרת מבצעים שמשנים את פני המלחמה וקובעים את מהלכיה הבאים.

אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים של חיל האוויר במלחמת יום כיפור, הוא אדם יוצא דופן בחיל. אינטליגנטי, חריף שכל, ובעל תודעה אידיאולוגית מפותחת. הוא נודע בלשונו החדה, בדעתנותו ובקולו המיוחד. בן קיבוץ מעברות שנשאר חבר הקיבוץ במשך עשרות שנות שירותו בחיל האוויר: "במשך הלילה פלט הטלפרינטר בטייסות את הפקודות ליום הקרב עם בוקר – מבצע בוקסר: כוונה, שיטה, מטרות, כוחות ומשימות. במשך היום הגיעו רביעיות מטוסים חמושים מכל טייסות החיל למעגלי המתנה ונכנסו לתקיפה על המטרות. הכוונה היתה לכתוש, להרוס ולשבור את רוח הלחימה של המצרים, ולשים סוף פסוק למלחמת השחיקה וההתשה.

"השלב הראשון של המבצע היה השגת שליטה מלאה באוויר. זה נעשה באמצעות תקיפת סוללות טילי קרקע־אוויר, סוללות תותחי נ"מ, ומכ"מים להתרעה ולהכוונת מטוסי יירוט מצריים. ריכוז מערכות הגנה אווירית בצד המצרי של התעלה היה מהצפופים בעולם. בשלב השני, רוב התקיפות מכוונות לאזור קנטרה. במקביל להשמדת מערכת ההגנה האווירית באזור התעלה, שמאיימת על התוקפים, מופעל מערך התקיפה לתקיפת סוללות ארטילריה, מוצבים וטנקים שמפגיזים ללא הרף את כוחותינו בצד המזרחי של התעלה. לקראת חמש, כאשר השמש שוקעת מערבה ומסנוורת את הטייסים התוקפים, הסתיים מבצע בוקסר, ראשון לפני רבים נוספים. באותה שעה יצאו מטוסי מיג־17 לתקוף את שדה החירום ליד בלוזה".[36]

במרוצת חודש יולי מגביר חיל האוויר את פעילותו בהדרגה, מוציא יותר

גיחות, ומטיל יותר פצצות, רקטות וסוגי חימוש אחרים. התקיפות נמשכות שעות ארוכות. יום אחר יום. הן באות במקביל להרחקת קו הגבול האווירי מערבה באמצעות מפגשים עם מטוסי יירוט מצריים, והפלת מטוסי תקיפה שמנסים לתקוף מזרחית לתעלה. לאחר כחודש וחצי מתרחבת המלחמה למפרץ סואץ. במבצע רביב פושט כוח קטן של צה"ל שכולל עשרה טנקים וכמה נושאי גייסות על החוף הצפוני של המפרץ. חיל האוויר משתתף במבצע בתקיפת מטרות באזור, סיוע קרוב, הנחתת דלק וציוד, ופינוי במסוקים. מעתה ואילך ממשיך חיל האוויר לתקוף מטרות גם במפרץ סואץ כדי לאלץ את המצרים לפרוס כוחות לגזרה רחבה.

חיל האוויר לוקח על עצמו את התפקיד להשיג בכוחות עצמו את רוב המידע הדרוש לו ולאתר את המטרות לתקיפה. מקור ראשון ועיקרי להשגת מידע בזירת התעלה ובעומק הוא גיחות צילום שנועדו לזהות כל מוצב, עמדת ארטילריה, סוללת נ"מ, גשר ומעביר מים. גיחות צילום שונות באופיין מטיסות קרביות אחרות, וברוב חילות האוויר המודרניים מוצבים טייסים לתפקיד זה בלבד, שכן הוא דורש מומחיות גבוהה ביותר, אינסטינקטים שונים וקביעת החלטות שונה.

סא"ל רן רונן, מפקד בית־הספר לטיסה בתקופה זו וטייס בטייסת העטלף: "בתדריך נאמר לנו שהמצרים שינו את מערך יחידות השריון בקרבת התעלה ובנו מערכת מסועפת של ביצורים לחיל הרגלים ולארטילריה שלהם. היה צורך דחוף במידע מודיעיני כדי לפגוע בעמדות הצבא המצרי לאורך התעלה. חיל האוויר ניסה כבר כמה פעמים לצלם את המערך ללא הצלחה. 'כל פעם שאנחנו מושכים ליעף צילום, אנחנו נתקלים באש נגד מטוסים אדירה שמחייבת את מטוסי הצילום לשבור ולחמוק בלי לצלם,' הסביר מפקד הטייסת. חשיבות המידע ודחיפותו הביאו את מפקדת חיל האוויר להחליט שיש לצלם את אזור התעלה אפילו במחיר סיכון גבוה יותר.

"יצאנו שני מטוסים. הים התיכון היה שקט ורגוע. אנחנו טסים מעליו בגובה נמוך לכיוון דרום ואשר שניר [לימים תא"ל בתפקיד ראש מטה חיל האוויר], המוביל, מושך לגובה 500 רגל ומהירות 500 קשר, שהם נתוני הצילום האידיאליים למצלמות שלנו, אך גם נתונים מצוינים למערך הנ"מ הפרוס מתחתינו. נכנסנו לאזור התעלה. רק חצי דקה חלפה וכל המערך נגד

מטוסים התעורר לחיים, כאילו ידע שנגיע. שומרים כיוון, מהירות וגובה מדויקים, ומציצים לוודא שנורית ההפעלה הירוקה של המצלמה דולקת. האש הפכה להיות רצחנית. איסמעליה חולפת, האגמים המרים מצטיירים לפנינו. אני מביט הצידה לעבר המטוס שכולו מוקף בנתיבי אש רושפים. מעולם לא ראיתי תמונה כזו. הצללית הכהה של המיראז' צולחת זוהר רושף של אש נגד מטוסים. גם אני מוקף ב'פופים' ונותבים. אני עומד להיפגע, חולפת מחשבה בראשי. לא ייתכן שאחד מהם לא יפגע במטוס. הפגזים חולפים מעלי, מצדדי, מאחורי ומתפוצצים אחרי החליפה. אני כמעט מרגיש אותם פיזית פוגעים בגוף המיראז', מתנפצים על כנפיו".[37]

הסרטים שמביאים הטייסים מעניקים תנופה מחודשת לתקיפות חיל האוויר. מאות גיחות צילום, מהן מסוכנות מזו, מבצעים טייסי חיל האוויר כדי 'להשביע את הרעב' למטרות מעודכנות ומדויקות.

סוג מטרות אחד, אטרקטיבי מאוד בעבר הקרוב, אינו מותקף כלל: בכל שלבי השגת העליונות במלחמת ההתשה האווירית לא ניתקף ולו שדה תעופה אחד. קיימים כמה שדות קדמיים בשולי המערך הצבאי כמו כותמיה, שראוי לשקול את תקיפתם, אך שדות תעופה לא מותקפים כיוון שתקיפה כזו עלולה להיחשב כשבירת כללי המשחק, ותועלתה מועטה למדי. העליונות הישראלית בקרבות אוויר מובהקת, משכנעת ומספקת גם ללא שינוי הכללים. מערך סוללות קרקע־אוויר המצרי, שמעכב את הרחבת אזורי התקיפה, מותקף גם הוא. בסדרת תקיפות בסוף דצמבר 1969, שיועדו גם להכין את התקיפות בעומק מצרים, הושמדו כמעט כל הסוללות במרחק רב מערבית לתעלה. בכל מפגש מופלים בממוצע יותר משני מטוסי אויב. חיל האוויר משיג חופש פעולה בכל הגזרות החשובות לו. שחיקת כוחות היבשה של מצרים נמשכת בקצב שמחזק את התקווה שסיום מלחמת ההתשה מפציע באופק. כשנכזבת תוחלת זו, עומד חיל האוויר למצות את העליונות בשמי הדלתא להסלמה נוספת.

הנתח העיקרי של הגיחות במשך מלחמת ההתשה האווירית מוקצה לתקיפות לאורך החזית. מבוצעות קרוב ל־8,000 גיחות תקיפה, הוטלו כ־48,000 פצצות במשקל של 12,000 טונות. מותקפות יותר מ־2,000 מטרות שונות, ונהרגים אלפי חיילים מצריים. אלו מספרים מרשימים שמשפיעים זמנית על רצון הלחימה של המצרים, אך המטרה האסטרטגית של ישראל לא מושגת. האש לאורך הקו נמשכת במלוא עוזה, למרות האבדות ולמרות

הנזק הרב לארטילריה ולמוצבים של צבא מצרים. מדיניות הממשלה במשך המלחמה, ולפיה 'מה שלא הולך בכוח, ילך בעוד יותר כוח', מובילה להקצנה נוספת בעימות. צה"ל מרחיב את זירת הלחימה ופותח במערכה שלישית.

מערכה שלישית: מבצעים מיוחדים

למבצעים מיוחדים ומשולבים בעמק הנילוס העליון יש השפעה גדולה עוד לפני תחילת מלחמת ההתשה האווירית. הם מפחיתים משמעותית את עוצמת ההפגזות בחזית ומאפשרים להקים את קו הביצורים והמעוזים שנקרא קו בר־לב. בעיצומה של מלחמת ההתשה האווירית מתגבשת החלטה לחדש מבצעים כאלו בתקווה שיהיה להם אפקט חזק אף יותר מבעבר. שילוב רב־דמיון של כוחות מיוחדים ושל מסוקי סער מניב מבצעים נועזים הרחק בעמק הנילוס העליון ומפרץ סואץ.

הדמיון המבצעי והטכנולוגי הופכים מסוקי סופר פרלון למסוקי תקיפה. מספר מפקד הטייסת סא"ל חיים נווה: "לילה אחד, במסגרת מבצע 'הלם 2' יצאנו 'להפציץ' את גשר קינא על הנילוס העליון. חיברנו מעין פצצה של חצי טון מתחת למסוק ויצאנו לדרך לקצה הטווח האפשרי. מאחר שהמתקן הובא לטייסת רק לפני ימים ספורים ולא נוסה כראוי, עמד הקצין הטכני שלנו, רס"ן מתי אהרוני על זכותו להשתתף במבצע כדי לוודא שהפצצה תופעל. הגענו לגשר והתיצבנו מעליו. כאן התחיל מתי להוריד בזהירות את הפצצה. אנחנו מרחפים מעל הגשר, מסביב נפתח ירי לעברנו והמצב מתחיל להיות לא נעים. אני שואל 'מתי, מה קורה?' ומתי שנמצא חשוף על הגשר ומטפל בפצצה עונה לי בשקט כדרכו: 'אם אתה רוצה שהגשר יתפוצץ תן לי לעבוד'. נתתי. הנותבים כבר קרובים מאוד ואנחנו מרחפים באי־שקט כמו ברווז גדול ושמן. לבסוף מדלג מתי אהרוני פנימה ואומר 'המרעום הופעל בואו נסתלק מכאן'. היו לי בסך הכל 15 שניות להתרחק. שברתי שמאלה חזק ככל יכולתי. הפיצוץ זעזע את המסוק והגשר כאילו נקרע לשניים."[38]

כאשר מגיעים מסוקי יסעור CH-53 ב־25 באוקטובר 1969, גדלים הטווח ומשקל הנשיאה של מערך המסוקים, ונפתחים אופקים מבצעיים חדשים. בשלושה־עשר מבצעים מיוחדים גדולים בטריטוריה מצרית משתתף חיל האוויר בהנחתת כוחות, בפינויים ובגיחות מטוסי קרב לתקיפה ולפטרול. במבצעים אחרים מנחיתים מסוקים כוחות שמפגיזים את מפקדת האזור

התיכון במנקבר ואת נמל ספג'ה, וגולת הכותרת – 'שוד' מכ"ם מצרי חדיש.

מבצע 'רודוס' ב־22 בינואר 1970 מיוחד וחריג בממדיו. מטרתו היא כיבוש האי שדואן, דרומית לשארם א־שייח', סמוך לנמל גרדקה, ליד החוף המצרי של מפרץ סואץ. במבצע זה מונחתים צנחנים ממסוקים, כובשים את האי למשך יותר מיממה, מושמד מכ"ם ימי, וכשמונים חיילים מצרים נהרגים או נלקחים בשבי. בנוסף, מטוסי תקיפה מטביעים שתי ספינות טורפדו ואוניית עזר. לאחר מכן מתפנה הכוח ועמו שלושה הרוגים. מבצע זה, שפגיעתו המעשית שולית, נושא עמו מסר חזק להנהגה המצרית וממחיש את אוזלת ידו של צבא מצרים. מבצע רודוס משתלב היטב במערכה של תקיפות העומק ובהידוק הלחץ האסטרטגי על מצרים. חיל האוויר מבצע שלושה־עשר מבצעים מיוחדים במצרים ועוד ארבעה־עשר בירדן, סוריה ולבנון. במסגרתם מבוצעות 190 גיחות מסוקים ו־190 גיחות של מטוסי קרב.[39] (נתונים מפורטים נמצאים בנספח נתונים כמותיים.) חלק גדול מהמבצעים במצרים, בסוריה, בירדן ובלבנון הם מבצעים איכותיים מבחינת עומק חדירה ושולי סיכון גבוהים.

מערכה רביעית: פריחה – תקיפות בעומק מצרים

ממשלת ישראל וצה"ל מתלבטים בין חלופות שונות להפסקת מלחמת ההתשה ובוחרים בהסלמה נוספת במלחמת ההתשה האווירית. תקיפות בעומק מצרים, ובמיוחד באזור קהיר הבירה, אינן מבצעים ברמה הטקטית כמו התקיפות בתעלה ולא ברמה האופרטיבית של השגת עליונות אווירית מעבר לתעלה. תקיפות אלו ותוצאותיהן נושאות אופי אסטרטגי ומדיני, וכאן כבר יש שתי שחקניות ראשיות ברמה המדינית – שתי המעצמות הגדולות. מלחמת ההתשה היא רק אחת מהזירות הרבות שבהן מתמודדות ארצות הברית וברית המועצות על תחומי השפעה ועל הגמוניה. ארצות הברית נמצאת בתקופת נסיגה בהשפעתה הבינלאומית, בעוד שברית המועצות זוכה לכמה הצלחות. בווייטנאם שוקעת ארצות הברית בבוץ עמוק. ההתנגדות מבית מחלישה את התמיכה בממשל. מהפכות פרו־סובייטיות בסודן ביוני 1969 ובלוב בספטמבר 1969 מערערות את מעמד ארצות הברית במזרח התיכון. אלו הם כמה מתנאי הסביבה של מדיניות ארצות הברית כלפי הסכסוך.

המעצמה המערבית משקיפה על המלחמה מנקודת תצפית גלובלית, כאחד העימותים בין הגוש המזרחי לבין המערב. במסגרת ניסיונותיה לבלום את התפשטות השפעת ברית המועצות, היא רואה במלחמה במזרח התיכון קרב בלימה אחד מני רבים, חלקם צבאיים.

כאשר מסלימה מלחמת ההתשה, גדלה מעורבות הסובייטים ויחידות סובייטיות מבצעיות מגיעות למצרים. הממשל האמריקני חושש שמא ייאלץ לשלוח יחידות מבצעיות משלו כדי להתערב בחזית נוספת לזו הקיימת בווייטנאם. ככל שישראל תתקשה להתמודד עם אתגרי המלחמה, גדל החשש שחיילי ארצות הברית ייאלצו להתמודד ישירות עם כוחות סובייטיים.

במדינות לחופי המפרץ הפרסי, מתחת לחולות ועל החופים של ערב הסעודית, הנסיכויות ואיראן שוכנים מרבצי נפט בלתי נדלים עבור ארצות הברית ומערב אירופה. ההגמוניה וההשפעה על מדינות אלו היא אבן יסוד במדיניות האמריקנית. השיקול לוותר על בארות הנפט במזרח התיכון לא עולה לסדר היום של ניקסון וקיסינג'ר. ישראל היא שובר גלים שבולם את השיטפון המאיים על מדינות ערביות שתומכות ונתמכות בידי ארצות הברית.

דרישות ישראל לאספקת מערכות נשק, סיוע כלכלי וגיבוי מדיני בלבד, ללא התערבות צבאית אקטיבית, הן מחיר זול עבור בלימת ההסתערות הסובייטית. יכולתו של חיל האוויר להתמודד עם מצרים וסוריה מפחיתה את החששות מפני התערבות במלחמה ומחזקת את נכונות ארצות הברית לחתום על חוזי אספקה חדשים, ולהבטיח את מילוי השורות באמצעות משלוח מטוסים במקום אלו שנופלים.

הממשל האמריקני אינו עשוי מקשה אחת. גישות שונות מיוצגות על ידי היועץ לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר ועל ידי שר החוץ ויליאם רוג'רס. קיסינג'ר דוחף את הנשיא לספק נשק חדיש לישראל, ומעודד במרומז את ישראל להסלים את מבצעיה מול מצרים.[40] קיסינג'ר, בעל גישה כוחנית ומועטת מוסר, משתמש בישראל כחייל נוסף על לוח השחמט במאבק הבין־גושי. הוא מעודד אותה לנוקשות מדינית, ומגבה את הדיפלומטיה חסרת המעוף של ראש הממשלה מאיר.[41]

קברניטי מדינת ישראל נופלים בפח היקוש של היועץ לביטחון לאומי ומאמצים מדיניות נצית שנשענת על עוצמתו של חיל האוויר. ראש הממשלה גולדה מאיר פותחת ערוץ ישיר בינה לבין קיסינג'ר באמצעות השגריר הישראלי יצחק רבין, התומך בהסלמת המלחמה ובהפצצות העומק בפרט.[42]

ישראל, למותר לציין, אינה מודעת למקור האינטרסים האמריקניים, נשארת עיוורת לגבי המטרות האמיתיות של קיסינג'ר, ומסתנוורת מתמיכתו הזמנית בנוקשות הישראלית.

שר החוץ ויליאם רוג'רס אמנם אינו מעניק לישראל תמיכה גורפת, אך מטרותיו המדיניות, התוכנית הנקראת על שמו והדיפלומטיה שלו הולמות את האינטרסים ארוכי הטווח של ישראל. ישראל אינה בוחנת לעומק את היתרונות בתוכנית רוג'רס, שמייצגת אינטרסים ומדיניות אמריקנית ארוכי טווח. לאחר תחילת הפצצות העומק והתערבות ברית המועצות מאמץ הנשיא ניקסון את עמדת רוג'רס, משעה חתימה על חוזה לאספקת מטוסי פנטום, ומזהיר מפורשות מפני הרעה ביחס ארצות הברית לישראל. רבין הוא הראשון שמבחין במדיניות החדשה וממהר להזהיר את ראש הממשלה.[43] שיפוט נבון יותר של שתי הגישות האמריקניות עשוי לשנות את פני המזרח התיכון ולמנוע את המלחמה האכזרית ההיא.

לאחר שלושת החודשים הראשונים של מלחמת ההתשה האווירית מעריכים האמריקנים כי המצרים והישראלים מותשים ועשויים לקבל יוזמה חדשה. משרד החוץ האמריקני מוציא לאור את תוכנית רוג'רס, שמשרטטת את קווי הגבול לאחר נסיגה ישראלית תמורת שלום. גבול דומה לגבול הסכם השלום עם מצרים. הנשיא ניקסון, שמעדיף בשלב זה להימנע מתמיכה גלויה בישראל, מניח לקיסינג'ר ולרוג'רס להתמודד ביניהם ולנהל כל אחת מדיניות חוץ שונה.

תוכנית רוג'רס אמורה לבנות אמון מצרי ושיתוף פעולה מוגבל עם ארצות הברית ולהעביר מסר למצרים שרק ארצות הברית מסוגלת להחזיר לה את סיני, בתנאי כמובן שהיא תקטין את השפעת ברית המועצות ותוציא את אלפי היועצים הסובייטים מארצה. התוכנית משדרת לישראל את תמונת הסדר השלום העתידי כפי שהוא מצטייר בעיני ארצות הברית. נשיא מצרים נאצר, בתיאום עם הסובייטים, דוחה את ההצעה בדצמבר 1969, בעוד ישראל עונה בהסתייגות מנומסת כיוון שהתוכנית נחשבת בעיני גולדה מאיר כתומכת בדרישות המצרים.

במקביל, טובי המוחות בישראל מחפשים דרכים חדשות ואפקטיביות לאכוף על מצרים הפסקת אש. קליטת מטוסי פנטום 'כל יכולים' מפתה את הקברניטים והמתכננים להשיג עליונות אווירית עד למרחב קהיר, לתקוף

בעומק מצרים סביב הבירה, להמחיש להנהגה המצרית את אוזלת ידה, ואולי אף למוטט את משטרו של נאצר.[44] סא"ל יוסי שריג, ראש ענף מחקר במחלקת מודיעין של חיל האוויר: "מטרת תקיפות העומק היתה להפיל את נאצר. כך רצה הדרג המדיני. חיל האוויר היה רק כוח לביצוע, והמודיעין היה כלי עזר. מי שבחרו את המטרות היו צמרת אמ"ן, שהעבירה אותן למטה הכללי. אלינו הן הגיעו כהוראות לביצוע. אנחנו, המודיעין האווירי, היינו אחראים ומוסמכים לעסוק רק במטרות שמשרתות את חיל האוויר".[45]

אלא שכאן מסתיימת חשיבה טקטית נועזת ללא שבט הביקורת של חשיבה אסטרטגית ומדינית. בעומק שטח מצרים נמצאים תשתית אזרחית וצבאית, מקורות אנרגיה, והחשוב מכל, מרכזי השלטון. אלו הם יעדים מפתים ביותר לכוחות אוויר עדיפים בעת מלחמה, בתקיפות 'נגד כוח' או 'נגד ערך'.[46] אך תקיפות העומק או בכינוין, סדרת מבצעי פריחה, לא כוונו נגד יעדים אלו. מלחמת ההתשה האווירית מעוצבת לפי גישה אחרת. כוונתה להשפיע על רוחה ונחישותה של ההנהגה המצרית ושל העלית התומכת בה ולהביא לסיום הלחימה. נבחרות מטרות סמליות – מחסנים ומפקדות עורפיות – שאינן בגדר מטרות כוח או ערך, אך הדי הפצצות ותמרות העשן נשמעים ונראים היטב מקהיר. תקיפות אלו אמורות גם לחזק בעקיפין את רוחו ונחישותו של האזרח הישראלי, שנפשו נוקעת ממלחמה חסרת תכלית שסיומה אינו נראה באופק. מכתב השמיניות, מחזותיו של חנוך לוין ובדיחות מקאבריות הם סימפטומים לשינוי במצב הרוח הלאומי.

זה חודשים מספר נרקמות הסכמות בברית המועצות ובמצרים למשלוח טייסים ומפעילי סוללות טילים קרקע־אוויר, על מטוסיהם וטיליהם, להתערבות פעילה בלחימה. התפתחויות אלו עדיין נעלמות בדצמבר 1969 מעיני הקברניטים, המפקדים והמתכננים בישראל. אי לכך, אין דבר שימנע את הפעלת המערכה הרביעית – תקיפות העומק.

מועד פתיחת הפצצות העומק 'הרשמי' הוא תחילת ינואר 1970, אך בפועל מתחילה המערכה קודם לכן: האיום העיקרי על מטוסי הפנטום שחודרים לעומק הוא סוללות טילי קרקע־אוויר הפרוסות להגנה על אזור קהיר ומבואותיה. במבצע תקיפה ישראלי גדול ב־25 בדצמבר 1969 מושמדות שתים־עשרה סוללות טילי קרקע־אוויר.[47] למחרת בלילה, כאמור, נשדד מכשיר מכ"ם חדיש סמוך לחוף מפרץ סואץ, מכ"ם שעשוי לגלות חדירות של חיל האוויר לעומק מצרים מדרום למערכי הטילים.

באחד הימים הראשונים של שנת 1970 נואם נאצר בפני קצינים בכירים ומתלבט בגלוי: "החלטנו על מלחמת ההתשה לפני שנתיים, האם נוכל להמשיך בה או שהיא חרב פיפיות? האויב הגשים את יעדו לשתק את סוללות הטילים. שיעור האבדות בהפצצות רגילות היה גדול, כיוון שלא שיתפנו את כוחות האוויר במהלך דצמבר 1969, ואנחנו צריכים לשתף את כוחות האוויר בסיוע לכוחות היבשה".[48] דברים אלו הם הודאה והשלמה עם עליונות אווירית ישראלית. המנהיג המצרי מתחיל לפקפק בתועלת של מלחמת ההתשה האווירית והיכולת להמשיך בה, נוכח חופש הפעולה ותקיפות מטוסי חיל האוויר. לא היתה זאת הפעם הראשונה שבה מציג נאצר את העליונות האווירית כסוגיה מרכזית במהלך מלחמת ההתשה האווירית.

טרם נדמו הדי הנאום, וכבר נשמעו ברחבי קהיר סירנות אזעקה ובעקבותיהן הדי הפצצות במבצע פריחה הראשון.

חיל האוויר משיג עדיפות אווירית שמאפשרת לו לתקוף כל מטרה בשטח מצרים. סדרת מבצעי פריחה נפתחה ב־7 בינואר בתקיפת מפקדות, מחסנים ובסיס הדרכה בדאהשור שבפאתי קהיר, ומפקדת קומנדו באינשאס.[49] בימים הבאים תוקף חיל האוויר מטרות דומות בחלואן ובמעדי הקרובים לקהיר ובאתרים נוספים. לאחר מכן מתרחב מבצע פריחה לתקיפת מטרות במרכז הדלתא, במזרחה ובעמק הנילוס העליון.[50]

תקיפות העומק נמשכות כארבעה חודשים, וכוללות 119 גיחות תקיפה ומספר דומה של גיחות יירוט להגנת התוקפים, ב־19 מבצעים שונים.[51] בסדרת מבצעי פריחה לא מופל אף מטוס ישראלי, בזכות תכנון מדויק, איכות ביצוע ושליטה בזמן אמת. מבחינה מבצעית המערכה בעומק מצרים היא דגם של הצלחה. מנקודת מבט אסטרטגית מציגה המערכה את יכולת חיל האוויר להשפיע על מהלכים מדיניים־אסטרטגיים באמצעות מבצעים ספורים וכוחות מובחרים. תקיפות העומק הן פרי השילוב בין גישה נצית פוליטית שמובילים ראש הממשלה מאיר והשרים ישראל גלילי ויגאל אלון והשגריר בוושינגטון, הוא הרמטכ"ל לשעבר יצחק רבין, עם אסטרטגיית ההסלמה של המטה הכללי ועם התרבות המבצעית של חיל האוויר.

תרבות מבצעית זו מקדשת הישגים טקטיים ואופרטיביים מידיים אך אינה נותנת את הדעת על ההשפעה האסטרטגית והמשמעות המדינית של המערכה בעומק. תקיפות לאורך התעלה הן עבודה שגרתית, נטולת עניין ואתגר. תקיפות עומק, לעומתן, הן טיסות ייחודיות ורבות־סיכון, שמאתגרות

את האיכויות הגבוהות של הלוחם, המוביל, המתכנן והשולט. מבצעי פריחה עונים על צורך זה. טייסות הפנטום מוצאות בהם ייחוד ואפילו עליונות על טייסות המיראז' והסקיהוק.

קצין מטה מבצעי באותם ימים מתאר מכלי ראשון את האווירה בבור של חיל האוויר: "במפקדת החיל לא חששו מהתגבורת הסובייטית. במסדרונות ובחדרי המבצעים דיברו שהאימה מפני הסובייטים מהלכת אך ורק בלשכתו של שר הביטחון. אמרו שאצל משה דיין מחלחל פחד כמעט מיסטי מפני התנגשות ישירה עם הצבא האדום, והוא מקרין אימה זו על הרמטכ"ל חיים בר־לב ועל הפיקוד העליון כולו. דיין מודאג מהצלחת הפצצות העומק וממוטיבציה גוברת בחיל האוויר, המשחררת בלמים מגיחה לגיחה. הוא מנחה את הרמטכ"ל לבחון בשבע עיניים כל הצעת מבצע חדשה של החיל, לבל יהיה בה שמץ של התגרות בסובייטים".[52]

תיאור יהיד זה, ללא שמץ ביקורת אפילו לאחר עשרות שנים, ממחיש כיצד קציני מטה נלהבים מדי וצרי אופק עלולים להוביל מדינה אל עברי פי פחת. הוא מעיד על חוסר ההבנה לחששותיו של דיין. שר הביטחון אינו מפקפק ביכולת הטקטית של חיל האוויר. חששו הוא מדיני־אסטרטגי מפני הסתבכות עם מעצמת העל הסובייטית. גם אלוף מוטי הוד, מפקד החיל, אינו מצדד בתקיפות, ושואף לדחותן למשך כמה חודשים כדי לקלוט מספר רב יותר של מטוסי פנטום חדשים.[53]

מערכה חמישית: תחילת התערבות סובייטית[54]

בוקר אחד בתחילת פברואר 1970 מופתעים אנשי מודיעין אמריקנים משני צדי מצרי הבוספורוס לראות אוניות צי סובייטי עוברות בזו אחר זו במִצרים. במשקפות ארוכות הטווח הם מזהים ללא קושי רב על הסיפונים סוללות טילים ומטוסי מיג מכוסים ביריעות הסוואה. לידם מסתובבים קצינים רבים עטורים בכנפי טיסה ובאותות של ההגנה האווירית. באותו זמן נשמע מעליהם שאון מטוסים סובייטיים שמעבירים ברכבת אווירית כוח אדם וציוד רגיש למצרים. עוברות שעות אחדות ובמסדרונות הסי־איי־אֵיי פושטת השמועה שחיל סיוע סובייטי חותר לחופי מצרים. כך מתגלות ההכנות להתערבות ישירה של ברית המועצות במלחמת ההתשה. המאבק בין המעצמות עולה שלב נוסף.

לפני הצטרפות הסובייטים למלחמת ההתשה האווירית מקדם חיל האוויר

את גבול העליונות האווירית מאזור התעלה עד לפרברי קהיר. אולם כאשר דוחקים את היריב אל הקיר, קשה לצפות את התנהגותו. כוונת הסובייטים בשלב ראשון היא להרתיע את ישראל מהמשך התקיפות בעומק. הם פועלים בזהירות רבה, מגבילים את הגנתם לעומק מצרים בלבד, ונמנעים מהתקרבות לתעלה. המסר ההרתעתי נקלט ועושה את שלו. הסיכון המדיני במפגש ישיר בין טייסים ומפעילי סוללות סובייטיים לבין טייסי חיל האוויר הוא גדול מנכונות ישראל לשאת בו. ההשעיה האמריקנית של הדיונים על אספקת נשק מאותתת לישראל כי ארצות הברית מסתייגת מההיפר־אקטיביות הצבאית שלה, והתייצבותה מול הסובייטים אינה מובנת מאליה.

ברית המועצות מציבה במצרים מערך הגנה קרקע־אוויר מרשים בכמותו וחדיש באיכותו. לראשונה מגיעות לזירה מערכות סא־3 מהחדישות שבידי ברית המועצות, מופעלות בידי סובייטים. שלוש טייסות יירוט סובייטיות, מצוידות במטוסי מיג־21 מהדגם המתקדם ביותר, מוצבות בשדות תעופה מצריים. מערך ההגנה קרקע־אוויר מוצב באזורי קהיר, אלכסנדריה וסכר אסואן. לאחר שנרכשת עליונות אווירית באזור קהיר, מקדמים המצרים והסובייטים את המערך מזרחה לעבר התעלה. עורף המערך מוגן על ידי סוללות שבאזור קהיר, ואגפו הדרומי מוגן על ידי מטוסי יירוט סובייטיים, שפורסים כמה מבנים מזרחה, לשדה כותמיה. כאן מתחיל עימות עם מערך הגנה קרקע־אוויר גדול, חדיש ובלתי מוכר. חיל האוויר נלחם באמצעות מטוסי הפנטום החדישים ומטוסי הסקיהוק נגד הזחילה שלו מערבה.

שר הביטחון דיין מציע לסובייטים בערוץ פומבי, וייתכן שגם בערוצים חשאיים, קו הפרדה בינם לבין חיל האוויר הישראלי. בהרצאה ב־9 באפריל 1970 הוא מבטיח לאוזניים סובייטיות שלישראל אין יותר כוונה לשלוט בשמי קהיר ושהיא אף תפסיק לתקוף בעומק מזרים, אך איננה יכולה לוותר על השליטה בשמי החזית. הוא מבטיח שישראל תפחית את הפעילות הצבאית, ותימנע מעימות עם כוח המשלוח הסובייטי. דיין מקווה שאפשר להגיע למודוס ויוונדי, כלשונו, לפי הצעה זו.[55] הסובייטים אינם טורחים להגיב וממשיכים בתוכניתם להחזיר את המצב לקדמותו בערב פתיחת מלחמת ההתשה האווירית. מצב שהם מפרשים כהצבת סוללות טילים קרקע־אוויר קרוב לתעלה.

עשרה ימים בלבד לאחר הנאום מפר חיל האוויר *את הבטחת דיין*. מטוסי

צילום חודרים לאזור קהיר. בדרכם חזרה הם מיורטים על ידי מטוסי יירוט סובייטיים אך לא נוצר קשר עין בין המטוסים. מבצע זה ראוי לבדיקה. האם יש תיאום בין ההצעה הפומבית של שר הביטחון לבין המטה הכללי? האם צורך מבצעי חיוני גורם לשבירת קוד הפעולה שמציע דיין? אי אפשר לצאת למבצע מסוג זה ללא הצגתו לשר הביטחון ואישורו. אם כן, כיצד מאשר דיין את המבצע לאחר שהציע בפומבי לסובייטים לשרטט קו גבול אווירי חדש?

המומחים הסובייטים מעריכים בטעות שמיגון הסוללות החדישות מסוג סא־3 בבונקרים מבוצרים, כפי שהם עושים במזרח אירופה, יגן עליהם מפני פצצות כבדות, ומתחילים להכין מחפורות לצורך זה. חיל האוויר מנסה לעכב את נסיגת קו העליונות מזרחה לעבר התעלה על ידי תקיפת המחפורות הקדמיות, אך מספרן הולך ועולה. הסובייטים אינם ניתנים לעצירה.

חיל האוויר תוקף את המחפורות מפברואר ומגביר את הקצב. בחודש מארס 1970 נערכות 40 תקיפות של מחפורות. בחודש מאי מגיע מספרן ל־80, וביולי עולה המספר ל־106 תקיפות,[56] אולם הזחילה מזרחה אינה נפסקת. על אף הלחימה העיקשת לא מופלים מטוסי פנטום בחודשים הראשונים. שני הצדדים – סובייטים וישראלים – נמנעים ממגע ישיר, אך טבע המלחמה סוחף אותם למערבולת של עימות בלתי נמנע.

ב־30 ביוני מופלים פנטומים ראשונים על ידי טילי קרקע־אוויר. הפלות אלו מסמלות את תחילת שחיקת מערך הפנטום – מטוסים וטייסים – שלא נעצרת עד הפסקת האש.

ב־39 ימי המלחמה האחרונים במלחמת ההתשה, מופלים חמישה מטוסי פנטום,[57] שניים נפגעים קשה ונשלחים לתקופת תיקונים ארוכה. טייסים ונווטים נהרגים ונשבים, כמה מהשבויים פצועים קשה. מערך הפנטום מוטח אל חומה לא נראית, אך מוחשית עד כאב של מערך הטילים. הנה תיאורו של סא"ל אביהו בן־נון, מפקד טייסת הפטישים: "הם המשיכו לגלגל את מערך הטילים קדימה. יום־יום תקפנו סוללות או מחפורות שהם הכינו עבור סוללות הטילים. כל העבודה הוטלה על טייסות הפנטום. הצוותים הידלדלו מדי יום, חרקנו שיניים והמשכנו, כשאנו משלמים באנשינו ובמטוסינו את מחיר המאבק בטילים. חזרתי [מגיחת תקיפה] לטייסת פגועה, שפיתחה רפרטואר של בריחות מקאבריות. התחושה שכך זה לא יכול להימשך כבר

לא ניתנת לערעור. הם כבר הגיעו עם מערך הסוללות והמחפורות שלהם למרחק של כ־20–30 מייל מהתעלה".[58]

הסובייטים עומדים על סף הצלחה כפולה – חזרת הגבול האווירי למצבו לפני מבצע בוקסר – מבצע הפתיחה של מלחמת ההתשה האווירית, ושחיקה פיזית ומורלית של מערך הפנטום.

מערכה אחרונה: מערכה משולבת

לפתע משתלבות המערכות השונות לתמונה מורכבת אחת המתרחשת בו זמנית על כמה במות סמוכות וחופפות זו לזו. תקיפת הכוחות המצריים לאורך התעלה נמשכת במלוא עוזה, קרבות אוויר נגד טייסים מצרים בשמי הדלתא מתרחשים מדי פעם ומצנחי הנטישה של רבים מהם נפתחים בזה אחר זה. מבצעים מיוחדים חודרים למצרים, אך בראש מעייני 'אדוני המלחמה' נמצאת המערכה נגד התקדמות מערך הנ"מ הסובייטי־מצרי.

מלחמת ההתשה האווירית מסלימה ונמצאת בסחרור לקראת קרשנדו שלא נצפה מראש. אף על פי שזוהי מלחמת התשה ושחיקה של היריב על 'אש קטנה'. היא ממחישה את תפיסתו המוקדמת של קלאוזביץ' כי מלחמה שואפת להקצנה. ההקצנה מקורה ברצונם המשותף של הצדדים המעורבים להסלים אותה.

המערכה על עליונות בעומק מצרים נעצרת בלא עת. ישראל נרתעת בלחץ הנוכחות הסובייטית, ונדחקת לאחור. גבול העליונות האווירית של חיל האוויר הישראלי נסוג מזרחה, מערך הטילים הולך ומתקדם. בימים האחרונים של מלחמת ההתשה מגיע הטווח האפקטיבי של כמה סוללות טילי קרקע־אוויר עד סמוך לתעלה. כעת זו כבר מערכה חיונית על חופש פעולה למטוסי התקיפה לאורך התעלה.

לעומת זאת, הלחימה באוויר נשארת מקור נחמה וגאווה. נראה היה שהסובייטים חוששים ממפגש אווירי עם טייסי יירוט עתירי ניסיון מבצעי. אך גם כאן משתנה המצב. הסובייטים מתקרבים לגזרה הדרומית של התעלה ומחפשים טרף קל. הם פורסים מטוסים בכותמיה הקרובה לגזרה, ומזנקים משם ליירט מטוסים ישראליים. ברית המועצות שואפת להגביר את תלותה של מצרים, להעמיק ולהרחיב את השפעתה בצבא ובממשל. משרד ההגנה, הצבא האדום וחיל האוויר הסובייטי מעוניינים לבחון את מערכות הנשק החדישות ביותר בשדה הקרב מול המערכות האמריקניות החדישות. הם

רואים במלחמת ההתשה מעין שדה ניסוי לטילי סא־3, תותחים נגד מטוסים מבוקרי מכ"ם מסוג 'גנדיש' ומטוסי מיג־21 משופרים. מנהיגי ברית המועצות חשים עצמם מחויבים להגן על מצרים מפני מפלה אווירית. האינטרס ההגנתי מתבטא בהוראה ברורה למטוסי היירוט לא לעבור את תעלת סואץ מזרחה ברדיפה אחרי מטוסים ישראליים.[59]

בניסיון אחרון למנוע התנגשות מזהירים ראש הממשלה והרמטכ"ל את ברית המועצות בראיונות פומביים שישראל נדחקת עם הגב לקיר ושאם המיגים הסובייטיים יתקרבו לתעלת סואץ לא תוכל ישראל להימנע ממפגש אווירי שבו ייפלו כמה מטוסים סובייטיים.[60] ב־23 ביולי מקבלת מצרים את תוכנית רוג'רס ומסכימה להפסקת האש. זו תפנית מדינית חשובה; המצרים מוותרים זמנית על השימוש בכוח להחזרת השטחים, אך ההפגזות המצריות נמשכות בכל עוזן. אין סימן שהצהרתו של נאצר אכן מגובה במעשים. מלחמת ההתשה האווירית מתקרבת לסף הכרעה. חסר רק קרשנדו חזק לסיומו של המחזה. והנה גם הוא מגיע.

לברית המועצות אינטרס מובהק להפגין את תמיכתה במצרים ואת מחויבותה להגנת שמיה. מערך הטילים הסובייטי כבר הפיל כמה מטוסי פנטום, וטייסי היירוט הסובייטיים רוצים גם הם 'להשתתף בחגיגה' ולהפיל מטוסים ישראליים. המפגש האווירי ב־30 ביולי 1970, שבוע לאחר קבלת תוכנית רוג'רס, נופל לידיהם, כך הם חושבים, כפרי בשל. עד עתה מנתקים מטוסי חיל האוויר מגע, ואינם מסתבכים בקרב. במרדף האחרון שבו דולקים טייסים סובייטים בעקבות מטוסי תקיפה, נפגע מטוס סקיהוק אך נוחת בשלום. הגנרלים הסובייטים שואפים לקרב, ומקבלים אותו.

בישראל רועדים לבבות רבים בממשלה ובמטכ"ל כאשר קובעים את ההחלטה ליזום עימות באוויר עם הסובייטים. איש אינו מצפה שהסובייטים יעצרו. אין גם תקווה שארצות הברית תרתיע את הסובייטים מפני הסלמה נוספת לאחר המפגש. ייתכן שהיו נרגעים קמעא לו ידעו שברז'נייב עצמו מסכים ומאשר למצרים לקבל את הצעת רוג'רס.[61] ייתכן שהיו דוחים או מבטלים את התוכנית הנועזת מבחינה מדינית־אסטרטגית. אך המערכה על העליונות האווירית בשמי התעלה עדיין רעבה לקורבנות. הפעם יהיו אלו אורחים לא קרואים מארץ רחוקה.

המרחב שבו נערך הקרב בין טייסים סובייטים לטייסי חיל האוויר נקרא

בפי טייסי היירוט 'טקסס', בעקבות קרבות שליפת אקדח הידועים מסרטי המערב הפרוע. המרחב משתרע מדרום לקו בין העיר סואץ למבואות קהיר. הוא נקי מסוללות קרקע־אוויר ומכוסה על ידי מכשירי מכ"ם ומערכות מודיעין אלקטרוני. טייסות היירוט הסובייטיות מקבלות את האחריות לזירה זו כדי להגן על האגף הדרומי של מערך הטילים הסובייטי־מצרי.

לקרב אוויר, כמו לטנגו, דרושים שניים. חיל האוויר מבין שיירוט מטוס הסקיהוק הוא אתגר ואיום שאין ברירה אלא להיענות להם. אסור לתת למצב להידרדר למפגשים לא מתוכננים. יש להכין מפגש יזום ומתוכנן היטב לשם השגת תוצאות מרביות, ולנסות להרתיע את הסובייטים מהתערבות נוספת.

הקרב יזום ומתוכנן באישור הרמטכ"ל, שר הביטחון והממשלה. פיתיון של מטוסי צילום מופיע בשמים בטיסה תמימה כביכול. כמה מבנים של מטוסי פנטום ומיראז' ממתינים במארב בגובה נמוך מתחת לסף הגילוי של מכ"מים סובייטיים ומצריים. כשהסובייטים מזנקים ליירוט הפיתיון ומתקרבים לאזור המתוכנן לקרב, פונה המבנה לאחור כדי למשוך את הקרב הצפוי ככל האפשר מזרחה. בתא רמשל"ט יושב מוטי הוד, מפקד חיל האוויר. שמץ של חיוך חבוי מתחת לשפמו, לוגם מים מקנקן שמוכן תמיד לצדו ומגלגל בידיו מחרוזת מזרחית. פעמים כה רבות הכין רב־הציידים את הזירה עבור טייסיו. הפעם יכירו את ערמומיותו טייסים סובייטים שאיתרע מזלם לעמוד בכוננות ביום זה.

בזמן ובמקום המתאים, מטוסי המארב מושכים לגובה. בקרב שמתחולל מופלים חמישה מטוסים סובייטיים וכמה טייסים נהרגים. בו ביום מגיעים לקהיר מפקד חיל האוויר ומפקד ההגנה האווירית הסובייטים לנסות להבין כיצד נופלים 'גיבורי ברית המועצות'. אכן קרשנדו רב־רושם לקראת הורדת המסך על מלחמת ההתשה.

על אף תחושת הניצחון, הבעת פניהם של גולדה מאיר, משה דיין וחיים בר־לב מסגירה את חומרת המצב שאליו נקלעת ישראל בעקבות הקרב. עד עתה נהרגים מומחים סובייטים בתקיפות נגד סוללות טילים קרקע־אוויר, אך המפלה במפגש האווירי, כישלון ראשון של טייסים סובייטים מאז מלחמת העולם השנייה, נושא בחובו איום על שלומה של ישראל ועל הסדר הבינלאומי כולו. שמונה שנים קודם לכן נרתע כרושצ'וב בעימות הטילים בקובה, בשעריה של ארצות הברית. האם במזרח התיכון, אזור מרוחק, מחוץ

לאזורי השפעה מוגדרים, האם גם כאן תתייצב ארצות הברית מול ברית המועצות?

דיין מדגיש שלקרב הזה יש משמעות מדינית מרחיקת לכת, נוכח האיום בהעמקת ההתערבות הצבאית הסובייטית. ארצות הברית, שישראל כה תלויה בה, דורשת להימנע מהסלמה שעלולה לגרור את שתי המעצמות לתוך הקלחת של מלחמת ההתשה.[62]

בשבועות האחרונים של מלחמת ההתשה האווירית מחפשים אנשי מחלקת מבצעים בהובלת אל"מ יעקב אגסי, שמחליף את דוד עברי, משפחת מטרות חלופית למפגש אווירי. תקיפה שתשאיר חותם הרתעתי חזק בתודעה הסובייטית ללא עימות פומבי. הכוח האווירי הסובייטי, שבנוי על טייסות מיג־21 משופרים, מתמקם בעיקר בשדות התעופה בני סואף וכום אושים, שנמצאים דרומית לקהיר. המצרים אינם חושפים ששדות התעופה האלו, שבהם הוצבו הטייסות הסובייטיות, הפכו לבסיסי אוויר בשליטה סובייטית, ולכן תקיפתם עשויה לעבור ללא חשיפת המפלה לכוח המשלוח הסובייטי.

שדות תעופה אלו הם מטרה קורצת למתכננים ולמפקדים. עיקרי התוכנית מגיעים עד שר הביטחון, שמנסה לאסור את התכנון כדי למנוע אפשרות שתקיפה כזו אכן תתבצע.[63] תוכנית מבצעית זו נמצאת בלב היכולת המבצעית של חיל האוויר. היא שובה את הדמיון. נקל לשער את ההלם שייגרם לכוח המשלוח, למשרד ההגנה הסובייטי ולקרמלין עצמו למראה עשרות מטוסי מיג סובייטיים בוערים, כמו שלוש שנים קודם לכן במלחמת ששת הימים. אולם קשה יותר להעריך את ההתפתחויות ברמה המדינית־אסטרטגית.

המערכה המשולבת נמשכת. סוללות טילים סובייטיות־מצריות מותקפות וגובות מחיר יקר מטייסות הפנטום. נוצר הרושם שחיל האוויר חסר אונים מול הטכנולוגיות החדשות של טילי סא־3. המקרה של סא"ל אביהו בן־נון, שמטוסו נפגע כתוצאה מחוסר היכרות עם טיל סא־3 מדגם מסוים מאוד, הוא תמצית הסיפור של כישלוננו בסוף מלחמת ההתשה: "נכנסתי לתקיפה וראיתי מרחוק שיגורים. הבחנתי בפיצוץ ליד המטוס של חץ וראיתי אותו חולף מתחתי עם שובל עשן. לא היינו על אותו ערוץ, כך שלא ידענו על

גורלו [סא"ל חץ, מפקד טייסת 201, נהרג באותה גיחה והנווט, רס"ן מנחם עייני, נפל בשבי].[64] הייתי מלא ביטחון עצמי, ירו עלי באותה גיחה עשרות טילים, ומכולם התחמקתי. הייתי עתיר ניסיון וידעתי בדיוק מה לעשות כדי לזהות טילים ולהתחמק מהם. תקפתי את אחת הסוללות וראיתי שיוצא ממנה טיל. פתחנו מבערים וחיכינו עד שנראה את הטיל בעיניים. סא־2 הוא טיל גדול יחסית ורציתי לעקוב אחריו ולעשות שבירה חזקה כדי שהטיל לא יוכל לתקן את הנתיב שלו.

"פעלתי בדיוק לפי התכנון, ראיתי אותו טס, וחיכיתי עד שאראה אותו בגודל המוכר. הוא כבר היה מאוד קרוב, ואז קלטתי שזה סא־3, קטן יותר ומתמרן טוב יותר. שברתי בחדות. השבירה הצילה אותי מפגיעה ישירה. היו לי בערך אלף רסיסים שפגעו במטוס וחדרו דרך התא למנוע השמאלי ולכל המערכות והצינורות ההידראוליים. הלך לי כל הקשר עם החוץ ועם הנווט שאול לוי, שנוכחותו לצדי עזרה לי לעבור את המשכה וסופה של הטיסה הקשה והמטורפת, שכמותה לא ידעתי מעודי".[65]

אובדן חופש הפעולה יגרום להפסקת התקיפות של חיל האוויר לאורך תעלת סואץ, לחשיפת הגדה המזרחית לארטילריה מצרית עדיפה, ולאפשרות פלישה לסיני. תהליך זה הוא בלתי נמנע בחשיבה הביטחונית הישראלית. אלוף פיקוד דרום, אריק שרון, מביע חשש שהמטה הכללי כולו שותף לו, מפני קידום מערך הטילים אל התעלה, שיגביל את חופש הפעולה של חיל האוויר, ומפקד חיל האוויר אכן מציג תמונה קשה של מצב הלחימה באוויר שקשה למצוא לו פתרון.[66]

על אף כישלון תדמיתי סובייטי בקרב האוויר הגדול נגד מטוסי חיל האוויר ב־30 ביולי 1970, נקבע גורלה העגום של מלחמת ההתשה האווירית במערכה בין מטוסי התקיפה של ישראל לבין סוללות טילי קרקע־אוויר סובייטיות־מצריות. העליונות בשמי התעלה עומדת לעבור לידי הסובייטים והמצרים. במטכ"ל רווחים רעיונות חדשים ככל שחיל האוויר נסוג אל התעלה, כשמרחיק מכולם עזר ויצמן, שר התחבורה, אשר תומך במתקפה קרקעית אל מעבר לתעלה בשילוב שריון, רגלים ואוויר.[67]

יאלו, סא"ל אהרון שביט, מפקד טייסת תעופה בבסיס רמת דוד במלחמת ההתשה, שמשתתף במבצעי התקיפה בפנטום ובסקיהוק, מספר: "דיין אסף

את מפקדי הטייסות לבסיס רמת דוד לקראת סוף ההתשה. טסנו לפגישה במטוס קל יחד עם דיין ומוטי הוד. פתאום עבר דיין מהרהורים לשאלה ישירה. כהרגלו, ישר בין העיניים, בכל תחום, לא הולך מסביב: 'תציע לי פתרון איך מתגברים על הטילים האלה'.

"מוטי התפתל, שבר שמאלה, שבר ימינה. ודיין חזר ושאל, 'איך אנחנו מתגברים?' זאת היתה מטרת המפגש ברמת דוד. כל אחד זרק רעיונות. רוב ההצעות היו ברוח של תקיפות מסיביות כואבות ממדרגה ראשונה. אל"מ יעקב אגסי, ראש מחלקת מבצעים, הוביל את הקו הזה. אבל לא היתה טכנולוגיה שעזרה לתקיפה. היתה בעיה לכל המערכת, ממפקד חיל האוויר והצוות שלו עד לשר הביטחון. מה עושים? נתקלנו פתאום בקיר של רוסים ומצרים. כשרוסי נתקע בבור, בעמדה, לא תוציא אותו עד שתהרוג אותו. לא היה לחיל האוויר פתרון איך מתגברים על הטילים האלה".[68]

באווירה הקודרת ששוררת בצמרת חיל האוויר ובטייסות הפנטום קשה להגיע למסקנות ריאליות ולבחון בקור רוח את האפשרות שהמערכה טרם הוכרעה. בדיקה פרטנית מביאה להערכה חלופית שרוב המטוסים מופלים כתוצאה מטעויות מבצעיות. ראש מחלקת מבצעים באותם ימים, אל"מ יעקב אגסי, קובע שחלקן נובע מהסתמכות על אמצעים אלקטרוניים לא מתאימים ותורות לחימה לא מתאימות שמביאים איתם מומחים אמריקנים. חלקן נובע מחוסר ניסיון של חיל האוויר, של המתכננים, המבצעים והשולטים במערכה שנכפית עליהם.[69]

מוטי הוד מעריך שאין לחיל האוויר פתרון לבעיית הטילים. הוא אומר זאת לשר הביטחון וגם לממשלה.[70] בתחילת אוגוסט מודיעה ממשלת ישראל על הסכמתה לתוכנית רוג'רס. בתוך שבוע נפסקת האש, ותקופה חדשה נפתחת עבור מדינת ישראל, צה"ל וחיל האוויר. אך אקורד הסיום של מלחמת ההתשה נשמע לאחר סיום הקונצרט: בעקבות הפסקת האש מקדמת מצרים את מערך הטילים קרקע־אוויר עד סמוך לתעלה ורוכשת עליונות אווירית עד כעשרים קילומטר בתוך סיני. העליונות האווירית של מצרים בשמי התעלה ומזרחה היא אחד הגורמים שמכשירים את הקרקע, ומקנים לה ביטחון ביכולתה לחצות את התעלה שלוש שנים מאוחר יותר.

סיכום כמותי של מלחמת ההתשה

מלחמת ההתשה מסתיימת, 'שאון התותחים נדם,' והוא מפנה את מקומו לשקט פסטורלי. שני הצדדים עורכים מאזני רווח והפסד ומתאוששים מהתגוששות מרה ומדממת. אמנם קברניטי ישראל מצהירים כי מלחמת ההתשה מסתיימת בניצחון ישראלי, אך שאלות נוקבות נשארות ללא מענה וביניהן, האם הצליחה ישראל להשיג את מטרתה ומנעה מהאויב הישג כלשהו? מדוע לא הצלחנו להוריד משמעותית את מספר הנפגעים בקו בר־לב? מדוע לא הצלחנו לדכא את הארטילריה המצרית? שלוש שאלות אלו שלובות זו בזו, וכך גם המענה.

קיים מאגר נתונים עשיר ונרחב על פעילות חיל האוויר במלחמת ההתשה. בטרם ניגש להפקת תובנות מהפעילות, יוצגו נתונים כמותיים שמבהירים את האינטנסיביות ומוקדי הפעילות האווירית. חלוקת המאמץ של חיל האוויר במלחמת ההתשה האווירית מול מצרים כוללת 10,520 גיחות של מטוסי קרב. מהן כ־8,200 לתקיפה, 150 למבצעים מיוחדים, כ־120 לתקיפות עומק, 1,500 גיחות יירוט ו־600 גיחות מסוקים. הוטלו יותר 50,000 פצצות במשך שלושה־עשר חודשי הלחימה.[71]

סך כל המאמץ שמקצה חיל האוויר בכל הזירות הוא 12,850 גיחות מטוסי קרב וחילוץ. מחולצים 1,240 איש במהלך מלחמת ההתשה. 1,800 גיחות נוספות מופנות מול סוריה ירדן ולבנון.[72] (נתונים נוספים נמצאים בנספח נתונים כמותיים.)

ממוצע יומי של 32 גיחות אינו מהווה מעמסה מיוחדת על חיל בעל מאות מטוסי קרב ומסוקי סער. מבחינת הקצאת גיחות יכול חיל האוויר להמשיך עד אין קץ. שיטת העבודה דומה לסידור עבודה ותורנויות. במסגרת תוכנית עבודה שבועית נמשכת שגרת האימונים, ומדי יום מוקצות שתיים־שלוש טייסות לתעסוקה מבצעית לאורך התעלה או בגזרות סוריה וירדן.[73] מצד שני, אבדות מערך הפנטום בסוף המלחמה מתישות ושוחקות אותו כאשר הוא עדיין בתהליך של קליטה, לימוד, הכשרת כוח אדם, פיתוח תורות לחימה ושיטות לחימה. הפסקת האש מגיעה בזמן המתאים, ומשחררת עומסים ולחצים מבצעיים, טכניים ואולי גם מנטליים.

היחס בין מספר גיחות לתקיפה לבין מספר גיחות ליירוט, משדר כמה אמירות: בממוצע, עבור שלושה מבנים של רביעייה מוקצה זוג מטוסי יירוט אחד בלבד. כשאין עליונות אווירית, הקצאה מקובלת היא יחס קרוב ל־1:1.

היחס הגבוה של מטוסי תקיפה מצביע על המחויבות של חיל האוויר למלחמה על הקרקע. הקצאה נמוכה של מטוסי יירוט משקפת עדיפות אווירית ויכולת להשיג הרבה הפלות תמורת מעט מאוד אבדות, בהקצאת מספר גיחות קטן.

חלוקת המאמץ של חיל האוויר אינה עומדת ביחס נכון לחשיבות המשימות. אך ממחישה שמשימות אסטרטגיות אינן זקוקות להקצאת מספר רב של גיחות. מספר גיחות התקיפה עבור מבצעים מיוחדים הוא 1.8 אחוזים. מספר הגיחות לתקיפות עומק הוא 1.2 אחוזים בלבד ממספר הגיחות לתקיפה. ואף על פי כן הן גורמות לשינויים מהותיים במלחמה האווירית. ערכן של תקיפות העומק הוא הפגנתי, הרתעתי ואפילו מדיני. מבחינה זו יש להן השלכות משמעותיות מאוד. הן מאיצות כנראה את בוא הכוח הסובייטי למצרים, שמנטרל את הישגי חיל האוויר ושוחק את מערך הפנטום כמעט עד דק. מעטים מערערים או מתחרטים על היוזמה ההיפר־אקטיבית, על מחשבה קצרת טווח, ועל התעלמות ממרכיבים אסטרטגיים ומדיניים של המלחמה.

נתון חריג לטובה הוא שיעור אבדות נמוך מאוד. 0.13 אחוז. במלחמות בתקופה ההיא, אחוז אחד נחשב לשיעור סביר. במלחמת ששת הימים עמד השיעור על 0.2 אחוז. במלחמת ההתשה האווירית משתנים התנאים לרעת ישראל: חיל האוויר המצרי אינו מושמד על הקרקע, טילי קרקע־אוויר משחקים תפקיד מרכזי באיום על מטוסינו לעומת תפקידם השולי במלחמת ששת הימים. איום הטילים מאלץ את המטוסים לטוס נמוך מאוד, מתחת למעטפת ההרג של הטילים, וכך נחשפים לסיכוני תותחים נ"מ מבוקרי מכ"ם ומדויקים. במלחמת ההתשה האווירית נופלים מטילים ותותחי נ"מ כמעט פי ארבעה מטוסים מאשר בקרבות אוויר.[74]

מספר המטרות להשגת עליונות אווירית הוא כ־30 אחוז מכלל המטרות, והוא מצביע על כך שהאיום של מערכי קרקע־אוויר הופך משמעותי עבור חיל האוויר. לשחיקת הצבא המצרי מוקצות כ־70 אחוז מכלל המטרות. למעשה, סוללות תותחי הנ"מ שנתקפו (משויכות למטרות עליונות אווירית) הן חלק אינטגרלי מכוחות צבא היבשה, כך שנתח המטרות לשחיקת הצבא המצרי הוא כמעט 80 אחוז.

בגזרה המצרית מבוצעות יותר מ־10,500 גיחות של מטוסי קרב ו־600

גיחות מסוקים. המצרים מבצעים באותה תקופה רק 540 גיחות שחודרות לשטחנו – כ־5 אחוזים ממספר הגיחות של חיל האוויר שחדרו לשטח מצרים.[75] היחס המספרי בין גיחות שני חילות האוויר מצביע על יחסי הכוחות בשדה המערכה, ועל כך שהמצרים מכירים בנחיתותם האווירית.

נתון מרשים הוא מספר מטוסי האויב שמופלים באותה תקופה. למצרים יש כ־500 מטוסי יירוט ותקיפה חדשים שברית המועצות מספקת לה לאחר מלחמת ששת הימים. 92 מהם, קרוב ל־15 אחוז, מופלים במשך שנה. נתון מרשים נוסף הוא יחס ההפלות בקרבות אוויר – 1:18. מעולם קודם לכן לא התקרב חיל האוויר ליחס הפלות ברמה הזאת. לשם השוואה: במלחמת ששת הימים, על אף העליונות האווירית לאחר השמדת רוב מטוסי חילות האוויר, יחס ההפלות היה 1:2.8. התנאים שונים וקיימים הסברים ליחס הפלות זה, אך הכפלת היחס פי 6.4 הוא הישג ממדרגה ראשונה. (פירוט נרחב של גיחות, מטרות, תוצאות ונפגעים מופיע בנספח נתונים כמותיים.)

פרק 3: "נכשלנו, אנחנו יודעים שנכשלנו"

אל"מ רפי הדלב[76]

לא יכולתי לשאת את המחשבה שכל הלילה ישנתי שנת ישרים בלי לדעת אפילו אם נהרגו חיילים או נפצעו. לעתים קרובות, יותר משהייתי רוצה לזכור, ביליתי את הלילה כשאני מתהלכת אנה ואנה בבית ההוא, הריק והגדול, ומחכה לבוקר ולידיעות יותר מפורטות.

גולדה מאיר[77]

מה הגורמים שהביאו להסלמה לא מבוקרת של מלחמת ההתשה? מה הגורמים לסיום המלחמה? מה התפקיד שמשחקת עליונות אווירית בעיני המעצמות, בעיניים ערביות ובישראל? מהי השפעת חיל האוויר על גיבוש מטרות המלחמה של מצרים וסוריה לקראת מלחמת יום כיפור? על שאלות אלו ואחרות ננסה לענות כעת.

התעלמותה של ישראל מניתוח המשמעויות של מלחמת ההתשה והשפעתן על קובעי ההחלטות הערבים היא אחד הגורמים להפתעה בפתיחת מלחמת יום כיפור. הצד הערבי, לעומת זאת, מצליח לנצל את העליונות האווירית שרכש בשמי התעלה ועיצב על פיה את תוכנית מלחמת יום כיפור. תובנות אלו ואחרות מופקות ממלחמת ההתשה. העליונות האווירית מקבלת משמעות חדשה, ברורה ובהירה.

חיל האוויר הוא שנושא על שכמו את ההסלמה במלחמה, והוא שנושא על גבו את הצלקות של מדיניות הממשלה. כל עוד היריב הוא הצבא המצרי, מעריכה הצמרת המדינית־ביטחונית שההסלמה האווירית מקרבת את ישראל להשגת מטרותיה ואולי מעבר לכך. אולם כאשר מצטרף הצבא האדום ללחימה, מפנים האלים את גבם, והתוצאות המרות כתובות על הקיר. שעת המפנה, אי־שם בפברואר 1970, עדיין אינה גורמת לשינוי מהיר ומיידי של

התפיסה האסטרטגית הישראלית, אך בחודשים הבאים נמחקים כלא היו רוב ההישגים החלקיים שעליהם הקיז חיל האוויר את דמו.

מניעת הישג מצרי – האומנם?

מלחמת ההתשה לכאורה אינה מביאה לשינוי משמעותי ביחסי הכוחות, בקווי הגבול ובנתונים בסיסיים אחרים. מלחמה זו, כמו מלחמת קוריאה, מסתיימת בנקודת ההתחלה. כבר לפני תחילת המלחמה נפרסות סוללות טילי קרקע־אוויר לאורך התעלה ומכסות חלק מהשמים שמעליה. אמנם כמות הסוללות ואיכות הטילים נמוכות, אך גם רוב מטוסי התקיפה שעומדים להילחם בהם הם מטוסים צרפתיים מיושנים, בעלי כושר מוגבל לנשיאת חימוש וחסרי דיוק בפגיעה. יחסי הכוחות על הקרקע אינם משתנים במידה ניכרת עד תום מלחמת ההתשה ותחילת הכנות הצבא המצרי למלחמת יום כיפור.

הישג פירושו השתלטות מצרית על שטח מזרחית לתעלה או ויתור מדיני ישראלי. ההצהרה הקשוחה "אף שעל" מושמעת כלפי המצרים, הסובייטים והאמריקנים, וכלפי אזרחי ישראל. הצעות הפשרה של דיין בדבר נסיגה מגדת התעלה מחלחלות, משפיעות, מעוררות דיון ציבורי וספקות בתבונת הגישה המדינית והאסטרטגיה הצבאית. הקברניטים מתעלמים מכך שבהפסקת האש ולאחריה מאבד חיל האוויר את העליונות האווירית שנחשבת נכס אסטרטגי ראשון במעלה.

אחד הקברניטים, סגן הרמטכ"ל אלוף ישראל טל, מסכם את הישגי חיל האוויר: "קו המעוזים הכזיב במלחמת ההתשה. על אף האבדות הרבות שצה"ל סבל, לא מילא הקו את ייעודו. צבא היבשה ספג מכות כואבות במלחמת ההתשה, לא הצליח להגן על עצמו, לא הרתיע את המצרים ולא אילץ אותם להפסיק את האש, אלא היה מטרה נייחת לאורך תעלת סואץ ושימש מטווח לארטילריה המצרית. חיל האוויר הוא שהרתיע את המצרים, הוא שזעזע את מצרים וקעקע את האסטרטגיה המצרית. 'מלחמת ההתשה' שלהם הפכה ל'מלחמת התשה נגדית', ונשיא מצרים, אחוז בהלה ותחושת חוסר אונים, נאלץ להזעיק את הסובייטים ולפתוח בפניהם לרווחה את דלתות מצרים ואת שורות הצבא המצרי. את מלחמת ההתשה בסיני יכול היה צה"ל לנהל אפוא כפי שניהל אותה רק בזכות הכוח האווירי. צה"ל החזיק את קו התעלה בשיטת הגנה נוקשה, נייחת ולא מקצועית, תוך היצמדות של כל הדרגים – לרבות הדרגים המתחזקים והעורפיים – לקו המגע הישיר עם

האויב. רק החיפוי האווירי מנע מן המצרים לעשות שימוש מסיבי ואפקטיבי יותר בעוצמת האש. לא היה מנוס משימוש בחיל האוויר בשיטה זו של היערכות צבא היבשה. חיל האוויר במלחמת ההתשה היה לגורם המכריע, הוא שכפה על המצרים את הפסקת מלחמת ההתשה".[78]

בשלבי המלחמה האחרונים משתנה התמונה מקצה לקצה. בחדרי חדרים, ב'מטבח' של ראש הממשלה, במטה הכללי ובחיל האוויר מודעים עד כאב לכישלון בקרב מול מערך הטילים קרקע־אוויר הסובייטי־מצרי.[79] חיל האוויר ער במיוחד לשליטה המצרית בשמי התעלה שנרכשת באמצעות קידום מערך הטילים מיד לאחר הפסקת האש. אל"מ רפי הרלב, מפקד בסיס חצור בסוף מלחמת ההתשה, מתאר את המצב האווירי ואת הגורמים לו: "אי הצלחת חיל האוויר בקריאת המפה בסוף מלחמת ששת הימים השפיעה עד מלחמת שלום הגליל. טילים נגד מטוסים הופיעו כבר במלחמת ששת הימים אך לא ייחסנו להם את החשיבות הראויה. בסוף מלחמת ההתשה כבר עומד חיל האוויר אובד עצות מול הטילים. טילי סא־3 תפסו אותנו עם המכנסיים למטה, הכי נמוך שאפשר. אין מי שיכול להגיד שלא.

"זה קרה עקב האופוריה של *מלחמת ששת הימים* והביטחון העצמי המופרז. מבחינה זו מלחמת ההתשה החזירה אותנו למקום. הבנו שאיננו נמצאים איפה שחשבנו, שאין לנו מענה. טייסת 201 נמצאה בדיוק במצב זה של חוסר פתרון. אני מגיע לבסיס חצור ביום 4 ביוני 1970, כחודשיים לפני תום מלחמת ההתשה, בסיטואציה שאין פתרון לטילים. באים האמריקנים עם כל מיני פודים [מכלים] אלקטרוניים, ומתקינים אותם על המטוסים. נפלנו על פתרון שחשבנו שמישהו מביא אלינו, כי לנו אין פתרון משלנו. נכשלנו, אנחנו יודעים שנכשלנו, זה לא סוד. התחושה הקשה בחיל האוויר היתה כמובן עקב אובדן אנשים ואובדן מטוסים, אולם בעיקר עקב **התחושה שאיננו יודעים מה לעשות**. איבדתי היום שני אנשים, וגם מחר אאבד עוד שני אנשים, כי איננו יודעים מה לעשות. יש אווירה קשה בטייסות כלפי המטה, כי המטה לא יודע מה לעשות. שולח את הטייסים ללחימה, והטייסות מרגישות שהמטה לא יודע מה לעשות ושולח אותן סתם להיהרג".[80]

צה"ל שומר על קווי הפסקת האש לאורך התעלה, שבמהלך כל התקופה ההיא אינם עומדים תחת איום ממשי של כיבוש, אך המצרים, בעזרת

הסובייטים, זוכים בהישג משמעותי הרבה יותר מאשר עוד כברת ארץ: קו הגבול היבשתי נשאר במקומו, אך קו הגבול האווירי, גבול העליונות האווירית, חוזר 15–20 קילומטר מזרחית לתעלה.

הזזת מערך ההגנה נגד מטוסים מיד לאחר הפסקת האש היא הישג צבאי מצרי רב־ערך במסגרת האסטרטגיה הגדולה של נאצר, כחלק מתורת השלבים שלו. על אף דיבורים תקיפים נוהגת ישראל בתבונה, מעריכה את המצב כראוי, ומוותרת על החזרת המצב לקדמותו. לפי תפיסת 'אף שעל', לו היו המצרים מזיזים כוחות בצפון הזירה וכובשים את בלוזה, צה"ל היה תוקף כשור פצוע וללא הרהור נוסף את הכוח הכובש ומשנה את קו הגבול הקרקעי. אולם כאשר נכבש אזור חיוני של עליונות אווירית, מדינת ישראל נמנעת מתגובה. יש לה כנראה מודעות נמוכה לחשיבותו ולעדיפותו של קו גבול אווירי על פני קו גבול קרקעי. אין לנו אלא להסכים שמצרים מסיימת את מלחמת ההתשה האווירית עם הישג נדיר. היא נוטלת מידֵי חיל האוויר את העליונות האווירית מעל שמי מצרים ומעל שמי המלחמה הבאה מערבית לתעלה.[81]

♦

עם זאת, תורמת המלחמה ניסיון מבצעי לטייסים, לבקרים, למפעילי סוללות הוק ולמערך האחזקה, החל בטבילת אש ראשונה וכלה בניסיון מצטבר של עשרות גיחות לטייס במשך התקופה כולה. טייסים חדשים הנוספים לחיל האוויר לומדים להתמודד עם טילי קרקע־אוויר ועם תותחים נגד מטוסים, לומדים לבצע את משימתם תחת אש, לומדים להכיר אלתורים ושינויים הנובעים מאופיים של מבצעים אוויריים.

הם מתמחים בהובלת טייסים צעירים יותר ובקביעת החלטות בזמן הביצוע, מתנסים בשיגור חימוש מבצעי, מכירים את המאפיינים המיוחדים של תקיפות בלילה: לפגזים נותבים, ללהבה היוצאת מצינור הפליטה של טילי קרקע־אוויר, לקושי בזיהוי מטרות ופגיעה בהן. לומדים להתמודד עם היפגעויות ופעולות חירום הנגזרות מהן, ועם לחצים נפשיים רגעיים ומתמשכים. לומדים להכיר מטוסי אויב ולהתמודד איתם בריכוז ובשקט נפשי. נפגשים עם השוני בין קרב אימונים לקרב מבצעי.

המלחמה הארוכה מסייעת באופן מוגבל ומתמשך לצוותי האוויר הלוחמים

להגיע למלחמת יום כיפור כשהם מודעים, קשוחים ומוכנים יותר למלחמה מאשר צוותי אוויר שלא התנסו בלחימה.

מתכננים, מפקדים ושולטים רוכשים גם הם ניסיון מבצעי, לומדים משגיאות, מפיקים לקחים, מעצבים דוקטרינה חדשה, ומתכננים פקודות־אב למלחמה הבאה. הידע המצטבר מוטמע במבצעים שוטפים, בשיטות אימון, בפקודות מבצעיות ובתורת הלחימה. מערך האחזקה מקבל ניסיון בטיפול בחימוש מבצעי, משפר את הבטיחות המבצעית, מתנסה בתיקון מטוסים פגועים ובמתן פתרונות לתקלות בלחץ זמן. מערכי סיוע ללחימה כמו יחידות בקרה, התרעה, פיקוח, מוצבי פיקוד ועוד כהנה וכהנה משתפשפים ומשתפרים, במיוחד בנוהלי עבודה, באמינות ובדייקנות בביצוע. מפקדת חיל האוויר לומדת לתאם מבצעים משולבים, לשפר נוהלי עבודה, להתאים פקודות ותורות לחימה ולהבין את הקשיים, הבעיות והציפיות של המטה הכללי מחיל האוויר.

"לא מנענו את רשימת הנפגעים המתארכת"[82]

גורם מרכזי להפעלת חיל האוויר הוא מספר נפגעים גדול בקרב חיילי קו בר־לב בגלל פער עצום ביחסי כוחות ארטילריים שממלאים תפקיד עיקרי בלחימה. אחד הכינויים שהוצמדו לכוח התקיפה האווירי הוא ארטילריה מעופפת. הכנסת חיל האוויר ביולי 1969 ללחימה לאורך הגבול היא הודאה עקיפה בכישלון קו בר־לב. החיילים בבונקרים יוצאים לסיורים ולתצפיות, ומהווים מטרות רכות, ללא שום יכולת להחזיר מלחמה. בעוד שעיקר הלחימה מתרחשת באוויר, נהרגים על הקרקע 204 חיילים ואזרחים (97 אחוז מהנפגעים), נשבים שלושה, ונפצעים כ־560 חיילים ואזרחים, רובם על קו התעלה, במוצבים ובסיורים, מאש ארטילריה ופשיטות קומנדו מצרי,[83] בעוד שפחות מ־20 טייסים נהרגו, נפצעו או נשבו. אף על פי שחיל האוויר מבצע יותר מ־10,000 גיחות לאורך התעלה, מספר ההרוגים על הקרקע גבוה פי ארבעים ממספר ההרוגים במלחמה האווירית. (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.) האם נותנים הקברניטים את דעתם לחוסר התועלת בהקרבת מספר כה גדול של חיילים שתרומתם למלחמה האווירית שואפת לאפס? האם הם מבינים שההתשה של האוכלוסייה האזרחית בישראל נובעת ממספר הקורבנות המיותרים שנפגעים מדי יום ותמונותיהם מופיעות בעיתונים?

ראש הממשלה גולדה מאיר מתארת זאת במו עטה: "אמרתי למזכיר הצבאי שלי, ישראל ליאור, שעליו להודיע לי מיד ברגע שמגיעים דיווחים מאיזו פעולה צבאית – גם אם יהיה זה באמצע הלילה. לא השתמשתי במילה 'אבדות' אבל ליאור הבין ונחרד מן הבקשה. ידעתי שלא אוכל לשאת את המחשבה שכל הלילה ישנתי שנת ישרים בלי לדעת אפילו אם נהרגו חיילים או נפצעו. כשהיו ידיעות רעות, כמובן שלא יכולתי להירדם שוב, ולעתים קרובות, יותר משהייתי רוצה לזכור, ביליתי את הלילה כשאני מתהלכת אנה ואנה בבית ההוא, הריק והגדול, ומחכה לבוקר ולידיעות יותר מפורטות".[84]

אין פלא שלאחר הפסקת האש, כשהמצרים מקדמים את מערך ההגנה נגד מטוסים, לא נותרות תעצומות נפש בהנהגה הלאומית לצאת למבצע נוסף להשמדת המערך.

המערך הארטילרי המצרי גם הוא אינו מנוטרל, והוא גובה כל העת מחיר גבוה של אבדות. מדוע לא מצליח חיל האוויר לנטרל את מקורות האש הנורית ממצרים לעבר קו המעוזים? הוא תוקף את הארטילריה והמוצבים באורח שיטתי ומתמיד. בגזרת התעלה בלבד מותקפות 620 סוללות ארטילריה, 730 מוצבים ומטרות רבות נוספות. בחלקם פעמים מספר. בגזרה זו מבוצעות כ־8,000 גיחות תקיפה, ומוטלות עשרות אלפי פצצות.[85] נהרגים אלפי חיילים מצרים, אך האש אינה דועכת. מטוסי התקיפה גובים מהמצרים מחיר יקר. על כל חייל ישראלי נפגעים כעשרים חיילים מצרים, אך אין בכך כדי לפצות, להרגיע ולשכך את התחושות הקשות בציבור, בהנהגה ובצה"ל.

המידע המודיעיני במלחמה זו על מיקום המטרות הוא מדויק למדי ואין מחסור במטרות. מזג האוויר בזירת התעלה נוח לתקיפות במשך רוב ימות השנה והלילות. רוב המשימות רוטיניות ופשוטות יחסית לביצוע, חופש הפעולה מאפשר לחיל האוויר לתקוף בשעות ובימים לפי שיקולו, ללא אילוצים מיוחדים. למשימת התקיפה בגזרת התעלה עומד לרשותו כוח גדול משנדרש. אלו תנאים נוחים שמפקד אווירי מייחל אליהם לקראת כל מלחמה. מדוע אפוא לא מצליח כוח התקיפה לנטרל את המערך הארטילרי המצרי? מדוע הוא לא משתק את האש ולא מפחית אותה לרמה נסבלת? מדוע איננו מצליח לגרום להפחתת מספר האבדות של חיילי צה"ל במידה משמעותית?

עליונות מצרית בשמי התעלה: צעד ראשון למלחמת יום כיפור

הסכם הפסקת האש מנציח למעשה הקפאה של המצב הקיים בזירה, אך בטרם מדמים אחרון המטוסים את מנועיו, מקדמים המצרים את מערך טילי הקרקע־אוויר אל התעלה. בעת שנפסקת האש ישנן שש־עשרה סוללות טילים במרחק שלושים עד חמישים קילומטר מערבית לתעלה. בתוך זמן קצר מתייצב מערך של חמישים סוללות ברצועה סמוכה לתעלה, בהגנה הדדית. המערך משרטט גבול עליונות אווירית של כעשרים קילומטר בעומק סיני.[86] מהלך זה משלים את ההתקדמות האיטית של המערך בחודשים האחרונים. טענה מקובלת היא כי המצרים מבצעים לאחר הפסקת האש את מה שלא עלה בידם לפניה. אולם בחינה לא משוחדת מביאה למסקנה שחיל האוויר היה מתקשה מאוד לעצור את המשך התקדמות המערך הסובייטי־מצרי כפי שלא עולה בידו למנוע את ההתקדמות לעבר התעלה עד הפסקת האש.

מפקד חיל האוויר מוטי הוד תומך בכל לבו בהפסקת האש.[87] לדעתו חיל האוויר זקוק לה כאוויר לנשימה, כדי לעבור תקופת מודרניזציה בכל המערכות העיקריות שלו. טייסות הפנטום מוטלות למלחמה בטרם יבש הצבע של סמל החיל על כנפי המטוסים. הפסקת האש דרושה כדי להשלים את המעבר ממערכות צרפתיות לאמריקניות. בנוסף, מערך הטילים הסובייטי־מצרי כולל סוללות סא־3 חדישות שעדיין אין מענה טכנולוגי עבורן. דרושות כמה שנים לפיתוח ולייצור מערכות חדשות נגדן. הכשרת צוותי אוויר לאיוש עשרות מטוסים שמגיעים מדי שנה דורשת גם היא שנים אחדות. ולבסוף, הרגיעה נחוצה כדי לעצב תפיסת הפעלה ופקודות־אב חדשות שמתאימות לסביבה המשתנה. תהליך זה, שמתחיל בתנאי הלחץ של מלחמת ההתשה האווירית, נזקק לתקופת רגיעה ארוכה.[88]

רוב מכריע של מפקדי הבסיסים והטייסות תומך בהפסקת האש, מבין את חוסר התוחלת של המשך הקזת דם מול המערך הסובייטי־מצרי, ומכיר בצורך לעצב מענה טכנולוגי ומבצעי לאתגר הטילים. אולם הפסקת האש היא לשלושה חודשים בלבד. מחלקת מבצעים מתכננת מבצע תקיפה מסיבי שבו ייטלו חלק כל מטוסי הפנטום והסקיהוק, והוא מיועד להתבצע מיד כשתסתים הפסקת האש. תוכנית זו היא הניצן הראשון של פקודות־האב לתקיפת מערכי טילים שאמורות להתבצע במהלך מלחמת יום כיפור.[89]

קידום מערך הטילים מיד לאחר הפסקת האש נתפס בשני הצדדים כפתיחת אופציה התקפית בפני הצבא המצרי.[90]

♦

הסבר מקובל לחוסר ההצלחה של ישראל במלחמת ההתשה הוא שהיתה זו מלחמה סטטית שבה צה"ל לא הצליח להביא לידי ביטוי את הגמישות, האלתור, היצירתיות והזריזות המיוחסים לו. הנחה זו סבירה כאשר מגדירים את מה שהיה כמלחמה יבשתית, שבה נמדדת הדינמיות במידת השינוי בקווי החזית, ובמידת התמרון והתנועה של כוחות היבשה. בשני מדדים אלו זו אכן מלחמה סטטית. קו הגבול היבשתי נשאר קבוע במשך כל מלחמת ההתשה, ומרחב התמרון של כוחות היבשה הוא אפסי.

אולם המלחמה על היבשה משנית למלחמה האווירית. זו מלחמה דינמית מאוד הכוללת כמה וכמה מערכות אוויריות, ויוזמות ישראליות מקוריות ויצירתיות. בעקבותיהן באה יוזמה סובייטית נגדית. הגבול האווירי נע מאה קילומטר הלוך וחזור, ומשקף תנודות קיצוניות ביתרון של אחד הצדדים. הגדרתה כמלחמה סטטית היא שגויה, מטעה ומסיטה את נקודת המבט מהעיקר – הלוחמה האווירית, למשני – הלחימה ביבשה. המערכה העיקרית במלחמת ההתשה האווירית מתמקדת בעליונות אווירית. היא המפתח להשגת מטרות המלחמה של שני הצדדים. אין פלא שכמה מהתובנות המרכזיות נובעות ממערכה זו.

גבול אווירי אינו קשיח. הוא אינו קו אלא רצועה אפורה בעלת עובי מסוים. חדירת גבול אווירי אינה פגיעה בטריטוריה. קו גבול אווירי לכאורה הוא קו מופשט לחלוטין שמיקומו אינו ידוע לאיש משני הצדדים. אך בפועל פקדים אוויריים מודעים היטב לגבול זה כפי שכוחות יבשה מודעים לקו גבול קרקעי. עקב תכונותיהן המיוחדות של מערכות נשק, מערכות התרעה ומערכות שליטה הוא פחות קשוח, יותר גמיש, ומציע את היתרונות של יצירתיות, תעוזה ושאר היתרונות של מלחמת תנועה.

גבול קרקעי הוא בדרך כלל קו משורטט במדויק על הקרקע. במקרה של תעלת סואץ יש תוואי גיאוגרפי ברור, התעלה, ש'צובע' את הגבול. פריצת גבול קרקעי היא חדירה טריטוריאלית על כל המשתמע ממנה. ישראל הקימה את קו בר־לב כדי לשמור על הגבול הקרקעי. קו שמשדך אותה לתעלה,

קושר ומחייב אותה לתעלה. הזנב מכשכש בכלב. לא עוד הגבול שומר על המדינה אלא המדינה שומרת על הגבול.

♦

סוללות בודדות של טילי קרקע־אוויר נוטלות חלק במלחמת ששת הימים ואינן משאירות חותם מובהק על לקחיה בשל העובדה שאף מטוס ישראלי לא מופעל על ידן ובעיקר בשל תוצאות המלחמה שמסמאות את עינינו מהבחנה מוקדמת בעוצמת האיום.[91] לאחריה משתלטת במצרים, סוריה וירדן, כמו בישראל, הערכה שתוצאותיה נובעות מהעליונות האווירית שרוכשת ישראל במבצע הפתיחה להשמדת חילות האוויר הערביים. זהו אחד הגורמים שמביאים את כל הצדדים המעורבים במלחמת ההתשה האווירית להתמקד במאבק להשגת עליונות כשלב מפתח להצלחה.

גנרל פארוק סעד שאזלי, שהיה רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום כיפור – עד שהודח על ידי סאדאת – מתאר ומעריך בספרו את מלחמת ההתשה בצורה אובייקטיבית וריאלית. הוא מכיר בכישלונות ומזהה את ההצלחות. תיאורו צמוד לעובדות במידה רבה ומאיר את המלחמה 'מהצד השני של הגבעה': "משימתנו היתה לעודד את רוחו של צבא שספג תבוסה מהממת, ולהפיל חללים בקרב האויב שגילה מאז ומתמיד רגישות לאבדות. תוכניתנו היתה להפגיז את עמדותיו הקדמיות של האויב לאורך הגדה המזרחית ולשלוח לוחמי קומנדו למארבים ליליים בעומק סיני כדי לפגוע בטנקים ובמשאיות של האויב. בתחילה הניבו הפצצותינו ופשיטותינו תוצאות טובות, אך האויב הגיב בהרס מטרות חיוניות בעומק מצרים באמצעות יחידות מוטסות במסוקים. נאלצנו לחדול מהתקפותינו. אולם הצורך לעשות מעשה כלשהו המסמל את סירובנו להיות מובסים לנצח כפה עלינו, לאחר חמישה חודשים, לחדש את מאמצינו באביב 1969.

"תגובתו של האויב היתה חריפה מתמיד. ביולי 1969 נכנס חיל האוויר הישראלי למערכה. מטוסי ישראל השמידו במהירות את מערך ההגנה האנטי־אווירית שלנו בגזרה הצפונית, הבקיעו פרצה בין איסמאיליה לפורט סעיד, שאִפשרה למטוסי האויב לחדור לדלתא של הנילוס. לא היה עלינו להמתין זמן רב כדי להיווכח בתוצאותיה של עליונות אווירית זו.

"כאשר הגביר האויב את מהלומותיו האוויריות על מטרות בעומק ארצנו,

הגיע האסון לשיאו. מערכת ההגנה האווירית שלנו התמוטטה. בינואר 1970 טס הנשיא נאצר למוסקבה וביקש מברית המועצות ליטול חלק פעיל בהגנתנו האווירית. הסובייטים ניאותו לבקשתו. בתחילת 1970, מאחורי מסך כבד של סודיות, החלו אנשיהם להגיע על ציודם: 80 מטוסי מיג־21, 27 גדודים [סוללות] של טילים קרקע־אוויר, מאגרים של ציוד אלקטרוני כמשקל נגד לציוד שעל מטוסי התקיפה של האויב, ארבעה מטוסי סיור מגביהי טוס מסוג מיג־25, וצוותים לאיוש כל אמצעי הלחימה הללו. באפריל היה הכוח הסובייטי כולו ערוך ומוכן להפעלה. ב־18 באפריל חדלה הנוכחות הסובייטית להיות סוד. טייסים סובייטים נתקלו לראשונה במטוסי תקיפה של האויב ורדפו אחריהם לתוך סיני כשהם מדברים ביניהם ברוסית. שיחה שנקלטה מיד על ידי תחנות האזנה ישראליות ואמריקניות.

"חדירותיה האוויריות של ישראל חדלו. השלב הראשון הסתיים. סוף־סוף יכלו שרידי יחידות ההגנה האווירית שלנו להתארגן ולחדש את כוחן. היה זה בראש ובראשונה אות פתיחה לפרק מלחמת הטיל נגד המטוס. כבר אז היה ברור שהניצחון במאבק ייפול בחלקו של זה שבידיו יהיו אמצעי גילוי, שיבוש ונגד שיבוש אלקטרוניים מתוחכמים יותר".[92]

ההתקדמות ממערכת סא־2 ל־סא־3 היא התקדמות משמעותית. מערכת נשק היא שילוב של מספר מרכיבים למערכת כוללת יותר. מערכת טילים קרקע־אוויר היא בדרך כלל סוללה הכוללת מכ"ם לגילוי מטרות אווירויות, מכ"ם למעקב אחר מטרה או מטרות נבחרות, משגרים וטילים מונחים קרקע־אוויר. לב הסוללה הוא מרכז לפיקוד ושליטה על כל מרכיבי הסוללה וקשר עם מפקדה ממונה ומכ"מי התרעה. בשפה המקצועית הוא נקרא מרכז ניהול אש (מנ"א). לעתים כוללת הסוללה גם טילי כתף ותותחים נגד מטוסים, להגנה לטווח קצר על הסוללה עצמה.

סוללות קרקע־אוויר הן מערכת מתוחכמת אשר מחייבת מפעילים ומתחזקים באיכות גבוהה, מאומנים ומיומנים. איוש חלק מהסוללות בצוותים סובייטיים מהשורה הראשונה הוא חיזוק ומכפיל כוח למערך הסובייטי־מצרי. הגנה משולבת של מערך הטילים יחד עם תותחים נגד מטוסים מבוקרי מכ"ם ובעלי קצב ירי גבוה היא אגוז קשה לפיצוח. בלחימה נגד מערך טילים אפשר לטוס בגובה נמוך מאוד, מתחת לסף יכולת היירוט של הטילים. לעומת זאת, מול סביבה רווית תותחים נגד מטוסים אפשר

לטוס בגובה, מעל לטווח האפקטיבי שלהם. שילוב של שתי המערכות סוגר את שתי הפרצות – הנמוכה והגבוהה.

מערכת סא־3 היא קפיצה טכנולוגית במערכת מעקב המכ"ם, בביות הטיל, ביכולת התמרון שלו ובכושרו להתביית בגובה נמוך. בנוסף לכך, טיל זה קטן יותר וקשה יותר לגלותו ולהתייחס אליו. חיל האוויר לומד את כל אלו על בשרו במלחמת ההתשה, ומשלם מחיר יקר להכאיב במערכה נגד הטילים.

האמירה שצבא מתכונן תמיד למלחמה הקודמת אינה בהכרח שלילה מוחלטת. האתגר והחשש ממערך הטילים מדיר שינה מעיני מפקדים, לוחמים, מפתחים ומתכננים. בניגוד לגינוי המקובל שלפיו צה"ל נח על זרי הדפנה בין המלחמות, תוצאות מלחמת ההתשה האווירית מטילות לקרקע את זרי הדפנה שנעטרו לחיל האוויר במלחמת ששת הימים. בשלוש שנות הרגיעה קברניטי החיל אינם שוקטים על השמרים ומדרבנים את המערך המבצעי, מערך המודיעין, מערך הפיתוח הטכנולוגי ותעשיות הביטחון לעצב מענה לאתגר באמצעות פיתוח מערכות חדשות, רכש מסיבי, פיתוח תורת לחימה, תכנון מבצעים ותרגול אינטנסיבי.

העליונות הישראלית בלוחמת אוויר־אוויר מאזנת במידת מה את הכישלון מול מערך הטילים הסובייטי־מצרי. הכישרון הייחודי של טייסי היירוט לא בא לידי ביטוי מלא במלחמת ששת הימים. עד מלחמת ההתשה האווירית נמדדת איכות טייסים ביכולתם להתמודד ולזכות בקרבות אוויר. כדרכם של לוחמים, נקודת מבטם מוגבלת לממד הטקטי של תוצאות המפגשים ושל הוכחה חוזרת ונשנית של עליונות הטייס הישראלי. עליונות שמהווה סמל לעליונות הישראלי החדש, שמשלב אומץ, מקצוענות, תבונת כפיים ואינטליגנציה.

בכנס שנערך שנים רבות לאחר המלחמה קם אלוף במילואים גיורא רום וביקש את רשות הדיבור. במלחמת ששת הימים הוא הפיל חמישה מיגים, יותר מכל טייס אחר. במלחמת ההתשה הוא מופל ונופל בשבי המצרי, חוזר מהשבי לטיסה פעילה, ומקבל את הפיקוד על טייסת סקיהוק יומיים לפני מלחמת יום כיפור, מבלי שטס אי־פעם על המטוס הזה. לימים הוא משרת במודיעין, מגיע לתפקיד ראש מטה חיל האוויר, ואחר כך מקבל דרגת אלוף כנספח צה"ל בארצות הברית.

גיורא רום הוא אדם חריף מחשבה ודיבור. הנה עיקר דבריו: "אנחנו במידה

מסוימת דיכאנו את חילות האוויר המצרי והסורי, וגרמנו להם להיות לא בעמדה שבה נמצאים חילות אוויר במדינות מערביות. במקרה הטוב הם היו כינור שני, ולפי דעתי גם זה בקושי. חיל האוויר אמור להיות הזרוע המובילה בצבא, אבל אנחנו גרמנו לחילות האוויר הסורי, ובעיקר המצרי, באמצעות מערכת בלתי פוסקת של קרבות אוויר, להרגיש נחותים, לא יעילים, ולא בעלי כושר התמודדות עם חיל האוויר הישראלי. הפתרון של המצרים הוא בהפרדה בין זרוע אוויר לזרוע הגנה אווירית, והם נתנו משקל כבד מאוד לזרוע ההגנה האווירית [מערכי טילים קרקע־אוויר] שהיתה אמורה לחפות על החולשה של חיל האוויר".[93]

לקח העדיפות הישראלי בלוחמת אוויר־אוויר נלמד בשני הצדדים. המצרים והסורים מאיצים הצבת מערך קרקע־אוויר צפוף ומגוון להתמודדות עם מטוסי יירוט ותקיפה של חיל האוויר, מערך שיחליף את מטוסי היירוט שלהם שלא מסוגלים להתמודד עם האתגר, כפי שמסביר קצין המודיעין וההיסטוריון זאב לכיש: "מצבם ומעמדם של חילות האוויר של מצרים ושל סוריה, ויכולתם, ובעצם אי יכולתם, להתמודד עם חיל האוויר הישראלי, הם שקבעו את אופי המלחמה ואת המהלכים העיקרים שלה. הם סוחבים את הטראומה של הכישלונות במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים".[94]

חיל האוויר מסיק שבמקביל למערכה נגד סוללות קרקע־אוויר, תימשך המערכה באוויר. על כן הוא ממשיך להקצות משאבים, אימונים ותרגילים למשימה זו. כך מגיע חיל האוויר למלחמת יום כיפור מוכן היטב לסוג זה של לוחמה, אך מפקדת חיל האוויר אינה הופכת את היתרון בלוחמת אוויר־אוויר לאמצעי מרכזי בדוקטרינה שלה, ואינה מעצבת תפיסה התקפית בדומה למשימות אחרות. החמצתה העיקרית היא שאינה מעדיפה לוחמת אוויר־אוויר על פני תקיפת שדות תעופה. תקיפה שמאבדת את חשיבותה ויכולותיה.[95]

שדות תעופה מצריים הופכים למטרה זניחה. תקיפתם כמבצע פותח של מלחמת ששת הימים הוא מהלך מפתח שאין שני לו באותה מלחמה. אפשר לשער כי במלחמת ההתשה, במסגרת הניסיונות השונים של חיל האוויר להביא להפסקת אש באמצעות הגברת הלחץ על מצרים, יותקפו שדות תעופה בדלתא ובקרבתה, בתוך תחום העליונות של חיל האוויר. אך על אף היכולת לתקוף ולהשמיד שדות תעופה, לא מותקף אפילו שדה תעופה אחד בהתשה. מה פשר התנהגות מבצעית זו? מדוע לא מותקפים שדות תעופה?

רמ"ח מבצעים, אל"מ גיורא פורמן, מסביר כי היה חשש שתקיפת שדות תעופה תביא להסלמה שאינה רצויה. לכן נבחרים יעדים חסרי חשיבות לתקיפות בעומק.[96]

היכולת להשמיד מטוסים על הקרקע פוחתת בקצב הדרגתי. לאור הפקת הלקחים ממלחמת ששת הימים, נבנים מחסות מוגנים שמונעים אפשרות זיהוי, פגיעה והשמדת מטוסים על הקרקע. מאידך, חיל האוויר המצרי לא מסוגל למלא תפקיד בעל חשיבות באסטרטגיה המצרית, לכן השפעתה של תקיפת בסיסיו היא שולית.

התעצמות חילות האוויר המצרי והסורי בשנים שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור היא בעיקר הגנתית. הערבים מסיקים ממלחמת ששת הימים שאסור להשאיר מטוסים לא מוגנים על פני הקרקע, שיש להקים שדות תעופה חדשים ולסלול מסלולים נוספים. מספר שדות התעופה במצרים גדל מ־11 שדות תעופה ל־25. בכל שדה תעופה נבנים דירים מבוצרים למטוסים, למעלה מ־500 דירים, מהם כ־400 מהמשוכללים ביותר, עם דלתות בטון בעובי של מטר וחצי. כמעט כל מטוסי הקרב נמצאים בדירים ממוגנים היטב.

כתוצאה ממאמץ הגנתי זה נשמטת מידי חיל האוויר היכולת המעשית להשמיד מטוסים על הקרקע. אפילו היכולת לשתק ולסגור את שדות התעופה לשעות אחדות פוחתת עקב מספרם הרב של מסלולים ראשיים ומשניים. המאזן בין היכולת להפיל מטוסים באוויר לבין היכולת להשמידם על הקרקע או לנטרל אותם באמצעות הרס מסלולי המראה משתנה במידה משמעותית לטובת הפלתם בקרבות אוויר.[97]

♦

בישראל נמדדות תוצאות מלחמת ההתשה במידת העליונות האווירית שמשיג חיל האוויר. לקחיה של נחיתות אווירית ערבית ברוב שלבי מלחמת ההתשה שנלמדים כה טוב במדינות ערב, בצמרת הקרמלין, ובמערך ההגנה האווירית הסובייטית, לא תופסים מקום משמעותי בדיונים במטה הכללי ובין מפקדי השדה קיימת עמימות מסוימת בסוגיית הקדימות והעדיפות להשגת עליונות אווירית. העמימות בתורה שבעל־פה גורמת בשעת מבחן להסטה חמורה של

חיל האוויר מעקרונות המלחמה שלו ושל צה"ל ועל כך ישלם מחיר יקר פי כמה מזה שהוא משלם במלחמת ההתשה האווירית.

העליונות האווירית חיונית לא רק עבורו אלא גם עבור זרועות היבשה והים. העליונות ביבשה ובים נקבעת במידה רבה על ידי העליונות האווירית מעליהם. עיקרון זה מנחה את האסטרטגיה, את הדוקטרינה המבצעית, את תורת הלחימה, את בניין הכוח, את תוכניות המלחמה ואת תוכניות האימונים, משחר ימיו של חיל האוויר הישראלי. במלחמת ששת הימים זה התבטא בהשמדה חילות האוויר היריבים על הקרקע במבצע פתיחה בהפתעה. במלחמת ההתשה האווירית רוכש חיל האוויר עליונות בלחימה מבוקרת באוויר ונגד סוללות קרקע־אוויר, שלמרבה הצער אובדת לו בשלבי המלחמה האחרונים.

מצרים, סוריה וישראל מבחינות בקשייו של חיל האוויר הישראלי להתמודד עם מערך טילי קרקע־אוויר. בשלוש השנים לאחר הפסקת האש מתמקד חיל האוויר בפיתוח תורות לחימה, אמצעי לחימה ותוכניות מלחמה להתגברות על מכשול הטילים. במקביל, עליו לשכנע את המטה הכללי ואת הרמטכ"ל בכך שהשגת עליונות באמצעות השמדת מערכי קרקע־אוויר חייבת להקדים כל משימה או מהלך אחר.

אלופים רבים בצה"ל, ובראשם שר הביטחון, חושבים שתפקידו של חיל האוויר הוא בראש ובראשונה לסייע לקרב היבשה. תפקיד 'הארטילריה האווירית' שהוא ממלא במלחמת ההתשה מחזק את אי ההבנה של מהות הלוחמה האווירית ומגבלותיה.[98]

בפקודת סלע למגננה של צה"ל מודגש שחיל האוויר זקוק לשתי יממות להשמדת מערך ההגנה קרקע־אוויר ורק אחר כך יצטרף לבלימה ולמתקפת הנגד. לוח זמנים זה מתקבל על דעת הרמטכ"ל אך לא מוטמע בקרב מפקדי זרוע היבשה. העמימות של התפיסה היבשתית ושל שר הביטחון באשר לחיוניות העליונות האווירית, הקושי להשיגה ולפעול בלעדיה, פוגעת בהכנה של צה"ל וחיל האוויר. ברגע האמת, בתחילת מלחמת יום כיפור, מבוטל לוח הזמנים לחלוטין, וכמוהו גם סדר המבצעים המוסכם על צה"ל וחיל האוויר.

נתח גדול מתקציב צה"ל מוקצה לחיל האוויר, אך על אף ההקצאות הגדולות התעצמות חיל האוויר במטוסי קרב מפגרת אחרי התוכנית ב־22

אחוז. ניתוח המשמעויות של יחסי כוחות גרועים ופיגור במימוש התוכניות מביא למסקנה כי בפועל התקציב אינו נותן ביטוי וגיבוי להצהרות על חשיבותה של עליונות אווירית, תפקידי חיל האוויר וחשיבותו.

"אמ"ן לא מסכים להערכת חיל האוויר"[99]

אלוף אהרון יריב

הכישלון המודיעיני בהתרעה על התערבות סובייטית פעילה במלחמה אמור לערער את ביטחונם העצמי של בכירי אגף המודיעין לפני מלחמת יום כיפור, ולא היא. הגישה שלפיה הפצצות העומק הן שהביאו להצבת יחידות סובייטיות במצרים והתערבות אופרטיבית סובייטית מעורערת כיום יותר מאי־פעם. הערכה מדינית־אסטרטגית מעלה כמה ספקות. הראשון, מקצועי: מהלך של תכנון, הובלה והיערכות של דיוויזיית הגנה אווירית, חטיבת מטוסי יירוט, מערך שליטה, בקרה ויירוט, מערך לוגיסטי ומערך תקשורת למדינה אחרת, ולאחר מכן הפעלה מבצעית של יחידות על כל ציודן, מפקדות, מערכות סיוע ותשתית לוגיסטית על פני אזורים נרחבים, מאלכסנדריה עד סכר אסואן, מקהיר עד מרחבי הדלתא, כמעט אינה אפשרית בחודשים ספורים, תוך כדי לחימה עם חיל האוויר הישראלי.

ספק שני נובע מהנחה שיחסים בינלאומיים ומעשיהן של מדינות נושאים בדרך כלל אופי של תהליכים והתפתחויות מגוונים, חלקם רציפים וחלקם נקודות שבר. אך אין הם מופעים בדידים ומנותקים מעברם ועתידם.

חשוב לנסות להבין את תהליך התערבות הסובייטים במלחמה האווירית ומדוע בפועל לא ניתנת התרעה מוקדמת.

מניעים ואינטרסים רבים ומורכבים עומדים מאחורי המדיניות הסובייטית כלפי מצרים וסוריה. מדינות אלו ושכנותיהן, עיראק, לוב וסודן, הופכות לגרורות סובייטיות, אף על פי שנאצר מוגדר אז כאחד ממנהיגי המדינות הבלתי מזדהות. בהבנת האסטרטגיה הסובייטית ובקביעת ההחלטות שלהם ומהלכיהם נעזרתי בכתבי חוקרים דוברי רוסית שתרגמו מקורות סובייטיים מוסמכים למדי, בעיקר זיכרונות של קצינים, חיילים ואזרחים סובייטים ששירתו על אדמת מצרים.[100] אולם עדיין חסרים מסמכים רשמיים שיאפשרו קביעה מדויקת של לוחות הזמנים בפרשה זו.

ההתערבות הסובייטית במלחמת ההתשה צומחת על רקע שנים רבות של קשרים הדוקים, מדיניים וצבאיים. המדיניות הסובייטית רואה במלחמת

ההתשה חלק מהמאבק הגלובלי בין מזרח למערב, בין משטרים 'מתקדמים' ערביים לבין ישראל שהיא חוד החנית של האימפריאליזם המערבי. ברית המועצות נוקטת אסטרטגיה של עימותים עקיפים במסגרת הדטאנט ביחסים הישירים בינה לבין ארצות הברית. תובנה זו חייבת להעלות חשדות בדבר נחישותם של הסובייטים להילחם ולהרתיע את ישראל כאשר אין בפניהם ברירה אחרת. בעוד ארצות הברית מסתבכת בווייטנאם, היא עשויה, לשיטתם, להתפשר במזרח התיכון.

ברית המועצות לא יכולה להסכין עם כך שגרורה של ארצות הברית, ישראל, שוברת את כוחן ומעמדן הבין־ערבי ובינלאומי של גרורותיה – מצרים וסוריה,[101] כפי שארצות הברית לא יכולה להרשות לעצמה תבוסה של ישראל. לכן, כאשר אספקת מטוסים וסוללות טילים לצבא המצרי אינה מספיקה כדי לבלום את חיל האוויר הישראלי, נותרת בפני ברית המועצות הברירה לעזוב את מצרים לגורלה או להתערב באופן פעיל. הפור נופל על התערבות פעילה.

מצרים היא נדבך מרכזי במדיניות הסובייטית במזרח התיכון. היא גם המדינה הבכירה והמרכזית בעולם הערבי. נאצר נחשב למנהיג האומה הערבית והפופולריות שלו בקרב אזרחי המדינות הערביות עולה על זו של מנהיגיהן. ברית המועצות מחדשת ומחזקת את ארסנל הנשק של מצרים לאחר מבצע קדש. היא מעורבת במהלכים שמובילים למלחמת ששת הימים. לאחריה חוזרת ברית המועצות ומציידת את צבאות מצרים וסוריה במטוסים, בטנקים, באמצעי תקשורת, באמצעי מודיעין ובמכשירי מכ"ם. היא מאמנת ומכשירה מחדש את הכוחות המזוינים בשנים 1967–1968.

אחד הגורמים למעמדו הבכיר של נאצר ולמעמדה של מצרים בעולם הערבי ובעיני הקרמלין הוא העוז והנכונות להתמודד עם ישראל אפילו לאחר התבוסה המוחצת ב־1967. ב'מגרש המשחקים' המצרי נפגשים האינטרסים של ברית המועצות להרחיב את השפעתה, להעמיק את מעורבותה ולהציב אתגר חדש לארצות הברית עם האינטרסים של מצרים לבלום את התקדמות חיל האוויר הישראלי, לחזור לשלוט בשמיה, לשמר את משטרו של נאצר, להתחזק לקראת המלחמה לשחרור סיני, ואולי אף יותר מכך.

תיאור תהליך החדירה הסובייטית למצרים בוחן את ההנחה שיש סימנים מעידים שחלקם לא נאסף. הידיעות שנאספו לא נבדקות כיאות, ומערך

המחקר המודיעיני לא מצליח בזיהוי מוקדם של ההכנות הסובייטיות להתערבות פעילה. המעורבות הסובייטית המודרנית באגן המזרחי של הים התיכון מקורה בשנות החמישים המוקדמות, לפני מבצע סיני, בעסקה הצ'כית ב־1955 שמספקת למצרים ולסוריה מטוסים מתקדמים בכמויות שאינן מוכרות באותו זמן. ארצות הברית טרם נכנסה למרוץ החימוש במזרח התיכון, ובריטניה וצרפת מספקות לישראל רק תריסר מטוסים. לעומתן, מעבירה ברית המועצות מאות מטוסים, טנקים, ספינות וציוד אחר במחירי היצף.

מיד לאחר מלחמת ששת הימים מבקרים במצרים נשיא ברית המועצות פודגורני והרמטכ"ל הסובייטי זאכארוב. נאצר, שיודע שמצרים חסרת צבא למעשה, דורש חתימת חוזה להגנה הדדית עם ברית המועצות ואחריות סובייטית להגנת שמי מצרים,[102] אך הנשיא הסובייטי משיב את פניו ריקם. מצרים חוזרת על בקשתה פעמים מספר. במארס־אפריל 1968 דורש נאצר משר ההגנה הסובייטי גרצ'קו להציב יחידות מטוסים וטילים להגנת שמי מצרים. גרצ'קו, שמוביל גישה נצית בקרמלין, משיב אמנם בשלילה, אך במהרה יעשה בבקשה שימוש למטרותיו.[103] מצרים יוזמת, בנחישות ובהתמדה, הצבת מערך הגנה אווירית שלם, כולל טילים קרקע־אוויר, מטוסי יירוט, מכ"מים להתרעה ובקרה, ומערך שליטה עצמאי לכוחות הסובייטיים.

כמענה כולל יותר לבקשת נשיא מצרים חותמות שתי המדינות הסכם שמשרת את האינטרסים הלאומיים של מצרים ואת האינטרסים הגלובליים של ברית המועצות. ההסכם עונה על הצורך המצרי לשקם את הביטחון הלאומי המעורער שלה באמצעות הצבת יחידות צי וכוחות אוויריים של הצי למשימות מודיעין סובייטיות. ברית המועצות זקוקה לבסיסי צי בים התיכון ובסיס אווירי למטוסי איסוף מידע חיוני על הצי השישי האמריקני. להגנה על בסיסים אלו מוצבות יחידות הגנה אווירית שמשרתות גם את הצורך המצרי בשיקום ביטחונה העצמי מול עליונות חיל האוויר הישראלי.[104]

כבר בחודשים האחרונים של 1968 מתבצעת דריסת רגל אווירית סובייטית על קרקע מצרים, כפי שמציין דימה אדמסקי, חוקר ההתערבות הסובייטית במצרים: "בשלהי 1968 מגיעות יחידות סובייטיות ונערכות באופן קבוע. היחידה הראשונה היתה טייסת ביון שאספה מודיעין באגן הים התיכון, וחנתה מאוקטובר 1968 בשדה התעופה ג'יאנקליס. היא כללה

כ־130 אנשי חיל האוויר הסובייטי, מטוסי ביון מדגמים טו־16, אן־12, בי־12 ומטוסי יירוט. מטוסי הביון נקלטו היטב במסכי המכ"ם של הצי השישי והפכו לחלק בלתי נפרד מהמצב המסובך בשמי הים התיכון. בשלב שני, מסוף שנת 1968, נשלחו למצרים יחידות מבצעיות אורגניות, בעיקר מכוחות ההגנה האווירית".[105] המצרים מנסים ומצליחים לעמעם את הגבול הדק בין כוחות שנועדו להגנת הבסיסים הסובייטיים לבין כוחות התערבות שמגיעים מאוחר יותר.[106]

איתותים ראשונים מגיעים בשלב מוקדם מאוד לישראל. לאחר הטבעת המשחתת אילת ב־21 באוקטובר 1967 כותב אל"מ גיורא פורמן: "החל ביום ראשון שלאחר ההטבעה רוכזו מרבית קני הארטילריה של צה"ל ופתחו בהרעשה כבדה של שתי הערים המצריות סואץ וקנטרה. אלפי תושבים החלו במנוסה, ובתים רבים נהרסו. חיל האוויר לא השתתף בתקיפה. ראשי המודיעין סיפרו על כוננות בברית המועצות **ואפשרות שכוחות סובייטיים יגיעו** בנוסף למשלוחי הנשק שהתרחבו. למפקדים בפעילות ליל המשחתת אילת נוצרו דאגות חדשות".[107] אפשר למצוא קשר זמנים, מכוון או אקראי, עם החלטת ארצות הברית לספק מטוסי פנטום לישראל בתחילת אוקטובר 1968.[108]

התהליך האינטנסיבי של הכנת ההתערבות הסובייטית נמצא בעיצומו חודשים מספר לפני תחילתן הרשמית של ההפצצות בעומק מצרים.[109] כבר בתחילת מלחמת ההתשה ישראל חוששת מפני הסובייטים, ואגף מודיעין מקים גוף האזנה מיוחד ביחידה 848 שבו משרתים יוצאי ברית המועצות, דוברי רוסית רהוטה. הנוכחות הסובייטית במצרים מוגדרת כיעד מודיעיני.[110] מוקדם מאוד, באוגוסט 1968, מגלים ומעריכים ביחידת האיסוף 'מסרגה' וביחידה 848 הממונה עליה, שחל שינוי איכותי בנוכחות הסובייטית במצרים, ושקיימים סימנים שמצביעים על פעילות צבאית חריגה. הם מזהירים שישנה אפשרות של התערבות פעילה סובייטית חסרת תקדים, אך נתקלים בהתנגדות של אנשי ההערכה באמ"ן.[111]

ההכנות להתערבות והפעילות האינטנסיבית מתחילות לכל המאוחר באוגוסט 1969. לאחר תחילת התקיפות האוויריות ביולי, מגיעים מנהיגי הקרמלין להחלטה על הכנות אינטנסיביות להתערבות בלחימה בשעת כושר וצורך, ומתחיל תהליך הכשרת הכוח והכנות לקליטתו במצרים.[112] בימים הראשונים של אוגוסט 1969, מיד לאחר פתיחת מבצעי בוקסר לתקיפת

כוחות מצרים בזירת התעלה, מתחילות הכנות משמעותיות לקראת התערבות פעילה של חיל האוויר הסובייטי.

התהליך מתחיל זמן רב לפני שנקבעת החלטה בקרמלין. מפקד טייסת, קולונל יורי נסטנקו, וקולונל קורוטיוק, המיועדים להכשיר את היחידות האוויריות של כוח ההתערבות, נקראים ב־2 באוגוסט 1969 למפקדת חיל האוויר הסובייטי, לרמטכ"ל זאכארוב ולשר ההגנה גרצ'קו. שם נורית יריית הפתיחה לשלב העיקרי של מבצע קווקז – הצבת כוח משלוח גדול בעל יכולת הכרעה על אדמת מצרים.[113]

הקצינים והחיילים בכוח המשלוח עוברים תהליך מיון קפדני, ובספטמבר מתחילה סדרת אימונים בדרום ברית המועצות, אזור מכוסה לא רע על ידי קהילת המודיעין האמריקנית עקב הקרבה לטורקיה ולים התיכון, שבהם יש לארצות הברית אינטרסים מובהקים. בסיום האימונים הטייסים מוכנים להצבה על אדמת מצרים. במקביל, התקיים תהליך ארגוני־לוגיסטי של הקמת היחידות המבצעיות. אלו האירועים העיקריים לפני שאגף המודיעין מפיץ את הערכת המודיעין השנתית באוקטובר 1969, שלפיה לא צפויה התערבות סובייטית במלחמת ההתשה.[114]

האירועים רודפים זה את זה בקצב מהיר. חיל האוויר החל תוקף סוללות טילים בעומק מצרים כהכנה למבצעי פריחה. סגן הנשיא סאדאת, שר ההגנה פאוזי, ושר החוץ ריאד טסים בחשאי, בתחילת דצמבר, לברית המועצות. ביקורם נועד כנראה לסגור את הקצוות של היערכות הכוחות הסובייטיים, ולהכין את הסיכום הסופי בביקור צפוי של הנשיא נאצר. ואכן, במהלך הביקור מספר להם ליאוניד ברז'נייב, מנהיג ברית המועצות, ששישים טייסים כבר מוכנים להגיע למצרים בתוך חודש, ומבטיח לשלוח סוללות סא־3 וצוותים להפעלתן.[115]

עמדת ברז'נייב מעידה כי ההכנות נמשכות לפחות חודשים אחדים. שבועיים לאחר מכן יוצאת למצרים משלחת של עשרה קצינים בכירים לסימון אתרים לסוללות הטילים ופגישות הכנה להצבת דיוויזיה שלמה להגנה אווירית. בסיום הביקור נפגשת המשלחת עם נאצר ומבטיחה לו שתעמוד במשימת הצבת הכוחות.[116] בסוף דצמבר מוכנים כוחות מתוך דיוויזיה להגנה אווירית המונה 10,000 קצינים וחיילים לעלות על הספינות. סך הכל מונה כוח המשלוח המיועד 32,000 איש, כעדותו של מייג'ור גנרל זולוטריוב.[117]

ביקורו המתוכנן של נאצר במוסקבה קורם עור וגידים לאחר שני מבצעי פריחה הראשונים, ומתבצע ביום כיבוש האי שדואן, דרומית לשארם א־שייח'. גם נאצר גם ברז'נייב מכירים את תוכנית ההתערבות, שהיא שיאו של תהליך ארוך ולא תפנית מפתיעה. בסיום הדיונים בקרמלין מודלפת לתקשורת 'בקשת' נאצר ו'הסכמת' מזכיר המפלגה הקומוניסטית ומנהיג ברית המועצות, ליאוניד ברז'נייב. ראש הממשלה הסובייטית אלכסיי קוסיגין מזהיר במפורש ובפומבי שברית המועצות תיאלץ להתערב בסכסוך,[118] ובמקביל לכל אלו נמשכות הפצצות העומק שנחשבות במצרים ובישראל כמכוונות לערער ולהפיל את הנשיא נאצר.

לפתע צצות במצרים חפירות מוזרות ובלתי מוכרות. מספר אל"מ שייקה ברקת, ראש המודיעין האווירי באותם ימים: "בחיל האוויר הערכנו כי אלו 'מחפורות' שנועדות עבור סוללות סא־3, המערכות המתקדמות ביותר שברשות ברית המועצות, שאמורות להגיע למצרים. אנשי אגף המודיעין לא הסכימו להערכה הזאת. רק לאחר דין ודברים עם האמריקנים שמאשרים את הערכתנו נדלקה נורה אדומה בישראל".[119]

במארס 1970 מתחילה ברית המועצות להציב כוחות הגנה אווירית על אדמת מצרים. כוח המשלוח כולל עשרים וחמש סוללות מתקדמות של טילי קרקע־אוויר מסוג סא־3 שלא נשלחות עד אז אל מחוץ לברית ורשה. להגנתן הצמודה באות יחידות של טילי כתף מסוג סטרלה ותותחים נגד מטוסים מבוקרי מכ"ם, חדישים ויעילים מאוד מסוג גנדיש ZSU-23.[120] כוח האדם כולל טייסים, טכנאים, מפעילי מערכות שליטה ובקרה, ובקרים. כמו כן אמורים היו להישלח ארבעה מכשירי מכ"ם מתקדמים להתרעה ובקרת מטוסי יירוט, ומערך תקשורת ושליטה.[121] יחידות הטילים הראשונות ומפעיליהן מוצבים סביב קהיר, אלכסנדריה ואסואן – שלושת המרכזים החשובים של מצרים. ב־24 במארס מוכרזת סוללת סא־3 הראשונה כמבצעית.

אולם טייסות היירוט הסובייטיות מתחילות לפעול כחודשיים מוקדם יותר. פחות מחמישה חודשים לאחר תחילת ההכנות נוחת מפקד הטייסת נסטנקו עם ראשוני הטייסים בשדה התעופה קהיר מערב. מיד לאחר הנחיתה הוא מספר: "שמענו קולות אש נגד מטוסים ומיד אחר כך עברו מעלינו שני מטוסים לא מזוהים בגובה נמוך מאוד. היו אלו שני מטוסי פנטום ישראליים. שני טילים נורו לעברם, ואחד מהם [אחר הטילים] הפיל מפציץ מצרי מסוג איל 28".[122]

קבלת הפנים שנראית כמתוכננת מראש אינה מרתיעה את הסובייטים. טייסת ראשונה משלימה את היערכותה בשדה התעופה ג'יאנקליס ומתחילה בפעילות מבצעית ב־1 בפברואר 1970.[123] השיחות ברוסית בין הטייסים לבקרים ברשתות הקשר המבצעיות של מערך ההגנה האווירית של שמי מצרים נקלטות מיד ביחידת ההאזנה 848. לקראת סוף מארס מגיעות סוללות קרקע־אוויר סובייטיות לכשירות מבצעית.

אפילו אזהרת קוסיגין במכתבו ב־31 בינואר 1970 לראשי ארצות הברית, בריטניה וצרפת, שבו הוא מבהיר שברית המועצות לא תוכל לעמוד מנגד בעוד ישראל תוקפת סביב בירת מצרים,[124] אינה משכנעת את המודיעין הישראלי והאמריקני שקרובה התערבות סובייטית פעילה. וכשזה קורה בפועל, כולם מופתעים: הממשלה, צה"ל ואגף המודיעין. גם הממשל האמריקני נדהם מהתייצבות כוחות סובייטיים במצרים.[125] זמן קצר לפני כן מתקיימת סדרת דיונים בין ראש אגף המודיעין, אלוף אהרון יריב, לבין תת־שר החוץ האמריקני, ג'וזף סיסקו, שמעריכים ששיגור כוחות סובייטיים למצרים אינו סביר.[126] הזעזוע גדול עד כדי כך, שהממשל האמריקני חורג ממדיניותו, משגר את סיסקו לדיונים במצרים, ומשעה לקראת סוף מארס את הדיונים באספקת נשק נוסף לישראל.

אירועים אלו מבשרים את המערכה הבאה נגד מערך הטילים הסובייטי־מצרי. על אף חששות עמוקים של צמרת השלטון בישראל, הרוסים אינם מעוניינים במלחמה כוללת נוספת בין מצרים לישראל. שלושה אישים משלוש הרשויות המשולבות בתהליך ההתערבות מעידים על כך: גארייב, ראש המטה של היועץ הצבאי הסובייטי במצרים; קורניינקו, לימים סגן שר החוץ הסובייטי, וגנרל קירפיצ'נקו, ראש שלוחת הקג"ב במצרים. שלושתם אומרים זאת בתוקף לממשל המצרי.[127]

אלוף אהרון יריב, ראש אגף המודיעין במלחמת ההתשה, מורה לאל"מ גדעון גרא, עוזרו של אל"מ אריה שלו למחקר, לבדוק את סיבות הפיגור בהתרעה לקראת הצבת סוללות סא־3 במצרים. מערכת זו, שמהווה קפיצת מדרגה משמעותית ביכולת ההגנה האווירית של מצרים, מדאיגה את אגף המודיעין. היא גם ניידת יותר וקשה לתקיפה, לחיל האוויר לא היו כל אמצעים אלקטרוניים להתגונן נגדה, והטיל הרבה יותר זריז וקטן מטיל סא־2.[128]

מחקרים של רוב הכשלים המודיעיניים במאה העשרים מגיעים למסקנה

שמקור המשגה ברוב מכריע של המקרים הוא בהערכה המודיעינית, ולא של מערך האיסוף שעושה את מלאכתו כראוי ומביא את הידיעות הדרושות כדי להגיע להערכה נכונה.[129]

מסקנות הבדיקה, שמציינות כשל הערכתי חמור, אמורות לערער את ביטחונם העצמי של בכירי אגף המודיעין וליצור אווירה ביקורתית וספקנית במחלקת מחקר. אווירה כזאת אמורה לערער את ביטחונם העצמי של אנשי המחקר כשענני המלחמה מכסים את שמי ישראל לקראת מלחמת יום כיפור. אך הלקח לא נלמד, הביטחון העצמי לא מתערער, והקיבעון התפיסתי נשאר בעינו.

במקביל נערכת בדיקה במחלקת המודיעין של חיל האוויר שמטרתה לזהות את התמונה הכללית של ההתערבות הסובייטית, את היקף הכוחות ואת אתרי היערכותם.[130] גם ראש יחידת איסוף הסיגינט (אותות אלקטרוניים ותקשורת) 848 במלחמת יום כיפור חוקר את הכישלון בשנות השמונים, ומחקר נוסף במתודולוגיה אקדמית נערך פעם נוספת ב־2006. ארבע החקירות מתמקדות בביקורת ההערכה ומוצאות את מחלקת המחקר אחראית בלעדית לכישלון.[131]

המסקנה נובעת מכך שהם עוסקים בתהליך רק מסוף שנת 1969, כאשר ההכנות להתערבות נמצאות כבר בעיצומן, כשנקבעת ההחלטה הסובייטית להתערב, ולאחריה כאשר צף ועולה מידע חסוי רב־ממדים ומידע גלוי,[132] ומכך שהם מתרכזים רק במערך טילים קרקע־אוויר, ואינם מקדישים תשומת לב להצבת מטוסי יירוט סובייטיים במצרים, שמקדימה בחודשיים את הטילים. המחקרים גם מבקרים בחריפות את התרבות האופרטיבית של אגף המודיעין. זו תרבות שזכאית אמנם לשבחים רבים, אך אחד ממאפייניה הוא הטלת אחריות על גופי הערכה ומחקר, והתעלמות מחלקן של יחידות האיסוף. קצינים בכירים לשעבר באגף המודיעין מתלבטים בסוגיה היכן נמצאת התקלה: בהערכה או באיסוף.[133]

סא"ל יוסי שריג, ראש ענף מחקר במודיעין האווירי במלחמת ההתשה, מקדים את כולם בהערכה שתהליך ההתערבות כבר נמצא בעיצומו. שריג, טייס קרב שמקים את טייסת הסקיהוק השנייה, ראה את הכיוון: "יום שישי אחד בארבע אחרי הצהריים, ממש לפני שבת, אני מקבל טלפון מאל"מ אריה שלו, ראש מחלקת מחקר באמ"ן. זה היה בספטמבר־אוקטובר 1969. הוא

שואל אותי אם אוכל לבוא דחוף. נמצאים בחדר אריה שלו, גדעון גרא, יואל בן־פורת, אברהם ליף – רע"ן מעצמות, המשקלט, איש 848, יושב שם, וגם האחראי על התרגום.

"אף אחד לא מוציא מילה. נותנים לי נייר, 'תקרא,' אני קורא ומרים את עיני. 'נו, מה הבעיה?' אני אומר, 'הסובייטים מביאים טייסות סובייטיות למצרים.' הם שואלים, 'איך אתה מגיע למסקנה כזאת?' הם חושבים כנראה שהבחור, אני, נפל מהשמים. אני שואל, 'האם זה מאה אחוז מה שהוקלט ונברק שמונים פעם?' אומר לי הבחור מ־848: 'אני עשיתי את זה.' אני רואה מאין באה השיחה. היא באה מחטיבת מיג־21 בחיל האוויר הסובייטי, לחטיבת המיג־21 בשדה תעופה מצרי, וכתובים שם דברים ברורים, אז אני אומר להם: 'תקשיבו, אני לא מבין מה הבעיה שלכם בכלל. הם מדברים על העברת ציוד, ומיד אחרי כן יבואו המטוסים והטייסים הסובייטיים.' הם אומרים: 'מה פתאום, למה?' אני עונה: 'מה זאת אומרת מה פתאום. אנחנו תוקפים במצרים לאורך התעלה ומפילים מיגים. הבחור – נאצר – בלחץ, ופונה לסובייטים שיעזרו לו. תראו את נתיב השיחה – הכל סובייטי, הכל סובייטי.'

"אלו ידיעות של לקט אדום שהולך לראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל. הם שואלים אותי, 'מה תכתוב בלקט?' ואני עונה: 'יש כאן תהליך שיביא בסופו של דבר שטייסות סובייטיות יגיעו למצרים.' הם אומרים: 'אם כך, לא נפרסם את זה. תוכל לשמור את זה אצלך?'

"בשמונה בערב מגיע טלפון מאהרל'ה יריב. הוא אהב אותי כיוון שהייתי ישרן, לא הולך ב'תלם', אומר מה שחושב. 'אתה יכול לבוא אלי עכשיו?' הוא שואל. באתי אליו. 'אתה יודע איזה מהומה יעשה הלקט הזה אצל ראש הממשלה ושר הביטחון דיין?' הוא שואל, ואני עונה לו: 'אז מה, תהיה מהומה ותהיה תוצאה. אתה לא יכול שלא לדווח.' יריב שואל אותי אם זה לא יכול להיות משהו אחר. אני עונה לו: 'זה כל כך ברור, כל כך פשוט. למה אתם מחפשים משהו שלא קיים? מה שאנחנו עושים במצרים זה מספיק חזק, מספיק דרמטי, כדי שנאצר יקרא לסובייטים.' יריב: 'אתה תכתוב את ההערכה, ואנחנו נוסיף שאמ"ן לא מסכים להערכת חיל האוויר.' אמרתי: 'לגיטימי.' כתבתי לקט, שלחתי.

"שייקה ברקת [ראש המודיעין האווירי במלחמת ההתשה] חוזר שלושה ימים אחר כך ושואל אותי, 'מה היה שם עם הלקט?' אהרל'ה סיפר לו. אני

מראה לו: 'הנה הידיעה המקורית, תקרא. מה אתה מבין פה?' שייקה קורא ואומר: 'אני מבין מה שאתה מבין. הרוסים באים.' כמובן שהלך למוטי הוד, מפקד חיל האוויר.

"ארבעה, חמישה חודשים שקט, דממה, שום סימן, אף אחד לא מוסיף שום ידיעה שמצביעה על משהו שהולך להיות כאן. אמ"ן לא קוראים לי יותר. מה הם צריכים אותי. הם ודאי התחרטו שהזמינו אותי. אך המערכת לא משקרת. אף אחד לא משקר. זה פשוט לא התאים לתפיסה שלהם, לקונספציה שלהם.

"יום אחד, כמה חודשים אחר כך, אנחנו יושבים בתא רמשל"ט בשביל איזו גיחה. פתאום פאניקה: רוסים באוויר, שומעים טייסים רוסים. רגע, מה קרה פה, מה פתאום? אז נזכרו שזה מה ששריג אמר לפני חמישה חודשים ואיש לא התייחס. ככה נפל האסימון".[134]

שילוב של סימנים מעידים ושל מסקנות ראש ענף מחקר במודיעין חיל האוויר מביא להתרעה ראשונה בספטמבר־אוקטובר 1969, עוד בטרם נופלת החלטה סובייטית סופית להתערב במלחמה. עדיין ניתן היה לשנות את המדיניות האגרסיבית הישראלית כדי למתן את הקרמלין בעוד מועד. אך אגף המודיעין, לפי מיטב הידוע, אינו מוציא צי"ח – ציון ידיעה חשובה, ואינו מפנה את אמצעי האיסוף להתמקד באפשרות של התערבות סובייטית. הסימנים המעידים רבים: תקשורת אינטנסיבית בין המשלחות הסובייטיות במצרים למדינת האם; קצב גובר של תנועת מטוסים וספינות בין ברית המועצות למצרים; תנועות לוגיסטיות ברחבי מצרים. רק קצה הקרחון של פעילות ענפה זו נחשף כנראה ליחידות האיסוף של אגף המודיעין לפני 1970.[135] מסביר סא"ל יוסי שריג: "אתה שואל על השאלות האסטרטגיות של התערבות הרוסים במלחמת ההתשה, והם פשוט לא התעסקו בזה. התעסקו במלחמה על הקו, צילמו, עשו קרבות אוויר, לא היה זמן".[136] מוסיף יונתן לרנר, איש מודיעין צעיר במלחמת ההתשה, לימים ראש ענף בלהק מודיעין וראש מחלקה באגף תכנון בצה"ל: "צריך להבין משהו על האווירה. האינטנסיביות של מלחמת ההתשה לא אִפשרה הפסקות גדולות לתחקירים מודיעיניים. תחקיר מודיעיני אינו תחקיר מבצעי. צריך לעבור על המון מידע כתוב, אפילו לא במחשב, כולל זה שבזמן אמיתי לא הוערך כרלוונטי".[137]

הכשל המודיעיני מפתיע במיוחד כיוון שהדרג המדיני ובראשו גולדה מאיר,

ראש הממשלה, ושר הביטחון, משה דיין, מודאגים במשך כל מלחמת ההתשה מהתערבות סובייטית פעילה. דיין חושש מהסובייטים כבר במלחמת ששת הימים, וחששו מתחזק לקראת תחילת מבצעי בוקסר לתקיפת הכוחות המצריים לאורך התעלה.

תמונת המצב המודיעינית וההערכה דורשת בדיקה מחודשת של הכשל המודיעיני. מה היה חלקו של מערך האיסוף של אגף המודיעין בכשל עד אוקטובר 1969, בהשגת ידיעות מובהקות במידה מספקת כדי להעריך מוקדם יותר את סכנת ההתערבות הסובייטית? מה חלקה של מחלקת מחקר באי זיהוי ההכנות הסובייטיות־מצריות בשלבים המוקדמים? עד שלא תהיה גישה לארכיונים הסגורים על בריח – לא תתאפשר בדיקה מוסמכת ומענה לשאלות אלו.

ההפתעה האמיתית מגיעה לאחר שטייסת סובייטית ראשונה, בראשות קולונל נסטנקו, שמוצבת בשדה התעופה ג'יאנקליס, מתחילה בפטרולים מבצעיים עוד לפני שאגף המודיעין מתריע על אפשרות של התערבות סובייטית. כמה עצוב שגם לאחר שמתגלה הכשל ונחקר שתי וערב, ולאחר שמתברית הנחת יסוד שהסובייטים לא יתערבו במלחמה, לא נפגע כהוא זה הביטחון העצמי של גופי המחקר באגף מודיעין. לא מתערער האמון בהנחות יסוד, ואגף המודיעין ומודיעין חיל האוויר מגיעים לעשרת הימים הנוראים לפני יום כיפור 1973 בלי שיוטמעו לקחי אותו כשל מודיעיני.

השפעה אסטרטגית־מדינית של חיל האוויר

מלחמת ההתשה מסתיימת כאשר האינטרסים של השחקנים משתנים. זה קורה כשהסיכון שטמון בהמשך ההסלמה עולה לאין ערוך על הסיכוי לרווח כלשהו. הקלפים נטרפים לקראת הסוף. הלהבות מגיעות לגבהים כאלו, שכל אחד מהשחקנים עומד לספוג כוויות קשות אם תימשך הלחימה. ישראל חוששת מהמשך הלחימה עם הסובייטים, המצרים חוששים שברוב תסכולה תפתח ישראל במבצע יבשתי גדול מעבר לתעלה, הסובייטים חוששים מהתערבות כוחות אמריקניים, וארצות הברית חוששת שתיאלץ להתערב מול הסובייטים למורת רוחה.

כאשר נהפכים על פניהם אינטרסים חיוניים ורחבים של כל השחקנים על מגרש המשחקים, מסתיימת הלחימה בתוך ימים ספורים. אל"מ רפי הרלב מצביע על הצורך הישראלי והמצרי לסיום המלחמה כתוצאה משחיקה

הדדית: "העניין נסגר, הגענו להפסקת אש, כי גם הצד השני הגיע לאין מוצא, כמונו. צדדים מגיעים להסכמה כאשר הם מעדיפים הסכם על המשך הלחימה. הממשלה ידעה כנראה שמצב הצד השני קשה מאוד, שמה שאנחנו עושים, יש לו השפעה חזקה מאוד על הצד השני, אך היחידות לא ידעו זאת. לכן יש להן הרגשה ששולחים אותן להיהרג סתם ללא מטרה".[138]

איזבלה רמז־גינור, שחוקרת את המעורבות הסובייטית במזרח התיכון, טוענת: "הסובייטיים והמצרים היו מעוניינים בהפסקת האש. הסובייטים רצו למנוע קורבנות מאנשיהם, וכאלה היו די רבים. משמעותי יותר היה הרצון להציב את מערך הטילים לאורך התעלה, וזאת קשה היה לבצע תחת הפצצה מתמדת. הפסקת האש נכפתה על ישראל, שלא היתה מסוגלת לעמוד באבדות בנפש ובמטוסים. היא אִפשרה למצרים ולסובייטים להמשיך בתוכניות ההכנה למלחמה הבאה באין מפריע".[139]

המלחמה האווירית היא שגורמת לשינוי. העדיפות לאינטרסים להסלמת המלחמה משתנה למתן עדיפות לאינטרסים לסיומה המהיר. לחיל האוויר יש תפקיד עקיף וחיוני בתהליך שמביא להפסקת הלחימה. לא עוצמת חיל האוויר מביאה לסיום המלחמה. דווקא חולשתו בשלב האחרון, והנסיגה של גבול העליונות האווירית שאין דרך נראית לעין לבלום אותה היא שגורמת לשינוי המהפכני ולסיום הלחימה. לו היה חיל האוויר מוצא מענה חלקי, ומצליח לייצב את הנסיגה, היו פוחתים חששות ארצות הברית וברית המועצות מהתנגשות הדדית, ופוחתים חששות המצרים והסובייטים מפתיחה של מערכה קרקעית רחבת היקף של צה"ל בצד המערבי של תעלת סואץ. הצורך והאיום של ישראל לשבור את המצב היה מתפוגג.

יש כמה דרכים לבחינת התוצאות האסטרטגיות של מלחמת ההתשה האווירית. אחת היא לפי בחינת המידה שבה השיג כל צד את מטרותיו. דרך שנייה משווה בין מצב הפתיחה של כל צד ומצב הסיום שלו. יש להבחין גם בין מטרות הצדדים בתחילת המלחמה לבין הציפיות שמתפתחות במהלכה.

נאצר, בהתאם לתורת השלבים שלו, מתכוון להכשיר במלחמת ההתשה את התנאים לחצייית התעלה. ישראל חותרת להפסקת אש ללא ויתור על שטח או על עמדות מדיניות.[140] ראש הממשלה גולדה מאיר קובעת שמלחמת ההתשה נועדת למנוע מלחמה כוללת: "לא היינו להוטים ביותר להמשיך במלחמה – לא נגד המצרים, ועוד פחות מזה נגד הרוסים, אבל לא היתה לנו

שום ברירה. הדרך היחידה שבה אולי יכולנו למנוע אותה מלחמה כוללת שנאצר עצמו הכריז עליה השכם והערב, שהיא המטרה הסופית של מלחמת ההתשה שלו, היתה להשיב מהלומה ולהלום קשה".[141]

בשפתה העממית מאפיינת גולדה מאיר את מלחמת ההתשה כמלחמת מנע. מלחמה שנועדה למנוע מלחמה צפויה בעתיד בתנאים מדיניים־אסטרטגיים גרועים יותר. הגדרת המטרה של ראש הממשלה מעמידה נקודה נוספת למבחן התוצאות האסטרטגיות של מלחמת ההתשה. עצם קביעת מטרות המלחמה של ישראל מעלה סימני שאלה. מטרותיה הן אך ורק סיכול ומניעה. ישראל לא מציבה לעצמה ולצה"ל מטרות מדיניות וצבאיות חיוביות. מדוע לא מציבה ישראל מטרות מדיניות ש'כדאי' להילחם עבורן? מדוע איננה נענית להצעות רוג'רס, יארינג, סאדאת ודיין, לאחר יציאת הליכוד מהממשלה, ואינה מתיישבת לשולחן הדיונים בעמדת יתרון? ישנם הסברים הקשורים במדיניות פנים, בגישה נצית של ראש הממשלה גולדה מאיר ושל השר ישראל גלילי. אך טעם ההחמצה לא פג עד היום.

בימים שלאחר הפסקת האש משיגים המצרים עליונות אווירית מעל שתי גדות התעלה, ויוצרים מצב נוח לקראת השלב הבא. העליונות מעניקה לנאצר אפשרות לתכנן ולבצע צליחה מוגבלת של התעלה במסגרת אסטרטגיית השלבים שלו.[142] מלחמת יום כיפור היא שלב נוסף בתוכנית הגדולה המצרית. החזרת סיני במסגרת הסכם השלום היא השלב הרביעי. לכן מבחינת מטרות המלחמה משיגה מצרים חלק ניכר ממטרותיה ברמה האסטרטגית. יחד עם זאת, גורמת המלחמה לחשש מצרי וסורי עמוק מלחימה ביבשה מחוץ למטריית הטילים, ולהגבלת עומק ההתקדמות לתוך סיני.

במהלך מלחמת ההתשה נבנה מחדש ומתחזק ביטחונם של צבאות ערב, מפקדיהם וחייליהם ביכולתם לשוב להתמודד עם צה"ל. גובר ביטחונם ביכולת של מערך סוללות טילים קרקע־אוויר שלהם להתמודד עם חיל האוויר ולספק מטרייה לצבא היבשה. רוח לחימה חדשה נושבת במפרשי צבאות מצרים וסוריה, רוח שיש לה חשיבות שקשה למדוד אותה. ללא שינוי זה, קשה מאוד לצאת למלחמה הבאה.

ישראל נאלצת להסכים לתוכנית רוג'רס למו"מ בחסות יארינג ובתנאים שלא טעימים לחכה. תוכנית רוג'רס אינה רחוקה מהחלטת ממשלת ישראל

לאחר מלחמת ששת הימים שמשמעותה שטחים תמורת שלום, וקובעת שלישראל אין חזקה על השטחים. ישראל, מצרים וסוריה תלויות יותר במעצמות הפטרוניות שלהן. תלות זו היא שכופה על ישראל הפסקת אש במלחמת יום כיפור למרות רצונה. במשך מלחמת התשה צפות ועולות הערכות וציפיות להכרעה צבאית ולהפלת משטרו של נאצר.[143] אולם הציפיות המעורפלות לא מתגשמות. משטרו של נאצר נשאר על כנו. מניעת המלחמה הבאה – מלחמת יום כיפור – זמנית בלבד. בניהול המלחמה מביאה ישראל אל גבולה את הצבא האדום ואת מסך הטילים הסובייטי־מצרי, מאבדת עליונות חיונית לאורך התעלה, ומאפשרת למצרים לעצב תנאי יסוד לחציית התעלה במלחמת יום כיפור.

ישראל משיגה חלק ממטרותיה הצבאיות הסיכוליות. במלחמת מנע ארוכה היא מצליחה למנוע כיבוש שטחים, ולמנוע מעבר למתקפה מצרית כללית. אולם מצבה של ישראל בסיום המלחמה פחות טוב מאשר בפתיחתה, בעיקר בגלל שמצרים משיגה עליונות אווירית מיד לאחר הפסקת האש. זהו הישג צבאי משמעותי ביותר שבלעדיו מצרים לא היתה יוצאת למלחמת יום כיפור.

המטרה העיקרית של מלחמת ההתשה האווירית היא הפסקת האש ללא ויתור על אינטרסים ונכסים אסטרטגיים, אך יש לה גם השלכות מדיניות־אסטרטגיות מרחיקות לכת על המדיניות הישראלית, מדיניות המעצמות, התנהלות מדינות המזרח התיכון והארגונים הבינלאומיים. לישראל כמה מטרות: ברמת מדיניות החוץ – הידוק יחסים עם ארצות הברית. ברמה המדינית־אסטרטגית – חיזוק ההרתעה, שכנוע מדינות ערב בדבר עליונות צבאית ישראלית, וויתור מצדן על הכוונה להשמיד את מדינת ישראל, ואולי אף על פתיחה במלחמה נוספת, הפלת שליט מצרים ומשטרו, ושימור המוטיבציה הלאומית של אזרחי ישראל. ברמה הצבאית־אופרטיבית – שמירה על התעלה במעט נפגעים כדי לחזק את המורל הלאומי.

יכולתו של חיל האוויר ללחום באופן עצמאי במצרים ובהגנה האווירית הסובייטית היא גורם ישיר לשמירת קשרים הדוקים בין ישראל לארצות הברית. ארצות הברית עוזבת לאנחות את דרום וייטנאם כאשר היא מאבדת את יכולתה להתגונן בעצמה מול צפון וייטנאם. גורל זה עלול ליפול בחלקה

של ישראל אם ישראל, צה"ל וחיל האוויר יאבדו את אמונה של מעצמת העל.

ישראל שומרת על נכונות מופגנת לא לשבור כללי משחק וגבולות מערכת שמשרטטת ארצות הברית. כך היא מחזקת את האמון ההדדי בין קברניטי שתי המדינות. כשההתערבות הסובייטית מגיעה לעימות ישיר עם חיל האוויר בקרב אוויר רב־משתתפים, וכשמערך טילי קרקע־אוויר הסובייטי־מצרי נוגס בגדות התעלה, מתברר לאמריקנים שחיל האוויר לא יוכל לעמוד לאורך זמן מול הסובייטים, וישראל תעמוד בפני בחירה לסגת או להסלים את המלחמה, ולעבור למתקפה יבשתית גדולה מעבר לתעלה.[144] שתי האפשרויות אינן מתקבלות על דעת ארצות הברית, שמטילה לדיון את כל כובד משקלה, משכנעת את ברית המועצות בחיוניותה של הפסקת האש ומייצבת אותה.

הסלמת הלחימה מהווה סיכון גם לאינטרסים של ברית המועצות. הסובייטים נרתעים מהסלמה נוספת בעימות עם צה"ל, על אף יכולתם הצבאית שאינה מוטלת בספק. תבוסות טקטיות נוספות כמו המפגש האווירי עלולות לסבך אותם בבוץ עמוק מדי. בקרמלין, כמו בבית הלבן, בארמון הנשיאות בקהיר ובמשרד ראש הממשלה בירושלים מבינים שהשגת עדיפות סובייטית באוויר עלולה לאלץ את ישראל לבצע מהלך יבשתי רחב היקף, מהלך שיכריח את ברית המועצות להתערב על הקרקע ולהעביר למצרים דיוויזיות שריון, או להסיג את מערך הסוללות קרקע־אוויר שלה. שתי אפשרויות בלתי קבילות בתפיסה של התערבות צבאית מוגבלת, מצליחה ונשלטת. לכן נותנת מוסקבה אור ירוק, ואפילו לוחצת על מצרים להסכים להצעה האמריקנית להפסקת אש זמנית שנמשכת יותר משלוש שנים.[145]

♦

שתי השלכות אסטרטגיות חשובות ביותר של מלחמת ההתשה הן, מצד אחד, הצלחת חיל האוויר לקבע את הקונספציה המצרית והסורית בדבר חוסר היכולת של חילות האוויר הערביים להתמודד מולו מחוץ למטריית טילים, ומנגד, הקביעה שמערך טילים מסוגל להשיג ולשמור על עליונות אווירית בטווח של עשרות קילומטרים. לעליונות האווירית יש השפעה מרכזית על

תכנוני המלחמה המצריים, כפי שמדגיש הרמטכ"ל המצרי, שאזלי: "חולשת חיל האוויר שלנו היתה כה יסודית, שבכל התכנונים שלי הקפדתי לא לחשוף את חיל האוויר שלנו לעימות ישיר עם מטוסי האויב".[146]

ההנהגה הביטחונית של ישראל סוברת עד מלחמת יום כיפור ובשלב הראשון של המלחמה, שמטרת המצרים היא להגיע לקו הירוק (הגבול לפני מלחמת ששת הימים) או לפחות לכבוש את מעברי הג'ידי והמיתלה. במציאות, ככל שמתקדם התכנון במצרים כך מוגבלות מטרותיו. חיל האוויר המצרי אינו מסוגל להתמודד עם יריבו הישראלי. לעומת זאת, מערך משולב קרקע־אוויר מסוגל להשיג עליונות אווירית אך הטווח שלו מוגבל. מחוץ למטריית טילי קרקע־אוויר תהיה עליונות אווירית ישראלית מלאה. לכן תוכנית המלחמה חייבת להגביל את התקדמות צבא היבשה לתחום ההגנה של הטילים.

גם ברמה האופרטיבית של תכנון מלחמת יום כיפור וניהולה על ידי מצרים וסוריה יש לחיל האוויר הישראלי השפעה שאין ערוך לה. חילות האוויר של שתי המדינות לא משחקים תפקיד משמעותי במלחמה פרט למהלך תקיפה ראשונה של בסיסים בסיני וברמת הגולן. נטרול חילות האוויר בתודעה של קובעי ההחלטות ושל המתכננים אינה זוכה להערכה ראויה. האם אפשר לתאר מלחמה של צבאות מודרניים (כמו המצרי, הסורי והישראלי במלחמת יום כיפור) בלי סיוע התקפי משמעותי של זרוע האוויר? כנראה שלא, ואכן יש לכך השפעה ניכרת על המלחמה ותוצאותיה.

ברמה הטקטית, הנחיתות האווירית של סוריה ומצרים היא שיקול מרכזי בקביעת שעת הפתיחה של המלחמה. נקבעת שעה שמאפשרת למטוסי תקיפה מצריים וסוריים לבצע מטס פתיחה אחד או שניים בהפתעה, כאשר צליחת תעלת סואץ בדרום וצליחת המכשול הקרקעי בצפון מבוצעת בשעות החשכה, כאשר חיל האוויר הישראלי פחות אפקטיבי. אלו הם תחומי ההשפעה של העליונות האווירית הישראלית שנצרבת בתודעה של מנהיגי ערב ומפקדי צבאותיהם לאחר מלחמת ההתשה האווירית.

♦

מערכות מחקר, פיתוח וייצור אמצעי לחימה נרתמות למציאת מענה לאתגרים הטכנולוגיים החדשים. מתפתחות מעבדות מחקר ותעשיות

ביטחוניות שתורמות תרומה חשובה לאיכות חיל האוויר ויכולתו להתמודד עם האיומים על ביצוע משימותיו, אך מלחמת ההתשה האווירית חושפת נחיתות טכנולוגית מכרעת מול מערכי טילים קרקע־אוויר מתקדמים.

אחרי מלחמת ההתשה מופיעים בזירה מערכת וטיל מתקדמים יותר – סא־6. מערכת זו שונה מהמערכות הקודמות בשלושה מאפיינים. זוהי מערכת ניידת שמסוגלת להקשות מאוד את איתורה לקראת תקיפה, בעלת מעטפת ביצועים משופרת, ומתקדמת מאוד מבחינה אלקטרונית, לא נעשה בה שימוש במלחמת וייטנאם, האמריקנים טרם נתקלים בה, ולכן פיתוח מערכות נגד לוחמה אלקטרונית (נל"א) עדיין בחיתוליו.

בשלב מוקדם יחסית מגדיר חיל האוויר שני מאמצי פיתוח המשלימים זה את זה. האחד הוא הגנתי, פיתוח אמצעי לוחמה אלקטרונית לשיבוש וחסימת מכ"ם בקרת האש של סוללת הטילים, לב לבה של המערכת. ללא מכ"ם שמגלה ו'נועל' על מטוסים מתקרבים אי אפשר להנחות את הטילים אליהם. המאמץ השני הוא התקפי, פיתוח נשק מונחה מדויק אל הסוללה, בעל טווח ארוך, שיאפשר לשגר אותו מחוץ לטווח של מערך הטילים. את שני המאמצים האלו מובילה הרשות לפיתוח אמצעי לחימה – רפא"ל.

הפיתוח אינו מתחיל מאפס. בשני התחומים כבר רוכשת רפא"ל ידע, ומתקדמת כתשתית לפיתוחי מערכות מבצעיות. זאב בונן, מנכ"ל רפא"ל באותן שנים, הוא אדם כפוף מעט, בעל שיער בלתי ניתן לכיפוף, כמו בעליו. חיוכו הצנוע נסוך על פניו כשהוא מספר על השתלשלות הפיתוח: "הפור נפל בקיץ 1969. בעיצומה של מלחמת ההתשה הופלו בגזרת תעלת סואץ ביום אחד ארבעה מטוסים של חיל האוויר. תגובת מפקד החיל אלוף מרדכי הוד היתה: 'לכו על טיל מונחה טלוויזיה, לכו על טיל אוויר־קרקע שיפגע בסוללות הטילים של האויב ממרחק רב ויפנה את הדרך בפני המטוסים התוקפים.' מלחמת ההתשה שימשה אפוא גורם מדרבן לפיתוח ה'חמודון', הוא ה'פופאי', כשם שדרבנה את פיתוחן של מערכות לוחמה אלקטרונית להגנה על מטוסי חיל האוויר. אלוף מוטי הוד אמר, ורפא"ל ניגשה לעבודה. בינואר 1972 הסתיימה הכנתו של קדם־תכנון על ידי צוות הפרויקט. היה ברור שמדובר בטיל עתיר טכנולוגיה ובפרויקט כבד מבחינה מבצעית וכמובן כספית.

"כאשר העבודה על 'חמודון' כבר החלה, היה ברור שיעברו שנים רבות עד שיגיע לשירות מבצעי. לפיכך היה הכרחי למצוא פתרון ביניים מהיר

שימנע את פגיעתם הרעה של טילים קרקע־אוויר של האויב. כך נולד רעיון ה'תדמית', כנגזרת של רעיון ה'חמודון'. זאת פצצה גולשת מנגד, עם ראש ביות טלוויזיוני פשוט, בתוספת כנפיים שהקנו לה כושר גלישה לעשרות קילומטרים, דהיינו יכולת לתקוף את האויב תקיפה מנגד, וכן ערוץ תקשורת לניהוג מדויק אל המטרה במרחק של כמה קילומטרים ממנה.

"הדרישה המבצעית סוכמה בחיל האוויר ביולי 1972 ונהפכה לפרויקט תוך זמן קצר מאוד. אנשי רפא"ל עבדו יומם ולילה והניסוי הראשון של פתיחת תחום טיסה ורהיטות שחרור מהמטוס המשגר בוצע עוד לפני מלחמת יום הכיפורים. בנובמבר 1974 כבר סופקה כמות מבצעית ראשונה לטייסת. ה'תדמית' הביאה פרי הילולים במלחמת לבנון בהשמדת מערך הטילים הסורי".[147]

סיפור זה מנפץ את המיתוס כאילו אלוף מוטי הוד הוא רק שולט מעולה במבצעים אך חסר מעוף והבנה טכנולוגית. דווקא הוא אחראי ליוזמה, ובעל הזכויות לתחילתו של תחום פיתוח מהחשובים ביותר עבור חיל האוויר – נשק מונחה מדויק, מנגד לאיומים. תחום שבו אין לישראל מתחרים בשלושים השנים הבאות.

'תדמית' היא מערכת נשק נחשונית ומהפכנית. ראש הביות של הפצצה הוא מצלמה אופטית. בזנבה יש משדר שמשדר את תמונת המצלמה למטוס. תחת כנפיו מחובר מיכל תקשורת שמקבל את התמונה ומציג אותה על מסך בתאי הטייס. מפעיל מערכת הנשק, בתא האחורי של מטוס הפנטום, מנהג את הפצצה בעזרת מוט היגוי קטן. ההוראות משודרות ממיכל התקשורת אל הפצצה, ולמשטחי היגוי המורכבים עליה. בדרך זו מכוון מפעיל המערכת את הפצצה הגולשת בדיוק אל מרכז המטרה מחוץ לטווח הטילים. כדי שהפצצה תגלוש לטווח רחוק מחוברות אליה מעין כנפיים.

בדרך כלל פיתוח מערכת נשק חדשנית ופורצת דרך – ו'תדמית' היא אכן כזאת – נמשך 12-15 שנים. מערכת 'תדמית' מוכנה להפעלה מבצעית ראשונית כבר ב־1975, שש שנים בלבד לאחר יוזמתו הראשונה של אלוף מוטי הוד. לו מלחמת יום כיפור היתה פורצת שנתיים מאוחר יותר, חיל האוויר היה זוכה לעליונות טכנולוגית שהיתה מאפשרת לו לגבור על מערכי הטילים ללא אבדות, להשיג עליונות אווירית בשמי החזיתות, להשתתף ביעילות במערכה היבשתית ולשנות את פני המלחמה.

לעומת זאת, בתחום הלוחמה האלקטרונית חסר ידע מודיעיני על המאפיינים האלקטרוניים של טיל סא־6. הטכנולוגיות שלו נעלמות מעיני המודיעין הישראלי והאמריקני, מרפא"ל ומחיל האוויר. לכן אין מערכות התרעה ולוחמה אלקטרונית נגד סא־6 במלחמת יום כיפור.[148]

סיום: אור צהוב

חיל האוויר עובר מהפכה גדולה לאחר מלחמת ששת הימים. רוב המטוסים הצרפתיים יוצאים מסדר הכוחות לאחר מלחמת ההתשה האווירית, פרט למטוסי המיראז'. במטוסי הסופר־מיסטר מושתלים מנוע אמריקני ומערכת חימוש חדשה. נרכשים מאות מטוסי פנטום וסקיהוק, עשרות מטוסי נשר מורכבים בישראל. מוכפל מספר המסוקים וכושר ההובלה שלהם גדל עוד יותר. כמו כן נרכשים מטוסי תובלה גדולים. חיל האוויר נכנס לעולם הנשק המדויק. טילי אוויר־אוויר, טילי קרקע־אוויר, וניצני חימוש מדויק אוויר־קרקע. חיל האוויר נכנס לעולם של מחשבים, אלקטרוניקה, לוחמה אלקטרונית, מטוסים ללא טייס, תקשורת מתקדמות, מערכות אווינויות במטוסים, מערכי שליטה, בקרה והגנה אווירית, ומערך אחזקה מודרני.

במלחמת ששת הימים נכבשים שטחים גדולים מאוד. כדי שהלוגיסטיקה לא תפגר אחרי המערכת המבצעית, נבנים תשתיות ואתרי אחסנה גדולים לחימוש, לדלק ולחלפים. נבנים מוצבי התרעה ובקרה. במקביל להתעצמות במערכות נשק, במערכות מסייעות, במערך האחזקה ובתשתיות, גדל גם מספר המשרתים בחיל. בתקופה זו מוכפל כוח האדם. מספר צוותות האוויר מוכפל גם הוא.

מלחמת ההתשה היא כור ההיתוך של חיל האוויר לקראת מלחמת יום כיפור. ככל שמלחמה זו מתמשכת נעשה תפקידו מרכזי ודומיננטי יותר. התנודות במהלך המלחמה, השגת עליונות אווירית והמעבר לנחיתות אווירית מובהקת לאורך התעלה הם כולם מרכיבים של לוחמה אווירית. האש המצרית לאורך הקו גורמת לאבדות כבדות ולשחיקה מורלית ונפשית של האוכלוסייה האזרחית, בעוד שתרומתה היתה שולית למדי.

הלוחמה האווירית אמנם הביאה הישגים במחצית הראשונה של מלחמת ההתשה והביאה את נאצר לסף הפסקת המלחמה, אולם ההתערבות הסובייטית שמה לכך קץ. חיל האוויר לא מסוגל להתמודד עם עוצמתה של מעצמת על,

והמחצית השנייה של המלחמה מוכיחה זאת לכל מי שההצלחות סנוורו את עיניו.

ליבת העימות בשתי המלחמות היא ההתמודדות עם מערכי טילים קרקע־אוויר. בתחום צר זה נחשפת נחיתות טכנולוגית של המערב מול הטכנולוגיה הסובייטית. פער שגדל בין המלחמות כאשר מופיעים טילי סא־6 בזירה. בסיום מלחמת ההתשה ובימים שאחריה מייצבת מצרים עליונות אווירית בשמי התעלה ומזרחה לה. היה ברור לצה"ל ולממשלה שהכוח האווירי אינו מסוגל להחזיר את הגלגל לאחור, ושהמשך המלחמה יחייב הפעלת כוחות יבשה רבים מערבית לתעלת סואץ. ההתשה והתבונה עשו את שלהן, ומהלך כזה נמנע בעודו באבו.

כפי שכוחו של חיל האוויר חרץ את גורלו של חלקה הראשון של מלחמת ההתשה והרחיק את קו הגבול האווירי עד פאתי קהיר, כך אי יכולתו להתמודד בשלב השני קובעת את מצב הסיום של המלחמה, ואת מצב הפתיחה של מלחמת יום כיפור.

חיל האוויר לא יוצא מנצח במערכה הראשונה שלו נגד הטילים. אמנם מרכיב חשוב במערך הטילים הוא סוללות סובייטיות באיכות גבוהה מזו המקובלת בצבאות ערב, אך הכישלון, בעיניהם הביקורתיות של קברניטי חיל האוויר, הוא ברור, ומאלץ שידוד מערכות כולל.

תוצאות המלחמה האווירית מדליקות אור צהוב בפני חיל האוויר, ומונעות תופעות של שאננות ויהירות כלפי האתגרים של המלחמה הבאה. 'המתנה' שמקבל חיל האוויר מהמערכה נגד הטילים היא תחושה והערכה שעליו לעצב תורות לחימה חדשות ולפתח אמצעי לחימה חדישים כדי להשיג עליונות אווירית. שביעות רצון מעליונות בקרבות אוויר מפנה את מקומה לדאגה רבה ולמוטיבציה חזקה להתגבר על האיום החדש על עליונות חיל האוויר – מערך טילי קרקע־אוויר.

חלק שלישי: "מחר תפרוץ מלחמה"

ישורת אחרונה – עד 6 באוקטובר

04:00

ביום שישי ה־5 באוקטובר ב־14:30 זומן תדריך מבצעי חילי. בהקדמה לתדריך ובסיומו הדגשתי את הערכתי שתפרוץ מלחמה.

כני פלד [1]

רם

יום 5 באוקטובר של רם מתחיל לאחר כמה ימים של חוסר ודאות. מחלקת מבצעים מובילה את ההתכוננות והכוננות מראש השנה בעצה אחת עם מפקד החיל, בני פלד. רם מברר את צורכי ההתכוננות של הבסיסים, היחידות, ושל כל ענף ומדור, ומשיג מבני פלד אישורים להשלמת הצרכים. הקושי העיקרי הוא גיוס מילואים, ובעניין זה הוא מקבל גיבוי מלא מבני פלד. כמה ימים לפני המלחמה מתחוור לרם שחייבים לגייס אנשי מילואים רבים לסגירת פערים בכוננות. בני פלד מאשר לו גיוס של כ־1,400 איש. שניהם שותפים להערכה של חומרת האיום הסורי. המחלקה מסיימת בדחיפות את פקודת מבצע 'דוגמן' לתקיפת מערך הטילים המסוכן ברמת הגולן כדי להציגה למפקדי הבסיסים לפני יום כיפור.

ב־5 באוקטובר מבינים שניהם שהמלחמה קרובה מאי־פעם. בבוקר יושבים בכירי מחלקת מבצעים עם בני פלד על הכנות אחרונות. רם מאוד לא שקט. הוא טוען שצריך להוסיף אמצעים, אנשים וכוננויות. בני פלד נותן לו את המבוקש. וכך יוצאים כולם בצהריים לשדה דוב, לתדריך למפקדי הבסיסים, שם מודיע בני פלד שמלחמה עומדת לפרוץ מחר. מחלקת מבצעים נראית כמו תל נמלים עמלניות ועובדת על סיום ההכנות למתקפה מקדימה ולתקיפת הטילים. לקראת חצות חש רם סיפוק. נדמה לו שחיל האוויר נמצא בעמדת זינוק טובה למלחמה. הוא מורה לאנשיו ללכת לישון כי זו תהיה ההזדמנות האחרונה בימים הקרובים. הוא נוסע לביתו בכפר לשינה קצרה. כשמעירים אותו למחרת בחמש בבוקר, הוא אינו זקוק להודעה על המלחמה העומדת להיפתח.[2]

פרק 4: כוננות 'כחול־לבן'

יש להביא בחשבון שיהיה חידוש מלחמה בחצי השני של הקיץ. המלחמה תתחרש ביוזמה או בפתיחה מובהקת של מצרים וסוריה.

משה דיין[3] 21 במאי 1973

ב־5 באוקטובר ניגש חיל האוויר אל אדני הזינוק, מחמם את שריריו ומנועיו, עושה הכנות אחרונות, רוכן קדימה אל קו הזינוק, ממתין דרוך וממוקד ליריית ההזנקה. ביממה האחרונה לפני המלחמה מצפים הקברניטים והמעריכים לידיעה שתאשר את ההערכה שעומדת לפרוץ מלחמה, אף על פי שספרי מודיעין למתחילים מייעצים במקרים דומים דווקא לחפש ידיעה הפוכה בתכלית: ידיעה שתפריך הערכה כזו.

הרמטכ"ל דוד אלעזר, שפועל בחודש מאי 'לפי הספר' ומגביר כוננות בניגוד להערכת ראש אמ"ן, זורק את הספר מבעד לחלון ב־5 באוקטובר. מה מטעה את דדו? מה בולם אותו מהאזנה לאינסטינקטים שלו? לעולם לא נדע. ראש הממשלה גולדה מאיר מתהפכת על משכבה בלילה מרוב חששות ודאגה. היא שואלת את עצמה לאחר מעשה מדוע לא האזינה לאינטואיציות שלה, ואינה מוצאת תשובה. משה דיין, שר הביטחון, רגוע על משכבו. גם למחרת בבוקר יתקשה להאמין שהמלחמה בפתחנו. והאחרון ברביעיית השחקנים הראשיים בדרמה הקרבה והולכת, אלוף בני פלד, כבר משוכנע שהמלחמה קרובה מאוד, ואינו עוצם עין בליל השקט האחרון.

בתחילת מאי 1973 מצטלבים אירועים שישפיעו מאוד על שלושים שעות קרב הבלימה האווירי בתחילת מלחמת יום כיפור. לאור התרעות חמות על אפשרות של פתיחת מלחמה ביוזמת מצרים מוכרזת כוננות 'כחול־לבן'. אלוף מוטי הוד מסיים את כהונתו כמפקד חיל האוויר, ואלוף בני

פלד מקבל את התפקיד ב־9 במאי 1973. תא"ל דוד עברי, לימים מפקד חיל האוויר במלחמת לבנון, מתמנה לראש מחלקת אוויר זמן קצר קודם לכן בעקבות החלטה של מוטי הוד ובני פלד לדלג על דור של מפקדים בכירים ממנו. מפקדים וקצינים בחיל האוויר, בדרגות נמוכות יותר, חדשים גם הם בתפקידם. לא רק חיל האוויר – צה"ל כולו עובר תקופה של חילופי תפקידים ברמות הבכירות ביותר. יצחק חופי מתמנה לאלוף פיקוד צפון, אלי זעירא לראש אמ"ן, בנימין 'תלם' למפקד חיל הים, נחמיה קין לראש אגף אפסנאות והרצל שפיר לראש אגף כוח אדם. במחצית השנה האחרונה לפני המלחמה מתמנה אלוף שמואל גונן לאלוף פיקוד דרום, אלוף יונה אפרת מתמנה כאלוף פיקוד מרכז, אלוף אריק שרון עוזב את תפקידו כאלוף פיקוד הדרום, משתחרר מצה"ל ומתמנה למפקד אוגדת מילואים.

באפריל ובמאי 1973 מגיעות ידיעות שעלולות להצביע על אפשרות של מלחמה בדרום. אגף המודיעין שוקד על איסוף פרטני, ניתוח והערכה של הידיעות, אך ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא, וראש מחלקת מחקר, תא"ל אריה שלו, טוענים שהסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה מאוד. הרמטכ"ל ושר הביטחון סוברים לעומת זאת שיש להתכונן לאפשרות של מלחמה, ומחליטים על מעבר לכוננות כחול לבן.

סא"ל אבי יערי, ראש ענף סוריה באותם ימים, הוא בן קיבוץ מרחביה, עורו שחום, נחבא אל הכלים, ובעל מוח אנליטי: "בכוננות כחול־לבן היו ידיעות על אפשרות של מלחמה. היה מתח די גדול. אני יכול רק לספר על אותו רגע שבו ישבתי עם עוד שלושה אנשים אצל דדו. פגישה מאוד אינטימית שבה דדו שאל את ראש המחקר, אריה שלו: 'תגיד, כמה אחוזים אתה נותן למלחמה?' אריה שלו אמר 10 אחוזים. ואז השיב דדו תשובה שתקועה לי בראש עד היום הזה: 'אולי בשבילכם 10 אחוזים זה מעט. בשבילי כרמטכ"ל זה הרבה, ולכן אני קובע שצריך להתייחס כ־30 אחוז סיכוי של מלחמה, וב־30 אחוז אני פועל.' וכידוע הוא גייס את המילואים לקראת המלחמה שלא היתה. כתוצאה מזה הלך והעמיק השכנוע באמ"ן לקראת מלחמת יום כיפור, שלא הולכת להיות פה מלחמה".[4]

כוננות כחול־לבן היא התכוננות אינטנסיבית למלחמה. קטע הכוננות מתאים יותר לתחילת מאי בלבד. בחודשים מאי עד אוגוסט, נמשכת הכוננות

ברמה נמוכה למדי. חיל האוויר, כמו כל צה"ל, עושה הכנות, משלים ציוד, מעדכן את הדוקטרינה האווירית ופקודות המבצע שלו, עושה תרגילים ומגביר כוננות מעת לעת.

♦

"היינו בעיצומה של כוננות",[5] קובע תא"ל עברי כשהוא מתאר את החודשים האחרונים לפני המלחמה, את הדילמות העיקריות ואת המענה שמתגבש: "במאי 1973 היינו בעיצומה של כוננות והתרעות לאפשרות של מלחמה עם מצרים. כוננות כחול־לבן באותה עת נלקחה ברצינות רבה. גויסו כוחות מילואים ורוענגו כל הפקודות האופרטיביות. בפני המטה הכללי הוצגו התוכניות האופרטיביות של חיל האוויר. הפקודות שהוצגו כללו את 'תגר' – התוכנית לתקיפת מערך הטילים קרקע־אוויר המצרי לאורך התעלה; 'דוגמן' – התוכנית לתקיפת מערך הטילים קרקע־אוויר ברמת הגולן בואכה דמשק; נגיחה – התוכניות לתקיפת שדות תעופה במצרים וסוריה; ושריטה – התוכנית למצב בלתי רצוי, שבו חיל האוויר נדרש לסייע בבלימה עוד בטרם הושמד מערך הטילים קרקע־אוויר. כמו כן הוצגו פקודות־אב לתקיפת יעדים אסטרטגיים במצרים ובסוריה, ופקודה להגנה אווירית על שמי המדינה.

"הדילמות העיקריות שעלו במהלך הדיונים היו: האם חיל האוויר יוכל לפעול ולסייע בבלימה גם לפני השגת עליונות אווירית, קרי, לפני השמדת מערכי הטילים והשגת חופש פעולה? מה נחוץ כדי להגיע למצב שבו חיל האוויר יוכל להשתתף במלוא עוצמתו במלחמה כוללת? הגישה היתה שחיל האוויר יוכל להשיג הכרעה של מערכי הטילים קרקע־אוויר בתוך עשרים וארבע שעות. לצורך זה חייבת מרבית עוצמתו להיות מוקצית למשימה זו. לאחר מכן יוכל להיות מעורב באופן מסיבי במלחמה הכוללת.

"גם במצב זה [של תקיפת הטילים] יוכל חיל האוויר להקצות מספר רביעיות מטוסים לסיוע. גישה זו התקבלה על ידי הרמטכ"ל, שציין שיעשה כמיטב יכולתו כדי להקצות לחיל האוויר את ארבעים ושמונה השעות הדרושות. אינני משוכנע שגישה זו הוטמעה בפיקודים המרחביים: צפון ודרום. ההערכה ששררה במטה הכללי היתה שכוחות היבשה יוכלו לעמוד בבלימה, מול כל פריצה, במשך ארבעים ושמונה שעות, עד לגיוסם המסיבי

של כוחות המילואים ועד שחיל האוויר יוכל להתפנות מתקיפת הטילים קרקע־אוויר.

"בעיה חשובה נוספת שנדונה אז היתה האפשרות לבצע מתקפת מנע. לחיל האוויר היה ברור שמתקפת מנע תיתן לו יתרונות, ותאפשר השמדת מערכי הטילים קרקע־אוויר בסיכונים נמוכים ובמהירות יחסית גבוהה. אולם בדיון הובהר שמתקפת מנע אינה עולה בקנה אחד עם המצב המדיני־אסטרטגי. יש לנו עומק אסטרטגי שמאפשר בלימה, ובתינו אינם מידית בקו החזית. יחד עם זאת הוחלט שבהתאם למצב תישקל לגופה האפשרות של מכה מקדימה, שתבוא לפני פתיחת המלחמה על ידי המצרים או הסורים.

"כבר לפני ראש השנה, עשרה ימים לפני המלחמה, צפה בני פלד אפשרות מתקפה משולבת של סוריה ומצרים. ואכן, ב־27 בספטמבר הורה למחלקת מבצעים לתגבר את הכוננות לראש השנה, למשימות יירוט ולמשימות תקיפה, ובמקביל לקיים תדריכים לרענון פקודות ולקיים סדרת אימונים בנושאים שונים. הוא העריך שהמלחמה קרובה והסתייג מהערכות במודיעין בנושא זה".[6]

בראש מחלקת מבצעים, שאמורה להפוך את הנחיות בני פלד לפקודות והוראות, עומד אל"מ גיורא פורמן. ראש ענף תקיפה הוא סא"ל אביהו בן־נון, מפקד טייסת הפנטום הצפונית – הפטישים – במלחמת ההתשה, מומחה ממדרגה ראשונה לאמצעי לחימה, טקטיקה ותכנון מבצעי. בימים שלפני פרוץ הקרבות הוא עסק במשימות התקיפה אוויר־קרקע, שקוע בעיקר בבניית תפיסת ההפעלה ותורת הלחימה נגד מערכי טילים קרקע־אוויר, האיום העיקרי על חופש הפעולה של חיל האוויר.[7]

מלחמת ההתשה הותירה את המתכננים עם הרבה שאלות פתוחות. תרגול פקודות חדשות אפשר לשולטים, למתכננים ולמבצעים להתנסות ולשפר את השליטה, את הפקודות ואת יכולת הביצוע של מטסים גדולים וצפופים. הפקודות כוללות גם מטסי הכנה ותמיכה לקראת מטסי התקיפה ובמשך המבצעים: פטרול, צילום, לוחמה אלקטרונית, קשר וחילוץ. שילוב מסובך של מטוסי תקיפה ויירוט, מסוקים, מטוסי תובלה.

לפני המלחמה לא נערכים מבצעי אמת גדולים, פרט לגיחות צילום ומבצעי תקיפה מוגבלים, בהם נבחנות התיאוריות ומיושמים לקחים. לעומת זאת, משימות סיוע קרוב והשתתפות בקרב היבשה לא קיבלו משקל מספיק בהתכוננות.[8] רס"ן מנחם שרון, ראש מדור במחלקת מבצעים, מתחיל לעבוד

על עדכון תורת הלחימה למשימת סיוע והשתתפות, ולכתוב את פקודת־האב 'שריטה' שנועדת להסדיר את השיטות ושיתוף הפעולה בין כוחות היבשה והאוויר. המכשול שלא הוסר עד למלחמה היה העברת מטרות לתקיפה מכוחות היבשה לחיל האוויר. העבודה נפסקת כאשר רס"ן שרון עובר לפקד על טייסת נשר הדרומית, מעט לפני המלחמה.[9]

בראש הענף להגנת שמי המדינה עומד סא"ל עודד ארז. נווט פנטום, בוגר מלחמת ההתשה בטייסת 201. קציין מוערך ומוכשר שמיועד להתמנות למפקד בסיס פלמחים. דיבורו של ארז רך, אך הוא יודע לעמוד על דעתו בשעת הצורך. הענף שלו עוסק בפיתוח תורות לחימה ופקודות מבצע בנושאי אוויר־אוויר. מדי פעם מזדמנים גם קרבות אוויר אמת, שמסתיימים ביתרון מרשים של חיל האוויר. המפגשים נותנים הזדמנות לטייסים חדשים בטייסות היירוט לחוש את תחושת הקרב. גולת הכותרת של קרבות האוויר לפני המלחמה היתה הפלת שנים־עשר מטוסים סוריים ב־13 בספטמבר 1973.

נושאים חדשים למדי שנלמדים ומתורגלים בעיקר על ידי טייסות הפנטום הם יירוט מסוקים, יירוט אפרוח – פרופיל טיסה מיוחד ליירוט מיג־25, מטוס צילום מגביה טוס שבתא הטייס יושב טייס רוסי. זה זמן רב שהסובייטים חודרים ומצלמים את כוחות צה"ל בחצי האי סיני, ומטרידים מאוד את מנוחתנו.

בראש ענף משולבים עומד סא"ל אליעזר כהן (צ'יטה). ענף זה אחראי על הפעלת מערך המסוקים ומערך התובלה, על תכנון והפעלת מבצעים מיוחדים בשילוב כוחות מיוחדים, על מבצעי תובלה לפני המלחמה, ואינספור מבצעים במשך המלחמה. בחיל האוויר אין שאננות, אדישות או זלזול ביריב. הערכת יכולות היריב מוכחות כריאליות. יש תחושת ביטחון שאפשר להשיג את שיידרש מחיל האוויר בשעת מבחן.[10]

♦

אחת מגולות הכותרת במודרניזציה של התכנון המבצעי בחיל האוויר היא שילוב תחום מדעי שימושי של חקר ביצועים. יישומים ראשונים של חקר ביצועים נעשו בבריטניה לקראת מלחמת העולם השנייה בנושא מכ"ם להגנת שמי המדינה. שגשוגם של מדעים אלו החל בארצות הברית במלחמת וייטנאם בתקופת כהונתו של רוברט מקנמרה כשר ההגנה.[11]

בראש הענף עומד סא"ל גדעון חושן: "נקודות הכובד של עבודתנו לאחר מלחמת ההתשה היו התמודדות מבצעית עם מערכי הטילים קרקע־אוויר, וקליטת אמצעי לחימה אמריקניים. מצאנו את עצמנו בעין הסערה. השילוב של מחשבים במערכות הטלת חימוש בפנטום ובסקיהוק, יחד עם מגוון גדול של פצצות וטילים, חייב אותנו ללמוד את כל הספרות המקצועית האמריקנית ולפתח שיטות חישוב עצמאיות. הגעתי למסקנה שחקר ביצועים חייב להיות חלק אינטגרלי מצוותי התכנון. פניתי לאביהו בן־נון, ראש ענף תקיפה, אך הוא התנגד לכך. הגענו שנינו לבני פלד, עוד כששימש ראש מחלקת אוויר. בני הכריע בזכות דעתי, וכך היה. התחלנו ללמוד את נושא הטילים. התחלנו בסוללות קבועות, והמשכנו עד למערכי סוללות סא־6. ניתחנו את מעטפת הביצועים, תכונות וחולשות של הסוללות. פיתחנו 'שקף סיכונים' של סוללה בהתאם לכיוון ולגובה שבאים אליה. שקף שנעשה אמצעי חיוני לתכנון נתיב אחרון לתקיפה במפקדה ובטייסות".[12]

בארצות הברית היתה באותה תקופה אכזבה קשה מהתרומה של חקר הביצועים במלחמת וייטנאם. אך בחיל האוויר "השתלבו אנשי חקר ביצועים בתהליכי גיבוש התפיסה והתכנון – חשיבה מערכתית, ניתוח איומים יותר רחב, ופיתוח רעיונות לשיטות תקיפה, כחלק בלתי נפרד ממחלקת מבצעים ומצוותי התכנון. הוא כלל לא דמה לחבורת 'ילדי הפלא' של מקנמרה, אלא הרחיב את יכולות החשיבה של המטה המבצעי".[13]

בשנתיים שלפני מלחמת יום כיפור השילוב של חקר ביצועים בתכנון המבצעי היה עדיין בחיתוליו. אין עדיין ניסיון מבצעי בשילוב מידע מודיעיני, שיקולים מבצעיים עם שיטות ואמצעי המחקר שאינם מפותחים במידה מספקת.[14] תכנון תקיפת הטילים נשען על "שתי שגיאות קשות של המודיעין במסקנות של מחקר הטילים. אף על פי שידענו שסוללות סא־6 מסוגלות לנוע מעמדה לעמדה, חשבנו שהן תימצאנה בהיערכות קבועה ולא תהיינה ניידות במלחמה. השגיאה השנייה היתה שהערכנו שהטילים מונעים בדלק נוזלי ובסוג מנוע מסוים, ולכן יש להם טווח כפול, בערך ארבעים קילומטר במקום עשרים במציאות".[15]

אין פלא שתורת הלחימה ופקודות המבצע מתבססות על יכולות מוגזמות של מערכת סא־6. אנשי המבצעים, במפקדה ובטייסות, מקבלים את תוצאות חקר הביצועים כתורה משמים. שקף הסיכונים מכתיב את תכנון התקיפות יותר מכל הנחיה אחרת.

בכוננות כחול־לבן, במאי 1973, חיל האוויר משלים ציוד, מצטייד בטילים ובפצצות נוספים, ואפילו מכשיר מטוסים שנמצאים בתיקונים בדרג ב' – תחזוקה בבסיס, ודרג ד' – תחזוקה בתעשייה האווירית וביחידת אחזקה אווירית מרכזית בתל־נוף.[16]

♦

"חיל האוויר הוא האמצעי העיקרי להרתעה",[17] מצהירה הדוקטרינה האווירית. הרתעה היא חלק מההיסטוריה האנושית.[18] הרתעה היא 'מצב רגיל' של היחסים הבינלאומיים.[19] תחיית המושג בחשיבה המודרנית חלה עם התפתחות החשיבה האסטרטגית הגרעינית בארצות הברית.[20] הרתעה היא הבאת המורתע להימנע מפעולה מסוימת על ידי איום שפעולתו זו תניע את המרתיע לנקוט מצדו באמצעי מניעה, תגובה, תגמול או הענשה.[21] היא אמורה לשכנע את המורתע שעלות ניסיון מתקפה שלו תהיה גבוהה מכל רווח אפשרי.[22] על בסיס חישוב הגיוני ומפוכח.[23] הרתעה היא ביסודה שדה משחק שפועלים בו דימויים הדדיים[24] של עוצמה, נחישות ונכונות להשתמש בה,[25] והיבטים פסיכולוגיים מובהקים.[26] הצדדים זקוקים לתקשורת לצורך מניעת אי הבנה והידרדרות למלחמה.[27]

ההרתעה היא נדבך יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל.[28] לתנאי הסביבה של ישראל יש השפעה רבה, ולעתים אף מכרעת, על תפיסת ביטחונה.[29] תנאים אלו כוללים איום קיומי מוחשי ומתמיד,[30] נחיתות כמותית מובנית באוכלוסייה, שטח, משאבים, אוצרות טבע.[31] נחיתות במאבק במישור היחסים הבינלאומיים. אילוצי משאבים חריפים בבניין הכוח, הכשרתו ואחזקתו, חוסר יכולת למצוא פתרון לסכסוך באמצעים צבאיים, ו'קוצר נשימה אסטרטגי'.[32]

לעומת זאת יש לישראל עליונות איכותית של כוח האדם. עליונות מדעית וטכנולוגית. תשתית טכנולוגית צבאית מתקדמת, תשתית כלכלית וטכנולוגית אזרחית סבירה. מאבק בקווים פנימיים המאפשר ניוד כוחות מזירה לזירה. יכולת ריכוז כוח על ידי גיוס מילואים מהיר, עורף לאומי אסטרטגי – העם היהודי. סיוע צבאי, כלכלי ומדיני חיצוני. לאחר מלחמת ששת הימים חלים שינויים מהותיים הסביבה הגיאו־אסטרטגית של ישראל,[33] ויש להם השפעות חיוביות ושליליות גם יחד.[34]

שיא עוצמת ההרתעה האווירית בתודעה של מנהיגי ערב מגיע בתחילת 1970, בזמן תקיפות העומק – מבצעי פריחה. הצל של כנפי חיל האוויר מכסה באותו זמן את שמי המדינות השכנות, מטוסים תוקפים כוחות סוריים ומצריים לאורך החזית כמעט ללא הפרעה. בכל מפגש אווירי מופלים מטוסי אויב. קהיר, דמשק ורבת־עמון נתונות לחסדי מטוסי הפנטום וטייסיהם.

ההרתעה של חיל האוויר נשענת בין היתר על הדימוי שהוא יוצר בהצלחותיו במלחמות הקודמות. אך בסוף מלחמת ההתשה, במערכה בין פאר הטכנולוגיה המערבית, מטוסי פנטום מצוידים בחידושי אלקטרוניקה אמריקניים, לבין טילי סא־3, המופעלים על ידי צוותים סובייטיים ומצריים, סופג חיל האוויר מכה קשה. גבולות היכולת האווירית מתגלים לשני הצדדים. המאזן בין מערך מוטס לבין מערך הגנה קרקע־אוויר נוטה לצד המערך הקרקעי.

כאשר מתחוורות לסובייטים, למצרים ולסורים חולשות חיל האוויר הישראלי מול מערכי קרקע־אוויר, נחשפות מגבלות ההרתעה האווירית. מערך טילים קרקע־אוויר להגנה נגד מטוסים אינו רק מערך הגנתי, יש לו משמעות גדולה גם במתקפה. המערך מספק 'מטרייה אווירית' בעומק עשרים קילומטר בערך מזרחית לתעלת סואץ. ככל שחולף הזמן מטרות המלחמה המצריות מתכנסות ליכולות ההגנה של המערך נגד מטוסים. הנשיא סאדאת, שתופס כי גודל ההישגים על הקרקע לא ישפיע על המהלך המדיני, קובע שהמטרות חייבות להתאים עצמן ליכולות, ולא כפי שתכנן הצבא המצרי – להתאים את היכולות למטרות. זהו הביטוי המלא להצלחה ולכישלון של ההרתעה האווירית.

פרק 5: "הערבים יקבלו מכה מוחצת"[35]

דוקטרינת הבלימה של צה"ל

> המטרה שלנו היא לשבת על קו המים ולמנוע מהמצרים כל הישג טריטוריאלי. בגלל הבעיות הקונקרטיות הפוליטיות איננו רואים אפשרות לעשות זאת בצורה הצבאית הנוחה לנו ביותר – לתת להם להיכנס ולדפוק אותם.
>
> *חיים בר־לב*[36]

ב־22 במארס 1971 מחליטה הממשלה על נכונותה להגיע להסדר ביניים שיכלול נסיגה מתעלת סואץ.[37] במסמך שמגישה הממשלה לארצות הברית ב־15 באפריל 1971 היא מציעה לסגת עשרה קילומטרים מתעלת סואץ, להשאיר רק צוותי אחזקה במעוזים ולאפשר פתיחת התעלה לשיט בשליטה מצרית.[38] דיין, שר הביטחון, אינו רואה בתעלה קו עדיף להגנה ומציע פעם אחר פעם לסגת ממנה ולאפשר את פתיחתה. בשיחותיו עם נציגי ארצות הברית בישראל ובארצות הברית הוא מציג חלופה נוספת: לסגת אל קו מעברי הג'ידי והמיתלה, עשרות קילומטרים מתעלת סואץ: "לפי גישה אחרת, זו שאני מאמין בה, אין אנו מתכננים שיבה לקו התעלה, אלא רואים את נסיגתנו כדבר סופי. במקום לשמור על המעוזים נהרוס אותם. ניסוג למרחק רב יותר כי אין בתוכניתנו 'לפלס לנו דרך חזרה בנשקנו'".[39]

החלטת הממשלה על נכונות לסגת ידועה. דיין לא הסתיר את דעותיו. יוקרתו וסמכותו האישית חיזקו את השפעתו, אך לא היה בהן כנראה די בסוגיית קו בר־לב. בממשלה ישבו שרים בעלי גישה של 'אף שעל' עד לחוזה שלום. היו יריבויות אישיות בתוך הממשלה, כמו זו בין אלון לדיין, אך אין כנראה רגליים להערכה שהממשלה מנחה ישירות את המטה הכללי לאחר מלחמת ההתשה כיצד להגן על גבולות ישראל.

הממשלה אינה קובעת החלטות ברמה הצבאית־אופרטיבית, אינה אוסרת ניהול הגנה ניידת, ואינה דורשת ניהול הגנה קשוחה על קו המים. על אף

המצדדים בהגנה קשוחה בתוך צה"ל מתעקשים להיאחז במושגים של 'אף שעל' ולהצדיקם בהנחיות ובשיקולים מדיניים.

בתקופת הכוננות כחול־לבן מנהלים המטכ"ל ושר הביטחון כמה דיונים ושיפודי גרסאות על מטרות קונקרטיות למלחמה הצפויה. הגדרה מוסכמת מוצגת לראש הממשלה על ידי הרמטכ"ל ומתקבלת בעת שמציגים לה את תוכניות המלחמה ב־9 במאי 1973: "כיצד הגדרנו לעצמנו את המטרות והיה כי תפרוץ מלחמה? אני פטור מלפתוח ולומר שאין לנו עניין במלחמה, וכל מה שאנחנו עושים זה למנוע מלחמה. אבל היה כי תפרוץ מלחמה, אנחנו מגדירים לעצמנו את המטרות כך: א. למנוע כל הישג צבאי מהאויב. ב. להנחיל מפלה צבאית למצרים ולסוריה המבוססת על השמדת כוחות והשמדת תשתית צבאית. השגת מטרה זו – השמדת כוחות והשמדת תשתית צבאית – צריכה להקנות לישראל יתרונות משמעותיים ליכולת הצבאית לכמה שנים על סוריה ומצרים, גם ביחסי כוחות וגם בקווי הפסקת האש".[40]

המשתתפים בדיון בעקבות דברי הרמטכ"ל אינם מתייחסים כלל לסוגיות של מגננה וקו עצירה. חילוקי דעות מסוימים בין שר הביטחון לרמטכ"ל עוסקים בסוגיה של מידת התועלת בכיבוש שטחים נוספים. הרמטכ"ל רואה בכיבוש שטחים אמצעי להשמדת כוחות גדולים, בעוד ששר הביטחון רואה בכיבוש שטחים מסוימים יתרון אסטרטגי.[41] אם הגישה שתתקבל היא שאין טעם בכיבוש שטחים, יהיה מקום לשינוי מהותי באסטרטגיה של צה"ל, של מבנה הכוח ושל אופי הקרב ביממה הראשונה לקרבות, אך התיאבון של קברניטי הביטחון מוביל להחלטה שונה.

אין תיעוד גלוי ומלא של החלטות ממשלה על מטרות המלחמה. אבנר יניב, שחוקר את הקשרים בין פוליטיקה לאסטרטגיה בישראל, סובר שגולדה מאיר, יגאל אלון וישראל גלילי מצדדים בעמידה איתנה על קו הגבול, וכי דוקטרינת הבלימה אינה פרי של החלטות בדרג המדיני ובדרג הצבאי הבכיר, אלא תוצאה של תיקו במאזן הכוחות בממשלה ובמטכ"ל.[42] הניסוח המוסכם על שר הביטחון והרמטכ"ל מוצג לראש הממשלה ומתקבל על דעתה. צה"ל אינו יכול למנוע לחלוטין פגיעה בכוחותיו, אך יכול להגיע לכך שבסיום הלחימה יושמדו כוחות אויב רבים, וקו הפסקת האש ינוע לתוך שטחו של היריב. הדרג המדיני, יש לזכור, אינו מכתיב אסטרטגיה וטקטיקה כיצד להשיג את מטרות המלחמה. לשבחו יש לומר שהוא משאיר החלטות ברמה

הצבאית לדרג הצבאי. אין רגליים לטענה כי הדרג המדיני מנחה במישרין לקבוע קו עצירה על גדת התעלה.

♦

דוקטרינת הבלימה של צה"ל נבנית לאיטה, בתחילה בזירת התעלה ובשנה האחרונה גם ברמת הגולן. לאחר המלחמה קובע שר הביטחון משה דיין כי "היכן שהצבא באמת לא היה בסדר זה בתכנונים המבצעיים לקראת המלחמה".[43] הכוונה כנראה בעיקר לקביעה הגנתית עקרונית של 'אף שעל', לפיה קו הגבול הוא קו ההגנה על ישראל. במלחמת ששת הימים רוכשת מדינת ישראל עומק אסטרטגי גדול ביותר, פי שלושה משטח מדינת ישראל. במלחמת ההתשה ובשנות הפסקת האש נוצרים תנאים אסטרטגיים חדשים. יחסי העוצמה מול מדינות ערב משתנים לכאורה לטובת צה"ל. תמיכת ארצות הברית יוצרת מסגרת חדשה של חופש פעולה ושל אילוצים ומגבלות. מצד שני יוצרות המעורבות וההתערבות הסובייטית איום חדש. הסביבה משתנה מאוד ובעקבותיה הדוקטרינה המבצעית של צה"ל, שעוצבה עם הדרג המדיני בהובלת משה דיין. עיקרי הדוקטרינה המבצעית אינם מופיעים במסגרת מקובצת ומוצהרת, אך הם הבסיס התפיסתי להפעלת צה"ל וחיל האוויר בתחילת המלחמה.[44]

ההנחה, על פי אותה תפיסה, מכירה במגבלות הכוח של ישראל, ומצהירה במפורש שאי אפשר להשיג הכרעה מלאה ולאכוף הסדרי שלום על העולם הערבי עקב מגבלות מדיניות וצבאיות.[45] בניסוח זה נפרץ התיאור הפשטני של ייעוד צה"ל "להרתיע, להתריע ולהכריע". הנחה זו משמעותית מאוד לניהול מלחמה.[46]

לפי תפיסת הביטחון והדוקטרינה המבצעית של צה"ל, אחת ממשימותיו העיקריות היא שמירה על הסטטוס קוו ועל קווי הפסקת האש עד להשגת הסדר מדיני ללא הידרדרות למלחמה. הדרך היעילה ביותר לשם כך היא חיזוק כושר ההרתעה מפני מלחמה כוללת או מוגבלת. צה"ל חייב על פי אותה תפיסה להתכונן לחידוש הלחימה על ידי הסורים ו/או המצרים, ולהשתמש בכך כמנוף להבסתם ולאכיפת הפסקת אש.

משימות נוספות המוטלות על צה"ל הן לחימה בארגוני הטרור, התשתם ושחיקתם, ויכולת להתערב במדינות סמוכות בעלות משטר פרו־מערבי, רופף

ורגיש. הצלחה במשימות אלו מותנית ביכולת ההרתעה. זו תלויה בהתעצמות צה"ל ובמיוחד בקיום זרוע אווירית חזקה מבחינה איכותית וכמותית.[47]

צה"ל מניח שלושה מצבי פתיחה אפשריים: 1. האויב יפתח במלחמה; 2. צה"ל יפתח במלחמה, במכה מקדימה, במצב בו ברור שהיריב עומד לפתוח במלחמה בתוך שעות מספר; 3. פתיחה ממצב של מבצעים מוגבלים. לצה"ל יש כוונה יסודית להימנע מהיגררות חוזרת למלחמת התשה, ושאיפה לעבור לתגובה מהירה במלחמת הכרעה כללית שבה יש להשיג עליונות אווירית בתחילת המלחמה. תורת הבלימה מעצם טבעה מניחה שבשלב המלחמה הראשון יימצא צה"ל במגננה ויעבור להתקפות נגד.[48]

הכרעה צבאית במקרה של מלחמה משמעותה למנוע מהאויב הישגים כלשהם ולו מוגבלים או זמניים. היא נגזרת מהדיונים בתקופת הכוננות כחול-לבן. ההכרעה חייבת להתקיים גם במגבלות פוליטיות חמורות כמו איסור התקדמות אל מרכזי השלטון של האויב. וכן פעולות מוגבלות בתחילת המלחמה, או ניסיון לגרור את צה"ל למלחמת התשה. צה"ל ישאף להגיב מהר ככל האפשר על התגרויות, להקציץ חיכוכים מוגבלים או מלחמת התשה, ולהפוך אותם למלחמת הכרעה כללית כדי להפסיקם. דוקטרינת הבלימה מדגישה כי יש להשיג עליונות אווירית בתחילת המלחמה.[49]

במסגרת השתלטות אפשרית על שטחי אויב במצרים והפסקת אש מוטל על צה"ל לפי הנחיית שר הביטחון לכלול גם שדות נפט חדשים.[50] וקביעה אחרונה, כאילו במיוחד עבור ספר זה: כל מלחמת הכרעה תלויה בהשגת עליונות אווירית.[51]

♦

עיקרון מרכזי בדוקטרינת הבלימה של צה"ל הוא שקו הגבול הוא קו העצירה בכל הזירות. צבא זקוק למרחב הגנה. במיוחד צבא כמו צה"ל שבנוי בעיקר למלחמת תנועה, לתמרונים גדולים ולניצול יתרונו במצבים משתנים. גם כאשר מלחמה מתחילה במגננה, שואפת הדוקטרינה המבצעית לעבור למתקפת נגד. על אף כיבוש שטחים גדולים במלחמת ששת הימים, שעשויים להוות עומק אסטרטגי, לא עוברים ימים רבים, וצה"ל קובע לעצמו קווי עצירה שאסור ליריבים לפרוץ אותם, קדמיים ביותר: קו תעלת סואץ וקו הגבול החדש, הקו הסגול, ברמת הגולן, ללא התחשבות בעומק האסטרטגי.

קו עצירה לפי הגדרת צה"ל הוא הקו האחורי של אזור הלחימה האסטרטגי. פריצתו של קו זה משמעה כישלון המגננה. לכן משימתו הראשונה במעלה של כל פיקוד מרחבי היא למנוע מעוצבות השדה של האויב לפרוץ את קו העצירה.[52]

קו בר־לב מוקם בתגובה להפגזות ותקיפות חוזרות ונשנות שגובות קורבנות רבים. לאחר שנבנה, עוצבה התפיסה שהקו ייתן מענה כקו עצירה על התעלה וימנע מהמצרים להגיע להישג מדיני משמעותי באמצעות הישג צבאי מזערי, שיתבצע על ידי מחטף לכיבוש שטח קטן, והשגת הפסקת אש באמצעות האו"ם והמעצמות הגדולות לפני שצה"ל יהדוף אותם חזרה לצד השני.

לפי טיעון זה, התשתית הלוגית להקמת קו בר־לב היא מדינית ולא צבאית, ואם כך, צריכה להימצא בכספות הוראה מדינית בנידון. אלופים המעורבים בעיצוב דוקטרינת הבלימה ובהקמת קו בר־לב מתייחסים להקשר המדיני־אסטרטגי. בשני דיונים שנערכים כנראה בנובמבר 1968 מתנהל ויכוח ער במטה הכללי. התומכים העיקריים בקביעה בפועל של קו המים כקו עצירה, בהקמת קו המעוזים ובהגנה קשוחה הם בר־לב, אדן, גביש וויצמן. המתנגדים העיקריים הם טל, שרון וחופי.[53]

אלוף ישראל טל מסביר לאחר שנים רבות את עיקרי הוויכוח וההחלטות: "הוויכוח על שיטת ההגנה בסיני היה כפול: ערכו של מערך המעוזים לאורך תעלת סואץ כקו הגנה סטטי על התעלה במסגרת מלחמת התשה, וערכו ההגנתי במקרה של מתקפה מצרית כוללת לכיבוש סיני. אחרי מלחמת יום הכיפורים נשמעה הטענה שקו המעוזים לא נועד מלכתחילה להגן על התעלה במסגרת מלחמה בקנה מידה מלא, אלא רק במסגרת מלחמת התשה, ולא היא".[54]

הרמטכ"ל חיים בר־לב מסכם במילים הבאות את תמצית דוקטרינת הבלימה ואת הצידוק להקמת קו בר־לב: "המטרה שלנו היא לשבת על קו המים ולמנוע מהמצרים כל הישג טריטוריאלי. בגלל הבעיות הקונקרטיות הפוליטיות איננו רואים אפשרות לעשות זאת בצורה הצבאית הנוחה לנו ביותר – לתת להם להיכנס ולדפוק אותם כשלא יוכלו ליהנות מהארטילריה שלהם ומכל ההכנות שאפשר לעשות לפני מלחמה".[55] אין הוא מצדיק בנימוקים צבאיים־אופרטיביים שהם בתחום אחריותו וסמכותו את הבחירה בהגנה על קו המים, אלא בנימוקים פוליטיים־מדיניים, שאינם מעניינו

ושאסור לצבא לעסוק בהם. לא נמצאה החלטת ממשלה שמאלצת את המטה הכללי לעצב דוקטרינה של הגנה קשוחה על קו הגבול.

בסיכום תרגיל "איל ברזל" בתחילת אוגוסט 1972, שנועד לבחון מתאר מלחמה דומה למתאר מלחמת יום כיפור, אמר אלוף דן לנר, שעומד להקים את אוגדה 210 ולפקד עליה במלחמה: "כמובן שצריך לסכל כל ניסיון צליחה מצרי – מידי. השיקול הוא יותר מדיני מאשר צבאי".[56] מוסיף אלוף שרון: "אני בדעה שצריך להכות מיד. יש גורם מדיני אך לא רק".[57] אלוף שמואל גונן, ראש מחלקת הדרכה ומנהל התרגיל, אלוף פיקוד דרום במלחמה – תומך בתפיסתם אך מוסיף שאלת מפתח: "צריך להביא בחשבון לחץ מדיני להפסקת אש אחרי הצליחה המצרית. לכן התקפת הנגד הכרח שתהיה מיד, עם כל כוח שישנו נגיש בידינו. אך האם זו הוראה מהדרג המדיני או סתם שכל טוב?"[58] שואל אלוף גונן ואינו מקבל תשובה. אין הוראה מדינית ברורה, ואין זה 'שכל טוב', כפי שנוכחים לדעת בתחילת המלחמה.

באחד מכנסי פיקוד דרום לתחקור המלחמה מספר אלוף אדן, שהקים את קו בר־לב, מפקד אוגדה 162 בתרגיל "איל ברזל" ובמלחמה: "היה מוסכם על כולם שצבאית־פוליטית אנחנו חייבים לשבור את המצרים על קו המים".[59] התרגיל, אגב, מתחיל במתאר מלחמת יום כיפור: מתקפה מצרית בהתרעה קצרה, מגננה על ידי האוגדה הסדירה, ומתקפת נגד לאחר גיוס המילואים. בשלב הבלימה מגיעים המצרים עד למבואות מעברי המיתלה והג'יד, אך נהדפים עם הגעת המילואים.[60]

אף על פי ששטחים גדולים שנכבשו במלחמת ששת הימים עשויים להוות עומק אסטרטגי, ובניגוד למתאר של תרגיל איל ברזל, קובע לעצמו צה"ל קווי עצירה שאסור לאויב לפרוץ אותם: קו תעלת סואץ בסיני וקו הגבול החדש, הקו הסגול, ברמת הגולן. מיקומו של קו עצירה הוא בעל משמעות כבדה והשלכות נרחבות על תפיסת ההגנה, על היערכות הכוחות, על מיגונם, על מספר צפוי של נפגעים, ועל תוצאות מלחמת ההתשה והאירועים בפרוץ המלחמה.

טענות המתנגדים גם הן בעלות משקל. אלוף אריק שרון סובר כי "אין הבדל אם ההגנה על התעלה תיעשה במרחק של עשרה קילומטרים ממנה. לדעתי, מה שאנחנו בונים היום [קו המעוזים] טוב לימי שלום. בימי מלחמה ערכו יהיה מוגבל מאוד. את הצליחה הזאת ישברו מטוסים וטנקים ולא הקו

הזה".[61] אלוף יצחק חופי מתנגד להקמת הקו שעלותו עולה, לפי דעתו, על תועלתו, לא רק במלחמה אלא גם עבור ביטחון שוטף כיוון "שגם אם ייכנס כוח רגלים מצרי ויתיישב במקום כלשהו בגדה המזרחית של התעלה – 'יש לנו היכולת לנפנף אותו ממנה".[62]

אלוף ישראל טל מרחיב בדבריו, שמובאים כאן בצמצום הנדרש: "ברור שמבחינה צבאית טוב יותר להניח להם לעבור, לאפשר להם להכניס חמש מאות טנקים לסיני, ואז לדפוק אותם. אבל לא הצענו זאת מפני שאנחנו מבינים את מטרות המלחמה, מפני שהמטרה שלנו היא לא להשמיד מאתיים טנקים אלא לשבת על הצד הזה של התעלה. הוויכוח הוא איך משיגים את המטרה. במסגרת של התקפה [מצרית] וניסיון לצלוח את התעלה, אין ערך מיוחד לכוחות המוצבים על קו התעלה. המעוזים עצמם לא יירו כדור אחד כאשר יתחילו לצלוח. הקרב יוכרע בידי כוחות ניידים שנצליח לרכז".[63] גם בתוך מפקדת גייסות השריון הדעות חלוקות. תא"ל מרדכי ציפורי, סגנו של אלוף אדן, מפקד גייסות השריון, מתנגד בתוקף להגנה הקשיחה.[64]

אל"מ גבי עמיר, מפקד חטיבה 460, מערער על ההיתלות בדרג המדיני: "לגבי היחסים עם הדרג המדיני, אני סבור שהצבא הכתיב את המדיניות של הגנה על קו התעלה. אם הצבא היה בא ואומר שישיבה כזו נידונה לכישלון מראש, הדרג המדיני לא היה מחייב. במלחמה באופן רשמי היתה הגנה קשיחה על קו התעלה. אך הצבא לא הציג תפיסה אחידה [כלפי דוקטרינת הבלימה], וכשאתה מגיע למלחמה, לא רק הדרג המדיני מבולבל. הדרג המבצע מבולבל עוד יותר. זה אחד הדברים שהשפיעו על התוצאות. בדרג המבצע. כל אחד ביצע איך שהוא הבין".[65]

הרמטכ"ל דוד אלעזר פוסק בסוגיה. דבריו ברורים ובהירים אך תבונתם מוטלת בספק גדול. דדו סבור שעם קבלת התרעה "אנחנו חוזרים אל כל המעוזים, הם נתפסים מחדש. קודם כל לצורך יצירת העובדה המדינית שאנחנו יושבים בתעלה, וכן, לקראת הפתיחה באש. השלב הראשון בנוי על תפיסתו המחודשת של הקו".[66] בפסק דין נחרץ זה הוא מקובע בפקודות, בדוקטרינה ובתודעה שלוש הנחות יסוד שגויות: יש צורך מדיני במעוזים; יש לתפוס מחדש את המעוזים שמפונים בזמן הפסקת האש, ושלב ההגנה הראשון בנוי על המעוזים.

על אף נכונות מסוימת של הממשלה ושל שר הביטחון לסגת מהתעלה ולהשיג הסדר חלקי עם מצרים, קובע צה"ל הנחת יסוד שקו העצירה הוא

קו המים. תפיסה זו, שהצבא קובע לעצמו, מוטמעת בדוקטרינה, מתורגלת בתרגילים אינספור, ומקובעת בתודעת המפקדים.

♦

"הגנה קשוחה על הגבול ברמת הגולן"[67] מעוצבת גם היא בהתאם לדוקטרינת הבלימה. העומק ברמת הגולן צר לאין ערוך מזירת סיני. עד שנת 1973 יש לפיקוד הצפון תוכנית הגנה 'סלע' שמתבססת על מערכי חיל רגלים בעומק, כאשר עיקר הכוח מתבסס על חטיבות שריון להתקפות נגד.[68] אולם במשך שנה זו משתנות התפיסות הנוגעות לשיטת ההגנה.[69] בפתיחה של הצגת תוכניות פיקוד צפון בתחילת הכוננות קובע הרמטכ"ל שיש למנוע מהסורים כל הישג מקומי או זמני.[70] אלוף פיקוד צפון, יצחק חופי, מסכים איתו, וקובע שמשימת הבלימה מוטלת על כוחות טנקים שעוצמתם ופריסתם צריכות לאפשר בלימת כל מאמץ של האויב בקו הקדמי.[71]

מעניין לציין שחופי, שבדיונים על הבלימה בתעלה מתנגד לתפיסת קו המעוזים, הופך לתומך בהגנה על קו הגבול ברמת הגולן, אולי עקב הרגישות ליישובים הישראליים ברמה. בסיכום הדיון נשאר הרמטכ"ל נאמן לדוקטרינת הבלימה ולשיטת ההגנה המתאימה לדעתו מבחינה צבאית. כיוון שלרמת הגולן אין עומק, קו העצירה הקדמי הוא קו המוצבים על הגבול.[72]

בפקודת סלע שמתעדכנת לפני המלחמה נכתב: "פיקוד צפון יגן על מרחבו וימנע פריצת אויב בגזרתו. הגנת רמת הגולן תתבסס על הגנה קשוחה על קו הגבול".[73] בפקודת 'גיר', שכוללת כוחות קטנים בהרבה מאלו שבפקודת סלע, נכתב: "הגנת רמת הגולן על ידי כוחות סדירים ומילואים מינימליים מבוססת על הגנה קשיחה על קו הגבול".[74] תפיסת ההגנה על קו הגבול בנימוקים מדיניים וצבאיים אינה מיוחדת לישראל באותן שנים. ברית נאט"ו נמצאת בתנאי סביבה דומים במקצת: נחיתות כמותית, עליונות איכותית, שאיפה לשמר את הסטטוס קוו, ואויב תוקפני. והיא מאמצת אסטרטגיה דומה של הגנה קדמית.[75]

"למכה מקדימה יש חשיבות ראשונה במעלה"[76]

מושגים חדשים רבים נוצרו במאה העשרים, במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה: מכה ראשונה ומכה שנייה, מכה מקדימה, מכה עוקבת ומתקפת מנע.

מכה ראשונה נועדה להיות מהלך פתיחה של מלחמה גרעינית לשם השמדת כוחו הגרעיני של היריב ולשם הפחתת יכולתו להחזיר מכה שנייה גרעינית. מכה שנייה נועדה להחזיר מכה גרעינית ליריב לאחר ספיגת מכה ראשונה, כאשר לשני הצדדים יש יכולות השמדה הדדית מובטחת ואינטרסים דומים נוצרת מערכת יחסים יציבה.[77] המושגים מותאמים לאסטרטגיה קונבנציונלית אחרי עידון מסוים.

מכה מקדימה ומתקפת מנע הן אפשרויות פעולה במסגרת השאיפה להפתיע את היריב. בתקופה המודרנית, בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות, גברה כנראה תדירות מתקפות פתע. מצרים הופתעה על ידי ישראל במלחמות 1956 ו־1967, ולמדה על בשרה את יתרונותיה. סוגיות מכה מקדימה ומתקפת מנע כאמצעי להפתעה אסטרטגית ואופרטיבית הן בעלות חשיבות מרכזית בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, ולהבנת השיקולים המדיניים והצבאיים של ישראל לפני המלחמה.

מכה מקדימה היא מהלך התקפי המופעל בעקבות התרעה על מתקפת אויב צפויה בתוך זמן קצר. זוהי נטילת יוזמה כדי לפגוע ביכולת ההתקפית של היריב, להוציא מאיזון את קובעי ההחלטות וההיערכות של הצד השני ולשבש את מתקפתו הצפויה.[78] לפי החוקר הרכבי, "מכה מקדימה מכוונת נגד עצם היערכות האויב למתקפה, ערב מתקפתו. זוהי תפיסת היוזמה ברגע האחרון, נגד כוחות שכבר נעים להתקפה במטרה להפתיענו. אפשר לראות מכה מקדימה כהפתעת ההפתעה, כמעט כהפתעה מקבילה".[79] מתקפה או מלחמת מנע נועדה למנוע מלחמה צפויה בעתיד, בתנאים מדיניים־אסטרטגיים גרועים[80] שעלולים להשפיע מאוד או לחרוץ את תוצאותיה.

מכה עוקבת היא תוכנית מבצעית שאפשר להפעילה מיד בעקבות פתיחת מלחמה של היריב. היא נועדת לתת תגובה יעילה ומתוכננת, בהקדם האפשרי, כדי להחזיר את אלמנט היוזמה לידי המותקף, או לפחות לאזן את התוצאות של מכת הפתיחה. מכה עוקבת מתאפשרת כשיש התרעה מוקדמת ונקבעת החלטה לא לפעול ראשונים משיקולים מדיניים וצבאיים. בספרות התיאורטית אין במלחמה קונבנציונלית מושג מקביל למכה שנייה במלחמה גרעינית. אך בעולם המעשה יש ויש.

פתיחת מלחמה של מדינות ערב עלולה להעניק להן יתרון גדול של יוזמה אסטרטגית במהלכי המלחמה הראשונים.[81] השיקולים לפתיחה ישראלית

לפני 1967 נובעים מחוסר עומק אסטרטגי ומנחיתות כמותית צבאית.[82] לכן מלחמת מנע ומכה מקדימה היו אבני יסוד לאסטרטגיה הישראלית[83]. מלחמת ששת הימים מביאה איתה שינויים מהפכניים בתנאי היסוד של הסכסוך. ישראל רוכשת לעצמה עומק אסטרטגי בכל שלוש הזירות שמאפשר לה לשקול אפשרות של ספיגת מכת פתיחה ערבית.[84]

מפנה נבון ומושכל זה באסטרטגיה הישראלית אינו נשמר תקופה ארוכה. מלחמת ההתשה גוררת את ישראל להגנה קדמית ולפיתוח דוקטרינת בלימה שמתעלמת כמעט כליל מיתרונות העומק האסטרטגי ומהווה קרקע פורייה לפריחה מחודשת של מתקפת מנע ומכה מקדימה.

הקשר בין דוקטרינת הבלימה לבין מכה מקדימה הולך ומתהדק, כיוון שהגנה על קו הגבול אינה אפשרית באמצעות כוחות סדירים, והאפקט המרבי של כוח אווירי הוא במכה אווירית מקדימה. מינוי דוד אלעזר לרמטכ"ל ואחר כך מינוי בני פלד למפקד חיל האוויר מקדמים את רעיון המכה האווירית המקדימה. לעומתם, ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין דבקים בעמדתו הבסיסית של דוד בן־גוריון שלפיה אסור לישראל לצאת למלחמה בלי גיבוי של מעצמה שתוכל להעניק לה סיוע צבאי ותמיכה מדינית לאחר סיומה.[85] הם מודעים לצורך בתמיכה אמריקנית, ומאמינים שמכה מקדימה עלולה לתת מכה אנושה לתמיכה זו.[86] בבוקר ה־6 באוקטובר יגיעו התפיסה הצבאית והתפיסה המדינית להתנגשות חזיתית.

חמישה חודשים לפני מלחמת יום הכיפורים, כאשר מתעודד חשש למלחמה קרובה ומוכרזת כוננות כחול־לבן, מתקיימת סדרת דיונים על תוכניות המלחמה של צה"ל ועל מטרות המלחמה, ונכללות גם סוגיות המכה המקדימה ומלחמת המנע.[87] יש הסכמה של הדרג המדיני והמטה הכללי, שבשל אילוצים מדיניים ישראל לא תוכל לפתוח במלחמת מנע, אך ייתכנו צירופי נסיבות שיחייבו או יאפשרו הנחתת מכה מקדימה. בתוכניות למלחמה הבאה לא נכללת פעולה יבשתית במסגרת מכה מקדימה.[88]

ההתרעה הקצרה לקראת מלחמת יום כיפור אינה מאפשרת מתקפה שתמנע את המלחמה. האפשרות הריאלית היא לבצע מכה או מתקפה מקדימה בעלת אפקט חזק על מהלכי הפתיחה של מצרים וסוריה. בני פלד מתוסכל מאוד מאי הסכמתם של ראש הממשלה ושר הביטחון לאשר מכה

מקדימה. הוא טוען כי דיין הבטיח בדיונים שתינתן לחיל האוויר אפשרות לצאת למכה מקדימה.

כותב בני פלד: "הצגתי את כל התוכניות המבצעיות של חיל האוויר בפני שר הביטחון והרמטכ"ל. נאמר לפורום שיהיה הבדל תהומי בין מצב שבו יתקוף חיל האוויר ראשון לבין מצב שבו יפתח האויב במהלך ראשון. תשובת שר הביטחון והרמטכ"ל היתה חד־משמעית: 'לא יעלה על הדעת שלא נקדים לתקוף אם יהיה אפילו שמץ של חשד שהאויב עומד לתקוף.'"[89]

האומנם ניתנה הבטחה ברורה לאישור מכה מקדימה? ב־27 באפריל, בדיון הראשון בסדרת הדיונים באביב־קיץ 1973, מתבררות עמדותיהם של המשתתפים. דיין תומך באופן מתון במכה מקדימה. אלוף ישראל טל, סגן הרמטכ"ל, מתון ומאופק. תשתית תפיסתו היא כי אין לישראל מה להרוויח במלחמה. הוא טוען שאין לישראל חופש פעולה להקדים מכה ולדעתו האמריקנים ימנעו בעד ישראל להיות היוזמת.[90]

ב־9 במאי יורדת ראש הממשלה גולדה מאיר למוצב השליטה המטכ"לי לתדרוך על כוננות כחול־לבן ועל התכנונים של צה"ל. בתדריך אומר דדו: "למכה מקדימה, אם לפני הפתיחה באש, אם בו־זמנית עם הפתיחה באש, יש חשיבות אופרטיבית מן המדרגה הראשונה. היא תחסוך לנו אבדות ותקל את ניהול המלחמה".[91] ראש הממשלה נמנעת מהבטחה כלשהי בסיום הצגת התוכניות. בהצגת תוכניות נוספת לדדו באותו יום, ב־9 במאי, הוא מתחיל להבין לאן נושבת הרוח, מתייחס לאפשרות מכה מקדימה בספקנות, ואומר כי "יש תקווה, אבל זה לא ביטחון כמו ב־'67'".[92]

שר הביטחון מסכם שני ימי דיונים על הערכות המצב האסטרטגיות במטכ"ל בימים 14 ו־21 במאי 1973. בסיכום נכללת גם תפיסתו בסוגיית המכה המקדימה: "אני רוצה לומר דברי סיכום. לא כוויכוח אלא סיכום להכנות [לא בהכרח לפעולה].

1. להביא בחשבון שיהיה חידוש מלחמה בחצי השני של הקיץ.
2. שהמלחמה תתחדש ביוזמה או בפתיחה מובהקת של מצרים וסוריה.
3. שבמלחמה ישתתפו מצרים וסוריה ולא תשתתף ירדן.
4. בשטח מצרים וסוריה תהיה השתתפות של מדינות אחרות כמו לוב, עיראק, סודן.

5. אני אומר זאת להכנות: לאחר שאמרתי שהפתיחה היא מצרית־סורית ורק אם תהיה פתיחה כזאת תתחדש המלחמה. במסגרת הזאת יש להביא בחשבון, לתכנן ולהכין גם מכה מקדימה שלנו, במסגרת חידוש המלחמה שלהם. נתנו את הדוגמה הזאת בעבר, היא הפשוטה ביותר: אם יודעים שהם עומדים להפציץ את תל אביב, ואם יש סיכוי טוב לטפל בהם לפני זה, צריך לעשות זאת. איך להסביר לעולם שלא אנחנו התחלנו את המלחמה באותו זמן – נטפל בזה.
6. אם תתחדש המלחמה צריך לעשות את ההכנות כך שהערבים יקבלו מכה מוחצת מבחינת מה שנקרא השמדת כוחות. שיאבדו את הצבא שלהם.
7. לעשות הכנות למעבר הקווים של שתי המדינות האלה, בצד המצרי וגם בצד הסורי.
8. שהמלחמה תימשך זמן קצר. יכול להיות שהמלחמה תימשך ימים ואחר כך תהיה התערבות רוסית־אמריקנית שתחייב את הפסקת המלחמה".[93]

תא"ל דוד עברי כותב: "בדיון הובהר שמתקפת מנע אינה עולה בקנה אחד עם המצב המדיני־אסטרטגי. יש לנו עומק אסטרטגי המאפשר בלימה, ובתינו אינם מידית בקו החזית. יחד עם זאת הוחלט שבהתאם למצב תישקל לגופה האפשרות של מכה מקדימה, שתבוא לפני פתיחת המלחמה על ידי המצרים או הסורים".[94]

הייתכן שבני פלד מבין אחרת את דברי שר הביטחון? כנראה שלא, שכן ארבעה ימים אחר כך הוא עצמו מבטל אפשרות של אי הבנה בסוגיית המכה המקדימה: בהצגת תוכניות פעולה לשר הביטחון ב־25.5.73 הוא אומר: "במקרה שתהיה לנו אפשרות להכות מכה מקדימה... **במקרה השני, הצפוי יותר, אשר בו נצטרך להגיב על תקיפה מצרית,** כאשר כוחותינו לחוצים וישנה צליחה, ואנו מוטרדים מעל ומעבר למה שהקו יכול להחזיק, נרצה להתחיל במבצע 'תגר'".[95] אמירות אלו של בני פלד ודוד עברי מבהירות מעל לכל ספק שהם מבינים שסיכום שר הביטחון בדיון המטה הכללי אינו הבטחה לאשר מכה מקדימה.

שני תרגילים גדולים נערכים בצה"ל לפני המלחמה. האחד, תרגיל צה"לי בשם 'מהלומה' שנערך בינואר 1971, ואחריו תרגיל לפיקוד דרום בשם 'איל ברזל', שנערך ביולי־אוגוסט 1972. בשניהם משתתפת או צופה כל

צמרת צה"ל, ובסיכומים משתתף שר הביטחון. בשניהם מהלך הפתיחה הוא מתקפה ערבית, בלימה של צה"ל ומעבר להתקפת נגד. אין זכר למכה מקדימה בתכנון משחקי המלחמה ובמהלכם.[96]

למרבה ההפתעה, בני פלד מוציא בעצמו את המרצע מן השק. בזיכרונותיו הוא כותב: "ידענו היטב שהעולם לא יקבל שום תירוץ של 'מלחמה מקדימה' בפעם הבאה. ידענו היטב שתהיה מלחמה נוספת – ידענו גם ידענו שלא אנחנו נפתח בה, ושלא אנחנו נקבע לשכנינו מתי לתקוף. שיחקנו במחשבה ש'המודיעין' ייתן לנו הודעה מסודרת וחד־משמעית, לפחות שבוע לפני המועד, כדי שנוכל להתכונן למלחמה כמו למסדר יום העצמאות. כל זאת ידענו. כל מה שעשינו הוא להוסיף לרשימת התירוצים עוד סעיפים מתוחכמים שיסבירו מדוע".[97] קטע זה מדבר בעד עצמו ועל עצמו. די ברור לבני פלד שלא תהיה מכה מקדימה, ושההבטחה לכאורה היא תירוץ אחד ברשימה ארוכה בימים הקשים לאחר המלחמה. למרות זאת, בבוקר המלחמה תעלה מחדש דרישת דדו ובני פלד למכה מקדימה לפני תחילת המתקפה המצרית־סורית.

"ללא סיוע אווירי בשלב הראשון"[98]

סוגיה לוהטת במטה הכללי היא לאיזו משימה הקדימות בהקצאת הכוח האווירי: להשגת עליונות אווירית או לסיוע לבלימה. מתאר פתיחת המלחמה שלפיו מתכננים צה"ל וחיל האוויר את בניין הכוח, הכוננות, פקודות היערכות ופקודות־אב הוא מתקפה ערבית בשתי חזיתות בו־זמנית. צה"ל יימצא במגננה, יבלום את הכוחות התוקפים בשלב הראשון, וייצא למתקפות נגד בשלב הבא. המתאר קולע היטב לפתיחת מלחמת יום כיפור. על פי אותו מתאר תפקידו העיקרי והראשון של חיל האוויר הוא להשיג עליונות אווירית, כדי להשתתף בבלימה ביעילות ובשרידות גבוהות.

תוכניות התעצמות משקפות את הדוקטרינה של הצבא. הן כוללות את בניין הכוח, הקצאת משאבים ולוחות זמנים לביצוע. התוכניות מבטאות את הדוקטרינה של צה"ל, ומודגש בהן שהשגת עליונות אווירית נמצאת בקדימות ובעדיפות ראשונה בבניין הכוח ובהקצאת משאבים. הן משתמשות בניסוחים שאינם מותירים מקום לסימני שאלה בדבר קדימות העליונות האווירית על פני השתתפות בבלימה.

בשנים שלפני המלחמה מעוצבות כמה תוכניות התעצמות: תוכנית מכבי

אמורה להקנות לחיל האוויר "כושר השגת עליונות אווירית בזמן הקצר ביותר כדי להשתתף בהכרעה בזירה היבשתית".[99] בתוכנית 'אופק א' שמתחילה באפריל 1973, שישה חודשים בלבד לפני המלחמה, נקבע כי יש לבנות עוצמה אווירית שתאפשר השגת עליונות באוויר או עדיפות באוויר, החל ביממה הראשונה של המלחמה, כדי להשיג את מטרות המלחמה ולהשתלב בהכרעות בזירות היבשה והים.[100] בשתי תוכניות רב־שנתיות אלו, המבטאות את הדוקטרינה של צה"ל, מודגשת קדימות העליונות על פני השתתפות בבלימה.

בסיום תחקיר תרגיל 'איל ברזל' נמנים נושאים אופרטיביים ולקחים עיקריים.[101] השניים הראשונים הם: "השגת עליונות אווירית בשלב מוקדם ככל האפשר – חיונית. ייתכן מצב שכוחות הקרקע ייכנסו למגע בלי סיוע אוויר ועם פחות סיוע ארטילרי. סיוע זה יופנה לתקיפת הטילים".[102]

בדברי הסיכום לתרגיל מבהיר הרמטכ"ל דוד אלעזר את תפיסתו כיצד אמור לפעול חיל האוויר במתאר כמו פתיחת מלחמת יום כיפור, ומסכם את תפקידיו ברוקטרינת הבלימה: "עליונות אווירית היא התנאי לבלימת האויב. כל התנועות שלנו מותנות בכך. העליונות האווירית היא תנאי גם במשימה הגנתית. יש בזה אימות לשיטת בניית הכוח, לחלוקת העדיפויות לחמש השנים הבאות. אני סבור שקיימת אפשרות שתהיה לנו התרעה מספקת של 48–72 שעות לפני הצליחה. כאשר תתחיל הצליחה אנחנו נטיל על כוחות הקרקע, על חטיבות משוריינות, להיכנס למגע, לבלום, עם פחות סיוע ארטילרי וללא סיוע אווירי בשלב הראשון ונתאפק. בשלב הזה נעשה את המתקפה האווירית הגדולה על מערך הטילים מתוך הנחה שזה ייקח לנו כמה שעות. נחסל באופן יסודי את מערך הטילים, ואז נזכה בחופש פעולה שייתן דיבידנדים גם לגבי המשך הבלימה. זו נקודה שנצטרך לתת לה פתרון בכל צורה של פתיחת המערכה – השמדת הטילים וזכייה בחופש פעולה לכוחות האוויר".[103]

חיל האוויר לומד את צורכי פיקוד דרום בסיוע אווירי לבלימה. מספר סא"ל גדעון חושן, ראש ענף חקר ביצועים: "קיבלנו משימה ללמוד מה חיל האוויר יכול לעשות מול צליחה מצרית. היינו בתרגיל הצליחה. באו הרבה מטוסים, וכיסחנו לירידב את הצורה. המענה המשותף של השיחות עם אנשי פיקוד דרום ואוגדת סיני היה: 'חיל האוויר, אין לכם מה לחפש כאן, אנחנו כוחות היבשה מסודרים ומאורגנים לעצור את הצליחה. צליחה מצרית של

התעלה היא מהלך כל כך כבד ופגיע, שאין בעיה לעצור אותה, ואין צורך שחיל האוויר יתערב. מוטב שיתרכז בשמירת שמים נקיים ובמשימות שלו.' חזרנו למטה בהודעה שהם לא צריכים אותנו, וסגרנו את התיק. לכן חיל האוויר לא פיתח פקודת מבצע לתקיפת גשרים בבלימה".[104]

בתדרוך לראש הממשלה על תכנוני צה"ל בכוננות כחול-לבן חוזר דדו על הדברים שאמר בסיכום איל ברזל.[105] באותו תדרוך מסכם גם שר הביטחון את הצגת התוכניות: "אם הם מתחילים לצלוח לפנות ערב [רומה למלחמה], מי שיטפל בהם זה לא יהיה חיל האוויר. בשלב הראשון יטפל בעניין השריון. למחרת [כמו במלחמה] חיל האוויר יטפל בעניין הטילים. חיל האוויר צריך לטפל בטילים. זו המשימה העיקרית שלו חוץ מהגנת השמים. האחריות לא לתת להם הישג קרקעי היא מתפקידם של כוחות היבשה".[106] ראוי שהקורא יזכור מתאר מלחמה זה כשנגיע למלחמה עצמה.

יש החולקים על תפיסת הרמטכ"ל, שנמצאת בדוקטרינת הבלימה של צה"ל. אחד מהם הוא יצחק חופי, אלוף פיקוד צפון במלחמת יום כיפור, שגם שלושים שנה לאחר המלחמה לא משנה את דעתו: "אחד הטעמים לתת כל אותן שנים עדיפות לחיל האוויר בהצטיידות, בכסף, בכוח אדם, היה שחיל האוויר צריך לסייע לצבא היבשה. כל מערכת הנימוקים לעדיפות היתה לא רק העליונות באוויר אלא גם הסיוע לצבא היבשה".[107]

לעומתו, אלוף אריק שרון דווקא מבין ומסכים עם דדו. בכנס אחרי המלחמה הוא קובע: "מעולם לא דובר על כך שחיל האוויר יוכל לשמש ולתת תשובה למצבים שיתהוו בשדה. להפך, היה זה מפקד חיל האוויר שחזר ואמר לנו בכל אחד מהדיונים שעלינו לפעול כאילו שחיל האוויר לא קיים, בגלל עניין הטילים, ואנחנו נפעל כאילו שהם לא קיימים".[108]

סגן הרמטכ"ל ישראל טל מסביר בעדותו בוועדת אגרנט: "התנאי שחיל האוויר יוכל לבלום את צבא היבשה של היריב זה שהוא ישמיד [קודם] את מערך הטילים".[109]

מאמציה של מפקדת חיל האוויר להקנות לדרגי הפיקוד הצבאי הגבוה וההנהגה האזרחית הבנה מלאה של סוגיות אוויריות, של מגבלות הכוח האווירי ויתרונותיו, לא נשאו פרי. הפערים נשארים גדולים. בני פלד מנסה לשכנע את המטה הכללי ושר הביטחון במשך כל תקופת פיקודו הקצרה עד למלחמה. עברי, פורמן ובן-נון גם הם שותפים להטמעת התפיסה בצה"ל,

אך הצלחתם מוגבלת.[110] הניגוד בין התפיסות אינו צף על פני השטח לפני המלחמה, כיוון שכוחות היבשה בטוחים בכוחם לבלום לבדם את צבאות מצרים וסוריה.[111] הפער בין התפיסות אינו ברור לקראת המלחמה כיוון שיש הבנה מלאה בין דדו לבני פלד.

החלטות הרמטכ"ל עומדות בתוקפן בפרוץ המלחמה אם כי אינן נטמעות בשרשרת הפיקוד מתחתיו ואצל שר הביטחון מעליו. בבוא שעת המבחן, בבוקר ה־6 באוקטובר, בשיחה הראשונה בין הרמטכ"ל למפקד חיל האוויר, מדגיש הרמטכ"ל את קדימות השגת עליונות אווירית על פני סיוע לקרב היבשה.[112] ההבנה בין פלד לדדו קורסת בצהרי 7 באוקטובר כשדדו מורה לחיל האוויר לעבור מתקיפת טילים לבלימה. כאשר כוחות היבשה נכשלים בבלימה, הם תובעים מחיל האוויר לפרוע שטר שאינו חתום עליו. הפער הקוגניטיבי והמנטלי בסוגיית תפקידי חיל האוויר, סדרי העדיפות והקדימות שלו ולוח הזמנים למבצעים השונים מטיל צל ענק, ומשפיע קשות על מהלכי חיל האוויר בשלושים השעות הקשות ביותר.

פרק 6: "ההערכות יתאימו לטווח ארוך"[113]

בעניין תקיפת הטילים, אני רוצה שתדעו שזו התוכנית הכי קשה והכי מסובכת שיש לנו. אילו חשבנו שאפשר להימנע במלחמה הבאה מתקיפת הטילים, כראי היה. אבל ההערכה שלנו – לצערי הרב – היא שאיך שלא תתחיל, תגיע בסופו של דבר לתקיפת הטילים.

אלוף מוטי הוד[114]

למפקד בסיס רמת דוד, אל"מ ארלוזור לב, זוריק, רקורד פיקודי מרשים. הוא פיקד על שלוש טייסות: אורגן, סופר־מיסטר בימיו הגדולים, ועל טייסת המיראז' הראשונה. זוריק מגיע למפקדת חיל האוויר ב־5 באוקטובר בצהריים. כאן הוא קורא לראשונה את הערכת המצב השנתית שמופצת לרשימה מצומצמת במפקדה בלבד. זו הזדמנות פז בשבילו ליישר קו ולהתעדכן ברקויותיה של הדוקטרינה האווירית, שנכתבת ומאושרת כחודש לפני המלחמה.

תוך כדי קריאה הוא מסמן דגשים שבכוונתו להעלות בפגישת המפקדים, כשיחזור לרמת דוד. הערכת המצב מהווה את הדוקטרינה האווירית בפועל. היא נכתבת במחלקת מבצעים ונבדקת ומאושרת להפצה על ידי מפקד חיל האוויר.[115] היא משקפת בבהירות ובחדות את תפיסת חיל האוויר, את הערכותיו, ציפיותיו, ואפילו התלבטויותיו, את התכוננותו ואת הפערים בין הדרוש לבין המצוי. סעיפיה פוגעים ונוגעים אל לב לבה של המלחמה האווירית ביום כיפור, בהחלטות שנקבעות בה ובגורמיהן.

בשש השנים ממלחמת ששת הימים עד מלחמת יום כיפור עובר חיל האוויר שינויים מהפכניים. אין להשוות את חיל האוויר במלחמת ששת הימים לחיל האוויר ערב מלחמת יום כיפור. שינויים אלו משפיעים על יכולות חיל

האוויר, על תפקידיו ועל הדוקטרינה האווירית שלו. חיל האוויר עושה מדי שנה הערכת מצב אשר מסכמת את רוב עיקריה של דוקטרינה אופרטיבית.

במהלך כוננות כחול־לבן הדיונים מלבנים ומבהירים את הדוקטרינה האווירית. חלק מהדיונים נערך בפורומים של צה"ל, משרד הביטחון וראש הממשלה. לפיכך הדוקטרינה האווירית משתלבת היטב בתוך הדוקטרינה המבצעית של צה"ל ותפיסת הביטחון של ישראל באותה תקופה. בדוקטרינה האווירית אפשר לזהות 'טביעות אצבע' בולטות של מלחמת ההתשה ושל 'משבר הטילים' בסופה.[116]

אחת הטענות הנפוצות היא כי הגורם הבסיסי והעיקרי לכל הכישלונות בהתרעה ובלחימה מקורם ביהירות, בביטחון העצמי ובהיבריס של מפקדי צה"ל וראשי המדינה. הערכת המצב בחיל האוויר שונה, דאוגה ומטרדת, לאחר הכישלון במלחמה נגד הטילים בסוף מלחמת ההתשה. באחד מימיו האחרונים של מוטי הוד כמפקד חיל האוויר, הוא מזהיר את אלופי צה"ל בדיון המטה הכללי: "בעניין תקיפת הטילים, אני רוצה שתדעו שזו התוכנית הכי קשה והכי מסובכת שיש לנו. אילו חשבנו שאפשר להימנע במלחמה הבאה מתקיפת הטילים, כדאי היה [להימנע]. אבל ההערכה שלנו – לצערי הרב – היא שאיך שלא תתחיל, תגיע בסופו של דבר לתקיפת הטילים".[117]

"הסימפוזיונים שערכנו בחיל, עד לרמה של מובילים, אפשרו לכולם להציע שינויים, שאכן בוצעו. בסינוסואידה שבין יכולת מענה של אמצעי לחימה לבין מענה של תורת לחימה. היה ברור שהמענה התו"לי אינו מספק ויש לזרז פיתוח אמל"ח מתאים. במערך הטק"א, שהיה בנוי בצפיפות עם שלושה־ארבעה סוגי טילים, לא היה ניתן לנגוס או לפצל".[118]

"הערכת המצב של חיל האוויר נחתמת חמישה שבועות לפני המלחמה. היא מקצועית ועניינית, 170 עמודים מלאי פרטים כמותיים והערכות איכותיות. היא מיועדת לטווח ארוך, ומהווה דוקטרינה אווירית מבצעית. המרתק כל כך בדוקטרינה האווירית הוא שכותביה אינם יודעים כי בעוד חודש תעמוד למבחן שאין שני לו.

בתוכניות צה"ל נועדו לחיל האוויר ארבע משימות עיקריות: א. הגנה על שמי המדינה (יירוט); ב. השמדת חילות האוויר של האויב, בעיקר על ידי תקיפת שדות התעופה שלהם; ג. השמדת מערכי טילים של האויב; ד. השתתפות על ידי סיוע לכוחות הקרקע בקרב היבשה".[119] במבוא מגדיר ראש מחלקת מבצעים, אל"מ גיורא פורמן, את הייעוד והמטרות של המסמך:

"בעיות היסוד, המשימות והתפקידים אינם משתנים במהירות. חלק גדול מההערכות יתאימו גם לטווח ארוך יותר מהשנה הקרובה. הדוקטרינה האווירית היא נקודת מוצא לעבודות מטה, פקודות מבצע, ותוכניות עבודה שנתיות. תפקידה לברר סוגיות יסוד עיקריות במצבי מלחמה צפויים, לצקת יסודות לתכנונים מבצעיים ולפקודות־אב של חיל האוויר, ותשתית לתוכניות התעצמות שנתיות ורב־שנתיות". הדוקטרינה האווירית אמורה לשרטט תמונת מצב עדכנית וכוללת, ולסכם הערכת מצב מבצעית; לתת מענה למלחמה במידה שתיערך במרוצת השנים הקרובות. היא מהווה תשתית תודעתית להחלטות שמתקבלות לפני המלחמה ובמהלכה.

הדוקטרינה האווירית מהווה גשר בין הדיונים בכוננות 'כחול־לבן' לבין דיונים, החלטות והפעלת חיל האוויר בבוקר פתיחת מלחמת יום כיפור וביומיים הבאים. הדוקטרינה מסכמת סוגיות יסוד, דנה לעומק בסוגיית העליונות האווירית, מתלבטת בשאלת הקדימויות, בוחנת את השפעת מתקפה ישראלית בהפתעה לעומת המתנה ומתן מכה שנייה. היא אינה מתחבטת בסוגיות חיצוניות לזרוע האוויר כמו שיטה והיערכות להגנה קשיחה, על קווי הגבול, או הגנה גמישה, על אף חשיבותן והשפעתן על הלוחמה האווירית. היא נכתבת ונחתמת בסוף אוגוסט 1973.

הדוקטרינה האווירית מוצגת בפני הרמטכ"ל, וחלקים ממנה גם בפני שר הביטחון. היא מאושרת בכל הדרגים כולל הדרג המדיני.[120] בתחילת ההערכה מנוסחים עיקרי תפיסת הביטחון של ישראל והדוקטרינה המבצעית של צה"ל כפי שמבין אותה חיל האוויר ומציג אותה בתחילת המסמך. הן מהוות תשתית אינטלקטואלית, מסגרת, תיחום והכוונה לחשיבה האווירית. אין הבדלים בין התובנה של חיל האוויר לבין החשיבה במטה הכללי. לאחר מכן מוגדרת ומפורטת סדרת הנחות והערכות שמשמשות תשתית אינטלקטואלית ולוגית לעיצוב הדוקטרינה האווירית: המדינות שעלולות ליטול חלק במלחמה הן כל מדינות האזור כולל נסיכויות הנפט, ותיתכן התערבות של הצי הסובייטי בים התיכון. ההנחות וההערכות נובעות מסיכומי תקופת הכנות ודיונים ארוכה בחודשים מאי עד אוגוסט 1973, בדרג המדיני, במטכ"ל, באגף המודיעין ובחיל האוויר.

הדוקטרינה האווירית מאמצת את ההרתעה כחלק מייעוד חיל האוויר. כאן נמצאת אולי התשתית לכינוי שמוצמד לחיל האוויר – זרוע ההרתעה של

צה"ל. חיל האוויר הוא אמצעי עיקרי של צה"ל להרתעתן של מדינות ערב ממלחמה ומפתיחה באש. משימותיו ההגנתיות של החיל הן הגנת שמי המדינה, הגנת כוחות צה"ל, הגנה על מטוסינו באוויר מפני איומים של טילי קרקע־אוויר ואוויר־אוויר, והגנה על בסיסי חיל האוויר על הקרקע (ספיגה). משימות יסוד התקפיות הן השגת עליונות אווירית, תקיפת כוחות יבשה באופן עצמאי – באמנעה, בשיתוף עם כוחותינו, בתקיפות אסטרטגיות ועוד. משימות עיקריות של מסוקי סער ומטוסי תובלה הן הנחתת כוחות, הובלת כוחות, תובלת אספקה, פינוי וחילוץ נפגעים, והשתתפות במבצעים משולבים ומיוחדים.

♦

זו הפעם הראשונה מימי מלחמת העצמאות שהגנת שמי המדינה נעשית כה ריאלית. במלחמת קדש ב־1956 הוזמנו הצרפתים להשתתף בהגנת שמי ישראל עם טייסיהם ומטוסיהם. במלחמת ששת הימים הימר חיל האוויר והשאיר להגנת השמים שנים־עשר מטוסים בלבד שחלקם נשלחו לעומק מצרים להגנת מטוסי התקיפה. במלחמת ההתשה חדרו מדי פעם מטוסים מצריים וסוריים לסיני ולרמת הגולן, אך היו אלו חדירות קטנות, ספורדיות ונטולות תוצאות מעשיות.

לקראת מלחמת יום כיפור יש הערכה שחילות האוויר המצריים והסוריים מסוגלים להסב נזק מסוים לבסיסי חיל האוויר, לאתרי מודיעין, למפקדות ולכוחות ערוכים לקראת מגע. למצרים והסורים יש מאות מטוסי תקיפה ויירוט, וטווחי הטיסה למטרות ישראליות קצרים למדי. לכן החששות מהתקפת פתע משולבת רציניים ומחייבים כוננות מיוחדת. תוכנית מתקפת הפתע האווירית של מצרים וסוריה ידועה כמעט לפרטיה. יש מידע על המטרות שאותן מתכננים לתקוף חילות האוויר הערביים, ואפילו על תקיפה ייחודית של מרכז הארץ על ידי מפציצים וטילי אוויר־קרקע מסוג קלט.[121]

הדוקטרינה המבצעית האווירית מתכוננת למקרה של מתקפה אווירית בשתי החזיתות. לפי הערכה מסכמת יידרשו לא יותר מ־180–200 גיחות ליום. הקצאת מטוסים נדרשת – עד 70 מטוסים. בחירת סוג המטוס אינה לפי התאמתו ליירוט, אלא אי התאמתו לתקיפה. עדיפות איכותית ניתנת

למשימות התקפיות. אך קדימות כמותית – הקצאת 70 מטוס – ניתנת למשימת הגנת שמי המדינה וכוחות צה"ל.

מתוכננת גם היערכות שתים־עשרה סוללות ההוק באזורים חיוניים, ופריסת סוללות התותחים נגד מטוסים. כדי לתת מענה למתקפה הצפויה מספיק לפתוח את הדוקטרינה המבצעית או את פקודת הכנת שמי המדינה ולפעול לפיהן.[122] בבוקר המלחמה דורש בני פלד מאנשיו בדיוק את מספר המטוסים שנקבע שם.

יכולתו של חיל האוויר להגן על שדות התעופה ומתקנים אחרים, לעומת יכולת תקיפה דלה של האויב, מביאים להערכה שלא ניתן יהיה למנוע לחלוטין תקיפת שדות תעופה שלנו, אולם רק מטוסים בודדים יצליחו, אולי, להטיל פצצות באזור המטרה. הדוקטרינה האווירית מעריכה נכונה גם את הסיכון של טילי קלט וכיצד להתמודד עמו, ואת הסיכון של הנחתת כוחות רבים יחסית באמצעות מסוקים. ההתכוננות המוקדמת למצבים כמעט ביזאריים אלו עשויה לשאת פרי בבוא העת. יכולת יירוט מסוקים חודרים מוגבלת למדי בלילה וביום. לעומת זאת, מטוסי יירוט וסוללות הוק מסוגלים ליירט בהצלחה טילי קלט ומפציצים מסוג טופולב 16 שמשגרים אותם.

בלימת כוחות יבשתיים שחוצים את קווי ההגנה של כוחות היבשה איננה נכללת בדוקטרינה האווירית כמשימה הגנתית של חיל האוויר אלא כמשימה התקפית. חיל האוויר אמור למנוע מהאויב הישגים קרקעיים על ידי שמירת עדיפות בשמי המערכה וניצולה הנכון לתקיפת כוחות יבשה. ההגנה היעילה ביותר של חיל האוויר טמונה בכושרו ההתקפי, בראש ובראשונה להשגת חופש פעולה, ומיד אחר כך להשמדת כוחות האויב על הקרקע, לפי תפיסת ההפעלה של צה"ל. היכולת לממש משימות אלו חיונית במיוחד כשהיריבים תוקפים בהפתעה, לפני גיוס כוחות המילואים. משפט זה חוזה את מצב הפתיחה של מלחמת יום כיפור. ברור למנסחי הדוקטרינה האווירית כי עלול לבוא יום שיהיה עליהם לפרוע את השטר. אין הם יודעים כמה קרוב יום זה.

"חופש פעולה באוויר משמעותו חופש פעולה על הקרקע"[123]

לפי הדוקטרינה, משימת היסוד להשיג עליונות אווירית כוללת שילוב של שלוש משימות שונות: השמדת מערכי טילים קרקע־אוויר, תקיפת שדות

תעופה, והשמדת מטוסי היריב בקרבות אוויר. השאלות הן: מהו השילוב הנכון? לאיזו שיטה להקצות מאמץ גדול יותר ולאיזו מאמץ קטן? מהו סדר הקדימויות הנכון? באיזו משימה להתחיל ואיזו משימה להשאיר לסוף? שאלות אלו עוברות כחוט השני לאורך כל התקופה שלפני המלחמה ובתחילתה. הן זוכות לעיון והתלבטות בדוקטרינה, בדיונים בחיל האוויר ואצל הרמטכ"ל, בהכנות למכה מקדימה ובדיונים לקראת היום השני למלחמה. עד לסיום שלב הבלימה אין להן תשובה ברורה, אין סימן קריאה לסימני השאלה, אין הגדרה ברורה של חומרת איום הטילים לעומת המטוסים, ואין החלטה ברורה על סדר הקדימויות. ההתלבטות הדיאלקטית היא גורם מרכזי לחלק מהחלטות שגויות שנקבעות לקראת המלחמה, בשלושים השעות הראשונות ולאחריהן.

עד לתום מלחמת ששת הימים נרכשת העליונות האווירית באמצעות קרבות אוויר ותקיפת שדות תעופה. במלחמות רבות, המטרה של מכה מקדימה היא תקיפת שדות תעופה. הגרמנים תכננו לפתוח כך את המערכה נגד פולין ב־1939 אך מזג אוויר קשה דחה את המכה ביממה. כך פתחו את המערכה נגד נורווגיה, וכך פתחו במבצע ברברוסה את המלחמה נגד ברית המועצות בקיץ 1941. היפנים פתחו גם הם בתקיפת שדות תעופה ונושאות מטוסים בפרל הרבור, במתקפת הפתע נגד ארצות הברית ב־7 בדצמבר 1941. הבריטים והצרפתים פתחו את מבצע מוסקטיר נגד המצרים, במקביל למלחמת סיני ב־1956, בתקיפת שדות התעופה לאורך התעלה. ולבסוף, ישראל אימצה את השיטה במבצע מוקד שפתח את מלחמת ששת הימים. הניסיון שנרכש מבסס את ההנחה שחופש פעולה באוויר משמעותו חופש פעולה על הקרקע ובים.

♦

המצרים והסורים מקצים משאבי עתק להגנה אווירית. לאחר התבוסות הרצופות של חילות האוויר במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה הדגש העיקרי הוא על בניית מערכי טילים כאמצעי כמעט יחיד להגנת החזיתות, וכמשענת עיקרית של המשטרים. השמדת מערכים אלו תעמיד את כוחות היבשה ואת מרכזי השלטון חסרי כל, נתונים לחסדי חיל האוויר. זהו נימוק נוסף לערכיות אסטרטגית גבוהה של השמדת מערכי הטילים.

לקראת מלחמת יום כיפור יש התעצמות כמותית גדולה של סוללות הטילים בשני הצבאות. במקביל ישנה קפיצת מדרגה איכותית עם הופעת מערכת סא־6, ניידת, מתקדמת מבחינה אלקטרונית שלישראל אין לה תשובות. חסרים אמצעי נגד אלקטרוניים להגנה, ואמצעי איתור סוללות טילים בזמן קרוב לאמיתי כדי להשמידן. המשמעות היא שצבאות ערב הם שקובעים את אופי המערכה לעליונות אווירית, את יחסי הכוחות הטכנולוגיים ואת תוצאותיה.[124]

עיקר ההגנה המצרית על התעלה, קהיר ואלכסנדריה בנויה על מערכי טילים. גזרות ההגנה של מטוסי יירוט הן צפון הדלתא, המדבר המזרחי ואזור ים סוף, אזורים בעלי חשיבות משנית. הערכת הדוקטרינה האווירית היא כי מערך ההגנה האווירית – טילים קרקע־אוויר, לא יוכל לעמוד בפני התקפה מסיבית של חיל האוויר הישראלי. עם זאת, תקיפה כזו תהיה כרוכה באבדות גבוהות מאלו שבפתיחת מלחמת ששת הימים.

מערך ההגנה האווירית בדרום סוריה מתעצם ללא היכר בשנת 1973 עד לימים האחרונים לפני המלחמה. המערך יותר מתקדם ממקבילו המצרי. הוא כולל בעיקר סוללות סא־6 חדישות וניידות. לקראת המלחמה עומד מול חזית רמת הגולן מערך טילים צפוף ומודרני ביותר, שמשפר עד מאוד את כושר ההגנה האווירית הסורי. השלמת מערך הטילים ברמת הגולן מחזקת את הרגשת הביטחון של הסורים ובהתאם לכך גדלה העזתם ונכונותם לפתוח במלחמה.

לקחי מלחמת ההתשה ותנאי הזירה החדשים אינם מותירים לחיל האוויר ברירה. הדגש בתפקיד השגת עליונות אווירית בשמי המערכות היבשתיות חייב לעבור להשמדת מערך הטילים. לצורך זה מוקצה נתח גדול של פיתוח ורכישת אמצעי לחימה, פיתוח ותרגול שיטות תקיפה ופקודות־אב, אימונים, דיונים, תדריכים וחשיבה לא פורמלית. פקודת־האב הראשונה לתקיפת טילים נכתבת כבר סמוך לסיום מלחמת ההתשה.[125]

שבירת כוחם של מערכי הגנה קרקע־אוויר היא אתגר קשה לכל חיל אוויר. הלוז של מערכי הגנה קרקע־אוויר הוא שילוב כמה סוגי טילים בעלי ביצועים שונים, סוגי ביות שונים, וניידות שונה, כדי ליצור אזור מוגן בעל טווח שעונה על הדרישות בגובהי יירוט מגובה נמוך מאוד עד לגובה רב. שקשה מאוד לחדור אותו ולהשמיד את סוללות הטילים. ניידות הסוללות חשובה כדי להקשות על איתורן ותקיפתן.

לכל סוג טיל יש יתרונות וחולשות. יתרונותיו של סוג טיל אחד אמורים לחפות על חולשותיו של טיל אחר. לדוגמה: לסוללת סא־2 יש טווח וגובה יירוט גדולים. לעומת זאת, טיל סא־6 מסוגל ליירט מטרות שטסות בגובה נמוך מאוד. טילי חום קצרי טווח אפקטיביים גם כאשר סוללות מבוקרות מכ"ם נחסמות בלוחמה אלקטרונית, אך אינם יעילים בלילה או במזג אוויר גרוע, ורגישים לנורים המיועדים להטעותם.

משימת השמדת הטילים חיונית ביותר עבור חיל האוויר בתחילת מלחמה. היא אמורה להשיג עליונות אווירית וחופש פעולה הדרוש לשם השתתפות וסיוע לכוחות היבשה, לבלימת פלישה לשטחנו, לתקיפות אסטרטגיות ולהשמדת חילות האוויר. לכן בכל מקרה ייאלץ חיל האוויר לתקוף את מערכי הטילים בגזרות אלו.[126] משימת הסיוע בקרב הבלימה משמעותית ביותר עבור כוחות היבשה בשלבים הראשונים של המלחמה. להשמדת מערכי הטילים אמורה גם להיות השפעה מורלית משמעותית ביותר על צבאות שני הצדדים. רבים מהמתכננים משווים את תוכניות תקיפת הטילים לתוכניות השמדת חילות האוויר הערביים בפתיחת מלחמת ששת הימים. ואכן, כאשר מעיר דדו את בני פלד בבוקר 6 באוקטובר ושואל מה עושים, ממליץ מפקד חיל האוויר להקצות את עיקר המאמץ לתקיפת מערכי הטילים בחזית. תכנון המלחמה הערבי כופה על חיל האוויר להתמודד על העליונות האווירית בגזרה הקשה ביותר עבורו.

הדוקטרינה מדגישה הסתייגות מהותית בהקשר של מערכי סא־6 בסוריה ובמצרים: "מערכים אלו משפיעים בצורה משמעותית על מידת ההסתכנות בתקיפתן. אם הערבים יניידו את הסוללות ויעבירו אותן מאתר לאתר, תהיה לנו בעיה לאתר אותן ולתקוף אותן בצורה מתוכננת. אין לנו עדיין פתרון לבעיה זו, ויש לעשות מאמצים מיוחדים לאיתור מדויק של סוללות אלו לקראת תקיפה!" כדאי לזכור אזהרה חמורה זו בסקירת השתלשלות האירועים לקראת תקיפת מערך הטילים הסורי ב־7 באוקטובר.

חיל האוויר אמור לאתר את הטילים, להשמידם ולהימנע ככל האפשר מאבדות. בידי חיל האוויר אין אמצעים אלקטרוניים נגד טילים סא־6, לכן הוא נאלץ למצוא מענה טקטי כנגדם. בעיית איתור סוללות ניידות שמשנות את מיקומן מדי פעם לא נפתרת עד למלחמה. תורת הלחימה שמתפתחת

כבר במלחמת ההתשה קובעת שיש לצלם את מערך הטילים ולתקוף אותו מהר ככל האפשר לאחר פענוח הצילומים בטרם יזוזו הסוללות ממקומן. תהליך זה נמשך כארבע שעות.[127]

לפני מלחמת יום כיפור מפתח ומיישם חיל האוויר שתי שיטות לחימה. האחת תקיפה מגובה נמוך, והאחרת תקיפה מגובה בינוני הנקראת 'שיטת הציד'. כיוון שהאיום העיקרי במטס הראשון של כל מבצע הוא איום הטילים, נקבעים כמה עקרונות להישרדות המטוסים: גישה נמוכה מאוד למטרות כדי להפתיע וכדי להיות מתחת למעטפת הפגיעה של הטילים; יעף חטף מהיר כדי להשיג זמן חשיפה מזערי של כל מטוס תוקף לטילים. מצב זה דורש מהטייסים את מלוא כישוריהם לגלות את מטרתם בכמה שניות, לכוון את המטוס אליהן, 'לשים כוונת', להטיל פצצות, ולרדת מיד לגובה נמוך מאוד. מטס התקיפה הוא קצר ומסיבי כדי להפחית את יכולת הטילים לפגוע בתוקפים. קרוב למאה מטוסים מתוכננים לתקוף ולסיים את המטס במשך דקות ספורות.[128]

תורת הלחימה לתקיפת מערכי טילים היא מתוחכמת מאוד: בשלב ראשון משוגרים גופי הטעיה לפיתוי המערך לשגר טילים ולרוקן את המשגרים. במקביל מפגיזה ארטילריה את הסוללות. לאחר מכן מתייצבים מול המערך מטוסי תובלה שמפזרים מיליוני פיסות מתכת שנקראות מוץ, ומסוקים בעלי מערכות ללוחמה אלקטרונית לחסימה והטעיה של מכ"מים להתרעה ולהנחיית הטילים.

בשלב הבא משוגרים טילי שרייק לדיכוי המכ"מים, לגרימת נזקים, ואילוצם לפעול בשיטות המפחיתות את יעילותם. לאחר כל אלה נכנסים מטוסי קרב לתקיפת תותחים נגד מטוסים שעלולים לפגוע במטוסים שבאים בגישה נמוכה לתקוף את הטילים עצמם. במקביל תוקפים שדות תעופה באותה גזרה כדי למנוע או לעכב המראת מטוסי יירוט של היריב.[129]

במטס הבא, או בזה שאחריו, תוקפים המטוסים לפי שיטת הציד מגובה בינוני כדי להימנע מסכנות התותחים נגד מטוסים. וכך גם במטס האחרון.[130] מעצבי התוכנית, מפתחי האמצעים והמתכננים ראויים לכל שבח. התוכנית מתוחכמת ומשוכללת מאוד, משלבת אמצעים, מערכות נשק, טקטיקה ושליטה למבצע שכמוהו טרם ביצע חיל האוויר. התוכנית אינה מושלמת כלל וכלל ויש בה כמה בעיות חסרות מענה,[131] אך זוהי קפיצת מדרגה איכותית

מתקיפות הטילים העוברית במלחמת ההתשה. בני פלד קובע כי "תוכניות השמדת הטילים הן ממש 'מלאכת מחשבת' של שלבים באיסוף ועדכון מודיעיני, הטעיות והונאות, דיכוי תותחים נגד מטוסים, תקיפה בגובה נמוך של כל הסוללות כמעט בו זמנית, וברצף מדויק של זמנים שנמדדו בשניות. ללא ספק היו תוכניות אלו יכולות להצליח אילו בוצעו בכפיפות מלאה לתנאי הביצוע שנדרשו עבורן".[132]

התנאים המדיניים והביטחוניים והיכולת המודיעינית מעצבים את מצבי המוצא לתוכניות מבצעיות לתקיפת טילים. מצב מוצא אחד לטיפול במערכי הטילים בנוי על עקרון ההפתעה: במטס ראשון, תקיפת מערך הטילים באחת הגזרות במצרים או כל מערך הטילים בחזית הסורית וניצול שארית הכוח כבר במטס הראשון לסיוע לכוחות היבשה. שימוש מתוזמן היטב באמצעי לוחמה אלקטרונית ואי שימוש בארטילריה כדי לא להסגיר את ההפתעה. משך המטס הראשון מכניסת ראשון המטוסים ועד יציאת האחרון הוא כארבע דקות. במטס השני – איתור סוללות על ידי הטעיות ותקיפות בקרבת קו המים, תקיפת סוללות בכוח מצומצם בשיטת הציד, ניצול עיקר הכוח לסיוע לכוחות היבשה בהשמדת צבא, ארטילריה וכדומה.

מצב שני הוא ללא הפתעה. מצב זה, הצפוי יותר, הוא מצב המוצא למבצע 'תגר' לתקיפת מערך הטילים המצרי, כפי שהתבצע בבוקר 7 באוקטובר. זהו מבצע האמור להימשך יום לחימה מלא בשלושה מטסים. הראשון הוא מטס הכנה לדיכוי תותחים נגד מטוסים בשיטת קלע, ותקיפת מערך הטילים סביב פורט סעיד, מערך מבודד ונוח לתקיפה. במטס שני מותקפת הגזרה הצפונית של מערך הטילים לאורך תעלת סואץ, ומוקצה כוח לא גדול לסיוע לכוחות היבשה. במטס שלישי מותקפת הגזרה הדרומית של מערך הטילים בסיוע נרחב של אמצעי לוחמה אלקטרונית. בשלב זה נפתח גם ציד טילים מגובה בינוני, להבטחת ניצול הישגי תקיפת הטילים. במקביל הוגדל הכוח לתקיפת כוחות יבשה לכל אורך החזית.[133]

תוכניות מבצע 'תגר', להשמדת מערך הטילים המצרי, מתבססות, כמו רוב התוכניות המבצעיות, על הנחה שהאויב ייזום את פתיחת המלחמה. ואכן, הערכת המצב השנתית שהופצה חמישה שבועות לפני המלחמה, הערכת מצב שבני פלד מאשר אותה ונושא באחריות לה – מעריכה ומתכוננת לפתיחת

מלחמה על ידי הערבים. זוהי הנחת יסוד מוצקה ביותר. ההבדלים בין תקיפת טילים בהפתעה או בלעדיה בסוריה הם מינוריים. בשני המקרים אמור חיל האוויר להשיג עליונות במטס אחד, בעקבותיו ציד מארבים וסוללות לא מאותרות, וניצול הצלחה לסיוע לכוחות יבשה.

יש יתרון גדול לתקיפה במפתיע של סוללות טילים קרקע־אוויר ובעיקר סוללות ניידות: מאחר שאיום סוללות הטילים גדול ומידי, צריך לנצל את ההפתעה דווקא נגדן ולמנוע את הזזתן. בהמשך הצגת התוכניות לשר הביטחון אומר בני פלד שבמקרה שלא אנחנו נפתח בלחימה, יותקף קודם כל מערך ההגנה קרקע־אוויר כדי לסייע לכוחות היבשה בבלימה, ורק אחר כך שדות תעופה.[134] האמירות והקביעות הסותרות מצביעות על העובדה שמפקדת חיל האוויר אינה מגיעה להחלטה ברורה על סדר העדיפויות והקדימויות שלה לפני המלחמה ובמהלכה.

♦

"אין לנו עדיין פתרון למודיעין על סוללות ניידות", נכתב במפורש בדוקטרינה האווירית.[135] מודיעין כזה חיוני לתוכניות התקיפה זמן קצר לפני הביצוע. זוהי נקודת התורפה העיקרית של המודיעין בתחילת מלחמת יום כיפור. אין די מידע מודיעיני מדויק על מטרות ניידות, ובעיקר על סוללות סא־6. אם יניידו המצרים והסורים את הסוללות תיווצר בעיה לאתר ולתקוף אותן בצורה מתוכננת. יש לזכור את האזהרה החמורה המופיעה בדוקטרינה האווירית, כאשר נתאר את השתלשלות האירועים לקראת תקיפת מערך הטילים הסורי ב־7 באוקטובר.

חיל האוויר משתתף באיסוף מודיעין חזותי ואלקטרוני על פני כל שטח האויב, ועושה זאת כמובן עבור זרועות צה"ל. עליו לבנות מערך מודיעיני שיבטיח התרעה טקטית על כל פעילות אווירית עוינת. עליו גם לעבד ולהפיץ את המידע הרלוונטי ליחידות הזקוקות לו בזמן קצר. דרישה חיונית שבני פלד הוא ההוגה והמעצב שלה מוגדרת כראוי במסגרת תפקידי המודיעין האווירי, אם כי יעברו עשרות שנים עד מפקד חיל האוויר, אלוף דן חלוץ, יפרע את השטר.

משימת איסוף מטרות והפצתן ללוחמים היא אתגר קשה ביותר בשלושים שעות המלחמה הראשונות, בעיקר כיוון שאין זה תפקיד המודיעין האווירי

והוא אינו מתכונן לכך. המחסור במטרות הוא אחד הגורמים העיקריים למידת האפקטיביות הנמוכה של חיל האוויר באותן שעות שבהן גורל המלחמה נוטה לכאן ולכאן.

מחלקת מודיעין בחיל האוויר מחוברת למחלקת מבצעים בחיבור הדוק יותר מזה הקיים בין המחלקות המקבילות במטה הכללי. חלק מאנשי מודיעין בחיל האוויר מגיעים מגופי מטה אחרים ומהטייסות, וחוזרים אליהם לאחר מכן. ראש מחלקת מודיעין, אל"מ רפי הרלב, הוא טייס יירוט עתיר ניסיון. הרלב הקים מחדש את טייסת העטלף עם מטוסי מיראז' ופיקד עליה, כיהן כראש ענף מבצעים (אוויר 3), ובשלבי הסיום של מלחמת ההתשה היה מפקד בסיס חצור. הרלב הוא בעל חזות סגפנית, עיניים חודרות, ונטייה לומר את כל שעל לבו, בעיקר לכפופים לו. גם הוא, כמו אחרים בצמרת חיל האוויר, מזכיר בשפמו הסמור מפקדי בסיס בסרטים בריטיים מימי מלחמת העולם השנייה. הוא קרוב למדי לבני פלד, ויועץ לו בדיונים ובתא השליטה, בענייני מודיעין ובנושאים מבצעיים טהורים. במפתיע, אין בדוקטרינה פרק מיוחד על תפקידיה ויכולותיה של מחלקת המודיעין האווירי אף על פי שיש לדוקטרינה תפקיד חשוב בגיבושה.

♦

"השיקול הראשון – להכות בחילות האוויר", קובע בנחרצות בני פלד.[136] זו קביעה שלא תעמוד במבחן המציאות. סוגיית תקיפת שדות תעופה עולה בספרים רבים. תיאורי מערכות וקרבות וניתוחים היסטוריים נידונו ברמה התיאורטית וההיסטורית.[137] במלחמת ההתשה האווירית הולכים ופוחתים הניסיונות של מטוסים מצריים להפריע לתקיפות חיל האוויר עשרות קילומטרים מערבית לתעלה, בשל מודעות מצרית לנחיתות אווירית מובהקת. נוצרת הרתעה אפקטיבית מול חילות האוויר המצריים והסוריים, ופוחתת מאוד עוצמת האיום של מטוסי יירוט ערביים על חופש הפעולה של מטוסי חיל האוויר.

יעילות מטוסי התקיפה והיירוט של מצרים וסוריה אינה גבוהה, ומכאן שגם האיום שלהם על מטרות בישראל אינו אפקטיבי. המטוסים שבידיהם חסרים מערכות כינון חימוש מתקדמות, הטווח שלהם קצר, רמת הטייסים מוערכת כנמוכה לפי מדדים ישראליים. לכן, גם אם יגיעו מטוסים ערביים

לתקיפה, הפגיעות תהיינה קלות. הביצועים שלהם במלחמת ההתשה מאששים הערכה זו.

לעומת זאת, לראשונה מופעלת במצרים טייסת מיראז' 5, והיא מקנה יכולת תקיפה מוגבלת מעבר לקו הירוק. יכולת זו כנראה תגדל בהדרגה בשנים הקרובות. החשיבות העיקרית של מטוסים אלו בטווח הקצר, בצד טילי סקאד שנרכשים על ידי מצרים זמן קצר לפני המלחמה וטילי פרוג בסוריה, היא הענקת תוקף מרתיע לאיום הערבי להשיב בתקיפות עומק על תקיפות עומק אפשריות של חיל האוויר. איום בעל השפעה משמעותית על ההחלטות לקראת המלחמה ובשלב הבלימה.

חיל האוויר מעריך כיאות את האיום האווירי המוגבל של מצרים וסוריה, ולכן אין כמעט צורך לתקוף שדות תעופה. יש נימוק נוסף להימנעות כזאת: מערכי שדות התעופה של מצרים וסוריה מתרבים, גדלים, ממוגנים ומוגנים הרבה יותר טוב מבעבר. מפרט רמטכ"ל צבא מצרים, הגנרל סעד שאזלי: "כוחות חיל ההנדסה שלנו השקיעו מאמצים אדירים והון עתק בבניית עשרים שדות תעופה חדשים וחמש מאות מקלטי בטון למטוסינו, כדי להקטין את הסכנה של הישנות חורבן 1967. כל המתקנים – חדרי מבצעים, מגורי טייסים, בתי־חולים, סדנאות תחזוקה – הועברו לבונקרים תת־קרקעיים עשויים בטון. כדי להרתיע עוד יותר מפני מתקפת פתע, הוקפו עתה מרבית בסיסי הטיסה העיקריים בסוללות טילי קרקע־אוויר".[138] בסוריה נעשה מאמץ דומה למיגון והגנת חיל האוויר. לנוכח שיפור כה גדול בהגנת שדות התעופה במספרם ובמיגון המטוסים, הסיכוי להשמיד פעם נוספת את חילות האוויר הערביים על הקרקע נראה עתה בלתי אפשרי.

כאשר הקושי מצטרף להיעדר הצורך, אמורה חשיבות תקיפת שדות תעופה לרדת עד מאוד לקראת המלחמה. כמה שותפים להערכת המצב האווירית רואים בה חלופה משנית במקרים שבהם מגבלות מסוימות מונעות מבצעים אחרים, כגון ביטול תקיפת מערכי טילים עקב מזג אוויר גרוע, כפי שיקרה בבוקר לקראת המלחמה, או כדי למנוע ממטוסי יירוט עוינים להתקרב לזירת הלחימה.[139]

למרות זאת, בדיונים במטה הכללי, בהצגות התוכניות, בתקופת הכוננות כחול־לבן ובדוקטרינה האווירית עצמה מופיעות השמדת טילים ותקיפת שדות תעופה באותה נשימה. בני פלד אומר בדיון ב־14 במאי 1973: "הדבר הרצוי לחיל האוויר הוא: אם אפשר ואם רואים שעומדת להיות מלחמה,

להוריד מאיתנו את חיל האוויר הסורי מהר ככל האפשר. חיל אוויר זה חלש יחסית למצרי, אם כי הוא מכיל לוחמים נועזים יותר מאשר המצרים. צריך לתת לו סטירה אפילו אם זו לא הריסה של חיל האוויר הסורי, כדי שלא יגיעו לטבריה, רמת דוד וכו'. לגבי חיל האוויר המצרי, רצוי לגרום לו נזק מקסימלי ולהביא אותו למצב דומה מבחינת ציוד, מורל ותשתית כמו אחרי מלחמת ששת הימים [הרס מוחלט]".[140]

דברים אלו חריגים למדי לאור התובנות שמתפתחות בחיל האוויר בסוף מלחמת ההתשה ולאחריה. צלקות המאבק המר נגד מערך ההגנה קרקע־אוויר במלחמת ההתשה מביאות לשינוי בתפיסת האיום ובתפיסת ההפעלה של חיל האוויר. משמעות השינוי היא העמדת נטרול האיום של מערכי הגנה קרקע־אוויר בראש סדר העדיפויות והקדימויות.

יש המסבירים זאת בהערכה מוגזמת של היכולת האווירית הערבית,[141] אך הדוקטרינה האווירית סותרת זאת. אל"מ גיורא פורמן נותן הסבר הגיוני יותר באומרו שהמפקדים הבכירים בחיל האוויר עדיין מקובעים בתפיסה של תקיפת שדות תעופה שעליה חונכו מסיום קורס טיס עד להשמדת שדות תעופה בתחילת מלחמת ששת הימים. הם מתקשים להשתחרר משורשים אלו ולהטמיע את האיום הצפוי מסכנת הטילים.[142]

יש פרדוקס מהותי בדוקטרינה האווירית בין הערכת יכולתם הנמוכה של חילות האוויר היריבים ושיפור גדול במיגון והגנת שדות התעופה, לבין הבחירה בתקיפת שדות תעופה כמשימה מרכזית ולפעמים ראשונה בסדרי העדיפויות והקדימויות של חיל האוויר. משימה זו נעשית הרבה יותר קשה והרבה פחות חשובה.

משימה נוספת במסגרת השגת העליונות האווירית היא הפלת מטוסים באוויר. משימה זו, משום מה, אינה נכללת כמשימה שוות ערך להשמדת שדות תעופה. התעלמות מעוררת תמיהה נוכח תוצאות קרבות האוויר במלחמת ההתשה. במלחמה זו הופלו 115 מטוסי אויב לעומת חמישה־עשר מטוסים שלנו. מאזן הפלת מטוסים באוויר לטובת ישראל כמעט מוכפל לעומת מלחמת ששת הימים. השיפור הופך את השגת העליונות באמצעות קרבות אוויר ליעילה וחסכונית יותר מהשמדתם על הקרקע. העליונות של חיל האוויר נצרבת במוחם של המפקדים והטייסים במצרים וסוריה, אך אינה משאירה את חותמה על הדוקטרינה האווירית. אין לאחראים על עיצוב הדוקטרינה הסבר אופרטיבי להתעלמות זו.[143]

♦

חלק ממשימות חיל האוויר הן בעלות משמעות אסטרטגית. כלומר, נועדו להשפיע על כוונות היריב, על רצונו להילחם, על יכולתו להילחם ועל היציאה משיווי משקלו. חילות אוויר ממלאים תפקיד זה ממלחמת העולם הראשונה.[144] במסגרת פקודות־האב – פקודות הנועדות להוות מכנה משותף להפעלת חיל האוויר לכל אחת ממשימות היסוד שלו – נכתבת פקודת דומיניק לתקיפות אסטרטגיות. הפקודה אינה שלמה אלא אוסף של מבצעים בודדים לתקיפת מטרות אסטרטגיות, תורת לחימה, ונספחים שונים הדרושים להפעלתה. לקראת מלחמת יום כיפור לא קיימת עדיין בחיל האוויר תפיסה כוללת כיצד להשתמש במתקפה אסטרטגית להשגת מטרות אסטרטגיות של מלחמה, ואין שום קישור למטרות מדיניות. התכנונים הם לכל מטרה בנפרד, ואפילו שם המשימה אינו 'תקיפות אסטרטגיות'. הדרג המדיני מתייחס לתקיפת מטרות אזרחיות בעוד שחיל האוויר מתרכז יותר בתכנון תקיפת מטרות צבאיות, כמו המטכ"ל הסורי שיותקף ב־8 באוקטובר.[145] חוסר הבשלות והמוכנות משפיעים ואולי אף מונעים החלטה אסטרטגית חשובה ביותר בבוקר המלחמה.

תפקידו של חיל האוויר במלחמה על היבשה זוכה לתשומת לב רבה בדוקטרינה האווירית. האם חיל האוויר מסוגל לתקיפה עצמאית? צוואר הבקבוק הם גילוי מטרות והעברת מידע מהירה לכוח שמבצע את התקיפה. אמנם חיל האוויר הוא שמצלם את אזורי החזית, אך פענוח תצלומי האוויר (תצ"א) וגילוי מטרות נמצאים באחריות אגף המודיעין. מפענחים בעלי מומחיות זו נמצאים בחיל האוויר אך הם אינם מנוצלים לשם כך בתחילת המלחמה.[146] לצוואר הבקבוק השני אין מענה בתחילת המלחמה. מערכת הפצה מהירה של מטרות שפוענחו עדיין אינה קיימת, לא בחיל האוויר ולא בצה"ל.[147] למרות זאת "חיל האוויר יוכל לתרום בצורה מכרעת בתקיפה עצמאית".[148]

♦

בתקופת הכוננות כחול־לבן מעודכנות ומשופרות במידה משמעותית פקודות־האב של חיל האוויר. המכנה המשותף כולל את הכוונות, המטרות, שיטת

הפעלה ותיאומים. יש יתרון גדול ביותר שכל הפרטים הדרושים להפעלתה נמצאים בה. כל בורג במכונה, כל יחידה יודעת מה עליה לעשות כדי להכין ולבצע את חלקה במבצע. נוהלי קשר מפורטים, נתיבים, גובהי טיסה ועוד ועוד. הפרטים היחידים שחסרים לפעמים הם אלו שעשויים להשתנות בזמן ההפעלה, כמו מטרות לתקיפה, שעת ה־ש', וכדומה.

הדוקטרינה האווירית מהווה תשתית לתורות לחימה, לבניית מתארי לחימה (מתאר הוא קבוצה של תרחישים אפשריים) ולעיצוב דרכי מענה. הסוגיות המרכזיות הן: מהו סדר הקדימויות של המבצעים? אילו משימות תבוצענה ראשונות בכל מצב פתיחה? שאלת המפתח היא למי הקדימות, לשדות תעופה או לטילים? המטסים הראשונים בכל מתאר אמורים להיות בעלי אפקט דומיננטי להמשך הלחימה. במטסים הראשונים אפשר לנצל את כל הפוטנציאל של חיל האוויר: להפעיל כוח מרבי, לעשות הכנות ותכנונים מיטביים, ולצאת בצורה מסודרת למבצע.

המתארים תלויים בתנאי דומיננטי אחד – מי פותח במלחמה, ישראל או אויביה. בסיום השיקולים ממליצים מעצבי הדוקטרינה האווירית על לוח זמנים לשלושה מתארים לפתיחת מלחמה נגד מצרים וסוריה. יש שני מתארים בפתיחה ערבית, האחד שם את מצרים בעדיפות והשני את סוריה. מתאר שלישי הוא פתיחה ישראלית. הגה כך מציגה הדוקטרינה את שלושת המתארים להפעלת חיל האוויר ביומיים הראשונים.

הדוקטרינה האווירית שנכתבת זמן קצר לפני המלחמה היא מקיפה, יסודית, מקצועית וריאלית ברוב תחומי ההערכה פרט להערכת התוצאות. היא ביקורתית למדי ומצביעה באומץ לב על נקודות חולשה. היא מדגישה את הצורך ואת הקשיים באיתור מדויק של סוללות טילים ניידים, ומצביעה על פערים בגודל הכוח הדרוש להשגת המשימות. לדוגמה, כמות גיחות נדרשת במטס ראשון במלחמה עולה פי שניים על כמות הגיחות האפשרית. ולבסוף, אין תחושת דחיפות ודרישה לסגירה מידית של הפערים. ייתכן שהדבר נובע מההכנות הממושכות בחודשים הארוכים של כוננות כחול־לבן.

יחסי הכוחות ערב המלחמה

יחסי הכוחות ערב המלחמה הם בעלי חשיבות רבה לשלבי הפתיחה ולחופש הפעולה המדיני־אסטרטגי בהמשך המלחמה ולאחר סיומה. במהלך המלחמה

מתחילות לנוע רכבות אוויריות וימיות משתי המעצמות הגדולות אל לקוחותיהן, ונתוני הפתיחה מאבדים מחשיבותם. יחסי הכוחות הכמותיים אינם פחות חשובים מיחסי האיכות, הן של האנשים והן של מטוסים מכל הסוגים, חימוש, מערכי שליטה, מודיעין, לוגיסטיקה והגנה. (נתונים מפורטים ראה נספח נתונים כמותיים.)

לאחר מלחמת ההתשה מתפנים צבאות סוריה ומצרים להתכונן למלחמה הבאה. ההתכוננות כוללת התעצמות גדולה במערכות הגנה אווירית, שריון, חי"ר ואמצעי גישור וצליחה. גדל מאוד מספר החיילים. במצרים גדל מספרם מ־800,000 באמצע 1971 עד 1,200,000 לקראת המלחמה, גידול של 50 אחוז.[149] ככל שמתקדמות תוכניות המלחמה המצריות ומצטמצמות מטרות המלחמה, משתנים הדגשים של ההתעצמות. במיוחד מתחזקים זרוע ההגנה האווירית וכוחות החי"ר.

התפיסה המערבית של מלחמה מודרנית נשענת על מתקפה משולבת של כוחות אוויר ושריון, כדי לחדור עמוק לשטח היריב ולמוטט אותו. תפיסה זו מפריעה למודיעין הישראלי לאתר את השינוי בתפיסה המצרית ואת העובדה שכעת עומדת מולם צורת מתקפה אחרת לחלוטין, בעלת הרכב כוחות שונה, בעל אופי הגנתי ביסודו כיוון שתוכנית המלחמה המצרית עומדת לעבור למגננה מיד לאחר תפיסת רצועת שטח צרה מעבר לתעלה. בצפון מתעצמת סוריה בכוחות שריון ובמערך הגנה אווירית מתקדם יותר מהמצרי.

נקודת המוצא המצרית היא שחיל האוויר שלה חלש בהשוואה לישראלי. חלק ניכר מצמרת חיל האוויר המצרי נכלא מיד אחרי מלחמת ששת הימים, ובהיעדרם מתאפשר מהפך גדול בתפיסת ההגנה האווירית על שמי מצרים ואדמתה. המהפך הוא בעצם המעבר מהסתמכות על מטוסים בלבד להתבססות על מערכי טילים קרקע־אוויר ומטוסי יירוט ככוח משלים בלבד.

בשנים שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור מוקמים במצרים תשעה שדות תעופה חדשים. חמישה נוספים מותאמים למטוסי קרב. ביום כיפור קיימים שם עשרים וחמישה שדות בהשוואה לאחד־עשר בלבד במלחמת ששת הימים. בכל שדה תעופה נבנים דירים ממוגנים למטוסים, רובם, כארבע מאות, מהדגמים המשוכללים ביותר ובעלי שערים בעובי מטר וחצי בטון. ערב המלחמה יושבים במצרים כוחות משלוח מגוונים: העיראקים שולחים טייסת האנטר כבר באפריל; הלובים קונים ושולחים טייסת מיראז' מאוישת בטייסים מצרים; והפיקנטי מכל בסיפור הזה הוא שבמצרים יושבת

חצי שנה לפני המלחמה טייסת צפון קוריאנית של מטוסי מיג־21 מצריים ומוקצית להם גזרת אחריות.

מאז מלחמת ששת הימים ישנה עלייה במספר מטוסי הקרב גם במצרים וגם בסוריה. העלייה אינה מהותית, לא מבחינה כמותית, וחשוב מזה, גם לא איכותית. סוריה ומצרים ותומכיהן יוצאים למלחמת יום הכיפורים עם סוגי מטוסים מאוד דומים למטוסי מלחמת ששת הימים, כשהשדרה הרחבה שלהם הם עדיין מטוסי מיג־21 ומיג־17 עם תוספת של מטוסי סוחוי למיניהם, בעוד חיל האוויר הישראלי עושה קפיצה טכנולוגית מאוד משמעותית, עם המעבר למטוסים אמריקניים – סקיהוק ופנטום. מפציצי טופולב־16, שגם אותם אנחנו מכירים משלת הימים, גורמים להפתעה אמיתית עם פרוץ המלחמה כשמתברר שחלק מהם נושאים טילי קלט מונחי מכ"ם, שעושים צרות בתחילת המלחמה בתקיפת יחידות בקרה חיוניות באופיר ובמערב סיני.

שינוי משמעותי בעוצמה המצרית הוא מערך הטילים נגד מטוסים שגדל מאוד מבחינה כמותית ואיכותית גם יחד. המערכה נגד הטילים במצרים במלחמת ההתשה האווירית מאיצה את רכש סוללות הטילים. מדובר במהפך בתפיסה האסטרטגית שאין שני לו. מעשרים ושבע סוללות טילים במלחמת ששת הימים מגיעים המצרים עד 146 סוללות טילים, שמאורגנות בזרוע הגנה אווירית עצמאית שמקבלת עדיפות בכוח אדם, באמצעים ובמשאבים. תפקידה ליצור עליונות במרחב האווירי בחזית התעלה. בתחילת מלחמת ההתשה האווירית יש למצרים כשלושים סוללות מיושנות. בפרוץ מלחמת יום כיפור כבר יש בידיה כמעט פי חמישה מהמספר הזה, רובן באיכות טובה לאין שיעור: 72 סוללות סא־2, 64 סוללות סא־3, ובראשן כ־10 סוללות סא־6.[150] (ראה טבלה בנספח נתונים כמותיים.)

שיטת הפריסה היא שילוב בין סוגי סוללות שונים, שמחפים אחד על משנהו. בין הסוללות מפוזר מערך בעל אלפי קנים של תותחים נגד מטוסים. מערך משולב ומעובה של סוללות טילים ותותחים אמור להשיג ולשמור עליונות אווירית בשמי התעלה. בתכנון מלחמת יום כיפור יש למצרים הערכה מוצדקת שמטריית הטילים מסוגלת לספק הגנה סבירה לכוחות היבשה מול חיל האוויר הישראלי, ומאפשרת מתקפה מוגבלת במטרותיה.

מפעילי מערכות ומומחים סובייטיים יושבים במצרים. חלקם טכנאים וחלקם ביחידות מבצעיות, כמו יחידות לוחמה אלקטרונית, ומטוסי מיג־

25 סובייטיים המבצעים גיחות צילום מעל סיני בגובה רב. טייסי יירוט ישראליים יכולים רק לזנק, להסתכל, ולהתפוצץ מתסכול בניסיונות כושלים חוזרים ונשנים ליירט אותם.

בשנה האחרונה לקראת המלחמה מגיע נשק הרתעה נגד תקיפות ישראליות של העומק האזרחי – מטוסי מיראז' 5 לוביים וטילי קרקע־קרקע מסוג סקאד המופעלים על ידי הסובייטים. שתי מערכות אלו, שיכולתן המבצעית דלה ביותר, מצליחות להרתיע את מנהיגי ישראל מפני הפצצות אסטרטגיות בעומק מצרים.

גם בסוריה אין קפיצה טכנולוגית פרט למערך סוללות סא־6, אך הגידול הכמותי מרשים. מספר המטוסים קופץ מפחות ממאה מטוסים ערב ששת הימים ל־370 בתחילת מלחמת יום הכיפור. במלחמת ששת הימים אין בסוריה ולו סוללת טילים אחת. טילים ראשונים מגיעים בטפטוף ב־1968. מלחמת ההתשה האווירית אינה מאיצה את רכישת סוללות טילים. הזינוק בהצטיידות כמותית ואיכותית נעשה רק שנתיים לפני המלחמה, כאשר נשיא סוריה מתחיל להכין את צבאו למלחמה הבאה. (ראה נספח נתונים כמותיים.)

בתחילת 1971 יש לסורים רק שש סוללות סא־2 מיושנות. אך עד לתחילת מלחמת יום כיפור המערך מתעצם פי 6.3 מבחינה כמותית. והרבה יותר מבחינה איכותית. רוב הסוללות הן מהסוגים סא־3 ו־סא־6. 'הבום הגדול' הוא באביב־קיץ 1973, חודשים ספורים לפני המלחמה: קפיצה פתאומית ברכש סוללות הטילים, סוללות סא־6 ו־סא־3, שמתארגנות בשלוש חטיבות בחזית רמת הגולן.[151]

♦

מנגד, גם התעצמות חיל האוויר הישראלי היא ללא תקדים. נתח גדול מתקציב הביטחון מוקצה לחיל האוויר הישראלי, אך חלק נכבד ממנו נדרש לתעסוקה מבצעית, להכשרת צוותות אוויר למטוסים החדשים ולמילוי מקומם של טייסים הרוגים, פצועים, שבויים ואחרים שמפסיקים לטוס. חלק מרכש המטוסים נועד לסגור פערים של מטוסים מופלים ומטוסים מיושנים. על אף ההקצאות הגדולות התעצמות חיל האוויר מפגרת אחרי תוכניות ההתעצמות ב־22 אחוז.

בידי חיל האוויר 383 מטוסי קרב, מתוכם מאה מטוסי פנטום. שמונה מטוסי צילום, 70 מסוקי סער, ו־44 מטוסי תובלה.[152] (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.) אולם השוואה כמותית אינה משקפת יחס כוחות אמיתי כיוון שיחסי האיכות חשובים לא פחות. יחסי איכות כוללים איכות טייסים, מפקדים, מטוסים, מערכי טילים נגד מטוסים, מערכות שליטה, בקרה, תקשורת, לוגיסטיקה ומפעיליהם. אין כלים יעילים להערכת יחסי עוצמה איכותיים וכוללים באותה תקופה.

יחסי הכוחות הכמותיים גרועים מבחינת ישראל, אולם איכות מטוסי הקרב של ישראל עולה במידה ניכרת על אלו הערבים, במיוחד למשימות תקיפת מטרות קרקע. במסוקים, יחסי האיכות אינם מסוגלים לפצות על היחס הכמותי לרעת ישראל. נתון בולט מאוד הוא יחס כוחות בסוללות טילים קרקע־אוויר – היריב העיקרי של חיל האוויר.

מבחינת יחסי הכוחות היבשתיים מול צבאות מצרים וסוריה, היחס הכמותי בטנקים הוא 1:2 לרעת ישראל, אם כי במספר הדיוויזיות המשוריינות, מדד חשוב ביחסי הכוחות היבשתיים, יש לצה"ל מספר כמעט כפול מאלו של מצרים וסוריה גם יחד. אך במטוסי קרב היחס גרוע הרבה יותר – 1:3.6. במסוקים 1:4.6, ובסוללות טילים 1:15.2.[153] (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.) לנחיתות כמותית יש משמעות במלחמת שחיקה כמו מלחמת יום כיפור, על אף העליונות האיכותית של חיל האוויר הישראלי. ניתוח המשמעויות של ניתוח ההקצאות, מידת מימוש התוכניות ויחסי הכוחות מביא למסקנה שבפועל, שפת התקציב אינה תואמת את ההצהרות על תפקידי חיל האוויר וחשיבותו.

פרק 7: "באמ"ן ההיררכיה קובעת את ההערכה"[154]

בעלי העניין החליטו לחתום על החוזה בתנאים המוכרים לנו. הם ינחתו לחתימה בשבת לפני חושך. שניהם יבואו ביחד, ואין להם שותפים.

ראש המוסד צבי זמיר[155]

ככל שחולפות השנים מאז מלחמת יום כיפור גדל מאגר הידע בסוגיית ההפתעה וההתרעה לקראת המלחמה, נחשפות עובדות חדשות ששופכות אור על פרשיות עלומות, ומתעשר המחקר.[156] הפתעת כמו מתקפת הפתע הערבית בתחילת מלחמת יום כיפור נועדה להשיג יתרון צבאי באמצעות ערעור כושר הלחימה של האויב, גרימת הלם פסיכולוגי והוצאת קברניטי האויב ויתר מרכיבי העוצמה שלו משיווי משקלם.[157] "הפתעה היא התופעה הרגילה".[158] הפתעות שנלמדו היטב הן מתקפת הפתע היפנית בפרל הרבור, ומתקפת הפתע הגרמנית נגד ברית המועצות.[159] ישראל הופתעה ב־1960 מהחדרת כוחות לסיני, בפרשה שנקראה לימים מבצע רותם,[160] וכניסת כוחות מצריים לסיני לקראת מלחמת ששת הימים. הפתעות אלו היו אמורות להכין את ישראל לאפשרות של הפתעה ערבית, לכן עד היום כה צורב העלבון בקרב אנשי אגף המודיעין במלחמת יום הכיפורים. ניסיונות רבים נעשים למיון ההפתעה לתופעות שונות כדי לבחון כל תופעה לעצמה.[161] אחד מסוגי ההפתעה שמופיע גם במלחמת יום כיפור הוא הפתעה טכנולוגית,[162] כאשר הצד המפתיע מפתח מערכת נשק בשילוב דוקטרינה וטקטיקה מתאימות ומנצל אותן להפתעה בשדה הקרב.[163]

♦

היעדר התרעה מוקדמת על פריצת מלחמת יום כיפור הוא גורם מפתח להתנהלות צה"ל וחיל האוויר במערכות הבלימה בדרום ובצפון. ההתרעה

על מלחמה קרובה היא תפקידו המרכזי של המודיעין.[164] ההתרעה נידונה מנקודות מבט שונות המשלימות זו את זו.[165] גורמים מכשילים הם קושי באיסוף, עמימות הידיעות, הונאה, קשיי הערכה, קונספציות מוטעות, כשלים קוגניטיביים הנובעים מאופי הארגון המודיעיני, לחצים סביבתיים, קשרי קברניט־מודיעין, לקחים מוטעים מהעבר ועוד. קשיים אלו מתחזקים עקב הקשרים ההדדיים ביניהם.[166] גם כאשר מאבחנים כשלי תפיסה עדיין אין זה מונע שגיאות.[167] "הפתעה שהוכנה כהלכה, טכנולוגית, צבאית־מערכתית ומודיעינית. כזאת שלוקחת בחשבון את הזמן והשעה הנכונים ומבינה את תפיסותיו וחולשותיו של היריב, היא בעלת סיכוי סביר להצליח".[168] למרות הטכנולוגיות לאיסוף מידע ועיבודו שנמצאות בתאוצת פיתוח גבוהה יותר.

ישראל, בעלת עומק אסטרטגי קטן, זקוקה להתרעה אסטרטגית יותר ממדינות גדולות בשטחן. אהוד ברק, בתקופת היותו ראש אגף מודיעין, קבע: "ההתרעה המודיעינית היא נקודה ארכימדית בתפיסת הביטחון שלנו. בהיעדר יכולת התרעה אי אפשר, לדעתי, לקיים אורח חיים נורמלי במדינת ישראל ובה בעת לתת תשובה מלאה לאיום של צבא האויב".[169]

לפני מלחמת יום כיפור, מערך המחקר מוגבל עדיין ביכולת עיבוד המידע, מתודולוגיות ושיטות מחקר מודרניות לצורכי שיפור ההתרעה בפני מתקפת פתע. אך מערכות עיבוד נתונים אינן חזות הכל. המודיעין ומערך ההתרעה אמורים לנסח תיאוריות ושאלות באורח לוגי, בהתמודדות עם שפע של נתונים, עובדות, והנחות הנתונות תחת המלחציים של אישוש והפרכה.[170] גופי מחקר מודיעיני מבוססים על אנשים פתוחים יחסית לגופים אחרים בצבא, עקב עיסוקם שהוא אינטלקטואלי יותר מרוב העיסוקים הצבאיים.

במלחמת יום כיפור נתקלות זרועות היבשה והאוויר בהפתעות טכנולוגיות בצד תורות לחימה חדשות.[171] ועדת אגרנט קובעת: "יישום טכנולוגיות אלקטרוניות מתקדמות במערך הטילים מאפשר שתי צורות הפתעה שאכן הופעלו: האחת היא עיתוי בלתי צפוי, והשנייה שיטות לחימה בלתי צפויות. בשתיהן הופתענו. לא היתה תשובה מול מערכות נשק נגד טנקים ולא היה פתרון מהיר לשיתוק הטילים נגד מטוסים של האויב".[172]

אחד מייעודיו של המודיעין הוא לזהות, להתריע ולמנוע אותן. תפקידי

המודיעין הטכנולוגי הם לחשוף את היכולות של מערכות טכנולוגיות, את הפרמטרים הטכנולוגיים שלהן, את חולשותיהן ונקודות התורפה שלהן, וכיצד יבואו לידי ביטוי בלחימה.[173] כל אלו כדי שאפשר יהיה לפתח מולם אמצעי נגד התקפיים והגנתיים, טכנולוגיים ומבצעיים.[174] כך, למשל, מערך סוללות סא־6 מפתיע את חיל האוויר הפתעה כפולה ומשולשת. האחת – הערכה מוגזמת של טווח הטיל שגורמת למגבלות מוגזמות בהפעלת מטוסים. השנייה – תעלומת הפרמטרים האלקטרוניים של הסוללה והטיל, שמונעת פיתוח אמצעי הגנה אלקטרוניים מפני מכשיר המכ"ם והטיל עצמו. השלישית – הערכת חסר של ניידות הסוללות.[175]

ההתרעה על מלחמה קרובה היא תפקידו המרכזי של המודיעין במדינת ישראל.[176] התחרות בין הפתעה להתרעה היא מרוץ על זמן.[177] הצד המפתיע מנסה להיערך ולתקוף בזמן קצר יותר מאשר הזמן הדרוש לאסוף, לנתח, ולהגיע למסקנה כי הפתעה בפתח ולהתריע עליה בצירוף הזמן הנדרש לפרוס כוחות מול הכוח המפתיע. במרוץ כנגד הזמן, תרומת הטכנולוגיה עשויה להיות משמעותית.[178] לקראת מלחמת יום כיפור הזמן הנדרש להפתעה מתקצר מאוד בעקבות הגדלת הניידות ביבשה, באוויר ובים, חיזוק והארכה של טווחי האש, שילוב טילים קרקע־קרקע, ומערכות שליטה מהירות.

ההתרעה אף היא הולכת ומקצרת את משך הזמן הדרוש לה. אמצעי מודיעין רגישים לאיסוף עובדות מרשיעות וסימנים מעידים, מערכות עיבוד נתונים ומערכות הפצת מידע יותר מהירות גורמות לשינוי משמעותי בקיצור משך הזמן הדרוש להתרעה.[179] לקראת מלחמת יום הכיפורים יש למודיעין הישראלי תמונת מצב ברורה של היערכות צבאות סוריה ומצרים, בעיקר הודות ליכולות חדשות של אמצעי איסוף צילומי, מודיעין תקשורת (קומינט) ומודיעין אותות (סיגינט). כל שחסר לו הוא הבנה של כוונותיהם. הטכנולוגיה המודרנית משפיעה על שני צדי המאזן, השאלה היא אם יש לה השפעה חזקה יותר על אחד משני הצדדים.

במרוץ על קיצור משך זמן ההתרעה על מלחמת יום כיפור אין להסתפק בכך שההתרעה תקדים את ההפתעה. עליה להקדימה בשיעור זמן מספיק כדי שאפשר יהיה לערוך את הכוחות למגננה או להרתעה מפני מתקפת הפתע. לדוגמה: אחת הסיבות שמונה ועדת אגרנט להפתעה בפריצת מלחמת

יום הכיפורים היא הבטחת אגף המודיעין לתת התרעה ארוכה יותר ממשך הזמן הדרוש לגיוס המילואים ופריסתם בחזיתות.[180]

שיפור מערכות מודיעין עתירות טכנולוגיה עשוי להקדים את ההתרעה, ומערכות נשק חדישות, בשילוב דוקטרינה הגנתית גמישה שממצה את תכונותיהם, עשויות לקצר את קבוע הזמן של היערכות למגננה. לכן אפשר כיום, יותר מבעבר, להשיג התרעה והיערכות הנדרשות כדי לקדם פני הפתעה.[181] התרעה בפני הפתעה טכנולוגית אמורה לחשוף את היכולות והחולשות של מערכות טכנולוגיות, וכיצד יופעלו בלחימה,[182] כדי שאפשר יהיה לפתח מולם אמצעי נגד התקפיים והגנתיים, טכנולוגיים ומבצעיים.[183] אך טכנולוגיה אינה חזות הכל, המאזן הפתעה־התרעה עדיין תלוי בתפקודם ובהחלטותיהם של בני האדם, והמסקנות בהקשר הטכנולוגי אינן מכוונות להפחית ולטשטש את חיוניותו של גורם האדם במאזן הפתעה־התרעה או בכל סוגיה מרכזית אחרת. חולשות המוח האנושי נותנות לנו שיעור מר וכואב בהפתעת מלחמת יום כיפור.

"התנאי המרכזי הוא שינוי מהותי במאזן הכוחות האווירי"

אלוף אלי זעירא[184]

ההתרעות החמות על התקרבות המלחמה באות מהזירה הסורית. סא"ל חגי מן קציו המודיעין (קמ"ן) של פיקוד צפון במלחמה מתאר את סיפורה של החמצה: "אנחנו בפיקוד צפון עצבניים כבר זמן רב. הסורים מתגברים ובונים כוח. כל צילום שמצלם חיל האוויר מגלה עוד חטיבת טנקים. המערך מתחיל להיות צפוף דווקא לקראת סוף הקיץ, כשהם צריכים להתחיל לצאת לעורף. לאחר קרב האוויר הידוע ב־13 בספטמבר 1973 אנשי אגף המודיעין מסבירים את ההיערכות ברצון הנקמה הסורי לתגובה מוגבלת. הם אומרים: 'הסורים רוצים להגיב על הבושה הגדולה כי תמיד הם מגיבים כדי לשמור על כבודם. הסורים הולכים לעשות משהו מוגבל.' אמרתי להם: 'זה לא התחיל היום, זה לא נגמר מחר.' חקה [אלוף יצחק חופי] גם הוא לא קיבל את הסברי הסרק הללו. גם הוא אמר שיש כאן תהליך שהתחיל הרבה לפני קרב האוויר.

"הסורים מתחילים לאייש את הטק"א ויוצאת הוראה לא לטוס קרוב לקו. אך אנחנו ממשיכים לטוס עם הפייפרים [מטוסים קלים] לתצפית. אמנם טסים נמוך יותר ובזהירות. הם חכמים, לא מחממים את הגזרה ולא יורים. אבל הפייפר הראשון שממריא במלחמה מופל מיד ליד מוצב 107.

"חקה נעשה מודאג מיום ליום ומצליח להשיג מדדו תגבור קטן. בימים האחרונים של ספטמבר מגלים בצילומים ציוד גישור ב'כמויות מסחריות' ולא מסיקים מסקנות אף על פי שזהו ציוד התקפי. אני מעלה את הנושא לאמ"ן והם, בכל דיווח שלי התשובה היא 'יש לנו חומר שאינך מקבל. אנחנו יודעים טוב יותר'. אותו יחס הכרתי גם כשהייתי קמ"ן פיקוד מרכז. אולם ידעתי שכשאתה יושב בשטח אתה חי ונושם אותו יום־יום. אף אחד מאמ"ן לא ביקר ברמת הגולן, אף אחד לא בא לראות. הרי אפשר לראות בעיניים את הטנקים, התותחים, הטילים. בוקר־בוקר הייתי נכנס אל חקה ומעדכן אותו. הוא הסתובב בעצמו בשטח וראה הכל. מזלי שהיה לי אלוף פיקוד כזה.

"מראש השנה מתחילות תצפיות לדווח כל ערב על שיירות עם 'עיני חתול' [אורות קטנטנים] נעות מהעומק הסורי לחזית. בצילומים בבוקר לא מגלים שום דבר. ההערכה שלי היא שהסורים ממשיכים להתעצם בקו הקדמי. בלילה האחרון של ספטמבר השיירות גדולות מתמיד. גייסתי בניגוד להוראות שתי חוליות תצפית ארוכות טווח, ותגברתי חוליות נוספות. באמצע תדרוך התצפיות לקראת אור ראשון, שנועד לעשות הצלבה בין החוליות לאיתור לאן מגיעות במדויק השיירות, מצלצל אבי יערי ואומר שהמלחמה עלולה לפרוץ. אנחנו לא מופתעים, אנחנו מצפים להודעה הזאת. היא נופלת על מצב שיש לסורים 800 טנקים, סוללות חת"ם, טק"א פרוס, ציוד גישור, שיירות אספקה. מה הסורים צריכים? רק פקודה ולנוע. על קרקע כזאת נופלת הידיעה, הרי אנחנו בפיקוד בעצם רק מחכים לידיעה הזאת.

"בבוקר מצלצל אריה שלו [ראש מחלקת מחקר]. אמרתי לו שהידיעה תואמת את המצב. והוא קוטע אותי בגסות, 'לא אמרו לך שזאת ידיעת תרגיל?' ואני בשלי, 'אריה, אתה ראש מחלקת מחקר, כל האורות אדומים, כל האורות דולקים, ואתה אומר לי תרגיל?' אמרתי לו: 'בשבילי נגמרו סימנים מעידים. כל האלמנטים ההתקפיים שהם צריכים – כבר יש להם. תורת הלחימה אומרת שהם צריכים רק פקודה כדי שיזוזו במידי. לי הסימנים נגמרו.'

"נודע לנו שחטיבה 47, שבדרך כלל נמצאת בצפון, ליד חומס, מודיעה למאפייה שאת הלחם ישלחו לנ"צ בדרום הרמה, שם זיהינו חטיבת טנקים לא ידועה, ולפי הידיעה הזו זיהינו אותה. לזיהוי יש חשיבות רבה להתרעה על מלחמה. החטיבה הוקמה לפני כשנתיים כדי לשמור על המשטר בחומס, מפני 'האחים המוסלמים'. במבצע ארגז נלקחו חמישה גנרלים בשבי לצורך

חילופי שבויים. אחד מהם סיפר על הקמת חטיבה 47, ואמר שלא יוציאו אותה מחומס לרמת הגולן אלא רק לצורך מלחמה.

"והנה אנחנו מאתרים אותה, אלא שאיש אינו מחבר את הידיעות ומגיע למסקנה שזהו סימן מעיד ממדרגה ראשונה. אני שומע זאת מעמוס גלבוע [קצין בענף סוריה] לפני ארבע שנים בהרצאה שהוא מספר מעל הבמה. בכנס אזרחי גלוי באפעל. החטיבה נמצאת בגזרה הדרומית, עובדה שמאששת את ההערכה שלי שמוקד ההתקפה יהיה בדרום הגזרה.

"ב־4 באוקטובר נודע לנו שממחר נאסר על הכפריים בגזרה הדרומית לצאת למרעה או לשדות בקרבת הגבול. אני אומר לעצמי: 'או, הנה, יש לנו גם מועד, יש לנו גם מאין תבוא המתקפה. מקום וזמן.' מה עוד צריך כדי להבין שיש מלחמה?"[185]

משלים את התמונה ראש ענף סוריה במלחמה, סא"ל אבי יערי, בנו של מנהיג מפ"ם הנצחי. הוא מתאר בלשון מתונה למדי את סיפור המודיעין ושגיאותיו שאין מחילה עליהן: "בסוף ספטמבר נפגש [מלך ירדן] עם גולדה מאיר ואמר לה שהמצרים והסורים החליטו שאם לא תחול תזוזה מידית בתחום המדיני, הם יוצאים למלחמה. הוא אפילו אמר שהם נמצאים במה שנקרא pre-jump positions, לקראת זינוק, בעמדות קרב. איש מאמ"ן/מחקר זוסיה קניאזר, שהיה מיועד לשמוע מה שהתרחש, הגיע למסקנה שהוא שומע מלחמה. אחרים חשבו אחרת. קניאזר הרים טלפון אלי ושאל אם אני יודע מה הולך בסוריה. וכששאלתי למה הוא מתכוון, הוא אמר לי, 'יש אינפורמציה לא רעה שמה שהולך בסוריה זו מלחמה.' עובר הלילה, שום דבר לא קורה. בבוקר הלכתי לממונה עלינו, אריה שלו, ושאלתי אותו אם אמנם יש ידיעות כאלה וכאלה שנוגעות לסוריה, שאני ממונה על הערכת המודיעין שלה.

"התשובה שקיבלתי היתה שיש ידיעות אבל איני אמור לקבל אותן. אמרתי בתגובה שהוא עושה דבר מאוד לא בסדר, שאני, כממונה על ההערכה, לא מקבל את הידיעות. הוא כעס עלי. אחרי זה נקרא קניאזר לאריה שלו וננזף על שנהג שלא כשורה בסודות מדינה רגישים שסומכים עליו שיטפל בהם כהלכה".[186]

במכתב למחבר מבהיר יערי: "לפחות בשבועיים האחרונים אמרנו בענף שלי שסוריה מכינה מלחמה, נקודה".[187] וממשיך: "בהחלט אפשר להגיד שדאגנו עד כדי כך שהרגישות עלתה לקצה המתח אצלנו. לאחר חצות

בתחילת 1 באוקטובר צלצל אלי נציג בכיר של המחקר בשמו של אריה שלו, ואמר שיש ידיעה ממקור זה וזה, שהמצרים והסורים יפתחו אותה במסווה של תרגיל למחרת, ב־1 באוקטובר. החלטתי שאני פועל על דעת עצמי. הרמתי טלפון לקמ"ן צפון, חגי מן, ואמרתי לו, 'אדוני היקר, יש לנו עכשיו קישור להכנות של מצרים, יש לנו עכשיו מקור שאומר שזו מלחמה שאולי תתחיל מחר, ועכשיו אתה צריך להרים את הפיקוד. זו דעתי.' וזה מה שהוא עשה. הכניס באותו לילה את הפיקוד לכוננות. בבוקר היה שקט. אלוף הפיקוד שאל מה פתאום יערי וחגי עושים לנו פה כוננות. בבוקר, לפני ישיבת ההערכה אצל ראש אמ"ן, לוקח אותי אריה שלו לפינה לנזיפה קשה על כך שאני, על דעת עצמי, הודעתי שמדובר במלחמה ולא בתרגיל, אף על פי שניתנה לי הערכה מפורשת שמדובר בתרגיל.

"היתה גיחת צילום ב־5 באוקטובר, אחרונה לפני המלחמה, וסא"ל קותי מור הוציא לקט מודיעין לפנות ערב, שהצבא הסורי נכנס לעמדות קרב. ללקט הזה קרה מה שקרה עם ידיעה אחרת, והיא ידיעה שהגיעה ממקור בכלל לא רע, בתחום המדיני, שהודיע שהוצאת המומחים ומשפחות הסובייטים נובעת כיוון שהסובייטים יודעים שזו מלחמה. שתי הידיעות הללו הוסיפו משקל לנושא המלחמה, שתיהן לא הגיעו לקברניטים אלא בבוקר".[188]

האם הגיעו לבני פלד במשך הלילה?

♦

יום שישי 5 באוקטובר הוא ערב יום כיפור. באותו ערב רס"ן אילן תהילה הוא הקצין התורן במרכז ההפצה של אמ"ן. שבוע לפני המלחמה, הוא אומר, הקדישו באמ"ן הרבה מאוד זמן לדיונים ארוכים על האפשרות שמלחמה עומדת לפרוץ. קצינים כמעט נמנעים משינה. לכן הוא מופתע להיווכח שרווקא כאשר יריעות חדשות מצטברות, הולכים הקצינים הביתה. בשלוש וחצי הוא נשאר כמעט לבד במערכת אמ"ן.

ועכשיו הוא לבד כאן. ערב יום כיפור, וכולם הלכו הביתה. נראה לו מוזר ומטריד מאוד שמשאירים אותו לבד לפני החג. החומר שמתריע על מלחמה נמצא כבר ב־4 באוקטובר בלילה. הדיווח כולל ידיעות ראשונות על הוצאת משפחות של מומחים רוסים. הוא מנסה לבדוק בבוקר 5 באוקטובר אם

ביניהם יוצאים גם מומחים כי יציאה כזאת מחזקת את ההתרעה. באותו יום לפני הצהריים מתקיימת סדרת דיונים בדרגי פיקוד גבוהים והשאלה שעולה בהם היא משמעות פינוי המשפחות. היום אנחנו יודעים שהפינוי מתחיל ב־3 באוקטובר, לאחר שהשגרירים הרוסים בקהיר ובדמשק זומנו לסאדאת ולאסד שהודיעו שהם עומדים לצאת למלחמה נגד ישראל בימים הקרובים.[189]

לאחר שכולם עזבו מגיע לפתע לשולחנו דיווח נוסף, ברור וחד. כאן עלינו להתערב בסיפורו של אילן תהילה ולהוסיף מדוח ועדת אגרנט: "ב־5 באוקטובר בשעה 17:30 נתקבלה אצלנו ידיעה מוסמכת שלפיה סוריה מרחיקה את המומחים הרוסים יחד עם משפחות הדיפלומטים. **הסורים נימקו את ההחלטה בכך שבכוונת מצרים וסוריה לפתוח במלחמה נגד ישראל**".[190]

לאילן תהילה ברור כשמש שעומדת לפרוץ מלחמה. על סמך תחושה זו והמידע הנמצא בידיו הוא מדווח כדי לקבל הוראות, ונוקט צעד נוסף ומבקש מהתורן המקביל לו במודיעין חיל האוויר לבדוק אם יש עלייה של מומחים למטוסים. "ביקשתי שיבדוק לי את רכבת האוויר, תדירויות, איזה סוג של אנשים, אם מדובר רק במומחים או גם במשפחות", הוא אומר ומודיע לו שבכוונתו להוציא לקט התרעה על מלחמה. "עד כמה שאני הבנתי, הבחורצ'יק רשם את הדברים שאמרתי, הודיע למפקדים שלו שאמור לצאת לקט כזה, את תוכנו, ושמחכים לידיעות מפורשות יותר על רכבות אוויר".[191] הודעה כזו כנראה אינה מגיעה לבני פלד.

תהילה מתקדם בהתקשרויות הטלפוניות לפי הסדר. מתחיל בראש המדור, ממשיך לראש הענף, שאומר לו להעביר את הידיעה לגורם יותר גבוה. הגורם אחריו הוא עוזר ראש מחלקת מחקר [אל"מ גיורא גרא] שאליו הוא מגיע בערב יום כיפור, בערך בשבע בערב. הוא ישן, אשתו מסרבת להעיר אותו, ולא נותר לו אלא להתקשר לראש מחלקת מחקר, אל"מ אריה שלו, וגם הוא לא מקבל החלטה. כמי שעסק בהונאות, יודע אילן שאחד הקשיים בהונאה הוא לתכנן את רמת הידיעות האמיתיות כדי להכניס את הבומבות בסוף.

שעות יקרות מפז חולפות עד שאילן תהילה מגיע לראש אמ"ן וזה כבר מאוחר, בסביבות אחת־עשרה בלילה, אם לא מאוחר יותר. משחק הטלפונים ארך שעות, יותר משש שעות יקרות מפז. תהילה נלחץ יותר ויותר, עוד רגע

פורצת מלחמה, ואלו מתווכחים על מילה פה, מילה שם. ראש אמ"ן עצמו אומר שהוא מחכה לאינפורמציה מסוימת כדי לדעת אם הדיווח אמיתי או לא.[192] אילן לא יודע על מה הוא מדבר.

תהילה בטוח שברור לכולם שיש צורך בלקט התרעה. מרגע הגעת המידע ועד יציאת התרעה החוצה אסור שתחלופנה יותר משלושים עד שישים דקות. הפעם העברת המידע מתנהלת טלפונית לבתים. קצינים מתחילים להופיע בשלוש וחצי בבוקר. שתים־עשרה שעות לאחר שהידיעה נכנסת! הוא עובר שבע פעמים שינויים והדבקות. כמה דקות לפני הפצת הלקט מגיע הדיווח של ראש המוסד שהיום תפרוץ מלחמה. כל המאבק של תהילה על לקט ההתרעה כבר לא שווה פרוטה. הלקט מאבד את הערך ההתרעתי שלו. שתים־עשרה שעות של התרעה מבוזבזות לשווא.

היום אפשר רק לדמיין שניתן היה להזיז את גלגלי גיוס המילואים לפני כניסת יום כיפור, לדמות שדרו יושב קומה אחת מתחת לאילן תהילה, מרחק של שמונה מטרים בלבד, כל העולם סביבו רועש ורוגש, ואל דרו לא מגיע דבר. ותהילה לא מעלה בדעתו לשבור את הכלים ולדלג אליו במדרגות ואולי לשנות את מהלך ההיסטוריה.[193]

♦

באותו לילה ארוך בין שישי לשבת 5-6 באוקטובר, במקביל למרוץ נגד הזמן של אילן תהילה ממרכז הדיווח של אמ"ן, מתרחש מרוץ נוסף על ההתרעה. מאירופה מקבל ראש המוסד, אלוף צבי זמיר, קריאה לפגישה דחופה עם ידיד אמין ובעל ידע רב. גם כאן רב הנסתר על הנגלה. צבי זמיר הוא גבר כחוש ובעל מראה סגפני, וסיפורו מתון ושקט כאילו הוא מדווח על ספר בדיוני ולא על אירוע מכריע בתולדות ישראל.[194]

גולדה יורשת אותו מאשכול. כעבור זמן קצר לומדת להכירו. בין שניהם שוררים יחסי אמון ויחסי עבודה מצוינים. גולדה מאפשרת לו להיפגש איתה בכל שעה שירצה. לפחות אחת לשבוע, יחד עם תא"ל ישראל ליאור, המזכיר הצבאי שלה. הוא נוהג לדווח לה על כיוונים בעבודת המוסד, ותמיד היא מבקשת לדעת אם שר הביטחון יודע. זמיר חש שלא בנוח, הוא יודע שהקשר בין שר הביטחון לגולדה בעייתי בכל מה שנוגע לשליטה על המוסד.

שר הביטחון משה דיין הוא דומיננטי וריכוזי, אין כמעט שום עניין

ביטחוני או מדיני־ביטחוני שאינו מותנה בהסכמתו. גולדה בדרך כלל לא מתערבת בנושאי מודיעין צבאי. כשיש חילוקי דעות בין המוסד לאמ"ן, דיין תמיד תומך באמ"ן. מדוע? כיוון שהוא נותן יותר אמון באמ"ן, אומר זמיר, והחשיבה שלו היא על בסיס נאמנות ארגונית. מצב זה משתנה אחרי מלחמת יום כיפור, למעשה תוך כדי המלחמה. רוב הדיונים אצל שר הביטחון מתרחשים ללא השתתפותו של זמיר. בשלב מאוד מוקדם הוא שואל את דיין: "לאן אתה חושב שהמצב יגיע? זה לא יהיה מצב סטטי לעולמים". דיין עונה כדרכו: "אל תלמד אותי מה יהיה". אך ראש המוסד עומד על שלו.

בזמן הפגישה בין המלך חוסיין לגולדה מאיר נוכח ראש המוסד בחדר. המלך לא נוקב בתאריך לפריצת מלחמה. הוא אומר שיש הכנות למלחמה, שיש לחפש פתרון מדיני. אבל אינו יודע מתי תהיה. מברקים מגיעים למוסד עוד לפני הפגישה הזאת, ולפיהם המצרים עומדים לפתוח במלחמה, והסורים יצטרפו בעקבות הערכה של המומחים הסובייטים שהסורים יכולים לכבוש את רמת הגולן בשלושים ושש שעות, אם יפתחו סימולטנית במלחמה יחד עם המצרים.

כעת למקור הבכיר. לפי דיווח עדכני, המקור הוא ד"ר אשרף מרוואן, חתנו של עבד אל־נאצר, נשיא מצרים עד לאחר מלחמת ההתשה, ואיש סודו של הנשיא אנואר סאדאת.[195] (מרוואן מצא את מותו ביוני 2006, לאחר שנפל או הופל ממרפסת ביתו בלונדון.) ראש המוסד נפגש פעמים מספר עם מרוואן שמספק את ההתרעה האחרונה. בשיחות עם גנרלים מצריים הם אומרים למרוואן שעדיין אינם מוכנים למלחמה. למה לא מוכנים? כי קיבלו מעט מדי גשרים לצליחה, הם קיבלו אמנם טילי סא־6, אבל לא מספיק. ייתכן שגם הסקאדים מהווים גורם. הם מקבלים סקאדים, אבל אף פעם לא מזכירים אותם. מה שהם מזכירים, מה שחשוב להם מאוד, אלו המיראז'ים ארוכי הטווח שיש ללוב. סביב מערכות אלו עולות אולי שלוש פעמים התרעות של ממש. לעומת זאת באמ"ן יש גם הערכה שמרוואן הוא בכלל סוכן כפול.

אשרף מרוואן משרטט את התוכנית האסטרטגית כפי שהוא קורא אותה. הוא מספק נתונים במסמכים ובפרוטוקולים על נתוני ההצטיידות. הוא מסמן כוונות, עד כמה שניתן לסמוך על כוונות של איש הפכפך, לדעתו, כמו הנשיא סאדאת. יש מידע איך יילחמו אבל לא על התוכנית הכוללת. אבל המידע של מרוואן מאמת את ה'גראנד פלאן' – התוכנית האסטרטגית. הדיווחים שלו נבדקים ונמצאים אמינים.

ראש המוסד זמיר ממתין בחדרו בלילה שבין 5 ל־6 באוקטובר, אי־שם בעיר זרה, לפגישה המכרעת עם אשרף מרוואן. מחוגי שעון המלחמה נעים בקצב קבוע וקרבים לשעת האפס. אך לראש המוסד עדיין אין מושג עד כמה קרובה שעה זו. כאשר הפגישה נפתחת סוף־סוף, דוחק ראש המוסד את הסוכן לפינה ותובע לדעת: כן מלחמה או לא מלחמה. אשרף מרוואן די היסטרי, מגיב בהרמת קול וקורא פעם אחר פעם: "אני לא יודע, זה יכול להיות, זה יכול לא להיות".

צבי זמיר שואל על יסוד מה הוא אומר שהצליחה יכולה לצאת לדרך, ומרוואן עונה: "מפני שסאדאת מדבר על מלחמה, מפני שהוא פורס את דיוויזיות החי"ר והוא ערוך כמי שמוכן למלחמה. אבל יש לנו עסק עם מנהיג שכבר אמר ולא עשה. אז אתה בא ושואל אותי? אני אומר לך, אני לא יודע". הערכתו של מרוואן שסאדאת הולך למלחמה היא על בסיס מידע. ההשערה שאולי ייעצר ברגע האחרון נשענת על רק תחושות בטן וניסיון העבר שלו. הפעם מצליח ראש המוסד זמיר להוציא מידע חיוני בעוד מועד.

לפתע ברורה הדחיפות והקריטיות של נסיעתו. כשהוא עוזב את הארץ שעות מספר לפני כניסת החג מתכוננים כולם ליום כיפור שלֵו ושקט. והנה עומד מולו אדם בעל ידע ואומר לו שמחר תפרוץ מלחמה. הוא מתחבט באשר לאפשרות של פריצת מלחמה. עליו לאמוד את הסיכויים על יסוד מה שהוא שומע. ראש המוסד מכיר את מרוואן היטב, ומבין שאינו בטוח. כך מתנהג סוכן כפול? הוא יודע שבישראל מצפים לטלפון שלו בקוצר רוח, שהמילה שלו תהיה מכרעת בשאלה אם לגייס מילואים.

לקראת מלחמת ששת הימים נשלח ראש המוסד דאז מאיר עמית כדי לברר אם ארצות הברית נותנת אור ירוק לישראל לפתוח במלחמה. גם עמית לא קיבל תשובה חותכת ולא נפגש עם הנשיא או עם שר החוץ, אך ידע לקחת אחריות ונתן 'אישור' בשם האמריקנים. החלטתו של ראש המוסד צבי זמיר ברורה גם בלעדי מרוואן. על בסיס ידיעות קודמות הוא מבין שאסור לקחת סיכון. צבא קיים כדי להיערך כשיש סיכון. הוא מאוד שלם עם החלטתו, ואם ייצאו ביום כיפור מבית הכנסת לחינם, הוא אומר לעצמו, אז שייצאו לחינם. הנסיבות אמנם שונות זו מזו אך המוכנות ליטול אחריות – דומה.[196]

מרוואן מדווח שהמצרים והסורים מתכוננים לבצע תוכנית שאת פרטיה העביר לנו מזמן. על פי התוכנית הערבית, המלחמה תתחיל במתקפה של חיל

האוויר המצרי והסורי במלוא כוחם בשעות מאוחרות שבהן צה"ל לא יוכל להגיב, החשכה תרד בטרם יספיק חיל האוויר הישראלי להיכנס לפעולה.

לראש המוסד חסר הזמן הדרוש להעיר את מערכת התקשורת החסויה ממדינה רחוקה באירופה. אך מדוע לא הועמדה המערכת בכוננות לנוכח פגישת החירום? הוא מצלצל בטלפון גלוי לראש לשכתו, דרך מרכזנית בינלאומית מופתעת. הטלפון מצלצל בישראל לפנות בוקר כמה וכמה פעמים עד שמורמת השפופרת בדירה מנומנמת במרכז הארץ. ראש המוסד יורה את הודעתו בצרור קצר, בערך בזו הלשון: "בעלי העניין החליטו לחתום על החוזה בתנאים המוכרים לנו. הם ינחתו לחתימה בשבת לפני חושך. שניהם יבואו ביחד, ואין להם שותפים". מישהו בישראל קובע שהכוונה היא לשעה 18:00. בשעה מוקדמת לפנות בוקר, פחות מאחת־עשרה שעות לפני פרוץ המלחמה, מקפיצים צלצולים בודדים של שיחת טלפון מתא ציבורי את קברניטי הביטחון ממיטותיהם למרוץ מטורף אחרי זמן שאבד ואיננו.

♦

"האמצעים המיוחדים הם פוליסת הביטוח של ישראל",[197] כותב סא"ל יוסי לנגוצקי, מפקד יחידה באגף המודיעין. שאון תופי המלחמה מתעצם ונעשה רצוף ומהדהד עד שאין אוזנינו מסוגלות לשמוע אותו מבעוד מועד. אגף המודיעין מצויד מזה זמן רב באמצעים מיוחדים להאזנה ולקליטת מידע. השאלה אם מופעלים אמצעים אלו לפני המלחמה היא חיונית לסוגיית ההתרעה והמוכנות למלחמה. סיפור פרשה זו נשאר עלום אך בשנים האחרונות הולך התשבץ ומושלם.

"על פי פרסומים זרים הטמינה ישראל עמוק בעורף מצרים אמצעי האזנה משוכללים, שיכולים לשדד לישראל לא רק את הנאמר בשיחות הטלפון במקומות הסודיים ביותר במצרים, אלא גם את הנאמר בעל־פה באותם חדרים ממש. חסרונה של המערכת הזאת, על פי פרסומים זרים, היה שהיא עלולה להתגלות בקלות יחסית ושהיה צורך להחליף בה את הסוללות לעתים קרובות. משימה מסוכנת במיוחד בהתחשב במיקום המכשירים. האמצעים המיוחדים היו אפוא נשק מכריע של המודיעין, והפעלתם ערב מלחמת יום כיפור, או אי הפעלתם, עשויה היתה לתת אינדיקציה נוספת למידת השאננות שלנו".[198]

על מועד הפעלתם מספר סא"ל יוסי לנגוצקי. כאחראי על הפעלת

האמצעים המיוחדים הוא ממלא משבצות ריקות בתשבץ: "משה דיין ודוד אלעזר היו בטוחים ש'האמצעים' פועלים, וכיוון שאלו לא הביאו מידע התרעתי, הניחו שאין מלחמה בפתח. אמצעים אלו, שהוגדרו כ'פוליסת הביטוח הלאומי של ישראל', הופעלו בליל חמישי, 4 באוקטובר, ארבעים שעות לפני המלחמה. הם פעלו עד בוקר יום שישי, 5 באוקטובר, כעשרים ושמונה שעות לפני פרוץ המלחמה, אך לא הניבו אינדיקציות התרעתיות.[199] האמצעים פעלו כשתים־עשרה שעות. האם יכלו בפרק זמן זה לספק מידע חיוני על פרוץ מלחמה?" אלוף אלי זעירא מאשר בשיחה את הפרטים כולל העובדה כי האמצעים לא העבירו מידע התרעתי.[200]

סא"ל לנגוצקי, אל"מ בן פורת, מפקד יחידה 848, ואל"מ דיגלי, ראש מחלקת איסוף, טוענים שראש אגף המודיעין הרשה לפתוח את האמצעים לצורך בדיקה בלבד. שאלות שאין עליהן תשובה עדיין הן, האם נקלט מידע התרעתי? ואם נקלט, האם טופל כראוי?

סיפור נוסף שמהימנותו מוטלת בספק הוא של יוסי ג'ינו, לוחם בסיירת מטכ"ל: "ערב מלחמת יום הכיפורים ביצעתי משימת עומק, מאות קילומטרים בעורף הגבול המצרי. מה שהבאתי זה את היכולת המודיעינית לקבלת תמונת המצב האמיתית בחזית ובעורף שם. מה שהבאנו איתנו משם, ידע רק ראש אמ"ן".[201] מה מידת אמיתות הסיפור? ועדת אגרנט סוגרת בלשון זהירה סיכום ששווה בדיקה מחודשת: "'ראש אמ"ן נזהר זהירות מופרזת בנסיבות של ערב המלחמה לנקוט אמצעים נוספים שעמדו לרשותו ושהיו עשויים לגלות מידע משלים חשוב ביותר'".[202]

ברוב המחקרים נשכחת זרוע המודיעין השלישית – שירות הביטחון הכללי – השב"כ. גם לו חלק בהתרעה ממלחמה. מספר נחמן טל, מבכירי השב"כ בסיני בתקופה ההיא: "אספנו מידע בעל חשיבות התרעתית ניכרת ממקורותינו. בימים שלפני המלחמה הצטברו אצלנו סימנים מעידים רבים על כך שעומד להתרחש משהו גדול. שלחנו את ההתרעות ישירות למודיעין של פיקוד דרום ולמרכז שלנו. רצינו להעביר לתשאול מהיר אדם שנתפס ושיערנו שיש בידו מידע חיוני אך אלוף פיקוד דרום לא אישר לספק רכב כיוון שהרכב הפנוי היחיד היה ב'יום טיפול'... לא התרשמתי שמישהו ייחס למידע שלנו חשיבות כלשהי".[203] גם תפקידי השב"כ וההתרעות שסיפק ראויים לבחינה יסודית.

♦

הוויכוח על מידת ההשפעה של התרעה קצרה לעומת השפעת המשגים המבצעיים על תוצאות הבלימה עודנו חי ולוהט כבעבר. דדו וברלב תולים את האשמה בהתרעה הקצרה. גם ועדת אגרנט תלתה את האחריות בהתרעה הקצרה. זה לדעת חברי הוועדה הגורם הדומיננטי לתבוסה הישראלית בקרבות הבלימה.[204] גישה זו נוחה מאוד לכל דרגי ההחלטה והביצוע: בממשלה, במטה הכללי, בשלוש הזרועות, בפיקודים המרחביים ובאוגדות. כאשר האשם הוא בהתרעה קצרה, מוסרת האחריות לכישלון מהאחראים להחלטות אסטרטגיות וללחימה עצמה.[205]

לעומת האשמת ההתרעה המאוחרת בכל הרעות שבאו על צה"ל, ניצבת הערכה שונה הקובעת כי הכשל בהתרעה הוא אמנם בעל משקל נכבד, אך גורם מרכזי נוסף לכישלון בבלימה הוא כישלון מבצעי. אחד הבולטים בין השמים את הדגש על האחריות המבצעית ואחריות המנהיגות הוא אלוף אלי זעירא, ראש אגף המודיעין לקראת המלחמה ובמהלכה.[206]

זעירא תוקף את הכשלים המבצעיים, אם כי אינו עושה חשבון נפש נוקב באשר לטעויות שלו עצמו. זעירא אינו יחיד בתפיסתו. אל"מ עמנואל ולד, שמתמנה על ידי הרמטכ"ל משה לוי לחקור לקחי מלחמות, טוען גם הוא כי "הסיבה העיקרית לתבוסות ולכישלון הבלימה היא כשל צבאי של תפיסה ויישומה. גם קו החזית בדרום רמת הגולן נפרץ בגלל הפעלה לא מושכלת של הכוחות".[207] גם אלוף ישראל טל טוען שאגף המודיעין מילא את היטב את תפקידו ההתרעתי,[208] לכן הגורם העיקרי לכישלון בבלימה הוא ההחלטות ברמה האופרטיבית.

שתי ההערכות צודקות חלקית. הפתעה אסטרטגית, אופרטיבית וטקטית, מוציאה משיווי משקל את שרשרת הפיקוד החל מהדרג האזרחי, עבור למטה הכללי, לפיקודי דרום וצפון ולאוגדות. אולם מה חלקה של דוקטרינת בלימה שגויה בכישלון הבלימה? האם יש בהפתעה כדי להצדיק ולהסביר את סדרת הכשלים והשגיאות לאחר קבלת ההתרעה כעשר שעות לפני הפתיחה באש?

פרק 8: "החלטה אסטרטגית ערבית חשובה ביותר"[209]

> אי הבנת נושא העצירה היתה טעות בסיסית של המודיעין הישראלי בהבנת הדוקטרינה האופרטיבית המצרית. בעצירה זו ניסו המצרים לגרום לנו לשבור את הראש במתקפת נגד. אנחנו לא ידענו על התפיסה של העצירה. לו ידענו על כך, כל המלחמה היתה נראית אחרת. למשל, חיל האוויר לא היה עולה על הגשרים, לא היינו ממהרים לתקוף מתקפת נגד. היינו נותנים לכוח להתרכז, ולא מתקיפים מיד.
>
> *סא"ל יונה בנדמן. ראש ענף מצרים באמ"ן*[210]

המטרה הצבאית המצרית במלחמת יום כיפור נמצאת במוקד של חילוקי דעות בין אנשי מקצוע וחוקרים עד ימינו אלו. המחלוקת הראשונה היא האם המטרה הצבאית של מצרים היתה לכבוש את המעברים וקו אורך מנחל־ים עד אבו רודס, או לכבוש רצועה צרה לאורך התעלה, כפי שאכן אירע, כדי להניע את התהליך המדיני.

אלו הסוברים שמטרת המלחמה המצרית היתה לכבוש את המעברים, נחלקים על משך זמן העצירה לאחר כיבוש הגדה המזרחית של התעלה עד להמשך המהלך לעבר המעברים. הערכה אחת אומרת שהעצירה היתה עצירה טקטית שבה יעברו דיוויזיות השריון בלילה הראשון, ולמחרת בבוקר יתקדמו אל המעברים. זוהי הערכת המודיעין בערב 6 באוקטובר, ולפיה למחרת בבוקר יתחיל השלב השני של כיבוש המעברים.[211]

הערכה שנייה טוענת כי התוכנית היתה עצירה אופרטיבית, שפירושה עצירה ארוכה יותר, למשך שבוע בערך, לצורך צבירת כוח והשמדת כוחות השריון והאוויר של צה"ל שייצאו להתקפת נגד ויתנפצו אל חומת המגננה נגד טנקים ומטריית הטילים. רק אחר כך ייצאו לשלב הבא של כיבוש המעברים.[212] תוכנית כזאת מתאר גנרל גמאסי, ראש אגף מבצעים במטכ"ל

המצרי, במשך רוב ימי המלחמה, והרמטכ"ל לקראת סופה, לאחר הדחת גנרל שאזלי.[213] מסביר רס"ן עמוס גלבוע מענף סוריה באגף המודיעין: "בצמרת הצבאית המצרית לא הפנימו את הרעיון של סאדאת, וחשבו וגם רצו להמשיך בהתקפה לעבר המִצרים. היום, בדיעבד, זה נראה ברור לכולם, אבל אז זה לא היה ברור כל כך, לחלוטין לא".[214]

מנקודת מבט אופרטיבית ישראלית אין שוני גדול בין הגישה שלפיה מטרת המצרים מוגבלת מאוד לבין הגישה המצדדת בעצירה אופרטיבית למשך שבוע או יותר. בשני המתארים יש לצה"ל שבוע ימים לפחות כדי לבנות כוח, לתכנן היטב וליזום מהלכים צבאיים לפני שהצבא המצרי ייצא למתקפה לעבר המעברים. מתקפת נגד מאורגנת כראוי מתאפשרת בתוך זמן קצר בהרבה משבוע של עצירה מצרית אופרטיבית. לכן אין טעם להכריע בסוגיה אם הכיבוש המוגבל הוא מטרה סופית, או שמא מתוכננת עצירה אופרטיבית ארוכה.

לעומת זאת, הערכת המודיעין שעם בוקר ה־7 באוקטובר ימשיך צבא מצרים במתקפה לעבר המעברים היא גורם מרכזי לשחיקת כוחות יבשה ואוויר במאמץ בזבזני ומבוהל לבלום את המצרים, מחשש ל'חורבן בית שלישי'.

עד עתה לא נידון המושג קונספציה, אולם יש קשר הדוק בין לוחמה אווירית, ובמיוחד עליונות אווירית, לבין גיבוש הקונספציה של הסיכוי למלחמה וההתרעה מפניה. אין כוונה ואין אפשרות להצדיק את ההתרעה המאוחרת על המלחמה. סימנים רבים מדי מעידים, בולטים וזועקים: מלחמה. אזעקה שרק כוחה של 'קונספציה' מצליח להקהות את חושי מערך המודיעין והקברניטים מלראות את המראות ולשמוע את הקולות.

למושג קונספציה בהקשר של מלחמת יום כיפור יש משמעויות רבות מודיעיניות, מבצעיות ודוקטרינריות. הקונספציה כאן היא תפיסה מצרית וסורית כוללת של מטרת המלחמה המדינית המצרית, ההישגים הצבאיים המתוכננים, והתנאים החיוניים ליציאת מצרים יחד עם סוריה למלחמה.

הגישה הרווחת אצל חוקרים רבים מטילה את האחריות לתוצאות שלב הבלימה על קונספציה מודיעינית מוטעית ועל שגיאות בהערכה המודיעינית. גישה זו מוסיפה וקובעת כי בידי מחלקת המחקר היה המידע הדרוש וכי גופי האיסוף עשו את מלאכתם נאמנה. חוקרים רבים עוסקים

במאמצי הונאה, הטעיה והסתרה של המצרים והסורים. חלקם הגדול טוען שמאמצים אלו השפיעו יותר על ההערכה מאשר על האיסוף.[215] עיון מחודש מעלה כמה שאלות שמחייבות מענה: מהי התפיסה האסטרטגית הערבית ובמיוחד המצרית? מהו השינוי בתפיסה האסטרטגית המצרית אי־שם בסוף 1972? האם מקור אי הבחנה בשינוי זה הוא איסופי או הערכתי? מה תפקיד המודיעין האווירי ומפקדת חיל האוויר במסכת סוגיות זו? מהי תרומת התרבות האסטרטגית המצרית לסבך זה? ולבסוף, מה השפעת הכשל המודיעיני בסוגיות אלו על ההחלטות, על האסטרטגיה של צה"ל, ועל הפעלת חיל האוויר בשלב הבלימה?

ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא, מגדיר באופן מקצועי את ההנחה הראשונה של התפיסה האסטרטגית המצרית ואת האמצעים הנדרשים להשגתה: "**התנאי המרכזי שמצרים מעמידה לעצמה לקראת פתיחת המלחמה ביוזמתה הוא שינוי מהותי במאזן הכוחות האווירי, שכרגע ישראל נהנית בו מעדיפות מכרעת.** לפי תפיסת המצרים הם זקוקים לשני פריטי ציוד. הראשון – מספר טייסות של מטוסי קרב מתקדמים, שיהיו מסוגלים להגיע לשדות התעופה בישראל, בטיסה נמוכה ובחימוש מתאים, ולתקוף את בסיסי חיל האוויר הישראלי ומטרות נוספות בעומק מדינת ישראל. השני, טילי קרקע־קרקע (טק"ק) מסוג 'סקאד' לאיום על מרכזי האוכלוסייה בישראל, כדי להרתיע את ישראל מתקיפת מטרות בעומק מצרים. התפיסה האסטרטגית מועתקת ככתבה וכלשונה ממידע מתועד שנבדק ונמצא אותנטי.

"לא היה כאן תרגיל אינטלקטואלי שצמח והתגבש במוחם של מומחי המחקר. ה'קונספציה' היתה מידע ממוסמך אותנטי, שאמר לנו בדיוק מה מטרותיה של מצרים ומה התנאים המוקדמים ההכרחיים לפתיחת המלחמה".[216] אלוף זעירא מאשש את הנחת היסוד של התפיסה האסטרטגית המצרית פעם נוספת: "מצרים לא תצא למלחמה במצב אווירי נחות. הערכה זו קיבלה חיזוקים בשלושה תאריכים: בסוף 1971, בסוף שנת 1972 ובאביב 1973. בשלוש התקופות הללו נכנס הצבא המצרי למערך חירום".[217]

הניסוח של ראש אגף המודיעין מעוגן היטב ב'סקירת מודיעין מיוחדת' מחורף 1972, כשנה לפני המלחמה: "ניתן לסכם את דעתם של המצרים בכך שאין סיכוי לניצחון צבאי מצרי ללא איזון העליונות האווירית הישראלית.

להשגת האיזון רואה הפיקוד המצרי שני תנאים הכרחיים: קבלת מטוס קרב הפצצה ארוך טווח ומהיר, ובמקרה של מלחמה כוללת, להשיג כושר הרתעה שיחייב את ישראל לרתק בעומק שטחה את עיקר מטוסי קרב הפצצה שלה (מיראז'ים ופנטומים) למשימות הגנה. במרכז קונספציית הרכש המצרית כיום עומדת השגת הנשק והאמצעים לאיזון העליונות האווירית הישראלית. בהשגת איזון זה רואה הפיקוד המצרי תנאי הכרחי למימוש האופציה הצבאית".[218]

ראש אגף המודיעין אוחז בקרנות המזבח של תפיסה אסטרטגית מצרית זו עד לרגע האחרון, ודו"ח ועדת אגרנט מצטט מדבריו: "ביום שני 1 באוקטובר, בישיבת שרים, אומר ראש אמ"ן אלוף זעירא: 'כל עוד אין למצרים הרגשה שאפשר להשיג מצב נוח באוויר, לא ילכו למלחמה.'"[219] אגף מודיעין אינו נותן את הדעת על כך שישנה גזרה צרה לאורך התעלה שבה קיימת עליונות אווירית מצרית הודות למטריית הטילים.

ההבחנה בין המטרה לבין האמצעים להשגתה חשובה ואפילו מכרעת להבנת השינוי במטרות המלחמה המצריות. מטרת המלחמה המצרית בתחילת מלחמת ההתשה היתה להחזיר לעצמה את כל השטחים שנכבשו ממנה בכמה שלבים, ולהגיע עד הקו הירוק – גבול ישראל לפני מלחמת ששת הימים.[220] שם המשחק הוא 'איזון בהתמודדות על עליונות אווירית' ולא 'מטוסי תקיפה ארוכי טווח'. ברבות הימים מיטשטש בקהילת המודיעין ההבדל בין מטרה לאמצעים. כל עוד מטרת המלחמה הצבאית היא לכבוש שטחים נרחבים בסיני, אין הבדל משמעותי בין המטרה לאמצעים, אולם במידה שיחול צמצום מהותי במטרת המלחמה המצרית, שוב אין צורך במטוסים ארוכי טווח. מערך הטילים קרקע־אוויר מספק את הסחורה – עליונות אווירית בשמי המערכה.

כבר בסיום מלחמת ההתשה, כשהמצרים מקדמים את הטילים, נשמעים קולות רבים שמתריעים מפני האפשרויות שנפתחות בפני המצרים.[221] מצרים מבקשת לרכוש מטוסי תקיפה ארוכי טווח כדי לפגוע בשדות התעופה בישראל וטילי קרקע־קרקע מסוג סקאד כדי להרתיע את ישראל וחיל האוויר שלה מתקיפה בעומק מצרים. מצרים מקבלת טייסת מטוסי מיראז' 5, הוא הנשר שמורכב בישראל, ובה כעשרים מטוסים. כדי להגיע ליכולת תקיפה נזקקים המצרים ל־150 מטוסי תקיפה ו־50 מטוסי יירוט בעלי אותו

טווח לפחות, כדי להגן עליהם. סך הכל כ־200 מטוסים, פי עשרה ממספר המטוסים ארוכי הטווח שישנם בידי במצרים באותה עת.[222] בעדותו בוועדת אגרנט נותן אלוף אלי זעירא הערכה דומה: "חמש טייסות זה המספר ההגיוני שיכול לתת למצרים את ההרגשה שהם יכולים לנטרל את חיל האוויר שלנו בבסיסיו".[223] במקביל, נרכש זמן קצר לפני המלחמה מספר מוגבל של טילי סקאד להרתעת ישראל מתקיפות בעומק מצרים. הרכש המצומצם אינו משנה את מאזן הכוחות האווירייים, ואינו מאפשר למצרים להשיג כושר התמודדות בשמי סיני. לכן מחזיק אגף המודיעין בהערכתו כי לא צפויה מלחמה.

♦

הנשיא סאדאת מעריך כי עצם ההישג בכיבוש שטח, ולו מצומצם ביותר, הוא שיניע תהליך מדיני, ולא גודל השטח שייכבש. כאשר הוא נוכח שלברית המועצות יש נכונות מוגבלת לספק לו את האמצעים הדרושים, הוא קבע שמטרות המלחמה חייבות להתאים את עצמן ליכולות, ולא להפך. לכן בסוף 1972 משנה סאדאת את מטרותיו הצבאיות ומצמצם אותן לגבולות העליונות האווירית שמעניק מערך הטילים ברצועה צרה של 10–15 קילומטרים בלבד לאורך התעלה.[224]

השינוי במטרת המלחמה המצרית אינו נחשף ואינו ידוע לקהילת המודיעין הישראלית במשך שנה שלמה עד למלחמה. טוען סא"ל אבי יערי: "לא אבחנו את השינוי שחל בסתיו 1972 באסטרטגיה הצבאית שהביא את המצרים להחליט על תקיפה כוללת ליעד מוגבל, תחת המטרייה של הגנת סוללות הטילים, ובכוחות הקיימים בידם, מבלי לחכות ליישום יכולות חדשות. כאן החל הכשל בהערכותינו".[225]

מיד בתום מלחמת ההתשה מקדמים המצרים את מערך הטילים ורוכשים עליונות אווירית מעל התעלה ומזרחה לה. בישראל מתקבל המהלך כשלב ראשון לקראת המלחמה הבאה, אך תהליך של דיסוננס קוגניטיבי בחשיבה הקבוצתית־חברתית בישראל מוביל להונאה עצמית כאילו ניצח צה"ל במלחמת ההתשה. ההגנה על שמי התעלה, ערים מרכזיות וסכר אסואן עוברת ממטוסי יירוט לסוללות טילים קרקע־אוויר. חיל האוויר הישראלי

נאלץ להכין עצמו לרכישה מחדש של עליונות אווירית מעל שדה המערכה הצפויה.

האסטרטגיה של סאדאת ממשיכה בדרכה שלה את אסטרטגיית השלבים של נאצר. סאדאת אינו מאמין שאפשר לכבוש את כל סיני במהלך אחד. הרעיון המכונן של השלב הבא הוא מלחמה בעלת מטרות צבאיות מוגבלות שתניע את התהליך המדיני. מספר גנרל עבד אל־גמאסי: "בתחילה דגלה החשיבה האסטרטגית המצרית בביצוע פעולה התקפית אחת שמטרתה שחרור סיני. פעולה כזאת תבעה עליונות צבאית על ישראל, ועליונות כזאת לא היתה קיימת. לא נותרה ברירה בידי מצרים זולת תכנון שחרור סיני בשלבים שיהיו תואמים את התפתחות יכולת הלחימה של הצבא. ההחלטה על 'המלחמה בנשק אשר ברשותנו' היתה אחת ההחלטות החשובות שקיבל הנשיא סאדאת בשנת 1972".[226]

כאשר מתמנה סעד שאזלי לרמטכ"ל הוא מתחיל בהכנת תוכנית תחריר 41, שמטרתה לכבוש את מעברי המיתלה והג'ידי וקו האורך שלהם בסיני. במרוצת 1972 שונה שם התוכנית ל'גרניט 2'. בסוף 1972 התמנה אחמד איסמעיל עלי לשר המלחמה וגנרל גמאסי לראש אגף המבצעים. סאדאת ממנה את ממלאי התפקיד הרמים ביותר בדרג המדיני והצבאי כדי לשנות, לתכנן ולהפעיל את התוכנית המדינית־אסטרטגית החדשה שלו.

לפי הוראתו מתכננים שלושתם את תוכנית באדר, תוכנית מוגבלת לכיבוש רצועה צרה לאורך התעלה, שתבוצע לבסוף במלחמה במשולב עם סוריה. בנקודת זמן זו נפגשות כמה הנחות יסוד שמהוות את התשתית לתכנון: המטרה המדינית של המלחמה היא שבירת הקיפאון והנעת התהליך המדיני, בשיתוף העולם הערבי. המטרה הצבאית אמורה להתאים למטרה המדינית, ולהתאים ליכולות של הצבא המצרי. סאדאת עיצב את תוכנית המלחמה על פי ההתאמה בין היכולת הצבאית, המטרה הצבאית והמטרה המדינית.[227]

השיקולים הצבאיים נובעים מניתוח החולשות של ישראל, כמו רגישות לאבדות, 'קוצר נשימה' במלחמה ארוכה, הישענות על עליונות אווירית ועליונות בעוצמת השריון, וקושי להילחם בשתי חזיתות. המענה למכלול השיקולים המדיניים והצבאיים היה מטרה צבאית מוגבלת מאוד, כיבוש רצועה ארוכה וצרה מזרחית לתעלה. רצועה שבה העליונות האווירית נמצאת בידי מערך הטילים קרקע־אוויר המצרי. עם כיבוש הרצועה אמור

להיווצר מערך הגנה נגד השריון הישראלי. שלב שני של עצירה אופרטיבית נועד לשבירת התקפות נגד של צה"ל. שילוב מערכי הגנה נגד מטוסים ונגד טנקים, שמגינים זה על זה, אמור ליטול את העוקצים של העליונות האווירית ועליונות השריון של ישראל. פתיחה בהפתעה, במלוא כוחו של הצבא המצרי, יחד עם סוריה, תשיג ריתוק כוחות צה"ל לחזיתות השונות ותפחית מעוצמתו בכל אחת מהן.

על הנייר קיימת תוכנית לניצול הצלחה שבה יתקדם הצבא המצרי לכיבוש קדמת סיני עד למעברי המיתלה והג'ידי.[228] כדי להתגבר על התנגדויות בצבא ובמערכת הפוליטית המצרית, וכדי לשמר את הברית האסטרטגית עם סוריה, נשמרת תוכנית באדר כסוד כמוס ונמשך תכנון תוכנית גרניט 2 לכיבוש קו המעברים. תוכנית באדר היא לכאורה רק שלב ראשון במסגרת אותה תוכנית. מדובר במהלך גאוני של הסתרה והונאה של בעלי ברית מבפנים ומבחוץ. אפילו סוריה היא יעד לתוכנית הונאה זו, אך היא מצליחה יותר מכל דווקא מול היריב – קהילת המודיעין הישראלית, הממשלה וצה"ל.

הסבר זה מעורר תמיכה ומחלוקות. מחקר חצי רשמי של שלושה גנרלים מצריים מתאר גם הוא תוכנית מוגבלת.[229] גם שר המלחמה במלחמת ההתשה, מחמוד פאוזי, מתאר מטרת מלחמה מוגבלת מאוד ושולל אותה לחלוטין. פטריק סיל, היסטוריון חצי רשמי של אסד נשיא סוריה, מתאר אותה ומציין שהתוכנית להגיע למעברים נועדה רק כדי להטעות ולשכנע את סוריה להצטרף למלחמה.[230]

הוראותיו האחרונות של סאדאת אינן מפזרות את הערפל האופף את הכוונה המצרית. הנשיא סאדאת מנסח אותה בהנחיה־מדינית שלו ב־1 באוקטובר,[231] ובהנחיה אסטרטגית ב־3 באוקטובר שבה הוא מציב את המטרות הבאות: "לחסל את הקיפאון הצבאי, להסב לאויב אבדות מרביות בנפש, בציוד ובנשק. לפעול לשחרור האדמות הכבושות בשלבים, בהתאם להתפתחות, לאפשרויות וליכולת הכוחות המזוינים".[232] העובדה שדיוויזיות השריון המצריות אינן עוברות את התעלה, לא בלילה הראשון ולא בלילות הקרובים, דוחה את האפשרות של תוכנית להתקדמות מידית למעברים.

צה"ל הגיע להיערכות מלאה לפני שהסתיים שלב העצירה. לעומת זאת, תמונת המצב עלולה היתה להיות מסוכנת מאוד אם היתה מתממשת הערכת אגף המודיעין שדיברה על עצירה טקטית והתקדמות עם בוקר ה־7 באוקטובר,

בטרם הגיעו כוחות המילואים ואוגדת סיני כבר שחוקה לגמרי. הערכת אגף המודיעין על מתקפת שריון בבוקר ה־7 באוקטובר גרמה להטלת חיל האוויר ומעט הטנקים שנותרים לאוגדת סיני מול מערכי טילים נגד מטוסים ונגד טנקים, לקרבות שאין בהם תועלת לנוכח התוכנית המצרית. למען היושר צריך להעיר שאין כל ביטחון שצה"ל היה משנה את אופי הלחימה שלו לו ידע על התוכנית המצרית המוגבלת.

בסוריה התהליך מעט שונה. מעטפת הפעולה של מערך הטילים שסוריה רוכשת ומקדמת בשנה האחרונה לפני המלחמה מכסה חלק מרמת הגולן שכיבושה הוא מטרת המלחמה הסורית. סא"ל יערי עדיין משתומם: "אני יכול להעיד על התמיהה שהיערכות הטילים הבלתי פרופורציונלית ברמת הגולן עוררה בנו, אך קיבלנו מענה מבטל. עד היום אינני מבין למה."[233] בתחילת המלחמה קידמה סוריה את מערך הטילים כדי לכסות כמעט את כל רמת הגולן.

כשל מודיעיני באיסוף ובהערכה

ההנחה שמצרים לא תצא למלחמה ללא יכולת התמודדות אווירית היא תפיסה אסטרטגית מצרית ולא ישראלית. סאדאת מתכנן ופועל לפיה, ומגביל את ההישג הצבאי הנדרש לגזרה שבה יש לו עליונות אווירית. הישג זה אמור להספיק כדי להשיג את המטרה המדינית שהיא הנעת גלגלי המערכת הבינלאומית. המשפט השני של התפיסה האסטרטגית, 'סוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים', עומד במבחן גם הוא. התוכנית המצרית הידועה לצה"ל כוללת צליחת חמש הדיוויזיות שנועדות לתפוס רצועה צרה, ובעקבותיהן שתי דיוויזיות שריון לגדה המזרחית, שאמורות להמשיך את המתקפה לתוככי סיני. קהילת המודיעין אינה יודעת דבר על נטישת השאיפה לאיזון עם חיל האוויר במרחבי סיני והחלפתה בלחימה תחת מטריית הטילים ועל הונאה כלפי סוריה, כלפי ישראל, וכלפי הצבא המצרי עצמו.[234]

לקראת סוף 1972 פוחתות איכות וכמות המידע המתייחסות למטרות המלחמה. רס"ן שלמה ברום, קצין מודיעין אווירי שהגיע מאוחר יותר לתפקיד ראש המחקר במודיעין האווירי ונחשב לאוטוריטה מודיעינית בחיל האוויר, מסביר: "במציאות בה הצד השני עושה כמיטב יכולתו להסתיר את תוכניותיו, קשה להניח שיהיה לך מידע מלא. אף על פי שהיה לנו מקור

מעולה עם נגישות לדרג האסטרטגי [המקור של ראש המוסד] הוא לא איתר את השינוי בתפיסה. אפשר לאתר שינוי בתפיסה גם דרך התרגילים של הצד השני, אבל מה לעשות והמצרים לא ערכו משחק מלחמה שבו שוחק המתאר המוגבל. לכן השאלה הופכת לשאלה לגופי המחקר: האם התהליכים והשינויים שאותרו מספיקים להבין שחל שינוי בתפיסה או לפחות ששינוי זה אפשרי? וכאן הכישלון של המחקר שלא העלה אפשרות כזאת".[235] רס"ן עמוס גלבוע מעריך אחרת: "גם בצמרת הצבאית המצרית לא ידעו ולא הפנימו את הרעיון של סאדאת. הם חשבו וגם רצו להמשיך בהתקפה לעבר המִצרים".[236] הערכה זו מצביעה על הקושי של מערך האיסוף להשיג ידיעות מובהקות ואמינות על שינוי המטרה הצבאית.

בימים האחרונים לפני המלחמה ממוקדת תשומת הלב של קהילת המודיעין סביב סוגיית ההתרעה, ואין לאיש זמן וקשב לבחון סוגיה לכאורה שולית וביזארית כמו זיהוי מטרת המלחמה המצרית והמטרה הצבאית בכיבוש שטח. בשעה אחת־עשרה, פחות משלוש שעות לפני הירייה הראשונה, אין לקהילת המודיעין שמץ מושג על מטרת המלחמה המצרית: ראש אגף המודיעין משרטט את עיקרי התוכניות לפי מיטב הידיעה וההערכה: "בשלב הראשון ייעשה מאמץ לתפיסת שטח בעומק של עשרה קילומטרים לערך. משיגיע הצבא המצרי לעומק זה, הקבוע בתוכנית, ינסה להחזיק מעמד ולהתבסס. ההמשך ייקבע בהתאם לתוצאות השלב הראשון. בשעה שיתקפו המצרים יפתח גם הצבא הסורי בהתקפה, וינסה לכבוש את רמת הגולן או חלק ממנה".[237]

מודיעין חיל האוויר מגבש הערכה מורכבת יותר של מטרות המלחמה. אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין, מסביר דקות ספורות לפני פרוץ המלחמה: "ישנן שתי אפשרויות לגבי מטרות המלחמה: הראשונה – כיבוש הגדה המזרחית של התעלה, קדמת סיני, עד המִצרים, כולל המִצרים, וכיבוש שארם א־שייח' מהאוויר ומהים, והעברת חטיבה ממוכנת מהתעלה דרומה. אפשרות שנייה – לאחר חציית התעלה ייעשה מאמץ לתפיסת שטח בעומק של עשרה קילומטרים. אין כוונה בשלב הראשון להגיע עד קו המעברים. לאחר שיגיע הצבא המצרי לעומק הנדרש, שזה עשרה קילומטרים, ינסה להחזיק מעמד, ועל פי התוצאות של שלב זה ייקבע ההמשך".[238]

לקראת פרוץ הקרבות יוצא לקט מודיעין שמתאר את התוכנית המוגבלת יותר.[239] אך בתוך זמן קצר חוזרת הערכת המודיעין לסורה. בקבוצת דיון מקדימה/מבצעית (קד"ם) אצל הרמטכ"ל ב־6 באוקטובר בערב מדווח אלוף אלי זעירא: "התקיפה התחילה להתנהל וממשיכה להתנהל לפי תוכנית שידועה לנו. עיקריה של התוכנית הזאת: מצרים וסוריה תוקפות בו זמנית. התקיפה הוקדמה משום מה בארבע שעות. אי לזאת אנו חוזים ללילה זה בצד היבשתי מאמץ גדול מאוד, גם סורי וגם מצרי, להשיג את ההישגים שנראים להם כהכרחיים על מנת מחר בבוקר להפעיל את דיוויזיות השריון. התוכנית המצרית היא להשקיע לפחות שני מאמצים עיקריים, של דיוויזיה 4 ודיוויזיה 21. הכוונה להעביר את דיוויזיות השריון במשך הלילה, ובבוקר להפעיל אותן לניצול ההצלחה. **הכוונה מחר להגיע עם דיוויזיות השריון לקו המעברים.** יכול להיות שאם יראו שהם מצליחים, הם יתקדמו הלאה (מזרחה מקו המעברים). אולם **התוכנית, כפי שידועה לנו, היא התבססות בהגנה בקו המעברים**".[240] אלוף אהרון יריב, עוזר הרמטכ"ל במלחמה, מסביר תוכנית זו בישיבת ועדת חוץ וביטחון בערב הראשון למלחמה.[241]

ראש המוסד, אלוף צבי זמיר, מתרשם בביקורו בבור הפיקוד ב־9 באוקטובר: "רצים שם עם הראש לקיר, ואיני מבין מדוע. תוכנית המלחמה המצרית הוערכה על ידינו לפני חודשים רבים. אילו התעמקו בהערכה זו, היו מגיעים למסקנה שזה בדיוק מה שרוצים המצרים". זמיר מתרשם שהתוכנית המוגבלת אינה ידועה לרמטכ"ל.[242]

שניים מהראשונים שמבינים לאחר המלחמה את השוני בין התוכנית המצרית שמציג אגף המודיעין לבין התוכנית המוגבלת בפועל הם ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא ואלוף אריק שרון. בכנס סגל פיקוד כללי (ספ"כ) בפברואר 1974 מגיע ראש אמ"ן למסקנה כי "הדבר המשמעותי ביותר [בכישלון ההתרעה] היה ההחלטה של הצבא המצרי והסורי לוותר על חילות האוויר שלהם כמרכיבים חיוניים בהחלטה לצאת למלחמה. במקום זה לסמוך על מערך הנ"מ שייתן את החיפוי האווירי המתאים לכוחות היבשה".[243] מדוע נעלם הסבר זה מיד אחרי המלחמה, ואינו נזכר במשך שנים? המחקר הגלוי לא היה מיודע עדיין לתוכנית המוגבלת.[244]

קובע דו"ח ועדת אגרנט: "אמ"ן [לא זיהה אפשרות של] מלחמה מוגבלת תחת מטריית הטילים. אמ"ן העריך שסאדאת רוצה במלחמה, הוא רוצה

לכבוש את כל סיני, מינימום להגיע עד למעברים".[245] רק למחרת, 7 באוקטובר באחת־עשרה בלילה, מתחילות לצוף ידיעות והערכות שדיוויזיות השריון אינן חוצות את התעלה ושהצבא המצרי אינו מתכוון להמשיך לעומק סיני בימים הקרובים. אבל ההערכה היא שהעצירה היא פרי מאמץ הבלימה של חיל האוויר ואוגדת סיני הנשחקת.[246] דוח ועדת אגרנט אמור לשקף את הידע הקיים לאחר המלחמה. בדוח נידונה תוכנית מוגבלת באופן שעלול להטעות את הקורא. חברי הוועדה אינם מודעים כנראה לתוכנית המצרית שבוצעה במלחמה. הם מגדירים את התוכנית המוגבלת כתוכנית המתוכננת להגיע 'רק' עד המעברים. היא מוגבלת ביחס לתוכנית הגדולה להגיע לקו הירוק. גם ראש אגף המודיעין מעיד כי "מה שאנחנו ידענו עליהם זה שהתוכנית המינימלית שלהם היא להגיע עד למִצרים".[247]

מנהיגי ישראל בספריהם – גולדה מאיר ב־1975, דיין ב־1976, וחנוך ברטוב על דוד אלעזר ב־1978 עשויים היו לצאת נשכרים מחשיפת הכשל בגילוי המטרה המצרית, שיכולה היתה לשמש כנימוק נוסף לטיהורם מאחריות – אינם מזכירים את מטרת המלחמה המצרית מאחר שעדיין אינם יודעים את פרטיה בזמן כתיבתם. רק ב־1980, כשיוצא לאור ספרו של הגנרל שאזלי, רמטכ"ל צבא מצרים, נחשפת בפומבי החלטת סאדאת משנת 1972 להסתפק בכיבוש רצועה צרה בלבד.

מחקר יסודי ומפורט שנערך בצה"ל ב־1981 על מטרות המלחמה המצרית מגיע למסקנה שהתוכנית המצרית כללה שלושה שלבים. האחד, שלב התבססות בגזרה צרה מזרחית לתעלה. השני, שלב של עצירה ארוכה למשך שבוע לצורך התבססות, התעצמות, שבירת מתקפת נגד ישראלית ושחיקת צה"ל אל מטריית הטילים, ומגננה יבשתית. שלב שלישי לאחר העצירה הוא התקדמות לתפיסת קו אורך מערבית למעברי הג'ידי והמיתלה.[248]

למרות זאת, כאשר בשנת 1992 מוציא צה"ל לאור את ההיסטוריה הרשמית של המלחמה נאמר בה: "המצרים התכוונו להתבסס במרחב הכולל את נחל־ים על כביש החוף בצפון, מרחב ואדי מליז עם שדות התעופה רפידים וביר תמדה, ושלוחה עם רס סודר ואבו רודס לחוף מפרץ סואץ, עד מדרום לא־טור".[249] בשנת 1996 עדיין מגדיר אלוף ישראל טל כמובנת מאליה את המטרה המצרית להגיע למִצרים, כמעט באותן מילים שבהן משתמש ראש אגף המודיעין לפני תחילת הקרבות.[250]

בשנת 2000 מתאיין הגנרל שאזלי ומסביר את משמעות העצירה האופרטיבית. לדבריו זוהי תוכנית אופרטיבית שנועדה לבלום מתקפות נגד של צה"ל, שאכן בוצעו, ולשחוק את השריון וחיל האוויר הישראלי. שלב זה נועד להונות את סוריה, ברית המועצות וישראל באשר להמשך המהלכים המצריים. כמו כן הוא נועד לאפשר התקדמות נוספת בהתאם לנסיבות. העצירה האופרטיבית נועדה לגשר על ההבדלים בין התוכניות והכוונות השונות.[251] רק בשנת 2002 מוצג בישראל מחקר מלא ומפורט של החוקר דני אשר, איש אמ"ן בעברו, על התוכנית המוגבלת המצרית.[252] כיום יש הסכמה רבה בין אנשי מודיעין על המטרה המוגבלת, אך הוויכוח בקהילת החוקרים עדיין נמשך.

הכיצד ייתכן ששינוי כה מהפכני באסטרטגיה המצרית, שינוי ששאזלי וגמאסי מתארים בגילוי לב אם כי באופנים שונים, אינו נחשף לעיניים ולאוזניים של המדינה? כאשר מטרת המלחמה של המצרים היא להחזיר לעצמם חלק ניכר מחצי האי סיני, העליונות לאורך התעלה היא זניחה, כיוון שיהיה על כוחות היבשה להתקדם מעבר לה ולהיחשף לתקיפות חיל האוויר הישראלי.

כאשר המטרה המצרית מצטמצמת, וכוללת רק אותה רצועה צרה בה יש להם עליונות, פוחת משקלה של הרתעה אווירית. הכיצד אובדן העליונות לאורך גבולות מצרים וסוריה אינו משפיע על הערכה מודיעינית וחשיבה אסטרטגית גם יחד? הרי כבר בהערכת המודיעין השנתית מ־1970 של אגף המודיעין נכתב: "המצרים בחנו אפשרות להשתלט על מזרח התעלה בתחום טווח טילי קרקע־אוויר המוצבים ממערב לתעלת סואץ".[253] מתפלא על כך תא"ל אריה שלו: "משום מה, כאשר קירבו המצרים את סוללות הטק"א לתעלה ושינו את המצב במידה ניכרת, לא בוצעה הערכה מחדש של מידת יכולתם לבצע מבצע מוגבל [בגודל השטח שייכבש]".[254] על מי מתפלא האחראי למחקר בקהילת המודיעין הישראלי?

בתקופת הכוננות כחול־לבן נמצא דווקא צדיק אחד בסדום שמצביע על דרך פעולה אפשרית דומה לזו שבוחר סאדאת. אדם זה הוא לא אחר מאשר שר הביטחון משה דיין. בכמה דיונים וביניהם בחיל האוויר הוא מסביר: "אנחנו צריכים לדאוג ממקרה **שתתחיל פלישה המוגנת במערך טילים מקסימלי**. כאשר מערך טילי סא־6 מסודר ויכול לעבור מעמדה אחת לשנייה. **בהנחה שהם מגינים על הצליחה [המצרית] או הפלישה [הסורית] בעיקר על ידי**

הטילים ואינם פוחדים מפני המטוסים".[255] מדוע דרך פעולה זו, שנצפתה כבר עם קידום הטילים בתום מלחמת ההתשה, לא זכתה לבדיקה, להכוונת האיסוף המודיעיני, להערכה במחלקת מחקר ובמודיעין חיל האוויר?

מקובל בין כותבי זיכרונות במשך עשרות שנים, מומחים שונים וועדת אגרנט, שהתוכנית המצרית היתה ידועה לפרטי פרטים.[256] רק מעטים מזכירים את העובדה שמטרות המלחמה הצבאיות נעלמות מעיני המודיעין.[257] כשל זה משפיע על הפיגור בהתרעה ממלחמה, על אופי קרב הבלימה ששוחק את אוגדת סיני ומשפיע באופן משמעותי על הפעלת חיל האוויר ושחיקתו המואצת.

רס"ן אפרים קם, קצין מחקר מודיעיני ותיק, תולה כשל זה בהערכה ומחקר: "המציאות השתנתה אך הערכת המודיעין לא השתנתה. תפיסות והערכות לא משתנות במהרה. כאשר הן משתרשות, יש להן כוח התמדה משלהן. בגלל הטבע האנושי אדם ממשיך להחזיק בהן, אלא אם כן יש לו סיבה מעולה לשנות אותן, ולנו לא היתה סיבה מספקת. ההערכה במקרה שלנו נשענה על מידע מהאיכות המעולה ביותר עד אוקטובר 1972. וסיבה שלישית לדבקות בתפיסה הקיימת היא שההערכה הזאת נבחנה לאורך שנים, והצליחה".[258]

קציני מודיעין אחרים מצביעים על התעלמות מדרכי פעולה אפשריות (דפ"א) חלופיות של המצרים: רס"ן עמוס גלבוע: "הבעיה נעוצה בכך שצה"ל, ובכללו המודיעין, שכח מה זה דפ"א. עסקו רק בכוונה ולא ביכולת, שהביטוי שלה הוא דרכי פעולה אפשריות של המצרים והסורים. בשיטת הדפ"א היו בוחנים גם את המהלך המוגבל שבוצע לבסוף".[259]

רס"ן דני אשר, שהיה קצין מודיעין חטיבתי במלחמה וחוקר התפתחות תוכניות המלחמה המצריות, טוען: "אצל אמ"ן נשארה אותה תוכנית מתקפה. אם היו עובדים יותר נכון ועוקבים אחרי מה שקורה בצד השני, ולא רק סופרים את מספר הגדודים שיש לו ואת מספר משגרי הסאגר שיש לו, אלא חוקרים את תרומתם בשדה הקרב, היו מגיעים לדפ"א [דרך פעולה אפשרית] נוספת. לזו שהמצרים נקטו אותה בסופו של דבר במלחמה". הוא גם דוחה את אחריות מחלקת מחקר לחוסר הכוונת האיסוף. לדעתו האיסוף מכוון כל העת לשאלות מרכזיות וביניהן מה מטרות המלחמה, מה תהיה תוכנית המלחמה, ומה תהיה האסטרטגיה של היריב.[260] מוסיף רס"ן נועם שפירא, ראש מכלול בינה רשתית במרחב סיני במלחמה: "מה שצריך להבין וקשה

להתמודד עמו בכתב הוא האווירה שהיתה באותם הימים בתוך אמ"ן, אווירה שאומרת: 'אנחנו לא טועים'".[261]

אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולות בשטחים בזמן המלחמה וראש אגף המודיעין אחרי אלוף זעירא, מסביר את הקושי בבדיקת האחריות: "ראשית, את אחריות המערכת המחקרית נקל לנתח בדיעבד. כאשר אתה פורס את אינוונטר הידיעות שהתקבלו, ניתן לשאול ולבדוק כלום ניתן היה לקרוא מתוכן שהמלחמה בשער. לא כך המערכת האיסופית – מה שלא נכנס במערכת – אי אפשר לקבוע בוודאות שניתן היה להגיע למידע זה, ואי השגתו היא כישלון האיסוף. שנית, מערך האיסוף עובד בהתאם לציו"ח (ציון ידיעות חיוניות) ולתוכנית עבודה שקובעת לו המערכת המחקרית. האיסוף איננו אמור לפרוס ולחפש דברים שלא נשאל לגביהם. ושלישית, התחקור העמוק והיסודי של מקורות היומינט [מודיעין אנוש] נעשה בידי קציני מחקר, שרק הם באמת מתמצאים ובקיאים בחומר. אתה [המחבר] מציג שורה של שאלות שהיו חייבות להטריד את המערכת. האומנם הטרידו אותה? האם נכללו בציו"ח? האומנם עלו בתחקורי מקורות הצמרת היומינטיים שלנו במצרים?"[262]

בכל דרגי אמ"ן יש הסוברים כמו אל"מ אריה שלו, סא"ל אבי יערי ורס"ן נועם שפירא, האחראי על הבינה הרשתית [התוצרת של מודיעין אלקטרוני] ביחידת האיסוף בסיני בזמן המלחמה, כי מקור השגיאה הוא במערך האיסוף.[263] מדגיש אלוף אלי זעירא בשיחה ארוכה עם המחבר: "הגורם לאי גילוי השינוי במטרת המלחמה המצרית הוא כשל איסופי. מערך האיסוף לא הביא שום מידע על כך. לא זכורה לי אף ידיעה משום מקור על השינוי. לא זכורה לי ידיעה אפילו על האפשרות שמטרת המלחמה השתנתה".[264] אלוף שלמה גזית: "המחדל בערב יום כיפור היה מרובע. המרכיב הראשון הוא ההערכה. המרכיב השני הוא חוסר מיצוי יכולתו של מערך האיסוף המודיעיני".[265] אין פלא שאלוף גזית, ראש אמ"ן, ממליץ ומיישם חיזוק של מערך האיסוף.[266]

המענה לשאלה אם הכשל הוא איסופי או הערכתי אינו חד־משמעי. בעוד שבידי אגף המודיעין ישנן הידיעות הדרושות כדי להתריע על מלחמה בעוד מועד, והאחריות היא של ההערכה המודיעינית, הרי שבסוגיית ההתרעה על שינוי במטרות המלחמה חסרות כנראה ידיעות חיוניות ומספיקות. יחד עם

זאת, המטה הכללי, אגף המודיעין וחיל האוויר יודעים שיש עליונות אווירית ערבית לאורך הגבולות וישנה הערכה מוקדמת שהזזת הטילים בתום מלחמת ההתשה מאפשרת צליחה מצרית. הידע וההערכה אמורים להצביע על דרך פעולה אפשרית ערבית למלחמה לשם מטרה מוגבלת, אך מחלקת מחקר אינה משערת שישנה דרך פעולה אפשרית (דפ"א) כזאת, ואינה מכוונת את האיסוף לבדיקתה. מערך האיסוף כנראה אינו מצליח לאסוף ידיעות חזקות ואמינות על השינוי. הכשל הוא בעל אפקט סינרגי. האיסוף והמחקר משפיעים זה על זה, בהכוונה, בידיעות, בהערכה ובמסקנות.

"המודיעין האווירי לא התריע"[267]

מה חלקו של המודיעין האווירי בכישלון המודיעיני לגלות ולהעריך את השינוי במטרות המלחמה המצריות? למודיעין האווירי יש מעמד חזק מאוד באגף המודיעין. רס"ן עמוס גלבוע, לימים ראש חטיבת מחקר באמ"ן, הוא חריג בדיבורו השופע ושפתו הרהוטה. גלבוע הוא איש מודיעין בעל ידע רחב ומקצוען אמיתי: "באמ"ן קיבלו את מה שמודיעין אוויר אומר כתורה מסיני. גם בהקשר של סימנים מעידים, אוויר אמר – אלוהים אמר. מודיעין אוויר היה שותף מלא לקונספציה".[268] גם ראש המודיעין האווירי במלחמה, אל"מ רפי הרלב, סובר כי "למודיעין של חיל האוויר היו מילה ומעמד באמ"ן. לחיל האוויר היה מעמד חזק במטכ"ל ויחד עם מחלקת מבצעים ועם מפקד חיל האוויר השפיע על המערכת הצה"לית כולה".[269]

ראש המודיעין האווירי נוטל על שכם המחלקה שבפיקודו אחריות לתפיסה האסטרטגית של האיום המצרי: "המודיעין של חיל האוויר בנה תיאוריה, עוד לפני הצבת טילים קרקע־אוויר, שאמרה שכל זמן שהמצרים לא ירגישו שהם יכולים להתמודד עם חיל האוויר – הם לא ייצאו למלחמה. הערכה זו לא השתנתה בעקבות הכנסת מערכי הטילים, וזו היתה אחת השגיאות. ייתכן שהיה מקום לבחון את ההערכה מחדש אך זה לא נעשה. תיאוריה זו הפכה להערכת המודיעין הלאומית, והיא הפכה לקונספציה. כשבאתי למחלקת המודיעין של חיל האוויר התפיסה היתה מאוד עמוקה ומבוססת, ואני תמכתי בה".[270] הנעלם הוא כיצד התמוססה ההערכה מאוגוסט 1970, שהעליונות האווירית המצרית בשמי תעלת סואץ ומזרחה מאפשרת לצבא מצרים לצאת למלחמה.

אל"מ רפי הרלב מוביל אותנו לגורם מרכזי נוסף לכישלון ההתרעה.

מודיעין לא חי בבועה. הוא מזין וניזון מאנשי המבצעים. אנשי מחקר מכוונים את יחידות האיסוף לפי ציון ידיעות חיוניות. הם עצמם מושפעים מהצרכים המבצעיים ומהערכת הגוף המבצעי של החולשות והעוצמות של צה"ל.

אגף מודיעין מושפע מתחושת הביטחון של אגף מבצעים, ראשי הפיקודים והרמטכ"לים ביכולת צה"ל לבלום עם הכוח הסדיר עד לגיוס המילואים.[271] בחיל האוויר המצב יותר מורכב. אקורד הסיום של מלחמת ההתשה, קידום מערך הטילים המצרי והעליונות האווירית המצרית מזרחית לתעלה עלולים להוות קרש קפיצה למלחמה הבאה. רכש סוללות סא־6 ניידות, ללא מענה התקפי ומערכות הגנה אלקטרוניות, מקצינים את האתגר ומחזקים את דאגות מפקדת חיל האוויר והדרג המבצעי מהמפגש הבא עם מערכי טילים קרקע־אוויר.

המודיעין האווירי מודע לקשיי גילוי ואיכון סוללות ניידות של טילי סא־6. חיל האוויר הסורי, שמערך הטילים נגד מטוסים נמצא תחת פיקודו, מקדם את הסוללות במהלך 1973. בחודש ספטמבר הוא פורס בסמוך לגבול סוללות סא־6 חדשות ומביא לחזית סוללות נוספות. לקראת המלחמה מכסה מערך טילים מתקדם חלק ניכר מרמת הגולן. בצפון אין סודות. המטרה הסורית לכבוש את רמת הגולן ידועה. וכעת גם התוכנית לנהל את המלחמה תחת מטריית ההגנה של הטילים.

החששות אינם נשארים במגירות מעלות אבק. במשך שלוש השנים לפני המלחמה שובר חיל האוויר את הראש כיצד לגבור על מערכי הטילים בשתי החזיתות. הוא משכנע את המטה הכללי ושר הביטחון שעליו לקבל ארבעים ושמונה שעות בתחילת המלחמה שיוקדשו בעיקר להתמודדות עם אתגר הטילים ולהשגת עליונות אווירית. ברמה הפורמלית. ובכתובים קשה למצוא ביטחון מלא בהשמדת מערכי הטילים בשתי הזירות. הדוקטרינה האווירית מדגישה את הקשיים בהשמדת מערכי הטילים, ואת הקושי בהשגת מודיעין עדכני.[272]

אולם בתורה שבעל־פה, טוענים רבים וביניהם אל"מ רפי הרלב, סא"ל עמוס עמיר, המיועד לתפקיד ראש מחלקת מבצעים, סא"ל אביהו בן־נון, ראש ענף תקיפה, ורס"ן איתן בן־אליהו, ראש מדור במחלקת מבצעים, האחראי על תוכניות תקיפת טילים, שקיימת תחושת ביטחון ביכולת להתמודד בהצלחה עם מערכי הטילים.[273] אחד הביטויים לביטחון העצמי

של קברניטי חיל האוויר הוא דברי אלוף מוטי הוד, יומיים לאחר פרישתו מהפיקוד על חיל האוויר, שהמלחמה הבאה "תסתיים מהר יותר מאשר מלחמת ששת הימים, היא תוכרע מהר מאוד, לא תהיה דומה לקודמתה, ותהיה מפתיעה מכל הבחינות".[274] הביטחון העצמי עושה את שלו ומשפיע על ההערכה המודיעינית.

ראש המודיעין האווירי הרלב מציין את הביטחון ביכולת חיל האוויר כגורם משפיע על הערכת המודיעין: "התחושה שלנו היתה ש'תגר' [פקודת המבצע להשמדת הטילים בחזית המצרית] היה מתגבר על הטילים. אתה ואני [הרלב והמחבר] חושבים ש'תגר' היה מנצח. אבל זה לא נוסה. אנחנו יודעים מה היה הרכב המערך שלהם ומה היה לנו. לכן יש לנו בסיס טוב להנחה שהיינו מנצחים. לו היינו עושים את 'תגר' בתנאי פתיחה טובים, היינו מכים את מערך הטילים המצרי. הערכנו שהמצרים חושבים שמערכי טילים יכולים להחזיק מעמד רק זמן קצר, וטעינו. כאשר שואלים מדוע המודיעין הישראלי לא הצליח לשכנע, קודם כל את עצמו, שהולכת להיות מלחמה, **הסיבה היא שהוא לא העלה את השאלה אם התפיסה של האויב שונה מזו שאנחנו חושבים שהיא**. סאדאת היה גאון בכך **שהגדיר מטרות מלחמה מוגבלות מאוד. אנחנו לא צפינו זאת**. אינני זוכר שמישהו אצלנו חשב שמטרת המלחמה שלו כה מוגבלת. עשינו הערכת מצב כיצד הם יקדמו את הטילים במקביל להתקדמות הצבא המצרי. לא היתה הנחה שהם רוצים רק לעבור את התעלה, להפסיק להתקדם, ולהישאר במקום".[275]

האם הכשל התודעתי הוא מחויב המציאות? עונה אל"מ הרלב: "אילו המודיעין של חיל האוויר היה משנה ערב המלחמה את ההערכה האווירית, היו מקשיבים קשב רב. אילו היה בא ואומר: סליחה, אנחנו חוזרים בנו מהתפיסה הבסיסית, שינינו את דעתנו. הם לא צריכים להתמודד באוויר עם חיל האוויר הישראלי. הם מתמודדים על עליונות אווירית באמצעות הטילים. המצרים סומכים על מערך הטילים שלהם. מערכת הטילים נועדה להגן על הכוחות הלוחמים וכמה מרכזים, ולכן, מנקודת מבט אווירית, הסבירות של המלחמה גבוהה מאוד. לא לפי כושרו של חיל האוויר המצרי אלא לפי כושרה של מערכת הטילים שלו. אילו היה המודיעין של חיל האוויר משנה את הערכתו האווירית, זה היה יוצר שינוי בחשיבה, אבל המודיעין האווירי לא התריע, ולא אמר זאת".[276]

דבריו מוצאים חיזוק בדברי סגן יונתן לרנר, קצין צעיר במלחמה ולימים קצין בכיר במודיעין האווירי וראש מחלקה באגף תכנון: "המודיעין פועל גם על פי הבנת המצב של כוחותינו. זה חטא קדמון שלא הסתיים עד היום. כאשר המתכננים לא מצביעים על בעיה, המודיעין משקיע פחות משאבים. האופן שבו חיל האוויר תפס את המשמעות של מערכי הטילים בשתי החזיתות השפיע על הערכת המודיעין והערכת המצב הכוללת. מפקדת חיל האוויר לא הקרינה למחלקת מודיעין, לאמ"ן ולמטכ"ל שיש בעיה כה חמורה עם מערכי הטילים".[277]

בני פלד עצמו מפגין זמן קצר לפני המלחמה ביטחון גדול ביכולת חיל האוויר להשמיד את מערכי הטילים אם יהיה צורך בכך.[278] מוסיף על כך אלוף אלי זעירא שחיל האוויר גורם למטה הכללי לחשוב שהשמדת מערכי הטילים אינה נתונה בספק. השאלה הפרקטית שעומדת לדיון היא כמה זמן דרוש להשמדתם ולא אם זה אפשרי. חיל האוויר דורש שתי יממות למשימה זו כיוון שאינו מסוגל להשתתף בבלימה בצורה יעילה לפני השמדת מערכי הטילים, ולא עקב החשש שלא יעלה הדבר בידו.[279]

מוזר שמפקד חיל האוויר, שטוען השכם והערב אחרי המלחמה כי המענה המבצעי והתוכניות המבצעיות של חיל האוויר לא נראו לו וכי אינו מאמין ביכולת חיל האוויר לגבור על הטילים ללא התניות לא ריאליות,[280] מקרין ביטחון מלא לפני המלחמה ביכולת החיל לעשות זאת, ואף מעריך כי חילות האוויר הערביים הם איום חמור לא פחות מהטילים. הכיצד אפשר להבין את תחושת הביטחון שהוא מעניק למטה הכללי ולאגף המודיעין, כאשר מחלקת מבצעים ממוקדת בשיפור המענה המבצעי עד ליום האחרון לפני המלחמה, ומביעה את דאגותיה בהערכת המצב העדכנית – הדוקטרינה של חיל האוויר – שמאושרת על ידו, מופצת בחיל האוויר, ומוצגת לרמטכ"ל ולשר הביטחון?

למודיעין האווירי ישנה אחריות מעשית ומידית בימים בהם הולך הזמן ואוזל. אל"מ אריה שלו: "בלילה בין 30 בספטמבר לבין 1 באוקטובר הגיעה ידיעה ממקור אמין שעם שחר תתחיל מתקפה סורית־מצרית על ישראל. היות שהערכתי את אמינותו של מקור זה כגבוהה, הנחיתי את סא"ל יונה בנדמן, ראש ענף מצרים, ואת סא"ל יהודה פורת, ראש המחקר במודיעין חיל האוויר, לבדוק שאלה אחת בלבד: האם הצבא המצרי, כוחות היבשה

והאוויר, עשו את ההכנות לפתוח במלחמה בבוקר, והאם הם מצויים בכוננות גבוהה לצורך זה. תוצאות הבדיקה אמרו שלא נעשו כלל הכנות כאלו". שלו שוחח על כך עם ראש אמ"ן והמליץ "להציע לרמטכ"ל להכניס לקראת בוקר לכוננות גבוהה את חיל האוויר ואת כוחות היבשה בקדמת סיני וברמת הגולן. ראש אמ"ן לא קיבל את דעתי ולא דיווח לרמטכ"ל על הידיעה".[281] סא"ל יהודה פורת מאשר את העובדות אחת לאחת.[282]

מערכי הטילים קרקע־אוויר לאורך החזיתות גדלים, מתקדמים, מתחזקים ומגיעים לשיא היערכות בימים האחרונים. למודיעין האווירי, למפקדת חיל האוויר ולעומדים בראשם יש אחריות כבדה להתעלמות ממשמעות מטריית הטילים, לאי גיבוש הערכת מודיעין שתצביע על אפשרות של מתקפה קרקעית מצרית וסורית תחת מטריות הטילים שלהן, ובראש ובראשונה, היעדר הערכת מצב מבצעית אווירית משולבת של מחלקת מודיעין ומחלקת מבצעים, תחת מוטת הפיקוד של מפקד חיל האוויר שתצביע על האיום.[283] מאידך, מפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, יודע להינתק מהערכות המודיעין כשהסימנים המעידים על משהו שהולך לקרות מציפים את כל ערוצי הקשר במשרדו. הוא הראשון והיחיד בין קובעי ההחלטות שיקבע כי 'מחר מלחמה' בצהרי 5 באוקטובר.

התרבות האסטרטגית המצרית

מדוע קהילת המודיעין אינה מספיק רגישה לשינויים? מדוע החיישנים שלה אינם מתעוררים לנוכח השינויים באסטרטגיה המצרית, בהיערכות הגייסות ובמערכי הטילים בשתי הזירות? אין זו שגיאה נקודתית של ניתוח והערכה, זוהי הערכה כוללת, רחבה הרבה יותר. זוהי הטיה תרבותית בהתייחסות לאויבינו. תרבויות שונות בנויות על מערכות ערכים שונות, הן משתמשות במושגים שונים, מעניקות משמעויות שונות לאותם מושגים, הן בעלות נורמות שונות. ומתקשות להכיר ולהבין אחת את רעותה.

הגישה הישראלית לתרבות הערבית, ולתרבות האסטרטגית המצרית והסורית בפרט, מגיעה מתחושת עליונות של התרבות האסטרטגית הישראלית, לכן הסיכוי לשגות הוא גדול. כיום, כאשר החוקרים והמעריכים בוחנים את התרבות של היריבים מנקודת מבט של שוויון ושונות גם יחד, יש סיכוי טוב יותר להעריך נכונה את התרבות האסטרטגית של היריב, את כוונותיו ומטרותיו.

מאז ומעולם היתה חובתו של המודיעין להיכנס לעורו של היריב, להבין אותו מכל בחינה שהיא, צבאית, כלכלית, חברתית ותרבותית,[284] ולקרוא אותו כספר פתוח. זיהוי ההבדלים אינו מספיק, יש לפצח את הקוד – צופן – של התרבות האסטרטגית, ובמיוחד את הצופן של תהליכי קביעת החלטות.[285] לכל הנהגה מדינית וצבאית יש תפיסה אסטרטגית מסוימת הנשענת על תרבות, שפה, מערכת אמונות וערכים, זיכרון היסטורי, שאיפות לאומיות, סדרת הנחות יסוד ומערכת מושגית מודעת ולא מודעת שמאפשרות למחליטים ולאנשי ההערכה להבין את הסביבה ולפעול בתוכה.[286]

האם המודיעין והמנהיגים של ישראל מודעים לצורך לפצח את צופן התרבות האסטרטגית המצרית והסורית? קהילת המודיעין ערנית ומודעת להבדלים תרבותיים בין המדינות ובין העמים, אלא שתרבות אסטרטגית של היריב היא מרכיב מיוחד וקשה לאבחון,[287] ודווקא אותו חייבת קהילת המודיעין לזהות, לאבחן ולהסיק מתוכו מסקנות. בתפיסה הנורמטיבית ששוררת בחברה הישראלית בשנות השבעים קיים מחסום בפני אבחנה פתוחה וכנה של הצופן האסטרטגי הערבי. לדוגמה: באותה תקופה אסור היה לומר בגלוי שבעיני המצרים ערך חיי אדם נמוך מאשר בעינינו. הנחה כזו מכתימה את המעריך יותר מאשר את המוערך.

כאשר אנואר סאדאת אומר שהוא מוכן להקריב מיליון חיילים כדי להחזיר את השטחים שאבדו למצרים, אנחנו נוטים לפטור את דבריו בהערכה כי זוהי תעמולה בלבד. הרי אין מנהיג שפוי ושקול, לפי התרבות המערבית, שיקריב מיליון איש למען מטרה מסוג זה. לעומת זאת, אם נפנים את התרבות האסטרטגית המצרית, אנחנו עשויים להגיע למסקנה שסאדאת מתכוון ברצינות לדבריו, ולהערכה אפשרית שההרתעה של ישראל, שמתבססת בין היתר על כושר גדול להשמיד כוחות, פחותה במידה משמעותית מהערכתנו הנוכחית.

השוני התהומי בין התרבות המערבית לתרבות הערבית אינו מונע בהכרח הערכות נכונות. קיסינג'ר מעריך לקראת המלחמה כי ללא מלחמה נוספת אין סיכוי להגיע להסדר בין מצרים לישראל. לכן הוא מעודד בעקיפין את סאדאת לנסות לזעזע את המערכת הבינלאומית באמצעות סיבוב מוגבל נוסף. בשיחתו עם אחמד איסמעיל במאי 1973 הוא אומר בפירוש: "הייתי מייעץ לסאדאת שיהיה מציאותי. המציאות היא שאתם הובסתם ואינכם יכולים

להציג תביעות של מנצחים. או שתשנו את המציאות בה אתם חיים ועקב כך אנחנו נשנה את טיפולנו בהשגת הפתרון, או שאינכם יכולים לעשות זאת. אני מקווה שמשמעות דברי ברורה".[288] אכן ברורה ובהירה: עימות מוגבל נוסף חיוני להשגת פתרון. קיימת זהות השקפות ואינטרסים בין נשיא מצרים לשר החוץ האמריקני.

מוסכם על חוקרי מודיעין רבים שעל האחראים להערכה מודיעינית "להכיר את התרבות הערבית בכללה. כי בלעדיה עלולות להתקבל החלטות כבדות משקל על סמך בורות. אסור להניח שתפיסת העולם המערבי משפיעה גם על דרך המחשבה של תרבויות אחרות. היגיון האחד הוא האיוולת של האחר".[289]

אפשר לנסח בתמצות כמה ערכים בתרבות המצרית שקשה לזהותם לפני מלחמת יום כיפור, ואפשר להגדירם רק לאחר שקברניטי מצרים מודים בקיומם. התרבות האסטרטגית המצרית היא תרבות שבה המנהיג והמפקד מסתירים את מטרת המלחמה מפקודיהם הבכירים והזוטרים, תרבות שבה אין אומרים אמת לבעלי ברית, הן לסוריה והן לברית המועצות. לסוריה מציגים מטרת מלחמה שונה מהמטרה האמיתית, אך את זאת לא ידענו. מסתירים מברית המועצות את ההחלטה לצאת למלחמה עד לרגע האחרון. תרבות אסטרטגית שמוותרת על חיל האוויר ככוח מרכזי במלחמה.[290] תרבות שמוכנה לאבד מספר גדול מאוד של חיילים על מזבח מטרותיה המדיניות.[291] זוהי תרבות אסטרטגית מתקדמת ביותר, שאיננה שואפת לניצחון, אלא לשינוי המצב המדיני. האם יכולים לפני המלחמה ראש אגף המודיעין וראש מחלקת מחקר לנסח אפיון מהודק כל כך של התרבות האסטרטגית המצרית? מסופקני.

התרבות האסטרטגית הסורית לעומת זאת יציבה מתקופת המלחמה על המים, ומובנת למדי לדרגי העבודה באגף המודיעין. לכן המודיעין של פיקוד צפון וענף סוריה באגף המודיעין מודאגים הרבה יותר מאשר המקבילים להם בזירת סיני. מסכם סא"ל אבי יערי: "איתרנו את הצופן האסטרטגי של אסד, דהיינו שהוא רואה במלחמה בישראל את המכשיר להחזרת הגולן, מכין את צבאו לכך, ויעשה זאת כשיוכשרו התנאים. באופן מעשי, מלחמה כזאת אפשרית רק במסגרת קואליציה ערבית בהנהגת מצרים. לעומת זאת, לגבי סאדאת סברתי תמיד שטעינו טעות עמוקה ואסטרטגית".[292]

"כל המלחמה היתה נראית אחרת"[293]

אי גילוי וזיהוי מטרת המלחמה המצרית היא הפתעה שרק עצם פתיחת המלחמה חשובה ממנה. "התוכנית הזאת, שסאדאת קיבל, היא ההחלטה החשובה ביותר שהתקבלה עד היום בתולדות האסטרטגיה הצבאית הערבית בתחום הקונפליקט עם ישראל",[294] קובע סא"ל אבי יערי. בצהרי 6 באוקטובר מושפעים אירועי הפתיחה מהתרעה קצרה על המלחמה ומעיכוב בהחלטה על גיוס המילואים, אך משעות הערב ובשלושת הימים הבאים, בבלימה ובמתקפות הנגד, פוחתת חשיבות ההתרעה הקצרה. את מקומה תופסת הפתעה אסטרטגית בעלת משמעות רבה מאוד לכוחות צה"ל, והיא אי הידיעה על מטרות המלחמה וגבולות הגזרה של התוכנית המצרית. צה"ל וחיל האוויר שיחקו בדיוק את התפקיד שהועידה להם התוכנית המצרית ונשחקו בלחימה אמיצה אך מיותרת. שחיקת הכוח היא התוצאה הדומיננטית של הלחימה בימים אלו. היא תשפיע על מהלכי המלחמה ועל סיומה, שאחד המאפיינים שלהם הוא אפיסת כוחות צבאית.

אלוף שמואל גונן (גורודיש), אלוף פיקוד דרום במלחמה, קובל בכנס פיקודי לאחר המלחמה: "הראייה של פיקוד דרום את מגמות המצרים היתה חדירה הרבה יותר עמוקה פיזית ממה שהם השיגו. חשבנו שהכוונות שלהם היו הרבה יותר מרחיקות לכת. היו הרבה מאוד התרעות על תפיסת המְצרים [מיתלה וג'ידי]. ההערכה שלנו היתה שמטרת המצרים לא רק לתפוס את השטח של הגבעות אלא להגיע עד רפידים ולכבוש את המְצרים. זו נקודת המוצא להבנת המהלכים של הפיקוד – כולל המתנה טקטית, אי שחיקת הכוחות, אי עשיית התקפות נגד".[295]

על אף הידיעות שכנראה מביא ראש המוסד, ועל אף הלקט שמוציא אמ"ן חמש דקות לפני פרוץ המלחמה, לקט שהסירנות בתל אביב ומטחי האש בחזיתות מונעים מהקברניטים לקרוא בעיון, נשארים אגף המודיעין, הרמטכ"ל, אלוף פיקוד דרום ומפקד חיל האוויר בהערכה שהמצרים מתכוונים להעביר שריון ולהגיע עד למעברים בהקדם האפשרי ושוחקים את הכוחות בניסיון למנוע זאת. אבנר שלו: "ב־7 באוקטובר בערב, בביקורו בפיקוד דרום ובדיון במטכ"ל לאחר מכן, עשה דדו תוכנית מאוד ברורה ולא כללית כפי שנהוג. מטרת התוכנית היא להרתיע את המצרים מהעברת השריון לצד שלנו ולפתח את ההתקפה שלהם. דדו פשוט לא

ידע על התוכנית המוגבלת, לכן החליט לעשות את התקפת הנגד מחר [8 באוקטובר]".[296]

סא"ל יונה בנדמן, ראש ענף מצרים (ענף 6) באגף מודיעין במלחמה, מנתח את משמעות הכשל המודיעיני בזיהוי מטרת המלחמה המצרית: "אי הבנת הנושא של העצירה היתה טעות בסיסית של המודיעין שלנו בהבנת הדוקטרינה האופרטיבית המצרית. בעצירה זו ניסו המצרים לגרום לנו לשבור את הראש במתקפת נגד. אנחנו לא ידענו על התפיסה של העצירה. לו ידענו על כך, כל המלחמה היתה נראית אחרת. למשל, חיל האוויר לא היה עולה על הגשרים, לא היינו ממהרים לצאת למתקפת נגד. היינו נותנים לכוח להתרכז ולא מתקיפים מיד".[297]

אסטרטגיית הבלימה הישראלית מתבססת על ההערכה שהמצרים ימשיכו להתקדם כדי להגיע לפחות עד למעברים. יש חשש כבד לכיבוש בסיסי צה"ל בקדמת סיני – בלוזה טסה, שדה התעופה רפידים, בסיסי מודיעין, חפ"ק פיקוד דרום באום חשיבה, ומהלך דרומה לאורך המפרץ לעבר שדות הנפט ושארם א־שייח'. חשש זה מסביר באופן חלקי את השגיאה האסטרטגית של הטחת אוגדת סיני וחיל האוויר אל הצבא המצרי שנעצר למשך שבוע תמים לאחר חציית התעלה. החששות מתגבור שריון בגדה המזרחית לשם התקדמות גורמים להפעלה מסיבית ושותתת דם של חיל האוויר להרס הגשרים עד סוף 7 באוקטובר. התפיסה השגויה של התוכנית המצרית משפיעה גם על מתקפות הנגד ב־8 וב־9 באוקטובר, ושוחקת גם את אוגדותיהם של ארן ושרון. רק ב־10 באוקטובר מנתק צה"ל מגע ומתחיל לפעול על פי היגיון צבאי צרוף.

עיקרי המסקנות של בחינת התפיסה האסטרטגית הם: הקונספציה היא ערבית ולא ישראלית, ומטרות המלחמה של מצרים מותאמות לקונספציה, והוגבלו ללחימה בחסות מטריית הטילים. המשפט הראשון של התפיסה האסטרטגית, שלפיו המצרים ייצאו למלחמה רק כאשר ישיגו כושר התמודדות על עליונות אווירית, נמצא נכון לגבי מצרים וסוריה. המשפט השני של התפיסה האסטרטגית, שלפיו סוריה לא תצא לבדה למלחמה, נמצא נכון גם הוא.

על אף חשיבותו האסטרטגית לא זוכה חוסר התרעה על השינוי בתוכנית המלחמה המצרית ומשמעותו המבצעית לעיון ודיון הראוי לו. הרי ייתכן שמיקוד הקשב והמחקר של סוגיית ההתרעה על המלחמה מנע בחינה יסודית

של הכשל בגילוי מטרת המלחמה והאסטרטגיה המצרית ותוצאותיה.[298] חוקרים בתחום המדיני־אסטרטגי אינם מזכירים אותה,[299] כותבי זיכרונות אינם מודעים לה, ומחקרים ביטחוניים גם הם אינם עוסקים בה במידה מספקת למרות מרכזיותה לנושא מחקריהם.[300] אפילו מחקר רשמי של צה"ל על המלחמה בחזית המצרית אינו מרחיב בסוגיה של השפעת השינוי במטרת המלחמה.[301] ולבסוף, למרבה ההפתעה, גם מחקרים וספרים העוסקים במודיעין, בהתרעה ובהפתעה מזכירים אותה במידה שולית ואינם יורדים להשפעתה הקריטית על הימים הקשים במלחמה.[302] כמה אנשי מודיעין בולטים במודעותם להחלטתו של סאדאת והשפעתה על שלב הבלימה, אולם אינם בוחנים ביסודיות את המשמעות והתוצאות של הכשל המודיעיני.[303]

הכישלון בגילוי השינוי במטרות המלחמה המצרית הוא מרכיב מרכזי בכישלון הכולל להתרעה ממלחמה. הוא משפיע קשה מאוד על אופן ניהול הקרב בתעלה, על שחיקת אוגדה 252, על שיקול הדעת של הקברניטים בישראל, על המחסור בכוחות במתקפת הנגד ב־8 באוקטובר, ועל ההשהיה הארוכה לבניין הכוח לקראת חציית התעלה. באשר ללחימה האווירית, משפיע הכישלון המודיעיני על קביעת החלטות שגויות ביום 7 באוקטובר, ובמיוחד על שחיקת הכוח עקב תחושה מדומה של איום קיומי מצד מצרים.

פרק 9: צומת החלטה 1.
14:30: "מחר תפרוץ מלחמה"[304]

חיל האוויר היה מוכן כבר מראש השנה. העלינו כוננויות, גייסנו כ־1,400 איש למילואים. בני פלד אמר כל הזמן, "אל תקשיבו למודיעין. הפעם הולכת להיות מלחמה".

סא"ל אביהו בן־נון[305]

צילומי אוויר שנערכים ב־4 באוקטובר בחזית מצרים וב־5 באוקטובר בחזית הסורית חושפים מערכים צבאיים עצומים והתקפיים. הם מגלים סימנים מעידים כמו קירוב הגשרים לתעלת סואץ, תגבור ארטילרי גדול, ומערך סוללות טילים צפוף בקרבת החזית. מגיעות ידיעות שהסובייטים צופים מלחמה, ולבסוף יוצאות משפחות היועצים הסובייטים.

לעומת מידע זה מציב אגף המודיעין עמדה משלו. זהו אגף חזק מאוד, בעל השפעה עצומה על קובעי ההחלטות. חצי שנה לפני כן, לקראת כוננות כחול־לבן, קובע ראש אמ"ן אלוף אלי זעירא שהערבים אינם מתכוננים למלחמה. העוברה שצדק מעלה את משקלו ומחזקת את סמכותו. שר הביטחון דיין והרמטכ"ל אלעזר – 'הבוסים' של בני פלד – מקבלים את הערכות ראש אגף מודיעין. איש אינו זוכר את כישלון ההתרעה לקראת מלחמת ששת הימים, ורק 'זקני צפת', אם יחטטו היטב, ייזכרו בכישלון ההתרעה במבצע רותם ב־1960.[306]

בצהרי 5 באוקטובר מוציא אגף המודיעין, בדעה אחת עם מודיעין חיל האוויר, לקט גדול ומפורט שכולל את סיכום הידיעות ואת ההערכה הערכנית של אמ"ן. בהערכה זו מופיעה פעמים מספר הקביעה ההיסטורית 'סבירות נמוכה למלחמה'. חשוב להתמקד בסיכום הערכת הפעילות האווירית המצרית: "בשלב זה אין סימנים להכנות קונקרטיות לפעולה יזומה על ידי

חיל האוויר המצרי, אם כי הצעדים שננקטו משפרים את יכולתו לעבור לפעילות מבצעית".[307]

בשעת צהריים זו אנו מגיעים לצומת הראשון של קביעת החלטות במצב המשברי ערב יום כיפור. ועדות חקירה בישראל, החל בוועדת אגרנט וכלה בוועדת וינוגרד, עסקו באינטנסיביות בהחלטות שקדמו למלחמות ובשלביהן הראשונים.[308] בהחלטות אסטרטגיות כאלו מתמקד ספר זה, ומקדיש לכך נספח מיוחד. משבר עלול לערער שיווי משקל תודעתי, תפקודי, פיקודי ורגשי של קובעי החלטות ולפגוע ביכולתם לקבוע החלטות מיטביות.[309] האם התהליכים וההחלטות נפגמים רק עקב המצב המשברי שנוצר בעקבות ההפתעה ושלבי המלחמה הראשונים?

בניגוד להערכות המודיעין מבין מפקד חיל האוויר בני פלד כבר לפני ראש השנה שההתפתחויות, במיוחד בזירה הסורית, מובילות למלחמה. הוא מעלה את רמת הכוננות ומגייס מילואים חיוניים כמה ימים לפני המלחמה.[310] חיל האוויר נזקק להתרעה קצרה יחסית, עשר עד שתים־עשרה שעות לכל היותר, כדי לפעול במלוא עוצמתו. מספר סא"ל אביהו בן־נון, ראש ענף תקיפה: "חיל האוויר היה מוכן למעשה כבר מראש השנה. העלינו כוננויות, גייסנו כ־1,400 איש למילואים. בני פלד אמר כל הזמן, 'אל תקשיבו להם [למודיעין]. הפעם הולכת להיות מלחמה.' הוא אמר זאת בפורום המטה הכללי, במטה חיל האוויר ובפורום מפקדים. לא הצלחנו להפנים לבסיסים ולטייסות שצריך לקחת בחשבון שעומדת להיות מלחמה, עקב חילוקי הדעות בתוך מפקדת חיל האוויר".[311]

אל"מ עודד מרום, מפקד מרכז סיוע התקפי (מרס"ה) שאחראי על השתתפות חיל האוויר במלחמה היבשתית: "חיל האוויר לא הופתע במלחמת יום הכיפורים. כמה ימים לפני המלחמה, מבחינה לוגית, הבנו שהולכים למלחמה. אך מבחינה מנטלית לא הפנמנו זאת. יומיים־שלושה לפני המלחמה כולנו היינו במקום שצריך. ישנו, אכלנו, למדנו את הכל, וידענו מה אנחנו רוצים לעשות. ביום שישי 5 באוקטובר ישבנו אצל בני פלד: פורמן, עמיר, אביהו, רע"ן אוויר 1 ואני. פורמן לא היה שקט וביקש עוד כוננות ועוד. סיימנו את הפגישה בהבנה שחיל האוויר יעמוד בכוננות מלאה, מוכנים לתקיפת טק"א. היה לי עד כדי כך ברור, שהודעתי לאשתי שאיני חוזר היום הביתה, וישנתי במטה חיל האוויר. ההפתעה של חיל האוויר היתה שפשוט

לא נתנו לנו לעשות מה שהיינו צריכים לעשות [מתקפה מקדימה] בצורה מסודרת".[312] בסוף הדיון אומר בני פלד לאנשיו: "בשבילנו זו מלחמה".[313]

כאשר מודדים התרעה בשעות, ההבדל בין התרעה לחיל האוויר והתרעה לזרוע היבשה הוא משמעותי ביותר. זרוע האוויר עמדה בכוננות גבוהה מראש השנה, ולקראת יום כיפור נשארו כל הטייסים הסדירים והצבות החירום בבסיסים. המטוסים היו חמושים לאפשרויות שונות. במצב זה נדרשות שעות ספורות בלבד כדי לשחרר את הקפיץ, לבצע כל אחת מפקודות המבצע שנמצאות כבר מחוץ לכספות, מעודכנות במטה ובטייסות, והטייסים מתודרכים כראוי.

סא"ל עודד ארז, ראש ענף הגנה, מתאר את ההתחממות במפקדת חיל האוויר: "ידענו במחלקת מבצעים שיש פעילות במצרים – המודיעין התעקש שזה תרגיל. בגלל החגים ובגלל הקרב עם הסורים ב־13 ספטמבר דאגנו להגביר כוננות, אולם ללא גיוס מילואים. לגבי צוות אוויר אין בעיות של קריאה והתייצבות, לגבי הנ"מ, אם אינני טועה, גדוד הנ"מ המתנייע היה מגויס לצורך תרגול פקודת סלע למגננה בפני מתקפה ערבית. המתח עלה לקראת סוף השבוע, במיוחד עם הידיעה על פינוי היועצים הרוסים".[314]

הכוננות בבסיס רמת דוד גבוהה במיחד: "רמת דוד שונה מבחינת אופיה בהשוואה לשאר בסיסי חיל האוויר. ראשית, הכנף קרובה לחזית. שערו בנפשכם טייס ממריא, מקפל גלגלים, צריך להכין את המפסקים, ותוך שלוש דקות הוא בקרב אוויר. הקרבה לשלוש החזיתות הקרובות: ירדן, סוריה ולבנון ועובדת היותה הכנף הצפונית של החיל, הטילה עליה כמה תפקידים נוספים כמו: קליטת מטוסים פגועים ושיגור מטוסים לביצוע משימות מיוחדות. למשל, היסעורים שיצאו מהכנף לביצוע פשיטות בעומק או במקומות אחרים, חילוץ, הצלה וכדומה. בסך הכל, חיל האוויר היה מאורגן וערוך למלחמה. הכוננות וההיערכות למלחמה היו ברמה גבוהה מאוד. היתה תחושה של ביטחון, שהדברים ערוכים ומאורגנים בסדר".

סא"ל אריק עזוז ממשיך: "יום אחד, בסוף ספטמבר, מודיעים לי שאלוף פיקוד צפון יצחק חופי אמור לנחות בבסיס. באתי לקבל את פניו, והוא אגב ריצה, תוך כדי ירידה מהמטוס אל רכבו, אמר לי: 'מה אתם בחיל האוויר חושבים, מה הולך להיות?' שאלתי למה הוא מתכוון, ואז אמר: 'אתה יודע

שהיערכות הטילים ברמת הגולן זזה קדימה, אני אגב הולך להביא איזה חטיבת שריון צפונה. לפי דעתי מלחמה באופק!'"[315]

סא"ל אליעזר פריגת הוא מפקד טייסת העטלף, טייסת פנטום שטייסיה הבכירים הם טייסי מיראז' לשעבר, בוגרי מלחמות ששת הימים וההתשה. אחד מתפקידי הטייסת הוא לצלם ולהביא מודיעין על מערכי יבשה, טילים ותשתיות של האויב: "בטייסת הרגשנו שהולכת להיות מלחמה כי צילמנו כל הזמן. ראינו את התזוזות במצרים ובסוריה, ולא הבנתי מדוע הדרג המדיני אומר שלא עומדת לפרוץ מלחמה. באותו שבוע כינס בני פלד את כל מפקדי הטייסות. נכחו גם גם ראש מחלקת אוויר, מספר שתיים בחיל דוד עברי, ורפי הרלב, שעמד בראש מחלקת מודיעין. קמנו ואמרנו: 'אנחנו רואים את כל ההכנות, מדוע אתם אומרים שלא תהיה מלחמה?' הרלב אמר לכולם: 'אנחנו לא רואים שום סימנים שעומדת לפרוץ מלחמה. ברגע שנראה סימנים ברורים כמו הורדת רשתות ההסוואה וכדומה, נודיע לכם.'

"בנוסף לגיוס מילואים מעבר להקצאה המטכ"לית, דאג מפקד חיל האוויר לשינויי היערכות. זה מה שהיה, ואם הייתי אומר שלא היה לי אמון במודיעין, אז מה יכולתי לעשות? גם מעל בני פלד יש רמטכ"ל וממשלה, ואף אחד לא עצמאי. לא יכולתי לעשות יותר ממה שעשיתי, יותר מאשר לבוא למפקד, להגיד ולשמוע. אף על פי שהייתי בטוח בהערכתי ובתחושותי, תמיד זכרתי שכמפקד טייסת בדרגת סא"ל יש הרבה מידע שלא מגיע אלי ושחסרים לי חלקים רבים מהתמונה".[316]

"ב־3 באוקטובר נקראו לשירות מילואים כ־1,400 איש, לתגבור צוותי האוויר, הדרגים הטכניים, אנשי בקרה ודיווח, וחלק גדול ממערך הנ"מ הסטטי. גם צוותי החפ"קים והקת"אים [קצין תיאום אווירי] נקראו להתכונן לחבירה עם כוחות היבשה. חיל האוויר נכנס לכוננות ג'".[317]

לעומת חיל האוויר, שנמצא בכוננות גבוהה, ממתינים חברי הממשלה, צה"ל ואגף מודיעין לידיעה על מלחמה. ב־5 באוקטובר בשעה שמונה וחצי מכנס הרמטכ"ל את 'הקבינט' שלו: סגן הרמטכ"ל, מפקד חיל האוויר וראש אגף המודיעין. בסיכום הפגישה הוא מחליט על מצב כוננות ג' לראשונה מאז מלחמת ששת הימים, השלמת חטיבה 7 ברמת הגולן, הורדת חטיבת שריון 460 לדרום. "חיל האוויר יימצא בכוננות מלאה ויבוטלו בו כל החופשות".[318]

מפקד טייסת המל"טים והמזל"טים, שלמה ניר, מקבל מסר חזק: "בשמונה

התכנס דיון רחב אצל ראש מחלקת מודיעין – רפי הרלב. לאחר כעשרים דקות הרלב נקרא למקום אחר וחזר לקראת תשע ופניו אינן כתמול שלשום. הוא התיישב וברר את מילותיו אחת לאחת: 'נכנסים לכוננות ג',' אמר. הפורום היה די המום, הדיון כמובן נפסק מיד. כל הצידוק של הטייסת שלי במלחמה הוא מערך "התלמים" – מטוסי צילום ללא טייס. כל המפעילים והטכנאים הם אנשי מילואים. אנחנו נכנסים ליום כיפור, אני חייב לגייס כמה מהם. רצתי לבסיס פלמחים, סיפרתי לאל"מ אורי טלמור מפקד הבסיס. הוא אסר עלי אפילו להודיע לאנשי המילואים להיות מוכנים לקריאה. החלטתי לא להוציא הביתה כמה סדירים. הכנתי את מערך הפריסה אפילו שלא ידעתי אם לצפון או לדרום".[319]

רק איש אחד מבין קובעי ההחלטות במדינה השלווה רואה את המלחמה בפתח. מפקד חיל האוויר אלוף בני פלד. יממה לפני המלחמה הוא מכנס את מפקדי הבסיסים והכנפות ובכירי מפקדת חיל האוויר לתדריך מוקדם להצגת פקודת מבצע 'דוגמן' לתקיפת סוללות טילי קרקע־אוויר בחזית הסורית. הפקודה המעודכנת הופצה לטייסות לפני פחות משלושה שבועות.[320] המפקדים מגיעים במטוסים קלים ובמכוניות מכל קצוות הארץ. נכנסים ל'איגלו', מבנה עגול ולבן שמשמש שנים רבות כאולם תדריכים חיילי בבסיס קטן במרכז הארץ.

בני פלד: "באחד הדיונים אמר הרלב את מה שקהילת המודיעין אמרה שיש סבירות נמוכה וכן הלאה. אמרתי לו: 'רפי, באמ"ן אתה יכול לרקוד לפי המנגינה שלהם. כאן אתה חייל שלי.' את ההחלטה אם תהיה מלחמה אני אעשה. אל תיתן לי הערכות, תן לי רק את העובדות. אני לא קונה את כל הקונספציה שלכם.'

"ביום שישי 5 באוקטובר בשעה שתיים בצהריים. בדיוק 24 שעות לפני פרוץ המלחמה, הזמנו את כולם להצגת פקודת 'דוגמן' לתקיפת מערך הטילים קרקע־אוויר הסורי, אף על פי שלא גמרנו להכין אותה, כי הרגשתי בדחיפות. אמרתי לפורום: **'חבר'ה, מבחינתי עומדת להיות מלחמה. אינני יודע אם המלחמה תהיה מחר או ביום ראשון, אך בשבילנו זו מלחמה. אף על פי ש'דוגמן' לא לגמרי גמור, זה מה שנעשה.'** אך האם מישהו חשב שזו מלחמה באמת? אף אחד. זה נובע מהמושגים המעוותים. כאשר גם מלחמת ההתשה היא מלחמה, אז מובן מדוע אנשים לא הבינו את כוונתי".[321]

בספרו חוזר בני פלד ומתאר: "בהקדמה לתדריך ובסיומו הדגשתי את הערכתי שתפרוץ מלחמה עם סוריה. שכוחותינו בקו דלילים למדי, ואם ייפרץ הקו אני עשוי לפקוד על תקיפת הכוחות הסוריים עוד לפני שיתוק מערך הטילים. כלומר, נצטרך לפעול בתוך אזור מוגן טילי קרקע־אוויר פעילים".[322] הוא קובע הערכה שפני האויב למלחמה. דרוש אומץ, נדרשת חשיבה עצמאית, וסיכון יוקרה ומעמד אישי כדי לקבוע הערכה מנוגדת להערכת קהילת המודיעין, ומנוגדת להערכת מחלקת המודיעין של חיל האוויר בשאלה כה גורלית.

סא"ל עמוס עמיר, המיועד לתפקיד ראש מחלקת מבצעים, מספר כי באותו תדריך "נמסרה התרעה חריפה על אפשרות להידרדרות למלחמה כבר למחרת. נמסרה סקירה מודיעינית מפורטת למדי ובעקבותיה מסר ראש מחלקת מבצעים על סדרי כוננות מיוחדים לחג. תהיה או לא תהיה מלחמה? זו השאלה שהעסיקה את קבוצת הקצינים במגרש החניה, לאחר התדריך. אך טבעי היה שהבולטת והנשמעת מכולן היתה דעתו של ראש המודיעין, שהרי מי כמוהו בקיא ומוסמך. בתנועת יד מזלזלת וחד־משמעית הוא קבע: 'חבר'ה, עזבו, לא יהיה שום דבר.' דווקא המעמד הבלתי פורמלי של הדברים הקנה לנאמר יתר תוקף. כולנו התפזרנו, על רקע ההתרעות החמות למלחמה מחר והתדרוך שניתן על ידי מפקד החיל. התחושה היתה שגם אם תפרוץ מלחמה, יש בידינו לבולמה ולהופכה לניצחון מרשים ומהיר".[323]

בני פלד אינו לבד בצומת ההחלטה הראשונה. לצדו נמצאת מחלקת מבצעים שמעצבת הערכת מצב לפיה המלחמה היא כורח המציאות. תהליך הערכת המצב ומסקנותיו הנכונות והנבונות הן התשתית שעליה מבסס בני פלד את החלטתו.[324] לעומתו ניצבת מחלקת מודיעין של חיל האוויר שרואה עין בעין עם אגף המודיעין את חוסר הסבירות שתפרוץ מלחמה.[325] במטה הכללי יש לאגף המודיעין מעמד מרכזי יותר, והשפעתו חזקה יותר מזו של אגף המבצעים. הוא מחובר ישירות לדרג המדיני, ודעתו נחשבת ביותר בהערכות המצב.[326] בחיל האוויר, לעומת זאת, מחלקת מבצעים היא בעלת מעמד דומיננטי. מעמדה נובע בין היתר מתהליך קביעת ההחלטות. מחלקת המודיעין מעבירה את הערכת המודיעין למחלקת מבצעים שמעצבת את הערכת המצב למפקד חיל האוויר.

באותה תקופה טייסים נמנעים למלא תפקיד במודיעין כיוון שאז ייאסר עליהם לטוס טיסות מבצעיות, אולם הקשר בין המחלקות הדוק הרבה יותר

מאשר במטה הכללי. ייתכן שדווקא מיעוט קשרים לא פורמליים מציל את מחלקת מבצעים מתהליכי אינדוקטרינציה וחשיבת יחד שמאחדים את רוב בכירי קהילת המודיעין (פרט למודיעין הימי) סביב הערכת סבירות נמוכה למלחמה. אל"מ גיורא פורמן מאשר שמחלקת מבצעים צופה מלחמה אך האחריות להחלטה והזכויות עליה כולן של בני פלד.[327]

חלק ניכר מיחידות חיל האוויר ומפקדת חיל האוויר עושות את ההכנות הדרושות לקראת המלחמה. כך מגיע חיל האוויר מוכן טוב לאין שיעור מצבא היבשה. אולם השפעת הערכתו של בני פלד היא מוגבלת. כמה ממפקדי הבסיסים לא האמינו בסתר לבם באפשרות של מלחמה. הם אינם מעודכנים בכל הידיעות שמצביעות עליה. הם אינם מעבירים ללוחמים את חומרת המצב ואת קביעת בני פלד כלשונה. כתוצאה מכך אין הכנה מספיק טובה של מפקדי הטייסות והלוחמים לצפוי להם,[328] וההפתעה המנטלית גדולה מאוד.

תא"ל עמיחי שמואלי, מפקד בסיס חצרים: "בני התקשר אלי בערב יום כיפור ונתן לי התרעה על מלחמה. הייתי מוכן עד כדי כך, שנסעתי לבית־הכנסת במכונית".[329] רס"ן הרצל בודינגר, מפקד טייסת בבית־הספר לטיסה בפתיחת המלחמה ומפקד חיל האוויר בעתיד, נזכר שתא"ל שמואלי פוגש אותו בערב, ומספר שבני פלד התריע מפני מלחמה אך אין טעם לטוס לצפון בערב יום כיפור, וכדאי לחכות לבוקר. למחרת, בעודו עומד להמריא במטוס קל לרמת דוד, עוצר אותו מגדל הפיקוח. רק בסביבות עשר יוצא מטוס דקוטה עם טייסי הצפון.[330] בנסיעה לתובלה הוא כבר שומע את טייסי טייסת הפנטום 'אבירי הזנב הכתום' מתחילים להניע את מטוסיהם לקראת מכה אווירית מקדימה.

אין לבני פלד אישור לגייס את כל כוח האדם הנדרש כדי להיות מוכן למלחמה באופן מלא. אמנם רוב הלוחמים נמצאים בבסיסים, אך יחידות חיוניות אחרות אינן מגויסות עדיין: יחידות הגנה אווירית, טייסת המזל"טים, ואפילו בקרים ותיקים ליחידות הבקרה המערבית.[331] ההחלטה של בני פלד בצומת ההחלטה הראשונה יוצאת דופן בתוכנה, באמיתותה ובהיותה נוגדת את הערכת המודיעין ואת מסקנת קובעי ההחלטות העיקריים.

אל"מ רן רונן, מפקד בסיס תל־נוף, חוזר בטיסה מהתדריך בשדה דוב. הכבישים מתחתיו הולכים ומתרוקנים ממכוניות. בעודו מנמיך לנחיתה

הוא יכול לראות משפחות שלמות בדרכן לבית־הכנסת, עוצרות ומתבוננות במטוס הקל שמפר את השקט והשלווה. הם אינם יודעים שמחר יקטעו את השקט זעקות שבר של סירנות בכל רחבי המדינה. רונן מכנס קבוצת פקודות, שם מוזר למפגשי מפקדי הטייסות והיחידות בבסיס. במסמך אותנטי שמסכם את המפגש נכתב כי 'מחר מלחמה' ועל המפקדים לעשות את ההכנות הנדרשות.[332] אולם נראה שאיש אינו מטמיע את משמעות קבוצת הפקודות. כל בכירי בסיס מבלים ב'משחקי חברה' עד ארבע בבוקר ה־6 באוקטובר,[333] אכן דרך מעניינת להתכונן למלחמה.

בבסיס רמת דוד, בטייסת הפטישים, הפנטומים, שכמה מלוחמיה מופלים במלחמת ההתשה ושוהים בבתי־סוהר בקהיר ובדמשק, מוכרזת כוננות אך אין תחושה שהולך לקרות משהו. בספר הטייסת נכתב: "מלחמת יום הכיפורים תפסה את הטייסת בתקופת מעבר. מפקד הטייסת, יורם אגמון, נכנס לתפקידו רק חודש לפני המלחמה. שמישות המטוסים היתה טובה, וצוותי האוויר היו ברמה גבוהה. המצב הפוליטי ערב המלחמה לא הותיר מקום לחשש. הביצורים על התעלה והעליונות על הסורים נסכו תחושת ביטחון עזה. ביום שישי 5 באוקטובר, בשעה שלוש אחר הצהריים, כשבטייסת הוכרזה כוננות, איש לא לקח אותה ברצינות. נראה היה שמדובר בעוד כוננות שגרתית של ערבי חג שתסתיים כרגיל בשחרור כל הצוותים".[334]

סא"ל יגאל זיו, מפקד יחידת הבקרה המערבית: "קיבלתי את הפיקוד על היחידה ב־1 באוקטובר. בערב יום כיפור, ב־5 באוקטובר, ירדתי במטוס קל ליחידה כדי לבדוק שהכל בסדר לקראת החג, והתכוננתי לחזור הביתה. פתאום מגיע טלפון מסא"ל עמי איילון, ראש ענף שליטה טרי: 'תחזיר ליחידה את הבקרים שיוצאים הביתה,' ללא הסבר, ללא שום רמז. וכך עשיתי. בשעה שש אני נקרא לצ'יטה [סא"ל אליעזר כהן], המפקד החדש־ישן של רפידים, והוא אומר לי: 'מלחמה מחר, כנראה בעיקר נגד סוריה, המצרים – סיכוי נמוך שיצטרפו, ואם יצטרפו – בפעילות מצומצמת בלבד.' קלטתי את העניין, עליתי למעלה ליחידה, והתחלנו להכין את הפקודות מחדש במשך כל הלילה. בשעות הבאות הגיעו בקרים מיחידת הבקרה במצפה רמון לתגבור ראשוני. אסור לקרוא למילואים".[335]

אלוף אברהם מנדלר (אלברט), מפקד אוגדת סיני, הקצין הבכיר ביותר בסיני, התקשר אישית לראש אגף המודיעין זעירא, שמרגיע אותו: "אצלך כלום. אם יהיה משהו זה יהיה בצפון".[336]

חיל האוויר אינו מופתע מבחינת התכוננותו למלחמה. ההתרעה ניתנת והוראות יורדות לשטח. קביעתו של בני פלד מאפשרת לעשות הכנות מקדימות, להפעיל את היחידות המבצעיות ודרגי התחזוקה, את הבסיסים והכנפות, ולעשות את הפעולות המחויבות מהכרזה על מצב כוננות ג'. מחלקת מבצעים היא הציר שסביבו נעה מפקדת חיל האוויר, והיא אינה שוקטת על השמרים. סא"ל עודד ארז, ראש ענף הגנה במחלקה: "ביום שישי 5 אוקטובר, בשעה עשר בבוקר, אנחנו יושבים בקבוצת פקודות במחלקת מבצעים. למיטב זיכרוני אין נציג של המודיעין, אבל ישנה הודעה שדבר לא נשתנה ומה שקורה זה תרגיל. אנחנו בודקים את הכוננויות, ללא אנשי מילואים, ומתכוננים לצאת הביתה. אני שואל מי מתוכנן להיות קמב"ץ תורן במשל"ט, מוצב השליטה המרכזי של חיל האוויר – זו תורנות שעושים קציני צוות אוויר שמשרתים במטה, בכל לילה – ונענה שהתורן הוא טייס תובלה שאינו קרוב לתחום המבצעי.

"הודעתי שאני אחליף אותו ואשאר תורן. השבת ממילא דפוקה. אחר הצהריים התקיים בשדה דוב פורום מבצעי, שבו לא השתתפתי. דובר שם על מלחמה צפויה באזור מוגן טילים, אולם המודיעין עדיין רואה זאת בסבירות נמוכה. בלילה היתה הרבה פעילות של הטסת אנשי שריון לצפון, אולם עדיין אין שום התחממות מצד המודיעין, ולא מדברים על מלחמה".[337]

מחלקת מבצעים עובדת במשך הלילה, כמו בלילות הקודמים, לעדכן את פקודות המבצע לתקיפת טילים ושדות תעופה.[338] ראש מחלקת מבצעים נוסע הביתה לאחר חצות כדי לישון כמה שעות, ומוזעק בסביבות חמש בבוקר לחזור למפקדת חיל האוויר.[339]

לעומת זאת, עשרות רבות של מטוסי קרב, מסוקים, מטוסי תובלה ומטוסים ללא טייס אינם כשירים למלחמה. סוגיה זו תידון בהמשך.

דין וחשבון על המוכנות למלחמה

מאז מלחמת ששת הימים ועד ליום כיפור כמעט לא מתעמת צבא היבשה עם צבאות ערב במבצעים גדולים, לכן ציר ההתייחסות שלו נשאר מלחמת ששת הימים, הניצחונות הגדולים ותבוסת צבאות ערב. חיל האוויר, לעומת זאת, מתעמת במלחמת ההתשה, במבצעים גדולים וקשים עם מערכי טילים קרקע־אוויר מתחזקים והולכים, שחלקם מאוישים במפעילים סובייטים מהשורה הראשונה.

טייסי החיל ומפקדיו יוצאים ממלחמת ההתשה מודאגים מתוצאות העימות המתמשך עם סוללות הטילים קרקע־אוויר, ואינם שאננים כלל ועיקר. השנים הבאות מוקדשות לפיתוח תורות לחימה, אמצעי לחימה, תרגילים אינספור, דיונים וימי עיון. כל אלו במטרה אחת: לרכוש מחדש את היכולת להשיג עליונות אווירית במרחב האופרטיבי של צה"ל. הופעתו של סא־6, טיל נגד מטוסים סובייטי חדש, מוסיפה לאתגר ומאיצה את מאמצי החיל. בינוי מזורז של שדות תעופה ערביים ודירים למיגון מטוסים מהווים גם הם מקור לדאגה, לגיבוש תורות לחימה, לפיתוח ולרכש אמצעי לחימה. טייסי היירוט אינם נחים על זרי הדפנה של מלחמת ההתשה, שבה הופלו כמעט שבעה־עשר מטוסי אויב מול כל מטוס ישראלי שהופל. גם הם משפרים את יכולתם, כפי שזו באה לידי ביטוי במלחמת יום כיפור. העימות הקשה במלחמת ההתשה והמידע שמצביע על קרבת המלחמה מכשירים את הקרקע לדריכות שבאה לביטוי בכמה תחומים.

כוננות חיל האוויר למלחמה נמצאת ברמה גבוהה: כבר בראש השנה, עשרה ימים לפני המלחמה, מוגברת הכוננות.[340] בבוקר יום הכיפורים נמצאים כל המטוסים וטייסיהם בכוננות. באשר לרמת ההתכוננות, המערך הלוגיסטי של חיל האוויר מתכונן כראוי, אין טענות כנגד ציוד חירום שאינו מאוחסן ומתוחזק כראוי, ואון מחסור מיוחד בחלקי חילוף.[341] אם במשך המלחמה נזקק חיל האוויר לרכבת אווירית, שעיקרה תגבור במטוסי פנטום וסקיהוק. המחסור במטוסים נובע מקוצר משאבים ואי נכונות אמריקנית לספק מספר גדול יותר של מטוסים. לכן הטענה כלפי צה"ל שהתכוננותו בלתי מספקת אינה כוללת את חיל האוויר. גם הטענה בדבר רמת אימונים נמוכה אינה נכונה לגבי חיל האוויר. האימונים באותן שנים הם אינטנסיביים, יסודיים ויצירתיים. מיד בתום מלחמת ההתשה מתרכזים המאמצים בהכשרה מזורזת של צוותים חדשים. יחד עם זאת עסוקים גם בקליטת מטוסי סקיהוק ופנטום חדשים, ובאימוץ תורות לחימה חדשות. למלחמה עצמה מגיעים הלוחמים לאחר אימונים ותרגילים קשים ואיכותיים.

אחת הטענות אל חיל האוויר היא כי הדוקטרינה האווירית ותורת הלחימה שלו אינן מותאמות למלחמת יום הכיפורים.[342] הדוקטרינה האווירית עוברת תהליך אינטנסיבי של בחינה, שינוי ועדכון לאחר מלחמת ההתשה. הדוקטרינה המעודכנת נשענת על אותם יסודות משחר ימי המדינה, אך מותאמת לאיומים ולתנאי הסביבה החדשים. בני פלד מסכם את ההכנות

לתקיפת טילים: "חיל האוויר פיתח תוכניות מבצעיות מתוחכמות להשמדה טוטלית של מערך הטילים, בהשקעה גדולה של מחשבה, ניסויים, אימונים וסימולציות".[343]

על מידת הרצינות והדאגה בעיצוב הדוקטרינה מעיד ראש אגף המודיעין אלי זעירא: "אני חייב להבהיר שחיל האוויר הודיע מפורשות לקברניטי מערכת הביטחון, עוד לפני פרוץ מלחמת יום כיפור, שהוא לא יוכל להפנות את משאביו למשימה זו [סיוע לבלימת התקפת אויב] לפחות במשך ארבעים ושמונה השעות הראשונות של המלחמה. חיל האוויר מסר הודעה זו משום שידע כי משנת 1970 ואילך חל שינוי חשוב ומשמעותי ביותר ביחסי הכוחות האוויריים בין ישראל לבין מצרים וסוריה. טילי קרקע־אוויר יעילים מתוצרת סובייטית הוצבו באזורי החזיתות ומנעו מחיל האוויר לסייע לכוחות היבשה בקרבות הבלימה. אותן ארבעים ושמונה השעות שעליהן דיבר חיל האוויר היו דרושות לו, כך הערין, לשם השמדת טילי קרקע־אוויר של האויב".[344]

לאחר השגת העליונות אמור חיל האוויר, על פי הדוקטרינה שלו, לעבור להשמדת כוחות קרקעיים של האויב, בהתאם לדרישות ולצרכים של צבא היבשה. משימת יסוד נוספת היא השמדת מטרות אסטרטגיות חיוניות בעומק שטח האויב. כיוון שמספר המטוסים באותה תקופה אינו גדול ביחס לתפקידים ולמשימות של חיל האוויר, נאלץ החיל לרכז את מרבית הכוח במספר מצומצם של משימות בו־זמנית.

אם כל כך טוב, מדוע כל כך רע? אם לא שוררת שאננות, אם הכוננות והמוכנות גבוהות, אם האימונים יעילים, המחסנים מלאים, הדוקטרינה מעודכנת למדי ותורות הלחימה ישימות, מדוע מתקשה כל כך חיל האוויר למלא חלק מתפקידיו בימי המלחמה הראשונים? מדוע ברגע המבחן, כשנורות היריות הראשונות, נתפס חיל האוויר לא מוכן לקרב, ללא יכולת לצאת לשום מבצע משמעותי?

מכאן לאזורי החולשה. מפקדת חיל האוויר האחראית על הערכות מודיעין, הערכות מצב וקביעת החלטות בתחום האווירי, אינה מתנסה ואינה נבחנת במלחמה כוללת ובלחימה אינטנסיבית. היא גם אינה מתורגלת כיאות בתחומי אחריותה. ממלאי תפקיד בכירים ביותר ממונים לתפקידם חודשים ספורים לפני המלחמה. המטה המבצעי חסר ניסיון בעבודת תכנון של מבצעים

גדולים ורבים תוך כדי לחימה. חלק ממפקדת חיל האוויר אינו מכיר כראוי את מטוסי הפנטום והסקיהוק, לא מודע ליתרונותיהם ולחולשותיהם. מפקד חיל האוויר, ראש המערכת, מתרכז בתכנון שינוי המבנה הארגוני יותר מאשר במבצעים. כמה תפקידים מרחיקים אותו מהערכות מצב וקביעת החלטות מבצעיות, ומתברר גם ששנים רבות הוא לא טס כמעט על מטוסי קרב.

המודיעין האווירי מהווה אזור חולשה נוסף בכמה נושאים חיוניים לתפקוד חיל האוויר במלחמת 30 השעות: חוסר התרעה מוקדמת על המלחמה, פערי ידע טכנולוגי ומבצעי על מערכת סא־6, יכולת מוגבלת לספק מטרות לבלימת כוחות היבשה של סוריה ומצרים, ולבסוף, מוכנות וכוננות לא מספקת של יחידות שונות כמו יחידת הפענוח, לקראת המלחמה. המודיעין האווירי שותף לתהליכי ההערכה באגף המודיעין של צה"ל, להערכותיו השגויות, ולחוסר ההתרעה למלחמה.

אזור חולשה מרכזי של חיל האוויר בהתכוננות ובמוכנות לקרב הוא מספר המטוסים המוכנים לקרב בבוקר המלחמה. יש שלוש רמות של מוכנות מטוסים. דרג א' – המטוסים נמצאים בטייסת. חלקם שמישים וחלקם עם תקלות קלות, ואפשר להחזיר אותם לכשירות בתוך שעות ספורות. דרג ב' – המטוסים נמצאים במתקני אחזקה בבסיסים לתיקונים או בבדיקות יסודיות יותר. אפשר להחזירם לכשירות בפרק זמן של יום־יומיים. דרג ד' (אין דרג ג') – המטוסים נמצאים ביחידת אחזקה אווירית מרכזית של חיל האוויר או בתעשייה האווירית לשם תיקונים יסודיים או ביקורת מקיפות. את רובם ניתן להחזיר לכשירות בתוך שבוע עד חודש.

אל"מ חיים ירון, ראש מחלקת ציוד בחיל האוויר במלחמת יום כיפור, מספר: "לקראת המלחמה נמצאים עשרות מטוסים בדרג ד' ועשרות מטוסים בדרג ב'. כדי להביא את חיל האוויר לכשירות מרבית, יש לתת הוראה ברורה לסגור' מטוסים – להחזירם לכשירות – מוקדם יותר. הוראה כזאת לא ניתנה. הייתי בתדריך ב־5 באוקטובר. לפי מיטב הבנתי דובר על מתיחות לא על מלחמה. לא קיבלתי שום הוראה לעבור למצב חירום ולסגור מטוסים בדרג ב' ודרג ד' [אף על פי שהרמטכ"ל מכריז בבוקר על כוננות ג' בצה"ל]. רק בערב קיבלתי את ההוראה, גייסתי מילואים ללא רשות, והתחלנו לעבוד. צריך להיות ברור כי מטוסי דרג ד' התחילו לחזור לטייסות רק לאחר יותר משבוע לחימה. גם חלק מהמטוסים בדרג ב' הוחזרו לכשירות רק לאחר כמה ימים".[345]

משלים אל"מ ישראל אביב, סגן ראש מחלקת ציוד למטוסים: "כשהתחילה המתיחות הייתי מתעדכן כל יום אצל רפי הרלב מה המצב. מטוסים בדרג ב' התחלנו לסגור כבר ב־2 באוקטובר. הספקנו להחזיר לכשירות מספר מטוסים לא קטן. ב־5 באוקטובר, לאחר שהמשפחות הסובייטיות התחילו לצאת ממצרים ומסוריה, רפי הרלב אמר לי שהמצב מתחיל להחמיר ושעלי לשקול מה לעשות. באותו יום נתתי הוראה ליא"א [יחידת אחזקה אווירית מרכזית] ולתעשייה האווירית להתחיל לסגור מטוסים בדרג ד'. נתתי הוראה למנכ"ל התעשייה האווירית לגייס את יחידת הסמך של חיל האוויר, שכללה מאות עובדי התעשייה האווירית, לשם סגירת המטוסים. הוצאתי מברק רשמי בעניין אף על פי שאנחנו במחלקת ציוד לא קיבלנו אישור לגיוס, והתחלנו לסגור מטוסים.

"התיאום בין מחלקת מבצעים לבין מחלקת ציוד היה טוב ועדכני. הקשרים היו לא רק ברמה הפורמלית אל גם יחסים לא פורמליים וקשרים אישיים. גרנו בשיכוני משפחות במשך שנים ארוכות. אני גרתי בחצור עם רפי הרלב, דוד עברי ומוטי הוד, ונקשרו יחסים בין המשפחות. לכן התקשורת היתה טובה יותר מתקשורת פורמלית. יכולתי לצלצל ולקבל מידע והערכה לא רשמיים. התיאום היה קיים כבר שנים ארוכות, לפחות מהימים שיאק [יעקב נבו] היה ראש ענף אוויר 3 לפני מלחמת ששת הימים. היינו מתורגלים בסגירת מטוסים, ועשינו זאת לא פעם. בכוננות 'כחול־לבן' במאי 1973 סגרנו מטוסים בלי שאנשי המבצעים ידעו ואישרו".[346]

התוצאה המרה היא כי מבין 383 מטוסי קרב, רק 301 מטוסים כשירים לקרב. פחות מ־79 אחוז מסדר הכוחות עומדים לרשות חיל האוויר בתחילת המלחמה. כל מטוס חמישי אינו כשיר – 82 מטוסים. מספר מטוסים השווה כמעט לארבע טייסות קרב. מבין 97 מסוקים רק 74 כשירים לקרב, כ־76 אחוז. מתוך 47 מטוסי תובלה רק 32 כשירים, כ־68 אחוז בלבד. כל מטוסי הצילום היו כשירים למשימותיהם.[347] מספר מטוסי הקרב שאינם כשירים בפתיחת המלחמה גדול ממספר המטוסים שתוקף סוללות טילים במבצעי 'דוגמן' 5 או 'תגר' ב־7 באוקטובר, וממספר המטוסים שהגיעו ב'רכבת האווירית' במהלך המלחמה כולה. (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.)

עם זאת, תא"ל דוד עברי מסכם במשפט קצר את סוגיית המוכנות וההתכוננות: "חיל האוויר היה מוכן למלחמה. אי אפשר לבוא בטענות שלא

היינו מוכנים".[348] ואכן, עד צהרי ה־6 באוקטובר מגויסים 21,000 אנשי מילואים.[349]

♦

הלילה שבין ערב יום כיפור לבוקרו עובר במנוחה יחסית. בטייסות נשלמות ההכנות, והטייסים פורשים לשינה. במחלקת מבצעים דולקים האורות כמעט עד אור הבוקר.[350] במחלקת מודיעין, כמו באגף המודיעין של צה"ל, מתרוקנים החדרים. רק תורנים נשארים בעמדותיהם. ביחידת הבקרה המערבית טורחים בקרים ועוזרותיהם לעדכן פקודות ונהלים. באמצע הלילה מקבל תורן במחלקת מודיעין דיווח על כך שלא רק המשפחות הסובייטיות עוזבות את מצרים וסוריה אלא גם המומחים עצמם. ידיעה חיונית זו אינה מדווחת כנראה לבני פלד, היחיד עד שעה זאת שקובע – 'מלחמה מחר'. קשה לדעת מה היה עושה לו קיבל את הידיעה. אך אפשר לשער שהיה קופץ ממיטתו ומקפיץ את חיל האוויר כולו.

הדממה המוחלטת של הלילה השקט ביותר בשנה – לילו של יום כיפור – מתרסקת לפנות בוקר בצלצולי טלפון שאינם נגמרים. הטלפון ליד מיטתו של בני פלד מפר את השלווה, שלעולם לא תחזור לבית זה. דדו על הקו: "בני, הערב תפרוץ המלחמה כפי שצפית. מה אתה מציע?"[351]

חלק רביעי: צלצול הגונג –
6 באוקטובר
24:00–04:00

כמו בכל הטרגדיות, רבים מאסונותינו לא נגרמו עקב תכונותינו הרעות ביותר,
אלא עקב תכונותינו הטובות ביותר.

הנרי קיסינג'ר[1]

רם

ברגעי המלחמה הראשונים נקרע קרע בלתי ניתן לאיחוי בין בני פלד, מפקד חיל האוויר, לבין רם: יום כיפור, השעה 13:50. רם וקצינים אחרים יושבים בחדר הדיונים אצל בני פלד. לפתע מזמזם האינטרקום: "יש המראות מדמיר שבסוריה". בלי להמתין לאישור של מפקד חיל האוויר, בלי להבחין באצבעו הלוחצת על לחצן השידור, מורה רם לאינטרקום: "תזניק מטוסים מהכוננות". בני פלד מהנהן ומשאיר את בכירי מחלקת מבצעים בחדר הדיונים כדי לקבל תמונה על מצב טילי ה'הוק' ותותחי הנ"מ.

המלחמה מתחילה, ובתא רמשל"ט בבור של חיל האוויר אין מי שיעשה סדר, שייתן הוראות לבסיסים, ליחידות הבקרה, ויזניק בתבונה חלק ממטוסי היירוט. לאחר כמה משפטים חטופים רצים בני פלד ורם במורד המדרגות אל ה'בור'. בדרכם הם חוצים את האוויר הצלול. השמש מסנוורת והחיילים סביב נראים רגועים כאילו אינם שייכים לעולם הזה. השניים צוללים ל'בור' ורצים לאורך המסדרון. בני פלד עוצר את רם לפני הכניסה לתא רמשל"ט ואומר לו שנתפסנו עם המכנסיים למטה ויש להזניק מיד את כל המיראז'ים והפנטומים לאוויר. מוכרחים לעצור את המטוסים הערביים בכל מחיר.

רם מזדעזע. "כוח הפנטומים כל כך דרוש למבצע משמעותי, לתקיפה ולבלימה. אל תפרק את הפצצות מהמטוסים, אולי אפשר עדיין לבצע את המבצע שהממשלה לא אישרה בבוקר. יש מספיק מטוסים ליירוט, אפשר להסתדר. עשינו חישובים, עשינו עשרות תרגילים. זה עתה סיכמנו על שבעים מטוסים להגנה". בני פלד לא נענה, ופונה לעבר התא. רם חש שגורל היום הזה מונח על הכף, וחובה עליו לעשות הכל לעצור בעדו, אחרת לא יסלח לעצמו לעולם. אין זמן למחשבה. הוא תופס את בני בזרועו, עומד בדרכו וקורא, "למה אתה רוצה לקחת את כל המטוסים? למה אתה עושה את זה? לא צריך לפרק חימוש. במידת הצורך נשליך חימוש לים ונשלח את המטוסים ליירוט".

שניות ארוכות הם ניצבים זה מול זה, חיוורים ונחושים. רם מרכך את קולו, "בני, חבל, בוא נמתין כמה דקות". במקום תשובה נועץ בו בני פלד

מבט צונן ומנענע בשלילה את ראשו. מנער את ידו של רם מעליו, עוקף את גופו החוסם את דרכו, נכנס לתא רמשל"ט ודופק על הדלפק: "זו המלחמה, להזניק הכל".

רם לא שוכח. "העימות הזה הוציא מאיתנו כל כך הרבה אנרגיות, שעשינו דברים לא כמו שצריך. אם היינו יוצאים למטס תקיפה גדול מיד עם פתיחת המלחמה, זה היה משנה את מצבו של חיל האוויר ומעניק לו תחושה של מיצוי הכוח ואמונה בפיקוד".

לאחר שנים של התכוננות, מוכנות וכוננות, ברגע האמת, כשמטוסי מיג וסוחוי עמוסי פצצות חוצים את הגבולות, החמצנו את ההזדמנות לצאת למטס תקיפה גדול והרסני. ההוראה לפרק פצצות מהמטוסים ניתנה לפני שעה, וכמו שמשון שנגזרו מחלפותיו מרצונו ובהכרה מלאה, כך החלטת בני פלד מביאה אותנו למצב הגרוע ביותר בעת יריית הפתיחה, לא מוכנים ובכוננות נמוכה. הכאב בקולו של רם מהדהד בפרוזדור הצר. זו התנגשות פיזית שנייה בין רם לבני פלד. האם גם הפעם יעברו על כך בשתיקה?[2]

פרק 10: החלטות מקדימות

חיל האוויר יכול היה למלא משימות אסטרטגיות חיוביות ומכריעות להשגת מטרותינו המדיניות. הוא הופעל למניעת פעולות אויב מסוימות. התוצאות היפות של מאמץ זעיר זה הן ההוכחה הטובה ביותר שיש מקום להחלטות מדיניות מוקדמות על הפעלתן.

בני פלד[3]

צומת החלטה 2. 04:30: "להתחיל לפי המודל"[4]

"אני מציע מכה מקדימה על מערך הטילים הסורי," עונה בני פלד בנימה פסקנית לדדו בטלפון בשעה 04:30 כמו התהפך על משכבו כל הלילה. כך עולה השחר על יום קשה ורב־תהפוכות, יומה הראשון של מלחמת יום כיפור.

6 באוקטובר הוא יום של פרשת דרכים. חלקו הראשון מצועף באור דמדומים, בין שלום למלחמה, בין ודאות של מלחמה לספק של שלום. עד שלפתע הופך הסדר לכאוס בהתגלמותו. קולות נפץ, אש ועשן של פצצות על מסלולי רפידים ואופיר, הדי ארטילריה לאורך הקווים, ויבבות סירנות ברחובות. כל אלו מבקיעים לחדר הישיבות של הממשלה באמצע דיון, גופלים על עם ישראל בבתי־הכנסת, בחוף הים, בדירות ובבתים. הקולות יורדים אל חדרי הבטן של מוצבי שליטה תת־קרקעיים, ולתא השליטה המרכזי של חיל האוויר.

בשיחתם קובעים דדו ופלד שתי החלטות חשובות: האחת – לפתוח במתקפה אווירית מקדימה. השנייה – לתקוף את מערך הטילים הסורי ואת שדות התעופה הסוריים.[5] מה המידע שיש בידי שניהם בשעה זו ובעיקר מהו המידע שנעלם עדיין מעיניהם? הם יודעים על פתיחת מלחמה במתקפה בו־זמנית של מצרים וסוריה בשעה 18:00 מועד זה מאפשר לקבוע החלטה על מתקפה מקדימה, ולבצע אותה לפני המתקפה הערבית. באותה שעת בוקר

מוקדמת אין הם יודעים עדיין שהמלחמה תתחיל כארבע שעות לפני המועד שעליו דיווח המודיעין. הם אינם יודעים ששר הביטחון וראש הממשלה ימנעו את המתקפה המקדימה. בנוסף, הם אינם ערים למזג האוויר הגרוע ברמת הגולן.

השניים דנים בשיטת מתקפה אפשרית. באחד הכנסים שנערכים לאחר המלחמה מספר דדו: "השיחה בינינו היתה על רקע התפיסה שהתגבשה אצלנו: איזה מרכיב הוא חיל האוויר בבלימה? חיל האוויר תמיד נחשב אצלנו כמרכיב בעל חשיבות ראשונה בבלימה. את התרומה של חיל האוויר במשך השנה האחרונה, בעיקר בכוננויות של אפריל־מאי, ביססנו תמיד על ההנחה שחיל האוויר צריך זמן, צריך ליזום כדי לתקוף מערכי טילים במצרים ובסוריה וכך לזכות בחופש פעולה. היות וזו קונספציה שאני חי איתה, אני מחפש איך להתחיל לפי המודל שאנחנו רוצים. כלומר שחיל האוויר יכול לעלות על מערכי טילים, על חילות האוויר, ואז להשתחרר לסיוע טוב".[6]

בשיחה נשקלות הדילמות הבאות: האם לתקוף את סוריה או מצרים, והאם להתחיל בתקיפת שדות תעופה ערביים, או מערכי ההגנה קרקע־אוויר. "הרמטכ"ל התקשר אלי והודיע לי שיש ידיעות מהימנות על כוונת המצרים והסורים לפתוח במתקפה בערב של אותו יום", מתאר פלד. "לשאלתו על מטרה מועדפת ועיתוי צפוי למתקפה מקדימה של חיל האוויר עניתי – מערך הטילים הסורי, ועיתוי צפוי באחת־עשרה, בתנאי שיש לי אישור להתחיל את ההכנות מיד. האישור לגלגל [את המבצע] ניתן, והפקודה לכך ניתנה לראש מוצב השליטה התורן בבור".[7]

מה המטרות של מתקפה מקדימה? קובעי ההחלטות, ובראשם גולדה מאיר, משה דיין, דדו ובני פלד, כמעט אינם דנים בהן. לכאורה, הן מובנות מאליהן: להוציא את קובעי ההחלטות במצרים וסוריה מהאיזון ושיווי המשקל המנטלי שלהם, להשפיע על החלטותיהם, לגרום נזק מרבי לאויב ולשנות את מהלך המלחמה בשלביה הראשונים. אולם בירור יותר מעמיק של אופי המטרות עשוי היה להשפיע על בחירה שונה בצומת ההחלטות הזה.

בדיון אצל גולדה מאיר היא אינה מסתירה את שאיפתה להניא את שליטי מצרים וסוריה מיציאה למלחמה. לצורך זה היא מעדיפה 'להפעיל' את ארצות הברית על פני פעולה צבאית. דדו ובני פלד, לעומתה, שואפים להגיע להישג צבאי. הבחירה בתקיפת מערכי ההגנה קרקע־אוויר בחזית הסורית היא

תוצאה של דיונים ארוכים שהתקיימו בימים האחרונים במחלקת מבצעים של חיל האוויר. ההמלצה נידונה בהם עם בני פלד שמאשר אותה.[8]

ההחלטה לפתוח ב'דוגמן', המבצע לתקיפת מערך טילי קרקע־אוויר הסורי, היא תוצר של תהליך קביעת החלטות מסודר. זוהי בחירה מעולה בתנאי הפתיחה של המלחמה. איום הטילים נגד מטוסים במלחמת יום כיפור חמור יותר אפילו מאיום המטוסים הערביים במלחמת ששת הימים. טילים ניידים הם המסוכנים ביותר והמסובכים ביותר לתקיפה ללא הפתעה. בלחימה הם משנים את מיקומם מעת לעת, וקשה לאתרם באמצעות מערכות המודיעין. הלוז של מערך ההגנה הסורי הוא ארבע חטיבות סא־6, ולכן נכון ונבון לתת קדימות למערך הסורי. בנוסף, הסכנה של פריצת צבא סורי לעומק רמת הגולן, ואולי אף חציית הקו הירוק, גדולה ומדאיגה בהרבה מהאיום המצרי להעמיק במרחבי מדבר סיני.

תקיפת הטילים ושדות התעופה הסוריים אמורה לשרת שתי מטרות בו־זמנית. כמטרה אסטרטגית, היא עשויה לשבש את החלטותיהם של קברניטי סוריה, להוכיח להם שצה"ל מוכן למלחמה ואף משמיד את אחד מעמודי התווך של הצבא הסורי – מערך הטילים. כמטרה צבאית, היא עשויה להשיג עליונות בשמי הגולן, שתאפשר השתתפות יעילה של חיל האוויר בבלימת הכוחות הסוריים עם פתיחת המלחמה. מהלך ראשון זה נעשה בהתאם לדוקטרינה של צה"ל ושל חיל האוויר – השגת עליונות לפני השתתפות בבלימה.

בבסיס רמת דוד מצטיירת תמונה ביזארית. מפקד טייסת תעופה, סא"ל אריק עזוז, מתאר מה קורה באותן שעות: "בסביבות השעה שש בבוקר מעלה אותי סמל המבצעים במוצב הפיקוד הכנפי לשיחת ועידה של מפקד חיל האוויר עם מפקדי הבסיסים והכנפות. מפקד החיל אומר לנו בזו הלשון: 'שימו לב, מלחמה ודאית כנראה הערב בסביבות השעה שש, לכן נקדים ונצא לתקוף את מערך הטילים ברמת הגולן לפי פקודת 'דוגמן' 5-ב'. שעת ה־'ש' 11:00-10:30'.

"יום הכיפורים מבוטל, והבסיס נערך לתקיפת מערך הטילים ברמת הגולן. בקרב צוותי האוויר יש תחושה טובה. מבצע, ככל שהוא מסובך ומסוכן, אם הוא יזום ונערך כהלכה מראש, סביר שהביצוע יעבור בהצלחה. הפקודות מוצאות מהכספת, נפרסות ומחולקות מפות, הכל ערוך, פרט לעדכוני מודיעין אחרונים".[9]

החלטה זו מתבססת על תהליך קביעת החלטות מסודר ויסודי. מחלקת מבצעים דנה בסוגיה והשלימה את דיוניה בשיתוף דוד עברי ובני פלד. כנס המפקדים התקיים יום קודם לשם תדריך לביצוע 'דוגמן' כאשר תפרוץ מלחמה. סיכום הערכת המצב הוא שאִפשר לבני פלד להשיב לדדו בטלפון הראשון מה רצונו לבצע. החלטת הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר, לפי המלצתו של בני פלד, היתה התחלה ברגל ימין. החלטה שנשקלה כראוי היא בדרך כלל החלטה סבירה לפחות. במשך הבוקר, כשחלק מהמידע החסר, במיוחד מזג האוויר, ילך ויתברר, ישתנו גם ההחלטות, אך בשעה מוקדמת זו, לאור מה שבני פלד ודדו יודעים – ההחלטה נבונה ונכונה.

צומת החלטה 3. 06:45: מתקיפת טילים לשדות תעופה

בוקר יום כיפור מתחיל טוב מבחינת חיל האוויר. החלטה ראשונה נקבעת לפי תכנונים במפקדת חיל האוויר בערב הקודם. עוד מעט תתחיל התגוששות ענקים בין הרמטכ"ל לשר הביטחון על לבה של גולדה מאיר, ראש הממשלה, על הצורך לבצע מתקפה אווירית מקדימה, אך חיל האוויר כבר שקוע כולו בהכנות למבצע.

בערך בשעה 06:45 מתברר שבשעות הקרובות תכסה עננות נמוכה את הגולן הסורי ואי אפשר יהיה לתקוף את מערכי הטילים. "הרמטכ"ל שואל את מפקד חיל האוויר: 'האם אנחנו יכולים לבצע דבר אחר, ומהו?' ומפקד החיל מציע להתרכז בשדות התעופה הסוריים. הוא מקבל אישור מהרמטכ"ל להתכונן למבצע ונותן הוראות לטייסות להתחמש ולהתכונן. בטייסות פותחים את הפקודות. שעת ה־'ש' נקבעה ל־11:30".[10]

מדוע העננות מתגלה כה מאוחר? אל"מ גיורא פורמן מסביר שבאותם ימים התחזית המטאורולוגית עדיין לא היתה מדויקת. מוזר. לקראת המבצעים בימים הבאים מוצגות תחזיות מזג האוויר כבר ערב קודם לכן והן מהוות שיקול מרכזי בבחירת זירות הלחימה בבוקר למחרת.

לחיל האוויר יש שפע חלופות פעולה. אולי יותר מדי. יש להתאימן למצב שעדיין לא ברור. הגמישות עלולה להיות לחיל האוויר לרועץ, בעוד כוחות היבשה יימצאו בעוד שלוש שעות על נתיב אחד – גיוס כללי לחזיתות. בני פלד פורס בהערכת מצב בחדר הדיונים שלו את החלופות הנראות לו. אפשר ללמוד מהן עד כמה מקובעת תפיסת הלחימה שלו במלחמת ששת הימים, והוא אינו מטמיע את העובדה שאיום המטוסים הוא משני בעוד שאיום

הטילים דומיננטי ומכריע בשלב הבלימה: "אין אמצעי לוחמה אלקטרונית יהטעיות. זה חשוב, אבל זה לא מסמר התוכנית. במקרה שיש התקפה ערבית היום בערב, יש להחליט:

1. האם שומרים על קו פעולה שקודם גומרים עם שדות התעופה הסורים ובולמים את המצרים.
2. האם הולכים על שדות התעופה המצריים ובולמים את הסורים.
3. האם מנסים ללכת על שיתוק שדות תעופה מרבי בשני המקומות.
4. האם הולכים ל'תגר', אחרי זה ל'דוגמן', ואחרי זה לשדות תעופה.

"כל אותם דברים שחשבנו עליהם כל כך הרבה פעמים צריכים לעבור עוד פעם חשיבה, בירור והערכה".[11] החלופה האחרונה היא המעניינת ביותר, ותיבחן עוד מעט.

נחזור לבסיס רמת דוד. "בהודעה קצרה עוברת לפתע הפקודה שינוי גדול נוסף: 'לא יבוצע 'דוגמן' בגלל מזג האוויר, אנחנו נעבור לשדות תעופה!' והטייסות נערכות ל'נגיחה'. הסיפור לא פשוט. הפקודות אמנם מוכנות, אבל צריך להניע מחדש את כל מערך החימוש ולחמש את המטוסים עם החימוש המתאים ועם המרעומים. אבל אנחנו מוכנים ומתורגלים, ומשך הזמן שעומד לרשותנו, כארבע שעות, מספיק. היות שהמערך בכוננות גבוהה מהרגיל, קל לארגן את הטכנאים שיציאתם הביתה ביום שישי לקראת יום הכיפורים היתה מוגבלת. קשה להחליף את החימוש בטווח הזמן הקצר הזה, אך חלק ממנו, שמתאים לתקיפת שדות תעופה, נשאר על המטוסים".[12]

במקביל לישיבת הממשלה המצומצמת, שנערכת בין 08:00 ל־09:25, נמשכים דיוני הערכת מצב בחיל האוויר. נוכח התנגדותו של שר הביטחון דיין למתקפה אווירית מקדימה, מעריך בני פלד שראש הממשלה עלולה לקבל את עמדתו, אך משהה את שינוי המשימה ה־התקפית למשימת הגנה ובלימה. מניע אחד להשהיה הוא תקווה שייווצרו תנאים למתקפה מקדימה. מניע שני הוא מדיניותו וכוונתו של דדו לשמור אפשרות של יציאה למתקפה על חיל האוויר הסורי מיד כאשר תפרוץ המלחמה.

השעות עוברות במהירות. חיל האוויר מסיים את הכנותיו למבצע 'נגיחה' נגד חיל האוויר הסורי. כל המטוסים חמושים והטייסים מתודרכים ומצוידים במפות ותצלומי אוויר. מערכות שליטה, גילוי ומודיעין גם הן מאוישות ודרוכות. רק מערך הבקרה אינו ערוך. יחידת הבקרה הצפונית אינה מודעת כלל למבצע ההולך וקרב שיהיה בתחום אחריותה.

מדוע נקבעת החלטה לתקוף את שדות התעופה הסוריים? האם יש חלופות עדיפות על בחירה זו? אכן שאלות שאי אפשר להתעלם מהן. מפקד חיל האוויר מחליט לעבור לתקיפת שדות תעופה משני נימוקים שהוא דבק בהם בעקביות: האחד, נכון וצודק, מבוסס על הערכתו שהאיום הסורי על ישראל חמור יותר מהמצרי עקב קרבתו לגבול ישראל. והשני, שייבחן מיד, שהאיום של מטוסי האויב חמור וברור המתארים עולה על איום הטילים. לכן הוא מחליט לעבור לתקיפת שדות תעופה סוריים. הפעם מתקבלת ההחלטה בתום התייעצות קצרה עם אנשי מחלקת מבצעים על דעת המשתתפים בה.[13]

לכאורה אין טעם לבחון החלטה שלא הגיעה לכלל ביצוע. אולם להחלטה זו יש משמעות דומיננטית ליתר צומתי ההחלטה במשך היום. פקודת 'נגיחה' נגד שדות התעופה הסוריים ידועה, מוכרת ומתורגלת היטב. לאחר שמחליטים עליה – מחמשים את המטוסים ומתדרכים את הטייסים. זו האפשרות היחידה להפעלה מהירה של חיל האוויר ומיצוי עוצמתו מהצהריים ואילך.[14] כאשר תוחלף, תהיינה התוצאות עגומות מאוד.

לאחר המלחמה יש לא מעט קולות שסבורים שלו בוצעה תקיפת שדות תעופה, לא היתה בה שום תועלת. הם ממעיטים בהשפעתה האפשרית על הקברניטים ועל מהלכי הפתיחה של המלחמה.[15] לפי טענותיהם, סוריה מכירה בנחיתות של חיל האוויר שלה ומייעדת לו תפקידים משניים. הגנת כוחות היבשה בחזית עוברת למערך הטילים וממדי השימוש במטוסים לתקיפת ישראל מוגבלים לאזור החזית בלבד. לפיכך, פגיעה ביכולת של חיל האוויר הסורי, אפילו פגיעה חמורה, לא תערער את שיווי המשקל של המחליטים, ולא תפגע ביכולת המבצעית של הסורים לכבוש את רמת הגולן ולהחזיר את השטחים שאבדו במלחמת ששת הימים.

ההחלטה לעבור מתקיפת טילים לתקיפת שדות תעופה גורמת למבוכה בשדרות הפיקוד ובדרג הלוחם, כיוון שמשימה זו איננה מובנת ואינה מוסברת כראוי לדרגים המבצעיים, שממוקדים בשלוש השנים האחרונות באיום העיקרי על העליונות האווירית – מערכי הטילים. קיימות לפחות שלוש תוכניות מבצעיות מפורטות שיכולות לשמש חלופות עדיפות בצומת החלטה זה ב־06:45. תוכנית אחת היא לעבור לתקיפת מערך הטילים המצרי במקום המערך הסורי. היא נובעת מהדוקטרינה האווירית ששואפת להשמיד את מערכי הטילים בקדימות ראשונה. תוכנית שנייה היא מתקפה אסטרטגית, כדי להוציא מאיזון את קובעי ההחלטות ומעצבי המדיניות, לשנות את

החלטותיהם ולגרום נזק מרבי למאמץ המלחמתי של מצרים וסוריה. תכנית שלישית היא להיערך לפי פקודת אב 'שריטה' לתקיפת כוחות היבשה שעומדים לחצות את גבולות ישראל.

החלופה של תקיפת טילים במצרים אפשרית לביצוע אם יתברר שאי אפשר לתקוף טילים ברמת הגולן. בדרך כלל מזג האוויר בתעלה בעונת המעבר טוב בהרבה מאשר ברמת הגולן, כך שמה שמונע את המבצע בסוריה אינו מפריע בזירת התעלה. חיל האוויר מייצר לעצמו את תחזית מזג האוויר, שמתעדכנת עשרים וארבע שעות ביממה, והתחזית ליום המחר מועברת למחלקת מבצעים ערב קודם. במידה שבני פלד היה מודע לה – המפקד התורן במפקדת חיל האוויר יכול לעדכן את מפקד חיל האוויר על בעיית מזג האוויר ברמת הגולן – ייתכן שהיה מחליט כבר בשיחה עם הרמטכ"ל מוקדם בבוקר ללכת על מצרים.

ותהייה נוספת: בעונה זו מזג האוויר מתבהר בדרך כלל לקראת הצהריים. האם התחזית צופה מזג אוויר גרוע גם בשעות הצהריים? הרי זמן המתקפה המתוכנן הוא 11:30 בערך.

נימוק נוסף לטובת מעבר לתקיפה בתעלה הוא שאין צורך בשינוי תצורות חימוש כיוון שעומדים לתקוף סוג דומה של מטרות. נימוק נוסף: בניגוד למצב ברמת הגולן, רוב מכריע של סוללות הטילים המצריות הן קבועות ואינן ניידות, לכן התלות במודיעין מיידי נמוכה למדי. יכולת חיל האוויר להשמיד סוללות קבועות גדולה ללא השוואה מיכולתו לפגוע בסוללות ניידות. הנימוק האחרון הוא הודעתו של ראש מחלקת מודיעין שבתנאים הנוכחיים יש לו יכולת טובה יותר לאתר את מיקומן המדויק של סוללות טילים בזירת התעלה מאשר בזירת רמת הגולן.[16]

השמדת מערך ההגנה קרקע־אוויר המצרי במתקפה מקדימה היא משימה ראויה, שמסוגלת להפוך על פיה את הצליחה המצרית, ומשתלבת עם לוח הזמנים המקורי של מבצעי חיל האוויר. עד רדת החשכה אפשר לגרום למערך המצרי נזק משמעותי ביותר בשני מטסים גדולים ומטס שלישי קטן יותר, ולסיים את התקיפה עם בוקר.

בצומת ההחלטות, ב־06:45 בבוקר, אפשר לבחור במערך הטילים המצרי, 'ליישר את השורות' במפקדת חיל האוויר, בטייסות וביחידות הבקרה, וכך לאפשר את ניצולו המיטבי של חיל האוויר לבלימה בדרום. גיורא פורמן:

"אם לא 'דוגמן', השאלה הראשונה ששאלנו: למה לא 'תגר'? סיבה אחת היא מזג אוויר בעייתי שצפוי גם בתעלה. בפועל, הערפילים נגמרו עד 11:00 אך חששנו שהם לא ייעלמו. הסיבה השנייה – הערכה שהסכנה מסוריה יותר גדולה. מסיבות אלה החלטנו יחד, אביהו ואני, להמליץ על תקיפת שדות תעופה בסוריה".[17]

סא"ל אביהו בן־נון מביא נימוק אחר להחלטה: "אי אפשר ללכת ל'תגר' מהאמצע, ללא מטס הכנה לפריצת פרוזדורים בתוך תותחי הנ"מ שמגינים על סוללות הטילים, ובלי שיתוק שדות תעופה קרובים שמהם עלולים לזנק מטוסים שישבשו את התקיפה. להתחיל מטס ראשון בצהריים אינו מאפשר לסיים את המערך המצרי עד הערב. לכן הלכנו ל'נגיחה'".[18]

הסברים אלו אינם עומדים במבחן הביקורת. ההסבר על עננים אפשריים בתעלה אינו עומד מול מזג האוויר בתחילת אוקטובר בגזרה זו. ערפילי בוקר מתפוגגים מוקדם בשמש החמה מעל החולות הלוהטים של מדבר סיני. גיחת צילום שמצלמת בבוקר לכל אורך התעלה אינה מופרעת על ידי עננות ומביאה תוצאות מצוינות.[19] אמנם האיום הסורי חמור יותר מהמצרי, אך שדות התעופה שלה זניחים בהשוואה למערך הטילים לאורך התעלה.

גם ההסבר שאי אפשר לבצע 'תגר' בלי מטס הכנה ותקיפת שדות תעופה אינו עומד במבחן הפקודות המבצעיות שנמצאות בכספות. בדוקטרינה האווירית יש למחלקת מבצעים תוכנית מקבילה של תחילת 'תגר' בהפתעה, ישר על הטילים וללא מטס הכנה. מטס ראשון של תקיפת טילים לפני הצהריים מאפשר מטס מצומצם נוסף אחר הצהריים, וכבר במטס השני אפשר להכניס מטוסים להשתתפות בקרב היבשה במחצית הצפונית של זירת התעלה. (פירוט התכניות ראה בנספח נתונים כמותיים.)

החלטה על מבצע 'תגר' למתקפה מקדימה עשויה להיות החלטה טובה ומועילה שמסוגלת להביא את חיל האוויר לעדיפות אווירית בשמי התעלה בסוף יום ה־6 באוקטובר. כתוצאה מעדיפות זו אפשר לאסוף מודיעין על מטרות שריון, אפשר להפעיל את פקודת 'שריטה' להשתתפות בבלימה היבשתית ולהרוס את הגשרים שנבנו על התעלה. אפשר גם להמשיך בהשתתפות יעילה עם בוקר, במקביל לציד סוללות טילים בודדות, לפי הדוקטרינה ופקודת 'תגר'. ולבסוף, ההצלחה בדרום עשויה להשפיע על הקצאת הכוחות לצפון למחרת בבוקר, כאשר דרום הרמה הולך ונכבש תחת שלשלאות השריון הסורי.

♦

"להפצצות עומק היתה השפעה ממוטטת",[20] כותב דיין. מתקפה אסטרטגית אווירית מקדימה לשם הוצאת קברניטי היריב מאיזון היא חלופה הגיונית נוספת כאשר מתבטלת תקיפת הטילים הסוריים. אפשרות זו כמעט אינה נידונה בדיונים הפנימיים בצה"ל, בספרי זיכרונות, במסמכים שנחשפים ובספרות המחקרית, על אף התועלת העצומה שעשויה להיות לשימוש בה.

חיל האוויר מסוגל לתקוף במטס אחד שלושים־ארבעים מטרות אסטרטגיות, ועדיין ייוותרו לו כשמונים מטוסי סקיהוק וסער לסיוע לכוחות היבשה. לאחר שני מטסים גדולים ומטס מצומצם נוסף, סוריה עלולה להיראות אחרת לחלוטין: ללא מטכ"ל, ללא ארמון נשיאות, ללא מפקדות עד לרמת הדיוויזיה, הרס מערכות חשמל ותקשורת, השמדת נמל לטקיה, וניתוק דמשק מצפון, ממערב ומהחזית.

פקודת־האב 'דומיניק' למתקפה אסטרטגית – לתקיפת מטרות אסטרטגיות בעומק סוריה ומצרים – מוכנה להפעלה. היא כוללת אוסף נכבד של מטרות, אולם חסרה תשתית תפיסתית רחבה לחיבור המבצע הצבאי למטרות מדיניות־אסטרטגיות־לאומיות. חסרות בצה"ל ובחיל האוויר תובנה ותפיסה של מתקפה אסטרטגית להשמדת חלק ניכר מהמקורות של עוצמה מדינית, פוליטית וכלכלית. אין יעדים מגובשים, כמו עיצוב ההחלטות שמקבלים קברניטי האויב, אכיפת רצוננו, הוצאת המנהיגים מאיזון, שינוי אופי הלחימה וקיצור המלחמה. חסרות תוכניות ברמת המטה הכללי והדרג המדיני. אין חשיבה מוקדמת כיצד לנצל את מלוא יתרונותיה של מתקפה אסטרטגית.

לכן בשעות שבהן נדרשת השפעה חזקה ומידית על קובעי המדיניות וההחלטות בסוריה ובמצרים, נזנחת או נשכחת פקודת דומיניק למתקפה אסטרטגית, ואחת היכולות הגדולות של חיל האוויר אינה מנוצלת. בני פלד מבכה לאחר מעשה את ההתעלמות מיכולת חיל האוויר להשפיע על מהלכי הפתיחה של המלחמה ועל המטרות המדיניות־אסטרטגיות.[21]

לפתע, כאשר נפתחת האש, נהפכת על פיה הערכת הדרג המדיני. מיד לאחר תחילת מתקפת הפתע המצרית־סורית מגיע דדו לתא הרמשל"ט, ודורש לצאת למתקפה אסטרטגית בסוריה, במסגרת מתקפה עוקבת, אבל

הדרישה נדחית בלחץ האירועים. בשעה 14:30 מאשר דיין, שמגיע גם הוא לתא רמשל"ט, כאשר דדו לוחץ פעם נוספת, תקיפת מטרות אסטרטגיות צבאיות ואזרחיות בסוריה,[22] אך כעת מאוחר מדי. מטוסי הפנטום כבר פורקו מפצצותיהם והוזנקו לפטרולים חסרי תוחלת בשמי סיני וברמת הגולן.[23]

כבר בלילה הראשון מבינה ראש הממשלה גולדה מאיר את ערכה של מתקפה אסטרטגית, אך כמנהגה היא דורשת הסכמה אמריקנית. במברק לקיסינג'ר נמסר מפיה: "בעיניה חיוני כי ננחית מכות מהאוויר על אובייקטים צבאיים ואסטרטגיים של האויב. אין לה ספק כי הכרחי בדרך זו ללמד לקח את המצרים שלא יחזרו על תרגילי התקפה כאלה".[24]

דיין ממליץ בבוקר 9 באוקטובר להשתמש ביכולת של מתקפה אווירית אסטרטגית: "במקום שדות תעופה, לקחת את ארבע ערי סוריה ולהרוס אותן. דמשק, חומס, חאלב ולטקיה. אני מוכרח משהו אפקטיבי, דרמטי. שסוריה תצעק גוואלד, יגידו 'סטופ, הפסיקו את האש!' לרדת על החשמל ותחנות כוח. [ומוסיף בדיון עם ראש הממשלה] על מנת להוציא את סוריה מהמלחמה יש להרוס את כוחה הצבאי. ניתן לעשות זאת באמצעות תקיפת מטרות צבאיות וכלכליות בדמשק. מוכרחים ללכת על המטה הכללי, מפקדת חיל האוויר והחשמל בדמשק במטרה לגמור את החזית הזאת".[25] מערכת הנימוקים של ראש הממשלה ושל שר הביטחון מתאימה במיוחד למתקפה אווירית מקדימה. מה טוב יותר מאשר להוציא את סוריה ממעגל המלחמה ולנטרל את החזית הצפונית? מה מתאים יותר לשם כך ממתקפה אווירית מקדימה על מטרות אסטרטגיות?

לאחר המלחמה קובל בני פלד: "לדרג המדיני לפני המלחמה לא היתה כוונה ברורה להשתמש בכוח האווירי שלו להשגת יעדים אסטרטגיים, אף על פי שהיתה בידיו רשימת מטרות בסוריה ובמצרים, שתקיפתן המתוכננת היתה עשויה לשרת ישירות את מטרות המלחמה שלנו. נפילת כמה טילים תועים [פרוג] היא שגרמה לאישור ולא תוכנית אסטרטגית ממשית. ניסיונותי לשדל את הרמטכ"ל ושר הביטחון לאפשר פעולות נגד יעדים אסטרטגיים במצרים לא עלו יפה".[26]

ייתכן שאינו יודע שהיוזמות לתקיפות אסטרטגיות במצרים בהמשך המלחמה נבלמות בחלונות הגבוהים ביותר בבית הלבן ובקרמלין. ב־11 באוקטובר שולח אחמד איסמעיל, היועץ המדיני של סאדאת, איגרת לבית הלבן בה הוא דורש מארצות הברית לרסן תקיפות אסטרטגיות על מטרות

אזרחיות במצרים. גנרל ברנט סקוקרופט, עוזרו של הנרי קיסינג׳ר, מתקשר מיד לציר ישראל מרדכי שלו ומזהיר אותו מתקיפת יעדים אסטרטגיים במצרים.[27] למחרת חוזר ודורש שר החוץ הנרי קיסינג׳ר מישראל להימנע מתקיפות כאלו.[28] בערב מגיע המתח לשיאו. השגריר דיניץ משגר מברק בהול למנכ״ל משרד ראש הממשלה גזית: ״נפתלי׳ [קיסינג׳ר] צלצל ומסר שדיבר עכשיו עם דובריניין לפי בקשת האחרון. דובריניין [העביר] איום על ישראל שבגלל הפצצותינו על מטרות אזרחיות, תל אביב לא תינצל״.[29]

נוכח איום כה חמור אפשר להבין מדוע ישראל אינה תוקפת מטרות אסטרטגיות במצרים. במשך שנים השתרשה בטעות סברה שהאיום בטילי קרקע־קרקע נגד העורף הישראלי הוא הגורם היחיד להרתעת הממשלה מתקיפה במצרים.[30] אולם הימצאותם של טילים קרקע־קרקע בסוריה שמסוגלים לפגוע במרבית ערי הצפון, עד לקו רמת דוד, אינה מרתיעה את ישראל מתקיפת מטרות אסטרטגיות לרבות מטרות אזרחיות כדוגמת מאגרי דלק ורשת החשמל.

בני פלד לומד את הלקח לאחר המלחמה: ״תוצאות התקיפות האסטרטגיות מצדיקות בהחלט תכנון פעולות אלו מראש כך שישרתו באופן ישיר ומודע את ממשלת ישראל בהשגת מטרותיה המדיניות במלחמה. חיל האוויר יכול היה למלא משימות אסטרטגיות חיוביות ומכריעות להשגת מטרותינו המדיניות. התוצאות היפות הן ההוכחה הטובה ביותר שיש מקום להחלטות מדיניות מוקדמות על הפעלתו״.[31]

סא״ל אביהו בן־נון, שיוזם את תכנון פקודת ׳דומיניק׳ לתקיפות אסטרטגיות, מצדיק בדיעבד את חוסר היוזמה להציע מתקפה מקדימה אסטרטגית: ״אי אפשר להתחיל בתקיפה מקדימה על מטרות אסטרטגיות, תחנות חשמל ומסופי דלק. איך נסביר לעולם שהתנפלנו על מטרות אזרחיות עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה? הנושא אינו עולה בדיונים אך עולה בשיחות. הרי אנחנו חשבנו כל הזמן מה להעלות לממשלה לתקיפה״.[32]

האומנם?

קיימות מטרות צבאיות ומדיניות רבות לתקיפה ולהשגת אפקט מרתיע, מיידי וחזק יותר מאשר מסופי דלק. שנית, צה״ל הרי נתפס בהפתעה גמורה, וישראל בוחנת אפשרות למתקפה אווירית מקדימה כדי לשבש ברגע האחרון באופן משמעותי את המתקפה המשולבת של סוריה ומצרים. במצב שנוצר

אין לצה"ל ברירה אלא לתקוף מטרות בעלות חשיבות מדינית־אסטרטגית. אין כמו פצצות על מרכזי שלטון, מטה כללי, ואתרים מרכזיים אחרים כדי לצרוב בתודעה את היכולת של מדינת ישראל וצבאה לפגוע בנכסים חיוניים ברמה הלאומית.

ותמיהה שלישית – הכיצד נוטלים לעצמם קציני מטה יוזמה למנוע מהקברניטים לשקול את כל החלופות האפשריות ולמנוע מהרמטכ"ל וממפקד חיל האוויר את אחת החלופות האטרקטיביות ביותר, ולמעשה לקבוע החלטות עבור המדינאים? ולבסוף, האם הסברה בינלאומית היא בתחום תפקידם של קציני תכנון, או שזוהי חריגה ברורה ממסגרת תפקידם? חובתם להמליץ לבצע או לא לבצע אך אסור להם בתכלית איסור למנוע מהמדינאים ידע וחלופות לפעולה.

השיקולים נגד מתקפה אסטרטגית אינם מופיעים בדיונים או בשיחות בתא רמשל"ט. להפך, שר הביטחון והרמטכ"ל הם שיוזמים מתקפה על יעדים אסטרטגיים בסוריה בדקות הראשונות של המלחמה. הסבר ריאלי יותר להתעלמות מחלופה זו הוא שתקיפות אסטרטגיות, פיתוח תורת הלחימה, וכתיבת פקודת־אב 'דומיניק' היו עדיין בחיתוליהם וחסרו תפיסה מדינית־אסטרטגית על השימוש בחיל האוויר למשימה זו.

פרק 11: סיעור מוחות בטרם ייפול הפור

שעת ה־'ש' הצפויה היא החל משעה 15:00 ועד הלילה. אני אשב בתא רמשל"ט משעה 15:30. ואז תא רמשל"ט יהיה מאויש במלואו כולל ראש מחלקת מודיעין, כולל כל הפונקציות.
בני פלד[33]

במשך היום, מהבוקר ועד פתיחת המלחמה בצהריים, מקיים הפורום העליון של מפקדת חיל האוויר – קבוצת הפקודות – שלושה דיונים. הראשון, בשעה 07:00, הוא הדיון העיקרי בסוגיות מבצעיות. השני, בשעה 12:30, משלים אותו ועובר לסוגיות לוגיסטיות משניות. הדיון השלישי, בשעה 13:35, נמשך חמש־עשרה דקות בלבד, מתאר את תוכנית המתקפה הערבית, ונקטע עם ההודעה ממערך ההתרעה האווירית שמטוסים סוריים ממריאים לכיוון ישראל.

הדיונים לא ממוקדים. ניכר היה בהם שאינם מתנהלים לפי נוהל מסודר של קבוצת פקודות במצב כוננות גבוה. כמעט אין התייעצות, אלא קבלת נתונים מהמשתתפים. החלטות נקבעות מבלי שהמשתתפים מקבלים הזדמנות לחוות את דעתם. דיונים אלו מאפשרים להבין הלכי דעת, התלבטויות ותהליכי קביעת החלטות, לטוב ולרע, בשבע השעות האחרונות בטרם קרב, שאליו פוסע במהירות היום הזר והמוזר.

הנושאים העיקרים שעולים בקבוצות הפקודות הם: תמונה והערכה מודיעינית, סוגיית מתקפה מקדימה, הגנת שמי המדינה, בלימת צבאות מצרים וסוריה, וסיוע לכוחות היבשה. כמו כן נידונות פעולות לקראת הלילה הקרוב, ודרכי פעולה למחרת בבוקר. ציר מרכזי של הדיונים הוא שינוי תצורות המטוסים בהתאם לשינויים אפשריים במשימות, כיוון ששינוי תצורות חימוש ודלק הוא צוואר בקבוק בלוחות זמנים אפשריים של חיל האוויר.

חומר התשתית לקבוצות הפקודות הוא הערכות המודיעין. דיון קבוצת

פקודות מתחיל בדרך כלל בהערכה מודיעינית של קצין מודיעין. בבוקר זה מציג משום מה מפקד חיל האוויר בני פלד את הערכת המודיעין. בדיון הצהריים שוב פותח בני פלד בתמונת המודיעין. בפגישה האחרונה מציג אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין, את התוכנית המצרית והסורית, בצורה מפורטת: "יש ארבע נקודות צליחה מאותרות שציוד הצליחה נמצא בהן. שם מרוכזות משאיות עם חלקי גישור והרכה נגמ"שים. אלה הם ארבעה אזורים שעליהם צריך ללכת. התוכנית הסורית היא לכבוש את רמת הגולן. לעבור את תעלת הטנקים שבנינו ולהתלבש על המוצבים שלנו עם רגלים ורק בבוקר לבוא עם שריון.

"במסגרת המתקפה האווירית, חיל האוויר המצרי יתקוף, בצורה מתואמת עם סוריה בשעת ה־'ש', מטרות בסיני. יכול להיות רפידים, יחידת הבקרה המערבית, שדות תעופה, תחנות מכ"ם, סוללות טילי 'הוק', מפקדות, מרכזי בקרה. רפידים, אום חשיבה, יעלק, בלוזה, אבו רודס, אופיר. יתחילו כנראה שעה לפני אור אחרון [כלומר 16:30] אין כוונה להרחיב את תקיפות חיל האוויר המצרי מעבר לסיני. בתקיפות תשתתף גם טייסת האנטר עיראקית ומטוסי מיראז' לובים עם טייסים מצרים. בסך הכל 270 מטוסי קרב ומפציצים יחצו את הגבול. חיל האוויר הסורי כנראה יצטרף למתקפה הזאת על ידי תקיפת רמת דוד, הר מירון, ביריה, או אפילו מקומות שאנחנו יודעים שאין שם כלום, אבל הם חושבים שיש שם משהו. יפעילו כמאה מטוסי קרב לסיוע טקטי להתקפה יבשתית ובעומק ישראל. בהחלט יכול להיות שלקראת אור אחרון יבואו מטוסים לתקוף את חיפה, את צפת, רמת דוד והר מירון.

"במערך ההגנה האווירית המצרי יש שלוש חטיבות סא־6, חמישה משגרים בכל אחת. אחת מהחטיבות נשארה בוודאי מאחור, שתיים רצו קדימה לאזור התעלה. כדאי להתייחס לאזורי סא־6 כאל אזורי המאמצים העיקריים של הצבא המצרי. אם יהיו לו ארבעה מאמצים והוא שם סא־6 רק בשניים, אז אלו בוודאי המאמצים העיקריים. כנראה אחד מהם נמצא קצת דרומה מאיסמעיליה, והשני באזור שלופה. זה יכול אולי לכוון את המאמץ העיקרי שלנו ואיפה יפעלו הגשרים העיקריים. אך אין זה אומר שלא יהיו גשרים אחרים. ברמת הגולן, עיקר המערך בנוי על סא־6 שאינם בבסיסי קבע וגם האיכון פחות טוב. זאת אומרת שייתכן מאוד שאם יהיו תנאי מזג אוויר מתאימים לתקיפה, אך ללא אפשרות צילום, יהיה ידע טוב יותר בדרום. זה

עלול להשפיע על השיקולים לתקוף דווקא בדרום, אף על פי שבעצם הצפון הרבה יותר חשוב.

"בגזרת התעלה לא יהיו כוחות מצריים ניכרים בצדנו לפני רדת הלילה, לכן לא צפוי שחיל האוויר יידרש לתקוף כוחות מצריים בצד המזרחי של התעלה. מיד כשנאתר את הצליחה, יש לתקוף מיד בקלע [תקיפה לא מדויקת אך בטוחה יחסית] את אזורי הכינוס. משמעות התוכנית הסורית היא שחיל האוויר אולי יצטרך להיכנס לתקיפות בחזית, כדי לשבש לסורים את המתקפה עד חושך, ואחרי חושך להטיל בקלע לעומק המערך הסורי מה שאפשר".[34]

אין זו הערכה של מחלקת מודיעין אלא הערכה של מפקד חיל האוויר, שגוברת על הערכת המודיעין שעדיין מפקפקת באפשרות של מלחמה. בני פלד משרטט תמונה מהימנה של המתקפה האווירית. התוכניות הערביות שקופות לעין. יש לכל היותר הגזמה בעומק החדירות האוויריות הסוריות. החלטת חיל האוויר המצרי לתקוף רק בסיני מצביעה על הודאתו ביכולתו המוגבלת, ומאפשרת לחיל האוויר להקצות פחות מטוסים להגנת שמי המדינה. כדאי שהקורא יזכור הערכה זו כשיגיע להחלטה המוזרה בפרוץ המלחמה.

הידיעה שמתוכננת חציית תעלה בחזית רחבה אמורה להבהיר לחיל האוויר לא לרכז את התקיפות לקטעים צרים, אלא לחפש מטרות לאורך כל הגזרה. דאגה רבה מקננת בלב המשתתפים בדיונים עקב הקושי בהשגת מודיעין עדכני ומדויק על מערכי הטילים נגד מטוסים, במיוחד ברמת הגולן. מהבוקר מתקיימות בשמי התעלה גיחות צילום בגבהים שונים. שלוש מהן נמצאות באוויר ברגע פתיחת המלחמה, במזג אוויר צח ונאה. הן מביאות מידע עשיר ומפורט על מיקום סוללות טילים, על ריכוזי כוחות רגעים אחדים לפני חציית התעלה, ומגלות שפע של מטרות שחיל האוויר יוכל לתקוף לקראת ערב, ומחר בבוקר.[35]

אחד הטייסים בטייסת הקרב הראשונה, סרן מיכאל כץ, מתאר את השקט המדומה שלפני הסערה בזמן אחת מטיסות הצילום בבוקר המלחמה: "מה שאפיין את הטיסה היה שקט ברדיו. איזה נוף, שמים בהירים, צחים, איזו ראות. הצד המקצועי היה נהדר. חזרנו מהגיחה, ואז ראיתי שיש תכונה יותר מדי גדולה ליד המטוס. יותר מדי אנשי פענוח ומכוניות פליימוט של קצינים בכירים. מיד כשנחַתִי התנפלו על הפילם ופענחו אותו. אחר כך הוברר לי שהסרט הזה הוא שגילה דברים שאחר כך קראנו עליהם בעיתונים".[36] מפתיע

כמה מהר מתאים את עצמו המודיעין האווירי למהפך התפיסתי משלום למלחמה.

החשש בפיקוד דרום מחימום הזירה נמשך למעשה עד שנוחתות פצצות מצריות על ראשי החיילים. יגאל זיו, מפקד יחידת הבקרה המערבית: "כדי לא 'להרגיז' את המצרים, כדי שלא יתדרדרו למלחמה, נסגרו רשתות הטלפון, וכל טייסי התובלה שמורידים חיילים לאוגדה 252 – אוגדת סיני, וחיל האוויר טסו בגובה נמוך כדי להסתתר ממכשירי המכ"ם המצריים".[37]

♦

ההיערכות לבלימה היא הנושא המרכזי בהערכת המצב של קבוצת הפקודות, במיוחד בכל הקשור לשינויי החימוש של המטוסים במקרה שתבוטל המתקפה המקדימה או שתוחלף במשימה אחרת. השעה היא אמנם שעת בוקר, אך הדיון נסב על אפשרויות במשך היום כולו. בעוד שכוחות היבשה נמצאים על נתיב אחד – גיוס כללי לחזיתות, לחיל האוויר יש כמה אפשרויות וחלופות, אם כי הדיון נערך בערפל של אי ודאות שמפריע לקבוע החלטות ברורות.

בני פלד צופה בתבונה, לפני רבים בזרוע היבשה, את הצרה שאליה עומד צה"ל להיקלע לאורך הגבולות, וקובע בדיון הבוקר החלטה אסטרטגית: "במידה שלא תאושר מכה מקדימה, נצטרך להיכנס בבהילות לקו החזית הסורית כדי לשבש להם את ההתקפה עד חושך, ואחרי חושך להטיל בקלע לעומק המערך הסורי. בזירה המצרית יוותר חיל האוויר על השגת עליונות אווירית ויתרכז בבלימה וסיוע לכוחות היבשה".[38] פלד מחליט ללא התייעצות מוקדמת עם אנשי מטהו, בניגוד לדוקטרינת הבלימה של צה"ל והדוקטרינה האווירית, ששתיהן קובעות שהבלימה תבוצע על ידי כוחות היבשה בעוד חיל האוויר יתרכז בהשמדת מערכי הטילים. לקביעה כזו יש משמעות חמורה לגבי המשך המערכה האווירית, והיא מבשרת את מדיניות אי שימור הכוח האווירי.

בהערכת המצב מודגש פעם נוספת שתצורת המטוסים היא המכשול העיקרי בפני שינוי משימות מהיר, כיוון שהיא גוזלת זמן דומה למטס תקיפה מלא.[39] תצורת מטוס היא שילוב חימוש אוויר־קרקע מסוגים שונים כמו פצצות ונשק מדויק, דלק, טילים, פגזים, אמצעי לוחמה אלקטרונית,

מצלמות לתחקור תוצאות תקיפה, ומכלים חיצוניים אחרים הנתלים על המטוס.

יש סוגים שונים של תצורות מטוס בהתאם למשימותיו,[40] ושינוי תצורה הוא שינוי בחימוש, בדלק או במטענים אחרים. בדרך כלל תולים כמה פצצות על כל נושא פצצות המחובר למטוס. חימוש לקרבות אוויר מתחבר גם הוא למספר נקודות תלייה על גוף המטוס.

בראש כל פצצה ובזנבה מורכבים מרעומים שנועדו להבטיח שתתפוצץ לפי התכנון. כאשר דרושה חדירה לבונקר – מורכב מרעום עם השהיה שתאפשר לפצצה לחדור לעומק ורק אחר כך להתפוצץ. כאשר הבונקר בנוי משכבות בטון עבות – מורכב בראש הפצצה קונוס חדירה כדי שהיא תגיע לעומק הבונקר. כאשר המטרה היא שריון – דרושה השהיה קצרה מאוד, אם בכלל. כאשר רוצים לתקוף חיל רגלים, משתמשים במרעום מיידי או כזה שיתפוצץ מעל לפני הקרקע. המרעומים גם הם רגישים מאוד, וגם בהם יש לנהוג בזהירות ולהקפיד על סדר פעולות מדויק כדי שלא יופעלו ויגרמו לפיצוץ אחת הפצצות, ובעקבותיה לפיצוץ המטוס כולו.

מעל כל פצצה יש להרכיב שני כדורים פירוטכניים, המופעלים כאשר לוחצים על כפתור שחרור הפצצות מהמטוס. כדורים פירוטכניים רגישים כמו נפצים, לכן יש לנהוג בהם זהירות יתר בשעת הרכבתם ופירוקם בהחלפת תצורה.

ככל שהאיכות המקצועית של מתכנני המשימות גבוהה יותר, כך ניתן לבצע שיפורים קטנים אך משמעותיים באמצעות שינויי תצורה. כל שינוי קטן בסוג או במספר פצצות, טילים ומכלים נתיקים כרוך במגבלות פרטניות של תחומי טיסה, שחרור חימוש, ומגבלות השלכתו במקרה חירום כאשר מטוסי אויב מיירטים את מטוסי התקיפה, או במקרה של תקלה חמורה. כל אלו הן רק חלק קטן מהאפשרויות והמגבלות שנוצרות כאשר משתנה המשימה ונדרשים שינויי תצורה.

להחלפת מבצע במבצע יש משמעות רבה בכל הקשור לתצורת החימוש. לא מדובר בשינוי חימוש של מטוס בודד, אלא מאה מטוסים ויותר. הטכנאים חייבים להוריד קרוב לאלף פצצות, ארבע מאות טילים, מאות מכלי דלק, אלפי מרעומים, אלפי כדורים פירוטכניים, עשרות מכלי לוחמה אלקטרונית, ועוד כהנה וכהנה. מיד אחרי הפירוק יש להכין ולתלות מספר דומה של פצצות, מרעומים, וכן הלאה, לנתק ולחבר מאות טילי אוויר־אוויר ולעשות בדיקות

מערכות לאחר הורדת חימוש קיים ולאחר הרכבת חימוש חדש. כל זאת כשהמטוסים פזורים בכל רחבי הבסיס, וחלק מהדרכים בין מצבורי החימוש לדירי המטוסים בבסיסים צרות ואינן מתאימות לתנועה דו־סטרית. חלק קטן מהפצצות מוכן קרוב לחניות המטוסים. חלק אחר מאוחסן במשטחים רחוקים, בתפזורת, כדי להקטין את אפשרות הפגיעה בהם.

כשמטוסים חוזרים ממבצע, החימוש נשאר בשטח האויב, ותהליך החימוש מחדש מהיר בהרבה. אך בהחלפת משימה צריך לפרק ולהרחיק את החימוש הקודם כדי לפנות מקום לחימוש חדש. שינוע החימוש שמפורק מהמטוסים ושינוע החימוש החדש הוא מבצע לוגיסטי גדול, מסובך ומסוכן, שכן מדובר בשינוע חומרי נפץ, בחלקם רגישים ביותר. מסובך? מורכב? גולם שקם על יוצרו? ייתכן, אך כעת ברור מה ההשפעה של החלפת משימה. כמה מרכזי הוא הזנב הלוגיסטי בשיקולים מבצעיים, ומה משקל פירוק החימוש בשעה קריטית ב־6 באוקטובר, רגע לפני המלחמה.

בפני טכנאים וחמשים שמבצעים שינויי תצורה בעמדות החניה של המטוסים עומד אתגר הזמן. בעת מלחמה ובעת כוננות, כמו ב־6 באוקטובר, הזמן הוא גורם חיוני. שיקולים מקצועיים להחלפת תצורה אינם יכולים להתעלם מאותו פרק זמן של שעה־שעתיים שבו המטוסים יהיו בשלב שינוי תצורה ולא יהיו מוכנים לשום משימה. לא לקודמת ולא לבאה. לעתים מזומנות המתכננים מוותרים על עידונים בתצורות החימוש, במספר ובסוג הפצצות, בסוגי המרעומים ובמספר הטילים כדי לקצר את משך הזמן הדרוש להכנות למבצע הבא.

אתגר שני המנוגד למהירות ובעל חשיבות ראשונה במעלה הוא הבטיחות. עיסוק בחומר נפץ כרוך בסיכון חיי אדם ובסיכון מטוסים מתחמשים, לכן העבודה חייבת להיות מדויקת, לפי נהלים מפורטים, ולהיעשות בזהירות רבה. כל אלו מאריכים את משך שינוי תצורות חימוש ודלק.

מטוסי מיראז' מיועדים כמעט אך ורק ליירוט, ולכן יש להם תצורה בסיסית אחת: מרב מכלי דלק ומרב טילים אוויר־אוויר. מטוסי הסקיהוק והסער מיועדים לתקיפה בלבד, לכן אין כוונה לשנות את משימתם ואת תצורתם למשימות יירוט. אולם כמות וסוגי החימוש שביכולתם לשאת מאפשרים תצורות שונות למשימות תקיפה שונות. הפנטום הוא המטוס הרב־משימתי היחיד של חיל האוויר, בעל יכולות טובות ביותר כמעט בכל סוג משימה.

לאוויר־קרקע, לאוויר־אוויר, ביום, בלילה ובכל מזג אוויר. יש משימות שרק הפנטום מסוגל לבצע, כדוגמת יירוט בלילה. לכן בדיון על שינוי תצורות ומשימות נמצאים מטוסי הפנטום במוקד תשומת הלב.

כאשר מפקדת חיל האוויר מחליטה על החלפת משימה לטייסת, גם אם יש פקודה בכספות, היא מחייבת שינויים והתאמות לנסיבות העכשוויות. שינוי מקומן של סוללות טילים מאיימות, מספר מטוסים קטן מהמתוכנן, מגבלות ואילוצים חדשים, מחסור במערכות הגנה אלקטרונית, מודיעין חלקי, וכדומה. כל שינוי קטן דורש בדיקה במפקדה ובטייסות. הפעלת פקודה מעוררת תקשורת ענפה ודחוסה בין המפקדה לטייסות, דורשת בירורים, שאלות, תשובות, בדיקתן וחוזר חלילה. טייסת אינה מקשה אחת. לכל מבנה, זוג, רביעייה או יותר, יש משימה משלו שדורשת תכנון, לימוד נתיבים ומטרות נפרד, ולבסוף תדריך נפרד. כדי להביא תוצאות משביעות רצון, אי אפשר לדלג על שלביה של הכנה ראויה, מדוקדקת ופרטנית, תדריכים מסודרים בכל הרמות, ופרק זמן ארוך לטייסים ללמוד את הניווט, את המטרה וכיצד לזהותה, לארגן לעצמם את החומר, לצאת למטוס, לבדוק אותו, להניע, להסיע ולהגיע לעמדת המראה ללא לחץ זמן שעלול לגרום לתקלות. ברוב המקרים הכנת המטוסים והכנת הטייסים נמשכת זמן דומה. במלחמת יום כיפור נמשכת החלפה סדורה של משימה ראשית בחיל האוויר ארבע שעות ויותר.

אל"מ רפי הרלב עומד על סוגיית החימוש: "בצהריים מגיע הזמן בו אנו עוברים מכוננות לתקיפה לכוננות לבלימה. אני מדבר על בלימה. במקרה שהם יתקפו אותנו באור אחרון היום, נצטרך לעלות על כוחות היבשה הערבים בצורה זו או אחרת. זה אומר החלפת חימוש". בני פלד מתייחס לדבריו ומציג את ההתלבטויות: "זה אחד הדברים שצריך לבדוק. למה אתה לא יכול להשתמש באותו חימוש? אני רוצה לדעת אם בשעה אחת או שתיים בצהריים צריך לבטל את מתכונת החימוש החילית. נגיד שבשעה שתיים בצהריים מחליטה הממשלה לאשר מכה מקדימה וחיל האוויר, שכבר אינו מצפה לכך, משנה את תצורות החימוש. השאלה היא מהו הזמן הסופי שבו גם אם יש אישור לתקיפת שדות תעופה סוריים, כבר לא כדאי לעשות זאת, וכדאי להתחיל להחליף חימוש למקרה של, באמת, פריצה בקו ברמת הגולן? יש מספיק רזרבה בתוך סדר הכוחות האמור לתקוף את חיל האוויר הסורי,

שמתאימה גם למקרה שאנחנו הולכים לעשות משהו ברמת הגולן או בקו התעלה. כמה מטוסים שערוכים היום לתקיפת שדות תעופה, מתאימים כמו שהם לעבודה בקו הסורי ואפשר להשתמש בהם?

"אנחנו הולכים לשדות תעופה רק עם מצררים ופצצות. איזה סוג חימוש אנחנו הכי רוצים כדי לטרטר את מאמץ הצליחה שמתחיל עם ערב, ואת מאמץ החדירה של דיוויזיות הרגלים של הסורים בקו ברמת הגולן? מצררים זה מתאים? כמה מטוסים עם מצררים כבר יש לנו מוכנים ממילא?"

ראש מחלקת מבצעים, אל"מ גיורא פורמן, עונה על סדרת השאלות הארוכה בקצרה: "החימוש של שדות התעופה מתאים לתקיפה בחשיפה מזערית בגולן. אפשר לעשות זאת בלי לשנות! התצורות מתאימות. צריך רק לשנות מרעומים".[41]

בני פלד מתריע: "שלא יהיה מצב שבו אפשר לתקוף ביעפי קלע בתעלה אבל אין מטוסים". למרות המורכבות של המשימות והשוני בין משימת תקיפת שדות תעופה לבלימה בשתי החזיתות, אפשר להשאיר את תצורות החימוש של רוב המטוסים, ולהסתפק בהחלפת מרעומי החדירה לתקיפת מסלולים ודירי מטוסים בשדות תעופה במרעומים מידיים שמופעלים מיד עם הפגיעה, או מתוחכמים יותר, לעצירת כוחות חי"ר ושריון.

בני פלד דורש לצרף חפ"קים של חיל אוויר (חפ"ק: חבורת פיקוד קדמי. למעשה מפקדה קדמית) לפיקודי צפון ודרום. פורמן מדווח שחפ"ק פיקוד צפון כבר בדרך, מעמיסים אותו על קרנף (C-130), ולוקחים אותו לשם. חפ"ק פיקוד דרום בכוננות לצאת. בני פלד ממנה שני מפקדים מהטובים ביותר העומדים לרשותו: מוטי הוד, מפקד חיל האוויר עד מאי 1973, ממונה למפקד האחראי בפיקוד צפון, ואל"מ שמואל שפר (שטופר), בעבר הקרוב ראש מחלקת מודיעין ומפקד בסיס תל־נוף, ממונה למפקד האחראי בפיקוד דרום.[42] איוש החפ"ק מצביע על החשיבות שמעניק בני פלד למשימת סיוע לכוחות היבשה, להשפעה על תהליכי קביעת החלטות בפיקודים הזירתיים, להעברת מטרות לתקיפה ולקבלת תמונה אמינה ועדכנית של המצב בחזיתות, ולשליטה והכוונה של מטוסי תקיפה ומסוקים למטרות ולמשימות שלהם, ברוח מפקד חיל האוויר.

גם הגנת שמי המדינה וכוחות צה"ל נידונה בהערכת המצב. על אף הצטברות עננים כבדים באופק, שורה על הדיונים אווירה נטולת לחץ.

תוכנית ההגנה האווירית שמסוכמת במחלקת מבצעים כוללת פטרולים מרתיעים והגנת שטח מעל צפת, הר מירון, ביריה, רמת דוד, חיפה, ואתרים חיוניים בסיני.

קובע בני פלד: "אני לא בעד העלאת כל כוח היירוט שלנו לאוויר. צריכים להחזיק כוח מספיק להיתקלות ראשונית ואחר כך להזניק לפי הסדר את הכוחות לפי התוכנית. **פורמן אמר לי לפני שעה שיש לו כ־65 מטוסים לצרכים האלה**, מרביתם שחקים ונשרים ומעט פנטומים. **נכון מאוד ונבון מאוד**".[43] זו אמירה מעניינת, וחשוב לעקוב אחר יישומה כאשר תחל המתקפה האווירית של סוריה ומצרים בעוד שעות ספורות. בני פלד, שקבע אתמול שהמלחמה תתחיל היום, ממשיך ומדייק יותר מהמודיעין בצפיית שעת פתיחת המלחמה: "מאחר ששעת ה־'ש' הצפויה היא החל משעה 15:00 ועד הלילה, אני אשב בתא רמשל"ט משעה 15:30. ואז תא רמשל"ט יהיה מאויש במלואו כולל ראש מחלקת מודיעין, כולל כל הפונקציות".[44] בכך קבע מפקד חיל האוויר את הרגע שבו חיל האוויר יהיה דרוך עד קצה גבול יכולתו לקדם את פני המלחמה. אך כתוצאה משינוי משימה שמחייב שינוי מפליג בחימוש המטוסים, האיחור בשעה יתברר כאיחור קריטי.

משום מה, דווקא מרגע זה נופלת קהות חושים על קובעי ההחלטות. בשעה 13:15 בערך פורץ באינטרקום לחלל חדר הדיונים קולו של אל"מ רפי הרלב שמציע לבני פלד לתת למפקדי הבסיסים התרעה להתכונן לספיגת מתקפה אווירית מצרית וסורית. התרעה שמהווה איתות ראשון וברור על מלחמה קרובה מאוד. בני פלד מעביר הוראה זו כלשונה למפקדי הבסיסים וממשיך בדיון.[45] התרעה כזו אמורה להקפיץ את מפקד חיל האוויר למוצב השליטה המרכזי ולהזניק מטוסי יירוט לאוויר, אך הפגישה ממשיכה לעסוק בנושאים חסרי חשיבות, בפורום שאינו מבצעי ונמשכת ארוכות. משום מה התרעה לספיגה אינה מגיעה ליחידות הבקרה.

זוהי כוננות חיל האוויר ליירוט מיגים ומסוקים בשעת צהריים שלווה אחרונה למשך חודשים רבים: הקצאת הכוחות להגנת שמי המדינה הכוללת 65 מטוסים – מוכנה. מוצבי בקרה והתרעה לא מבינים את ההתרעה במלוא חומרתה, האיוש כמעט מלא, ומכשירי המכ"ם מחפשים את הבליפ הראשון [סימן במכשיר מכ"ם של מטוס באוויר] על המסכים. בני פלד מכתיב מדיניות

הזנקה נבונה וחסכונית – לא להזניק את כל המטוסים בבת־אחת אלא באופן מדורג כדי לא לרוקן את כל המחסנית מול גל התקיפה הראשון.

הטכנולוגיות של יכולות תקיפה אווירית בלילה עדיין בחיתוליהן. האפקטיביות של חיל האוויר בלילה נמוכה למדי בהשוואה ללחימה ביום. לכן פוחת קצב הפעילות בלילה בהשוואה ללחימה ביום. חיל האוויר מעריך שיידרש לבלום ולסייע בלילה בחזיתות, אך עומדת בפניו מגבלה חמורה – מערך ההגנה של טילי קרקע־אוויר. חלק ניכר ממערך הטילים והתותחים נגד מטוסים הוא מבוקר מכ"ם. תכונה שאינה מושפעת משקיעת השמש. מגבלות של טיסה ולחימה בלילה והקושי להתגונן ממערך הטילים הערביים מונעים מהכוח האווירי לחימה יעילה.

סוג התקיפה העיקרי שנותר הוא תקיפה בשיטת קלע. בני פלד פורס את הנחיותיו: "במשך הלילה אפשר לתקוף בקלע. לא במסה אלא מטוס אחרי מטוס, עשרה מצררים [למטוס], עוד עשרה מצררים, עוד פצצות, הכל לאזורי הצליחה. פרט לשינוי מרעומים אין צורך חיוני לשנות את תצורות חימוש של המטוסים.

"בלילה יתחילו לעבור שתי דיוויזיות, 500–700 נגמ"שים אמפיביים עם ציוד גישור. בלילה מתחילים המצרים לבנות גשרים. אם יצליחו להעביר רק חלק מחיל הרגלים בלילה ולא יהיה להם אף גשר מוכן לבוקר – הם בצרות," מסביר בני פלד. רפי הרלב חוזר שוב על דבריהם של מפקדי כוחות היבשה: "תשאיר לי את אלה שצלחו, אתה תדאג שלא יהיו גשרים. אם רק לא יהיו גשרים, כמה שיעברו יותר – כמה שיותר שבויים".[46] בעוד דקות לא ארוכות תתחלפנה אמירות אלו בזעקות שבר בערוצי הקשר...

ראש מחלקת מבצעים עומד על כך שבלילה יש לתת עדיפות למנוחה ולהכנת הכוח ללחימה למחרת. גם בני פלד לא שואף להפעיל את מלוא הכוח בלילה, אך רואה חשיבות בסיכול הקמת הגשרים על התעלה ובהעברת רכב קרבי משוריין לגדה המזרחית: "מתחזקת כנראה האפשרות שהמצרים ינחיתו קומנדו במסוקים. מחלקת מבצעים תעשה תכנון זהיר איך להשתמש בסוללות הוק בלילה נגד חדירות אלה, ואיך לשלב מטוסים לציד מסוקים". יירוט מסוקים בלילה באותם ימים הוא אתגר קשה. מסוקים טסים לאט מאוד ונמוך מאוד. לכן קשה למטוסי יירוט לגלותם ולהתייצב בעמדת ירי או שיגור טילים. יש לא מעט בעיות תיאום בין מטוסים שתוקפים בחזית,

מטוסים שמיירטים, וסוללות ההוק ששותפות להגנת הגזרה. לכן אין סיכום ברור כיצד לטפל במסוקים שעלולים להנחית יחידות קומנדו לשיבוש הגעת המילואים לחזית. למרבה המזל, המצרים אינם מאומנים לטיסה בלילה, מבצע ההנחתה מופעל לפני חשכה, והמסוקים ייפלו כפרי בשל בידי חיל האוויר.

בבוקר, מפקדת חיל־האוויר עדיין פנויה לחשיבה על מה שיתרחש מעבר ליממה הקרובה. סימני השאלה מרובים, ואי אפשר לקבוע החלטות. אפילו ההערכה שהמלחמה תיפתח באותו יום עומדת עדיין בספק מסוים. הלך המחשבה מרתק בעיקר מבחינה אינטלקטואלית. לקראת הערב, אם לא תהיה מתקפה ערבית, ממליץ בני פלד "להמשיך להחזיק את הכוחות מוכנים למקרה של אישור למתקפת מנע על סוריה. אך מחלקת מבצעים תבדוק את המצב ואולי יתברר שזה לא הדבר הכי חכם לעשות".

תחזיתו של בני פלד היא אופטימית: "המצרים לא יזכו להצלחה רבתי בקו, לא עד כדי כך שחיל האוויר ייאלץ לוותר על תקיפת חיל האוויר הסורי ולעבור לבלימה בתעלה, יש כוחות צה"ליים די רציניים שמתווספים בקו". בסיעור מוח זה חושף בני פלד את יחסו האמיתי לפקודות־האב לתקיפת טילים: "אני אף פעם לא הייתי מאושר מזה ש'תגר' צריך לקחת יום שלם. יכול להיות שלחלופין נחליט: חיל האוויר הסורי בבוקר. 'תגר' צריך לקחת יום, אז נגמור קודם את חיל האוויר המצרי, זה אפשרי. רק אחרי זה נלך ל'תגר' כי זה מתאים ללוח הזמנים של צה"ל. אבל אינני רוצה להגיד דברים שאחר כך נצטרך לשנות אותם".[47] הקיבעון לתקיפת שדות תעופה, פרי מלחמת ששת הימים, שולט בתפיסתו של בני פלד. כוונת הסיכום היא להתחיל את הפעילות למחרת בבוקר מול החזית שתהיה במצב קשה יותר.

הדיונים חושפים ליקויים רציניים בתהליכי קביעת החלטות. הערכת המצב שמתמשכת בהפסקות אינה דומה לתהליך מסודר, אף על פי שהזמן לכאורה אינו דוחק. מפקד חיל האוויר שואב נתונים וקובע החלטות ללא התייעצות וחילופי דעות של ממש. אפשר להרים גבה מדוע אין ראש מחלקת מודיעין מציג את הערכת המודיעין. אולם יש מן הצדק בכך שבני פלד נוטל על עצמו את הצגת הערכת המודיעין כיוון שהערכתו נוגדת את הערכת המודיעין. בהערכת מצב מסודרת, לאחר הצגת המודיעין, אמורה מחלקת מבצעים

להציג את תמונת המצב, הנתונים הדרושים לקביעת החלטות, ואת הערכת המצב שלה. היא זו שאחראית להכנת תוכניות מבצעיות, פקודות־אב ופקודות מבצע. היא אחראית לתהליך הערכת המצב הכולל של חיל האוויר. תפקידה להציג בקבוצת הפקודות את התוצרים של התהליך, כדי לאפשר למפקד חיל האוויר לקבוע החלטות מבוססות על נתונים והמלצות. אפשר לכנות את מחלקת מבצעים 'יד ימינו' של מפקד חיל האוויר במלחמה, בעוד יד שמאלו היא המודיעין. למרות זאת, בהערכת מצב זו, בני פלד אינו מאפשר למחלקת מבצעים להציג את עמדותיה והמלצותיה.

אופי זה של קביעת החלטות, של תהליך הערכת מצב, לא מאפשר שקילת חלופות פעולה וקבלת תובנות של משתתפים עתירי ניסיון, ידע ומידע. חברי קבוצת הפקודות של מפקדת חיל האוויר אינם קוטלי קנים. זו חבורה מנוסה ונבחרת, כולם בוגרי מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה, בעלי ידע וכושר חשיבה. תהליך קביעת ההחלטות במשך שבע שעות ארוכות לפני המלחמה מאופיין באי סדר מוחלט ובדילוגים מקוטעים מנושא לנושא אף על פי שהאווירה נינוחה, אין תחושת דחיפות, אין עדיין לחץ מנטלי, וערפל הקרב אינו מכסה עדיין את פני המלחמה.

האם תפרוץ מלחמה? אפילו בשעה 13:00, פחות משעה לפני המלחמה, עדיין יש ספק אם אכן תפרוץ. בני פלד מהרהר בקול שאם בלילה, כמו שאומר שר הביטחון, יתברר שהכל עורבא פרח, וסאדאת לא יצא למלחמה, יש להניח שמדינת ישראל תקפל את הכוחות ותשחרר מילואים. את חיל האוויר לא ישחררו, לכן צריכים להיות מוכנים לפחות לשבוע ימים של פעילות. פלד, שלוחץ כל כך למתקפה מקדימה, אינו מודע כנראה לפרדוקס. הרי אם יש סיכוי כלשהו שלא תתחיל מלחמה, יש להימנע ממתקפה מקדימה. רק כאשר מלחמה היא בלתי נמנעת שוקלים להקדים את היריב...

בהערכת המצב מחליטים לפנות את שיכוני המשפחות בבסיסי הטיסה של חיל האוויר. שיכון משפחות הוא אי כפרי, אי של שלווה בתוך בסיס צבאי שוקק פעילות וטיסות סביב השעון. צבע חקי שולט בגוני הבסיס. האנגרים ענקיים צבועים בחום כדי להעלים אותם מעין לא רצויה. רשתות הסוואה מנומרות בצבעי אדמה כהים ובהירים מסתירות פתחים של בונקרים ודירי מטוסים. הניגוד הגדול לכל אלה הוא שיכון המשפחות מלא הירק. מדשאות

נרחבות בין בתים קטנים לבני קירות ואדומי גגות, גינות פרחים קטנות, מגרשי משחקים לילדים, ובריכת שחייה כחלחלה שחיילים משכשכים בה מדי קיץ. בבסיס מתערבבים רעשי מנועי מכוניות ומלגזות עם נהמות מטוסים מחרישת אוזניים על הקרקע ומעל לראש, ואילו בשיכון המשפחות נשמעים פטפוטי ילדים משחקים בין הבתים, ונגינת כינור מזייפת של תלמידה חרוצה בשיעוריה הראשונים.

לפתע, בשעת צהריים, קורה משהו בשיכונים הרגועים. הנשים הן אלו שחשות ראשונות באיום הקרב. לבן כבד וידיהן רפות. הן מקבצות את ילדיהן בדממה. יש המוחות דמעה ואינן עונות לשאלות ילדיהן. אמהות, תינוקות, מזוודות ארוזות בחופזה, משחקים נאספים בידי ילדים בוכים. כולם עולים על שיירת אוטובוסים ומכוניות פרטיות קטנות, ונוסעים למקום בטוח. ריקנות, שקט וכמה צעצועים נשכחים על הדשאים מבשרים שמשהו רע ונורא אורב מאחורי השער. הפעם זה רציני. לא תרגיל, לא כוננות, הפעם זה הדבר האמיתי.

פרק 12: "אם נהלום ראשונים, לא נקבל דבר"[48]

אנו מבטיחים לו [לקיסינג'ר] אישית כי לישראל אין כל כוונות ליזום פעולה צבאית נגד סוריה או מצרים.

מברק מגולדה מאיר לקיסינג'ר
5 באוקטובר 1973 שעה 18:30[49]

צומת החלטה 4. 09:20: "ביטול מתקפה מקדימה נופל כרעם ביום בהיר"[50]

גורלה של המתקפה המקדימה עומד להיחרץ לשבט או לחסד. צומת החלטה זה והבא אחריו שונים מיתר צומתי ההחלטה, והם נמצאים במגרש המדיני, שבו מתעמתות הערכת מצב צבאית עם הערכת מצב מדינית. המדינאים אינם ערים לשידור הסמוי של הרמטכ"ל ושל מפקד חיל האוויר לפיו המצב מסוכן יותר מכל ההערכות המוקדמות. הם ממשיכים לפעול בשאננות מסוימת שמשפיעה על החלטתם. השחקנים העיקריים בצומת זה הם גולדה מאיר ומשה דיין ברמה המדינית, מול דדו ובני פלד ברמה הצבאית. לצומת החלטה זה יש השלכות כבדות על כל שלב הבלימה, וסימניו צרובים לאורך כל ימי הלחימה.

ההכנות לתקיפת מערך הטילים הסורי יוצאות לדרך. המבצע אמור להסתייע באמצעי לוחמה אלקטרונית, באמצעי הטעיה, באש ארטילרית ובאמצעים נוספים. מטס ראשון אמור להימשך כשלוש שעות, ובסיומו יוכל חיל האוויר לפעול באופן חופשי יחסית נגד כוחות הקרקע הסוריים,[51] במקביל למטס שני שבו תושג עליונות אווירית מלאה יותר.

בשעה 05:30 מתקיימת ישיבת מטכ"ל מצומצמת ובה מסכם הרמטכ"ל את התוכנית המבצעית של חיל האוויר.[52] מיד אחר כך, ב־05:50, מתקיים

דיון אצל שר הביטחון. כאן עולות להחלטה שתי סוגיות מרכזיות שעליהן אין הסכמה בין שר הביטחון לרמטכ"ל. אחת מהן היא מתקפה אווירית מקדימה, והשנייה היא גיוס המילואים, שתידון לאחריה. אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולות בשטחים בזמן המלחמה, שיתמנה לאחריה לתפקיד ראש אגף המודיעין, מעניק נימה אישית לפגישה: "לא רק שהייתי נוכח בפגישה, אלא שבהיעדר הקצרנית – לא רצו להעיר אותה ביום כיפור – נתבקשתי לרשום את הדיון. האווירה היתה מאוד רגועה ואף די מבודחת".[53] תרשומת הדיון שנחשפת כאן מבהירה היטב את חילוקי הדעות:[54]

דדו: אני מאמין שההתרעה היא נכונה. גיחת צילום שלנו מאתמול גילתה תוספת של מספר סוללות טק"א בגולן ואני מניח שהלילה השלימו את ריכוזיהם. יש לי שתי שאלות: כן/לא מכה מקדימה? ואם כן – נגד מי ומה תוקפים? אנחנו יכולים לדפוק בו־זמנית את שני חילות האוויר, במכה לא מלאה, או להנחית מכה מלאה בסוריה שתוציא את חיל האוויר הסורי באופן מלא מן המשחק. ואני מציע לעשות זאת אם תיווצר מעכשיו ועד 18:00 סיטואציה, אם משהו ידלוף החוצה, אם נשמע שגם האמריקנים יודעים וכו'. נתתי התרעה לחיל האוויר.

דיין: [מהרהר בקול רם] האומנם צריך לחכות מצדנו עד אחרי פתיחת האש לפתוח במכה מקדימה? רק על יסוד אינפורמציה מודיעינית אין פותחים במתקפה יזומה. אבל אם מצרים תתחיל, נתחיל אנחנו קודם בגולן. אם סוריה תתחיל, לא נפתח במתקפה יזומה נגד המצרים. ואולי – סתם ב־17:55, חמש דקות לפני המועד, להקדים באש? בהנחה שיהיה בלבול ממילא? ואולי לגלגל תקרית אש עם סיור אווירי שלנו שיפעיל דטונטורים [נפצים] אצלם ואז האש כבר תלך לפי תוכניותינו? [דיין מגיע להחלטה]: גם אם ייוודע לאמריקנים, ויהיו בטוחים במאה אחוז – לא נפתח במתקפת מנע, אלא אם כן יהיו ידיעות נוראות על כוונה ערבית להשתמש נגדנו בנשק בלתי קונבנציונלי מסמר שיער, או אם יתפספס ויברח להם משהו לפני המועד. בכלל, אני רואה בקדימה מבחינתנו את סוריה, בשל כל היישובים שלנו ברמת הגולן. האם מקובל על כולם שדופקים – כבר עכשיו – את הסורים בקדימות ראשונה?[55]

דדו מבקש לאשר מתקפה אווירית מקדימה, מאחר שהוא מודע למצוקה הקשה הצפויה לצה"ל עקב התרעה כה קצרה. הרמטכ"ל מסביר את המניעים והחלופות האפשריות של מתקפה אווירית מקדימה. דיין מתנגד לכך בתקיפות: "רק אם תהיינה ידיעות נוראות [מלחמה בעוד כמה שעות אינה ידיעה 'נוראית'?], נלך לגולדה והיא תאמר כן. לפי דעתי היא תאמר לא. ואני לא אמליץ".[56] לבסוף הוא מאשר מתקפה עוקבת לפי הרעיון של דדו.[57] דדו מספר בשלב זה של הדיון בדיחה תפלה שעשויה להעיד על נינוחות, וממשיך בנושא אחר. גזית מסכם: "אבי כל חטאת – הכל התנהל שלא באווירה של דחיפות, בהילות ודאגה, ומכאן שלא ייחסו לכך חשיבות באותו מעמד".[58] ההחלטה עוברת לדיון אצל ראש הממשלה בשעות הקרובות.

ההחלטה על מתקפה אווירית מקדימה משתנה לתקיפת שדות תעופה ב־06:45, בעקבות דיווח על מזג אוויר גרוע ברמת הגולן. חיל האוויר נמצא בעיצומן של הכנות כשמתחיל הדיון אצל ראש הממשלה בסוגיות מכה מקדימה וגיוס המילואים בשעה 08:05. הרמטכ"ל, שמודע לרגישותה הגדולה של גולדה מאיר לאבדות, מדגיש בדבריו שמתקפה אווירית מקדימה תחסוך אבדות רבות. הוא אינו מתעלם מקשיים מדיניים של מתקפה אווירית מקדימה, וטוען שאפשר לדחות את ההחלטה בשעתיים־שלוש ולתאם עמדות עם האמריקנים.

♦

לו היה בני פלד קורא מברק ששלחה גולדה מאיר לקיסינג'ר יממה לפני המלחמה, הוא היה נופל מרגליו מרוב תרהמה, תסכול וזעם. הוא היה נוכח לדעת שמתקפה אווירית מקדימה איננה בגדר אפשרות. בדיון אצל שר הביטחון ב־5 באוקטובר בשעה 09:00 בהשתתפות הרמטכ"ל, סגנו וראש אמ"ן, מסכם דיין שיש להודיע לארצות הברית שאין לישראל כוונות התקפיות.[59]

מיד לאחר מכן, בדיון אצל גולדה מאיר, בשעה 09:45, בהשתתפות דיין ודדו נענית ראש הממשלה להצעת שר הביטחון, והמברק לקיסינג'ר יוצא לדרך.[60] המברק מתריע על הכנות אינטנסיביות של מצרים וסוריה למלחמה, ומעריך כי הגורמים לכך עלולים להיות חשש של מצרים וסוריה מהתקפה ישראלית או שכוונתן לפתוח במתקפה יזומה. "ראש הממשלה מבקשת. להודיע ל'נפתלי' [קיסינג'ר], נא מסור את תוכנה מילולית ובמדויק: במידה

שהתפתחות זו באה כתוצאה מחששותיהן [של מצרים וסוריה] מפעולה מצדנו, חששות כאלו הם נטולי יסוד לחלוטין. אנו מבטיחים לו [לקיסינג'ר] אישית כי לישראל אין כל כוונות ליזום פעולה צבאית נגד סוריה או מצרים. להפך. אנו שואפים לסייע להורדת המתח הצבאי באזור. על רקע זה אנו מבקשים, באמצעות משרדך, ליידע את הערבים והסובייטים על גישתנו, כדי לשכך את חשדותיהם ולהחזיר רגיעה לאזור". תוכן המברק נמסר לגנרל סקוקרופט מיד, ודווח על כך חזרה לישראל.[61]

קיסינג'ר מעביר את המסר לשגריר ברית המועצות דוברינין, ומזהיר את ישראל: "בכך נטלנו אחריות על עצמנו שלא תהיה פעולה יזומה מצדכם".[62]

בהבטחה האישית הגברת מאיר, דיין ודדו כובלים את ידיהם שלהם, ולא יוכלו לצאת למחרת למתקפה אווירית מקדימה. בשני הדיונים דדו אינו מביע כנראה ולו מילת הסתייגות אחת מתוכן המברק ומההבטחה לא לתקוף ראשונים. ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל סוגרים את האפשרות היחידה לשנות את מתאר הפתיחה של המלחמה שותתת הדם שעומדת לפרוץ, בשעה שמפקד חיל האוויר מכריז על כוננות למלחמה מחר ופתיחתה במכה אווירית מקדימה.

למחרת, בבוקר המלחמה, גולדה מאיר, משה דיין ודדו אינם מסגירים לשרים ולבני פלד את ההתחייבות המוקדמת לארצות הברית. דדו יודע שראש הממשלה איבדה את היכולת לאשר מתקפה אווירית מקדימה, וחוזר ומציע את תוכניתו מתקופת הכוננות כחול־לבן לפיה אם לא תאושר מתקפה מקדימה יהיה חיל האוויר מוכן עם תחילת מתקפת האויב למתקפה עוקבת. הרמטכ"ל מגייס כל נימוק אפשרי לשכנע בחיוניות של מתקפה אווירית מקדימה או עוקבת. הוא מדגיש שמצרים וסוריה מתכוונות להתחיל את מתקפתן בתקיפת שדות תעופה בשטח ישראל. תקיפה שעלולה לפגוע קשה בפעולה יעילה ואינטנסיבית של חיל האוויר.[63]

בסוף הדיון מחליטה גולדה מאיר לא לבצע מתקפה אווירית מקדימה: "דוד אלעזר, אני יודעת את כל הנימוקים בעד מהלומת מנע, אבל אני נגדה. אף אחד מאיתנו איננו יודע עכשיו מה יביא איתו העתיד. אבל תמיד קיימת האפשרות שנהיה זקוקים לעזרה. אם נהלום ראשונים, לא נקבל שום דבר מאף אחד. הייתי רוצה לומר כן, מפני שאני יודעת מה פירוש הדבר, אבל בלב כבד אגיד לא".[64] נימוקיה של ראש הממשלה הם כמעט העתק של נימוקי

ראש הממשלה אשכול בתקופת ההמתנה לקראת מלחמת ששת הימים. גם הוא דחה מתקפה אווירית כדי לא לפגוע בתמיכת ארצות הברית. אולם לאחר ימים מספר התעשת, אישר אותה, וזכה לתמיכה אמריקנית שהלכה והתחזקה. הרי ארצות הברית אוהבת את המנצחים.[65]

האם גם עתה, ערב המלחמה, כאשר המצב נראה חמור כל כך, עשויה ראש הממשלה לשנות את החלטתה? תקווה זו מפעמת לשווא בלבותיהם של דדו, שיודע על המחויבות לארצות הברית, ושל בני פלד. במשך ארבע שעות תמימות הם משאירים את חיל האוויר בכוננות להפעלה מידית. אולי גולדה מאיר תתעשת בסופו של דבר. קיימים חילוקי דעות מדוע נדחית המכה המקדימה. אפילו מחקר משנת 2006, שנערך במכון ראנד האמריקני על המכה המקדימה בבוקר יום כיפור, אינו מגיע למסקנות חד־משמעיות אם השיקול המדיני היה עדיף על פני השיקול הצבאי בהחלטה לא לבצע מתקפה מקדימה.[66]

עוד לפני שנקבעת החלטת ממשלה, מזמינה ראש הממשלה את שגריר ארצות הברית בישראל קנט קיטינג למשרדה. הוא מחכה בחדר ההמתנה כשהשרים יוצאים מלשכתה ב־09:30. ראש הממשלה מכניסה אותו פנימה ומודיעה לו באלו המילים: "לפי ידיעות המודיעין שלנו תתחלנה התקפות [צבאות ערב] בשעה מאוחרת אחרי הצהריים, **ואנחנו לא נהלום ראשונים.** אולי יוכלו האמריקנים לעשות משהו למניעת המלחמה אם יפנו אל הרוסים, ואולי אפילו במישרין אל הסורים והמצרים. על כל פנים, אנחנו לא ננחית מהלומת מנע".[67]

הצהרה זו משאירה את השגריר קיטינג, שכנראה אינו יודע על המברק שנשלח לוושינגטון, נדהם ופעור פה. גם קיסינג'ר מתקשה להבין את 'קשירת הידיים' העצמית של ממשלת ישראל. אין עדיין לחץ אמריקני על ישראל להימנע ממתקפה אווירית מקדימה כיוון שאין למודיעין האמריקני מושג על הכוונות של מצרים וסוריה, על אף מעקב צילומי מהחלל ומעקב סיגינטי מכל אמצעי האיסוף אחרי מצרים, סוריה וברית המועצות.[68]

ראש הממשלה אינה מנסה לשוחח בטלפון עם קיסינג'ר או עם הנשיא ניקסון כדי לתאם עמדות ולבחון הבנה חדשה בדבר מתקפה אווירית מקדימה לפני התחייבויותיה לארצות הברית. בריאיון שהעניק הנרי קיסינג'ר לעמנואל סאקל, מפקד גדוד שריון 52 בשלב הבלימה בדרום גזרת התעלה,

הוא מתלונן על כך שראש הממשלה לא התייעצה איתו לפני ההחלטה לא לבצע מתקפה אווירית מקדימה.[69]

ההבטחה לקיסינג'ר נשלחת ללא תהליך קביעת החלטות מוקדם. ההחלטות נקבעות בלי גיבוש תמונת מצב וללא בדיקת חלופות להחלטה, ללא שקלול יתרונות וחסרונות של התחייבות מוקדמת, ומעל לכל אלו – ללא בירור עמדתה של ארצות הברית. במטה הכללי ובמפקדת חיל האוויר מתקיים תהליך הערכת מצב, ומגיעים שם למסקנה שיש צורך חיוני במתקפה אווירית מקדימה. אך תהליך זה אינו שוקל היבטים מדיניים, ואין די בו עבור החלטה מדינית־אסטרטגית. לאחר מעשה מודה גולדה מאיר שהחלטתה מסתמכת על כמה הנחות שגויות: "כמה מהנחות היסוד שלנו התבדו: הסבירות הנמוכה של התקפה באוקטובר, הביטחון הוודאי שנקבל התרעה מספקת בטרם תבוא כל התקפה, והאמונה שנוכל למנוע את המצרים מלצלוח את תעלת סואץ".[70]

הנחות אלו – שנידונות כבר בהצגת תוכניות צה"ל לראש הממשלה במאי 1973 – אינן מתאימות עוד למצב הנוכחי: מצב של התרעה קצרה מאוד, של כאוס מנטלי, קושי בלתי נתפס לקבוע החלטות ולעצב מענה להפתעה הגדולה ביותר מאז הפתיעה צפון קוריאה כשפתחה במלחמת קוריאה ב־1950. בהתחייבותה הנחרצת לקיסינג'ר יום קודם, ולשגריר ארצות הברית בבוקר זה, לא להכות ראשונה, מנווטת גולדה מאיר את עצמה לעמדה ממנה איננה יכולה לחזור בה, אפילו ישתנו התנאים והנסיבות בשעות הקרובות. כל זה בתקווה לזכות במחויבות אמריקנית לתמיכה בישראל, לאספקת נשק ולמטרייה מדינית.

נוכח החלטת הממשלה מסכם הרמטכ"ל עם שר הביטחון בשעה 09:25 שחיל האוויר יישאר בכוננות למתקפה עוקבת. מיד עם נחיתת פגז ראשון בחזית המצרית או הסורית יתקוף את שדות התעופה בסוריה, ויהיה בכוננות לבצע מתקפה מקדימה במקרה שהערבים יפעלו בדרך שתיתן לישראל צידוק להפעילה.[71]

♦

באותו זמן עדיין עוסקים בהערכת המצב בחיל האוויר במערכת שיקולים,

בחלופות וקשיים הנובעים ממתקפה אווירית מקדימה ומהאפשרות שתתבטל. בני פלד פורס את שיקוליו ומספר שדיין וגולדה מאיר אינם מאשרים את המבצע. הוא מתריע באוזני הרמטכ"ל שככל שדוחים את שעת ההתקפה, פוגעים באפשרות למטס שני. "הגבול האחרון למתקפה אווירית מקדימה הוא מטס אחד מוצלח על שדות התעופה הסוריים. החיל מאורגן כך שאפשר להמתין בכוננות עם הכוחות והחימוש הקיים ולהשתתף בבלימה על הקו הסורי והמצרי כשיש עוד אור. אולם אי אפשר לקבל שינוי היערכות ושינויי משימה להיום אחרי הצהריים. אי אפשר ללכת עכשיו על תקיפת טילים לפני שדות תעופה. חיל האוויר ערוך **קודם כל לשדות תעופה, אחר כך 'דוגמן', הכל בסוריה. ברור לרמטכ"ל שהוא לא יכול לטלטל את חיל האוויר. נאמר לו: 'ההפרשים בין שינוי לשינוי צריכים להיות ארבע־חמש שעות'**, בתנאי שבוחרים בתוכניות מוכנות כמו 'תגר' או 'נגיחה'".[72]

כאן אפשר למצוא את אחד ההסברים לטלטול חיל האוויר ב־7 באוקטובר מזירה לזירה. כתוב במפורש בדוקטרינה ובפקודות־האב שהקצאת הכוח למשימת השגת עליונות אווירית באחת הזירות אמורה לגזול יום לחימה שלם. אם מפסיקים את הפעולה באמצע הביצוע, לאחר מטס אחד, משמעות ההפסקה: אי ביצוע המשימה ובזבוז כל המאמץ שהושקע בה. כלומר, פרק זמן כפול או משולש מחלון הזמנים שבני פלד נותן לדדו לשנות את הוראותיו מדי ארבע שעות. מי כמו הרמטכ"ל לא יחוש לעשות זאת בשעת לחץ וחרדה.

דדו ופלד נפגשים בשעה 09:45. דדו מדווח על סירוב ראש הממשלה לאשר מתקפה אווירית מקדימה, מביע את תקוותו שלא נסתם עליה הגולל סופית, ושניהם מסכמים לשמור את המטוסים מוכנים בתקווה שגולדה תשנה את החלטתה. המועד האחרון להחלטה על שינוי תצורת המטוסים הוא שעת צהריים.[73] דדו מנסה במשך שעות לשכנע את גולדה מאיר לאשר מתקפה אווירית מקדימה,[74] וחיל האוויר ממשיך בהכנות. בני פלד מציג לדדו את התוכניות המעודכנות שמסוכמות בהערכת המצב, בקבוצת הפקודות שלו. הוא מציע להעלות פטרולים לקראת שעת ה־'ש' בצורה גלויה, במגמה להרתיע ולסמן לערבים כי ישראל חשה במתרחש ומתכוננת לקראת מתקפת הפתע שלהם.

במקרה הצורך אמורים הפטרולים ליירט תקיפות אוויריות של סוריה ומצרים. כמו כן יוכנו מטוסי תקיפה לסיוע לכוחות היבשה בבלימת מתקפה

קרקעית. בני פלד מסכם את שיקולי חיל האוויר, ומסיים עם לוח זמנים לקביעת החלטות: שעה אחרונה להחלטה על מתקפה אווירית מקדימה היא 12:30. אחר כך ייאלץ לעבור להערכות להגנה. השעה 16:00 היא המועד האחרון למטס תקיפה יעיל, אחר כך יש לעבור להכנות ללילה.[75] יש הסכמה ותיאום מלא ביניהם עד השעה 13:00. רגע שבו ייפרדו למעשה תוכניותיהם זו מזו.

מפקד בסיס חיל האוויר בתל־נוף במלחמה, אל"מ רן רונן, מתאר את התגלגלות המבצע שלא בוצע: "ראש מחלקת מבצעים היה על הקו: 'להפעיל מידית את פקודת תקיפת שדות התעופה הסוריים. שעת ה־'ש' היא 12:00. פקודות מפורטות בדרך אליכם.' מלחמה. הגלגל מתחיל לנוע, המטוסים חומשו, הטייסים תודרכו, המפות עודכנו ותצלומי האוויר חולקו לטייסים ללימוד ושינון אחרון. כל מטוסי התקיפה מוכנים ודרוכים, הטייסים כבר יוצאים למטוסים, נשמעות נהמות המנועים הראשונות. מחזה מפעים.

"מכל עבר צצים מטוסי פנטום וסקיהוק עמוסי פצצות ומכלי דלק מלאים נעים ברצף ומצטרפים לשיירה הולכת וגדלה, שנעה באיטיות על מסלולי ההסעה לעבר מסלולי ההמראה. הכל מתבצע במדויק ובדממת אלחוט מוחלטת. אף מילה לא נשמעת בקשר. מחזה סוריאליסטי. לפתע שובר הפקח במגדל הפיקוח את דממת האלחוט ומורה לכל המטוסים לפנות לאחור ולחזור לדירים התת־קרקעיים. ההודעה על ביטול המבצע נופלת עלינו כרעם ביום בהיר. מישהו שם למעלה לקח החלטה הרת־גורל.

"בהחלטה שלא לצאת לתקיפה מונעת, גולדה מאיר קבעה ללא ספק את תוצאות השבוע הראשון הטראומטי של מלחמת יום הכיפורים בשתי החזיתות. התקיפה המקדימה שלנו לא היתה מונעת את המלחמה, כיוון שכוחות מצרים וסוריה כבר חצו את נקודת האל־חזור, אך לבטח היתה משבשת את מהלכי האויב בתחילת הקרבות. אין ספק כי צורת המלחמה ותוצאותיה היו מתנהלות בצורה שונה בתכלית".[76]

ראש הממשלה מצדיקה לאחר מעשה את ההחלטה לא לצאת למתקפה אווירית מקדימה: "תודה לאל שצדקתי בכך שדחיתי את הרעיון של מהלומת מנע. אולי היא היתה חוסכת קורבנות בהתחלה. אבל אני בטוחה שלא היינו מקבלים את הרכבת האווירית, שחוסכת עכשיו קורבנות כה רבים".[77] דעתה

היתה משתנה לו ידעה כיצד מתייחס שר החוץ האמריקני לשאלה מי פתח במלחמה. האסטרטגיה המקיאווליסטית של קיסינג'ר מודגמת בכמה משפטים בשיחתו עם גנרל הייג, ראש מטה הבית הלבן: "זו התקפה ערבית, אך אם הסובייטים ישתפו איתנו פעולה, ננקוט עמדה ניטרלית. נגיד שהעובדות אינן ידועות לנו. אם הסובייטים לא ישתפו פעולה ויתמכו בכל לבם בערבים, עלינו לנטות לעבר הישראלים".[78]

נימוק נפוץ נגד מתקפה מקדימה הוא כי מטס אחד לתקיפת שדות התעופה הסוריים לא ישיג אפקט משמעותי כי לחיל האוויר הסורי אין תפקיד מכריע במלחמה.[79] אולם מתקפה מקדימה לא נועדת למנוע מלחמה, השעה מאוחרת מדי. היא אמורה לשנות את מצב הפתיחה מיסודו, להעביר את היוזמה לידי ישראל, ולהוציא את קברניטי היריב משיווי משקלם.

התוכנית איננה מכה בעלת מטס אחד בלבד. אלא מתקפה מקדימה אווירית מתמשכת לאורך כל היום, כולל לאחר פריצת הקרבות ביבשה. דדו מסביר בישיבת הממשלה את תוכנית הפעולה: "מבחינה מבצעית אנחנו יכולים היום בצהריים להוציא את חיל האוויר הסורי מפעולה. אחר כך, בשעה 15:00, לתקוף את מערך הטילים, ובשעה 17:00 יכול חיל האוויר לפעול כנגד הצבא הסורי ולמנוע ממנו פעולה. אני לא צריך התרעה".[80]

לשני מטסים גדולים מתוכננים היטב ועוד מטס קטן יותר יש אפקט חזק להמשך המלחמה. בנוסף למטסים אלו מוקצה כוח מטוסי סקיהוק לתקיפת כוחות יבשה שמרוכזים ללא תנועה לאורך הגבולות. 700 גיחות בערך בשלושה מטסים עשויות לשבש את סדרי המתקפה של הכוחות המתעתדים לנוע, להשיג אפקט משמעותי והלם תודעתי ומנטלי. מרכיב הכוח השלישי של חיל האוויר, מטוסי היירוט – המיראז'ים עשויים להפיל עשרות מטוסים בליווי התקיפות וביירוטים עצמאיים. כאשר בוחנים את המתקפה אווירית המקדימה בצורה שלמה יותר, בסדר גודל של כמעט יום לחימה מלא של חיל האוויר ולא מטס בודד, אפשר להבין את חומרת ההחלטה לא לאשר אותה.

דדו ובני פלד ממשיכים לקוות עד לצהריים "לאיזושהי התפתחות או שגיאה של האויב אשר בכל זאת תאפשר לנו לפתוח במכה אווירית על חיל האוויר הסורי".[81] המטוסים עדיין יכולים לצאת מיד עם קבלת הוראה.

♦

'בצד השני של הגבעה' שורר מתח עליון, כפי שמתאר הגנרל המצרי גמאסי, ראש אגף מבצעים המצרי: "השעות המעטות שנותרו עד לתחילת המלחמה נחשבות זמן רגיש שבו עלול האויב להפעיל את חיל האוויר שלו נגדנו או נגד סוריה. בשעה 12:00 בערך שאל אותי הגנרל איסמעיל, שר המלחמה, בפעם השלישית באותו יום על מצב האויב. עניתי לו: 'ישראל איחרה את הרכבת. כבר מאוחר מדי בשביל האויב לבצע פעולה צבאית משמעותית'."[82]

לאחר מעשה מבכה דדו את החלטה להימנע ממתקפה אווירית מקדימה באומרו לראש המוסד, אלוף צבי זמיר: "ללא הטלפון שלך היינו באמת נתפסים עם המכנסיים למטה. לעומת זאת, לו היתה לנו התרעה מוקדמת יותר, ייתכן שאפשר היה לשכנע את גולדה לבצע מכה מקדימה".[83] מבחינת חיל האוויר, החלטה זו משפיעה על אופן פתיחת המלחמה ועל חיל האוויר במידה חמורה ביותר בקרב הבלימה, וגם ימים רבים אחריו.

צומת החלטה 5. 09:20: "על סיפורי זמיר לא מגייסים את כל צה"ל"[84] *משה דיין*

שעון הזמן של ההתרעה הולך ואוזל, הבלימה בצפון תלויה על חוט דק של גיוס כוחות מהיר. אם לא יגיעו המילואים בעוד מועד עלולים הכוחות הסדירים לקרוס. כל שעה של עיכוב היא קריטית. דחיית ההחלטה בשעות מספר תגרום למפלה בדרום הגולן, אובדן עשתונות בדרום, והמלצות מיניסטריאליות של שר הביטחון 'להכין את גשרי הירדן לפיצוץ' ולסגת אל מעברי הג'ידי והמיתלה. חטיבת מילואים אחת שתצטרף להגנת דרום הגולן בכוח ניכר והתייצבות אוגדת מילואים בעורף החזית במצרים עשויות לתת מענה סביר להגנת הגולן, ושמירה על שפיות דעת בזירת התעלה.

סוגיית גיוס המילואים היא בעלת חשיבות ממדרגה ראשונה לחיל האוויר. גיוס מוקדם ימנע תבוסה ויאפשר לחיל האוויר לפעול לפי הדוקטרינה ולהשמיד באופן מסודר את מערכי הטילים. לעומת זאת, איחור בגיוס ייטול מחיל האוויר את חופש הפעולה וייאלץ אותו לפעול באורח לא יעיל, לא מועיל ובשחיקה רבה.

הצורך בגיוס המילואים עולה בשני הדיונים שבהם נידונה גם סוגיית מתקפה אווירית מקדימה. ועדת אגרנט רואה ברמטכ"ל אחראי לדחיית הגיוס החלקי, כאשר גורל רמת הגולן ואולי אף צפון ישראל נמצא על כף המאזניים. דוד אלעזר אינו מגייס שתי אוגדות שמאשר לו דיין בפגישה

שנערכת ביניהם ב־05:50. דדו מכחיש אישור כזה וטוען: "הוועדה הסתמכה בחריצת דינה לא על סטנוגרמה מדויקת משיחתי עם שר הביטחון, ולפי מיטב זיכרוני נרשמה סטנוגרמה מלאה ומדויקת".[85] הנה הקטע המלא הרלוונטי, כפי שנרשם על ידי אלוף שלמה גזית:[86]

דדו: גיוס המילואים – אני רוצה להתחיל בגיוס של כל המערך.
דיין: על סיפורי צביקה זמיר לא מגייסים את כל צה"ל. אבל תגבור ברמת הגולן, עם חטיבה משוריינת או משהו כזה – כן!
דדו: אני רוצה גיוס של כל האוגדות על מנת להדוף ולעבור להתקפת נגד מוקדם ככל האפשר. גיוס כזה אפשרי ואף יבטל את תוכנית המתקפה שלהם.
דיין: את זה תוכל להשיג בגיוס שלושים אלף ללא צורך בשלוש מאות אלף. אני בעד קו של 'כן לגייס' כוח הגנתי חיוני.
דדו: מדובר על אוגדה שלמה לצפון עם רפול. אוגדה לא שלמה, אוגדה לדרום, ואוגדה כעתודת מטכ"ל.
דיין: אני מציע גיוס מלא של חיל האוויר וכן אוגדה לצפון ואוגדה לדרום.
דדו: אני בעד גיוס כללי, שכל העולם יידע וזה לא יזיק לנו פוליטית.
גזית: אני תומך בדדו. אם נתחיל לגייס ממילא לא יספרו כמה אנשים גייסנו, זה ייצור מהומת אדירים, איש לא יספור כמה גויסו, וזה יופץ מיד בכל העולם.
דיין: אני אביא לראש הממשלה הצעה לגיוס הגנתי.
אלי זעירא נכנס: רובו של המערך הימי הרוסי יצא ממצרים. האמריקנים מנסים עד כה להרגיע.
דיין: אם נודיע ואם נגייס, האם זה ירתיע אותם מלתקוף?
אלי זעירא: בהחלט כן. הם רק יטענו שאיש מהם לא התכוון לתקוף, ורק ישראל היא זו שהתכוונה לתקוף.

שאלתו האחרונה של דיין ותגובתו ההחלטית של זעירא מפנה את תשומת הלב לסוגיה שלא נידונה בפורומים מחקריים, צבאיים או מדיניים, האם גיוס גלוי עשוי היה להרתיע ולמנוע מלחמה. דיין שואל וזעירא משיב בחיוב. דדו,

משום מה, אינו נתלה בקצה החוט, ודיין הרי מתנגד לגיוס כללי. הזדמנות נוספת מוטלת אל שולי הדרך, אך ראש אגף המודיעין יחזור לכך בעוד כמה שעות.

אלוף שלמה גזית מגיב על הטענות שרישום השיחה שנמסר לוועדת אגרנט זויף לאחר מעשה כדי להתאימו לגרסת דיין בוועדה: "את התרשומת שלי עשיתי בו במקום, באותו בוקר, כאשר לא היתה עדיין כל רגישות ומשמעות לוויכוח. לא נגעתי באותו רישום מאז, ואין לי ספק באמינותו. חילוקי הדעות היו רק אם צריך לגייס מראש את כל המערך, וכפי שמופיע גם בתרשומת שלי, אני תמכתי בדדו, בנימוק שאם יהיה גיוס ביום הכיפורים, איש לא יספור את המספרים ולא תהא משמעות לשתי אוגדות או לארבע".[87]

סיכום שר הביטחון הוא שיביא את הסוגיה להחלטת ראש הממשלה, כיוון שהממשלה הסמיכה את שניהם יחד לאשר גיוס, אך לו היתה הסכמה בין דיין לדדו האישור היה ניתן כנראה בתוך דקות ספורות. ההבדלים בגישות של שני האישים נעוץ בהערכה שונה של סיכויי פריצת מלחמה. בעוד שהרמטכ"ל מחליט לפעול בהנחה שמלחמה בשער, שר הביטחון עדיין מטיל בכך ספק.

לקראת סוף הדיון דורש הרמטכ"ל: "אני רוצה צילומים. בסוריה, עם מטוס לא מאויש יש שמונים אחוז סיכוי שיחזור". דיין: "אני מתנגד לעבור היום את הגבול. המצב יותר מדי רגיש",[88] ומדגיש: "בשעות אלו אין לבצע צעד העלול להתפרש כפרובוקציה, בגלל רגישות המצב".[89] הוראה זו מעידה בבירור ששר הביטחון עדיין אינו משוכנע שהערבים יפתחו במלחמה.

הוויכוח בבוקר 6 באוקטובר בשעה 05:50 בין שר הביטחון לרמטכ"ל אינו על השאלה אם לגייס מילואים, אלא כמה לגייס.[90] זהי שגיאת חייו של דדו לדחות את גיוס שתי האוגדות שדיין מציע. למחרת צופות יחידות שריון סוריות אל הכנרת, ואין יודע עד היום בוודאות מה מונע אותם מלרדת לעמק הירדן או לבטיחה. טייסי הסקיהוק והלוחמים הספורים שנותרים על הקרקע, הבולמים כתף ליד כתף, משוועים לכל גיחת תקיפה, לכל טנק, כדי לעמוד בפרץ. הקדמה של גיוס חטיבה אחת היתה עשויה לשנות בתכלית את תמונת המצב.[91]

עד לתחילת הדיון המכריע אצל ראש הממשלה מתבזבזות ארבע שעות יקרות של התרעה ללא מעש. כשעה וחצי נוספות חולפות ללא החלטה.

רק בשעה 09:20 קובעת גולדה מאיר את החלטתה ונותנת אור ירוק לגיוס המילואים. חמש שעות וחצי יקרות מתוך עשר – יותר ממחצית זמן ההתרעה שנותן ראש המוסד צבי זמיר – מתבזבזות לשווא.

מה להם למנהיגים להלין על התרעה קצרה? הרי אפילו אותה הם משחיתים לריק. הזירה הקריטית לבלימה היא רמת הגולן. אלוף יצחק חופי, אלוף פיקוד צפון, טוען: "לו היינו מבצעים גיוס מילואים, לפחות של חטיבת טנקים אחת נוספת, כל תמונת הקרב של היומיים הראשונים היתה שונה לחלוטין".[92] בפועל מתייצבים כוחות ניכרים של חטיבה 679 של אל"מ אורי אור רק בשעות אחרי הצהריים של ה־7 באוקטובר.[93] לו היה הרמטכ"ל מחליט לגייס כוח מוגבל שבתחום סמכותו, עבור הצפון, מיד עם התקבל ההתרעה, הוא היה מגיע לרמה אולי אף בליל 6–7 באוקטובר, משתתף בבלימה בדרום הרמה, ומאפשר לחיל האוויר להשלים את השמדת הטילים בדרום ואחר כך לנקות את השמים ברמת הגולן.

דדו אינו מסיר מעל עצמו את חלקו באחריות אך טוען זמן לא רב לפני מותו: "איני מאשים את דיין, אבל להטיל את האשמה עלי בלבד, זאת אינני יכול לקבל. עם הסילוף הזה אינני יכול להשלים. אני חי במצוקה".[94]

כפי שלמדנו לדעת בצומת ההחלטה של מתקפה מקדימה, גם כאן, סיפור דחיית הגיוס מתחיל יום לפני המלחמה, בישיבת הממשלה המצומצמת ב־5 באוקטובר, שבה לא נקבעת כל החלטה, והשר היחיד שמעלה הצעה מעשית הוא ישראל גלילי, יועץ הסתרים של גולדה מאיר. הוא מציע להסמיך את ראש הממשלה ושר הביטחון לגייס מילואים בלי לכנס את הממשלה והצעתו מתקבלת.[95] זו הצעה מצוינת, אך היא מחייבת הערכת מצב אחרי הישיבה, להגדרת מצבים ותנאים להחלטה מהירה בדרג המדיני על הגיוס, גודל הכוח שיגויס וכיצד יתאמו ביניהם מאיר ודיין את ההחלטה. הערכת מצב כזו לא נעשית ולא נערך דיון מוקדם. במקום זאת מספרת ראש הממשלה: "ישבתי בלשכה. הרהרתי והתייסרתי עד שפשוט לא יכולתי עוד לשבת שם, ונסעתי הביתה".[96]

אין פלא שלמחרת בבוקר, כאשר שולח ראש המוסד את ההתרעה, במקום לקבוע החלטה על גיוס מיידי ומלא, מתחיל סבב דיונים שדוחה את ההחלטה במשך שעות ארוכות. ראש הממשלה ושר הביטחון אינם מממשים את הסמכות שניתנה להם לגיוס חירום. מזכירה הצבאי של גולדה מאיר,

תא"ל ישראל ליאור, משתאה: "לא הבנתי מדוע דחה דיין את הגיוס עד שנפלה החלטה ולאחר ויכוח חריף עם הרמטכ"ל. מה קרה לו? האם לא יכול שר הביטחון לעשות זאת בשעה ארבע בבוקר, לבקש רשות ואישור מראש הממשלה. להרוויח שש שעות של גיוס ביום כה דחוס, כה דחוף וכה נורא?"[97]

התשובה היא כי דיין פשוט מסרב להאמין להתרעת המוסד, ולכן דוחה את ההחלטה ומגביל את גודל הגיוס עד שתבוטל ההתרעה. הזלזול של דיין בשדר של צבי זמיר ראש המוסד אינו מסיר אחריות משכמה של ראש הממשלה. היא אינה משתמשת בסמכותה ואינה עושה דבר עד לישיבת הממשלה.

אלוף זעירא, ראש אגף המודיעין, חוזר בדיון אצל ראש הממשלה בשעה 08:00 על הערכתו: "אף על פי שהכל ערוך למלחמה, אולי הגיוס והידיעה שצה"ל מחכה לו ירתיעו את סאדאת מלתת את הפקודה הסופית".[98] הייתכן כי גיוס מלא, מוקדם, פומבי, מלווה בהצהרות בכל אמצעי התקשורת, עשוי לעצור את המתקפה? מענה לשאלה זו כנראה לא יינתן לעולם. אך האיחור בגיוס המילואים הוא אחת ההחלטות שמעצבות את המלחמה האווירית ב־30 השעות הראשונות.

בני פלד לא ממתין לאישורים. מכונת המלחמה של חיל האוויר יוצאת לדרך. באותן שעות שהדיונים מתמשכים משלימים הטכנאים את חימוש כל מטוסי החיל למתקפה אווירית מקדימה. הטייסים מתודרכים ולומדים את פרטי הביצוע. כעדת נמרים במארב, דרוכה המערכת האווירית ונכונה לפעולה. אין איש יודע כי החלטות הדרג המדיני יטרפו את הקלפים ויהפכו על פיהן את התוכניות המבצעיות.

בשעה 12:00 מתכנסת סוף־סוף הממשלה כולה לדיון ראשון במלחמה הקרבה בצעדי ענק. כנראה אובד אמונם של שרי הממשלה בראש הממשלה ובשר הביטחון. אתמול העביר השר ישראל גלילי בקלות רבה החלטה שמאשרת לשניהם להחליט על גיוס מילואים מקדים. היום הוא אינו מצליח להעביר החלטה שמאשרת להם לפעול נגד סוריה כאשר יפתחו המצרים באש.

דיין מתאר את מטרת המלחמה המצרית להגיע עד למעבר המיתלה, וממחיש את העיוורון המודיעיני בדבר המטרה המוגבלת של המצרים. הדברים הנאמרים בישיבה מאפשרים לנו לעמוד על דעותיהם של השרים,

במיוחד אלו שיכולים להוות חלופה למנהיגות הקיימת. יגאל אלון ושמעון פרס תומכים בהחלטה בבוקר לא לבצע מתקפה אווירית מקדימה. חילופי דעות מרתקים מנהלים השרים גלילי, שפירא ודיין:

> ישראל גלילי, שר ללא תיק: האם נעשה משהו כדי להמחיש למצרים שלא ייהנו מיתרון של הפתעה?
> יעקב שמשון שפירא, שר המשפטים: האם יש ביטחון שהם [המצרים והסורים] לא יקדימו את האופרציה [פתיחת המלחמה] שלהם?
> דיין עונה תשובה ארוכה ולא עניינית.
> השר שפירא עומד על שלו: מה יהיה אם הם יקדימו?
> דיין: חיל האוויר שלנו נמצא בפטרול כבר משעות אחר הצהריים כדי לקדם אפשרות שתהיה התפתחות כזאת.[99]

השר שפירא מזהיר פעם אחר פעם, והשר אלון מצטרף אליו, כי הערבים יכולים להתחיל במתקפה מוקדם יותר, לעומת המטה הכללי שמקבל את שעת הפתיחה ללא עוררין. רק בני פלד צופה פתיחה מוקדמת יותר. דיין מבטיח פטרולים באוויר על סמך שיחותיו עם המטה הכללי, על פי היוזמה של אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים, בהערכת המצב אצל בני פלד. הישיבה נפסקת בקול הסירנות הצועקות 'מלחמה'. למותר לציין כי ברגע זה אין אף מטוס יירוט באוויר. השמים נקיים ממטוסי חיל האוויר.

צומת החלטה 6. 13:00: "פירוק הפצצות היה שגיאה"[100]

משאפסו סיכויים לשכנע את ראש הממשלה וכשהמתקפה מתבטלת סופית, מגיע צומת החלטה חדש: לאיזו משימה יש להכין ברגע זה את חיל האוויר?

בשעה זו ידועות לרמטכ"ל ולמפקד חיל האוויר התוכניות ההתקפיות של סוריה ומצרים, והשטח שברצונן לכבוש. זעירא מתאר בשעה 11:00, בפגישת המטה המצומצם של דדו בהשתתפות בני פלד, את התוכנית המצרית: "בהתאם למידע שהגיע לידיו בשעות האחרונות, תיפתח ההתקפה בהרעשה ארטילרית ובהפעלת מטוסים על מטרות בסיני, ולאחר מכן יוחל בצליחה. בשלב הראשון ייעשה מאמץ לתפיסת שטח בעומק של עשרה קילומטרים בערך. משיגיע הצבא המצרי לעומק זה ינסה להחזיק מעמד ולהתבסס, וההמשך ייקבע לפי תוצאות השלב הראשון".[101] זוהי אמירה

מעורפלת למדי וניתנת לפירושים שונים. מאוחר יותר יעריך אגף המודיעין שהתוכנית המצרית היא לעצירה קצרה ביותר.

התוכנית הסורית ידועה זה מכבר. דדו מקבל פרטים מעודכנים על התוכנית המצרית רק כאשר צבי זמיר ראש המוסד חוזר למחרת לישראל.[102] לפי מידע זה, המתקפה המצרית אינה מאיימת על ביטחונה של ישראל ואפשר כמעט להתעלם ממנה בתוכנית הפעלת חיל האוויר. סיוע בבלימה עשוי להידרש בעיקר ברמת הגולן.

בשעה 12:30 מתכנסת קבוצת פקודות של מפקדת חיל האוויר להערכת מצב נוספת. ראשית מוצג המידע שיש לקובעי ההחלטות בצומת החלטה זה. בני פלד מוסר את החלטת הדרג המדיני ונותן מספר הנחיות: "היתה הצגת כוונות צה"ל למקרים הצפויים השונים בפני השר. מה שמתברר זה **שאין לו שום כוונה לתת לנו לתקוף ראשונים. אני מוכרח להגיד שאם אני הייתי במקומו, גם אני הייתי מהסס** במצב הקיים של מדינת ישראל. אני אומר לאוויר 3 [מחלקת מבצעים] שאפשר לרדת מתצורת תקיפת שדות תעופה בסוריה לתצורת מגננה בהתאם לתכנונים שנעשו עד עכשיו. זה אומר שאנחנו נצטרך להחליט מיד אחרי הדיון הזה, בדיון מבצעי טהור, מתי מתחילים את הפטרולים והגנת שטח, כי יש לנו אישור שר הביטחון לעלות לאוויר כדי לקדם את פני הרעה אם תבוא".[103]

בהערכת המצב נידונה הגנת שמי המדינה מפני מתקפה ונשקל היטב מספר המטוסים הדרוש לכך. אל"מ חיים נווה, עוזר ראש מחלקת מודיעין, סא"ל עודד ארז ואל"מ גיורא פורמן ממליצים לבני פלד על שבעים מטוסים,[104] כפי שמתוכן להגנה בפקודות ובדוקטרינה. לשם כך אין צורך לפרק מטוסים מחימושם כיוון שישנם 57 מיראז'ים חמושים[105] ו־12 מטוסי פנטום מוכנים ליירוט (שלושה בכל טייסת). בני פלד מאשר את תוכנית הגנת שמי המדינה, ומורה לא להזניק את כל המטוסים המתוכננים, אלא לעשות זאת בצורה מבוקרת.[106]

ידועים גם פרטי תוכניות המתקפות האווירית של מצרים וסוריה, עוצמתן, והמטרות שייתקפו בשטחנו. אמנם לא ידוע מתי בדיוק תיפתח המתקפה, אך בני פלד יודע היטב שבשעה 18:00 כבר יורדת חשכה וכדי להשלים מטס בר־תועלת על הערבים לתקוף מוקדם יותר. לכן הוא מעריך שהמתקפה עשויה להיפתח ב־15:00.[107]

בשלב זה ידועה גם החלטתו המוקדמת של בני פלד לעבור לסיוע אם

תתבטל המכה המקדימה. הוא דוחה את הקדימות להשגת עליונות עוד לפני פרוץ המלחמה, ללא אילוץ או דרישה של המטה הכללי, של פיקוד דרום או של פיקוד צפון. הוא עושה זאת בניגוד לדוקטרינה של צה"ל, להנחיית הרמטכ"ל ולתוכנית מחלקת מבצעים. החלטתו מתקבלת בשתיקה מאולצת בקבוצת הפקודות.

יש תחושה שחסר כוח לתקיפה אבל לא ברור מדוע. יש 301 מטוסים שמישים. רק שבעים מהם דרושים לצורכי הגנה. נשארים 230 מטוסים חמושים וערוכים לתקיפה – מטוסי פנטום, סקיהוק וסער. מה חסר? עובדה נוספת הידועה למחליטים היא שלצורך סיוע לכוחות היבשה קיימת פקודה בשם 'שריטה', המצויה בכספות של כל טייסת ויחידת בקרה. ישנם גם עשרות מטוסי סקיהוק שאינם אמורים ליטול חלק במבצע תקיפת חיל האוויר הסורי. מטוסים אלו עשויים לסייע בבלימה. ועובדה אחרונה חשובה הידועה לקבוצת הפקודות היא שאין צורך חיוני להחליף חימוש. במקרה חירום – החימוש למשימה אחת מתאים גם למשימה השנייה.

♦

בשעה 13:00, לאחר שמתבטלת לחלוטין האפשרות למתקפה אווירית מקדימה, מורה בני פלד לשנות תצורות מתקיפת שדות תעופה ולתצורות יירוט – למטוסי פנטום ולבלימה בחזיתות – לסקיהוק. ההחלטה על שינוי החימוש גורמת לכך שחיל האוויר נתפס לא מוכן ברגע פתיחת האש על אף כל הכנותיו המוקדמות, ומטוסים רבים נמצאים באמצע תהליך החלפת החימוש ברגע תחילת המלחמה ואינם כשירים למשך שעות ארוכות לשום משימה.

החלטתו של בני פלד לשנות תצורה של מטוסי פנטום מתקיפה ליירוט אינה עוברת באופן חלק. עד עתה כמעט לא קמים לערער על קביעותיו, אך הפעם יוצא כנגדה ראש מחלקת מבצעים, אל"מ גיורא פורמן. הוא דורש לא לשנות תצורות חימוש ולשמור את מטוסי הפנטום בכוננות לתקיפת שדות תעופה כשהמלחמה תפרוץ. תצורות אלו יתאימו גם לבלימה אם יתעורר הצורך.[108] בני פלד נשאר בשלו, וטייסות הפנטום מתחילות לפרק במרץ רב את הפצצות ולהוסיף טילי אוויר־אוויר.

שעת הפתיחה המדויקת של המלחמה היא עדיין בגדר נעלם, אם כי

בני פלד קובע שהתקפה צפויה החל בשעה 15:00. לכן חייב חיל האוויר להיות בכוננות עליונה כל היום, ולכן מתעקש ראש מחלקת מבצעים שאסור לשנות תצורות חימוש עד רדת החשכה. החלפת חימוש היא פגיעה ישירה ואנושה ברמת הכוננות והמוכנות לקרב למשך כמה שעות. דווקא בשעה שמנהיגי מצרים וסוריה בוחרים לפתוח במלחמה – שעה שבני פלד מזהה בעוד מועד. תמונת המצב בבסיסים ובטייסות ממחישה את הכאוס שנגרם עקב ההחלטה.[109]

תא"ל דוד עברי ואל"מ גיורא פורמן סוברים כי פירוק המטוסים היה מיותר לחלוטין, וכי השינויים גורמים למבוכה ולספקות אצל המפקדים והלוחמים, ולפגיעה באמון של הטייסות במפקדת חיל האוויר.[110]

♦

בני פלד ומוטי הוד רואים עין בעין שהמשימה העיקרית של חיל האוויר בפרוץ המלחמה היא בלימת כוחות היבשה. אך מוטי הוד מציע חלופה הגיונית: להפעיל את פקודת־אב 'שריטה' שנועדת למשימה זו. במשך שנים רבות נוצר הוד את לשונו. רק בשנת 1999 הוא מפר את השתיקה ומעביר ביקורת קשה על הפעלת חיל האוויר בתחילת המלחמה: "החשיבה המוטעית ערב מלחמת יום הכיפורים הביאה לכך שללא אישור מהפיקוד העליון לא יכול היה חיל האוויר לתקוף את הטילים, ולא היתה תשובה סופית באשר לעיתוי המלחמה.

"מפקד חיל האוויר היה צריך, בשלב מסוים, להוציא את 'שריטה' ולהודיע לכל הכוחות שלו: 'הכן 'שריטה'' החל בשעה מסוימת. 'שריטה' פירושה תקיפת ריכוזי המערך המצרי והסורי. לפני פתיחת מלחמת יום הכיפורים, הם היו בריכוזים אדירים, ולחיל האוויר היתה תוכנית לתקוף את הריכוזים האלה. 'שריטה' התייחסה להתקפה של מצרים וסוריה שבאה בהפתעה מוחלטת.

"השגיאה הגדולה היתה שחיל האוויר לא נערך לפי 'שריטה' לתקיפת המערך ההתקפי של המצרים והסורים, ולשיבוש ההתקפה שלהם ערב פתיחת המלחמה. ב־14:00, כשהתחילו להפגיז, חיל האוויר היה צריך להגיד: 'הפעל 'שריטה'.' מה היה קורה אילו כל מטוסי חיל האוויר היו מחומשים ל'שריטה' ומקבלים את ההוראה רק כאשר הפגז הראשון נופל? לפי הערכתי היו נגרמות לנו הרבה פחות אבדות מאשר נגרמו בפועל בזמן המלחמה".[111]

לדעת אלוף מוטי הוד, על מפקד חיל האוויר להפעיל פקודה זו, שתוכננה בתקופת היותו מפקד חיל האוויר. הוא טוען ובצדק שתוכנית מבצעית שמתגבשת בקבוצות הפקודות של מפקדת החיל היא פשוטה ומובנת בקוויה הכלליים. אך הפיכתה לפקודה מפורטת עבור הטייסות ויתר היחידות היא עבודת נמלים ארוכה ופרטנית. גורם הזמן הוא מרכזי בהפעלת כוח אווירי. פקודה מוכנה מראש, שנמצאת בכל היחידות, מאפשרת הפעלה מהירה, חלקה ויעילה הרבה יותר מאשר תכנון פקודה חדשה או הורדת פקודות חלקיות.

מדוע אפוא לא מפעיל חיל האוויר פקודה מוכנה מראש? זה בדיוק מה ששואל מוטי הוד, המפקד הקודם של חיל האוויר.

היתרון העיקרי של תוכנית אלוף הוד היה בהפעלת פקודה מסודרת שכוללת את מרבית מטוסי התקיפה. פקודת־האב 'שריטה' נועדה לעשות סדר בערפל הקרב ובחיכוך הגדול בפתיחת מלחמה בהפתעה, כפי שאכן קורה כמה דקות לפני השעה 14:00. הפקודה מהווה מכנה משותף ומפורט לכל יחידות חיל האוויר. אפילו הבקרים יודעים מראש את שמות המבנים שיקראו להם אחרי המראה, לאן הם אמורים לטוס וערוצי הקשר בהם ישתמשו כדי לדבר עם הבקר. הפקודה מאפשרת לכל בורג במכונה המורכבת של חיל האוויר במלחמה לתפקד בסינכרוניזציה ותיאום עם יתר הברגים. רק לדבר אחד הפקודה אינה נותנת תשובה: למחסור במטרות לתקיפה.

צוואר הבקבוק הוא החסך, לכאורה, במטרות לתקיפה. מוצב השליטה המרכזי, שלוחותיו בפיקודים ומוצבי הפיקודים המרחביים לא מוצאים את ידיהם ורגליהם במבוך ההפתעה שנוחת עליהם. בתנאים מסודרים יותר, אולי באמצעות הפעלת 'שריטה', אפשר לספק את הרעב למטרות על ידי תקיפת מטרות שמתגלות ומפוענחות מטיסות הצילום שנערכות יום־יומיים קודם ברמת הגולן, ובבוקר 6 באוקטובר לכל אורך התעלה. הן מביאות מידע על ריכוזי שריון, שטחי היערכות לחצייה, ומפקדות שאינן מתרוקנות עם תחילת המלחמה.

♦

גם לרמטכ"ל הצעה משלו. 'הרעיון המכונן' של הרמטכ"ל קורם עור וגידים

כבר בתקופת הכוננות כחול־לבן. ב־9 במאי, בהצגת תוכניות לראש הממשלה גולדה מאיר, מטעים הרמטכ"ל כי "מכה מקדימה או מכה בו־זמנית עם הפתיחה במלחמה היא בעלת חשיבות אופרטיבית גדולה".[112] בבוקר ה־6 באוקטובר, בדיון אצל ראש הממשלה, שב דדו ואומר: "אולי בצהריים נוכל לתקוף מכה מונעת. ואם לא, אז אנחנו מחזיקים את חיל האוויר לתקוף במקביל. אם לא נהיה מוכנים לתקוף במקביל, לא נוכל לתקוף גם את הטילים [לפני חשכה]".[113]

מיד אחר כך, בשעה 09:25, בתום הדיון אצל ראש הממשלה, דורש הרמטכ"ל משר הביטחון שחיל האוויר יהיה מוכן לתקוף את שדות התעופה בסוריה מיד עם נחיתת פגז ראשון בחזית המצרית או הסורית, ומקבל אישור לביצוע.[114] אך יש פירצה בנחישותו, וזו עולה ביקור רב. הוא מאשר לבני פלד להעביר את הכוח האווירי למגננה, ליירוט ולבלימת המתקפות ביבשה החל בצהריים. ואכן כך נעשה. כאשר דדו מקבל את ההודעה על פרוץ המלחמה, הוא דורש מבני פלד לצאת לתקיפת שדות התעופה הסוריים, אך הדרישה נעשית מאוחר מדי. פירוק החימוש ממטוסי הפנטום והזנקתם לאוויר מסכלת את תוכניתו.

רעיון המתקפה העוקבת מיד לאחר התקפת היריב הוא רעיון מרתק באפשרויות שהוא פותח ובהשפעה האפשרית על המשך המלחמה. הספרות התיאורטית דנה במכה שנייה, אך דדו אינו מודע להיבטים התיאורטיים של מתקפה כזו. כמו כן הוא אינו יודע להתאים את המושג לכוונתו המבריקה מנקודת מבט אופרטיבית.

כוננות חיל האוויר נועדת לענות על שתי אפשרויות: האחת שהנסיבות ישתנו וראש הממשלה תיתן אישור למכה מקדימה, והשנייה, לצאת למתקפה אווירית עוקבת מיד לאחר שהצד השני יפתח במלחמה. מאחר שחיל האוויר ערוך לתקיפת שדות תעופה, עליו להישאר בכוננות למבצע זה עד להוראת הפעלה או לביטולה. הדגש של הרמטכ"ל הוא על כוננות לביצוע אותה תוכנית שנקבעת למכה המקדימה ולא לשנותה, כיוון שכל שינוי עלול לגזול זמן רב.

מתקפה אווירית עוקבת בתוך זמן קצר עשויה להיות אפקטיבית ביותר. שניים־שלושה מטסים מאורגנים היטב, למטרה מוגדרת היטב, עשויים להלום בתודעה של צמרת הפיקוד של היריב. במתקפה אמורים להשתתף מטוסי פנטום, בעלי כושר התקיפה הטוב ביותר בין המטוסים המודרניים

בעולם המערבי והמזרחי גם יחד, מטוסי סקיהוק, בעלי כושר נשיאה רב, ומטוסי מיראז' להגנת התוקפים. מבצע מתוכנן מראש הוא מיצוי הכושר ההתקפי של חיל האוויר.

מבצע כזה מסוגל לצאת לדרך ללא תלות בהפתעה ובצריבתה בתודעה של צה"ל. מתקפה עוקבת עשויה להחליש או למנוע את אפקט ההלם המנטלי ואת הכאוס הצפוי בשדרות הפיקוד של צה"ל ושל חיל האוויר כתוצאה מההפתעה.[115] מתקפה עוקבת עשויה לטרוף את קלפי היריב ולהכניס סדר בטירוף מערכות שעלול לפקוד את כוחותינו. הפיכת רעיון המכה השנייה לפקודת מבצע עשויה היתה לשנות מקצה לקצה את תפקוד חיל האוויר ביום הראשון למלחמה.

בתחילת מלחמת יום כיפור מכירים חילות האוויר הערביים בנחיתותם. אין להם כוונה ויכולת לשתק את שדות התעופה בישראל ולמנוע תגובה אווירית ישראלית מידית. מתקפה עוקבת יעילה תלויה גם במידת היכולת של חיל האוויר לבצעה לאחר מתקפה בהפתעה כה גדולה. אין זה פשוט כלל וכלל לצאת למטס גדול, לפי תכנון פרטני ומדוקדק, לאחר התקפת פתע של שני יריבים חזקים וגדולים. מספר הנעלמים גבוה מאוד, אין תמונת מצב מלאה, מדויקת, עדכנית ואמינה. מערכת השליטה עלולה לאבד את שיקול דעתה, לחצים מהמטה הכללי ומשר הביטחון עלולים להערים קשיים נוספים על מפקד חיל האוויר.

במקביל למתקפה עוקבת מוטלות על חיל האוויר משימות נוספות כמו הגנת שמי המדינה, חילוץ נפגעים ותובלת כוחות. כל המערכות של חיל האוויר חייבות לפעול בתיאום ולהיות מסונכרנות. ולבסוף: הכל תלוי בגורם האנושי – מהשולט המרכזי ועד אחרון הלוחמים, הפקחים והבקרים. אפשר להעריך שבפתיחת המלחמה חיל האוויר מסוגל וכשיר להכות מכה כהלכתה.

תוכנית מתקפה עוקבת היא רלוונטית למצב שנוצר לקראת המלחמה, ועשויה לתת תשובה אסטרטגית־תיאורטית ופרגמטית לאילוצי הדרג המדיני שמונע מכה מקדימה. כוננות חיל האוויר עד פירוק החימוש בשעה 13:00 יוצרת את התנאים הדרושים לצאת למתקפה עוקבת.

פירוק החימוש, הירידה ברמת הכוננות ואי החלטה על הפעלת פקודה מסודרת הם גורמים מרכזיים לבזבוז כוחו של חיל האוויר בהמשך היום,

ומשפיעים בכיוון שלילי על המשך הלחימה האווירית. כאשר אוזלים הסיכויים לאישור מכה מקדימה, חובה היה להשאיר את המשימות וחימוש המטוסים כפי שהם, כיוון שלוחות הזמנים אינם מאפשרים שינוי משמעותי במשימות ובחימוש.[116] ההוראה לפירוק הפצצות מכל מטוסי הפנטום מוציאה מכלל אפשרות להפעיל מתקפה עוקבת או כל פקודת־אב אחרת.

למעשה, ההחלטה השנויה במחלוקת שנקבעת ב־06:45 – לעבור לתקיפת שדות תעופה – אינה ניתנת לשינוי מאוחר יותר. היא שקובעת את היכולת של חיל האוויר ב־6 באוקטובר עד השעה 13:00. החלטה על פירוק החימוש מביאה את חיל האוויר לאי מוכנות ולרמת כוננות נמוכה מאי־פעם. גם בחלומותיהם השחורים ביותר לא מעלים מפקדי חיל האוויר בדעתם תסריט כה טראגי: צבאות ערב מסתערים על גבולות לא מוגנים, ואילו חיל האוויר מפורק מנשקו העיקרי. מערך הפנטום ניצב עירום ועריה, ולא דרוך כקפיץ לתקוף, לפגוע ולהשמיד את הכוחות הפולשים ואת מקורות העוצמה של מצרים וסוריה.

הרמטכ"ל נשאר נאמן למתקפה עוקבת אפילו אחרי פרוץ הלחימה, אך הוא אינו מודע לכאוס שמשתלט על חיל האוויר. אמנם נאמר לרמטכ"ל שאפשר להתכונן למבצע, אך כשלושים דקות אחר כך, כאשר הוא מתעניין פעם נוספת, רוב מכריע של מטוסי הפנטום מוזנקים לאוויר, מכלים את זמנם במשימות פטרול שרובן חסרות תכלית, לאחר שפירקו מהם את הפצצות או שהטייסים זרקו אותן לים.[117]

פרדוקס המוכנות והכוננות של חיל האוויר לקראת המלחמה מקורו בהחלטה אחת ויחידה של מפקד חיל האוויר. במשך שנים וחודשים מתכונן חיל האוויר למלחמה, בעיקר נגד אויבו המאיים – מערכי הטילים בחזיתות. במשך שבועות וימים הוא מגביר כוננות, מגייס מילואים ונערך למלחמה הקרבה. ביממה האחרונה הוא מתחמש, נערך לביצוע פקודות מבצע, מגייס את הטייסים ואנשי מילואים רבים. בשעות הבוקר של ה־6 באוקטובר הוא דרוך כקפיץ לתקיפה ולהגנה. והנה, בשעה 13:00 מחליט מפקד חיל האוויר לעבור להגנה, אף על פי שהוא מודיע שהמלחמה צפויה החל ב־15:00. מעבר ממשימה למשימה כרוך בשינוי גדול של תצורות חימוש. לא ניתן לעשות שינוי חימוש של מאה מטוסי פנטום בזמן כה קצר. התוצאה נטולת ההסבר היא שהמלחמה תפרוץ בזמן שמערך מטוסי הפנטום של חיל האוויר נמצא

במהלך של שינוי תצורה מתקיפת שדות תעופה לתצורה של הגנה מפני מטוסים תוקפים. גם מפקדת חיל האוויר אינה ערוכה ואינה מורידה פקודות לכוננות יירוט וסיוע לכוחות היבשה. כל הפקודות הרלוונטיות – תקיפת שדות תעופה, תקיפה אסטרטגית וסיוע לכוחות היבשה – אינן זוכות אפילו למבט שני ברגע המר והנמהר.

פרק 13: "יש המראות מדמיר"

אני לא בעד שנעלה את כל כוח היירוט שלנו לאוויר. אנו צריכים להחזיק כוח מספיק לעשות היתקלות ראשונית, ואחרי זה להזניק לפי הסדר את הכוחות לפי התוכנית.

בני פלד[118]

צומת החלטה 7. 13:50: "ההפתעה היתה טוטלית"[119]

בעיצומה של הצגת פקודות, בשעה 13:50, קורא האינטרקום מתא התרעה במוצב השליטה המרכזי, ונשמעות המילים הראשונות במלחמת יום כיפור: "יש לנו המראות מדמיר".

גיורא פורמן: לעלות, להזניק. אנחנו הורדנו הוראות לשינוי חימוש. [הראשון שמבין שנתפסנו במצב גרוע].

בני פלד: לפני שאנחנו יורדים למטה. אין לי תמונה ברורה באיזו שעה, בכל מקום, יש לי בכלל נ"מ?

עודד ארז, ראש ענף הגנה: לקראת אור ראשון מחר בבוקר בטוח, אולי באמצע הלילה.

בני פלד: זאת אומרת שאנחנו בנויים עכשיו על מטוסים, ומספיק מטוסים ליירוט כמו שאני דרשתי [65 מטוסים].

גיורא פורמן: רק עכשיו, רק עכשיו הורידו [פצצות].

עודד ארז: לא, אבל 35 שחקים ונשרים יש לך כל הזמן.

בני פלד: ופנטומים יש לי?

סא"ל דגן, ראש ענף משולבים: בני, יכול להיות שאלה עם הטילים, עם ה'קלט' [באים].[120]

חילופי דברים מקוטעים אלו מספיקים כדי לתאר את מידת חוסר המוכנות

להגנת שמי המדינה. עוברות כבר עשרים וארבע שעות מאז שמכריז בני פלד כי 'מחר מלחמה', ועדיין אין לו נתונים על מספר מטוסי היירוט שמוכנים לפקודתו ועל סוללות הוק בסיני ובגליל שבכוננות גבוהה מאוד. שעה עוברת מאז מורה בני פלד לעבור למגננה ומטוסי פנטום שנדרשים ליירוט עדיין אינם מוכנים. ראש ענף הגנה מדווח על 35 מטוסי מיראז' ונשר, כאשר בפועל קיימות ארבע טייסות ובהן 57 מטוסי מיראז' מוכנים לקרב.[121] במצב זה יורדת הקבוצה שתנהיג את חיל האוויר במלחמה למוצב השליטה המרכזי, לקראת מבחן עליון לכושר ולכישרון הפיקוד בשעת לחץ קיצוני. המשפטים הקטועים בלשכת מפקד חיל האוויר נמשכים בתא השליטה המרכזי.

מעולם לא טולטלה מפקדת חיל האוויר טלטלה כה עזה. מעולם לא נאבקה על שיווי משקלה כמו בצהרי אותו יום הדין. האם יעמוד לחיל האוויר ניסיונו המבצעי? האם ימצא את האיזון בין הדרוש לבין האפשרי? האם יחזיק בעמודי הדוקטרינה המבצעית שלו וייצמד אליה או שמא תטרוף המתקפה הערבית את קלפיו? האם יפעל לפי תוכניתו העדכנית או ייסחף במערבולת ויבזבז את כוחו ברדיפה אחרי הרוח?

♦

"בשעה 14:00 בדיוק חצו מטוסינו את התעלה,"[122] מתאר הרמטכ"ל המצרי סעד אל־שאזלי. המתקפות האוויריות של מצרים וסוריה נבדלות מאוד זו מזו מבחינת המטרות והיעד הכולל, אך דומות למדי מבחינת הביצוע והתוצאות. המתקפה האווירית המצרית מתוכננת על פי העקרונות הקלאסיים של מתקפת פתע אווירית בעוד שהתוכנית הסורית שמרנית יותר, ומוגבלת במטרותיה וביעדיה:

"השעונים הקבועים גבוה בקיר חדר המבצעים הורו על השעה 13:50. על שולחן הפיקוד של חיל האוויר צלצלו הטלפונים כאשר הבסיסים הודיעו: 'מתכוננים להמראה.' דימיתי לראות את המטוסים לנגד עיני, זוחלים מאפלת מקלטיהם אל המסלול שטוף השמש, צלליות שחורות על הרקע הזוהר, פצצות תלויות מתחת לכנפיהם וקוטעות את קוויהם הנקיים. לאחר מכן רעש המנועים, האבק, צינורות מפלט נוצצים בגוף היוקר. בעוד המטוסים מחליקים לאיטם לקצות המסלולים, הרעש הופך לשאגה וזו הולכת וגוברת בזמן ההמראה. בשעה 14:00 בדיוק חצו 200 מטוסינו בטיסה נמוכה את

התעלה וצלליותיהם חלפו ביעף מעל לקווי האויב, בדרכם למטרותיהם בעומק סיני".[123] כך מתאר הרמטכ"ל המצרי את תחילת המלחמה, שכאילו נלקחה מסיפור ישראלי של תחילת מלחמת ששת הימים.

המצרים לומדים היטב את הלקחים מהשמדת רוב מטוסיהם על הקרקע בבוקר האומלל מבחינתם של 5 ביוני 1967. לקחים שצה"ל וחיל האוויר לא שומרים בסוד, וטורחים לפרסם בראש חוצות. לא רק לקחים מבצעיים אלא אפילו לקחים מודיעיניים. מטס הפתיחה של חיל האוויר המצרי מראה שהוא מפיק כמה לקחים, בניגוד להשפעתו הזניחה על המשך קרב הבלימה.

המתקפה האווירית המצרית היא תוכנית קלאסית של פתיחת מלחמה אווירית. היא מתבססת על עקרונות מנחים כמו שאיפה לעדיפות אווירית מוגבלת, ריכוז כוח, התמקדות במטרות צבאיות חיוניות, הפתעה במועד המתקפה ונתיבי טיסה שייעלמו ממערכות המכ"ם והמודיעין של ישראל. התוכנית מבוססת על התאמה לרעיון המרכזי ולאסטרטגיה המדינית של הנשיא סאדאת – מלחמה מוגבלת בשטח ובהישגים, שנועדה לשרת את המטרה המדינית. מגבלות המבצע האווירי כמוהן כהודאה כואבת בחולשות ובנחיתות האווירית המצרית.

מלחמת ההתשה האווירית משפיעה על עיצוב שלוש הנחות יסוד לתכנון המלחמה המצרי: מטרה מדינית מוגבלת, מלחמה מוגבלת, ונחיתות אווירית מעבר למטריית הטילים. הנחות אלו משרטטות את גבולות המערכת של תוכנית המתקפה האווירית.

כדי להשיג עליונות מוגבלת מעבר לטווח הטילים תוקף חיל האוויר המצרי את מוצבי ההתרעה והבקרה בסיני, בסיסי מודיעין, מוצבי פיקוד ושליטה, מוצבי לוחמה אלקטרונית, שדות תעופה וסוללות טילי הוק. במידה שמתקפה כזו תצליח, יוכל חיל האוויר המצרי לסייע באורח פעיל לצליחת התעלה, ולהוסיף כוח אש ניכר לארטילריה המצרית. הוא עשוי גם לקנות לעצמו יכולת בלימה [כמה אירונית המילה כשהיא משויכת לצד המצרי] של תנועת אוגדות האלופים אדן ושרון לעבר החזית כדי למלא את מקומה של אוגדת סיני השחוקה.

התוכנית האווירית המצרית דומה למתקפת הפתע של חיל האוויר הישראלי במלחמת ששת הימים, והיא משלבת אלמנטים נוספים במערכה. השגת עדיפות אווירית אינה המטרה היחידה. מטרה דומה בחשיבותה היא פגיעה קשה במערכת הפיקוד והשליטה של צה"ל במערב סיני ושיבוש

תנועת כוחות המילואים לחזית. מטרות אלו תושגנה באמצעות השמדת מוצבי פיקוד ומוצבים קדמיים של צה"ל, ובסדרת מבצעים מיוחדים בשילוב כוחות קומנדו ומסוקים.[124]

המועד שנקבע לפתיחת המלחמה לא הולם את קצב הפעילות של חיל האוויר המצרי. שעת חציית הגבול – 14:00 – אינה מאפשרת ביצוע שני מטסים מלאים לפני החשכה שיורדת ב־17:25. הרצון להספיק מטס שני או יותר ביום המלחמה הראשון הוא אחד המרכיבים בשיקולי מצרים לפתוח את המלחמה בבוקר או לכל המאוחר בצהריים. כוחות אוויריים זקוקים למרווח זמן של שעות מספר בין מטסים גדולים. ישנו מחזור חיים מזערי ממטס אחד למשנהו. פרק זמן בן שלוש שעות ממתקפת הפתע עד לחשכה אינו מספיק לביצוע מטס שני מאורגן ומבוקר. אך שעת הפתיחה נקבעה כפשרה בין מצרים לסוריה.

חוסני מובארק, מפקד חיל האוויר המצרי ולימים נשיא מצרים, והרמטכ"ל סעד אל־שאזלי מרוצים מאוד מהתוכנית. על הנייר היא נראית מוצלחת ומבטיחה, והמבצע עצמו מתחיל ברגל ימין. חיל האוויר המצרי משיג אמנם הפתעה טקטית מלאה, והמטס ממריא וחוצה את התעלה ללא תגובה ישראלית, אך לא מעט מטוסים בגל התקיפה הראשון מיורטים על ידי מטוסים ישראליים לפני התקיפה ואחריה.

חפ"ק פיקוד דרום באום־חשיבה מותקף כשתים־עשרה שעות לפני שאלוף הפיקוד מגיע אליו. בתקיפה בסביבה משתתפים שמונה מטוסי מיג־21 בתוספת חיפוי אווירי. המטוסים אינם מצליחים לפגוע בשום מטרה ולא גורמים נזק, ושני מיגים מופלים על ידי תותחי נ"מ שמגינים על האתר. מותקפים גם מפקדות ומחנות בג'ידי, טסה, בלוזה ואופיר. כל מטרה על ידי ארבעה עד שמונה מטוסי תקיפה וכמה מטוסי יירוט שמגינים עליהם. בג'ידי ובטסה לא נגרם כל נזק, בבלוזה נפגע המחנה המנהלתי. מותקפים גם שדות התעופה ברפידים, בשארם א־שייח' ובביר תמדה.

בשדה התעופה רפידים ההפתעה מוחלטת. על אף הכוננות הגבוהה נתפס שדה התעופה המרכזי במערב סיני מופתע, חסר הגנה וחסר אונים. הוא מותקף על ידי שישה־עשר מטוסי תקיפה בליווי מטוסי יירוט. התקיפה נופלת על הבסיס כרעם ביום בהיר. המפקד הזמני של רפידים, אליעזר 'צ'יטה כהן, מתאר בגוף שלישי: "בחמש הדקות הבאות עבר צ'יטה את המהפך הגדול

בחייו. מביטחון מלא ביוזמה ובמודיעין של צה"ל ושל חיל האוויר בפרט, לפקעת של מבוכה, ספקות וסימני שאלה. לפתע קלטו עיניו ארבע רביעיות מטוסים שהגיחו היישר לעומתו בגובה נמוך. 'זיהוי ודאי,' צעק מפקד הנ"מ. 'כל המטוסים סוחוי 7 מצריים.' 'הוראת האש החופשית בתוקף,' צעק צ'יטה [רשאי לירות במיגים] תותחי L-70 מכווני המכ"ם החלו לנהום. חלקם טסו בגובה נמוך ממגדל הפיקוח שבו ניצב צ'יטה, במסלול אופקי וחשוף להפלה בידי התותחים, אך לא. רביעייה ראשונה שחררה פצצות במרכז המסלול ובקצהו הרחוק, והמשיכה במבנה מכונס פתוח הלאה, ללא פגע. נשמע פיצוץ אדיר ועוד כמה פיצוצים רועמים פחות. התותחים נגד מטוסים רועמים והשיירה עוברת.

"הרביעייה השנייה הוסיפה לכתוש את מרכז המסלול ושלישו האחרון וגם היא נעלמה ללא פגע. לצ'יטה נדמה שטייסיה מביטים בו ולועגים. כשהופיעה השלישית הוא החל להתמלא פחד וכעס אלים. מרסקים לו את הבסיס כמו בסרט ואיש לא עושה דבר. למה הנ"מ לא פוגע? והיכן מטוסי היירוט שהיו צריכים להתנפל על התוקפים עוד לפני כניסתם לתקיפה?"[125]

עשר פגיעות נמנות במסלול הראשי שמשותק לשעות מספר. המסלול המשני נפגע קלות. פנטום ראשון נוחת עליו כשלושים דקות לאחר מכן. המסלול הראשי מתוקן בתוך ארבע שעות ושוב לא מותקף. קשה להסביר את הנזק הקטן שנגרם לשדה פרט לרמה הנמוכה של טייסי הסוחוי.

שדה התעופה ביר תמדה, כמה עשרות קילומטרים מדרום־מזרח לרפידים, שמשמש במלחמה כשדה חירום, אינו מאויש בשעה זו. דווקא הוא סופג את המכה הקשה ביותר. שישה־עשר מטוסים תוקפים אותו, ופוגעים בו קשה. מאחר שאינו בשימוש פעיל באים לתקנו רק למחרת והתיקון מסתיים ב־10 באוקטובר. הנזק לשדה אינו משבש את הפעילות האווירית כיוון שכשדה חירום וגיבוי הוא אינו מופעל כבר זמן רב. רק לשמים פתרונים, ואולי גם למודיעין מצרי גרוע, מדוע השדה מותקף בכוח כה רב.

בגזרת אופיר מותקפים שדה התעופה, יחידת בקרה, סוללת הוק בגזרה, צומת קשר והמפקדה. השדה מותקף על ידי שלושים מטוסים שהגיעו משדה התעופה קינא שבנילוס העליון ומגרדקה שמעבר למפרץ. המסלול נפגע בשלוש פצצות והוכשר לשימוש במשך הערב. יחידת הבקרה הדרומית ליד שארם א־שייח', מותקפת בלילה הראשון על ידי מפציץ טו־16 שמשגר לעברה שני טילי קלט. אחד הטילים מתפוצץ באוויר, והשני פוגע פגיעה

ישירה, הורס את מכשיר המכ"ם, והורג חמישה חיילים. ליד המפקדה באופיר נפגעו אנטנות התקשורת למרכז הארץ ונגרם שיבוש משמעותי בקשר במשך שעות מספר.

כמעט כל יחידות התרעה ושליטה אווירית (יחידות בקרה) בזירת סיני מותקפות. יחידות אלו חיוניות להפעלה מושכלת, מבוקרת ומתואמת של חיל האוויר בזירה. יחידת הבקרה המערבית מותקפת על ידי שמונה מטוסי סוחוי 7 בפצצות רגילות, ושני מפציצים טו־16 ששיגרו אליה ארבעה טילי קלט. הבסיס ומכשיר המכ"ם לא נפגעו כלל, הטילים לא התבייתו אל מכשירי המכ"ם – כנראה עקב אחזקה גרועה וטעויות של המפעילים במפציצים. ימים ספורים אחר כך היא מותקפת שנית, וטילי קלט משמידים שני מכשירי מכ"ם מתקדמים ביותר שלה. יחידת בקרה במרכז ישראל מותקפת מיד עם תחילת במלחמה על ידי מפציצים מסוג טו־16, שמשגרים שני טילי קלט לעברה.[126] אחד מהם אינו מתביית למטרה, והאחר מופל על ידי מטוס יירוט ישראלי.

מותקפות גם כמה סוללות 'הוק' בסיני. סוללת ההוק באופיר מותקפת במפתיע על ידי שנים־עשר מטוסי מיג־17. הסוללה נפגעת קשה מאוד. מושמדים המכ"ם ובונקר המבצעים, והסוללה יוצאת משימוש לפרק זמן ניכר. מחצית המטוסים התוקפים מופלים על ידי זוג פנטומים שמוזנק מרפידים. סוללת הוק בג'ידי מותקפת על ידי ארבעה מטוסי האנטר ומטוסי חיפוי, והסוללה באבו סמארה מותקפת על ידי ארבעה מיג־17 ומטוסי ליווי. הסוללות אינן נפגעות וממשיכות לתפקד. מותקף אתר ליד רפידים הנחשב לסוללת הוק. הפצצות מוצאות גבעות חול להתפוצץ עליהן. מותקפות שתי סוללות ארטילריה ארוכת טווח, תותחים 175 מ"מ, אך לא נגרם להן כל נזק. כמו כן מותקף גם מעוז בודפשט לקראת ניסיון כיבושו.

לקראת אור אחרון עושים המצרים סדרת מבצעים להנחתת חמישה גדודי קומנדו במערב סיני, בקרבת צירים ויעדים בעלי משמעות אסטרטגית. מבצע הנחתה מדרום לבלוזה כולל שמונה מסוקים ו־120 אנשי קומנדו, שאינם מיורטים על ידי מטוסים או סוללות הוק. כוח זה משבש במידה מוגבלת את התקדמות אוגדתו של ברן על הציר הצפוני, לפני שהוא מושמד.

הנחתה נועזת יותר מתקרבת עד ליחידת הבקרה המערבית ולשדה התעופה רפידים. מתוך שנים־עשר מסוקים מופלים שמונה לפני הנחתת הקומנדו.

ארבעה מסוקים מצליחים להנחית את הכוח ולחזור בחסות החשכה, אך אנשי הקומנדו אינם מגיעים לגדרות היחידה. מבצע אחר שנועד להכין את תפיסת ראס־סודר כולל שמונה־עשר מסוקים ואף יותר לפי דיווחי טייסים. חציים מופל וחציים מצליח להנחית את הלוחמים ולחזור. ליד אבו רודס חודרים תשעה מסוקים בשני גלים. הראשונים מנחיתים את הלוחמים וחוזרים ללא פגע. הגל השני שפועל אחרי חשכה אינו מוצא את היעד, מנחית את אנשי הקומנדו אי־שם וחוזר גם הוא. חודרים גם שלושה מסוקים להנחתת כוחות שינסו לתקוף את מכלי הדלק בבלטים שבאותו אזור.[127]

חיילי קומנדו מצריים לוחמים, נהרגים ונשבים במקומות שונים ברחבי מערב סיני. מספר הנחתות אינן מתגלות ואינן ידועות. קצין מטה מעריך באיחור רב: "אנחנו נותנים פחות מדי משקל לנושא הפעלת המסוקים במלחמה על ידי הצבא המצרי. היתה כאן אופרציה אדירה של הפעלת מסוקים עם קונספט מעניין של הנחתות קומנדו, גם בעורף הצירים וגם באזור מסדרון הנפט. מדובר בלילה הראשון שבו הופעלו ארבעים ושמונה מסוקים למשימות. את חלקם הפלנו לפני ההנחתה, ואת חלקם האחר אחרי ההנחתה. בסך הכל היה פה תכנון מאוד מעניין".[128]

פירוט המבצעים המצריים מצביע על תוכנית נועזת ומקיפה, שמשיגה הפתעה מוחלטת. יש בה בחירת מטרות ויעדים חיוניים לצה"ל לצד בחירות שגויות בעקבות מודיעין גרוע. תוכנית זו נכשלת עקב רמה נמוכה של הטייסים שכמעט אינם פוגעים במטרותיהם. רמה זו מפתיעה אפילו אנשי מודיעין ותיקים שאינם מעריכים את איכות צוותות האוויר המצריים. בעקבות התוכנית הקרקעית המוגבלת של סאדאת, גם התוכנית האווירית מגבילה עצמה למערב ולדרום סיני. שתיהן נגזרות מהכרתה של מצרים בעליונות האווירית של ישראל.

הדילמה שעומדת כנראה בפני המתכננים המצרים של מבצע ההנחתה היא אם לבצע את ההנחתות באור יום או בחשכת הלילה. קל יותר לנווט ולהנחית כוחות ביום, אך הסכנה שאורבת מצד חיל האוויר הישראלי גבוהה לאין ערוך בשעות האור. המצרים מבינים את שבריריות המסוקים מול מטוסי יירוט וטילי קרקע־אוויר, אך מעריכים כנראה, ובצדק, שהטייסים אינם כשירים לזיהוי מדויק בלילה של אתרי הנחתת קומנדו. מסיבה זו הם מחליטים על שעת האור האחרונה כמועד המתאים ביותר לשליחת עשרות

מסוקים לעומק השטח שמוגן בחלקו על ידי טילים נגד מטוסים, בהערכה שיעלה בידם להשלים את משימתם. כתוצאה מבחירה זו אחוז ההפלות כה גבוה עד שהוא מכשיל את חלקו הגדול של המבצע הנועז.

הגורם הבלעדי לכישלון המתקפה האווירית המצרית הוא חיל האוויר הישראלי. על אף ההפתעה הטקטית מצליחים מטוסי יירוט להפיל עשרות מטוסים ומסוקים, למנוע ולסכל את רוב המבצעים המוטסים, אך מרבית מטוסי היירוט של ישראל מבזבזים את זמנם בפטרולים ריקים מתוכן וממטרות. בעקבות מספר הנפגעים הבלתי צפוי לא חוזרים המצרים להפעיל מבצעים גדולים בעומק מערב סיני, ומסתפקים בתקיפות ספורדיות של כוחות צה"ל בחזית.

במחקרים שונים נוטים להציג מספרים קטנים ורומזים לחוסר ניצול כוח של חילות האוויר הערביים. לדוגמה: מונים רק את מספר הגיחות לתקיפה. העובדות הן שרוב מטוסי חיל האוויר המצרי משתתפים במטס הראשון, חלקם חוצה את קו החזית, חלקם מפטרל בשמי מצרים, ויתרם בכוננות על הקרקע.

♦

התוכנית האווירית הסורית שונה מהמצרית. היא אינה מחפשת עליונות אווירית אלא מתמקדת בסיוע למתקפה הקרקעית. גם היא מוכתבת על ידי הכרה במגבלות חיל האוויר הסורי ונחיתותו מול חיל האוויר הישראלי. הכרה זאת היא שמונעת תקיפות בעומק ישראל. שוני נוסף מוכתב על ידי התוכנית הקרקעית לכבוש את רמת הגולן במשך עשרים וארבע השעות הראשונות. הכוחות האוויריים מוקצים למשימה זאת.

בפתיחת המלחמה יש לחיל האוויר הסורי מטרות רבות ברמת הגולן, וכמה אתרים במרומי הגליל. המרחק משדות התעופה הסוריים לרמת הגולן כה קצר עד כי לא ניתן להזניק מטוסים שיוכלו להגיע לפני שהתוקפים יגיעו למטרות. על אף הדיבורים על פטרולים מוקדמים, לא מוזנק אפילו מטוס אחד לפני מתקפת הפתע. הסורים מבצעים כ־150 גיחות חודרות לרמת הגולן: מטס רציני של כ־60 גיחות תקיפה על כוחותינו בגזרת קוניטרה, נפח, אבו נידה, החרמון ומטרות נוספות בחזית, בליווי 90 מטוסי יירוט להגנת התוקפים. מטוסים רבים אחרים מפטרלים בשמי סוריה להגנת שמיה מפני

תקיפות חיל האוויר הישראלי. במטס משתתף רוב הכוח הזמין והשמיש של חיל האוויר הסורי.

לפחות מבנה אחד ינסה לתקוף את יחידת הבקרה הצפונית ללא הצלחה. בתוכנית קיימת העברת כוחות קומנדו במסוקים לשם השתלטות על גשרי הירדן ומוצב החרמון. מכל אלו בוצע רק כיבוש מוצב המודיעין על החרמון,[129] שבו תופסים הסורים ציוד יקר, נדיר ומסווג ביותר, ושובים כמה אנשי מודיעין בעלי ידע שלא יסולא בפז. התוכנית לתפוס את גשרי הירדן לשם עצירת נהירת חטיבות המילואים לרמת־הגולן לא בוצעה, ייתכן שעקב החשש מחיל־האוויר.[130]

בשני חילות האוויר משתתפים במבצע רוב מטוסי הקרב. המתקפה גדולה מבחינה כמותית אך דלה מאוד מבחינה איכותית ומבחינת התוצאות. 450 גיחות חוצות את הגבול לתוך ישראל בשתי החזיתות, ו־300 גיחות נוספות בערך, ממריאות להגנת שמי מצרים וסוריה. סה"כ כ־750 גיחות.[131] (נתונים מפורטים ראה בנספח נתונים כמותיים.) המספר מכובד למדי, אך כמות הפגיעות קטנה והנזק מזערי, כצפוי על ידי המודיעין ובהתאם להערכת הדוקטרינה האווירית. תוצאות אלו אמורות להשפיע על בחירת המטרות וקביעת ההחלטות בשעות הבאות, בהקשר של חשיבותם המוגבלת מאוד של חילות האוויר בהמשך המלחמה.

♦

האש נפתחת בשעה 13:50, שעה אחת מוקדם מהערכתו הנבונה של בני פלד. הבור כמרקחה. תא רמשל"ט הוא מרכז ההחלטות הישראלי, דדו ממהר לשם, גם שר הביטחון, שאינו נייד כמו הרמטכ"ל, יגיע מיד. כאן יתקבלו ההחלטות הקשות בשעה הקרובה. אך בטרם יגיעו שני אלה, כל עוד רוחם בקרבם, לתא הקטן, כבר מחליט בני פלד החלטה שקובעת את יעילותו, או נכון יותר אי יעילותו, של חיל האוויר בשעות הספורות שנותרות עד החושך.

מה יודעים קובעי ההחלטות ברגע זה? מה האיום החמור ביותר מבחינתם? הם יודעים על התקפת פתע הצפויה עם ערב, הם מכירים את תוכניות המתקפות היבשתיות בשתי הזירות ואת הקווים אליהם שואפים להגיע. במימד האווירי, הם יודעים שחיל האוויר המצרי עומד לתקוף רק

מטרות צבאיות בסיני. מטוסי טו־16 עלולים לתקוף את יחידות הבקרה. חיל האוויר הסורי יתקוף בעיקר ברמת הגולן, ועלול לתקוף גם את יחידת הבקרה הצפונית ואת בסיס רמת דוד. אין בכוונת המצרים והסורים לתקוף מטרות אזרחיות מהאוויר. ברקע, יודעים קובעי ההחלטות שלחילות האוויר הערביים יש יכולות התקפיות מוגבלות ואף מגדירים אותן בלשון ברורה בדוקטרינה המבצעית. לפיכך גם האפקט של התקיפות אמור להיות מוגבל. בפועל, התוצאות המזעריות של התקיפות אחרי הצהריים הפתיעו אפילו את מפקדת חיל האוויר.

בדיונים המקדימים בשעות הבוקר בוחנים בני פלד, גיורא פורמן, סא"ל עודד ארז – ראש ענף הגנה במחלקת מבצעים – וסא"ל חיים נווה – עוזר ראש מחלקת מודיעין – כמה מטוסים דרושים להגנה מפני התקפה משולבת זו. לפי התכנון מימים ימימה. מחצית מטוסי חיל האוויר, מטוסי הסקיהוק, חמושים כולם לתקיפת מטרות יבשה, אך אינם מקבלים מטרות לתקיפה לפני פרוץ הקרבות. מה עוד ידוע? שהרמטכ"ל רוצה לצאת למתקפה עוקבת שנאסרה עליו עד עתה. כי לחלופה זו עשויה להיות השפעה על קובעי ההחלטה הערביים ועל מהלכי המלחמה הראשונים. אלו הן הנקודות העיקריות בתמונת המצב של מתקפת הפתע האווירית ברגע תחילתה. רגע קשה.

מדוע בעצם מופתע חיל האוויר? הרי עשרים וארבע שעות לפני המלחמה עושה בני פלד הערכת מצב אישית ומודיע בלשון ברורה למפקדי הבסיסים והיחידות ולבכירי מפקדת חיל האוויר שלמחרת צפויה מלחמה. למחרת מוקדם בבוקר מתכונן חיל האוויר למתקפה בסוריה. במפקדה, בטייסות ובבסיסים יש איוש כמעט מלא. לעומת זאת, מערך הבקרה אינו פועל כמי שיודע שעומדת לפרוץ מלחמה אחר הצהריים. בבוקר 6 באוקטובר מודיע בני פלד לבכירי המפקדה שלהערכתו המלחמה תפרוץ משעה 15:00 ואילך, ומורה על כוננות מלאה. כלומר סטייה של שעה אחת בלבד ממועד פתיחת המלחמה בפועל. הערכותיו של בני פלד מוכחות כנכונות לעומת הערכות אגף המודיעין, המודיעין האווירי, צמרת צה"ל והממשלה.

לכאורה, חיל האוויר אינו אמור להיות מופתע. התרעות מדויקות ניתנות, הגברת כוננות מוכרזת, בשעה 13:00 נמצא חיל האוויר במצב שאין טוב ממנו. כל המטוסים עמוסי חימוש ודלק, הטייסים מתודרכים, סוללות ההוק

בכוננות, מפקדת חיל האוויר ערוכה ומוכנה, וההחלטות שנקבעו עד עתה רובן נכונות ונבונות. אך בחמישים הדקות האחרונות הופכת ידה של אלת הגורל את חיל האוויר ומציבה אותו בעמדת כישלון. מטוסי הפנטום עומדים מבוישים, חסרי חימוש ותועלת. פצצות, טילים, מכלים נתיקים, מלגזות וטכנאים פזורים סביבם כמו קן נמלים שקיבל בעיטה חזקה ואיבד את ההיגיון והסדר שמאפיינים אותו.

ב־13:50 שועטים בני פלד וגיורא פורמן במדרגות מטה־מטה. הם רצים לבור כל עוד רוחם בם, דרך מסדרון הצר אל תא רמשל"ט, ולאחר חילופי דברים קשים על מפתן הדלת הם נכנסים ומתיישבים. תאו של ראש מוצב השליטה – מפקד החיל או אחד מהבכירים המוסמכים לתפקיד: דוד עברי, רפי הרלב, גיורא פורמן ואביהו בן־נון. התא די קטן, מידותיו בערך שלושה מטרים על שלושה מטרים. במרכז החדר יושב מפקד חיל האוויר, משמאלו יושב קצין שליטה אווירית שמעביר את הוראותיו ליחידות הבקרה ומהן לטייסים. מאחוריו יושב ראש מחלקת מודיעין, שצמוד לאולם משמאלו שדרכו מוזרמות ידיעות חדשות. כל ידיעה רלוונטית נלחשת על אוזנו של מפקד החיל. מימינו של פלד יושב ראש מחלקת מבצעים, שמעדכן אותו ומייעץ לו בכל הנושאים המבצעיים. לפעמים הוא מגבה את המפקד ומשלים את הוראותיו ליחידות על הקרקע. כמו כן הוא מעביר לאנשי המחלקה את הנחיות מפקד החיל והנחיותיו שלו לתוכניות ותכנונים להמשך הלחימה.

מימין לתא, מעבר לחלון זכוכית, נמצאת חבורת סמלי מבצעים אינטליגנטים, פעלתנים ומוכשרים. הם צומת התקשורת בין תא הרמשל"ט לעולם החיצון. צוות שאין לו תחליף. בתא הרמשל"ט עצמו, מאחורי הרמשל"ט, נדחקים קצינים בכירים וצופים לא קרואים. כשנכנסים הרמטכ"ל או שר הביטחון אין להם מקום לשבת, והדיונים, אם אפשר לקרוא להם כך, מתנהלים בעמידה.

הקירות מאחור ובצדי התא מכוסים במפות ובטבלאות. העיניים כולן מרוכזות לפנים, בקיר הקדמי שהוא חלון זכוכית גדול, שמולו פרוסים לוחות גדולים ועליהם רשומים כל המבנים שעומדים לצאת לטיסה ופרטי הפקודה והמשימה שלהם. לפיהם מתעדכנים כל הבכירים בתא רמשל"ט בפרטי המבצעים לפני ובמשך הביצוע.

תמונת מצב אווירית עדכנית מוצגת במרכז האולם. שם פרוס לפני תא

רמשל"ט ונמוך ממנו, 'שולחן התמונה האווירית'. עליו משורטטת בקווים כלליים מאוד מפת המזרח התיכון ועליה מגדלים קטנים. כל מגדל הוא מקלון שעליו מופיעים מספרים שונים המציינים גובה, כיוון וסימן שמסמל מה מייצג המגדל: מטוס, מסוק, מטוס קל וכדומה. הם נעים באיטיות על הלוח במקביל לתנועת המטוס בשמים. אין הם נעים בכוחות עצמם. כמה חיילות צעירות – 'דייגות', מחזיקות מקלות ארוכים שבסופם וו קטן, אל אוזניהן לחוצות אוזניות, דרכן הן מקבלות הוראות להזזת המגדלים, ושינוי נתוניהם כאשר המטוס מטפס לגובה או מנמיך, משנה כיוון וכן הלאה.

מערכת תמונה אווירית זו היא ירושה מהמערכת הבריטית בימי הקרב על בריטניה. שלושים ושלוש שנים עברו מ־1940, והטכנולוגיה כמעט אותה טכנולוגיה, הנערות אותן נערות, ודיוק התמונה האווירית הוא אותו דיוק משוער. לתמונה האווירית יש מגבלות עדכניות ואמינות, אך רמשל"ט מנוסה יודע להעריך את הפיגורים והסטיות מהמצב האמיתי באוויר, ולכלכל את החלטותיו בהתאם.[132]

בתא הרמשל"ט פזורים כמה מיקרופונים גלויים להקלטת דיבורים ושיחות לצורך תחקור ותיעוד צומת המוח והעצבים של חיל האוויר. הודות להקלטות אלו אפשר ללמוד מה קורה במשך כל המלחמה בתא קטן זה, אילו החלטות נקבעות ומתי, תהליכי קביעת ההחלטות, כיצד מתורגמת תמונת המצב להערכת מצב, מה אנו יודעים ומה איננו יודעים בכל נקודת זמן. הקלטות אלו הן לעזר רב להפקת לקחים מאירועים שונים, ולמחקר שנים רבות לאחר שהעשן מתפזר, דופק הלב חוזר לקדמותו והזיכרון מתעמעם.

על הרמשל"ט מוטלים עומס, לחץ וקצב קביעת החלטות 'בקצב הסילון'. לידו יושבים שניים או שלושה יועצים אך הזמן להתייעץ קצר. כל נטל האחריות להפעלת חיל האוויר, חיי טייסים, וברגעים מסוימים גורלם של מבצעים וגורל המלחמה מוטל על כתפיו. אורחים בתא מופתעים, דור אחר דור, מהשקט המופתי השורר בו בזמן מבצעים, ומהתפרקות שקטה המלווה בעקיצות ובדיחות לאחר סיומם בהצלחה, או בפנים אפורות ועיניים כבויות כשנופלים לוחמים אווריים, מוכרים למפקדים בתא הקטן.

♦

עד רגע זה לא נוכח בתא רמשל"ט איש מבכירי החיל, כיוון שכולם מכונסים

בקבוצת פקודות בחדרו של בני פלד. סא"ל שמעון לסר, קצין שליטה אווירית בכיר: "ישבנו בתא על טיסות צילום לאורך תעלת סואץ. לפתע פותח פט [סרן אברהם בנדקן], קצין ההתרעה, את החלון של המודיעין, חיוור ומגמגם, ומצליח לומר שמתחילה המלחמה. הוא פונה באינטרקום לבני פלד ואומר לו שיש המראות מדמיר.[133] אני מורה ליחידת הבקרה המערבית להזניק את מטוסי הכוננות ברפידים. חבורת הפיקוד נכנסת לתא, בני דופק על הדלפק ואומר: 'זאת המלחמה, להזניק להגנה.' כולם התחילו להזניק מטוסים ללא סדר והיגיון. היו שאלות אם להזניק גם מטוסים חמושים בפצצות, ובני אמר להזניק הכל. היה דרוש מישהו שיכניס את ההחלטות להליך הגיוני. לו היה אומר 'כל הזנקות עוברות דרכי', ייתכן שהכל היה נראה אחרת, אבל הוא לא אמר. זו היתה טעות. אבל צריך להבין, הוא היה מופתע".[134]

דדו מבהיר מבלי משים את סוגיית האחריות להזנקה הפרועה של חיל האוויר: "בשעה 13:55 קיבלתי הודעה ממפקד חיל האוויר על המראה של רביעיית סוחויים מסוריה. קבלתי הודעה שיש המראות ממצרים, הוא הודיע לי שהוא **מזניק את הכל** כדי להגן על שמי המדינה".[135] דדו רץ כל עוד רוחו בו לתא רמשל"ט, מגיע בשעה 14:00 בדיוק, ושואל:

דדו: מה הולך? יש לנו שלוש וחצי שעות אור. אתה מאורגן לתקיפת חיל האוויר הסורי?
בני פלד: חלק מהקורנסים [פנטומים] כבר לא, אבל אפשר להתחיל להתארגן.
דדו: קדימה.

דדו נאמן לרעיון המקנן בו זמן רב: לצאת למתקפה עוקבת מיד עם הירייה הראשונה. אך הוא אינו מבין עדיין שכל מטוסי הפנטום כבר הועברו למשימות יירוט. ברקע נשמעים קולות של הזנקות מטוסים נוספים לפטרול וידיעות על תקיפות אוויריות מצריות וסוריות. שר הביטחון מגיע לתא בערך בשעה 14:20:

רפי הרלב: אין יותר המראות בשום בסיס [סורי ומצרי]. מי שגמר לתקוף, גמר. יש רק פטרולים.

סא"ל עמי איילון, קצין שליטה בכיר בטלפון: יגאל [מפקד יחידת הבקרה המערבית]. כנראה אצלך יש הפוגה אז תתארגנו בשקט, אין צורך להריץ את המטוסים בכוח מלא.

פורמן בטלפון: אריק [עזוז] עושה רושם שהגל הראשון עבר, למעשה עם הצלחות מפוקפקות.

עמי איילון: רואים הליקופטרים סוריים באוויר [מתחיל המבצע הסורי להנחתת כוחות על מוצב החרמון].

שר הביטחון שואל שאלות.

בערך בשעה 14:40:

איילון: יגאל, מתקרב גל תקיפה נוסף ממצרים.

בני פלד: אפשר לתת סיוע לכוחות היבשה בצפון?

פורמן: אנחנו מוציאים את טייסת העמק לשם. תדריך אישי לכל מבנה.

עמי איילון: רואים הליקופטרים בדרך ממצרים. [מתחיל גל נוסף שמשלב מטוסי קרב ומסוקים להנחתת קומנדו].

איילון: ההליקופטרים מותקפים על ידי מיראז'ים מטייסת הקרב הראשונה.

איילון: תוקפים את אום־חשיבה. יגאל, קיבלת? קח מטוסים לשם.

רפי הרלב: עמי, יש לך שישים הליקופטרים מצריים בסיני.[136]

כך עוברת שעה ראשונה בתא רמשל"ט. השיחות המובאות כאן מסוננות מתוך עשרות שברי משפטים שמוחלפים בין יושבי התא. על אף התפוצצות המידע ניכר שהתמונה המצטיירת בתא דומה מאוד למצב האמיתי בשטח. מערך השליטה המרכזית, המודיעין ומערכת הבקרה עומדים בלחץ ובעומס אף על פי שמערכות השליטה, ההתרעה והקשר עדיין אינן מפותחות. הם מגלים ומזהים את גלי התקיפה והמסוקים, מיירטים אותם ומוציאים מטוסים לסיוע בתוך זמן קצר. חיל האוויר עומד באתגר הטקטי של הגנת שמי המדינה וכוחות צה"ל.

♦

"לפתע כל המסך צהוב מרוב הדים".[137] למרות כל ההתרעות וההערכות

המוקדמות של בני פלד החלטותיו מביאות את חיל האוויר למצב גרוע ביותר בתחילת המכה האווירית הערבית. לא מוכן לקרב, ללא תוכנית פעולה מבצעית, בכוננות נמוכה, ומופתע לחלוטין. ביחידת הבקרה הצפונית נקראים כל הבקרים להתייצב בבסיס בבוקר. מפקד היחידה, סא"ל עודד שגיא, טס מוקדם יותר לבור לתדרוך. מטוסים סוריים מתגלים רק לאחר שהם חוצים את הגבול ואין באוויר ולו מטוס יירוט אחד לרפואה. רס"ן יאיר כפרי, בקר מוכשר, יושב בעמדת קצין מערכות נשק – קצין המבצעים – נטול מעש, מול מסך ריק ממטוסים: "ב־13:45 לא היה לנו אפילו רמז שעומדת לפרוץ מלחמה. חשבנו שזו עוד כוננות אחת מרבות, וחיכינו שיגידו לנו להתפזר הביתה. לא היה אף מטוס שלנו בשמים, רק עמדת יירוט אחת היתה מאוישת על ידי בקר בשם גבל, עבור כוננות 'מיידי' של טייסת המיראז' הצפונית.

"לפתע מצלצל הטלפון. נערת גילוי אומרת לי: 'תשמע, כפרי, זה נראה לי כמו תקלה במכשירי הגילוי, אבל אני רואה המון נתיבים עומדים להיכנס לרמת הגולן מסוריה. אף פעם לא ראיתי דבר כזה.' לא לקחתי את דבריה ברצינות. אחרי חצי דקה היא שוב מצלצלת ואומרת: 'שמע, הם נכנסו לשטח שלנו, כל רמת הגולן מלאה בקריאות ומטוסים.' הסתכלתי על המסך – לפני רגע הכל היה נקי. פתאום אני רואה במכה אחת עשרות בליפים – הדים של מטוסים – ברמת הגולן. זו היתה הפעם הראשונה שראינו שמשהו מתרחש, בלי שום התרעה מוקדמת.

"הסורים תפסו אותנו עם המכנסיים על הרצפה. לקחתי את סוללת ההוק היחידה שהיתה לרשותי ואמרתי להם: 'כל מטוס שהסוללה מגלה – אתם רשאית להפיל. שום נהלים, שום אישורים נוספים, יש לכם אש חופשית כמה שאתם רוצים.' בו־זמנית הזנקתי מרמת דוד מטוסי יירוט שהצליחו לזנב בגל התקיפה הסורי הראשון והעיקרי, ולהפיל מיג־17 מסכן שטעה בדרך. כך נפתחה מלחמת יום כיפור ביחידת הבקרה הצפונית. כל הגל הסורי תקף ברמת הגולן. כמה פצצות אפילו התפוצצו על מורדות ההר שלנו.

"התחלנו להזניק מטוסים באנדרלמוסיה שלא להאמין, הזניקו את כל מטוסי התקיפה של רמת דוד לרמת הגולן כשאף אחד אינו יודע מה לעשות איתם. אף אחד לא ידע שהסורים חודרים לרמת הגולן, אף אחד לא ידע שהטילים זזו מערבה. אמרו לנו 'תעשו מעגל המתנה גבוה ושם כבר תקבלו מטרות.' אתה יודע מה זה מעגל המתנה בתוך רמת הגולן? זה באמ"ט [אזור

מוגן טילים] לוהט. ישר קיבלו טילים ומטוס סקיהוק נפגע מיד בהתחלה. שלא יגידו שהיה איזה תכנון, היה בלגן אטומי.

"איך הבנו שקורה משהו נוראי? כשטייס אחד נפגע וצנח, הוא הודיע ברינה [מכשיר קשר לחילוץ טייס נוטש] שהכל בסדר והוא צונח על יד רמת מגשימים. וברגע הבא הוא הודיע שהסורים לוקחים אותו. לא הבנו איך לוקחים אותו, הוא אמר שהוא על יד השלט של המושב. רק אז הבנו שזה לא משהו שאנחנו מכירים בכלל. קיבלנו מטוסים שלא ידענו עליהם שום דבר. לא אנחנו הזנקנו אותם. זה נכון גם למטוסי תקיפה וגם למטוסי יירוט. התחלנו לקבל דיווחים מטייסים שיש שיירה. תקפו את הראשונים והאחרונים, ואחר כך שלחנו לשם מטוסים שתקעו אותה. הכל לפי דיווחי טייסים. נכנסנו למוד [מצב] לחימה בצורה מאוד לא מאורגנת. לא עשינו תדריכים, כל היום הראשון היה בשליפות. עסקנו בעיקר בכיבוי שריפות".[138]

משלים את הסיפור סא"ל אריק עזוז מבסיס רמת דוד: "עשר דקות לפני שתיים אחר הצהריים, בהיותי בבונקר הפיקוד הכנפי, גיליתי פתאום על קו ההזנקות – קו טלפון שדרכו קצין מערכות הנשק ביחידת הבקרה מזניק באופן ישיר את הטייסות – פאניקה טוטלית: 'הזנק את כל מטוסי היירוט לאוויר.' מגדל הפיקוח מזניק את המטוסים, טייסת המיראז'ים וטייסת הפנטומים, שרובה חמושה לתקיפת שדות תעופה, והם מזנקים בעשרות לאוויר, כדי להגיע למגע עם מטוסי האויב שתוקפים לאורך החזית. על אף המרחק הקצר לרמת הגולן, למעשה רק מבנה אחד מהכנף, מגיע למגע עם מטוס אויב בודד [כמעט שלושים מטוסי פנטום מוזנקים לשווא מבסיס רמת דוד, זורקים פצצות ורודפים אחרי הרוח, עם כעשרים מטוסי מיראז']. "בשעה 14:20 בערך מתחילים להוציא לאוויר את מטוסי התקיפה של הכנף – טייסות סקיהוק, לתקיפת מטרות ברמת הגולן. המטוסים מטפסים לגובה ומחפשים מטרות שלא ניתנות להם על ידי שום גורם, לא טרם המראה ולא באוויר. נאמר להם 'שיש כנראה תנועת טנקים באזור רמת הגולן, נסו לחפש טנקי אויב לתקוף אותם.' והם מחפשים בטיסה בגובה, על אף הסיכון, כדי לגלות את השריון הסורי, שאינו מצטרף היום להתקפה. ב־14:45 כבר יש לנו חלל ראשון שחוטף טיל קרקע־אוויר. חנן איתן ממשמר העמק נפגע ונהרג".[139]

בזירת תעלת סואץ המצב דומה. סא"ל יגאל זיו, מפקד יחידת הבקרה

המערבית, מדווח בלשון יבשה על תחילת המלחמה: "ב־13:45, דקות ספורות לפני המלחמה, אנחנו מתכוננים לביצוע שלוש גיחות צילום לאורך התעלה. אחת בגובה נמוך, אחת בגובה 30,000 רגל ואחת בגובה רב, 60,000 רגל. באוויר נמצא מסוק לחילוץ במקרה הצורך, וזוג מטוסי יירוט עומדים בכוננות מיידי ברפידים. סוללת ההוק בבלוזה מושבתת לאחר תקלה אתמול ביירוט מיג־17 שחודר לשטחנו.

"קצת לפני תחילת הצילום מתקשר אלי רס"ן ימי [קצין שליטה] מהבור וצועק: 'להזניק, להזניק,' לא מבין מה ולמה. פתאום המסך הופך צהוב כולו מ'בליפים'. ב־13:50 כל הקו מלא בהרעשות על המעוזים. מטוסים מצריים רבים נכנסים לתקיפה. תוקפים אותנו ולא פוגעים, תוקפים את בלוזה, טסה, אום־חשיבה. תוקפים את רפידים וסוגרים אותו, ביר תמדה וראס־סודר. רק ברפידים הנזקים הם חמורים.

"היה לנו טלפון אדום לקשר עם המעוזים שדיווחו על חדירות מטוסים. צעקות נוראיות מכל המעוזים על הפגזות ומטוסים. בטלפונים של סוללות ההוק צועקים שיש מטוסים באוויר. נתתי להם מיד אש חופשית. פתאום שתי בומבות נוראיות. רביעיית סוחוי תקפה במדרון, ליד שיירת הנ"מ שהגיעה אלינו. הצלחנו להזניק מטוסים, רפידים מודיעה שהיא סגורה, בלגן אמיתי. ככה מתחילה המלחמה. קיבלנו התרעות על חדירות מסוקים, לא ראינו אותם במכ"ם, לכן כיוונו את המטוסים באופן כללי מאוד. למעשה לא היה לנו גילוי בגובה נמוך. בלילה מתחילות תקיפות בקלע בתעלה בקצב מטורף והביאו סוללת הוק נוספת לטסה".[140]

ביחידת הבקרה הדרומית, ליד שארם א־שייח', ההפתעה גדולה עוד יותר. סא"ל אבי אמיתי מפקד היחידה: "בשעה רבע לשתיים אני יושב עם רוב חיילי היחידה בחדר מנהלתי בבסיס אופיר ופתאום שומעים את הסירנה בבסיס. סירנה עולה ויורדת, כולם המומים. דיברו על מלחמה בערב. אנחנו יוצאים החוצה ומסתכלים לשמים. שומעים פיצוצים ורואים מיגים טסים ופצצות נופלות על הבסיס".[141] מדוע מפקד יחידת בקרה שמוקפץ מהצפון אינו חש ליחידתו מיד עם הנחיתה בבסיס? לאל פתרונים.

משלים סגן שלמה נבו: "הייתי מפקד תורן של 528. בשלב מסוים בערב לפני המלחמה קיבלתי הודעה להעלאת כוננות. למחרת בבוקר קיבלתי מידע ממפקדת חיל האוויר על מתיחות גבוהה בצפון, שום מידע על חזית הדרום.

לקראת הצהריים קיבלתי פ"מ [פקודת מבצע] לצילום חזית הדרום, שוב ללא מידע נוסף. באותו הזמן הסתבר לי שאמיתי ועוד בקרים הגיעו מהצפון ונחתו בבסיס אופיר, ושוב לא היה מידע נוסף. מהבוקר החזקתי את היחידה בכוננות כולל בקר צעיר בקרון המכ"ם T-43.

"לקראת 14:00, בעודי מצייר את מפת פ"מ הצילום, צלצל אלי אילן הבקר, שהוא רואה בליפים על המסך, הוריתי על סירנה, ו'הנע והמתן' לצוות טייסת 'אבירי הזנב הכתום' שהיה בכוננות באופיר. כאשר נכנסתי לקרון ראיתי קבוצת בליפים ענקית שנעה מגרדקה לכיוונינו. סוללת ההוק לא הצליחה להינעל עליהם. הזנקתי את הזוג, ומיד אחרי המראתם נכנסו לתקיפה כמה מבנים שלהערכתי הגיעו מכיוון דרום מתחת לכיסוי המכ"ם."[142]

מהומה דומה מתרחשת בבסיסים נוספים. מטוסי הפנטום חמושים גם במשימות תקיפה בטילים ובתותח ולכן אפשר להפנותם למשימות יירוט בכל קטע בטיסה. בבסיס חצרים מוזנק חנוך פטישי מטייסת הפנטום 'אבירי הזנב הכתום': "ב־13:50 סירנה לא מוכרת. שלוש דקות של צפירות עולות ויורדות – צפירה לתקיפה אווירית. ממריאים ומשליכים פצצות לים ולאחר מכן פונים למערב סיני. שם מתנהל מרדף אחרי מסוקים עם חיילי קומנדו מצריים. אני עם הנווט יוני אראל ומספר שתיים הוא יורם פלד [בנו של מפקד חיל האוויר] עם הנווט יצחק רז, מוזנקים להגנת בסיס חצרים. אפילו תורת לחימה להגנת בסיס לא תורגלה עד אז. באוויר התווכחנו אם לטוס במבנה להתקפה או פטרול במאה ושמונים מעלות אחד לשני. קיבלתי לבסוף את דעתו של פלד, וטסנו אחד מול השני על פני מעגל גדול."[143]

מוסיף לתמונה הכאוטית סא"ל שלמה ניר, מפקד טייסת המטוסים ללא טייס מבסיס פלמחים: "בבוקר המלחמה אני מקבל הוראה להחזיר את הסדירים, שמפעילים את המב"ט [מטוס ללא טייס] בדרך כלל. הם מכינים את הפריסה של התלמים [סוג של מטוס ללא טייס] לצפון. אין לי אישור לגייס מילואים או להשתמש במסוקים. הפריסה יוצאת במשאיות ומגיעה לצפון הארץ ב־12:30. המלחמה מתחילה בשתי בומבות אדירות, אני רואה שני טילי הוק יוצאים לדרך מסוללת הטילים הסמוכה, צפונה. לא מבין מה קורה, כאילו שעושים תרגיל, אף אחד לא אמר שעומדת לפרוץ מלחמה. והנה ארבעה מיג־17 חולפים מעלי בגובה נמוך מאוד, מרביצים משיכה לתקיפה על יחידת המכ"ם הצפונית. הם פוגעים למרגלות ההר, ובכל הכוח טסים מזרחה.

למזלנו אחד החיילים הביא רדיו טרנזיסטור ובו שמענו שהמלחמה מתחילה. מזרחית לנו אני רואה שברמה תוקפים מטוסים סוריים באופן חופשי לכל אורך הגזרה ואין אף מטוס ישראלי. ואז מגיעים מיראז'ים ופנטומים, טילים עפים לכל הכיוונים, סמטוחה שלמה. כך מתחילה המלחמה".[144] לנגד עיניהם המופתעות של אנשי יחידת המזל"טים.

בדרום עומדים סוללות טילי הוק ומטוסי יירוט מול חדירות של מטוסים ומסוקים. בשעות הערב המוקדמות הוטסו כוחות קומנדו מיוחדים בעשרות מסוקי מי־8 ומי־6 מצריים אל מרחבי סיני. מטרתם: לתפוס שליטה על צומתי דרכים, לתקוף ולהשמיד שיירות אספקה וכוחות מילואים שמוזרמים לחזית, ולתפוס נקודות אסטרטגיות. באתר חיל האוויר מסופר: "בגזרה הדרומית מזהה סוללת הוק ישראלית באזור ראס־סודר גלי מסוקים שנעו מזרחה בין ראס־סודר לאבו־רודס. בקשתו של מפקד הסוללה, סגן שלמה נג'ארי, לקבל אישור לשיגור טילים, לא נענית. דקות ארוכות ויקרות חולפות, ורק בגל השני של המסוקים מתקבל האישור המיוחל. הסוללה מפילה שני מסוקים על צוותם. קובי מזור, הקמב"ץ, מפיל מסוק אחד, ומסוק אחר נפגע מהשברים של הראשון, וגם הוא נופל. שאר המסוקים המצריים מצליחים לנחות בצומת סודר, קרוב מאוד לסוללה.

"שני מטוסי הפנטום היו בפטרול מעל רפידים, כשלפתע התקבל אות חיים מהבקר: משהו קורה באזור ראס־סודר. מסכי המכ"ם שלו התמלאו 'בעצמים קטנים, כנראה מסוקים'. הטייסים הנמיכו טוס, וראו בעיניהם וגם על צגי המכ"ם מסוקים רבים, שחצו את התעלה מדרום, בכיוון ראס־סודר. 'הנחנו למסוקים הראשונים שכבר הספיקו להתרחק,' סיפר ש', 'והתרכזנו באלה שהיו קרובים למתקנים שלנו. התקיפה התבצעה בדיוק מעל ראס־סודר. התייחסנו אליהם כאל מטרות אווירויות, וניסינו לפגוע בהם באמצעות טילים. נדמה היה לי שלא פגעתי. רק מאוחר יותר התברר שטעיתי. לפיכך החלטנו לחסוך בטילים ולנסות להפילם באמצעות התותח. הם היו רבים וביצעו תמרוני התחמקות. היה קשה לדעת מתי פגענו ומתי לא. ככל שהקרב התפתח, התחלנו להפיל".[145] המצרים למדו את לקח אבדותיהם הכבדות, ולא חזרו על מבצע ההנחתה הזה.

♦

בניגוד להערכת מצב סדורה ומגובשת, ששבעים מטוסים יספיקו להגנה, מחליט בני פלד להזניק את כל מטוסי היירוט – מיראז׳ים ופנטומים – להגנת שמי המדינה. הפקודה ניתנת על אף מאמצים לעצור אותה בטרם תינתן, אך לשווא.[146] יחידות הבקרה נשמעות להוראה ומזניקות כל מטוס שמוכן לטיסה, זורקים את הפצצות לים ומחפשים מיגים, רובם לשווא. טייסי מטוסים שנמצאים בשלבי פירוק חימוש על הקרקע נאלצים להמתין עד לסיום הפריקה ומזנקים מיד כשהמטוסים מוכנים.

מטוסי סקיהוק לעשרותיהם מוזנקים ללא מטרות לתקיפה, ללא סדר וללא תכלית. בשעה הראשונה אין עדיין תמונה ולו מעורפלת של המצב, לא ידוע היכן כוחות האויב, ויחידות הבקרה אינן ערוכות לבקר ולנהל את המבנים שעולים לאוויר. ישנה פקודת־אב לסיוע – ׳שריטה׳ – שעושה סדר בנתיבים, בערוצי הקשר, בשמות המבנים, בלוח הזמנים ובכל הפרטים הנוספים שמשמעותם שפה משותפת והבנה בין הטייסים, הבקרים ומפקדת חיל האוויר, באוויר ועל הקרקע. הפקודה מוזכרת בתא רמשל״ט, אך אינה מופעלת. הכאוס במשימות יירוט ובמשימות תקיפה משלים אחד את משנהו. למצב הפתיחה הכאוטי יש השפעה ארוכת טווח על הפעלת הכוח האווירי.

אמנם הזמן קצר לשיקול דעת ולהערכת מצב, אך ההחלטות הדרושות מסוכמות בהערכות המצב שנערכות במשך כל הבוקר. על אף ההכנות בימים האחרונים, ההפתעה המנטלית גדולה ביותר. יש להתחשב בכך, להבין ולסלוח. סלחנו. אולם שעת משבר זו, שעת מבחן היא לקובעי החלטות. הם נבחרים כטובים ביותר, כמסוגלים ביותר למלא את תפקידם. אין איש כופה עליהם תפקידים מרכזיים ונחשקים אלו. הם מודעים, בעיקר מפקדים בחיל האוויר, לאותן שעות מבחן במלחמה כוללת או במבצע בודד, לאפשרות של מצב חירום, של צורך בהחלטות הרות גורל בפרקי זמן קצרים.

כאשר מגיעה שעת מבחן וכישלון, החברה אולי תסלח, אולם הם לעולם לא יסלחו לעצמם. בצומת החלטה זה נקבעת החלטה אשר זורה לרוח תרתי־משמע, את הכוח האווירי באותו אחרי צהריים של פורענות. אומר על כך תא״ל דוד עברי: ״לא היה צריך לפרק חימוש לאף מטוס. הפירוק היה שגיאה. היא שינתה את המלחמה. היא השפיעה על המורל, על אמון השדה במטה. לא היה צריך לפרק אף קורנס [פנטום]. לדעתי 65 מטוסים ליירוט היו מספיקים לחלוטין״.[147] להחלטה הזאת יש משמעות נוספת לתוצאות

המידיות. היא מאפיינת בשלב כה מוקדם את השגיאות, את בזבוז הכוח, ואולי אף מובילה את קביעת ההחלטות מחר.

אין שותפים למפקד חיל האוויר בהחלטה ובאחריות לתוצאותיה. ברגע האמת, הרמטכ"ל ושר הביטחון רחוקים ממוקד האירועים, אינם נשאלים, אינם מאשרים או עוצרים את ההידרדרות. לפני שעה, ב־13:00, קבע בני פלד כיצד לפעול במקרה הנוכחי, החלטה שמהווה מענה מיטבי להתקפת הפתע. דדו מגיע באיחור קל, איחור גורלי. כשהוא דורש להפעיל את המכה השנייה הוא נענה בחצי פה. שר הביטחון מגיע ודעתו כדעת דדו, אך עתה מאוחר מדי. המטוסים עירומים מפצצות שמתפוצצות במי הים התיכון לאחר המראה. צלה של המוירה – אלת הגורל – מכסה על עיניו של מפקד חיל האוויר, והמטוסים ממריאים בזה אחר זה, ממריאים וממריאים, ללא מטרות, ללא תכלית.

הבור של חיל האוויר כמרקחה. מתאר סא"ל עמוס עמיר, מפקד טייסת 'העטלף' במלחמת ההתשה: ומיועד תפקיד ראש מחלקת מבצעים בעת תחילת המלחמה "בבור המבצעים במפקדת החיל אי הסדר מדהים. עשרות קצינים ונגדים מתרוצצים מחדר לחדר, חלקם מילואים ניקים מיותרים לחלוטין, חלקם אנשים טובים ש'רוצים נורא' לעזור, אך לא יודעים במה ואיך. המקום צר, המידע מבולבל, וההתארגנות קשה ואיטית".[148]

♦

הלילה יורד. את מקומם של מטוסי הקרב תופסים מסוקי הסער. סא"ל מיכאל כהן, מפקד טייסת 'החרב המסתובבת', מתאר את סיפורו של מסוק מול סא־6: "הטייסת שלי התפצלה לצפון, לרפידים, לאופיר, וחלק קטן נשאר בבסיס הקבע שלנו. ירדתי בראש חמישה־עשר מסוקי אנפה – בל 205, לרפידים. בערב קיבלנו משימה להעביר דלק ותחמושת מאום־חשיבה לקרבת דוור סוואר. נמצאנו בערפל מידע סמיך. לא ידענו היכן בדיוק נמצא קו כוחותינו, לא ידענו היכן נמצאים טילי קרקע־אוויר של המצרים, לא ידענו היכן נמצאים ריכוזי תותחים נגד מטוסים וריכוזי כוחות מצריים, ואפילו לא ידענו מה הביצועים של סוללות סא־6 שהיו פרוסות באזור.

"בשטח טסו גם מסוקים מצריים שניסו להנחית כוחות קומנדו, לכן

חששנו מאוד שכוחות הקרקע שלנו עלולים להפיל אותנו. כדי למנוע זאת החלטנו לטוס עם אורות ניווט כאמצעי זיהוי למרות הסכנה מהכוחות המצריים. בתכנון המשימה החלטתי שנטוס בשיירה במרחק של שלוש דקות בזה אחר זה. אני אצא ראשון לוודא שהכל עובד כשורה, ורק לאחר אישור שלי ימריאו כל היתר.

"העמסתי את המטען באום־חשיבה, על מתלה מיוחד, ויצאתי בטיסה נמוכה. כיוונתי את מד הגובה האלקטרוני לגובה ארבעים רגל מעל פני השטח כדי שיתריע לי לא לרדת נמוך מדי, ולא להשאיר את המטען היקר על חולות סיני. לא היו לנו מכשירי התרעה מפני טילים כמו למטוסי קרב, ולא היו לנו אמצעי לוחמה אלקטרונית כפי שהיו להם. ההגנה היחידה שלנו היתה טיסה נמוכה. הטיסה מתחילה באופן די שגרתי. המטען אינו כבד מדי, המטוס אמין, ואני אוהב להטיסו ולחוש אותו. טייס המשנה שקט ומתוח, מסתכלים לצדדים לאתר פגזים נותבים או טילים מתבייתים.

"פתאום עולה משמאלנו עמוד אש ומתכוון ישירות אלינו. באינסטינקטים של טייס הנמכתי עוד יותר והוספתי מנוע. כדי להקשות על הטיל שיניתי כיוון כדי שהנתיב שלנו יהיה בתשעים מעלות לכיוון שממנו בא הטיל. ראיתי די מהר שהטיל אינו עוקב אחרינו והולך למקום אחר. מיד אחר כך יוצא טיל שני, ושוב אני נוקט את אותן פעולות אך הפעם הטיל ממשיך אלינו במשך זמן־מה עד שהוא מאבד אותנו בטווח די קצר. טייס המשנה מכסה במבטיו את הגזרה הימנית ומוכן לשחרר את מתלה המטען אם יגיעו מים עד נפש. טיל שלישי ורביעי מגיעים כמעט ביחד, ועלי לפנות ממש אליהם כדי לסכל אותם. כך אנחנו מתקרבים אל הסוללה ומגדילים את הסיכון. יש רגע של שקט, ואני חוזר לכיוון המקורי. הרי יש כוחות שם למטה שזקוקים לתחמושת ולדלק שאנחנו נושאים אליהם. טייס המשנה מנסה להקים איתם קשר, אך אין קול ואין עונה על הערוץ שקיבלנו.

"אני מספיק לדווח ליחידת הבקרה על המצב, ותוך כדי כך יוצא הטיל הבא. מאיפה יש להם כל כך הרבה טילים? האם יהיה לזה סוף? הרי מסוק לא נועד לפלרטט עם טילי סא־6 בלילה בשטח לא ידוע. הטיל עובר ממש קרוב אך למזלנו אינו מתפוצץ. המסוק טס לאט והטילים כה מהירים. המצרים לומדים משיגור לשיגור. עד מתי ימשיך המזל לטוס איתנו? כאן מגיע טיל שישי ונותן תשובה ברורה. התמרונים שלי אינם מועילים עוד, הוא מתקרב ומתקרב. אני צועק לטייס המשנה: 'זרוק את המטען!' ומיד המסוק נעשה קל

וזריז, אך כדור האש, כך נראה הטיל המתקרב, ממשיך ומתביית ישר אלינו. בתמרון אחרון אני 'מוריד קולקטיב' ומנמיך לגובה הנמוך ביותר שאני מעז. והנה הוא מגיע ומתפוצץ ישר מעלינו. העיניים מסונוורות מהבהק הפיצוץ, המסוק מיטלטל מההדף, ונקישות של פגיעות רסיסים מורגשות בגוף חסר המיגון.

"תמרון ההנמכה הציל כנראה את חיינו. בדקתי את המסוק, הוא התנהג כראוי, מערכות ההטסה לא נפגעו. לא נותר לנו מה לעשות כאן על חולות מערב סיני בלי מטען, בלי קשר עם כוחות הקרקע, ועם מחסום טילים שאי אפשר לעבור אותו. טסנו חזרה כשאנחנו מנסים לברר בינינו את שעבר עלינו ונחתנו באום־חשיבה. הודעתי על הפסקת המבצע, ובדקנו את המסוק. מצאנו חורי רסיסים בחלקו העליון וברוטור. רסיסים שרק הודות למזלנו לא פגעו בשום מערכת חיונית".[149]

"מחר יעמוד חיל האוויר במבחן קשה ויקר מאוד"[150]

"אנחנו ניכנס עם הראש בקיר",[151] אומר בני פלד כאשר מתכנסת ב־6 באוקטובר בשעה 21:00 קבוצת הפקודות של מפקדת חיל האוויר. הקצינים מתכנסים לגיבוש תמונת מצב משותפת, להערכת מצב, לקביעת החלטות כיצד לפעול הלילה ומחר, ללקק פצעים ולמנות אבדות.[152] הדיון, כמו קודמיו, אינו תהליך סדור של קביעת החלטות. הוא אינו מסכם את הפעילות היומית, אינו מתחקר ואינו מפיק לקחים מהפעילות היום עבור מחר.

הערכת המצב נפתחת באי סדר כדוגמת הדיונים הקודמים. אין סקירת מודיעין, אין הצגת תוכניות של מחלקת מבצעים, אין כמעט דיון. הערכת מצב מסודרת מתחילה בדיווח של קצין מטאורולוגיה על תחזית מזג האוויר בגלל חשיבותה ללוחמה אווירית. אך הערב, כמו בבוקר, מגיש בני פלד עצמו את התחזית, שלפיה צפוי מזג אוויר סביר ביממה הקרובה. הוא מוסיף ומתאר את תמונת המצב של המטה הכללי. ניכר בדבריו הרצון לשמור על אופטימיות.

"צה"ל מעריך (בשעה 21:00) שבסוריה הכל בסדר. יש לנו רק בעיה אחת, וזה מוצב מכותר שהלילה בכל מחיר רוצים לחלץ אותו. לפיקוד צפון יש מספיק טנקים שם הלילה, ומחר בבוקר יהיו לו נוספים. אם הסורים יעבדו לפי הדוקטרינה המבצעית הסובייטית ואם חיל הרגלים לא יצליח, השריון הסורי לא יתחיל לנוע. לכן יש לפיקוד הערכה שיצליח לעצור אותם ברמת

הגולן והוא לא כל כך מודאג. הרמטכ"ל מודאג במקצת מהמצב בתעלה. פיקוד דרום מדווח שיש גשר בפירדאן, ויש עוד מאמץ אחד [להקים גשרים] צפונית לפירדאן. הטייסים שתקפו ופטרלו מדווחים על שיגורי טילים רבים. חוץ מסא־3 וסא־2 יש בתעלה חטיבות סא־6 שמוצבות לאורכה". לאחר פתיחה זו מתחיל בני פלד בסדרת שאלות שהמרחק ביניהן לבין גיבוש תמונת מצב גדול מאוד.

הערכת המצב של מחלקת מבצעים נזרקת לפח עוד בטרם תוצג. בני פלד קובע שאפשר לעשות תקיפות קלע על דמשק אם נצטרך. אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים, היחיד שעומד על דעתו, טוען כי "הלילה, המפקד, עומד בכלל על שנת הטייסים, ועודד מרום, מפקד מרכז הסיוע לכוחות היבשה, מתכנן פעילות רק עד חצות. אחרי זה טפטופים, כי צריך להתכונן למטס האווירי שלנו בבוקר". פלד חושב דווקא אחרת. "המאמץ של המצרים להקים גשרים על התעלה יימשך. לכן צריכים לעשות יותר קלע אחרי חצות". אך לפורמן יש נימוקים מקצועיים הידועים לכל מתכנן זוטר: "בנוכחות הטילים חובה לטוס נמוך כדי לא להיפגע, אך הירח שוקע בחצות. הטייסים אינם יכולים לטוס בגובה נמוך כנדרש, בלילה חשוך, ומוגבלים מאוד בביצוע קלע בלי ירח. יעף קלע, שנחשב לבטוח יחסית, אינו בטוח כלל בלילה חשוך. ונימוק נוסף, לקראת המטס בבוקר, חשוב מאוד לעשות הפסקה ולהתכונן טוב. כך ממליצים גם מפקדי הבסיסים".

ריבוי אפשרויות הפעולה גורם להתלבטויות לא קלות. רפי הרלב מדווח ש"צה"ל מתכונן ללכוד את חוצי התעלה המצריים ולדחוף אותם חזרה, צה"ל רוצה לעלות על הגדה המערבית של התעלה, מקנטרה צפונה, וללכוד את הכוח שהלך ל'בודפשט'." פורמן מציג התלבטות בין בלימה לבין תקיפת טילים: "במקרה שיתברר שעוברים הרבה טנקים, שהקלע בנקודות החצייה לא עוזר, אם לא נצליח לנתק את הגשרים ולשבש את המעבר. פיקוד דרום יעמוד מחר בבוקר מול טנקים רבים, וידרוש מאיתנו לתקוף את הכוחות שחצו. חיל האוויר יצטרך עוד פעם לעבוד בתוך מערך הטילים".

בני פלד מגיב: "אם זה יהיה המצב, צריך יהיה לעזוב את שדות התעופה של חיל האוויר המצרי. אמנם זה חיל האוויר המצרי, אבל זה לא כל כך נורא. צריך לעשות מבצע 'תגר'. צריך לעשות בלילה 'קלע' מוגבר באזורים שבאמת יכולה להיות צליחה רצינית ולשתק עד כמה שאפשר, כדי שמחר בבוקר לא יתברר שעברו 400–500 טנקים את התעלה. האויב והמטרה העיקריים הם

מצרים". בני פלד לויאלי לרמטכ"ל, ואינו חושף כי כך קובעים שר הביטחון והרמטכ"ל לפני דיון זה בניגוד לדעת מפקד חיל האוויר שרואה בסוריה איום רציני יותר.[153]

בני פלד מקדים לראות את הנולד ומעריך נכון כי רמת הגולן תהיה עקב אכילס של צה"ל בבוקר למחרת. **לכן יוקצה כוח ניכר לבלימה בצפון. להחלטה זו יש השפעה קריטית על הצלחת הבלימה למחרת בשעות לפני הצהריים.**

במשך הלילה מתחיל המצב בצפון להחמיר יותר מאשר בדרום. פיקוד צפון מאחר לזהות את מלוא חומרת המצב, ורק מחצות ואילך משדר אלוף פיקוד צפון התרעות חוזרות ונשנות על המצב המסוכן. המטה הכללי מפגר עוד יותר. החלטה על שיגור אוגדת מוסה פלד – העתודה המטכ"לית – לצפון נקבעת רק ב־06:00 בערך.

השעות הראשונות של המלחמה מעורבות בסיפוק ובתסכול. הסיפוק מקורו בהצלחה להגן על שמי המדינה ועל כוחות צה"ל מפני תקיפות אוויריות רבות למדי במספרן, אך די חלשות בתוצאותיהן. הצלחה גדולה ולא צפויה היא הפלת מסוקי סער רבים שמובילים כוחות קומנדו לתוככי סיני. כך מונע חיל האוויר פעולות רבות שעלולות לגרום עיכובים ונזקים לכוחות צה"ל בסיני ולאוגדות המילואים הזורמות לתעלה. התסכול נובע מכך שעוצמתו ההתקפית של חיל האוויר אינה מנוצלת בהתאם לציפיות של חיל האוויר מעצמו.

בחצות עומד הירח לשקוע. מטוסי קרב בודדים משייטים בשמים. מסוקים ומטוסי תובלה ממשיכים בעבודתם, מובילים גייסות, מעבירים חיילי נ"מ, נושאים חלפים למטוסים פגועים ברמת דוד ורפידים, ואמצעים לתיקון נזקים באופיר וביחידת הבקרה הדרומית. בסיסי חיל האוויר דומים לתלי נמלים שבעטו בהם. אלפי חיילים טורחים ועמלים להכין את מכונת המלחמה, לחמש ולתדלק אותה. הקפיץ נמתח לאיטו מחדש.

לקראת בוקר חוזר חיל האוויר לעצמו. הוא עומד להיכנס לשדות הקרב, הפעם מוכן כראוי לאחר ההפתעה של פרוץ המלחמה. הוא מתכונן להילחם לפי הדוקטרינה, לפי תורות הלחימה, לפי פקודות־האב, לפי שלבי הלחימה שמתוכננים מכבר. הוא ייצא עם שחר להתמודדות עם מערך הטילים המצרי שאותו לא הצליח להשמיד בסוף מלחמת ההתשה. צה"ל נושא אל חיל האוויר את עיניו, והחיל אינו מתכוון לאכזב. אין אחד בין המפקדים

והלוחמים שמשער כי היום, 6 באוקטובר, על כל הכאוס והבלבול שבו, יום בהיר הוא לעומת חשרות העננים המצטברים באופק, שעלולים להפוך את יום מחר ליום הקשה ביותר בחיי חיל האוויר.

ישיבת הממשלה בשעה 22:00 נמשכת שעה ארוכה. לקראת סיומה צופה דיין את העומד לקרות למחרת: "צפויה בעיה לחיל האוויר מסוללות הטילים נגד מטוסים בתוספת סא־6. מערך נשק זה הוא בעיה קשה. כל עוד לא יתגבר עליו לא יוכל לתת סיוע יעיל לכוחות השריון שלנו ולהשמיד את הטנקים של האויב. לחיל האוויר יהיה מחר יום של מבחן קשה מאוד וחמור מאוד. הוא יצטרך לטפל בחיל האוויר המצרי ובמערך המצרי נגד מטוסים. זה דבר קשה ויקר מאוד. אנו זקוקים להרבה־הרבה הצלחה כדי לגמור בטוח את הקרב של מחר".[154]

חלק חמישי: היום השחור – 7 באוקטובר

20:00–00:00

ביום זה לא טילי קרקע־אוויר מונעים מחיל האוויר חופש פעולה. התבוסות הלא צפויות בבלימה היבשתית הן שנוטלות מחיל האוויר את חופש הפעולה למצות את עוצמתו

המחבר

רם

יום זה קשה עוד יותר מקודמו. רם, לאחר לילה ללא שינה, יושב בתא רמשל"ט, לימינו של בני פלד. המבצע נגד הטילים ושדות התעופה המצריים יוצא לדרכו. פיקוד צפון משדר אותות מצוקה, ומאמצע הלילה קורא לעזרה. רם יודע שטייסת סקיהוק שלמה תוקפת עכשיו ברמת הגולן, ושמטוסים נוספים עומדים להצטרף לבלימת הסורים. בני פלד נראה שקוע במחשבות. לפתע הוא פונה אל רם ואומר: "אחרי המטס הזה נעבור לתקוף את השריון הסורי".

רם לא מאמין למשמע אוזניו. "לא לעשות את המטס השני של 'תגר'? להשאיר את סוללות הטילים ללא פגע?"

"נכון, לא לעשות מטס שני!" עונה בני.

רם לא מוותר: "אנחנו יכולים להמשיך ב'תגר' וגם לשלוח עשרות סקיהוקים לבלימה בצפון, באותו זמן".

"לא, לא נצליח," פוסק בני.

רם מבין שמצב החירום בצפון מעיק על בני פלד, אך אסור להרפות ממערך הטילים המצרי. מוכרחים לסיים את המבצע ולהשמיד אותו, אחרת נמצא את עצמנו חסרי חופש פעולה בשתי הזירות. חייבים להמשיך, אבל כיצד לשכנע את בני?

המטס למצרים מתקרב למטרות. חייבים להסתכל רק על לוחות התצוגה ולעקוב אחריו בריכוז מרבי. שקט מתוח בתא רמשל"ט, השעה רבע לשבע בבוקר, שעת ה־'ש' של מטס ראשון. מאה ושלושים מטוסים מושכים לתקיפה ומשחררים מאות פצצות על מערך תותחי הנ"מ ושדות תעופה מצריים. בו ברגע נפתחת דלת התא ודדו שועט פנימה ועל פניו חרדה לא מוכרת. הוא לא אומר שלום כדרכו, לא מתעניין מה המצב, אלא ספק מדווח ספק מצווה: "המצב בצפון קריטי, צריך לעבור מתקיפת הטילים בדרום לתקיפתם בצפון". בני מסב את מבטו מהתמונה האווירית ומציע ללכת מיד לבלימת הסורים כי 'דוגמן' ייקח זמן רב, ובינתיים כוחותינו ברמה יקרסו. אך דדו עומד על שלו וקובע נחרצות ש"כדאי למשוך כמה שעות,

לעשות את 'דוגמן' ואחר כך לתת לחיל האוויר אפשרות לחסל את הצבא הסורי".

בני תומך בהחלטה ומורה לשנות את כל התוכניות וללכת על מערך הטילים בסוריה. רם תוהה בינו לבין עצמו: הרי רפי הרלב אמר שהמודיעין אינו יודע היכן נמצאות רוב הסוללות, אין אמצעי לוחמה אלקטרונית, איך אפשר? הוא מתקשה להבין כיצד מפקדיו מוליכים את חיל האוויר לקראת אסון. "אם תאפשרו לנו להמשיך עם 'תגר', זה ישנה את פני המלחמה. כשמצליחים הכל נראה אחרת", הוא אומר לדדו ולבני פלד, אך דבריו חסרי השפעה.

בעוד הם מחליפים דעות נפגע ונהרג סגן־אלוף שמעון אש, ידיד ותיק של רם, מפקד טייסת העקרב בעברו. אך אין זמן להתאבל. רם יוצא מהתא נסער ומהורהר. מלא תסכול מהול בזעם. בקושי בולם את עצמו. ברגע זה של בוקר יורד לטמיון כוחו של החיל שלו לפחות עד הערב, ולא יחזור לעצמו במשך המלחמה.[1]

פרק 14: שעות ראשונות של החמצה

> אמרתי [לבני פלד] כי עליו להפעיל את מטוסי חיל האוויר באופן רצוף ומסיבי נגד השריון הסורי שפרץ בצומת רפיד. רק חיל האוויר יכול עכשיו לעשות זאת. אם לא כן, נאבד את דרום רמת הגולן, ומי יודע מה יהיה אחר כך על עמק הירדן.
>
> *משה דיין* בוקר 7 באוקטובר[2]

בלילה הקודם מזהיר דיין מפני הלחימה הצפויה לחיל האוויר. "יום המחר יעמיד את חיל האוויר במבחן קשה וחמור מאוד. אנו זקוקים להרבה־הרבה הצלחה כדי לגמור בטוח את הקרב של מחר". אזהרה זו מנוגדת בתכלית לתחושת הביטחון של דדו. רק בסיומו של יום נדע האם מקללת אלת הגורל את חיל האוויר או מברכת אותו.

יום ה־7 באוקטובר מתחיל במשבר יבשתי בדרום רמת הגולן ובתעלה. לעומתו, השחר של חיל האוויר עולה כשהוא מלא אמונה ביכולתו. הוא יוצא לקרב מאורגן ומוכן לפעול לפי הדוקטרינה שלו 'כמו חדש', לאחר לילה שלם של התכוננות מסודרת. תוכניתו היא להשמיד את מערך הטילים המצרי, לשתק שדות תעופה, להגן על כוחות צה"ל ושמי המדינה, להשתתף בבלימה ולסייע לכוחות היבשה. הרמטכ"ל מלא אמונה, תקווה וביטחון. "זה היום של חיל האוויר",[3] הוא אומר, אך אלת הגורל תהפוך את אמירתו על פיה.

כוחות היבשה עומדים בגבורה בשתי החזיתות, אך בדרום רמת הגולן ולאורך התעלה המלחמה מגיעה אל עברי פי פחת. המפלה בדרום רמת הגולן והתבוסה של אוגדה 252 בבלימת צבא מצרים בזירת התעלה מתוארות בעיקר כקרבות גבורה. לתוצאות אלו של הבלימה היבשתית יש השפעה מכרעת על הפעלת חיל האוויר. לכן שומה עלינו לבחון שתי מערכות אלו, את דוקטרינת הבלימה שמובילה לתוצאות, ולתיאור השפעתן על חיל האוויר.

בשבועות האחרונים לפני המלחמה יישובי רמת הגולן הם מקור לדאגה במטכ"ל ובממשלה. אמנם אין צופים מלחמה קרובה, אך לאחר קרב אוויר גדול ב־13 בספטמבר יש ציפייה למחטף סורי ברמת הגולן, כיבוש יישוב אחד או יותר, ללא הסלמה למלחמה כוללת. בימים שלפני ראש השנה ולאחריו מגיעות ידיעות טובות על המערך והכוונות של סוריה. אלוף פיקוד צפון יצחק חופי מביע את דאגתו ולוחץ לתגבר את כוחותיו. לאחר כמה דיונים, הגברת כוננות וחזרה ממנה, מתכנס דיון מפתח ב־30 בספטמבר, לפני ראש השנה. בדיון עומד ראש אגף המודיעין על דעתו שאין פני סוריה למלחמה. הרמטכ"ל דדו ואלוף פיקוד צפון יצחק חופי, חקה, אינם רגועים נוכח יחסי כוחות קשים לדעת ישראל ויכולת התרעה לא מספקת.

צבא סוריה נמצא במערך חירום מלא ברמת הגולן. מערך טילים קרקע־אוויר תוגבר על חשבון הגנת העורף. נכון שסוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים, אך גם צבא מצרים פרוס במערך חירום לאורך התעלה. המשמעות היא ששני הצבאות ערוכים למתקפה משולבת.

לקראת יום כיפור ההתרעות כה חזקות עד כי הלחץ נושא פרי. חטיבת שריון 7 עולה מסיני לרמה, מצטיידת בטנקים של חטיבה אחרת, ונפרסת בחלקה ברמת הגולן. ב־6 באוקטובר ערוכים בצד הישראלי 177 טנקים, 44 קני ארטילריה, ועשר פלוגות חיל רגלים של חטיבת גולני,[4] כפי שדורשות תוכניות ההגנה גיר וסלע הקיימות במטכ"ל ובפיקוד צפון. מבחינת גודל הכוח, יש לפיקוד הצפון כוח בהתאם לתוכנית המצומצמת למגננה. ההערכה שנמצאת בתודעה של כל שדרת פיקוד צפון היא שצפוי יום קרב בלבד. השגיאה אינה ברמת המוכנות ובגודל הכוח אלא בדוקטרינת הבלימה ובפקודות המגננה על קו הגבול.[5]

סא"ל אבי יערי, ראש ענף סוריה, מגדיר את גבולות הידע: "מה שידענו היה בהחלט מספיק, מבחינת ידיעת ההיערכות והדוקטרינה, כדי לנהל את המלחמה כהלכה אפילו ללא הכנה מתאימה. מה שלא ידענו בתחילת המלחמה היו שני דברים חשובים: היכן בדיוק ערוכה דיוויזיה 3 ומועד כניסתה לקרב, וכן מהי המשימה היומית של המערכה לפי הדוקטרינה והתאמתה לשטח".[6]

אף על פי שסוריה חלשה ממצרים, מטרת המלחמה הצבאית שלה יומרנית יותר. המשימה שמוגדרת לכוחותיה היא "כיבוש הגולן, השמדת כוחות צה"ל הערוכים בו, וייצוב קו הגנה לאורך הירדן בתוך 24 שעות".[7] ייתכן ניצול

הצלחה לכיבוש שטחים ממערב לירדן. בהתקפת הפתע הסורית נוטלים חלק 1,300 טנקים, 940 קני ארטילריה, 25 סוללות טק"א, 45,000 חיילים, וחיל האוויר הסורי.[8]

הצבא הסורי בונה את היערכותו ההגנתית לכאורה, במשך השנים, קרוב לגבול עם ישראל. גם מערך הטילים קרקע־אוויר מצטבר בחודשים האחרונים ברמת הגולן. רובו של הכוח העומד להשתתף במתקפה נערך בהיערכות קדמית. כוחות רגליים, ממוכנים ומשוריינים, מערך סוללות טילים קרקע־אוויר ומטוסי קרב מקודמים לעמדות קדמיות. היערכות הצבא הסורי, שאינה נעלמת מעיני צה"ל, מאפשרת לצבא הסורי מעבר מהיר מאוד להתקפה.[9]

הנדבך האחרון באי ההבנה הישראלית את משמעות ההיערכות הסורית היא מסכת של הטעיה עצמית מצד ישראל: ב־13 בספטמבר 1973 מתחוללים שני קרבות אוויר עוקבים שמתחילים בשמי צפון סוריה ומסתיימים בים מול חוף לבנון. בקרבות מופלים 12 מטוסים סוריים ומטוס ישראלי אחד. הטייס הישראלי וטייס סורי נמשים מהים על ידי מסוק ישראלי ומובאים לחוף מבטחים. לסורים יש מנהג ברוב הקרבות, ביבשה ובאוויר. הם מקפידים לירות את הירייה האחרונה, כדי לשמור על כבודם או מנימוקים אחרים. גם הפעם מחכה צה"ל לאותה ירייה אחרונה, אך זו אינה באה. צה"ל חושש שהמענה יהיה גדול מבעבר.

לפי התוכנית הסורית, בשלב הראשון אמורות שלוש דיוויזיות חיל רגלים (חי"ר) לפרוץ בשלוש גזרות בצפון במרכז ובדרום הרמה. אמנם דיוויזיות אלו נקראות דיוויזיות חי"ר, אך בכל אחת מהן יש חטיבת שריון ו/או חטיבה ממוכנת.

ב־6 באוקטובר בשעה 18:35 מציג אלוף זעירא בקד"מ [קבוצת דיון מקדימה] רמטכ"ל, הערכת מודיעין מעודכנת: "אנו חוזים ללילה זה בצד היבשתי מאמץ גדול מאוד, גם סורי וגם מצרי להשיג את ההישגים שנראים להם כהכרחיים על מנת להפעיל מחר בבוקר את דיוויזיות השריון".[10] כתוצאה מהערכת מודיעין זו לוחץ אלוף ישראל טל לשלוח את אוגדה 146, העתודה המטכ"לית בראשות אלוף מוסה פלד, לדרום. גם דדו נוטה לכך אך עדיין מהסס, תודה לאל. הערכת המודיעין גורמת להשהיה קריטית נוספת בהקצאת כוח לצפון. תוצאה שנייה היא החלטת דיין ודדו להפעיל את חיל האוויר מחר לדרום, אף על פי שבני פלד מעריך שהאיום הסורי גדול יותר. הערכת המודיעין אינה מדויקת. אמנם דיוויזיות השריון אינן מופעלות

בלילה הראשון, אך כשעה לפני שאלוף זעירא מתחיל בדבריו, עם חשכה, חוצה כוח בעוצמה של דיוויזיית שריון – שתי חטיבות שריון וחטיבה ממוכנת השייכות לדיוויזיות חיל הרגלים, כ־250 טנקים – את קו החזית, חודר עמוק יחסית ומגיע ב־19:30 כמעט ללא התנגדות קרוב למעברי הזוויתן עד קרוב לקצביה, לאזור א־סאקי, מערבית לתל־פארס, ובג'וחאדר.[11] החדירה מתגלה שעה קודם לכן. אלוף חופי מבין את חומרת המצב זמן קצר אחר כך, ונוקט פעולות נואשות לבלימת החדירה הסורית אך ללא הועיל. "בשעות האלה מתמוטטת ההגנה על דרום רמת הגולן, והחל בחצות לא היה כוח של צה"ל מקו חושניה ודרומה המסוגל לעצור את הסורים בתנועתם".[12]

מחצות הלילה מתרייע ישירות אלוף פיקוד צפון בפני דדו על המצב החמור פעם אחר פעם. כוחות היבשה בגזרה הדרומית של רמת הגולן קורסים ונשחקים. מספר אלוף פיקוד הצפון אלוף חופי: "אמרתי לדדו כי יש לי ספק אם נוכל להחזיק ברמת הגולן. היתה לי הרגשה שיש בעיה בעיקר בגזרה הדרומית, כי העסק נשטף ולמעשה אין מי שיעצור בעד הסורים".[13] ב־04:30 בבוקר 7 באוקטובר מדווח דדו לדיין, שמחליט לצאת לצפון לראות במו עיניו את המתרחש. בעודו בדרכו מחליט דדו להפנות את אוגדת מוסה פלד לצפון זו. החלטה חשובה אך כה מאוחרת עד שאינה משפיעה על קרב הבלימה הנואש ב־7 באוקטובר. האוגדה תצטרף למערכה רק למחרת.

דיין עולה לצפון כדי לעצב תמונה משלו. במהלך הביקור בחפ"ק פיקוד הצפון מזהיר אותו אל"מ ישכה שדמי כי "בדגניה אין היום בקבוקי מולוטוב".[14] ומוסיף אלוף דן לנר [מפקד אוגדה 210], "הלחימה בדרום הרמה נפסקה, ואנו הפסדנו. אין לנו במה לעצור אותם".[15] יומן פיקוד צפון מאשש את פרטי השיחה, וחותם כי דיין הציע לשקול אפשרות נסיגה מרמת הגולן.[16]

בצפון רמת הגולן מצליחה חטיבה 7 מתוגברת בגדוד אחד מחטיבה 188 לבלום את הכוחות הסוריים הבלתי נגמרים. אולם כתוצאה מקריאת מערכה חלקית ולא נכונה, ובעקבותיה הערכת מצב שגויה ששמה דגש על צפון הרמה, נוצרים יחסי כוחות קשים ביותר בגזרה הדרומית, כמעט פי שבעה טנקים סוריים, ופי 12 בארטילריה, שמובילים להצלחה סורית מרשימה.

ב־7 באוקטובר, מהצהריים ואילך, מגיעים כוחות סוריים לעמדות שליטה על פתחי הצירים היורדים אל הכנרת. כוחות שריון מגיעים למרחב אל־

על, למעלה גמלא ולמרחב קצביה, הוא צומת המפלים. חטיבה 188 לוחמת בגבורה ובנחישות, עד השמדתה בשעה 14:30, בהגנה על נפח, ונהרגים מפקד החטיבה, סגנו וקצין האג"מ. הגזרה הדרומית לנפח כמעט ריקה מכוחותינו.

מאור ראשון ב־7 באוקטובר, הכוח העיקרי שנלחם בחטיבות משוריינות וממוכנות הסוריות הוא מטוסי חיל האוויר. הלחימה האווירית נעשית יעילה יותר ומסבה לסורים אבדות כבדות,[17] ככל שהכוחות הסוריים נעים יותר מערבה ויוצאים מ'לב המעטפת' של הגנת הטילים הסוריים.

כמה גורמים יש לתבוסה בדרום רמת הגולן. דוקטרינת הבלימה היא אם כל חטאת, המוליכה לתבוסה. הנדבך העיקרי והמוטעה של הדוקטרינה הוא כי קו הגבול הוא קו העצירה, ויש למנוע מהצבא הסורי הישג קרקעי כלשהו מעבר לו.

גורם נוסף רב־חשיבות וכמעט מכריע את גורלה של הגנת דרום רמת הגולן הוא כשל מודיעיני להעריך את משמעות מתקפת חטיבות השריון הסורי של דיוויזיות החי"ר. כשל זה מביא לכיבוש דרום הרמה. הסורים כמעט מצליחים להשלים את מטרתם ולשכשך רגליים במי הכנרת. רק לחימת גבורה עתירת אבדות, אובדן חטיבה 188 ומטוסים בסדר גודל של טייסת קרב מפצים על תמונת המצב השגויה.

♦

גם בדרום דוקטרינת הבלימה על קו תעלת סואץ היא גורם מרכזי למפלה. המעוזים הופכים לעוגן של תוכניות ההערכות ותרגוליה לפני המלחמה.[18] אלוף אברהם (אלברט) מנדלר, מפקד אוגדת סיני, מתריע כמה פעמים למפקדיו ולפקודיו החל בסוף ספטמבר שמלחמה בפתח. הוא גם עושה כמה צעדים לקידום הכוננות.[19] סדר הכוחות של אוגדת סיני כולל 300 טנקים, 88 קני ארטילריה, שני גדודי חי"ר, גדוד ביטחון שוטף במעוזים, שתי פלוגות חיל משמר.[20] שר הביטחון מורה לרמטכ"ל לא לעשות פרובוקציות,[21] וחטיבות השריון אינן נעות לתעלה עד ליריה הראשונה.[22]

עוצמת ההלם שגורמת ההפתעה אמורה להיות מוגבלת ברמת המפקדים בדרום. על אף האזהרות של מפקד אוגדת סיני ישנה הפתעה מנטלית חזקה בקרב המפקדים והלוחמים. הכאוס בפיקוד דרום ותמונת המצב השגויה

שלו ושל המטכ"ל משפיעים באופן מוגבל למדי על הקרב האוגדתי, עקב מעורבותם המצומצמת של המטכ"ל ופיקוד דרום, בקרב הבלימה עד לבוקר 7 באוקטובר. בשעה מוקדמת למדי, 17:55, כאשר החיכוך בין הצבאות נמצא בתחילתו: "דרו מתקשר לגונן ומזהירו שלא לפזר את הכוחות. את השריון עליו לרכז ולארגן 'בארבעה מאמצים חטיבתיים'".[23] אך הוראה זו אינה מגיעה לכוחות הלוחמים.

מפקדת האוגדה גם היא ממעטת להתערב במהלך קרב הבלימה, אינה מצליחה לעצב תמונת מצב ריאלית ואינה מונעת ממפקדי החטיבות לפזר ולשחוק את כוחן.[24] על אף הוראת הרמטכ"ל, אלוף הפיקוד ומפקד האוגדה אינם מנסים לשמור על ריכוז הכוח, אינם עוצרים את הריצה אל קו המים, אינם מאפשרים לפנות מעוזים, ואינם יודעים להורות על ניתוק מגע כאשר נחשף חוסר התכלית ושחיקת השריון.[25]

לצה"ל היכרות טובה עם תוכנית החצייה המצרית, פרט למהלך חשוב מאין כמוהו: לפי התוכנית הידועה לצה"ל, מיועדות שתי דיוויזיות שריון לצלוח את התעלה בלילה הראשון כדי להמשיך מזרחה לעבר קו המעברים. אין לאיש ולו מושג קלוש על התוכנית המוגבלת המצרית.[26] חלק מהשגיאות הקשות ביותר בניהול הבלימה על קו התעלה נובעות מאי ידיעה של מטרת המלחמה המצרית.

בבוקר 7 באוקטובר מתבררת עוצמת השחיקה של האוגדה. תא"ל אורי בן ארי, סגנו של אלוף פיקוד דרום, מדווח כי "חטיבה 460 נעלמה במשך הלילה מהמפה כחטיבה והפסיקה להיות עוצבה פעילה בהגנה על התעלה".[27] בצהריים של ה־7 בחודש נותרים לאוגדה 30–40 טנקים בלבד,[28] יתרתם הושמדו, נפגעו או נתקעו אי־שם.[29] האוגדה הסדירה נשחקת ללא הצלחה יתרה לבלום את הצליחה.[30]

מספר רמטכ"ל צבא מצרים, גנרל שאזלי: "ב־7 באוקטובר בשעה 08:00 הוכתר קרב הצליחה בניצחון. שלוש חטיבות השריון וחטיבת החי"ר הישראליות שהגנו על קו בר־לב הושמדו למעשה".[31] "הוא נותר ללא שריון בתחום הטקטי. 18 שעות לאחר ראשית מתקפתנו, עדיין לא נראו סימנים להצטרפות כוחות המילואים של האויב למערכה. עבור שני הצדדים, יום ראשון היה מרוץ להשלמת ההכנות לקראת הקרב הגדול. יום ראשון היה אמנם יום שקט יחסית בשדה הקרב העיקרי, אך מהלומות האוויר של האויב

נמשכו. עתה נודע לי שמתקפות האוויר של האויב הרסו מספר עצום של חלקי גשרים".[32]

המאמצים שמשקיע בני פלד בתקיפת הגשרים מאיטים את העברת כוחות השריון והציוד לגדה המזרחית. תנופת הצליחה נעצרת, והכוחות המצריים מתארגנים להגנה מוקדם וקרוב יותר לתעלה מכפי שמתוכנן. מחקר של צה"ל מגיע למסקנה: "בפועל לא היה במרחב הצליחה של ארמיה 3 שום גשר תקין החל ב־7 באוקטובר שעה 17:30 במשך לפחות 24 השעות הבאות. יתר על כן, שלושת הגשרים למעבר רק"מ פעלו יחד רק החל ב־8 באוקטובר שעה 20:00. מצב זה נגרם כתוצאה מצירוף של קשיים טכניים ומפעילות חיל האוויר הישראלי אשר הצליח לפגוע בשני הגשרים בגזרת דיוויזיה 7 ולהוציאם מכלל פעולה ואפשר שגם פגע בגשר שהוקם בגזרת דיוויזיה 19".[33]

אי־שם ב־7 באוקטובר תש כוחה של אוגדת סיני לחסום את צבא מצרים. שחיקת אוגדת סיני היא עובדה מוגמרת. בשעה 13:10 מדווח גונן, אלוף פיקוד דרום, לרמטכ"ל כי לאוגדה נותרו שלושים טנקים בלבד.[34] אף על פי השחיקה נמשכות תקיפות אוויריות. לקראת חצות ישנם סימנים המעידים כי הכוח המצרי מתארגן להגנה באזור הגשרים.[35]

♦

התרבות המבצעית – האתוס האופרטיבי של צה"ל – היא גורם רב משמעות לאופי הלחימה בימי המלחמה הראשונים. הלחימה של הכוחות בשטח מתעלמת מהתנאים הלא צפויים, וטנקים רבים נפגעים בדהירה לא שקולה אל תוך מעטפת ההרג של מארבים מצוידים היטב בנשק נגד טנקים. אופן הלחימה המפוזר נוגד את תורת הלחימה של השריון ואת הוראות הרמטכ"ל לשמור על ריכוזי כוחות חטיבתיים. הוא נשען על תרבות מבצעית שנוצרת בתרגילים, בתרגולות, באווירה, בדפוסי התנהגות וברפלקסים מותנים שנטמעים במפקדים, בחיילים, בגייסות השריון ובצה"ל כולו. נראה כי אחד ממקורות השגיאה הוא התרבות המבצעית שמתפתחת בצה"ל לאחר מלחמת ששת הימים.

מהי אותה תרבות? תרבות מבצעית מכוונת במפורש וברמז את ההתנהגות, הפעילות, החשיבה והתודעה של שרשרת הפיקוד, היחידות והלוחמים.

התרבות המבצעית של צה"ל חיובית ביסודה וכוללת ערכים רבים הראויים לציון: תעוזה, אומץ, יוזמה, הקרבה, אלתור, ביצוע משימה במחיר כבד, התעלמות מסיכון אישי.[36] אולם בשנים שלפני מלחמת יום כיפור נוספים לה מאפיינים שפוגעים ביכולת להתמודד עם מצב הפתיחה של המלחמה. בדוח אגרנט מתאר הרמטכ"ל לשעבר רב־אלוף חיים לסקוב חלק מהתרבות המבצעית של צה"ל. "תורת הלחימה של צה"ל לא עודכנה מאמצע שנות ה־60. כתוצאה מהשינויים שחלו לאחר מלחמת ששת הימים צמחה בצה"ל תורה שבעל־פה. תורה זו צמחה בעקבות משחקי מלחמה, תרגילים ודיונים, ובאה לתת פתרונות אד הוק לבעיות שנוצרו, זאת בעיקר על סמך ניסיונם האישי של המפקדים המעורבים".[37]

אלחנן אורן, שכתב את המחקר ההיסטורי הרשמי של צה"ל על המלחמה, מחזק ומאשש את השפעת התרבות המבצעית על המהלכים הראשונים: "כשנפתחה האש מיהרו המפקדים להטיל כוחות קדימה, בתגובות רפלקסיביות פרי תרגילים והרגלים מאז שנות מלחמת ההתשה. עד מהרה לא נותרו בידיהם עתודות".[38]

התרבות המבצעית בקרב הבלימה מתבססת על נורמות ואמות מידה של הסתערות קדימה בכל תנאי, קו החזית הוא קו העצירה, אסור לאפשר למצרים מאחז כלשהו, הערכה ממעיטה של יכולות היריב, חבירה למעוזים חיונית ואפשרית, הגנה על התעלה היא הגנה על הבית, ועוד כמה נורמות ואמות מידה מבצעיות מאותה משפחה. נורמות אלו מניעות את ההוראות לרוץ קדימה בלי שמץ מודיעין על היריב, היכן הוא נמצא, מה כוחו, ואפילו מה כוונותיו ומטרותיו. לפני המלחמה אין כמעט שום הרהור וביקורת בדרג הטקטי על נורמות אלו המקובלות על רוב שדרת המפקדים.[39]

אחרי המלחמה טוען אלוף אריק שרון, מפקד אוגדה 143: "תמיד טענתי שהמעוזים יביאו לכך **שהמצרים יכתיבו לנו איך להילחם. וזה מה שקרה במלחמה.** איבדנו ב־24 שעות 193 טנקים. רובם במלחמת גבורה בניסיונות נואשים להציל את המעוזים, בזמן שלא היה כל קשר בין נושא מניעת הרחבת ראש הגשר או מניעת פיתוח המתקפה המצרית לבין הצלת המעוזים".[40] ומסכם דן שומרון לאחר שהיה הרמטכ"ל: "בפועל מה שקרה היה שתפיסת הביטחון השתנתה אך לא השתנתה התפיסה האופרטיבית".[41] התרבות המבצעית מסבירה מדוע אוגדה שלמה דוהרת אל התעלה ונשחקת כמו הכבשים שדהרו אל התהום ונפלו בהמוניהן.

ועדת אגרנט משתמשת במילים נוקבות לתיאור התרבות המבצעית של צה"ל: "סתגלנות במקום יצירתיות, קונצנזוס במקום עידוד דעות עצמיות, חברות במקום סמכות. אלה הפכו לסימני היכר של 'לויאליות'. כל חריגה מהם, כמו 'לעמוד על דעה' במקום הנוהג המקובל שהשתרר – לשאול שאלות ולהשאיר את ההחלטה לממונים, לדווח למעלה על בעיות במקום עובדות כדי 'שלמעלה יחליטו' – לא פיתחו בקרב הקצונה הבכירה את התפיסה שאין זה פסול להיות שונה מאחרים בחשיבה יצירתית, בפיתוח, במקוריות, ביוזמה ובתושייה".[42]

תרבות מבצעית אינה מחלחלת לאוגדות ולחטיבות מאליה. בשדרות הפיקוד הגבוהות ביותר ואפילו בדרג המדיני רווחת תרבות זו. מתאר את תוצאותיה אלוף אברהם אדן, מפקד אוגדה 162, בבוקר 7 באוקטובר: "גבי עמיר ויום טוב ניצבו עייפים בנגמ"ש. הם עברו רבות בלילה האחרון. היו אלו מפקד חטיבה ומפקד גדוד שהבעת פניהם אמרה את תמצית סיפורם. מפקדים של יחידות שהוכו קשות עד שכמעט חדלו להתקיים. שמעתי שוב את הסיפור – הפתעה... התפצלות... ריצה... הגעה עם גדוד אחד... פיצול לשנים... כניסה לגיהינום... ניסיונות נואשים לקבץ את פזורי הטנקים והצוותים שנפוצו בגזרה... היחלצות נואשת וקריאות לעזרה מכל עבר. לחטיבה נותרו תשעה טנקים בלבד".[43]

למפלות בצפון ובדרום יש השפעה קשה על חיל האוויר. אלוף אברהם אדן טוען כי למפלה בקרב היבשה "היתה השפעה רבה על הפעלתו של חיל האוויר. המצב הקריטי שנתהווה על הקרקע בפתיחת המערכה אילץ את המטכ"ל לקרוא לחיל האוויר לסייע בבלימה ולבצע התקפות באמ"ט (אזור מוגן טילים) שבהן נפגעו קשות צוותים ומטוסים. כתוצאה מכך, לא מימש חיל האוויר את מגמתו להשיג חופש פעולה באוויר, וגם הסיוע לכוחות היבשה היה מוגבל ובעייתי".[44]

אבי קובר, היסטוריון וחוקר, טוען: "התמוטטות הקווים והיעדר כוחות יבשתיים מספיקים לקרב הבלימה חייבו את המטה הכללי להשתמש בחיל האוויר הזמין, שרובו סדיר וגמישותו המבצעית רבה, כאמצעי בלימה מרכזי. חיל האוויר הופעל בשתי זירות הלחימה בעת ובעונה אחת ולסירוגין, וכתוצאה מכך לא יכול היה להתפנות לרכישת העליונות האווירית, המהווה תנאי מוקדם למילוי כל תפקיד אפקטיבי הקשור בהכרעת האויב, והוא הלך

ונשחק".[45] דברים נכונים, פרט לעובדה שהמטה הכללי אינו מחויב להפעלה חסרת תועלת של חיל האוויר. תוכנית המתקפה המצרית המוגבלת אינה מאיימת על עומק ישראל, לכן היא מאפשרת להפעיל את חיל האוויר להשגת עליונות אווירית לפי התכנון המקורי. הכאוס בפיקוד ובמטה הכללי ואי הטמעה של מטרת המלחמה של אנואר סאדאת, נשיא מצרים, אינם מאפשרים חשיבה שקולה ותהליכי קביעת החלטה מושכלים.

צומת החלטה 8. 00:30: המשימה – טילים. המטרות – תותחי נ"מ ושדות תעופה

> המטס הראשון של ההכנה ל'תגר' היה מיותר. המטס לדיכוי הנ"מ אינו יעיל. הרי תבוא בעוד שעתיים והנ"מ שוב מוכן.
> *תא"ל דוד עברי*[46]

אתמול, בשעות אחרי הצהריים של 6 באוקטובר, המצב בשתי החזיתות עדיין אינו נראה קריטי. התוכניות למחרת תואמות לדוקטרינה של צה"ל שלפיה ישיג חיל האוויר עליונות אווירית כדי לסייע לאחר מכן ביעילות לכוחות היבשה. בשעה 16:00 מחליטים דדו ובני פלד להפנות את חיל האוויר צפונה, נגד מערך הטלים ושדות התעופה הסוריים.[47] בשעה 21:00 כשתמונת המצב – השגויה – במטכ"ל היא שהמצב בדרום קשה יותר מאשר בצפון, נקבעת תוכנית להתחיל בדרום בתקיפת שדות תעופה, ובהמשך היום לבצע חלק מפקודת 'תגר' לתקיפת מערך הטילים. אם המצב בחזית יורע – אפשר לבצע את תקיפת הטילים כבר בבוקר כי "חיל האוויר המצרי הוא לא כל כך נורא".[48]

בלילה שבין ה־6 ל־7, מיד לאחר ישיבת הממשלה, יושבים דיין, דדו ובני פלד על תוכנית הפעלת חיל האוויר בבוקר. דדו עומד על השגת עליונות אווירית כפי שסוכם בינו לבין בני פלד. דיין, לעומת זאת, חושש מאוד ממעבר של כוחות שריון מצריים גדולים לגדה המערבית של התעלה. לדעתו, "על חיל האוויר לוותר עכשיו על תקיפת סוללות הטילים ולעשות כל מה שאפשר כדי למנוע מעבר טנקים מצריים לסיני, ואפילו יעלה לנו הדבר באובדן מטוסים".[49]

דיין אינו מבין שמשמעות אי השמדת מערך הטילים אינה 'רק' אובדן מטוסים וטייסים, אלא מתן סיוע לא יעיל, לא מדויק ולא אפקטיבי לבלימת הצליחה. דדו עומד על שלו. בהתייעצות עם בני פלד בשעה 01:15 מצדד

בני פלד בתוכנית להתחיל את הבוקר בתקיפת שדות תעופה ולא בתקיפת הטילים, לפי חשיבה מיושנת שאינה מבחינה מהו האיום העיקרי על העליונות האווירית.[50]

על חיל האוויר מוטלות ב־7 באוקטובר המשימות הבאות: הגנה מפני חדירת מטוסים וטילי קלט של האויב; השמדת מערך הטילים קרקע־אוויר הסורי בגולן ומערך הטילים המצרי בגזרת תעלת סואץ; בלימת הצבא הסורי והצבא המצרי שחודרים את קווי ההגנה של ישראל; והשמדת המטוסים של שתי המדינות. האם אין חליפה זו גדולה ממידותיו של חיל האוויר?

בדקות הראשונות של 7 באוקטובר מתחילות להגיע הערכות מצב מדאיגות הן מפיקוד צפון והן מפיקוד דרום. בצפון, בעקבות חיל הרגלים, חודרות חטיבות שריון רעננות. הלחץ שלהן מורגש זה שש שעות, וחופי מבקש את עזרת חיל האוויר. פיקוד דרום, שנמצא עד 02:00 בשלב מעבר לחפ"ק באום־חשיבה, מזהה העברת כוחות שריון על הגשרים החדשים ומבקש גם הוא סיוע אווירי, אם כי אינו מודע לקרב השחיקה חסר ההיגיון שמתנהל במשך הלילה לכל אורך הגזרה. לאחר זמן קצר מודיע פיקוד דרום שהמצב משתפר, אך לא עוברת שעה ארוכה והמשבר בדרום נחשף גם הוא.[51]

כל היום יתמיד פיקוד דרום בתזזיות וקפיצות חדות מדיווח אופטימי מאוד לפסימי ביותר וחזרה, ללא ויסות ובדיקה במטה הכללי. לכן ישנה הרמטכ"ל את הוראותיו לחיל האוויר מדי כמה שעות.

ככל שהמצב מתברר משתנות הקדימויות להפעלת חיל האוויר. מצב כוחות היבשה בחזית המצרית מחמיר, ורוב הכוח האווירי מופנה למבצע השמדת מערך הטילים קרקע־אוויר בזירת התעלה.

דוקטרינה עומדת למבחן בשעת מלחמה. הפעם הדוקטרינה האווירית נבונה מזו של המאשר אותה: המצב המחמיר בחזיתות מחייב פעולה בהתאם לדוקטרינה והקדמת תקיפת טילים לתקיפת שדות תעופה. אף שהפקודה מועברת ליחידות בשעה מאוחרת, היא מתקבלת בהבנה ובסיפוק על ידי המפקדים והלוחמים, עקב התאמתה המלאה לתורת הלחימה ולאופן שבו הם מתכוננים למלחמה.

גם ברמת הגולן מחמיר המצב. השריון הסורי שחודר לקראת חצות דוחק את חטיבה 188 לאחור. דיין מזמין מסוק כדי לטוס לפיקוד צפון ומשוחח עם בני פלד פעם ראשונה הבוקר, לפני המראתו לצפון, ומסביר לו את תמונת המצב ואת חששותיו לגורל רמת הגולן.[52] אלוף חופי משדר לרמטכ"ל לקראת

05:30 מצוקה אמיתית. הרמטכ"ל וסגנו נכנסים למשל"ט ומנחים את פלד להקצות סיוע מרבי לצפון. הקצאה זו מתוכננת כבר שעות מספר קודם לכן. הטייסים יתקפו לפני זריחת השמש, אולם אין בפיקוד צפון גורם שיודע לומר היכן נמצא האויב ולציין מטרות לתקיפה.[53] מפקדת חיל האוויר דבקה בתוכנית להסיר את איום הטילים לאורך התעלה, ונחושה להשלים אותה.

♦

ליל 6-7 באוקטובר מאפשר התכוננות טובה לקראת הבאות. חיל האוויר יוצא למתקפה על הטילים עם בוקר ה־7 באוקטובר 'כמו חדש', ערוך ומוכן כפי שהתכונן שלוש שנים, מתום מלחמת ההתשה. צידוק מקובל לחוסר ההצלחה של חיל האוויר הוא כי לא ניתן לו לפעול לפי תוכניותיו. אולם בבוקר 7 באוקטובר ניתנת האפשרות לחיל האוויר לפעול לפי הדוקטרינה של צה"ל ושלו ולפתוח במבצע גדול להשמדת הטילים בגזרת התעלה. במפקדת חיל האוויר נקבעת החלטה לכאורה טקטית, שמתבררת כהחלטה אסטרטגית ממעלה ראשונה – בחירת המטרות וחלוקת המאמץ. כאן נכונה לנו הפתעה. בדוקטרינה האווירית שנחתמת רק חמישה שבועות קודם למלחמה ישנן חלופות פעולה אחדות. ההחלטה נופלת על תוכנית 'מתאר 1: פתיחת מלחמה ערבית, קדימות לתקיפת מצרים'.[54]

לפי תוכנית זו, במטס הראשון יבוצעו: מטס הכנה לתקיפת תותחים נגד מטוסים כדי לפתוח פרוזדורים לטיסה נמוכה אל סוללות הטילים במטס השני והשלישי. במקביל ייצא מבצע נגיחה לשיתוק זמני של שדות תעופה במצרים, מחשש שמיגים יפריעו לתקיפה. התוכנית המקורית, שנכתבה לפני המלחמה, מתבססת על הנחה שכוחות היבשה זקוקים לעזרת חיל האוויר אך מצליחים לבלום את הצבא המצרי עד לבוא המילואים.

במשך הלילה המצב מחמיר מאוד. הצבא המצרי חוצה את התעלה לכל אורכה, מעביר עשרות אלפי חיילים, מאות טנקים ותותחים ואלפי משגרי טילים נגד טנקים. מצב כוחות היבשה קשה ביותר. חלקם נמצא על סף קריסה ומעבר לה. כוחות המילואים רחוקים עדיין, חלקם מסובך בקרב השהיה עם קומנדו מצרי שהונחת בעור לילה ממסוקים ואינם נוטלים חלק בקרבות הבלימה. המצב החמור בתעלה ידוע היטב במטכ"ל ובמפקדת חיל האוויר, שכן הוא הגורם להחלטה להפנות את הכוח האווירי לדרום. האם

בנסיבות אלו נכון לפתוח בתקיפת מטרות בעלות חשיבות משנית – תותחי נ"מ ומסלולי המראה? האם יכול חיל האוויר להרשות לעצמו לדחות עד לצהריים את תחילת התקיפה של מערך הטילים נגד מטוסים שמונע בעדו לסייע לבלימה? ובנוסף: הכוח מפוצל למשימות נוספות – סיוע לכוחות הבולמים בתעלה. הגנת שמי החזיתות מפני תקיפות צפויות של מטוסים מצריים וסוריים, משימות למסוקים למטוסי תובלה ולמטוסי צילום.

יש גם נקודת אור בצומת החלטה זה. לפי התוכנית המקורית יש לשתק גם שדות תעופה בסוריה, אך עקב המצב הקשה של כוחות היבשה של צה"ל מפנה חיל האוויר את יתרת הכוח לבלימת הצבא הסורי. החלטה שתורמת במידה מכרעת להצלת דרום רמת הגולן.

התמונה הכללית של הפעלת חיל האוויר בבוקר 7 באוקטובר היא זו: הנתונים משקפים את מדיניות חיל האוויר שמדגישה ראשית לכל את מחויבותו לבלימת הכוחות הפולשים והגנת כוחות צה"ל. על אף המשימה הראשית מוקצה לבלימה יותר משליש מהכוח. חמישית מכוחו מוקצית להגנת כוחות צה"ל מפני תקיפות אוויריות. כלומר, 56 אחוז מהכוח מוקדש לכוחות היבשה. חיל האוויר מקצה כמעט מחצית הכוח למשימות משניות – תקיפת שדות תעופה ותותחי נ"מ.[55]

מטס זה, אחד הגדולים במלחמה ואולי הגדול במטסים, אינו כולל גיחות לתקיפת טילים, פרט לשיגור שמונה טילי שרייק להטרדת מכ"ם ההנחיה של סוללות טילים. בחירה במשימות כה רבות מנוגדת לצורך לרכז את הכוח ולהשיג תוצאה משמעותית במשימה אחת או שתיים.

רבים מערערים על ההיגיון של מטס הכנה נפרד ארבע שעות לפני תקיפת הטילים. האם אפשר לדכא אלפי קני תותחים בשיטת תקיפה קלע לא מדויקת? היכולת היא חלקית, והשפעתה מוגבלת לפרק זמן קצר בטרם יתאוששו המפעילים, יתקנו נזקים קלים, ויכוונו שנית את קני התותחים לעבר נתיבי הגישה של המטס הבא. תא"ל דוד עברי קיצוני בהערכתו. לדעתו, מטס ההכנה 'תגר' היה מיותר, שכן דיכוי הנ"מ אינו יעיל. כשתגיע תקיפת הטילים במטס הבא, תותחי הנ"מ שוב יהיו מוכנים לפעולה.[56]

תקיפת שדות תעופה, שגוזלת כוח רב מתקיפת הטילים, נועדה למנוע ממטוסי יירוט מצריים להפריע לתקיפה. אולם במלחמת ההתשה מיעטו המצרים ככל האפשר להכניס מטוסי יירוט לאזורים מוגנים על ידי מערכות הטילים שלהם, לאחר שבכמה מקרים לא הבחינו המפעילים בין מטוסים

ישראליים למצריים והפילו מיגים במקום פנטומים. יתר על כן, מבצע תקיפת הטילים כה קצר ומסיבי עד שהיכולת להכניס מיגים לאזור נמוכה, והסיכון לא קיים בפועל.

סא"ל אביהו בן־נון, המכנן המרכזי, מסביר את ההחלטה: "ידענו שיש פסיכולוגיה שחובה לאפשר לתוקפים שלנו חופש ממטוסי אויב. במלחמת ההתשה היו מפסיקים תקיפות ומוציאים את כל מטוסי התקיפה ומכניסים מטוסי יירוט כאשר מיגים התקרבו לאזור. רק לאחר הפלת המיגים או הסתלקותם הוחזרו מטוסי התקיפה להשלים את משימתם. החלטנו לשתק שדות תעופה במטס ההכנה כדי לאפשר מטס תקיפת טילים ללא הפרעה. גישה זו היתה נכונה במבצעים של ביטחון שוטף אך מיותרת במלחמה כוללת".[57] ביקורת חריפה כזו של המתכנן הבולט במחלקת מבצעים האחראי על התוכנית המבצעית היא לא צפויה. מדוע אפוא פועל כך חיל האוויר? כיצד יכולים המתכננים המקצועניים ביותר בחיל האוויר לתכנן פקודה כזאת, לבחור במשימות אלו? יש להם 12 שעות מהחלטה בשעה 18:00 ללכת ל'תגר', כלומר עד להמראת המטוסים בסביבות 06:00 בבוקר למחרת.

בכל אותן שעות בני פלד הוא האחד היחיד בחיל האוויר שממוקד בסיוע החיוני שיש לתת לכוחות היבשה הקורסים תחת עוצמת מתקפת הפתע הערבית. כיצד הוא מאשר פקודה זו, שדוחה את השגת העליונות בשעות רבות ואת ניצולה לסיוע מסיבי ביממה שלמה? האם התעמק בפרטי הפקודה? האם הוצגה בפניו חלופה אחרת? ישנן כמה תשובות אפשריות, אך הן מבוססות על השערות בלבד, ולא ניתן לאשש אותן.

♦

בדוקטרינה של חיל האוויר ישנה חלופה נוספת למצב דומה: לוותר על מטס תקיפת התותחים נגד מטוסים כשאפשר להפתיע הפתעה טקטית, וללכת ישר על הטילים. בבוקר 7 באוקטובר המטס הראשון מתבצע בהפתעה טקטית, אך ההפתעה אינה מנוצלת לתקיפת טילים. חלופה זו קיימת גם בפקודת 'תגר' עצמה. היא מרכזת את הכוח ואינה מתפזרת במשימותיה. תא"ל עברי תומך בתוכנית החלופית בביקורתו על התכנון שמבוצע בפועל: "היה צריך להתחיל יותר אגרסיבי נגד הטילים. במלחמה אתה מוכרח לצמצם את משך

הזמן של מבצע. אפילו שני מטסים זה יותר מדי. אתה חייב להשיג הישג כבר במטס הראשון. ב'תגר' תקיפת הטילים היה צריך להיות תכליתי מהתחלה. צריך לתקוף ולהשמיד מהר יותר".[58]

המגרעת של חלופה זו היא שוויתור על דיכוי תותחי נ"מ עלול לסכן את המטוסים שתוקפים את הטילים. לכן עדיף לאמץ חלופה אחרת שלוקחת את הטוב משני העולמות. ההנחה המוקדמת שעדיף לשתק את תותחי הנ"מ לפני תקיפת הטילים נתמכת, לאחר מעשה, בתוצאות של תקיפת הטילים בסוריה במבצע 'דוגמן' שבו מופלים מטוסים רק על ידי תותחים. במצב שבו כוח היבשה הסדיר על הקרשים, ועל חיל האוויר לקצר את זמן השגת העליונות כדי לחוש מהר ככל האפשר לקרב הבלימה, עדיף לבצע במטס אחד את תקיפת תותחי הנ"מ ומיד לאחריו, בהפרש של 4-5 דקות, לנצל את אפקט הדיכוי ולהיכנס לתקיפת הטילים.

עיקרון מרכזי בלחימה הוא ריכוז הכוח. במצב האקוטי בגבולות, חיל האוויר אינו יכול להרשות לעצמו ריכוז כוח למשימה אחת בלבד, והוא אמור להקצות את כוחותיו לפי עקרון המסה הקריטית, שמשמעותו הקצאת כוח מספיק לביצוע משימה. לפיכך, כדי להשמיד חלק ממערך הטילים במטס הראשון, עליו להקצות כוח מספיק למשימה זו ולוותר על תקיפת שדות תעופה, שערכם נמוך לאין שיעור. לדאבון הלב, זה לא קרה ועשרות מטוסים נשלחים לתקיפת שדות תעופה, להשמדת אויב חסר ערך וחשיבות למערכה על העליונות האווירית.

בשעות המוקדמות של הבוקר מסתיר ערפל המלחמה את רצף ההחלטות השגויות ואת העומד להתרחש בשעות הבאות. עשרות מטוסים ממריאים, עמוסי פצצות, ובהם טייסים דרוכים לקראת הבאות. לוחמים אוויריים ותיקים, שטעם מבצע מוקד במלחמת ששת הימים טרם פג מפיהם, חשים שוב משב ראשון של בריזת ההצלחה. כפי שהשמדת מטוסי מצרים, סוריה וירדן הושלמה בשלושה מטסים, כך נוכל להשלים היום את הבסת מערך הטילים המצרי. ואכן, מטס תקיפת תותחי נ"מ ושדות תעופה מבוצע חד וחלק, לפי התכנון, כמו תרגילים רבים שנערכו לפניו. הוא מדגים את יכולת חיל האוויר לבצע באופן מדויק את תוכניותיו כאשר ניתן לו. המבצע מתוכנן והביצוע מסודר, אך המשימות והמטרות לא מזיקות כהוא זה למערך הטילים המצרי. שני מטוסי סקיהוק מופלים, וטייסיהם, שמעון אש וליבי דולר, נהרגים.

הסיפור אינו שלם, אם כי במוצב השליטה ובתאי הטייסים אין יודעים זאת עד היום. אמצעי ההטעיה אמנם מופעלים, אך במקום ובכיוון שונים לחלוטין. בצפון, לא רחוק מיחידת הבקרה הצפונית, מארגן סא"ל שלמה ניר את יחידת המזל"טים. הקשר היחיד שלו לעולם הוא טלפון שדה, שדרכו מקבלים הוראות ודרכו מגיע ניר דרך שלוש מרכזיות ליחידת האם, לצורכי תיאום, תחזוקה ומנהלה. מתאר שלמה ניר: "בחצות אני מתקשר לאביהו בבור ואומר לו שאין שום פקודת הפעלה. אביהו מתעורר ואומר לי שבבוקר יופעל 'דוגמן' לתקיפת הטילים הסוריים, אומר לי את שעת ה־'ש', ושעלי לפעול לפי פקודה זו. מבחינתי אין בעיה. הפקודה מפורטת, הכל ברור, ברגע שיש לי שעת 'ש' ברור לי גם לוח הזמנים.

"לפנות בוקר קמים, מחממים מנועים של התלמים, ראשון מונע, שני, שלישי, רביעי. מותחים חוטים, החיילים שואלים איפה לעמוד כך שלא ייפגעו מצינורות הפליטה שכן המערכת עומדת לפעול בפעם הראשונה. אני מתבונן בשעון. תוך חמש דקות אמורים המטוסים להגיע לקו הסגול. אני משגר את הרביעייה הראשונה כמתוכנן, התלמים נעלמים מיד מהעין. עוברות ארבע דקות וחצי. המנה השנייה עדיין לא משוגרת. ולפתע, מה רואים? השעה מאוד מוקדמת, השמים אפלים, האדמה שחורה, וביניהם רצועה בהירה שלפני זריחה. פתאום מתחילים לעוף עמודי חשמל, טילי קרקע־אוויר, עשן לבן מאחוריהם. מכל הרמה ספרנו למעלה מעשרים. לא האמנתי איזה כמויות. והם לא שיגרו בבודדים אלא בזוגות. ראיתי אותם מתפוצצים גבוה מעל התלמים. הם יצאו מסוללות שאני לא מאמין שמישהו ידע עליהן.

"היו ספקות רבים אם ההטעיות אכן יצליחו, הרי לא בדקנו זאת מעולם. צלצלתי לאביהו ואמרתי לו בזו הלשון: 'הפרינציפ עובד.' ואז אני רואה בעיני רוחי את אביהו תופס את הראש ואומר לי: 'אל תשאל, כל חיל האוויר בדרום, שכחנו אותך, אתה לבדך מול הסורים.' הייתי במבוכה אמיתית. הרי רק הוא הפעיל אותי, הנושא היה ממודר ומסווג מאוד".[59]

אביהו בן־נון מסביר אחרי יותר משלושים וארבע שנים שהפקודות יורדות ממפקדת חיל האוויר באמצעות ענף מבצעים שוטפים ולא ישירות מענף תקיפה. לכן הוא אינו הכתובת לטענה זו.[60] לא לנו לשפוט היכן התקלה. ברור לכל שתקשורת לקויה, אי העברת הוראות ברורות וחוסר היזון חוזר מטייסת המזל"טים גורמים לטעות. אלו תסמונות של שלב הפתיחה ולא

המחלה עצמה. ייתכן ששיגור ארבעה תלמים מוקדם בבוקר מסייע למטוסי סקיהוק שתקפו את כוחות השריון הסוריים.

מקובל לומר כי חיל האוויר יוצא עם בוקר למבצע 'תגר' להשמדת מערך הטילים המצרי, וכי טרפו נשמט מפיו בהחלטה שגויה. זו התחושה במפקדת חיל האוויר באותו יום, אך בפועל לא היה זה מטס לתקיפת טילים כלל וכלל. תא"ל דוד עברי מסכם כי היה זה מטס מבוזבז.[61] אפשר רק לשער כי במקרה של הצלחה בהשמדת מערך הטילים במחצית הצפונית של זירת התעלה במטס הראשון, היו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר דבקים בהשלמת השמדת הטילים במקביל לחיזוק הסיוע לבלימה בצפון באמצעות מטוסי סקיהוק שאינם דרושים להמשך מבצע 'תגר'.

לאחר המלחמה באים בטענות לחיל האוויר שלא היה מסוגל להשמיד את מערכי הטילים. המענה האווירי לטענות הוא שלא ניתן לו להשלים את המשימה בדרום. אולם זה עתה נחשפה לנו אמת מרה כלענה. כאשר ניתנת לחיל האוויר ההזדמנות להתחיל בתהליך השמדת הטילים, הוא אינו מנצל אותה; הוא נאחז בתוכניות שאבד עליהן הכלח נוכח כישלון הבלימה, ולא תוקף אפילו סוללת טילים אחת לרפואה.

♦

"מטוסים בוערים עוברים לך מעל לראש",[62] מתאר ראש חפ"ק חיל האוויר בצפון, אל"מ רפי סברון, את המראות הקשים של קרב הבלימה האווירי ברמת הגולן – משימה חיונית נוספת במטס הראשון בבוקר היום השני למלחמה. אל"ם רפי סברון, מפקד החפ"ק האווירי בצפון, עולה לרמה במסוק ומצטרף לאלוף הפיקוד ולאלוף מוטי הוד שיושב בחפ"ק בנפח ואחראי על הסיוע האווירי לפיקוד צפון.

המלחמה מתחילה בתקיפה אווירית, וסברון מודאג מהאפשרות שהמסוק לא הספיק להסתלק. החפ"ק בנפח שייך לאוגדה 36 של רפול. אך אלוף הפיקוד מחליט לעבור משם. הבונקר בקושי מתאים להפעלת אוגדה, קטן וצפוף מדי עבור פיקוד צפון והאוגדה גם יחד. סברון מוצא את החפ"ק שלו, שתי משאיות עם חיילים וציוד קשר. בשבילם הוא מקבל חדרון קטן, לא מתאים, בלשון המעטה, להקמת חפ"ק לתכנון ולשליטה במטוסים ובמסוקים.

לא ניתן להכניס לחדרון אפילו מחצית ממספר מכשירי הקשר והטלפונים הדרושים לפעולה סבירה. בערב מגיעות ידיעות על התקרבות שריון סורי. סברון שולח את החפ"ק להתארגן בהר כנען ומצטרף אליו כדי להיות מוכן בבוקר.[63] אלוף הפיקוד יגיע לשם במשך הלילה.

משלים את התמונה יגאל בר־שלום, המייעץ למפקד אוגדה 210, אלוף דן לנר. בר־שלום, ראש ענף ארגון ותכנון ולאחר מכן נספח בשגרירות באנגליה, היה נווט קרב במטוסי מוסקיטו, עבר לפנטום, לחם בשורות טייסת 201 במלחמת ההתשה, וחזר אליה במלחמת יום כיפור לאחר שבוע כיועצו של דן לנר. בר־שלום בורר כל מילה: "דן לנר ואני מגיעים בלילה, במוצאי יום כיפור, לחפ"ק פיקוד צפון בהר כנען. נכנסתי וראיתי מוצב של צבא מוכה. קצינים מסתובבים חפויי ראש. אני מעז להגיד שהיתה לי הרגשה מאוד לא נוחה, למעשה הייתי נרגז. לטובתם עלי לומר שהם היו בהלם של כיבוש החרמון. מסתכל ורואה סמל מבצעים עם אוזניות שמסמן את הכוחות על מפה. אני אומר לעצמי, טוב שיש מישהו שעושה את העבודה. מתקרב לסמל המבצעים ורואה דרגות אלוף. זה היה חקה, אלוף חופי, זה היה לא יאומן. פשוט מדהים. עד היום אני מעריץ את האיש הזה. לא רק בגלל המקרה הזה, במשך השבוע שהייתי בצפון הוא ישן עם האוזניות על האוזניים. בכל עת שהיתה בעיה עם הכוחות, הוא נכנס לקשר והרגיע. פשוט אגדה האיש הזה".[64]

אלוף פיקוד הצפון מדווח פעם אחר פעם, החל בחצות, שמצבו הולך ונעשה קשה. לכן מקצה חיל האוויר כוח לצפון, ועם הזריחה תוקפים מטוסי סקיהוק עמוסי פצצות מטרות ברמה. בשעה 06:30 בערך מגיע שר הביטחון לחפ"ק חיל האוויר בהר כנען. ראש החפ"ק, סברון, מתאר סיטואציה ביזארית: "משה דיין הגיע אלי, התעניין לדעת מה אנחנו יכולים לעשות ואמר: 'המשך קיום רמת הגולן ברשותנו נמצא בידי חיל האוויר. יש להקצות כמה שיותר מטוסים.' אמרתי לו שחסר לי מידע על כוחותינו לכן איני יכול לתקוף, מחשש פגיעה בהם. דיין אמר: 'אני נותן לך הוראה לתקוף כל דבר שזז ברמת הגולן, כי אין כוחותינו בשטח.' לא בטוח שזה היה נכון, אבל בטוח שהוא אמר זאת.[65]

"לא צייתי לו, אך הגמשתי את הכללים שלי. איך זה שלא מצייתים לשר? צריך להפעיל שיקול דעת במצבים מסוימים. הערכת המצב של דיין כפי

שהבנתי אותה היתה שרמת הגולן תיכבש במשך היום, ושעמק הירדן ואצבע הגליל בסכנה. דיין בא אלינו עם זנב כל כך בין הרגליים, זה עשה רושם נורא. עד שהגיע, ראיתי בו אדם מאוד יציב, אמין מבחינת הביטחון. והנה מגיע אדם שבור, אדם שמבקש 'תעזור לי'. שבור לגמרי, במידה מסוימת אפילו מעורר חמלה".[66]

התקיפות בשעות הבאות עשויות להוות מודל לתקיפה עצמאית של חיל האוויר. עד לשעה עשר בבוקר מבוצעות עשרות גיחות לתקיפה ברמת הגולן. מהצהריים מבוצעות עשרות גיחות נוספות. לתקיפות חיל האוויר יש השפעה משמעותית על מהלך הבלימה, אך סברון חש תסכול עמוק. הוא מסכם את המצב בחפ"ק האווירי: "ביום שבת, 6 באוקטובר, החפ"ק האווירי כמעט שאינו מקבל מטוסים ואינו מכוון אותם למטרות. בשעות הראשונות של היום מתארגן החפ"ק בגן ילדים, חמישים מטר מחפ"ק הפיקוד. למזלנו מצאנו כמה כיסאות בגודל נורמלי. אורחים נאלצים לשבת על כיסאות ילדים. חוסר הנוחיות מקצר את משך שהייתם המיותרת בחפ"ק האווירי. הקירות עטורים ציורי ילדים עד שהעוזרים מכסים אותם במפות של רמת הגולן.

"איני יודע הרבה על תקיפה ומטוסי תקיפה, ואין בחפ"ק טייס תקיפה שיעזור לי. החפ"ק אינו מכיר פקודות של מחלקת מבצעים, ואינו מתמצא בלוחמה אלקטרונית. חסר לנו בחפ"ק ידע על איום טילים קרקע־אוויר, אין יכולת לחשב ולהציג אזורים מוגני טילים. הידע על מיקום סוללות טילים קרקע־אוויר הוא ספורדי ומקוטע. איננו יודעים על אזורים מוגני טילים גבוהים ונמוכים. רק כאשר נופלים שלושה או ארבעה מטוסים אנחנו מבינים שיש 'אמ"ט לוהט' [מידת הסיכון למטוסים נמדדת בדרגות חום: 'לוהט' הוא אזור שבו הסיכון גבוה ביותר], ומשנים משהו בתכנון התקיפות. איננו יודעים פרטים על סוגי חימוש. יום ה־7 באוקטובר הוא בסופו של דבר 'הלם קרב' במערכת הסיוע האווירי בפיקוד צפון".[67]

החפ"ק האווירי עובד כך: סברון מתיישב במרכז, סא"ל ניוטק, עוזרו רב־הפעלים לצדו. קצין התותחנים הפיקודי שמספק את המטרות לתקיפה לצדו של ניוטק. משמאלו הבקר, מאחוריו איש מודיעין ומפותיו. הקצאות מטוסים מבקשים ממוצב השליטה המרכזי של חיל האוויר, ששולט ומפעיל את רוב התקיפות. את המבנה הראשון מקבל החפ"ק רק לקראת צהרי 7 באוקטובר.

החפ"ק אינו עושה הרבה באותו יום. הוא מקבל מטרה, בודק ומאשר אותה לתקיפה בהתאם לחשיבותה וכאשר אין חשש לפגוע בכוחותינו. אין מספיק מטרות אפילו לכוח הקטן שמקבל להכוונה. יש ערפל קרב מוחלט בפיקוד ובחפ"ק האווירי.[68]

סברון מבטא תחושת חירום שממריצה אותו לפעולה: "דיין הקרין לי שמצבנו כל כך קריטי, שלא הפסקתי תקיפות שבדרך כלל הייתי מפסיק בגלל אחוז גבוה של אבדות. פה אתה יודע שאתה חייב להמשיך, ואתה יודע שמכל עשרה מטוסים אחד לא יחזור. אתה יודע את זה, וזה כואב מאוד מאוד. לפעמים מטוסים עוברים מעל לראשינו, סוחבים אש מאחוריהם. זה מאוד קשה. אתה יודע שאתה נלחם על חייך וכי כל מה שתעשה חייב להיעשות תחת המחשבה הזאת. סך הכל הרגשה איומה, איומה".[69]

בני פלד סומך מאוד על סברון, אך החפ"ק לוט באפלה. החפ"ק האווירי אינו יודע אפילו על ביצוע 'דוגמן' לתקיפת מערך הטילים, על התוצאות, ועל הפסקת שיגורי טילים במשך שעות ארוכות בשעות אחר הצהריים. בעוד יום־יומיים יעבוד החפ"ק כמכונה משומנת יותר, אך היום אין לו תנאים ומידע חיוני לניצול יכולות חיל האוויר.[70]

אלוף מוטי הוד, המפקד האחראי על שיתוף הפעולה האווירי בפיקוד צפון, מסכם את אירועי אותו יום: "בבוקר יום ראשון הצלחתי לשכנע את הרמטכ"ל ואת שר הביטחון. אמרתי להם: 'תנו לי שתי טייסות – ואחזיק את החלק הדרומי עד שתגיע האוגדה של מוסה פלד.' קיבלתי רק טייסת אחת של סקיהוקים, לא יותר מזה [למעשה קיבל הרבה יותר]. **את כל החלק הדרומי של הרמה החזקנו רק מהאוויר. לא נתנו להם לרדת לעין גב. בגזרה שלנו לא היה טנק ישראלי אחד**".[71]

פרק 15: "'דוגמן' הוא מודל לכישלון אווירי"[72]

דדו: יכול להיות שכדאי לי למשוך עוד כמה שעות. כמה זמן זה ל'דוגמן'?
בני פלד: אני לא אוכל לצאת לפני 12:00–13:00.
דדו: אז בואו נעשה זאת במקום 'תגר' מטס שני.
בני פלד: זה מאושר כבר, קדימה. המפקד, אנחנו נותנים להם זמן תקיפה 11:30.
שידה בתא דמשל"ט. 7 באוקטובר 06:45[73]

הנה אנו מגיעים, חסרי סבלנות וקצרי נשימה, לצומת ההחלטות הגורלי ביותר לחיל האוויר, ובעקיפין לצה"ל כולו בשלושים שעות הבלימה. תוך כדי המטס הראשון למצרים ומתן סיוע בצפון מתכונן חיל האוויר למטס השני, העיקרי במערכה נגד הטילים המצריים. והנה, כשההצלחה מתחילה להאיר פנים, הוא נדרש להפנות את עוצמתו לזירה אחרת.

מה יודעים המחליטים בזמן ההחלטה?

המצב בשתי החזיתות רע מאוד. בדרום נכתשת אוגדת סיני. בצפון, בגזרה הדרומית, חטיבה 188 מתפוררת במהירות. האיום הסורי חמור הרבה יותר מאשר האיום המצרי עקב קרבת יישובים ישראליים והקו הירוק. אוגדות המילואים של האלופים אריק שרון ואברהם אדן מצטיידות ומתקדמות לחזית הדרום. גם של האלופים מוסה פלד ודן לנר שמיועדות לצפון, אך כולם יגיעו לאזור הקרבות מאוחר.

צומת ההחלטה 9. 06:45: שגיאה גורלית

חיל האוויר זקוק לפרק זמן מסוים כדי להשלים כל משימה שמוטלת עליו. משמעות ההחלטה להפסיק את התקיפה בדרום ולעבור לצפון היא שהיתרונות המעטים של המטס הראשון במצרים יורדים לטמיון שכן דיכוי תותחי הנ"מ

אינו מנוצל לתקיפת טילים. תוצאות המטס הראשון אינן ידועות עדיין, אך הן כבר אינן מעניינות את דדו. ערב קודם לכן הוא דרש בכל תוקף לתקוף דווקא בדרום, כעת תחושתו שהמצב ברמת הגולן חמור מאוד. ככל שהשריון הסורי נע מערבה, הוא מתרחק מאתרי הטילים ואפשר לתקוף אותו בפחות סיכונים.

דיין דורש בנימה שאי אפשר לסרב לה לחזק את הסיוע בצפון, והנחייתו נענית ללא היסוס. בעוד הוא מדבר עם בני פלד, כבר תוקפים מטוסי סקיהוק מרמת דוד לפי תכנון מוקדם שדיין אינו מודע לו. הערכתו של דיין שהמצב ברמה חמור מחישה את ההחלטה להוסיף מטוסים לסיוע בצפון אך לא יותר מזה. דיין אינו מתייחס כלל למבצעי תקיפת טילים וכך גם בני פלד. זאת תמונת המצב הכללית כרקע להעברת פעילות חיל האוויר מדרום לצפון.

לרמשל"ט מגיעים דיווחים על מצב הולך וקשה בפיקוד צפון, והפעם הראשונה שבה עולה האפשרות לשינוי משימה לצפון היא בשעה 05:20, בשיחת טלפון ראשונה מבין שתיים, שבה מדווח שר הביטחון לבני פלד על מצב קשה מאוד ברמת הגולן. בעקבות השיחה קורא פלד לצוות תא רמשל"ט: "חבר'ה, קריאה משר הביטחון, בלי פרזיולוגיה, 'הכל בידכם,' הוא אומר, 'הכל תלוי בכם עכשיו.' תעבירו את זה ליחידות ותתחילו לעבוד.' הוא אומר שגם ברמה, בניגוד למה שאמרתי אתמול, גם שם הכל בידי חיל האוויר, לא רק בתעלה, קדימה!"[74] באור ראשון ממריאים מבנים ראשונים לתקיפה באזור חושנייה, שם מאותרת פריצת שריון סורי. המענה המיידי נובע מכך שבעוד לילה מתוכננת טייסת אבירי הצפון לסיוע ברמת הגולן.[75]

השיחה הראשונה עם דיין והמצב הקשה העולה ממנה גורמים לבני פלד להעלות בקול את האפשרות לעבור לתקיפת טילים בסוריה.[76] מעט לאחר מכן, ב־05:30, מגיע דדו לתא רמשל"ט, מדגיש את המצב הקשה של כוחות צה"ל בצפון, ואומר שצריך לעזור להם. אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין, עונה לו באמירה בעלת משמעות לכל אותו יום שבו נעה מטוטלת ההחלטות מאופק לאופק: "אנחנו עושים דבר דבר. עוד לא גמרנו דבר אחד כמו שצריך". בני פלד מהסה אותו מיד, ומעלה ביוזמתו בפני הרמטכ"ל את האפשרות לעבור מתקיפת מערך הטילים בתעלה לתקיפת מערך הטילים

הסורי. דרו שואל מהו הזמן אחרון להחלטה ועוזב על מנת לשוב לאחת ההחלטות הקריטיות במלחמה האווירית במלחמה.[77]

צוות התא ממוקד בתקיפת שריון סורי ברמה, בעוד המטס הגדול לתקיפת תותחי נ"מ ושדות תעופה בדרום נמצא בדרכו למטרות. תקיפה מסיבית ראשונה מאז המערכה הקשה נגד הטילים במלחמת ההתשה. המבצע מחייב שליטה מדוקדקת בזמן אמת.

שר הביטחון משוחח בטלפון עם מפקד חיל האוויר פעם שנייה ב־06:30, ובדבריו אזהרה מפני אסון קרב ובא. מאוחר יותר הוא מתאר את השיחה: "ידעתי שהכוח היחיד שיכול לעכב את הכוחות הסוריים עכשיו הוא חיל האוויר. אסור לנו להחמיץ אף רגע. יש להפעילו ללא דיחוי, העיקר – להפעיל את חיל האוויר ומיד. אם נפעל לפי הספר, ייתכן שנצליח בסופו של דבר לשתק את סוללות הטילים. אבל בינתיים – טנקים סוריים כבר ישלטו על הירדן. ביקשתי בטלפון את מפקד חיל האוויר ואמרתי כי עליו להפעיל את מטוסי חיל האוויר באופן רצוף ומסיבי נגד השריון הסורי שפרץ באזור צומת רפיד. רק חיל האוויר יכול עכשיו לעשות זאת. אחרי הצהריים יהיה לנו כוח שריון נוסף, אבל עכשיו האחריות עליו: אם לא כן נאבד את דרום רמת הגולן, ומי יודע מה יהיה אחר כך על עמק הירדן. זו הפעם הראשונה שדיברתי אל מפקד חיל האוויר בטון כזה ובתוכן כזה. זו היתה הרבה יותר מהוראה – וכזו היתה גם ההיענות. על אף מערך סוללות הטילים, הפציצו רביעיות חיל האוויר ללא הרף את ריכוזי השריון הסורי באזור חושנייה, צומת רפיד ורמת מגשימים".[78]

לאחר שסיים את שיחת הטלפון עם דיין, מורה פלד בתחושת חירום אמיתית: "ציר רפיד מלא טנקים סוריים. אין אף טנק שלנו שעומד נגדם. ציר רפיד יורד לעמק הירדן, ואם אנחנו לא נעצור אותם הם יגיעו לעמק הירדן. עכשיו אומר השר שרק חיל האוויר יכול לעצור אותם. אני מבקש שתתחילו להזרים כוחות לשם. תפסיקו את הפטרולים להגנה בצפון ובדרום. קדימה, נו, להתחיל להזרים הכל לציר רפיד, קח את פטרול היירוט ברמה, תתחיל לסרוק שם בציר רפיד. תגיד שיתקשר עם החפ"ק, ותגיד לו שעל ציר רפיד־עמק הירדן יש מאות טנקים".

עמי איילון, קצין שליטה אווירית, מרגיע את ההתרגשות ומורה למפקד יחידת הבקרה הצפונית: "עודד [שגיא, טייס מיראז' ותיק שעבר למערך הבקרה], לא צריך, יש לנו מבנה של טייסת אבירי הצפון עם נפל"ם. החפ"ק

יכול לקחת אותו לשם".[79] לאחר השיחה עם שר הביטחון מתנהל בין בני פלד לגיורא פורמן דו־שיח שפותח את המהלך לכישלון קולוסאלי של 'דוגמן':

שעה 06:30, בני פלד: פורמן, אחרי המטס הזה של 'תגר' אנחנו מחמשים לרמת הגולן והולכים להרוס את השריון הסורי. קדימה.
רמ"ח מבצעים גיורא פורמן: לא לעשות 'תגר' מטס שני?
בני פלד: לא לעשות 'תגר' מטס שני.
רמ"ח מבצעים: אולי אפשר לעשות גם את זה וגם את זה [גם 'תגר' וגם סיוע בגולן]?
בני פלד: לא, לא נצליח.
רמ"ח מבצעים: יש לנו בעיות הליקופטרים ולוחמה אלקטרונית [הדרושים למבצע בצפון].
שאלה של קצין לא מזוהה: האם לא כדאי לעשות 'דוגמן'?[80]

שיח קצר זה מדהים בתובנות השופעות ממנו, ונציין רק את חלקן: ללא לחץ חיצוני, ללא הוראה מלמעלה, ללא הערכת מצב מסודרת, ללא בדיקת המשמעות של החלטה מרכזית כל כך להמשך הלחימה, קובע בני פלד החלטה שינסה לסגת ממנה – להפסיק את מבצע 'תגר' בדרום כדי לתקוף כוחות יבשה בגולן. אל"מ גיורא פורמן מציע להמשיך לפי התוכנית הקיימת – מטס שני של 'תגר' והמשך הסיוע לכוחות היבשה בצפון. הצעה שיש לדון בה בכובד ראש ולא לפסול אותה על הסף. אך הסיפור לא תם, הוא רק מתחיל.

בעוד השיחה נמשכת, ברבע לשבע בבוקר, חוזר הרמטכ"ל לתא רמשל"ט. ניכר בו שהוא עדיין מתחבט אם לעבור לתקיפת טילים ברמת הגולן:

הרמטכ"ל: אני שואל האם אפשר לעשות סוויץ' בהחלטות. להחליט לא ללכת על 'תגר' אלא על 'דוגמן'?
בני פלד מתלבט: [ייקח] ארבע שעות, והמצב בינתיים ברמת הגולן קשה. אוכל להוציא את כל הנשרים מהגנת שטח ולשלוח אותם לשם. אולי בזוגות, זה הרבה זמן לחמש. אני צריך להחליט אם לוותר על חלק גדול ממטס 'תגר' ולהפנות כוחות לרמת הגולן. המטוסים יחזרו, זה ייקח עוד שעה-שעה וחצי לחמש אותם.

הרמטכ"ל: השאלה היא כזאת: ברמת הגולן בכוחות קטנים לא נכריע את הכף. מה שיכול להכריע את הכף ברמת הגולן זה 'דוגמן' ואחר כך פעולה מסיבית. זה יכול לשבור את הצבא הסורי.

בני פלד: אבל 'דוגמן' ייקח לי ארבע שעות, ואני לא אציל את רמת הגולן כאשר הצבא הסורי הגיע לרמת מגשימים.

הרמטכ"ל: אז מה אתה מציע?

בני פלד: [מאמץ את הצעת גיורא פורמן] אני מציע לקחת חלק ניכר מהכוח שחוזר עכשיו מהמטס הזה, לחמש אותו ולשלוח אותו [לסיוע] ברמת הגולן.

הרמטכ"ל: זה באמ"ט?

מפקד חיל האוויר: אמ"ט, מה אני יכול לעשות. [תקיפה] מהקו הסגול [הגבול] ומזרחה.

הרמטכ"ל: לא, אני כבר יכול להגיד לכם איזה קו. אתן לכם קו הפצצה וממנו, גם באמ"ט. אך למה מעדיפים את זה על 'דוגמן'? יכול להיות שכדאי לי למשוך עוד כמה שעות ואחר כך לתת לכם אפשרות לחסל את הצבא הזה. כמה זמן זה 'דוגמן'?

בני פלד: אני לא יודע מה המצב של חקה. 'דוגמן' אני צריך זמן כדי להכין אותו עכשיו, אולי אפילו יותר זמן מאשר להכין את 'תגר' מטס שני.

הרמטכ"ל: זאת אומרת?

בני פלד: זאת אומרת שאני לא אוכל לצאת לפני 13:00–12:00, ואנחנו לא יודעים מה קורה ברמת הגולן.

הרמטכ"ל: 12:00?

אלמוני: אם מבטלים את 'תגר' מטס שני, אפשר לעשות את מה שהרמטכ"ל מציע וגם 'דוגמן' אחרי ארבע שעות.

בני פלד: כן, זה מה שאני אומר.

הרמטכ"ל: בהחלט. אז בואו נעשה את שני הדברים [סיוע ו'דוגמן'] במקום 'תגר' מטס שני.

בני פלד: זה מאושר כבר. קדימה.

בני פלד לרמטכ"ל: המפקד, כנראה זה יעבוד בסדר. יש רק בעיה מנטלית קטנה. אנחנו נותנים להם זמ"מ [זמן מעל מטרה] 11:30. אבל כשהם ינחתו עוד בשוק מהדבר הזה, הם יתחילו להכין את זה

ל'דוגמן'. אז אני מבקש את רשותך להכין את טייסת 'הצרעה' [מטוסי נשר בבסיס חצור] עם שתי פצצות של טון ולשלוח אותה לשם, רק ל'דוגמן' הראשון, רק לשעה הראשונה. מפקד הטייסת בצדק יכין קודם ל'דוגמן' כי זו משימה איכותית.[81]

נראה שהשיחה וההחלטה מוציאות את בני פלד מאיזון. האם עליו לבקש את רשות הרמטכ"ל להפעלת מטוסי נשר לתקיפה? השיחה מתקיימת בשעה 06:45, בדיוק שעת ה־'ש' של המבצעים בדרום. גורלה של תקיפת הטילים במצרים נגזר ברגע שבו מוטלות מאות הפצצות הראשונות של המבצע.

בני פלד: [מתחיל לתפוס את משמעות ההחלטה] המפקד, המכה שקיבלו עכשיו המצרים, זה רע מאוד שאנחנו צריכים להפסיק את הרצף של 'תגר'.[82]

אך כעת אין בכוונתו או ביכולתו לשנות את החלטת הרמטכ"ל. כך מחליטים, בעמידה, ללא תהליך קביעת החלטות, ללא בדיקה אם ניתן לבצע 'דוגמן', ללא בחינת החלופה שמציעים בני פלד וגיורא פורמן, ללא הבנת המשמעות האסטרטגית של ההחלטה. תוך כדי השיחה מופנה בני פלד לטיפול בנטישת טייס בתוקף תפקידו כרמשל"ט. מדוע אינו שואל את עצמו כיצד המבצע נגד הטילים בצפון יעבוד בסדר כשאין מטרות, אין נקודות ציון של סוללות סא־6? הרי ראש מחלקת מודיעין מודיע לו לפני חצי שעה שהרבה סוללות שינו את מקומן ואין יודע היכן הן,[83] ואלו שנותרות מופגזות לפי הוראת בני פלד על ידי הארטילריה של פיקוד צפון.

מיד לאחר מכן מכנס בני פלד לפגישה את הקצינים הבכירים ועתידי הניסיון במפקדה שאמורים לעמוד לצדו ולתמוך בו ובהחלטותיו. דבר אינו דולף מהחדר הסגור במשך שלושים שנים, עד שכותב על כך אחד ממשתתפיה, סא"ל עמוס עמיר, טייס קרב שלזכותו רשומות כמה וכמה הפלות: "מפקד החיל כינס את קבוצת הפיקוד הבכיר של החיל. הוא נראה נסער ומתוח ביותר. אווירה כבדה היתה בחדר המפקד. אנחנו, ותיקי המלחמות, היינו בטוחים כי תוצאת המתקפה שלנו [בדרום], יקרה בדם ככל שתהיה, תחולל את המפנה המקווה בקרבות בחזית. הוראתו של מפקד החיל היתה חדה

ופסקנית: 'את כל הכוח האווירי הזמין יש להסיט מן הדרום אל חזית הצפון. שם המצב הוא קריטי. הוראות אלה אינן עומדות לדיון נוסף. מטס השחר ישלים את משימתו, אך המבצע יופסק וכל המטוסים השבים מן הדרום יופנו לתקיפה בחזית הצפון.' הודיע המפקד בלשון שאינה משתמעת לשני פנים. האווירה, הכבדה ממילא, הפכה עתה לתחושה של פורענות ממשית.

"הרגשתי שנשימתי נעתקת ומעי מתהפכים בקרבי. ידעתי שהמשמעות האמיתית של הפקודה הזאת היא כישלון צפוי, ברור, של המשימה בדרום, והקרבת המאמץ הדרומי לצורך כישלון אחר בחזית הצפון. חשתי שהכלל הבסיסי ביותר בתורת המלחמות, הכלל של דבקות במשימה, הופר. קשה היה לנו להבין מי ולמה בחר לקבל את ההחלטה הרעה הזאת, ובאופן כה גורף וקיצוני. פלד? דדו? דיין? תחושתי היתה שחיל האוויר, והצבא בכלל, שילמו בכך את מחיר עמדתו של מפקד שהיה עילוי בתחומי הטכנולוגיה והארגון, אך היה חסר ניסיון בתחום התכנון המבצעי ולא העריך נכונה, כפי הנראה, את גודל הנזק הצפוי מהחלטתו הנוקשה".[84]

בעוד טייסי הקרב פורקים מעליהם את הקסדה, הטורסו, הג'י־סוט, שק המפות ותצלומי האוויר, כבר מצפה להם פקודה חדשה שהם מתקשים להאמין לה. כמו חיית טרף שבלעה נחטף מפיה, כך חש המערך הלוחם, מתא רמשל"ט ועד אחרון הלוחמים. אך כטייסים ממושמעים הם לוקחים את תיקי המשימה החדשים ורצים חזרה למטוסים.

סברה מקובלת בזיכרון הקולקטיבי היא שהסטת חיל האוויר באמצע מבצע 'תגר' היא בזבוז לריק של תוצאות מרשימות במטס חיוני להשגת עליונות אווירית.[85] אך העובדות מצביעות על כך שלהחלטה זו אין כמעט משמעות פרט לפגיעה במורל. תקיפת תותחי נ"מ ושדות תעופה אינה מביאה כל תועלת פרט לכמה מיגים מופלים. תותחי הנ"מ ירימו ראש לקראת מטס התקיפה הבא שלא בוצע, וכל שדות התעופה מופעלים בתוך זמן קצר. קצינים בכירים במפקדת בחיל האוויר חשים כאילו נגזל טרפם מפיהם, אך לאחר שבמטס הראשון שמטרתו היא מערך הטילים לא מותקפת למעשה ולו סוללת טילים אחת, מה להם כי ילינו.

סיפור ההחלטה לעבור ל'דוגמן' עדיין נמשך. טרם הונחו שפופרות הטלפון שבהן מעבירים סמלי המבצעים לטייסות את ההוראות לבטל את המשך 'תגר' ולעבור ל'דוגמן', וכבר חוזר שר הביטחון, אחד הגורמים לפאניקה,

מפיקוד צפון ומדווח שהשד אינו נורא כל כך. הוא מטריח עצמו להתייצב בתא רמשל"ט בשעה 08:10, פוגש את בני פלד ונשמע מעודד מתקיפות המטוסים ברמת הגולן, יותר משלוש שעות לפני תקיפת הטילים בצפון: "חיל האוויר הציל ציר אחד שהיה קריטי – הציר של רפיד. אבל הסורים לוחצים בצירים אחרים. הכוח המרכזי נסוג, נפח מכותר. שם שורצים בלי סוף המרוקאים והעיראקים. יש חבית בלי תחתית. טליק כתב בספר שאי אפשר במטוסים לדפוק טנקים. אז הם לא קראו את הספר. הם עושים חסימות על כל הצירים. יהיה לנו את זה עד לפנות ערב. לא יהיה טעם לעבור להתקפת נגד בלי שתהיה שום חטיבה. ברור לי שתגבור לא יהיה לפני לפנות ערב. אתם תצטרכו לתת להם סיוע, משהו, מטוסים פה ושם".[86]

כיצד מקבל בני פלד את הדברים האלה? כמחמאה, או כלעג הגורל להחלטותיהם וחולשותיהם של בני אנוש? שר הביטחון שב ומבטא את הערכתו לחיל האוויר בפגישה עם הרמטכ"ל מיד אחר כך: "פעילות חיל האוויר היא ההגנה על ארץ ישראל. זה מה שמציל אותנו".[87]

דיין מתנדנד בין קיצוניות לקיצוניות בהערכת המצב בצפון. רס"ן גיורא אפשטיין, ראש מדורי צילום וסיוע, שנתקל בשר הביטחון, מספר שמראהו כשל אדם שבור שחרב עליו עולמו.[88] אין פלא, שכן התעלמותו מהמידע שצעק מלחמה בימים ובשעות לפניה, עיכוב הגיוס ומניעת ביצוע מתקפה מקדימה מוטלים כנטל כבד מנשוא על כתפיו. המצב בדרום רמת הגולן עדיין קריטי. אלוף מוטי הוד דורש מחפ"ק חיל האוויר בצפון עוד ועוד מטוסים.

שתי הזירות היבשתיות נתונות במצוקה גדולה שהן מביאות על עצמן בשיטת ההגנה ובניהול הקרבות. והנה נמצא מענה חלקי לערפל הקרב ולמחסור במטרות בפיקוד צפון. בשיחת ועידה בין סגן הרמטכ"ל, אלוף ישראל טל, אלוף פיקוד צפון, אלוף יצחק חופי, ובני פלד מחליטים שחיל האוויר ייקח בקבלנות את הגזרה הדרומית ברמת הגולן.[89] מפקד חיל האוויר מוכן ליטול על עצמו תקיפה עצמאית ללא חיכוך הקרב, ללא דרישה מהפיקוד לספק מטרות שאינה נענית, ללא קשר עם כוחות היבשה, וללא מעורבות יתרה של חפ"ק חיל האוויר שעדיין אינו מאורגן בשעות הבוקר.[90]

"למבצע תקיפת טילים כזה לא פיללנו"[91]

תקיפת מערך הטילים הסורי בנויה על פי מודל התפיסה של תקיפת טילים במצרים. גם כאן קיימות שתי חלופות: 'דוגמן' א' מיועד לתקיפה בהפתעה.

'דוגמן' ב' מיועד לתקיפה בתגובה ליוזמה ערבית. חיל האוויר בוחר גם במקרה זה בחלופה השנייה של תקיפה ללא הפתעה. חלופה זו בנויה כמו 'תגר' במצרים על פתיחה בתקיפת תותחים נגד מטוסים ביעפי קלע כדי לפתוח פרוזדורים לטיסה חופשית אל סוללות הטילים, ושעה אחריה תקיפה של כל הסוללות במערך. אחריהם יבואו מטוסים לציד סוללות טילים אחרונות. לאחר מכן יעבור חיל האוויר לניצול ההצלחה בהשמדת כוחות סוריים. בפועל. המבצע יכלול רק מטס אחד. עקב הלחץ בזמן, תקיפת הטילים מתחילה רק חמש דקות לאחר תקיפת תותחי הנ"מ. בצורה זו, בלי שיתכוונו לכך המתכננים, האפקט של דיכוי התותחים מנוצל להגנת תוקפי הטילים, ואכן, שיעור האבדות עונה על הציפיות,[92] ולמרות זאת הוא מכה בהלם רבים בחיל האוויר במשך שנים רבות.

מבצע 'דוגמן' מתגלגל בקצב מהיר. ההכנות בעיצומן, מטוסים מתחמשים לקראתו, מוקצים מטוסים ומסוקים ללוחמה אלקטרונית. ממזרח מתכונן גם מערך טילים קרקע־אוויר סורי, דרוך, יעיל, שמשנה כל העת את עמדותיו. מתאר סא"ל אריק עזוז מבסיס רמת דוד: "בבוקר יוצאים לתקיפת מערך הטילים בתעלה, וחוזרים בסביבות השעה 07:00. תוך כדי התרוצצות בין טייסי הפנטום לקבלת דיווחים על התקיפה בתעלה מגיעה הודעה: 'תקיפת מערך הטילים ברמת הגולן בסביבות שעה 11:30.' אין הרבה זמן להתארגן, הטכנאים עובדים כמו מטורפים כדי לחמש את המטוסים. אין כל ברירה, הצוותים בקושי מספיקים לשתות, להתארגן, תדריך קצר ויוצאים לתקיפת מערך הטילים הסורי – מבצע 'דוגמן'"".[93] הפער בין התכנון לביצוע נגרם עקב לחץ הזמן הגדול על הטייסות. לא עולה בידן להשמיש, לחמש ולתדלק את מלוא מספר המטוסים שנדרש בתוכנית. הטייסים אינם מספיקים ללמוד את המטרות. חלקם מקבל אותן רק בעמדת ההמראה.[94]

בפקודה המקורית של 'דוגמן' מתוכננות במטס הראשון 153 גיחות קרב. מתוכן מבוצעות רק 113 גיחות שהן 74 אחוז. גופי הטעיה אינם משוגרים כלל. (ראה טבלה מפורטת בנספח נתונים כמותיים.) הפערים בין התכנון לביצוע ממחישים עד כמה חפוזות ההכנות למבצע כה מורכב. הכתובת על הקיר ברורה. הצעה לדחות את המבצע כדי לתת לטייסות פרק זמן דרוש על מנת לצאת למבצע מוכנים כראוי ובמלוא הכוח – נדחית,[95] אולם המצרך

החיוני ביותר, שעבורו חובה לעכב את המבצע, הוא איתור סוללות הטילים הניידות.

דווקא כעת, לקראת המבצע, מקבל סא"ל שלמה ניר, מפקד טייסת המזל"טים, הוראה לארוז את המשגרים והתלמים ולחזור לבסיס. "ב־11:30 פותחים ב'דוגמן', ואותנו כבר מדדים באותה שעה דרומה כנגד זרימת צה"ל לצפון, ומטוסים עוברים מעלינו בדרכם לרמת הגולן. כשאני שומע את הסיפור של טייסת 201, את הכתישה שהם עוברים ב'דוגמן', את סיפורי הגבורה והעצב, כל כך כואב לי הלב. אני אומר לעצמי, היו אמצעים ולא הפעילו אותם".[96] שלמה ניר יושב דומם וראשו בין ידיו, אך אור ניצת בעיניו ואבן נגולה מעל לבו כשהוא מתעדכן לאחר שלושים וארבע שנים שאף מטוס לא הופל על ידי טיל במבצע 'דוגמן'.

בשעה 11:20 מתחילה תקיפת תותחי הנ"מ, ומיד לאחריה תקיפת אתרים ריקים מסוללות טילים. בתא רמשל"ט מלקטים שברי מידע כדי להבין מה קורה הרחק ברמה הסורית. כל היושבים בתא הם לוחמים ותיקים ולמודי קרבות. הנוכחים יושבים על כיסאות נוחים, בחדר ממוזג, אך ראשם נתון למערכה שמתרחשת בשמים. לבם דופק בקצב אחר עם הלוחמים במטוסים, בעודם מצפים לתוצאות ולנפגעים שאין להימנע מהם:

> 11:30, עמי איילון: 'אמפר' 2 בוער באוויר, נופל ברמה.
> 11:35, קולות לא מזוהים: טייסת הפטישים – שניים הופלו, כמה? שניים, שני פנטומים נפלו. אני יודע על שלושה פנטומים. מה עם סקיהוק? סקיהוק לא בטוח. מה עם הסקיהוק? תקלה. צריך חילוץ. 'תנין' נטש, ועוד נטישה מטייסת הפטישים. 'תנין' זה 201. מה שאתה אומר עכשיו זה במסגרת ה־5–6 מופלים? זה נוכפים? בסדר.[97]

סא"ל שמעון לסר, קצין שליטה אווירית בכיר ומנוסה: "כשמגיעים לשישה מטוסים מופלים, רפי הרלב לא יכול לשאת זאת יותר. הוא קם על רגליו וקורא בקול: 'בני, כמה מטוסים אתה רוצה לקבור באדמה?' שקט נופל בתא, רק המחוג בשעון הקיר מתקתק את השניות החולפות. לאחר רגע בני תופס את עצמו ועונה: 'עד שבעה.' עובר זמן קצר ומפקד יחידת הבקרה הצפונית, סא"ל שגיא, מודיע לי בטלפון שנפל מטוס נוסף בסיוע לכוחות היבשה.

ואני מתלבט, להודיע לבני או לא להודיע? בסוף מודיע לו בקול נמוך, ושוב נופלת דממה ארוכה, סיכה לא זזה. לבסוף עולה קולו של בני: 'להמשיך לתקוף.' המשכנו".[98] וחיל האוויר ממשיך להישחק היום, מחר ומחרתיים.

"למבצע תקיפת טילים כזה לא פיללנו," אומר רס"ן אהוד חנקין מטייסת 'הפטישים' בדרכו האחרונה למטוס,[99] "רס"ן אהוד חנקין וסרן שאול לוי, שתי דמויות מובילות בטייסת ומוקד הערצה והערכה, סבלו מהסטייה בניווט. כשמשכו לתקיפה, גילו את הסוללה 'שלהם' במצב בלתי אפשרי, בדיוק מתחתם. הם לא ויתרו, ביצעו יעף תלול ביותר ולא הצליחו לצאת ממנו. מטוסם נכנס באדמה והתרסק. על הדבקות במטרה במהלך 'דוגמן' קיבלו לאחר מותם את עיטור העוז".[100]

הצלחה אחת מושגת במבצע 'דוגמן'. אחד מהמובילים התוקפים, רס"ן רן גורן מטייסת 'אבירי הזנב הכתום' מספר: "יוצאים לתקיפת סוללת סא־6. הנווט בתא האחורי של מטוס הפנטום הוא סרן יעקב שמואלי. כבר בעמדת ההמראה מתחילה המשימה להסתבך. מספר 2 שלי מתעכב יותר מדי. אני ממריא בלעדיו. באוויר מסתבכת המשימה עוד יותר. מפקד הטייסת, מוביל השיירה, מאחר גם הוא, וכולם 'נעצרים באוויר' בקו חזיתי תוך הפרדת גבהים כדי לא להתנגש, על מנת לתת לו לעבור קדימה. בגלל דממת האלחוט איש אינו מעז לפתוח את הפה כדי לעשות סדר. לאחר זמן־מה אני מחליט להתעלם מסדר המבנים בשיירה, ומנווט לפי הזמן שלי. לקראת נתיב אחרון מאיץ ל־540 קשר. מעט לפני נקודת המשיכה רואה משמאלי סוללת טילים סא־3. סוללות העפר המגינות עליה בולטות מעל לפני השטח, ומכ"ם ההנחיה הגבוה והטילים הזקופים לקראת שיגור נראים בבירור. אך אני דבק במטרתנו המקורית – סוללת סא־6.

"מושך לתקיפה בחשיפה מזערית במקום המתוכנן, אך כשמתחיל להוריד את אף המטוס אל הסוללה, אינני מצליח לגלות אותה באתר שמסומן על גבי התצלום שבידי. האתר ריק מסוללה! משהה את הורדת האף, ומחפש את הסוללה האבודה ברדיוס רחב יותר אך ללא הועיל. שמואלי ואני מסתכנים בחשיפה ממושכת לאיום הטילים וממשיכים 'להיתלות באוויר' ולחפש אותה.

"ברדיו שומעים שגם מבנים אחרים לא מוצאים את מטרותיהם. לפתע נופלת עיני על סוללת הסא־3 שראיתי לפני המשיכה. מדיבור קצר בתא

מתברר כי גם שמואלי מזהה אותה על פי טילים שהיא משגרת. מחליטים לתקוף אותה, 'טובה ציפור ביד משתיים על העץ'. פונה בחריפות לאחור, צולל אליה, 'שם כוונת' על מרכז ניהול האש ומשחרר 11 פצצות של 360 ק"ג כל אחת. 4 טונות של חומר נפץ וברזל. מיד לאחר שחרור הפצצות שובר חזק וזורק את הראש לאחור ורואה את הפצצות פוגעות בול במרכז הסוללה. מנתק מגע בטיסה נמוכה המלחכת את פני הקרקע, וחוצה את קו הגבול ללא פגע. כל הדרך חזרה מציקה לי חידת סוללת הסא־6 'האבודה', אך אני מוצא נחמה בכך שהשכלתי לאתר, תוך נטילת סיכונים, סוללה חיה ולהשמידה. רק לאחר נחיתה נודע לי שמערך סוללות הסא־6 שינה את היערכותו, ולכן התוקפים אינם מוצאים ואינם תוקפים אותן".[101] סוללת סא־3, שכינויה הוא סב־15, שהושמדה על ידי רס"ן גורן וסרן שמואלי הותקפה לפניו על ידי סגן מוזס מטייסת אבירי הצפון בטיל שרייק לדיכוי מכ"ם הסוללה.

אחרי רס"ן רן גורן מגיע זוג מטוסי סקיהוק מטייסת הדרקון המעופף, סרן יצחק גולן (גלנץ) וסגן אברהם יקיר תוקפים בפצצות את הסוללה. רס"ן יצחק גולן הוא מוביל ותיק, טייס מילואים. במלחמת ששת הימים טס בווטור לתקיפת H-3 בעיראק ונפל בשבי. לאחר שחרורו שירת במפקדת חיל האוויר כראש מדור תקיפה ורכש ניסיון רב בתכנון מבצעי. הוא משלים את סיפור התקיפה: "לקח אחד למדתי מהתקיפה בעיראק ומהתכנונים בבור, לא לקחת כמובן מאליו שום תכנון מבצעי. כך נהגתי גם הפעם. גיליתי שהנתיב המתוכנן עלול לחשוף מוקדם מדי את המטוסים למכ"מים של הסוללות. לכן שיניתי אותו ובאנו דרך ערוץ גדול, אחד ממקורות נחל רוקד, שנמשך עד קרוב למטרה. משכנו בזמן שנקבע, זיהינו את הסוללה, היה הרבה נ"מ וצעקות ברדיו. התרכזתי בכוונון, הפצצתי ויצאתי. שנינו שברנו דרומה ולמטה, וראיתי את הפצצות מכסות את המטרה. לא חשבתי שעשיתי משהו מיוחד".[102] זו הסוללה היחידה שמושמדת במבצע 'דוגמן'.

♦

סגן אבי ברבר, שאות הקריאה שלו הוא 'שוטר 2', מספר כאילו אירע המקרה היום: "חזרנו ממטס ההכנה לתקיפת הטילים המצריים שכלל יעפי קלע עם פצצת מצרר ליד התעלה, יורדים למבצעים, ושם מעדכנים אותנו: בחזית הצפונית המצב לא טוב, הולכים על הטילים הסוריים. בקושי הספקנו לקחת

את תיק המפות, נתוני החימוש, ערוצי הקשר. יוצאים בריצה לאוטובוס, שם השלמנו את רתימת חליפת הג'י, את הטודסו שנועד לחבר אותנו למטוס ולמצנח, חיבור חשוב מאוד כפי שתראה בהמשך. האוטובוס מלא רעשי קרקושי רתמה כמו באורווה של סוסי מרוץ. בודקים חיצונית את הפנטום, 11 פצצות מארק 117, במשקל 360 ק"ג כל אחת, מרעומים, כדורים פירוטכניים, אבטחות, טיל אוויר־אוויר, ומכל לוחמה אלקטרונית כדי לחזור הביתה בשלום. לעולם אינך יודע אם הוא עוזר לך לחזור הביתה או עוזר להם להתביית אליך. מטפסים למטוס, בודקים את כל המפסקים ובמיוחד את מפסקי החימוש. אין אכזבה גדולה מלחיצה על כפתור הפצצות והן ממאנות להשתחרר מעל המטרה. מניעים, סוגרים חופות, עושים כאילו סופרים את כל אבטחות הפצצות והמרעומים שמראה לנו המכונאי. הנווט אפיק מודיע 'מוכן', ואנחנו יוצאים אל המסלול. שם מחכה לנו המוביל, סרן קנטורג'י, חבר מהגן ומבית־הספר. מתיישרים וממריאים עם כל הארמדה לנתיב 'בזבוז זמן' כדי שכולם יגיעו באותה שנייה למטרות.

"טסים נמוך, טסים מהר. מימיננו ומשמאלנו רואים הרבה 'ארובות', הכינוי שלנו לעשן השחור והבולט שמנועי שהפנטום משאירים מאחור ואפשר לראותו ממרחק חמישה־עשר קילומטרים. הנה המגדל הלבן סמוך לקו הגבול הסורי וממנו תשעים שניות למטרה. מאיצים ל־600 קשר [1,100 קמ"ש] יורדים נמוך כל כך עד שאי אפשר יותר. מעלינו חולפים שני מסוקים סוריים, טרף קל, אך הטילים חשובים יותר. יושב במקום על המוביל, שקט, אין כמעט נ"מ, הרדיו פנוי, כמו בתרגילים. הגענו. פותחים מבער מלא, מושכים בהחלטיות, מפעילים את אמצעי הלוחמה האלקטרונית. מחפשים את המטרה – צומת כבישים – לוקחים דרום מזרח, הנה היא סוללת הסא־2, כמו בסרטים.

"מעתה העיניים שלי נעולות רק עליה. מכופף את המטוס אחרי המוביל. הנה מרכז הסוללה ושש עמדות השיגור, כמו בתצ"א. אינני יודע האם המכ"ם והמשגרים נמצאים בעמדות. הגובה יורד, מוליך את הכוונת למרכז הסוללה. תיקון קל ולחיצה על כפתור שחרור הפצצות. שרשרת מכות קלילות 'מדווחות' על שחרור הפצצות. שוברים ימינה עד כיוון צפון תוך כדי הצצה למטרה, סדרת הבהקים של קנטור־צידון ושלנו במרכז הסוללה ועמוד העשן השחור מתנשא מעליה. פגענו, עשינו את זה, 22 פצצות על הסוללה [שאיננה] כנראה לא השאירו הרבה לבאים אחרינו. ועכשיו, קלים בהרבה, הביתה.

"טסים צפונה כארבעים שניות בגובה 2,000 רגל כדי לא להיתקל במטוסים שבאים אחרינו. הרמה הסורית מתחילה לגעוש, הבהקי תותחים, ואולי גם כמה טילים עפים לשום מקום. 600 קשר, מנמיכים מערבה. הנה תל שמס. הארץ כבר לא רחוקה, אנחת הקלה. לפתע מכה קלה במטוס, מתרומם מעט, נורית אזהרה כללית ונורית לחצים הידראוליים דולקות, נקודת התורפה של מטוס הפנטום.

"מודיע 'שוטר שתיים נפגע, יש לי...' לא גומר את המשפט ו'מאבד' את האווירון. הלכו כל הלחצים, הגה גובה הולך עד הסוף להרמת אף פראית, עושים יותר מ־10 ג'י. הראש שלי נתקע על מסך המכ"ם. הפנטום הפרטי שלי משמיע חרחור פראי כמו של חיה גוססת. הכל רועד ודופק. לא רואה כלום, בלק־אאוט. לא יכול לומר דבר לאפיק הנווט. המטוס הורס את כל המהירות שלו. זה טוב וחשוב לנטישה בטוחה. ברגע שהג'י יורד, מצליח למשוך בידית ההפלטה בלי לדעת באיזה מצב המטוס במרחב. שומע את כל שלבי ההפלטה. החופה שלי עפה, לאחריה של הנווט, הכיסא של הנווט, מחכה, מחכה, מחכה. המתנה של שנייה נדמית כמו נצח. אומר לעצמי, 'נו נו, אולי הכיסא שלי לא עובד.' ואז יד כל־יכולה שולפת אותך במין רכות החלטית מתוך המטוס. איזה הקלה, לצאת מתוך מלכודת המוות הזאת. מרגע הפגיעה עד שהיינו תלויים על המצנחים עברו לא יותר מחמש־שש שניות.

"על המצנח חוזרת אלי הראייה. אפיק הנווט תלוי על המצנח ונראה שלם. מדווח שנטשתי. מישהו רואה שהמטוס מתרסק, אבל אף אחד לא שומע ולא רואה שנטשנו. ברמת הגולן הרוח מערבית, ואנחנו נסחפים מזרחה לתוך סוריה. בצניחה אני עובר מעל סוללת תותחים. כולם יורים עלי, שומע את הווישים, הרבה כדורים פוגעים במצנח, ופתאום אחד פוגע לי בישבן. שולח יד ומוצא שזורם לי דם. במתח של הנטישה אתה לא מרגיש כאב. תלוי תחת המצנח, לא יכול להתחמק, והכדורים שורקים כמו בספרים. מגיע לקרקע, מתגלגל ורץ לעבר גל אבנים כשהסורים יורים ורודפים אחרי. כשהם מתקרבים תוך כדי ירי, דוחף את ה'רינה', מכשיר קשר לחילוץ, לתוך ערימת האבנים ושובר את האנטנה שלה. הם מגיעים עד לטווח של 10–15 מטר ויורים בכוונה לפגוע. או שאני יוצא אליהם או שאני גמור. יוצא עם ידיים למעלה, עם כדור בישבן וכעת מגלה עוד אחד בכתף, סמוך לאבי העורקים. מגיעים אלי ארבעה חיילים עם קלאצ'ניקובים, מדיפים ריח של

אבק שריפה ומכודנים. ומכאן מתחיל סיפור אחר לחלוטין, מלחמה על כבודו של לוחם".[103]

במבצע 'דוגמן' סופג חיל האוויר את הגדולה במפלות. מטס שני לא מתוכנן ולא מבוצע. נטישות מצטברות, אולם אינן פוגעות בניהול הקרב בתא רמשל"ט. אין רגע דל. בין דיווח על נטישת פנטום אחד לשני ממשיכה חבורת הפיקוד בתא רמשל"ט בניהול המערכה, כשכל אחד מתייחד בלבו עם הטייסים המוכרים לכולם שנהרגים, צונחים לשבי או לזרועות חיילים בצד הישראלי. אין זמן לעכל את התבוסה שתיזכר לעד כנקודת השפל של חיל האוויר. והנה נשמע מאחוריהם אקורד סיום צורב למבצע כושל. קול זר שאינו קולט את קטעי הדיבור השקטים כאילו לא קרה דבר. קולו של הרמטכ"ל מחזיר את האנשים בתא רמשל"ט למציאות הזויה: "בני, אתה יכול לעזוב את הרמה ולתקוף בתעלה!"[104] תקיפת הטילים ברמה הסורית מאבדת בשנייה אחת את חשיבותה. כל מעייניו של דדו נתונים זה שעתיים לקריאות ההצלה של אלוף גונן בדרום.

המלחמה מעתה והלאה תיראה אחרת מהתוכניות, מהציפיות ומההערכות המוקדמות. תוצאות התקיפה אינן ידועות עדיין. כל שאפשר לדעת זמן קצר לאחר המבצע הוא כמה סוללות שנתקפו ממשיכות להפעיל את מכ"ם בקרת האש שלהן. ברגעים הראשונים עדיין יש תקווה שהמבצע לא נכשל לגמרי ויש גם הצלחות.

> 12:00, הרלב: עובדות 9 סוללות מתוך 25. כלומר, 36 אחוז. זה בערך האחוז שאמרנו – 33 אחוז. אך מה האמינות של המידע? לא כל מה שמסומן כסוללה עובדת אכן עובד. ומה שמסומן כלא עובד, יכול להיות שיותר מאוחר – עובד.[105]

ההישגים בפועל דלים ביותר. עד הערב מתבררות תוצאות המבצע. רק סוללה אחת מושמדת ועוד אחת נפגעת, מתוך 25 שנתקפות. לעומת זאת איבדנו שישה מטוסים מופלים ועשרה פגועים קשה, שני טייסים הרוגים ותשעה שבויים, בחלקם פצועים. עשרה אחוזים מהמטוסים שמשתתפים במבצע מופלים או נפגעים קשה.[106] שיעור גבוה למדי בלשון המעטה. (לפירוט נוסף ראה טבלה בנספח נתונים כמותיים.)

גם ביום הראשון של מלחמת ששת הימים ספג חיל האוויר אבדות כבדות, אך השוני הוא בהישגים. במלחמה ההיא השיג חיל האוויר עליונות אווירית מוחלטת במזרח התיכון, השמיד מאות מטוסי אויב, ועיצב תנאים שאִפשרו ניצחון מהיר במלחמה. ב'דוגמן' לא משיגים דבר, המבצע נכשל כליל. הניסיון לתקוף ולהשמיד את מערך הטילים נגד מטוסים בצפון, בלי התכוננות מספקת, בלי איכון מטרות עדכני ובלי שליטה הדוקה הוא מתכון לכישלון. למבצע יוצאים הטייסים בנוהל חפוז, ללא הכנה ולימוד ראוי, ללא ארגון כוחות וזמנים שכה חיוני למתקפה מורכבת. וכאשר מרבית סוללות הטילים אינן נמצאות באתרים המיועדים לתקיפה.

הטילים אינם מפילים אף לא מטוס אחד. כל המטוסים נפגעים מתותחי נ"מ. בניגוד להתרשמות הרווחת, שרוב המטוסים הופלו בדרך אל המטרות, דק שניים הופלו בדרך על ידי תותחי נ"מ שחדרו לשטחנו יחד עם כוחות השריון, ולא נתקפו בהכנה. אחד מופל בתקיפה, שניים נוספים בדרך חזרה מהמטרות ואחד נופל כתוצאה מטעות.

כה קצרות השמחות במלחמה וכה ארוך העצב. הבוקר נפתח בכיוון מבטיח, לפי הציפיות, לפי התוכנית של תקיפת מערך הטילים המצרי, אך בטרם מגיעה השמש לזניט שלה, נפסק המבצע באמצע מהלכו בכישלון צורב ומעליב. התוצאה המיידית והקשה של המעבר לצפון היא כישלון של שני המבצעים העיקריים לתקיפת טילים במלחמה. המטס הראשון של 'תגר' מופעל לריק, ומבצע 'דוגמן' נכשל כליל. מערכי הטילים בשתי הזירות יוצאים מהעימות כשירים וחזקים כמקודם. למחרת, התקפות הנגד של צה"ל בדרום ובצפון יבוצעו בתנאי נחיתות אווירית. חיל האוויר משתתף בהן אך לא במלוא יכולתו.

מדוע לא איתרנו את הסוללות?[107]

שאלה זאת מערך המודיעין האווירי אינו חדל לשאול את עצמו. הכישלון במבצע 'דוגמן' אינו מספר אבדות גדול, שכן ברור למתכננים, למפקדים ולטייסים שתקיפות טילים כרוכות באבדות. הכישלון הוא בכך שרק סוללת סא־3 אחת מושמדת מבין עשרים וחמש שנתקפות, ועוד אחת נפגעת. המקור הכמעט בלעדי לאיתור מדויק של סוללות טילים ברמת הגולן הוא גיחות צילום. חיל האוויר קובע כי "המודיעין הצילומי המעודכן ביותר שעמד לרשות הטייסות המבצעות התבסס על גיחת צילום שבוצעה ב־5 באוקטובר,

יותר מארבעים ושמונה שעות לפני שעת ה־"ש'. היעדר מודיעין מעודכן יצר מצב שבו תמונת המודיעין שלפיה יצאו טייסי חיל האוויר למבצע היתה שונה, לפחות לגבי היערכות סוללות סא־6, במאה אחוז מהתמונה האמיתית. טייסי חיל האוויר לא רק שיצאו לתקוף מטרות ריקות, אלא שחלק מהנתיבים לתקיפה עברו מעל סוללות סא־6 מבצעיות".[108]

מחקרים רבים נעשו בחיל האוויר כדי לענות על שאלה זאת ושאלות נוספות. הם מגיעים למסקנות שונות אך משלימות זו את זו, אבל אינם מתייחסים לכמה גורמים דומיננטיים במענה.

אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין, מודיע מוקדם בבוקר לבני פלר, על סמך מקורות אחרים, שרוב סוללות סא־6 זזו ממקומן.[109] אך לאן? לטייסים אין סיכוי למצוא את סוללות הסא־6 כיוון שהן נעות לעבר החזית בעקבות כוחות השריון הסוריים, ונמצאות בעורפם של המטוסים שמושכים לתקיפה. כבר באותו יום מתברר שסוללות סא־6 זזות ממקומן לפני המבצע, וכמעט כל הטייסים תוקפים אתרים ריקים.

שנתיים לאחר המלחמה נערך מחקר ממוקד ביחידת הפענוח על הסוללות הניידות לקראת מבצע 'דוגמן', על ידי סגן שמואל וימר, מפענח ביחידה.[110] מחקר נוסף מקבץ ומתעד את הנתונים והמידע על כל תקיפות הטילים במלחמת יום כיפור.[111] מחקר עיקרי נערך כעשר שנים אחרי המלחמה ומתבסס על מחקרים אלו, על עשרות ניתוחי אירוע ועל עבודות חלקיות אחרות.[112]

המחקרים שנעשים בחיל האוויר מיד לאחר המלחמה מגיעים למסקנה שהגורמים העיקריים לכישלון המודיעיני הם: עננות שפוגעת באיכות הצילומים ומקשה על המפענחים לגלות את הסוללות; חוסר ניסיון ומומחיות של המפענחים; אין תצפיות ארוכות טווח של חיל האוויר; המודיעין האלקטרוני עדיין בחיתוליו; חסר ידע שהסוללות צמודות לתנועת דיוויזיות השריון; אין גם תמונה של התקדמות הצבא הסורי ולכן מטוסים עוברים מעל ריכוזי נ"מ שאינם יודעים עליהם ונפגעים מהם.[113] סגן יונתן לרנר נותן הסבר שמקובל על אנשי המודיעין האווירי: "למה זה קרה? כי הסא־6 היה חדש בשטח, כי שירותי המודיעין העמיתים לא התייחסו באופן מיוחד לניידות שלו, ועוד נתנו לו טווח של ארבעים קילומטרים במקום עשרים במציאות. כי המתכננים היו עסוקים בבעיות התעבורה של התקיפה

המסיבית. כי מצאנו את עצמנו במלחמה בהפתעה, ואת 'דוגמן' הפעילו 'תוך כדי תנועה'. כי המחקר במחמ"ן לא היה מודע לצורכי המערכת המבצעית וכן הלאה. בקיצור, לא היתה מודעות כוללת לסכנה שבדילוג הסוללות, ולכן לא היתה שום היערכות מיוחדת לקידום פני הרעה".[114] ההסכמה הכללית גורמת כנראה לכך שרוב המחקרים אינם בודקים גורמים דומיננטיים נוספים לכשל המודיעיני במבצע 'דוגמן'.

ענף חקר ביצועים מגיע למסקנה חדה וברורה: "הצלחה בהשמדת סוללות טילים היא פונקציה בלעדית כמעט של המודיעין על מיקום הסוללות. כל אימת שהמודיעין על מיקום הסוללות היה מדויק, הושמדו כל הסוללות שנתקפו".[115] *מסקנה זו מחייבת בדיקה חדשה של הכשל המודיעיני שגורם לכישלון האווירי החמור ביותר בשלושים השעות הראשונות במלחמה*, ובחיי חיל האוויר, כישלון שמקרין על מלחמת יום כיפור ועל הלוחמה האווירית. כאשר נדרשת מפקדת חיל האוויר – מחלקות מודיעין ומבצעים – לפעול כמתוכנן, אך בתנאי לחץ קשים, היא נכשלת. האיסוף והפענוח אינם עומדים במשימה. גורמים דומיננטיים נוספים טרם נחשפו, וטעמם יהיה מר כלענה.

ב־5 באוקטובר נערך צילום של הרמה הסורית ובו נחשף מלוא ההיערכות להתקפה של הצבא הסורי. חלק מהסוללות אינו מאותר, אם כי אפשר לאתר את רובן. בעוד המפענח עובד על הסרט מגיחת הצילום מכריז בני פלד על מצב כוננות ג', על אפשרות מלחמה מחר, ומכוון את חיל האוויר למהלך פתיחה של תקיפת מערך הטילים בגולן. בשעת צהריים זו ב־5 באוקטובר מתחילה תחרות לא מודעת בין מערך הטילים הסורי לבין מערך המודיעין האווירי. התחרות היא על שינוי מיקום הסוללות לעומת איתורן. זוהי תמונת הפתיחה לבחינת כישלון איתור סוללות הטילים עבור מבצע 'דוגמן'. נקודת המוצא היא ידע ומידע שנמצא בידי המפקדים, המתכננים ואנשי המקצוע בעת ההיא.

המפענחים של תצלומי האוויר ביחידת הפענוח של חיל האוויר נושאים 'בטן מלאה' על אותו אירוע. מספר המפענח סגן שמואל וימר: "בעקבות מכתב שכתבתי לוועדת אגרנט הטילה עלי הוועדה לעשות עבודה על התעצמות מערך תותחי הנ"מ. שנתיים אחר כך עשיתי ביוזמתי עבודה שבה בדקתי את ההיערכות והתנועה של סוללות הטילים בגולן לקראת המלחמה ובימים הראשונים שלה. בעבודה זו גיליתי את הממצאים הבאים: על אף

הענגות שהקשתה על המפענחים, סוללות סא־6 החלו לשנות את היערכותן לפני 5 באוקטובר והמשיכו לשנותה. אפשר היה לאתר את מיקומן החדש של שלוש־עשרה סוללות סא־6 מתוך החמש־עשרה שנמצאו בזירה. הצלחתי לאתר אותן לאחר המלחמה בתצ"אות שצולמו באותו יום, באותם אמצעי פענוח.

"השוני היחיד היה ברמת המומחיות וההתמחות של המפענחים. בתחילת המלחמה לא היינו מספיק מומחים בזיהוי סוללות סא־6. מרכז ניהול האש (מנ"א) והמכ"ם שעליו היו קשים לזיהוי. המרכיב הכי קל לזיהוי בסוללה היה המנוף להעמסה של טילים מנה שנייה שהיה צבוע לבן. חסרה לנו תשתית ידע על תורת הלחימה הסובייטית, הצמדת חטיבות סא־6 לתנועת הדיוויזיות המשוריינות, לחימה בחטיבות בנות חמש סוללות ולא סוללות בודדות, שילוב והצלבה עם מקורות מודיעין נוספים, כמו מודיעין פיקוד צפון ויחידה 848. חוסר בתשתית ידע אינו מאפשר חיפוש מהיר ויעיל של הסוללות. וחסר לנו ניסיון בפענוח וגילוי סוללות סא־6. אסור לשכוח שהסוללות הגיעו לזירת הגולן רק ב־1973 ונותרו לנו רק חודשים אחדים להתמחות. אפשר היה לאתר את הסוללות באמצעי הפענוח שהיו באותה תקופה, אך היינו זקוקים להתמחות גדולה יותר. רק לאחר המלחמה התפתח הפענוח בחיל האוויר והגיע לרמה מקצועית גבוהה ביותר. פענחנו את כל סוגי גיחות הצילום.

"עד לבוקר המלחמה לא היינו דרוכים ובכוננות גבוהה ללחימה. ההערכה של מחלקת מודיעין שלא צפויה מלחמה השפיעה גם עלינו. לא היינו מודעים לדחיפות ולחיוניות של פענוח הסרטים ואיתור סוללות הטילים. ב־6 באוקטובר פענחנו ביחידת הפענוח. אך למחרת, ביום ביצוע 'דוגמן', כבר היינו כולנו מפוזרים במרכזי הפענוח בבסיסים כדי לקצר את משך הפענוח של גיחות הצילום.

"לו היתה יחידת הפענוח מתמקדת בפענוח תוצאות הגיחה ב־5 באוקטובר, ניתן היה לאתר את רוב הסוללות על אף חוסר הניסיון שלנו. לו היינו ממשיכים בפענוח עד 7 באוקטובר, היו נותרות לנו השלמות של תזוזות אחרונות של הסוללות ואפשר היה להעביר לטייסות את האתרים של חלק הסוללות.

"דוגמה לחוסר המקצוענות נקרתה לי יום־יומיים אחרי המבצע: נתקלתי באחד מקציני המודיעין מכין דפי מטרה של הסוללות עבור הטייסים. זיהיתי

שהוא טועה, ואמרתי לו: 'אלו אוהלים ולא משגרים, זו אינה סוללת סא־6.' אך הוא המשיך בשלו. אפשר רק לשער מהי איכות דפי המטרה שקיבלו הטייסים".[116]

גיחות הצילום מעל לרמה הסורית ממלאות תפקיד חיוני וחסר תחליף. העובדות על מספרן הקטן של גיחות צילום בשתי החזיתות לפני המלחמה ומידת הצלחתן ידועות משכבר, אך משום מה, אין המחקרים בוחנים ומבקרים את הגורמים לכך. זו תופעה חסרת הסבר במיוחד כשיש לכך השפעה עצומה על הערכות המודיעין על המתקפה הצפויה ומהלכיה, ועל חוסר הידע המוחלט של חיל האוויר על היערכות סוללות הטילים ברמת הגולן כשהוא יוצא לתקיפתן.

מזג האוויר בשעות הבוקר בשתי החזיתות מפריע ולעתים מונע איתור של סוללות הטילים. בסתיו, בעונת המעבר בין קיץ לחורף, עננות בוקר היא חזון נפרץ, ואף על פי כן, חלק גדול מהצילומים נעשה בשעת בוקר. דחייה של מועד הגיחה בשעה או אפילו פחות עשויה היתה לשפר במידה משמעותית את איכות הצילום.

במצב הכוננות הגבוה בו נמצא חיל האוויר והחששות הגוברים בפיקוד צפון בשבוע האחרון לפני המלחמה, קשה להבין מדוע לא מתוכננות שתי גיחות צילום ביום, כדי לוודא פענוח מדויק של מערך הטילים ושל כוחות יבשה. כל מטוסי הצילום שמישים עד לאחרון שבהם.[117] גם מטוסי הצילום ללא טייס שמישים ומוכנים להפעלה. אפשר לבצע לפחות עשר גיחות צילום מדי יום, אך מבוצעות רק שלוש עד חמש גיחות בימים 5–7 באוקטובר.[118] אף על פי כן לא מתבצע מעקב יומי על היערכות מערך הטילים.

ראשי המודיעין האווירי אינם מקבלים את הערכת בני פלד, ומשוכנעים עד עמקי לבם שלא צפויה מלחמה.[119] ההערכה שלהם משפיעה לא רק על טייסות ויחידות התרעה. המודיעין האווירי אינו מעלה את כוננות מערך הפענוח למצב ג' כנדרש בהוראת מפקד חיל האוויר, ובהכרזת מצב כוננות ג' בצה"ל ובחיל האוויר. על אף הנחיית בני פלד כי יפתח את המלחמה מחר (6 באוקטובר) בתקיפת הטילים הסוריים, חלק מהמפענחים נמצא בבית ואין מיקוד בפענוח גיחת הצילום ב־5 באוקטובר, והפענוח אינו מגלה סוללות טילים רבות.[120] לא נדלק אור אדום כשהסוללות משנות את מיקומן. מחלקת מודיעין אינה 'מצייחת' – מציינת – את מערך הטילים הסורי בקדימות

ועדיפות ראשונות במעלה. מחלקת מבצעים, השותפה להערכה המחמירה של בני פלד, אמורה היתה לקבוע את צורכי המודיעין וצורכי גיחות צילום עבור המודיעין האווירי. זו תמונת המצב העדכנית בשעות אחרי הצהריים ב־5 באוקטובר אשר ממנה מתחילה החקירה.

נוכח הערכת המצב של בני פלד, הכוונה ל'דוגמן', רמת כוננות ג', ואי הצלחת הפענוח של גיחת הבוקר, יש צורך בצילום נוסף ב־5 באוקטובר אחרי הצהריים, אך הצילום אינו מבוצע. מדוע? האם אין דרישה של מחלקת מבצעים? האם אין מחלקת מודיעין מכירה בצורך החיוני? המפענחים של אמ"ן ושל פיקוד צפון אינם מוצאים חלק מדיוויזיות השריון, והם דורשים לצלם פעם נוספת.[121] בבוקר המלחמה ישנה ערנות רבה לצורך בצילום רמת הגולן. הבקשה היחידה שמבקש דדו מדיין בדיון בשעה 06:00 בבוקר (נוסף למכה מקדימה וגיוס גדול), היא אישור לגיחת צילום נמוכה, מתחת לעננים, ברמת הגולן:

> דדו: אני רוצה צילומים. בסוריה, עם מטוס לא מאויש יש 80 אחוז סיכוי שיחזור.
>
> דיין: אני מתנגד לעבור היום את הגבול. המצב יותר מדי רגיש.[122]

שתי גיחות צילום יוצאות לצפון עם בוקר, האחת היא גיחת קשת לצילום מרחוק של האזור מצפון רמת הגולן עד למבואות דמשק, שאמור לגלות את היערכות דיוויזיות השריון שנעלמות מעיני המודיעין עד עתה.[123] גיחה נוספת נועדת לכיסוי כל מערך הטילים ברמה הסורית, אך היא נכשלת לחלוטין, כיוון שרמת הגולן עדיין מכוסה בעננות בוקר. העננות ידועה, והיא הגורם לשינוי תוכנית המכה המקדימה לתקיפת הטילים. מחלקת מבצעים ממוקדת דווקא בזירת התעלה. צילום ראשון יוצא בבוקר ומבוצע בהצלחה.[124] המלחמה פורצת בעת ששלוש גיחות צילום בדרום נמצאות בעמדת המראה אך נעצרות עקב ההפתעה.[125] שום גיחה נוספת אינה מופעלת לצפון.[126] האם אין איש במפקדת חיל האוויר שייתן את דעתו בכאוס של תחילת המלחמה לצורך החיוני בצילום רמת הגולן? 6 באוקטובר חולף־עובר ללא מידע אופטי חדש. ערפל הקרב, פשוטו כמשמעו, מכסה את עיני המתכננים והשולטים במפקדת חיל האוויר. על אף העיוורון וחוסר ידע לא מתוכננת גיחת צילום לצפון מחר לפני הצהריים. העיניים נשואות הלילה

לדרום, לשם יכוון המאמץ העיקרי של חיל האוויר ב־7 באוקטובר. אולם לא רק חיל האוויר זקוק לצילום הרמה, גם המטה הכללי ופיקוד צפון זקוקים לתמונת מצב מלאה ועדכנית כאוויר לנשימה, לצורך הפניית כוחותיהם המעטים לבלימה בנקודות תורפה.

בבוקר 7 באוקטובר לא מצולמת רמת הגולן, בעוד שארבע גיחות צילום מכסות שתי וערב את זירת התעלה. מפות הטילים שמפיצה מחלקת מודיעין, אחת בבוקר ושנייה לאחר המבצע, הן שגוית לגמרי. כל האתרים המסומנים לטייסי התקיפה במבצע 'דוגמן' ובמפות אלו ריקים מסוללות.[127] רק לאחר מבצע 'דוגמן', בשעה 13:30, מצולמת הרמה ומתגלה חלק מהטעות באיתור סוללות הטילים. גם בפענוח זה יש עדיין טעות באיתור שני שלישים מהסוללות. רק שנתיים אחר כך, בפענוח חוזר, מאותרות שלוש־עשרה מתוך חמש־עשרה סוללות סא־6.[128] המרוץ בין תנועת הסוללות לאיתור המודיעיני מוכרע לדעת חיל האוויר ללא עוררין. אפילו רוב הסוללות הכבדות אינו נפגע.

תיאור זה מציף כמה שאלות שחובה למצוא להן מענה. מדוע אין התחשבות בעננות בוקר לשם דחיית גיחות הצילום לשעה 10:00 ואילך? מדוע הרמה הסורית אינה מצולמת פעמיים או שלוש פעמים ביום החל ב־5 באוקטובר, לפחות כמו זירת התעלה לאור הערכת המצב של בני פלד? מדוע מערך הטילים אינו מצולם ב־5 וב־6 באוקטובר אחרי הצהריים? מדוע ב־7 באוקטובר, בשעות הבוקר המוקדמות, כשמתחילים לדבר בתא רמשל"ט על 'דוגמן', לא דורשים ולא מתכננים צילום מקדים? ומדוע ברגע ההחלטה על מעבר ל'דוגמן' לא עולה הצורך בצילום מקדים?

צבר שאלות אלו אינו מופנה למודיעין בלבד. מחלקות מודיעין ומבצעים עובדות באופן צמוד על הגדרת צרכים מבצעיים ומודיעיניים, על תכנון גיחות צילום וביצוען. מאחר שגיחות הצילום ברמת הגולן ולאורך התעלה אינן חוצות קו גבול, הרי שבמלחמה אין צורך לבקש אישור ממפקד חיל האוויר. גם לאגף המודיעין יש תפקיד מרכזי בתהליך, אך באשר לסוללות הטילים נושא חיל האוויר במלוא הסמכות והאחריות.

הסבר נפוץ לחוסר ערנות של מחלקות מודיעין ומבצעים לאפשרות תזוזת הסוללות הוא כי הערכת המודיעין היא שסוללות סא־6 יפעלו מאתרים

קבועים.[129] הסבר שאין לזלזל בו. לעומת זאת, הדוקטרינה האווירית העדכנית קובעת שצוואר הבקבוק בתקיפת טילים הוא הקושי באיתור סוללות ניידות כאשר אלה יזוזו ממקומן[130] חיל האוויר לומד את לקחי מלחמת ההתשה, שבה מוכח הצורך בצילום מקדים לתקיפת טילים. אנשי מחלקת מבצעים הם בעלי ניסיון מבצעי רב־ערך בתקיפת טילים: סא"ל אביהו בן־נון, ראש ענף תקיפה, נפגע אישית ממארב טילי סא־3 ויוצא בעור שיניו מנחיתת ריסוק; רס"ן איתן בן־אליהו, ראש המדור שעוסק בלחימה בטילים, גם הוא מוביל בטייסת פנטום בתקיפת טילים במלחמת ההתשה וגם רס"ן גיורא אפשטיין, ראש מדור צילום, מצלם את מערכי הטילים באופן סדיר. ולבסוף, בפענוח הגיחה של 5 באוקטובר מתגלה תזוזה מסוימת של סוללות הטילים שאמורה להדליק אור אדום לסבירות גבוהה של תנועתן בימים הבאים.[131] על אף כל אלו, אין לחץ למלא את הפער בגיחות צילום.

אין אנו יודעים דבר על תנועת הסוללות עד ל־7 באוקטובר בבוקר, כאשר רפי הרלב מודיע שרובן שינו את מיקומן. אם כך, מדוע אין איש בתא רמשל"ט, במחלקת מבצעים ובמחלקת מודיעין שדורש לצלם לפני המבצע, להמתין לפענוח הסרט ולצאת למבצע רק לאחר איתור הסוללות? לוח הזמנים של מבצעי תקיפה דורש צילום של מערך הטילים כארבע שעות לפני תקיפתו, לכן מפתיעה ביותר ההתעלמות מהצורך בצילום מקדים. המועד המוקדם ביותר שבו אפשר לצלם בביטחון יחסי שמזג האוויר לא יפריע הוא 10:00. לפיכך המועד המוקדם ביותר לתקיפה הוא 14:00. למותר להזכיר את השיחה בין דדו לבני פלד בה מעניק הרמטכ"ל את הזמן הדרוש לחיל האוויר.

♦

הוראה להפגיז את הסוללות חותמת את הכישלון. מדוע משנות הסוללות את מיקומן? לפי הערכות שתוארו קודם, תזוזת הסוללות באה יחד עם התקדמות הכוחות הסוריים מערבה, אולם כאן מתגלה סיפור שעשוי להסביר מדוע כמעט כל הסוללות הניידות והכבדות (פרט לשתיים שנפגעו) זזות ממקומן לפני המבצע.

המחקרים והבדיקות בחיל האוויר של מבצע 'דוגמן' עוסקים אך ורק בסוללות סא־6, ואינם נותנים את דעתם מדוע לא נפגעות רוב הסוללות

הקבועות ומוצבי הפיקוד החטיבתיים שנתקפו. משום מה, מחקרים אלו לא בחנו את האירוע והמקורות הנחשפים כאן. במחקר המוסמך ביותר של חיל האוויר על מבצע 'דוגמן' נכתב: "מפקד חיל האוויר קבע שאחת הסיבות המרכזיות שהביאו לכישלון מבצע 'דוגמן' היתה העובדה שמערך הסוללות הנייד שינה את היערכותו מהבוקר עד ל־11:30",[132] אך אינו מנסה לברר מדוע בני פלד עומד על לוח זמנים זה.

בני פלד טוען שהסוללות זזו בין עלות השחר לתקיפה. המחקרים של חיל האוויר אינם מנסים לברר על סמך מה הוא קובע זאת. מעקב צמוד אחר האירועים חושף אפשרות עגומה וריאלית – בשעה 06:10 יוזם בני פלד בתא רמשל"ט, הפניית סוללות תותחים להפגזת אתרי סוללות טילים בחזית:

> בני פלד: תכף נפסיק את התקיפות [מחשש היפגעות מטוסים]... פיקוד צפון הולכים לירות ארטילריה.
> קצין שליטה אווירית ליחידת הבקרה הצפונית: תבדוק עם החפ"ק מתי הם הולכים לפתוח בארטילריה. באיזה אזור, כדי שלא נתקוף שם באותו זמן.
> בני פלד: שירביצו על הסא־6 בנקודות הציון שלהן. רפי, אתה יכול להעביר לחפ"ק את נקודות הציון של הסוללות ברמה?
> ראש מחלקת מודיעין: אנחנו מתקשרים עם פיקוד צפון. אנחנו ניתן להם מה שיש לנו. נקודות הציון של סא־6, ניתן מה שיש, אין לנו הרבה. הסוללות הקבועות – אין בעיות, משום שהן מסומנות אצלם על המפות. הבעיות הן עם אלה שזזו.[133]

אלת הגורל חסרת רחמים היא. על אף אי סדר ומחסור בארטילריה, ממשיך סא"ל אברהם בר־דוד, מפקד הארטילריה (חת"מ) בפיקוד צפון, את הסיפור העגום: "מהשעות הראשונות של המלחמה הבין אלוף מוטי הוד [האחראי להשתתפות חיל האוויר במלחמה בצפון] שהגוף היחיד שיודע משהו על מטרות אויב הוא התותחנים, לכן דרש שנעבוד ביחד. הוא ביקש שקצין האג"מ שלי ישב כל הזמן עם החפ"ק האווירי וכך היה. בבוקר ה־7 באוקטובר עשינו תיאומים עם חיל האוויר, היכן אנחנו מפגיזים לפי הנוהל המקובל כדי שלא ייפגעו מטוסים.

"קיבלנו הוראה להפגיז אתרי סוללות טילים לפי נקודות ציון שהעביר

לנו חיל האוויר. הוסבר לנו שיש לבצע זאת לקראת תקיפות של חיל האוויר. קיבלנו הוראה לבצע את המשימה בתוך רבע שעה, כלומר דחוף ביותר. החלטתי להפנות לביצוע המשימה את כל סוללות התותחים שהיו ברשותי. קוד 'מלכוד' שהיה בשימוש באותם ימים היה מסורבל מאוד ולא הייתי מסוגל להעביר את הפקודות ופרטי הביצוע בזמן הקצר שנותר לי. עלה במוחי רעיון לא שגרתי. אני מדבר רומנית שוטפת. שיגרתי שאלה לכל הסוללות האם ישנו דובר רומנית והסתבר שבכל סוללה יש לפחות רומני אחד. ממש חיל פרטי של יוצאי רומניה.

"העברתי את פקודת האש בשפה הרומנית, קוד שהסורים לא יכלו לפצח בדקות הספורות שנותרו להם. חקה [אלוף חופי] חשב שירדתי מהפסים. סימנתי לו שמיד אסביר והמשכתי ברומנית שוטפת. הפקודה בוצע במלואה. הנחתנו אש תופת על אתרי סוללות הטילים, אך לא ידענו מה התוצאות. אני מניח שהסורים היו נבונים דיים לנוע מהאתרים המופגזים ולהיערך באתרים חדשים".[134] אכן, אין גבול ללעג הגורל.

רק חודש קודם לכן דורש בני פלד מכוחות היבשה "להימנע מפתיחת אש ארטילרית כדי שהסורים לא יזיזו את הטילים".[135] ההפגזה מכוונת אל אתרים ידועים גם אם אינה פוגעת בסוללות, היא מזהירה את מפקדי המערך הסורי על הצפוי להן אם יישארו במקומן. ההפגזה מתרחשת זמן קצר לאחר שיגור התלמים שמעיר את המערך לשיגור עשרות טילים. קשר הזמנים עשוי לחזק את חשש מפקדי סוללות הטילים שמיקומן התגלה ועליהם להסתלק במהירות האפשרית. בעקבות ההפגזה הארטילרית שיוזם בני פלד נקל להבין כיצד הוא מגיע למסקנה שהסוללות זזות בבוקר 7 באוקטובר.[136]

בהוראה להפגיז את הסוללות קובע כנראה בני פלד סופית שסוללות הטילים שטרם זזו, בעיקר סוללות כבדות מסוגי סא־2, סא־3, יברחו ממקומן, לפחות מרכז ניהול האש שלהן. זאת הסיבה שהתוקפים אינם מוצאים אותן באתריהן. ההוראה ניתנת לאחר שהאפשרות לעבור ל'דוגמן' עולה בשיחות בין בני פלד לדדו ולגיורא פורמן. לסוללות נותרות כחמש שעות עד לתקיפתן. פרק זמן מספיק כדי לשנות את עמדותיהן. רק בשעה 13:30, שעתיים לאחר מבצע 'דוגמן', מצלם חיל האוויר את רמת הגולן. האם אפשר להתפלא שטייסי חיל האוויר תוקפים אתרים ריקים של סוללות טילים כבדות? שאלה זו איננה נשאלת עד היום.

מומחי מודיעין נוטים להתייחס לשאלה כמה זמן נדרש לסוללה כבדה

מתחילת עזיבת אתר אחד ועד להיותה מוכנה לפעולה באתר חדש. התשובה לשאלה זו היא – שעות רבות. אולם השאלה העומדת לבחינה היא אחרת: האם מסוגלות סוללות כבדות לברוח ממקומן בתוך חמש שעות? סא"ל גדעון חושן, ראש ענף חקר ביצועים ולימים ראש מחלקת מחקר בלהק מודיעין, קובע שסוללה כבדה מסוגלת להרחיק את מרכז ניהול האש, המכ"ם ומרכיבים חיוניים אחרים בתוך שעה־שעתיים לכל היותר. המרכיבים שנשארים בסוללה, כולל המשגרים ומבנה הבטון שאמור לאכלס את מרכז ניהול האש, מטעים את הטייסים לחשוב שהם פוגעים בסוללות חיות.[137]

♦

כאשר בוחנים את כל ההחלטות שנקבעות בצומת ההחלטה בבוקר 7 באוקטובר, ההחלטה החשובה והמכרעת היא ההחלטה שלא נקבעה, שלא נידונה, שלא הועלתה בשום פורום: החלטה לדחות את המבצע עד לאחר צילום מערך הטילים, איתור הסוללות והעברת האתרים לטייסים. לשם כך נדרשת דחייה של כשעתיים וחצי. אי אפשר להימלט מבירור סוגיית האחריות להזנחת צילום של הרמה הסורית בבוקר 7 באוקטובר, לפני מבצע תקיפת הטילים, כאשר ידוע שרוב הסוללות זזו ממקומן והסוללות שנשארו הופגזו וודאי עזבו בבהילות את אתריהן. הצילום אינו עולה לדיון ברמת ראשי מחלקות מבצעים ומודיעין. אי לכך לא עולה שום בקשה או המלצה לבני פלד לדחות את המבצע.

מחלקת מבצעים ומחלקת מודיעין מאוישות בקציני מעטים אך מהטובים ביותר, מהעלית של חיל האוויר. מקצוענים, מצליחנים, עצמאיים, יצירתיים, בעלי ניסיון מבצעי וחרוצים. כמה מהם הגיעו בשנים הבאות לפיקוד על חיל האוויר, לפיקוד על בסיסים ולהקים מרכזיים במטה, אולם בשעת מבחן זו, כשהמטוטלת נעה מהצלחה למפלה, אין מי שיעצור את מהלכה, אם כי "ההצלחה בהשמדת סוללות טילים היא פונקציה בלעדית כמעט של המודיעין על מיקום הסוללות. כל אימת שהמודיעין על מיקום הסוללות היה מדויק, הושמדו כל הסוללות שנתקפו".[138]

קציני התכנון והמודיעין מקבלים הוראה והולכים לתכנן את המבצע על פי לוח הזמנים וההנחיות של תא רמשל"ט, ואיש מהם אינו מעלה את הצורך לדחות את המבצע עד שיבוצע צילום מקדים. מכה על חטא ראש

מחלקת מבצעים אל"מ גיורא פורמן: "בשיחה עם בני לביני, מוקדם בבוקר [05:20 בערך] על האפשרות לעבור ל'דוגמן', לא עלה בדעתי הצורך בצילום מקדים. נושא צילום מקדים לא עלה לדיון על אף השיחות בתא רמשל"ט שבהן אומר רפי הרלב לבני שרוב הסוללות זזו, ועל אף ההוראה להפגיז את האתרים הידועים. לאחר ההחלטה לעבור ל'דוגמן' לא נערך דיון או הערכת מצב זריזה במחלקת מבצעים. נתתי הוראה לתכנן ולהוריד פקודת 'דוגמן', והתכנון הוצג לי רק לאחר השלמתו. המתכננים לא חזרו עם דרישה לצלם לפני המבצע. הלקח ממלחמת ההתשה ומכל הדיונים ומהידע בעל־פה שצריך לצלם לפני מבצע – לא עלה בעת המעבר ל'דוגמן'".[139]

אביהו בן־נון, ראש ענף תקיפה, שמנהל בכישרון את התכנון המבצעי במלחמה, זוכר: "העמדנו בכוננות מטוס צילום שימריא כאשר תתפזר הענענות. אך מזג האוויר לא השתפר עד שהיה כבר מאוחר מדי".[140] אולם סגן יוסף בולס, קצין במדור צילום, היחיד שמתכנן גיחות צילום למרות ניסיונו המועט, אינו זוכר שום לחץ מהממונים עליו לצלם בדחיפות את מערך הטילים הסורי.[141] אין איש שייצא חוצץ וימליץ לבני פלד לדחות את תקיפת הטילים ולנצל את הזמן לבלימת הצבא הסורי.

ראש מחלקת מבצעים, אל"מ גיורא פורמן, נוטל חלק מהאחריות: "דדו מאוד העריך את בני פלד ולו בני היה מבקש זמן נוסף לביצוע 'דוגמן' – היה מקבל אותו. לי ברור שהאחריות נופלת על מחלקות מבצעים ומודיעין. כרמ"ח מבצעים אני שותף לאחריות לכך שלא נדרש צילום לפני תקיפה. גם ראש מחלקת מודיעין, בעל ניסיון מבצעי גדול, שותף לאחריות. לו היינו יודעים היכן הסוללות ופוגעים ברובן, היתה זו הצלחה גדולה, בעלת משמעות שאין למדוד אותה לתוצאות אותו יום, למורל חיל האוויר, לאמון במפקדת חיל האוויר ולהמשך המלחמה".[142] למותר הוא להוסיף על דברים אלו.

"אמרתי להם להפסיק את 'תגר'"[143]

אחת התעלומות היא מי קובע את ההחלטות שמהוות נקודת שבר במיצוי הפוטנציאל העצום של חיל האוויר במלחמה הארורה הזאת. יש לפענח את תהליך קביעת ההחלטות בעלות משמעות אסטרטגית שאין לשערה, נגד ההיגיון המבצעי, נגד עקרונות המלחמה, ונגד מהלך ההתאוששות של חיל האוויר מאי הסדר של יום אתמול. ההחלטה לעבור מהדרום לצפון מורכבת

משתי החלטות שונות: החלטה על הפסקת מטס ההכנה ל'תגר', והחלטה להוציא את 'דוגמן' לפועל באופן חפוז ללא מודיעין חיוני להצלחתו.

סוגיית הזמן היא דומיננטית. אמנם המצב בחזית רמת הגולן קריטי, אך חיל האוויר ממלא תפקיד מרכזי בבלימה על אף הטילים ויכול להמשיך בכך. לעומת זאת, נשכח שלב ראשון וחיוני למבצע והוא צילום ואיתור הסוללות. הדוקטרינה חוזרת ומדגישה נקודת תורפה זו. פקודת 'דוגמן' כוללת צילום מקדים. לאחר שראש מחלקת מודיעין מדווח שרוב הסוללות זזו ממקומן, צילום מוקדם נעשה חיוני למבצע. מטוסי צילום מיועדים לצלם בערך ב־10:00 בבוקר, כך שהמועד הריאלי למבצע מוצלח הוא בסביבת 14:00, שעה אחת בלבד לאחר המועד הראשון שמציין בני פלד לדדו בשיחתם, אך אינו עומד עליו. בשעת ההחלטה לא דדו ולא בני פלד ערים לכך, ואין מי שיאיר את עיניהם.

בתא רמשל"ט מוכן דדו להעניק לחיל האוויר את הזמן הדרוש לו, אך בני פלד דורש מעט מדי, ואחר כך מקדים את שעת התקיפה ל־11:30.[144] החלטה זו מוטלת כולה על כתפיו. אין ולו אחד לחלוק עמו את האחריות להחלטה הקריטית ביותר במסגרת המעבר מדרום לצפון, ההחלטה לתקוף ללא מידע על מיקום הטילים, החלטה שקובעת את כישלונו הצפוי מראש של מבצע 'דוגמן'.

ההחלטה על ביצוע חפוז מונעת מהטייסות לחמש את כל המטוסים הנדרשים אינה מאפשרת התכוננות מדוקדקת של הטייסים, ולימוד המטרות והנתיבים.[145] בטייסת 'הפטישים' מטוסים נשארים על הקרקע כיוון שהטכנאים אינם מספיקים לחמשם, טייסים רצים למטוסים בלי שיספיקו ללמוד את הנתיבים ואת המטרות. אמצעי הטעיה – התלמים, שאמורים 'לשאוב' טילים, ארוזים ונוסעים דרומה, כי בלחץ הזמן אין לאיש במחלקת מבצעים ראש פנוי להיזכר בהם ולהפעיל אותם. מעל כל אלה, אין זמן לצילום עדכני. כל המטרות שגויות. טענות אלו אינן צצות ועולות לאחר מעשה. הצעה שקטה לדחות מעט את המבצע כדי לאפשר התכוננות טובה נענית בשלילה[146] אף שתמונת המצב מחייבת לדחות את המבצע, לצלם, לפענח, לאתר את מיקום הסוללות הסוריות, ולצאת למבצע 'דוגמן' אחרי הצהריים, כאשר השמש במערב ומסנוורת את עיני תותחני הנ"מ הסוריים.

האם תהליך הערכת מצב וקביעת החלטות עשוי למנוע את ההחלטה השגויה? האם יש מספיק זמן לשם כך? שאלות אלו ורבות אחרות עדיין מנסרות בחללו של חדר הדיונים הריק, שאמור לאכלס את אותה הערכת מצב וירטואלית שלא תתקיים לעולם. בדיון קצר אמור היה אחד מבכירי המבצעים או המודיעין להביא בחשבון קטע מכריע בדוקטרינה האווירית שנכתבת רק לפני חמישה שבועות: "הימצאות סוללות סא־6 במערכי החזית של סוריה ומצרים משפיעה בצורה משמעותית על ההסתכנות שלנו בתקיפתן. אם יתפעלו המצרים והסורים את הסוללות כניידות, תהיה לנו בעיה לאתר אותן ולתקוף אותן. אין לנו עדיין פתרון לבעיה הזאת. יש לעשות מאמצים מיוחדים לאיתור מדויק של סוללות אלו לקראת התקיפה".[147] קצין מודיעין אמור להוסיף להערכת המצב תזכורת שאנו יודעים שהסוללות זזו אך איננו יודעים לאן, ויזכיר כי הארטילריה של פיקוד צפון הפגיזה זה עתה את הסוללות שמיקומן ידוע, וכנראה גם הן יזזו ממקומן.

איש מחלקת מבצעים ידרוש גיחת צילום לפני המבצע. קצין מטאורולוגיה יודיע שמזג אוויר טוב לצילום צפוי החל בשעה 10:00. קצין מדור במחלקת מבצעים יעדכן שפרק הזמן המינימלי מצילום לתקיפה הוא ארבע שעות. המסקנה הצפויה בהערכת מצב קצרה תהיה שהמועד המוקדם ביותר לביצוע 'דוגמן' הוא 14:00.

הערכת מצב כזו הייתה ממליצה על דחייה ביציאה למבצע, דחייה שעשויה להבדיל בין כישלון לניצחון. יש מספיק זמן לתהליך קביעת החלטות, שכן מהשיחה הראשונה בין דדו לבני פלד בשעה 05:30, שבה עולה האפשרות לעבור ל'דוגמן', לבין קביעת ההחלטה בשעה 06:45, יכול בני פלד לדרוש הערכת מצב סדורה של מחלקות מבצעים ומודיעין. אפשר לקום ולטעון שהחיפזון בהפעלת המבצע נובע מהמצב החמור ברמת הגולן. אולם עובדה היא כי בין השעות 10:00 ל־14:00 יוצאות רק ארבע גיחות סיוע אווירי לרמה עקב תקיפת הטילים.[148] דחיית המבצע היתה מאפשרת להמשיך בסיוע אווירי במשך שעתיים וחצי נוספות שבהן דרום הרמה כמעט ריק מכוחות צה"ל.

היעדר תהליך קביעת החלטות לפני החלטת בני פלד על מועד המבצע, ללא חשיבה על משמעותה, גורם לכך שלאחר ההחלטה עוברים לתכנון פרטני ללא מודעות לכתובת על הקיר, לכישלון התקיפה ללא צילום. זוהי תוצאה של קביעת החלטות ללא תהליך הערכת מצב בצומת החלטות מכריע בשעה 06:45 בבוקר.

להחלטות אסטרטגיות יש בדרך כלל רקע שמוביל אליהן ומסביר אותן. סיפורה של ההחלטה לעבור מדרום לצפון מתחיל בערב ה־6 באוקטובר. כבר ימים רבים שבני פלד ממוקד בזירה הסורית. בתדריך ב־5 באוקטובר הוא קובע כי מחר מלחמה וכי מצפון תיפתח הרעה. כך בתשובה מהירה לשאלת דדו בבוקר 6 באוקטובר כיצד לפתוח במלחמה. בדיון אצל הרמטכ"ל, בהשתתפות שר הביטחון אתמול, ב־6 באוקטובר, בשעה 17:00, דורש בני פלד להפנות את חיל האוויר מחר בבוקר לזירה הסורית. סוריה היא האיום החמור יותר, ואותה יש לתקוף, הוא אומר. דיין ודדו חושבים שצריך להפנות את הכוח האווירי דרומה.[149] פלד מציית להוראות אך נשאר משוכנע בדעתו. על רקע זה אפשר להבין מדוע הוא נענה במהירות להוראת המעבר לצפון.

לכישלון בתקיפת הטילים יש אפקט חזק על המשך הלחימה. הוא גורם לאובדן המוכנות והנכונות של מפקדת חיל האוויר לצאת למבצע כולל נוסף להשמדת מערכי הטילים במצרים ובסוריה. במשך המלחמה לא יבוצע שום מבצע מקיף וכולל לתקיפת מערכי הטילים.[150] לאחר 18 באוקטובר מתחדשים מבצעים חלקיים שתוצאותיהם משתפרות ממבצע למבצע. סא"ל עמוס עמיר אינו מפריד בין ההחלטות השונות. לדעתו, צומת החלטה זה הוא "האירוע המזיק ביותר והמכריע ביותר במלחמה. זו ההחלטה הגרועה והאומללה ביותר שמתקבלת בדרג הצבאי. לא גולדה וסירובה לבצע מכה מקדימה, לא ההפתעה של תחילת המלחמה, רק ההחלטה הזאת. ולא היה איש, ולא היה כוח במפקדה שיגיד למפקד חיל האוויר: 'אתה עושה שגיאה קטסטרופלית, תרד מזה.'"[151]

לאחר המלחמה זוקף דדו את ההחלטה 'לזכותו' ומתגאה בה בלשונו שלו: "בראייה לאחור היתה החלטתי נכונה. כי רמת הגולן היתה במצב קריטי, והפניית חיל האוויר לשם תרמה לכך שלא איבדנו את רמת הגולן".[152]

אך הכישלון ותחושת האחריות מכים בהלם מנטלי ותודעתי את מפקדת חיל האוויר. חמש דקות בתא רמשל"ט חורצות את גורל 'היום של חיל האוויר' כפי שאומר דדו בקול מלא ביטחון לפני שעה ומחצה.[153] חמש דקות שהופכות אותו מיום חג ליום חגא, הרבה יותר מכך, חמש דקות שמשפיעות באופן מכריע על התפקוד, התועלת והיעילות של חיל האוויר ביום זה, בימים שאחריו, ובמלחמה כולה.

ההחלטה לעבור מדרום לצפון היא החלטה של הרמטכ"ל,[154] גנרל יבשתי שאינו מבין בדקויות של הפעלת כוח אווירי, יתרונותיו וחסרונותיו. עם זאת,

בני פלד כמעט אינו מעלה השגות, אינו נאבק, ואפילו תומך ברמטכ"ל. דדו, בלי שיבין את התוצאות המרות של החלטתו, בלי שיידע כי יבוא יום ותיבחן שאלת האחריות, כמעט מתגאה, ונוטל אחריות אישית מלאה. בחוזרו לבור המטכ"לי מיד לאחר קביעת ההחלטה הוא מודיע לפורום המבצעי: "קודם כל חיל האוויר. **אני שיניתי עכשיו. אמרתי להם להפסיק לעשות את 'תגר' בכלל.** מטס נגד תותחי נ"מ ושדות התעופה – כן. על זה אנחנו הולכים, ועשו עכשיו שמונה שדות תעופה במצרים. במקום 'תגר' אנו עושים שני דברים: 'דוגמן', שזה הטילים הסוריים, ואחרי זה סיוע אוויר יותר חופשי ויותר מסיבי בצפון. אז הבעיה אם החבר'ה בצפון יחזיקו מעמד עד הצהריים".[155] האם תחזיק מים החלטתו לתת סיוע אווירי מסיבי לאחר 'דוגמן'?

לסיום: אי אפשר לתלות את ההחלטות בהפתעה הגדולה מאתמול באכיפה של היריב, בתנאים אובייקטיביים, בחוסר במידע או בגורם אחר מחוץ לחיל האוויר, אלא בהיעדר מוחלט של תהליכי קביעת החלטות. ההחלטה על מועד הביצוע של פקודת 'דוגמן' ללא צילום מקדים היא ההחלטה המשמעותית. בני פלד הוא שמחליט להקדים ככל האפשר את מועד המבצע באופן אינטואיטיבי, ללא תהליך קביעת החלטות. קביעת שעת ה־'ש' לביצוע 'דוגמן' ב־11:30, שעה בלתי אפשרית לביצוע פקודת מבצע כה מורכבת, היא הגורמת לכישלון 'דוגמן' ולהשלכותיו. החלטה זו כולה בסמכות ובאחריות של מפקד חיל האוויר. בני פלד קובע אותה ללא התייעצות, ללא בדיקת משמעויות, סיכונים וסיכויים, ללא בחינת חלופות. אך הפעם הוא אינו בודד, סוגיית הצילום המקדים היא סוגיה מקצועית של דרגי התכנון והמודיעין, וסוגיה זו, לפי מיטב המידע שנאסף, אינה עולה על השולחן ואינה מגיעה לתשומת לבו של בני פלד.

פרק 16: "גורלה של מדינת ישראל מותנה בחיל האוויר"[156]

אסור שיגיע מצב שבו יקרה משהו למדינת ישראל וחיל האוויר לא עשה עד טיפת דמו האחרונה.

בני פלד[157]

כשמפציע שחר ה־7 באוקטובר, עוד לפני ההחלטה להסיט את חיל האוויר לצפון, מעריך אלוף פיקוד דרום שיש החמרה במצב בחזית התעלה. אוגדת סיני נשחקת במשך הלילה ותמשיך לאבד אנשים וטנקים בבוקר. אוגדת סיני שוב אינה שחקן משמעותי לאורך התעלה, אם כי יחידות קטנות נלחמות באומץ רב. אוגדות המילואים עדיין רחוקות ויגיעו לקו המִצרים רק אחרי הצהריים, ובפועל לא ייטלו חלק בקרב הבלימה. כאשר יעבור חיל האוויר לדרום יהיה עליו לבלום כמעט לבדו.

כבר בשעה 06:15 משוחח מפקד חפ"ק חיל האוויר בדרום, תא"ל שפר, עם בני פלד ורפי הרלב ומבקש סיוע דחוף. מוסבר לו כי בזמן תקיפת תותחי הנ"מ בזירת התעלה ושדות תעופה אי אפשר לסייע ומובטח לו שיקבל מטוסים בעוד שעה, מיד בתום המטס. התיאום בין אלוף הפיקוד וחפ"ק חיל האוויר הוא טוב, לפחות מבחינת תזמון הדרישות לסיוע, שכן גם אלוף הפיקוד דורש סיוע אווירי מסגן הרמטכ"ל באותו זמן. אלוף גונן פונה גם לרמטכ"ל אישית בבקשת סיוע בשעה 07:15, אך לרוע מזלו, הפנייה מגיעה לאחר שדדו מחליט לעבור לצפון. לכן הוא נענה בתשובה שלילית ומקבל הוראה לבנות קו שני למקרה של התמוטטות מוחלטת.[158] המצב בצפון נראה לדדו עד כדי כך קריטי, שהוא מעדיף לסגת בדרום כדי להציל את הצפון.

צומת החלטה 10. 11:30: "חורבן הבית" – חזרה לדרום

הדרום יתמוטט אם לא נוציא מיד מטוסים לשם.

הרמטכ"ל[159]

בני, אם אתה לא נכנס לגזרה, לנו אין עם מה לבלום. המצב חמור ביותר. צריך את האווירייה כולה, ומהר.

אלוף גונן (גודודיש)[160]

להכניס את המטוסים לתקיפה, עם הנ"מ, עם הטילים, אפילו כשיש מיגים, עם הכל.

בני פלד[161]

הלחץ של פיקוד דרום על חיל האוויר מתחדש בשעה 08:00, לאחר הסטת מרכז הכובד שלו לצפון. אלוף פיקוד הדרום קורא לעזרה פעם אחרי פעם.[162] בני פלד מורה בתקיפות "להתחיל להעביד את העודפים לסיני". אולם העודפים כרגע דלים למדי, וכוחות היבשה אינם יודעים לספק מטרות למטוסים התוקפים. תחושת המצב החמור בדרום מרחפת באוויר הרחוס של תא רמשל"ט עד כדי נקיטת צעדים יוצאי דופן. כדי לסייע לאלוף גונן, מופנים מטוסי יירוט לצלוף על כוחות יבשה באזור התעלה,[163] אך אין בכך כדי למלא את מקומם של מאתיים הטנקים מאוגדת סיני שיוצאים מכלל שימוש במשך הלילה, ועשרות נוספות שמושמדים במשך היום.

מה יודעים המחליטים לקראת צומת החלטות בשעה 11:30? הם שומעים את זעקות השבר מדרום ואת אלוף גונן שמדווח על טנקים מצריים שלא היו ולא נבראו במעברי המיתלה והג'ידי.[164] דיווחי גונן נעים מקיצוניות לקיצוניות במשך הלילה והבוקר, וכך ימשיך גם בשעות הצהריים. תמונת המצב היבשתית בתעלה מגיעה לדרגי ישירות מאלוף גונן, ללא המסננת של בדיקה והערכה של קציני המטה המבצעי בפיקוד דרום ובמטה הכללי. המצרים מתקדמים לאיטם בכיבוש השטח שהם קובעים לעצמם. בדרום, צבא מצרים מנסה להתקדם לכיוון אבו־רודס, מחוץ למטריית הטילים, ונבלם בהצלחה על ידי טייסת העקרב עם מטוסי סער.[165]

לאוגדת סיני נותרים עשרות טנקים בלבד. אוגדתו של ברן מתקבצת בגזרה הצפונית ואוגדתו של שרון בגזרת טסה. קו הגנה שני מתחזק והולך. הסכנה כביכול למפקדות ולרפידים פוחתת. יש פער ניכר בין חוסר היציבות של תיאורי אלוף גונן לבין המידע הנצבר במערכת. זוהי תמונת המצב שניצבת

בפני הרמטכ"ל בצומת החלטה זה בשעה 11:30, ועליה מתבססת החלטתו הבאה.

מאידך, התוכנית המוגבלת של מצרים לכבוש בין שבעה לעשרה קילומטרים בלבד עדיין אינה ידועה לרמטכ"ל, לאלוף פיקוד דרום ולמפקד חיל האוויר. מספר החיילים המצרים שחוצים את התעלה אמנם גדול, אך התוכנית המבצעית המצרית מוגבלת ואין בה איום אסטרטגי על מדינת ישראל ועל צה"ל. אם רק ינהג בתבונה – מצרך נדיר בבוקר זה – ולא ישחק את כוחותיו.

מקובל בין החוקרים שהטלטלה מצפון לדרום מתחילה לאחר ביצוע 'דוגמן', אך המטוטלת, כרגיל ביום זה, נעה בכיוון זה מוקדם הרבה יותר: השעה 9:40 בבוקר. חיל האוויר כולו דוחש ככוורת דבורים. בסיסים, טייסות, יחידות בקרה, יחידות סיוע ולוגיסטיקה, כולם עובדים במהירות וביעילות, להכין את תקיפת הטילים בצפון. כל דירי המטוסים כמרקחה. המטוסים ניצבים במרכז הבמה וסביבם עגלות פצצות, מכליות דלק, טילים ומכשירי בדיקה. ביניהם עובדים בחריצות טכנאים מכל המקצועות. על המהומה מנצח הבור של חיל האוויר ובמרכזו אי של שקט – תא רמשל"ט. והנה, לפתע נפתחת דלת התא והרמטכ"ל נכנס בבהילות רבה, מלא דאגה לגורל הדרום, ובתחושה שרק חיל האוויר יכול לבלום ולהציל מחדירה לעומק סיני, הוא קורא לחלל התא:

דדו: פרצו לנו שלוש פרצות גדולות בדרום וצריך לעלות עליהם, על הגשרים שלהם. בעיקר לכיוון של הפריצה בדרום. לשם דחוף לשלוח.

בני פלד [נענה לו מידית]: עכשיו רק לדרום, כל המבנים כולל טייסת אבירי הצפון [שמוקצית מהבוקר לחופי ואנשיו שמנסים לעמוד בפרץ].

דדו: את שלוש הפריצות צריך לבלום כי אחרת אנחנו לא נעצור אותם.

בני פלד: מידי. עכשיו הולכים כבר שני מבנים. הם כבר בהמראה, ואחר כך מתחילים לתגבר כמו בצפון.

דדו: בצפון תדעו לכם שעזרתם מאוד. מצבנו השתנה לחלוטין בצפון.

הסיוע לדרום, לא על חשבון 'דוגמן', בסדר. אז **תעבירו את כל הסיוע מהרמה לדרום**.[166]

דברי הרמטכ"ל שחזית הדרום על סף משבר מצביעים על חרדה ותגובה אינסטינקטיבית. הרי לפי הוראתו הקודמת מעביר חיל האוויר את מלוא כובד משקלו לצפון. דדו משנה את הוראותיו ומורה להעביר את כל הסיוע מהצפון לדרום, פרט למבצע 'דוגמן' שעדיין רחוק כשעתיים מביצוע.[167] כאן נעמד על רגליו האחוריות אל"מ הרלב, ראש מחלקת מודיעין, שברגע זה ממלא את תפקיד ראש מוצב השליטה של חיל האוויר, בשל היעדרות קצרה של בני פלד. "לא להפסיק לגמרי בצפון, כיוון שאחרת המצב יתדרדר. לא נספיק לגמור את הדרום, וכבר תהיה פאניקה בצפון".[168]

אל"מ רפי הרלב, תבונה ובאומץ אינו שואל, אינו מבקש רשות מהרמטכ"ל, אלא מורה להמשיך לשלוח סיוע גם לרמת הגולן. הוא לומד את לקחי הבוקר המוקדם ואת חוסר התועלת בקפיצה מזירה לזירה. הרלב קובע מדיניות שמרגע זה ואילך תנחה את הפעלת הכוח האווירי במשך כל היום. שניהם, דדו והרלב, עשויים להרהר בלבם אם ההחלטה הקודמת לעזוב את הדרום היתה מוצדקת לאור המצב החדש זמן כה קצר לאחריה. עם זאת מכוון הרמשל"ט מטוסים שנמצאים בפטרול אל ציר הג'ידי כדי לצלוף על טורי הרכב המצרי.[169] לא נותר אלא לקוות שהמטוסים, שאין להם פצצות, אינם צולפים ואינם פוגעים בכוחותינו שנמצאים שם. דבר אחד בטוח – טנקים מצריים לא נמצאים שם.

ברגע חירום זה, כשנדמה לרמטכ"ל שחזית הדרום מתפוררת, מכסה אל"מ שמואל שפר (שטופר) את כל ההשקעות בבניין חפ"ק חיל האוויר בדרום. שפר הוא אדם שמדבר מעט ובשקט. רגוע מאוד. לא מזמן השתחרר מחיל האוויר. תפקידיו האחרונים הם מפקד בסיס תל־נוף, הגדול בבסיסי החיל, וראש מחלקת מודיעין אוויר. פלד מעריך אותו כראוי לו, ובוחר בו לתפקיד האחראי לשילוב עם פיקוד דרום, מקביל לתפקידו של מוטי הוד בצפון.

שמואל שפר נזכר: "נקראתי למטה בבוקר יום הכיפורים והודיעו לי להגיע לפיקוד הדרום כנציג חיל האוויר. קפצתי לאמ"ן לאסוף אינפורמציה. כולם אמרו לי שם שנכון לרגע זה לא תהיה מלחמה. לקחתי ססנה וטסתי לרפידים. ממש עם הנחיתה שמעתי בקשר שיש פאניקה נוראית שגרמה

ההתקפה המצרית על רפידים. בקושי נחַתי. מרפידים לקחתי מכונית והגעתי למפקדה באום־חשיבה בשעה 15:00.

"שם נעשה לי שחור בעיניים. מצב כזה של חוסר אונים עוד לא היה לי. חוץ ממני ומספר אנשי קשר, שום גורם אחר לא היה מיוצג שם. האזנתי לקשר, אולם לא היה לי קשר לחיל האוויר ולמעשה לא יכולתי לעשות כלום. זה היה המצב עד שהפיקוד הגיע לדבלה – מוצב הפיקוד הקדמי של פיקוד דרום – ב־7 באוקטובר, שעה 03:00. שתים־עשרה שעות הייתי לבד ולמעשה לא עשיתי כלום. מוצב הפיקוד באום־חשיבה לא היה מוכן בכלל למלחמה. אפילו לא היה נשק לחיילים. בזכות קשרים אישיים השגתי נשק מבסיס המודיעין הקרוב. התיישבתי בחמ"ל וניסיתי לארגן אותו כמיטב יכולתי".[170]

בני פלד חוזר לתא רמשל"ט, משוחח עם שפר בטלפון ומקבל ממנו תמונת מצב מקוטעת אך קרובה למציאות, ואותה הוא מעביר למפקדי הבסיסים. ב־10:10 מדווח פלד בטלפון: "שטופר אמר מקודם לחפש טנקים עד ציר הרוחב. עכשיו מיד תיקן אותי שלא. זה לא אומר שהמצב לא גרוע כי המצרים עוברים כל הזמן, אבל הוא אומר שאין שריון מצרי על כביש הרוחב, גם לא עד כביש החת"ם. הוא אומר ש־200–300 מטר מהתעלה עוד יש טנקים שלנו. אז לתקוף על סף התעלה ועל הגשרים. תנסה לתפוס רכב שעבר מיד מהגשרים. לטוס נמוך, מעל הרכס הזה, להיות מוגן קצת מהטילים. זה מסובך כאן, אתה מתקרב לתוך האמ"ט [אזור מוגן טילים], אז צריך להיזהר".[171]

החשש של דדו, לפי דיווח ישיר של אלוף גונן, ששריון מצרי פורץ עד מעברי המיתלה והג'ידי, תלוש מהמצב האמיתי. שריון מצרי אינו חודר לעומק השטח שבידי ישראל. הפאניקה בפיקוד דרום, כתוצאה מעבודת מטה לקויה ומחוסר תהליכי קביעת החלטות, מעוותת את תמונת המצב ומציגה מצב שחור משחור. אך טרם תמו דיווחים קשים מהדרום והנחיות חוזרות ונשנות של דדו לבלום חזית זו. כל זאת בשעה שבבסיסי חיל האוויר נערכים למטס שלם ומרכזי לצפון. טייסים מכינים מפות, תצלומי אוויר, נתיבי טיסה, ולומדים בחיפזון את המטרות של המבצע העיקרי לתקיפת מערך הטילים הסורי שאליו ימריאו בעוד שעה.

אם לא די בתמונה המעוותת בדרום שמצייר דדו לחיל האוויר, הרי שתיאורו

האופטימי את המצב בצפון, ברגע זה של החלטה, עומד בניגוד מובהק לתמונת המצב האמיתית בשעת בוקר זו. דרום הרמה הולכת ונכבשת תחת שרשראות השריון הסורי. *המטוטלת של הפעלת חיל האוויר שנוטה דרומה*, זמן ארוך לפני ביצוע 'דוגמן', משקפת החלטה פזיזה נוספת, חסרת בסיס ריאלי וחוזרת על שגיאה בסיסית של הרמטכ"ל בהפעלת כוח אווירי היום – חוסר התמדה בביצוע משימות עד להשגת תוצאות משמעותיות. בשעות הקרובות שוטפות את תא רמשל"ט וממנו פיסות מידע, הוראות והנחיות, ללא ריסון והכוונה:

10:15, בני פלד בטלפון לאחד ממפקדי הבסיסים: הסורים עוברים עם המוני הטנקים שלהם ועוד מעט יגיעו לתל אביב.

10:20, בני פלד בטלפון: המצב עוד יותר קריטי. אתם תופסים את המצב?

10:25, בני פלד: את כולם, מי שמוכן – למידי, זאת אומרת בלי זמן מדויק לתקיפה, מידי!

10:50, בני פלד בטלפון לאחד ממפקדי הבסיסים: בצפון הצלחנו בכמה תקיפות, היו לנו כמה אבדות, אבל הצלחנו לעצור את פריצות הסורים. עכשיו אנחנו מגדילים קצת את הסיוע ומעבירים את כל מרכז הכובד לדרום. פרצו לנו בשלושה צירים, אז אנחנו ממש במצב חירום.

10:50, עמי איילון: נפגע מטוס, עוד אחד מ־102, איפה? מתי?

10:55, פורמן: בני, אתה מאשר את הדבר הזה, ביצוע גיחות על הגשרים, על פורט סעיד? על כל ראש גשר? יש שבעה גשרים.

בני פלד: בסדר.

פורמן: הולכים על פורט סעיד והולכים על הגשרים.

בשעה 11:00 פונה אלוף גונן ישירות לבני פלד ואומר: "**אם אתה לא נכנס לגזרה, לנו אין עם מה לבלום. המצב חמור ביותר.** צריך את האווירייה כולה, ומהר".[172]

11:10, בני פלד עונה בטלפון לאלוף פיקוד דרום: אני מודע למצב, בעוד 18 דקות אני גומר בצפון, ואחרי זה אנחנו מנסים לעבור אליך.

11:15, בני פלד: אם לא ניתן לשטופר בדרום סיוע מהיר אז בעוד 15–20 דקות המצרים יהיו 20 קילומטרים מקו המים. ברמה המטוסים גומרים?
פורמן: ברמה המצב התהפך [לטובה].
פלד: תבקש מפיקוד דרום קו הפצצה מזרחית לתעלה, כביש הרוחב, כביש החת"ם.

קו הפצצה פירושו קו שמעבר לו רשאי חיל האוויר לתקוף באופן עצמאי כל מטרה ללא תיאום ואישור של כוחות הקרקע לפי הנחה שכוחותינו אינם נמצאים שם ולא נשקפת סכנה שנפגע בהם. פיקוד דרום מצליח לעוות את תמונת הקרב היבשתי המצטיירת גם במוצב השליטה של חיל האוויר. הרי הצבא המצרי טרם הגיע לצירים הללו. אם חיל האוויר יעבור לתקיפה חופשית לפי קווים אלו, עלולים להיפגע שרידי כוחותינו.

11:15, בני פלד נותן הוראה קשה שמשקפת את חומרת המצב: "אתה צריך להכניס את המטוסים [לתקיפה] עם הנ"מ, עם הטילים, עם הכל, גם כשיש מיגים". הוא מורה לבלום בדרום ללא התחשבות באיומים ובסיכונים למטוסיו. האומנם קיים בשעות אלו סיכון קיומי למדינת ישראל בחזית המצרית שמצדיק שחיקה נוספת של הכוח האווירי? אך בני פלד עדיין אינו יודע את העומד לקרות מיד, וכמה אבדות הוא עומד לספוג בדקות הבאות. ברגע זה טסים בדממת אלחוט, נמוך ומהר ככל שיוכלו, 111 מטוסים לתקיפת הטילים הסוריים בעוד חמש־עשרה דקות. מבצע מסוכן עד מאוד. אך תשומת הלב בתא רמשל"ט כבר ממוקדת בדרום.

פעם נוספת מתפרץ הרמטכ"ל לתא הרמשל"ט, דקות ספורות לפני שעת ה־'ש' של 'דוגמן'. במקום להתייחס למבצע בצפון, שכה עמל עליו, הוא משתמש במונחים שרק שר הביטחון נוקט אותם: שוב אינו נותן הוראות כמו קודם, שוב אינו מנחה את מפקד חיל האוויר. הוא נמצא במצוקה קשה. זה עתה קיבל דיווח מסגנו, ישראל טל, שטנקים מצריים כבר נמצאים במעברי המיתלה והג'ידי. דיווח מוטעה שמגיע פעם נוספת מפיקוד דרום, והוא הגורם להסטת חיל האוויר בחזרה, מצפון לדרום. אך הפעם – מתקיפת טילים לסיוע לכוחות היבשה.[173]

11:25, הרמטכ"ל: **"הדרום יתמוטט אם לא נוציא מיד עכשיו מטוסים לשם".**

זו התוכנית המקורית שקבע הרמטכ"ל בלילה הקודם, תוכנית שמשתנה מדי שעה־שעתיים. אך פלד אינו 'נופל מהרגליים'. אין זו פעם ראשונה היום שהרמטכ"ל מתפרץ לתא רמשל"ט ו'יורה מהמותן' ללא התייעצות או אפילו התעדכנות בתמונת המצב של חיל האוויר. אחד הגורמים שמניעים אותו הוא דו"ח מודיעיני שגוי של מודיעין פיקוד דרום לפיו: "נראה שכוחות מצריים מתכננים לכתר את שדה התעופה ברפידים במידה ויגיעו אליו. על פי דיווחי כוחותינו נמסר על שישים טנקים על ציר המיתלה, הנעים מזרחה, ועל שישים טנקים מצריים על ציר הג'ידי".[174] בני פלד נותן מענה חדש שממשיך בעקביות את הוראותיו הקודמות להעלות את סף ההסתכנות של טייסי התקיפה, ומשחרר רסן נוסף לשחיקת הכוח האווירי:

> בני פלד: עמי, אני מציע לעצור את שיגורי טילי ההוק שלנו, ולהכניס את המטוסים לתקיפה. זה הזמן הכי בטוח, כי כשיש מיגים, [המצרים] לא ישגרו טילים שם.
> עמי איילון: ימי [בקר במשל"ט], להכניס את כל המטוסים לתקיפה בתעלה.

משמעות ההוראה היא שלטייסים צפוי סיכון נוסף שנובע מאי הבהירות שתיווצר בין מטוסינו למטוסי אויב. לא עובר רגע קט, ותשומת הלב חוזרת במהירות למבצע 'דוגמן' בצפון, שגובה את קורבנו הראשון, השני, השלישי, וכן הלאה – עד שהרמטכ"ל, שאינו מודע למתרחש, דורש לעזוב את הרמה ולעבור ללחימה בתעלה.

איננו יודעים מה עובר בראשם של בכירי מפקדת חיל האוויר. כפי שבבוקר הם מחליטים לעזוב את הדרום לטובת הצפון בדיוק בשעת ה־'ש' של המבצעים בדרום, כך נופלת החלטה כעת לעבור לדרום בשעה שנופלות פצצות ראשונות במבצע 'דוגמן'. האם זו הפעם האחרונה בה נהפכות פקודות על פיהן, בעת שחיל האוויר ממלא בנאמנות מופתית הוראות קודמות, הפוכות בתכלית? החלטה זו נקבעת כמעט מאליה, ללא דיון, ללא תהליך מקוצר של קביעת החלטה, ללא הבנה כי שוב עומד חיל האוויר בצומת החלטה מכריע.

נקודת החולשה המרכזית היא התהליך שבו מעצב לעצמו הרמטכ"ל תמונת מצב והערכת מצב, וקובע את החלטתו. הוא יושב בתא רמשל"ט צפוף ודחוס שכל אנשיו ממוקדים במבצע 'דוגמן'. הוא שומע דיווחים על פנטומים מתרסקים וצוותים הרוגים, נעדרים ושבויים. מבודד ממטהו ומיועציו, אין בידיו מידע לקביעת החלטה נבונה. מידע שהמצב בצפון קריטי, בעוד שהמצב בדרום קשה אך לא יותר מזה. הוא אמור לזכור את מטרות המלחמה הסוריות לכבוש את כל רמת הגולן לעומת מטרת המלחמה המצרית להיאחז כרצועה צרה לאורך התעלה. המידע כבר קיים בבור של הרמטכ"ל, רק הושט ידך וגע בו. אך לא, הרמטכ"ל מבקש לקחת את חיל האוויר בחזרה דרומה.

מפקדת פיקוד דרום הולכת ומאבדת את הקשר עם המציאות. בשעה 11:45 מדווח אלוף גונן לסגן הרמטכ"ל על התקדמות שריון אויב למעברי המיתלה והג'ידי,[175] בזמן השיחה נמצא שר הביטחון משה דיין ליד אלוף פיקוד הדרום, ומתרשם קשה מאוד משחיקת הכוחות ומהדיווחים על עוצמת המתקפה המצרית. הוא מסכם את ביקורו בהנחיה ובתחזית הבאות: "יש לנהל קרב הגנה שיתבסס על המיתלה, הג'ידי וראס־סודר. ישראל יכולה להיות צפויה לתוצאות פטליות אם לא תדע להבין את המצב בעוד מועד".[176] גם המטה הכללי אינו מצליח ליצור תמונת מצב אמינה. הרמטכ"ל אומר לאלוף רחבעם זאבי, שחוזר מהסיור בפיקוד הדרום יחד עם דיין, שכבר אתמול הורה לגונן לייצב קו על המעברים.[177] זאבי מעיד שדיין אמר: "בין תל אביב לאבו עגילה אין אפילו טנק אחד, וזהו חורבן בית שלישי".[178]

בעקבות שיחה עם גונן ודיווח של ישראל טל מורה הרמטכ"ל למפקד חיל האוויר להפנות את מלוא המאמץ האווירי דרומה. הוראה שחוזרת על עצמה מדי שעה. ב־11:50 מסביר פלד בשיחת טלפון לאל"מ לב ארלוזור (זוריק), מפקד בסיס רמת דוד, את ההקפצה דרומה: "זוריק, אנחנו הולכים כעת לעזור לפיקוד דרום. הם במצב קשה מאוד. הטנקים של האויב תפסו קו של 5–7 קילומטרים מזרחה מקו המים. אנחנו צריכים לבלום אותם. זה מה שאנחנו עושים. איך המורל בסך הכל? יש הרבה מטוסים פגועים? כן. אנחנו נלך לתקוף עכשיו באופן מסיבי בתעלה, מפני שהמצב שם הוא חמור. יש להם 300 טנקים בצד שלנו. הם בשעתיים הקרובות לא ירו כמעט [טילים]".[179]

דיווחו של בני פלד מדויק למדי בהשוואה לתמונת המצב השגויה שמציג פיקוד דרום למטכ"ל ולשר הביטחון. לו הרמטכ"ל, סגנו, אלוף פיקוד דרום

ומפקד חיל האוויר היו יודעים או מטמיעים את המטרות המוגבלות של המצרים, הם ודאי לא היו בהולים וחרדים כל כך, ולא היו פזיזים וטועים כל כך בהחלטותיהם.

המצרים מתקדמים בכיבוש השטח שהם קובעים לעצמם. אנחנו יודעים שאוגדתו של ברן מתקבצת בגזרה הצפונית ואוגדתו של שרון בגזרת טסה. קו הגנה שני, כמצוות דיין, מתחזק והולך. הסכנה למחנות העורפיים פוחתת והולכת. הפעילות האווירית המצרית מינורית לחלוטין. אכן, יש פער ניכר בין דיווחי אלוף גונן למציאות. אין חדירה מצרית למעברי המיתלה והג'ידי ואוגדות המילואים שמתגבשות מהוות חיץ איתן בפני איום מצרי על עומק סיני, איום שאינו נמצא כלל בתוכניות הצבא המצרי. לא כל העובדות ידועות לדדו. הוא מושפע מדיווחי אלוף גונן, וקובע עוד החלטה חסרת תכלית והיגיון.

בצהריים, מתא המשל"ט, המצב בשתי החזיתות נראה גרוע למדי. חיל האוויר נמשך לשני הכיוונים: לבלימה בצפון ולבלימה בדרום. מפקדת חיל האוויר אינה מסוגלת ליצור לעצמה תמונת מצב שתתאים לצרכיה הייחודיים. התזזית והתנודות התכופות בקריאות מצפון ומדרום משבשות שוב ושוב את היכולת להערכת מצב עצמאית. בשיחה בין בני פלד למפקד חפ"ק חיל האוויר בדרום, מעדכן אל"מ שמואל שפר את פלד בנעשה בגזרה שלו:

> 12:30, פלד: אותך בחפ"ק לא תקפו היום? יפה. אוקיי. אבל מה שאתה אומר לי שנותרו לנו עשרים טנקים לעמוד מול מאה טנקים בכל ציר. אז זה כל מה שיש לגורודיש? ארבעים טנקים בתעלה? תגיד, כל הכוחות שמתגלגלים ממרכז הארץ כבר עברו אותך? זאת אומרת שיש סיכויים שהטנקים שמתגלגלים מהמרכז יבואו לידי ביטוי הלילה? בקיצור, אתה תמשיך לדווח לי על המצב.

דיווח דומה על כמות הטנקים שנותרו לאוגדת סיני מגיע גם לרמטכ"ל כשעה ורבע מאוחר יותר.[180]

> 12:35, הרלב: החפ"ק אומר שכללית פיקוד דרום כבר מדבר על נסיגה

לקו ההגנה הבא שהוא למרגלות רפידים אום־חשיבה, ושצריך לפנות את טסה ואת יחידת הבקרה המערבית.

החפ"ק בדרום ממשיך להוות עיניים ואוזניים אוויריות שמאפשרות לפלד לגבש לעצמו תמונת מצב יבשתית ערכנית ומהימנה למדי. דיווח החפ"ק על עומק הנסיגה המתוכנן חופף לדיווחי דדו על שיחה עם גונן כמעט בו־זמנית.[181]

ב־12:30 מודיע אלוף גונן שהוא נסוג למִצרים.[182] בשעה 12:45 מדווח אלוף טל לרמטכ"ל, לפי דיווח של אלוף פיקוד דרום, בלי בדיקת תמונת המצב עם המטה שלו, שהצבא המצרי נמצא כבר במעברים.[183] מיד מורה הרמטכ"ל, פעם נוספת, לבני פלד להעביר את מרב הגיחות לחזית התעלה, ולהפנות את המאמץ העיקרי לתקיפת הגשרים וטנקי האויב,[184] אך אין בכך כל חידוש. את זאת פלד שומע ממנו פעם אחר פעם בשעות האחרונות.

תמונת המצב במטכ"ל בשעת צהריים אומרת ששארית הכוחות לאורך התעלה לוחמים באומץ ובהקרבה, אך צה"ל, ברמה האופרטיבית והאסטרטגית, נמצא בתהליך של ייצוב קו שני וצבירת כוחות. הסכנה לקיומה של המדינה בחזית המצרית פוחתת ככל שאוגדות המילואים מתחילות להיערך. בחזית הצפון מחזיקה חטיבה 7 מעמד בגזרה הצפונית. בגזרה הדרומית חדלה חטיבה 188 להוות גורם משמעותי בבלימה. כוחות מילואים ראשונים שעולים לרמה לוחמים בצורה לא מאורגנת, בצוותים קטנים שבינם לבין ריכוז כוח המרחק רב מאוד. חלק אחר מהמילואים מתגבר את הגזרה הצפונית. כוחות שריון סוריים וזרמים לכיוון דרום־מערב ומגיעים כמעט לקצה המצוק ברמת הגולן.

המידע שזורם מהצהריים למפקדת חיל האוויר, משני החפ"קים בצפון ובדרום, ממרכז סיוע התקפי בראשות אל"מ עוז"ד מרום וממדור סיוע שמפעיל רס"ן גיורא אפשטיין,[185] משכך מעט את התנודות החריפות בדיווחי הפיקודים המרחביים. הערכתו של דיין בשובו בשעות הצהריים מסיוריו בצפון ובדרום, שהאתגר שעומד בפני צה"ל הוא כיצד לשמר את כוחו ולא כיצד להחזיר לעצמו שטחים שנכבשו – הולמת את המציאות.

אך קברניטי צה"ל אינם חושבים כך, וממשיכים להטיל את הכוחות למערכה לא נחוצה לאורך התעלה. אוגדת סיני קיימת רק על הנייר. מ־300 הטנקים שעמדו לרשותה בתחילת הלחימה נותרים בבוקר 60 בלבד.[186] אחרי

הצהריים יורד מספרם ל־40.[187] מטוסי חיל האוויר לוחמים כמעט לבדם כמיטב יכולתם לעכב את הצליחה המצרית.[188]

בשעת צהריים מאוחרת ב־7 באוקטובר ניצב חיל האוויר מול שני משברים: הקריסה של חטיבה 188 בצפון ואוגדת סיני בדרום. המשברים שואבים את הכוח האווירי למערכות הבלימה היבשתיות, ולא נותר כוח לתקיפה נוספת של מערך טילים או מטרות אסטרטגיות שיכולות לעצב מחדש את פני המלחמה.

אלוף ישראל טל, שבתוקף תפקידו כראש אג"מ אחראי לתמונת המצב היבשתית ולהערכת המצב, אינו לומד לקח במשך היום, אינו מבחין בשינויים התכופים בתמונת המצב שהוא מקבל מאלוף גונן בפיקוד דרום, ואינו בונה תמונת מצב יציבה ומעודכנת באמצעות המטה הכללי. חנוך ברטוב, הביוגרף של דדו, כותב שסגן הרמטכ"ל אינו ממלא את תפקידו כנדרש, ואינו מפעיל את המטה לגיבוש תמונת מצב עדכנית ואמינה ולסיוע לרמטכ"ל לעצב הערכות מצב.[189] תמונת מצב לקויה של הרמטכ"ל גורמת לו לשנות את החלטותיו פעם אחר פעם בכל הנוגע לפעילות חיל האוויר. שורשי הליקוי הם חוסר התפקוד של שתי מפקדות: המטה הכללי ומפקדת פיקוד דרום. תמונת המצב והערכתו משתנים באופן תזזיתי. לעתים מזומנות זוהי תמונת מצב אישית אינטואיטיבית שמעביר אלוף גונן לרמטכ"ל.

אם לא די בכך, המטה הכללי אינו מבקר ומאזן את דיווחי אלוף גונן. דדו מקבל פעם אחר פעם את התמונה והערכת המצב של פיקוד דרום ללא ביקורת וללא דעה שנייה מהמטה שלו. כאשר דדו מקבל בצהריים דיווח מפיקוד צפון כי חטיבה 188 במצב נואש וכי יש צורך דחוף בסיוע אווירי, הוא מחלק את העתודה המטכ"לית שלו, חיל האוויר, לשניים, ונותן הוראה למפקד חיל האוויר בשעה 13:07 "לתת סיוע גם לחזית הצפון וגם לחזית הדרום".[190]

צומת החלטה 11. 13:00: "לחלק את חיל האוויר לשניים"[191]

> הסיוע עכשיו חצי בדרום, חצי ברמה. כוחות היבשה במצב לא טוב. אנחנו חייבים לתת להם אפשרות לתגבר כוחות, כי אחרת נאבד את רמת הגולן ונאבד את התעלה.
>
> *כני פלד* . תא רמשל"ט. 13:30

המלחמה האווירית מתרחשת בנחיתות אווירית בדרום ובצפון. בשעה 13:30

מודיע בני פלד: "אנחנו מוציאים את כל מה שיש לנו גם לצפון וגם לתעלה", וזמן קצר אחר כך מדווח ביתר פירוט: "**הסיוע עכשיו חצי חצי**. חצי בדרום, חצי ברמה. זה מה שאנחנו עושים כדי לאפשר לכוחות היבשה לקחת נשימה. הם במצב לא טוב. אנחנו חייבים לתת להם אפשרות לתגבר כוחות הלילה, כי אחרת, במצבנו היום נאבד את רמת הגולן ונאבד את התעלה".

חיל האוויר עוזב את משימת השגת עליונות אווירית. שוב אין הוא עוסק בתקיפת מערכי טילים, לא במצרים ולא בסוריה. חזיתות התעלה ודרום רמת הגולן כמעט ריקות משריון ישראלי (פרט לחטיבה 7), חיל הרגלים אינו מצויד כראוי בנשק נגד טנקים ואינו מאומן להגנה אקטיבית ללא שריון, כפי שמאומנים ומצוידים חילות הרגלים של מצרים וסוריה. לכן מתגייס או מגויס חיל האוויר לבלימה בשתי החזיתות.

שנתיים־שלוש לאחר המלחמה כותב דיין בספרו על החשש מחורבן ישראל, אך כבר באותו יום ממש מחלחלים הדברים, מילה במילה, לתא הרמשל"ט:

> 16:00, פלד: סגרו את הדלת רגע [עומד לספר משהו קשה]. המצב לפי דעתו של שר הביטחון שחזר מהדרום הוא **שאנחנו לפי דעתו עומדים בפני הרס הבית השלישי**, מפני שדיוויזיות השריון שלהם עוד לא עברו את קו הדיוויזיות הממוכנות. אם אריק וגורודיש ילכו להתקפת נגד הלילה והם ייכשלו, אז אין בין התעלה לתל אביב משהו שיעצור.

דיין אינו מטמיע את תוכניתם המוגבלת של המצרים. כאן מתגלה רוחו האיתנה של בני פלד, על אף הכישלונות שרודפים את חיל האוויר בעשרים וארבע השעות האחרונות:

> פלד: אני לא מקבל את זה! יכול מאוד להיות שאפילו אם יכתשו את השריון שעבר את התעלה ולא את דיוויזיות השריון העיקריות שלהם, אז לפחות ייעצרו קרוב לתעלה, למרות שאני הופתעתי שהם לא מסוגלים לעבור לצד המזרחי. יש בצד השני עוד אלפיים טנקים. עכשיו אני רוצה, כדי להפר את הפסימיות של החבר'ה האלה [במטכ"ל], אנחנו צריכים להשמיד את כל הגשרים על התעלה **בכל**

מחיר. זה ברור לכם? זה הדבר הקריטי. אם אני יכול להודיע להם שאין גשרים בתעלה אז הם יתעודדו קצת. אז הם יהיו מוכנים להתקפת נגד. הם רצו כמעט ללכת ולייצב קו כאן, איפה שסוללות הטילים שלנו. [קו המְצרים בערך] ולהחזיק, ואחר כך לעשות משא ומתן.

פלד: אני לא מוכן לזה! אז קדימה, אני רוצה להרוס את הגשרים **וזה לא קשה. זה יעלה קצת מטוסים** אבל צריך לעשות את זה. שמעתם? עכשיו אני עוזב אתכם. תעשו את זה. אני רוצה דיווח שאתם דופקים את הגשרים, אוקיי. זה משפיע עלי. צריך לדפוק אותם, קדימה. יש אולי וולאי, הובו [פצצות מונחות טלוויזיה מתוצרת ארצות הברית שנמצאות בידי חיל האוויר זה שנתיים], לשבור את כל הגשרים. עברי, אני יוצא מכאן בכוונה. אני לא רוצה שידברו איתי. את כל הגשרים בכל מחיר, זהו. ברור לך?

16:10, תא"ל דוד עברי עושה סדר: לכל המבנים, לעצב להם את המשימות על הגשרים. על כל הנקודות שקיבלתם. לחלק מטרות, באמ"ט, בתכנון. הוא [חפ"ק חיל האוויר בפיקוד דרום] קיבל אותם לסיוע, אבל עכשיו הוא מחלק את התעלה לגשרים. יש לך עוד שעה עד החושך. כל חמש דקות מבנה מטוסים על הגשרים. אנחנו צריכים לנצל כל דקה עד 17:25 [שקיעת השמש].

קשה לא להיזכר באמירתו של אל"מ יעקב (יאק) נבו, המפקד האווירי של מרחב אופיר במלחמה: "תוקפנות ללא מומחיות כמוה כהתאבדות".[192] ההסתערות על הגשרים אינה פתאומית. כמה פעמים במשך היום מכוונים מטוסים לעברם. ההנחה היא שחסימת התעלה לשני הכיוונים ובידוד הכוחות ממזרח לתעלה מתגבור, אספקת תחמושת, דלק, מים ומזון היא המפתח להשמדת כוחות אלו במתקפת נגד. חלק מהגשרים מאותר מקודם. אלו מטרות קבועות שאין צורך לעקוב אחריהן, קל לזהותן ואפשר להשמידן. אין פלא שמפקד חיל האוויר מתנפל עליהן כמוצא שלל רב.

עובר זמן קצר, ובני פלד מדווח לרמטכ"ל על השמדת שבעה מתוך ארבעה־עשר גשרים. הוא מוזמן לקבל נשיקה מפניו הלא מגולחות של דדו, אך מוותר על התענוג המפוקפק. המורל במטכ"ל עולה פלאים: "בשעה 16:30, בשובו [של הרמטכ"ל] אל 'הבור' הוא שומע מפי מפקד חיל האוויר על הצלחות נוספות. עכשיו מודיע פלד שבמטס הראשון הצליחו לפגוע

בשבעה מתוך ארבעה־עשר הגשרים שהניחו המצרים, ושאר הגשרים יושמדו 'עד החושך' ובחושך.

"נקל לשער את ההתלהבות האוחזת עכשיו את סוסי המלחמה הוותיקים, רב־אלופים ואלופים. היום ממלא חיל האוויר את תפקידו, ועכשיו מאמינים שניתן לשוב ולייצב את המערך. בהמולת השמחה נשמע אחד האלופים אומר: 'אם שמעתי נכון – זה שינה את המלחמה'.[193] ב־16:40 נכנס שר הביטחון לתא הרמשל"ט, משוחח עם בני פלד,[194] ושואב ממנו ביטחון ועידוד לקראת ישיבת הממשלה העומדת להתכנס.

למרבה הצער, השמחה מוקדמת ומוגזמת. חיל האוויר נאלץ להמשיך את מלאכת ניתוץ הגשרים לאחר רדת החשכה, אך לא יסיים אותה. לימים מספר בני פלד על אותו רגע, אחד הקשים מבחינה אישית, במלחמה, שבו נאלץ להמחיש את נחישות חיל האוויר ומפקדו מול הרפיון שאוחז במרכז קביעת החלטות שמעליו.[195]

בעוד הבלימה האווירית בדרום מתנהלת במלוא הקיטור, מכוון חלק ניכר מהכוח לבלימה בצפון. שם באמת הולך המצב ומחמיר מרגע לרגע, בשעות אלו של אחרי הצהריים. הרמטכ"ל מציע לחופי להקים קו עצירה בשפתה המערבית של רמת הגולן. אלוף פיקוד הצפון עונה שאף על פי הסיוע שמספק חיל האוויר כל היום וגם בשעה זו, הוא בספק אם ניתן יהיה להיעצר ולהקים קו אחרון. הרמטכ"ל מבטיח להעביר כוח אווירי נוסף לבלימה ברמה. ברור למטה הכללי שאם לא יתייצב קו עצירה על שפת הרמה, אי אפשר יהיה להחזיק גם בקו הירדן, ואין כוח שיעצור בעדם עד חיפה.[196] המצב נראה כה חמור, עד שמתגבשת החלטה לשלוח לפיקוד צפון את השר חיים בר־לב, הרמטכ"ל הקודם.

במשך היום הארוך הופך בסיס רמת דוד לשדה מפלט למטוסים פגועים. מכל רחבי הצפון מתנקזים אליו מטוסים ללא מערכות הידראוליות או מנועים בוערים. רס"ן עוזי שפר, האחראי לחילוץ מטוסים בבסיס: "ביום שישי, ערב יום כיפור, מוניתי להיות מפקד צוותי חילוץ בכנף. זוריק, מפקד הבסיס, פגש אותי ואמר: 'עוזי, תתארגן חזק. זאת תהיה מלחמה קשה.' קיבלתי הודעה על מטוס פנטום פגוע חוזר לנחיתה, צוותי חילוץ מחכים לו, המטוס נראה מרחוק בציר המסלול כשעשן מאחוריו. המטוס נוחת, אינו מצליח לתפוס את שני

הכבלים לעצירת המטוס באמצעות וו העצירה שלו, ונכנס לרשת העצירה בסוף המסלול. הטייס פותח את החופה יוצא ומתרחק בריצה מהמטוס הבוער. חופת הנווט לא נפתחת. אני רץ למטוס, עולה על הדופן ולוחץ על כפתור פתיחת חופה, הכפתור שוקע פנימה והחופה לא נפתחת, אני מסתכל לתוך תא הנווט דרך החופה, התא מלא עשן, אני רואה את תנועות ידיו של הנווט. הפעלתי פתיחת חירום חיצונית להעפת החופה. החופה עפה ואני במקביל נפלתי לאחור. הנווט נחלץ ובריצה התרחקנו משם. המטוס כובה מיד על ידי חיילי כיבוי אש והועבר לתעשייה האווירית.

"במגדל התקבל דיווח על מטוסים פגועים נוספים בדרך לבסיס. ראשון נחת עיט פגוע שפוצץ גלגל, הטייס ירד ויחד הבטנו במטוס הפגוע. בפצצות שעל המטוס היו חורים של פגזי 20 מילימטר שחדרו ולא התפוצצו. הטייס התמוטט, התעלף, ואמבולנס פינה אותו. מיד אחריו נחת סקיהוק פגוע שלא ניתן לגרור אותו. מנוף ענק שנקרא 'גמל' הרים את הסקיהוק והחל לנסוע על המסלול. קיבלתי דיווח דחוף שאין מסלולים פנויים ויש פנטום לנחיתת אונס. הוריתי לנהג המנוף לפנות את המסלול. מרחוק ראיתי את הפנטום מגיע, נכנס לכבל ונעצר. בעוד אנחנו מטפלים במטוס, אני רואה פנטום נוסף בא עלינו לנחיתה. ביקשתי ממגדל הפיקוח: 'זה שנוחת על 29 שילך סביב.' המגדל: 'אין לו קשר.' התחלתי לצעוק לצוותים לברוח. הסתכלתי המום בפנטום המעשן שבא ישר עלינו. הוא נגע בתחילת מסלול, זיהה שהמסלול חסום על ידי פנטום אחר וביצע עצירת חירום. הצמיגים התפוצצו והג'נטים נשחקו עד הגדם של כן הנסע. המטוס נעצר במרחק של כעשרה מטרים מהפנטום שלפניו.

"הפנטום נראה מוזר, חסר חופת הנווט, צינור הפליטה של כיסא הנווט הזדקר החוצה כמו תותח. עליתי לתא הטייס להכניס פיני הבטחת כיסא ושאלתי אותו איפה הנווט. הוא לא ידע ואמר שאולי נפלט ליד עפולה. הטייס גדי סמוק סיפר לי שהמטוס נפגע קשה בסוריה, במבצע 'דוגמן'. לא היה לו קשר עם הנווט, פרצה אש במנוע אחד, אבל מאחר שהמטוס המשיך לטוס, החליט לנסות לחזור לארץ על המנוע השני ללא קשר רדיו. הוא זיהה פנטום לפניו וטס בעקבותיו. לקראת נחיתה התרכז להגיע לקצה מסלול ולתפוס את הכבל הראשון. ברגע האחרון זיהה שהפנטום שלפניו נכנס לכבל העצירה וחוסם את דרכו לנחיתה. הוא ביצע בלימת חירום והצליח. על פעולה זו קיבל ציון לשבח. מאוחר יותר הוא נהרג בעת תקיפה בתעלת סואץ".[197]

עוד ועוד מטוסים נפגעים. זו שעה קשה לחיל האוויר, ונראה שאין איש מנסה לעמוד בפרץ ולקרוא להערכת מצב מסודרת ומבוקרת על המשך הלחימה האווירית. הטלטול מזירה לזירה וממשימה למשימה עומד בעוכרי חיל האוויר. כדי לנצל כראוי כוח אווירי, יש לרכז 'מסה קריטית' של כוח, ולתחום לו פרק זמן סביר להשלמת כל משימה, להשיג את ההישג הנדרש ממנו ולהשפיע במידה משמעותית על הלחימה. הרמטכ"ל נושא במלוא האחריות לטלטול דרומה, וחיל האוויר אינו מנסה לעצב תוכנית חלופית. אך השחיקה הגדולה – כמעט בכל שעה נופל מטוס נוסף – היא תוצאה ישירה של מדיניות הפעלת הכוח האווירי בכל מחיר, שקובע מפקד חיל האוויר.

20:00: "מתקפות האוויר הרסו מספר עצום של חלקי גשרים"

גנרל סעד אל־שאזלי[198]

בני פלד חרד לגורל כוחות היבשה. הוא מודאג מהאפשרות שטנקים יעברו על גשרים שנבנים על התעלה ויסתערו מזרחה אל המעברים. הוא דורש במפגיע להוציא גיחות לתקיפת הגשרים ביום ובלילה. במשך שלושים השעות מבצע חיל האוויר 209 גיחות לתקיפת הגשרים, ובהן מופלים עשרה מטוסים ונפגעים עוד שישה.[199] שלושים השעות מתקרבות לקצן והלחימה האווירית נמשכת במלוא עוזה עד לרגע האחרון. הנה סיפורה של הגיחה האחרונה בקרב הבלימה, מפיו של לוחם מטייסת הפנטום אבירי הזנב הכתום: "בערב השני של המלחמה מגיעה פקודה לטייסת הפנטום שלי, לצאת אל תעלת סואץ להרוס גשרים על התעלה ביעף חתף. במידה שלא נמצא את הגשר 'שלנו' – לפגוע בכוחות שריון רבים ככל האפשר. ביצוע משימה זו בלילה, בתנאי נחיתות אווירית מוחלטת, היא משימה קשה מאוד ומפתיעה. אולם מרגע שפורצת המלחמה והגייסות בחזית משוועים לסיוע אווירי, נדחקת הדוקטרינה המבצעית לקרן זווית.

"למזלי משובץ לטיסה יחד איתי רס"ן יעקב שמואלי, אחד הנווטים הוותיקים והמנוסים ביותר בטייסת, ויש בכך משום עידוד. אנחנו עוברים ביחד על כל פרטי המשימה, דנים בכל מקרה שייתכן וניתקל בו, ובתגובה שתידרש מאיתנו. אחר כך הולכים למטוס, מנסים, וייתכן שגם מצליחים, להעמיד פנים מחייכות ולהתלוצץ עם המכונאים שאינם יודעים את אופי המשימה וסיכוניה. בודקים את המטוס שלנו העמוס בפצצות, טילים, פגזים,

מכל לוחמה אלקטרונית, נורים ומוץ, להטעיית טילים למיניהם, עד למגבלת המשקל שלו.

"בעבר, אורי שחר היה סגן מפקד טייסת א' שלנו. שחר, טייס נועז וחסר פחד, ניצל לילות ירח לאימונים בתקיפות חתף בנתונים דומים לאלו של תקיפות ביום והטיל על הנווטים למדוד זמנים מדויקים ממשיכה לתקיפה עד חזרה לגובה של 500 רגל מעל לפני השטח. באותם ימים, לפני מלחמת יום כיפור, מגבלות היו רק המלצות לביצוע. מליל ירח אחד למשנהו קיצרנו את הזמן שנמדד לנו עד שהצלחנו לרדת מ־45 שניות. הערב, עומדים אימונים אלו לשאת פרי.

"הפנטום הגדול ניעור לחיים ונוסע בכבדות אל מסלול ההמראה. אנחנו פותחים את המנועים והמבערים האחוריים עד למלוא עוצמתם והמטוס מזנק קדימה. בשל המטען הכבד מתנתק הפנטום מן המסלול רק קרוב לסופו, ואני מפנה אותו בעדינות לכיוון. טסים בשקט, בגובה חסכוני לכיוון תעלת סואץ. ממרחק רב, אולי מאה קילומטרים, אולי יותר, מתחילה להצטייר תמונה סוריאליסטית: רצועה ארוכה של אש לאורך התעלה, להבות מזנקות אל־על, כדורים ופגזים נותבים, שלפעמים מבתק אותם נתיב בוהק של טיל קרקע־אוויר, ממש חגיגת יום העצמאות. התעלה כולה, למלוא אורכה, שוקקת חיים, וליתר דיוק – מלחמה. היינו מסוגלים ליהנות מהמראה המדליק, אבל שנינו יודעים שבתוך דקות ספורות יהיה עלינו להיכנס אל תוך החגיגה הזאת ולהיווכח שהיא איננה עליזה במיוחד.

"לאחר מעבר המיתלה מנמיכים לגובה נמוך, ושנינו מאמצים עיניים כדי לגלות בעוד מועד כל טיל שישוגר לעברנו. כדי לחמוק מגילוי של מכשירי המכ"ם המצריים אנחנו טסים נמוך ככל האפשר. אך מאחר שמעולם לא התאמנו בטיסה כה נמוכה בלילה, אני מחליט שמוטב לא להסתכן בהתרסקות, ולכן נסתפק בגובה של כ־300 רגל, שגם הוא מסוכן למדי. ממעבר המיתלה עד לתעלה משתרע מישור חולי עם גבעות נמוכות. הירח מאיר את השטח באור יקרות, ואני מעז להנמיך עוד יותר. בודק עם שמואלי הנווט את כל מפסקי החימוש כדי לוודא שאם כבר אנחנו מסתכנים – לפחות שתהיה לכך תוצאה והאויב ישלם ביוקר. לפתע מתחילות נורות ההתרעה להבהב ולהזהיר שננעל עלינו מכ"ם, ושעומדים לשגר טילים לעברנו, ובמקביל נשמעות התרעות קוליות מרגיזות.

"תא הטייס מתעורר. התרעה רודפת התרעה, ושלוות התא הופכת למהומה

פראית. שניות יקרות חולפות, וההתרעות הופכות לאיום חריף ביותר. אני חושש שבמצב זה החדירה תהיה חסרת סיכוי. אין טעם להמשיך כדי שיפילו אותנו לפני שאפילו נתקרב לאזור המטרה. באותו רגע, כאילו קרא את מחשבותי, שמואלי אומר לי בשקט האופייני לו: 'אין טעם להמשיך כך. בוא נחזור למיתלה וננסה בשיטה אחרת.' אסיר תודה על שיש באפשרותי להתייעץ עם לוחם מנוסה, אני פונה לאחור וחוזר אל נקודת המוצא. שנינו מדסקסים את המצב, ומגיעים למסקנה שהמכ"מים ומערכות הנ"מ ננעלו עלינו כיוון שלא טסנו נמוך די הצורך.

"דוחף מצערת וסטיק קדימה והפנטום מאיץ ומנמיך שנית לכיוון התעלה, נמוך ככל שמרשה לי לבי הדופק בחוזקה. הטיסה מפחידה ומקפיאת דם. אינני יודע מה מדאיג אותי יותר: החשש מטיל שעלול לפגוע בנו, או הסיכוי לפגוע בטעות בתלולית חול ולהתרסק. הטיסה הנמוכה יותר איננה מועילה. מנורות האזהרה ואותות ההתרעה שוב מהבהבים ומשמיעים קולם, אלא שהפעם אנחנו מחליטים להמשיך בתקווה שהטילים לא יוכלו לעקוב אחרינו בגובה כה נמוך. אך כמעט מיד משוגר לעברנו טיל ראשון. שנינו רואים את להבת האש יוצאת ומתקדמת אלינו. שמואלי צועק 'שבור!' אך אינני זקוק לכך, שכן בו ברגע אני שובר ומתעתע בטיל, בתמרון חריף והפעלת אמצעי הנגד האלקטרוניים. רק חולף טיל זה וכבר משוגרים טילים נוספים וההתרעות הולכות וגוברות. מנתיב בדרך לתקיפה הופכת הטיסה לניסיונות חמיקה והישרדות, כאשר הקרקע הקרובה והלילה מגבילים עד מאוד את חופש התמרון שלנו. לא ניתן להמשיך ושוב אני מפנה את הפנטום לאחור לעבר ההרים, מחוץ לטווח הטילים המצריים.

"בתוך תא הטייס אנחנו מנסים לברר לעצמנו מה הלאה, תוך שאנו חשים שמועקה הולכת ומשתלטת עלינו. האם נגזר עלינו לחזור הביתה מבלי לבצע את המשימה ולהשאיר את חיילינו על הקרקע, לבדם מול שריון אויב הזורם מעבר לתעלה? או שנתעקש לחדור מבעד למסך הטילים ונופל בטרם נצליח לאתר את המטרות ולהשמידן?

"לאחר חילופי דברים קצרים שנינו מגיעים למסקנה שההנמכה לגובה נמוך בוצעה מאוחר מדי וקרוב מדי לתעלה, לכן מכשירי המכ"ם גילו אותנו וננעלו עלינו עוד בהיותנו גבוהים, במרחק רב, והצליחו לעקוב אחרינו גם בגובה נמוך. לכן טסים מזרחה ומתרחקים, מנמיכים מעל לרכסים, ופונים מערבה פעם נוספת.

"הפעם החוויה מצמררת עוד יותר מקודמותיה. באור הירח רואים את ההרים והגבעות חולפים מימין ומשמאל כמעט בגובה הטיסה. יוצאים מהמיתלה מערבה, והנה קורה הבלתי יאומן. שנינו מצפים במתח ודריכות, כמעט מתוך השלמה עם גורלנו, להתרעות הראשונות. והנה למרבה ההפתעה לא נדלקת שום מנורה, לא נשמע שום קול התרעה. שמי התעלה אמנם מבזיקים, רועשים וגועשים, אך תא הטייס נשאר שקט. אני מסרב להאמין שאנחנו מצליחים להתחבא, בודק בחיפזון את הנוריות ומערכות ההתרעה, האם ישנה תקלה טכנית והטיל הראשון יפגע בנו בתוך שניות ספורות מבלי שנגלה אותו במעופו, או שהטיסה הנמוכה משיגה את מטרתה? או אולי ננעלים המכ"מים על מטוסים אחרים שפועלים באותה זירה ומנסים אף הם לפלח את מעטפת ההגנה המצרית? האם משחק לנו מזלנו ואנחנו עומדים ליהנות מרגע אחד של חסד?

"'שלושים שניות,' מכריז שמואלי, מונה את הזמן שנותר עד למשיכה ליעף ההפצצה. 'עשרים, חמש־עשרה,' בו ברגע פגה האשליה הגדולה, נס גדול לא קרה שם. כל מנורות האזהרה וכל ההתרעות קמות לתחייה בבת־אחת. קליעים נותבים של נ"מ וטיל ראשון עושים דרכם לעברנו. אני עומד בפני דילמה אכזרית, אם אפנה לאחור ברגע זה, לא אוכל לחזור ולנסות לבצע את המשימה, עכשיו או לעולם לא. מחליט להמשיך. טיל נורה משמאל, שובר ושוב חזרה לכיוון המטרה. 'עשר,' ממשיך שמואלי למנות את הזמן שנותר, 'חמש, ארבע.' הפור נופל. ממשיכים. 'שלוש, שתיים, אחת – משוך!'

"הפנטום הכבד והמהיר מפנה את אפו כלפי מעלה. מותיר אותנו דבוקים למושב מעוצמת הג'. מכאן ואילך מתעלם מההתרעות, מהטילים והנותבים, ומתרכז בדבר אחד בלבד: למצוא את המטרה ו'לשים עליה את הכוונת'. שמואלי מכריז על הגובה העולה 'ארבעת אלפים רגל, חמשת אלפים, שש, שבע!' שוב אומר תודה לירח שלאורו נראה הפס השחור של התעלה, ולידו ריכוזים של נקודות שחורות – טנקים! והנה, כשהירח חוצה את התעלה, מתגלה הגשר הנכסף, המטרה לקראתה המראנו. כאן מוריד המטוס אף בחריפות ומתחיל בצלילה למטרה.

"האדרנלין, שגם קודם זרם לדם בכמויות, מאיץ עוד יותר את זרימתו. סוגר מעט מנוע, לא להיות מהיר מדי, העיקר כרגע הוא כוונון מדויק. שמואלי מכריז על הגובה היורד 'שש, חמש, שחרר חימוש!' הכוונת מגיעה למקום, הפיפר יושב על הגשר. לוחץ על מתג ההפצצה, וחש כיצד הפצצות

משתחררות מהכנפיים והגחון, והמטוס נעשה קל וזריז, אך בו ברגע משוגר אלינו טיל חדש.

"שמואלי צועק 'משמאל!' ואני שובר בפראות אל כיוון הטיל, ומוציא אותו ממסלולו אלינו על ידי התמרון החריף. נו, היכן פגעו הפצצות כבר לא נראה הלילה, עובר שביב מחשבה במוחי. 'מימין,' קורא שמואלי. שובר ימינה גורם גם לטיל הבא לאבד אותנו. שוב שמאלה ושוב ימינה, אך תמרונים אלו גורמים לפנטום לאבד מהירות. 'תגביר מהירות,' ואני עומד בפני הצורך להפעיל מבער אחורי. זו החלטה קשה: מצד אחד, באזור מוכה טילים שכזה אסור להיגרר במהירות נמוכה; אך מצד שני, הפעלת המבער עלולה להפוך אותנו בלילה למטרה אטרקטיבית ביותר בשל לשון האש הפורצת מזנב המטוס. המהירות הולכת וקטנה, לא נותרה לי ברירה, דוחף מצערות עד לסוף מהלכן, המבערים האחוריים מוצתים, ושוב אנו מודבקים אל המושבים כשהמנועים מזניקים את המטוס קדימה. 'עשר שניות, חמש־עשרה,' מד המהירות עולה, ואפשר לכבות מבערים.

"שבירה ועוד שבירה, ולפתע משתררת דממה. לא עוד טילים, לא עוד נותבים, ההתרעות פוסקות, וכמו שקורה בקרבות אוויר רבים, אנחנו לבד ושקט מסביב, כאילו כל מה שעבר עלינו זה עתה היה רק חלום בלהות. טסים הביתה בשתיקה מוחלטת, מניחים למתיחות להתפוגג בהדרגה. בדרך רואים שני כדורי אש מתלקחים בזה אחר זה מצפון לנו, ואיננו יודעים מה פשר הדבר. רק לאחר נחיתה מתברר כי היו אלה מטוסים מטייסות פנטום אחרות שהופלו או נכנסו בקרקע באותה משימה. לאחר שלושים וארבע שנים נודע לנו שהמשימה היתה לבצע יעף קלע בעל סיכון מוגבל ודיוק פחות טוב, ולא תקיפת חתף כפי שביצענו".[200]

גיחה זו היא אקורד אחרון של שלב הבלימה. הרמשל"ט, תא"ל דוד עברי, שמחליף את בני פלד בתפקיד, מחליט להפסיק את תקיפות הגשרים עקב אבדות רבות ותועלת מעטה.[201] מחר בבוקר ייצא צה"ל למתקפת נגד. כל התקוות תלויות בה.

שבי וחקירות

הערב יורד על שדות הקרב העשנים. בקהיר, בירושלים ובדמשק נשמרת האפלה. סגן אבי ברבר, שמופל וצונח אל השבי הסורי במבצע 'דוגמן', אינו יודע זאת: "זרוק על הרצפה בתחתונים מגואלים בדם הפציעה בזמן הצניחה,

שומע צעקות מחדר רחוק. קשה לי לזהות אם זאת עברית או ערבית, אבל למי שצועק כנראה מאוד כואב. הדלת נפתחת, מכסים את עיני, ידי עדיין קשורות ומושכים אותי במסדרונות. הבנתי שהגעתי לחקירה ראשונית שבה ינסו להוציא ממני מידע שיש ביכולתו להשפיע מידית על המלחמה שרק החלה. ואז זה מתחיל, המשהו שכל כך לא רציתי שיגיע, השאלות.

"בקול מפחיד שואל אותי החוקר הראשי, דרך מתורגמן, מאין המראתי, ואני כמו חייל נאמן עונה לו: מתל אביב. בסיפורים ששמעתי זה צריך לעבוד. השאלה חוזרת שוב, אולי לא הבנתי. מאיפה המראת? וזה אחרי שכבר ידעו שבאתי לסוריה בפנטום, כי היה חשוב לי שיידעו שראיתי את אפיק הנווט שלי חי ושאינני לבד. בפעם השלישית מרים החוקר את קולו, צרוד מליחה של סיגריות, ושואל בצעקה, 'שו תל אביב, עקרון או חסור?' אני, במין ביטחון שאין לי מושג מאיפה הוא בא לי, עונה – תל אביב.

"עד לשאלה הזאת איכשהו עמדתי בסטירות ומכות קת הרובה, אבל הפעם ציפתה לי הפתעה. שניים תופסים אותי, גוררים אותי על הרצפה כנראה לחדר אחר. תהליך קשירת הרגליים מתרחש במהירות מסחררת, ואני מרגיש תלוי הפוך כשרק צווארי נשען על הרצפה. מכאן והלאה אני צועק ללא שליטה, כוכבים מטיילים בעיני, תחושה של סחרור מלא בזרמים חשמליים, והגרוע מכל שברקע אני שומע קולות שצוחקים מהצעקות שלי ומזלזלים בחוסר האונים והשליטה שלי.

"אני זוכר את זה כאילו זה מתרחש עכשיו. חוץ מהכאב זה היה מאוד מעליב. הסערה נפסקת, מעמידים אותי על הרגליים. אי אפשר לעמוד. התחושה היא של הליכה על גחלים, קיבלתי סדרה ראשונה של פאלקות – מכות מקל על כפות הרגליים. אני מעביר את משקל גופי מצד לצד ועל כל תנועה כזאת חוטף מכת יישור ישר בראש, בידיים או בקת רובה. כשהוחזרתי למקומי מול צוות החוקרים הבנתי שהם לא כל כך מטומטמים ויודעים שיש תל־נוף ויש חסור, והודיתי שבאתי מתל־נוף. איכשהו נגמרה החקירה הזאת, כי היו להם עוד חבר'ה שלנו לתחקור מהיר. אני יודע זאת לפי הצעקות ששמעתי לאחר שזרקו אותי מוכה ומושפל בתא. זו היתה רק החקירה הראשונית, מתאבן בלבד. אני אומר לעצמי שהעסק באמת רציני אם זה ימשיך ככה. חתיכת אתגר. לא להאמין.

"פתאום נפתחת דלת התא והגוף שלי מתכונן למנה שנייה. מלבישים אותי בחולצה צבאית חדשה לחלוטין. שוב כיסוי על הראש, נגרר במסדרונות,

מעמידים אותי ליד הקיר ומסירים את כיסוי העיניים. כאן אני רואה היכן הייתי אחרי הצהריים – מתקן הפאלקות. והנה זרקורים, מצלמת טלוויזיה, מצלמים אותי. שואלים שתי שאלות. אני מחייך. מכבים זרקורים, מורידים חולצה וזורקים אותי שוב לתוך התא. רגע כזה משמח לא היה לי. עכשיו יודעים שאני חי ושבוי, והם לא יכולים להרוג אותי. וזה באמת היה סימן החיים הראשון והחשוב שקיבלו ממני.

"בלי שום הכנה הופצצנו על ידי מטוסים שלנו שתקפו את מטכ"ל דמשק. הגיע רק המבנה מהטייסת שלי, שפגע יפה אבל לא בנו. אם היינו מותקפים על ידי מבנה נוסף כנראה שמצבנו היה שונה. ההפצצה קטעה את רצף החקירות, דבר שהקל מהלחץ. אני פירשתי את ההפצצה כך: מדינת ישראל במצב כל כך קשה, שאנחנו מפציצים את שבויינו שלא ידברו. אמרתי לעצמי שלא יכול להיות שהמודיעין 'הטוב בעולם' לא יודע איפה מחזיקים הסורים טייסים שבויים.

"בהמשך עברנו כחודש וחצי של חקירות שכללו שבוע שכינינו 'שבוע העמידה'. כוונת הסורים היתה להתיש אותנו כך שנאבד את כושר העמידה וגם את יכולת החשיבה המסודרת. וזה קורה אחרי שלושה־ארבעה ימים ללא שינה, ורק בעמידה. כשמתלווה אליה טיפול פיזי לפי בחירתם החופשית של השומרים. וכך, במצב גופני ומנטלי רעוע, אתה נגרר לחקירה שלפעמים יש בה רגעים הרבה יותר נוחים מהתא. למשל, החוקרים מחממים את החדר. אחת מההתעללויות היתה מאוד פשוטה: צוות החקירה שותה תה בקול רם של שאיפה שוווווו, ואתה מת לקצת מים, תה חם. בחורף הסורי זה רק חלום.

"לפגוע במטרה או להפיל מטוס לוקח כמה שניות. בשבי אתה מתמודד עם אתגרים מסוגים אחרים לגמרי, אבל אתגרים שאינם נמחקים מהזיכרון, ועם תוצאות הקרב הפרטי שלך אתה הולך לכל מקום. כל החיים. כל הזמן אתה הולך עם מראה גדולה ונסתרת שבה אתה הנחקר. שבה אתה רואה את דמויותיך ותדמיותיך, ועל זה תספר בכנות לילדיך".[202]

פרק 17: "אפילו אם חיל האוויר יקיז את דמו עד חמישים אחוז"[203]

קריאה משר הביטחון, בלי פרזיולוגיה, "הכל בידכם" הוא אומר, "הכל תלוי בכם עכשיו". הוא אומר שגם ברמה, גם שם הכל בידי חיל האוויר, לא רק בתעלה, קדימה!

בני פלד בתא דמשל"ט[204]

חיל האוויר עובר מהפכים רצופים במשך היום הקשה בתולדותיו. תקיפות מערכי הטילים בבוקר נשכחות ונמוגות. במצב הבלתי צפוי בו הוא נדרש לוותר על השגת עליונות אווירית, תוקפים מטוסיו ברמת הגולן ככל יכולתם, ובמקביל עושה חיל האוויר מאמץ גדול לבלום לאורך גזרת התעלה ולהרוס את הגשרים שעליה. ב־7 באוקטובר מצליח חיל האוויר לבלום את כוחות היבשה הסוריים בדרום הרמה, ולסייע לכוחות הדלים לאורך התעלה. זאת הוא עושה הודות לנחישות, לאומץ הלב ולהקרבה של טייסיו. הם אלו שעומדים בהצלחה במבחן.

המצב הצבאי מתחיל להתייצב אחר הצהריים. כוחות מילואים משתלבים בלחימה ברמה. אוגדת משה פלד, העתודה המטכ"לית, צוברת כוח באזור צמח. הערכת המצב מתהפכת בערב, מאחיזה בשיניים בשפת רמת הגולן, למתקפת נגד מחר בבוקר. בדרום הולך ומתחזק כוחן של שתי אוגדות המילואים בפיקודם של האלופים אברהם אדן ואריק שרון. עד למחרת בבוקר, 8 באוקטובר, יהיו להן כבר כשש מאות טנקים כשירים לקרב.[205] הערכת המצב של המטכ"ל ושל הממשלה עוברת מהפך. מנסיגה אפשרית לקו מצרי הג'ידי והמיתלה, שפירושם ויתור על אום־חשיבה, שם יושב החפ"ק של פיקוד דרום, לתפיסה התקפית ולתכנון מעשי של מתקפת נגד למחרת בבוקר.

חיל האוויר מבצע יותר מ־1,160 גיחות קרב בשלושים שעות. מספר זה הולם את הקצב הצפוי בהערכות המצב. על אף הפעלה חפוזה, מחסור במטרות ומבוכה בתכנון ובשליטה, מצליח חיל האוויר לפעול בקצב המתוכנן. יותר מ־40 אחוז הוקצו לתקיפת הכוחות הפולשים וקרוב ל־39 אחוז הוקצו להגנת כוחות צה"ל ובסיסיו. בסך הכל הוקצו כמעט 80 אחוז מהגיחות עבור כוחות היבשה. רק 20 אחוז הוקצו למשימות השגת עליונות אווירית. מערך המסוקים טס 142 שעות, ומערך התובלה כ־50 גיחות.[206] (נתונים מפורטים ראה נספח נתונים כמותיים.) מאזן זה הוא תשובה ניצחת לשאלה "היכן היה חיל האוויר?"

מכל חמש גיחות, כמעט ארבע הוקצו לכוחות היבשה, לתקיפה או להגנה עליהם מפני תקיפות של מטוסי אויב, בחזיתות ובדרך אליהן. שני שלישים מהגיחות הוקצו לזירה המצרית ושליש לזירה הסורית. היחס בין גיחות תקיפה לגיחות הגנה היה בערך 1:1. מאחר שהיו פחות מ־300 מטוסים שמישים בממוצע, ביצע כל מטוס כארבע גיחות בממוצע בשלושים שעות לחימה.

על פי ניתוח הנתונים מתברר שצוואר הבקבוק של התועלת שהביא חיל האוויר לכוחות היבשה היה מידת היעילות של הגיחות, ולאו דווקא גודל ההקצאה. הישג נוסף של חיל האוויר הוא התוצאות בהגנת כוחות היבשה מפני תקיפות חילות האוויר הערביים.

הגנת כוחות צה"ל ושמי המדינה אינה תלויה אך ורק בטייסים. מערכת שלמה עוטפת אותם, שומרת עליהם, מסייעת להם ויוצרת עבורם תנאים מיטביים לקרב. שותפים במערכת זו הם המודיעין שנותן התרעות ונתונים חיוניים אחרים, מוצבי בקרה והתרעה שמגלים את מטוסי האויב, מכוונים את מטוסינו אליהם, מזהירים במשך הקרב על הצטרפות מטוסי אויב נוספים, ומצרפים מבנים רעננים של מטוסינו לקרב או לחיפוי על מטוסים קצרים בדלק. ובראש הפירמידה, מערך השליטה בפיקוד הרמשל"ט. הוא זה ששולט בהתרעות, בהזנקות, ביירוטים ובהפסקת הקרבות. לפיכך, כשמודגש יתרון האיכות, הכוונה היא לכל המערכים השותפים ללחימה.

יכולות חיל האוויר בלוחמת אוויר־אוויר, בהשוואה לחילות האוויר הערביים, השתפרו מאוד ממלחמת ששת הימים. לעומת זאת, המיגון וההגנה על שדות תעופה של האויב והמטוסים שלהם על הקרקע מפחיתים משמעותית

את יכולת חיל האוויר להשמידם על הקרקע. הפער שנפתח בין שתי היכולות הוא בלתי נתפס. (ראה טבלה מפורטת בנספח נתונים כמותיים.)

עדיפות אווירית באזורים שאינם מוגני טילים נוצרת מיד בתחילת המלחמה. הערבים מכירים בעליונות האיכותית של חיל האוויר, וכל שנותר למטוסי הירוט הישראליים הוא לשמר, לתחזק, ולשפר אותה. בשלב הבלימה מגיע חיל האוויר להישגים יפים בלוחמת אוויר־אוויר. במשך שלושים שעות הלחימה מופלים 76 מטוסים ומסוקים מצריים וסוריים. יותר מאשר בכל מלחמת ששת הימים, ומתקרב למספר ההפלות שהושגו בכל מלחמת לבנון הראשונה. ההפלות בשלב הבלימה מושגות בתנאים קשים יותר מאשר במלחמת לבנון, על ידי מטוסים וטילים דומים לאלו של היריב, בתנאי נחיתות אווירית ובפרק זמן שאורכו רק כ־20 אחוז ממלחמת לבנון (שלושים שעות לעומת כמאה וחמישים.)

המספר הממוצע של הפלות מטוסי אויב ביום בשלב הבלימה גבוה פי 5.5 מהממוצע ביתר ימי מלחמת יום כיפור, פי 4 מאשר במלחמת לבנון, פי 6 מאשר במלחמת ששת הימים, ופי 4 מהממוצע בכל המלחמות של חיל האוויר. (ראה טבלה מפורטת בנספח הכמותי.) הישג זה מפתיע אפילו את כותבי הדוקטרינה האווירית של חיל האוויר לפני המלחמה, שמעריכים נכונה את פערי האיכות בלוחמת אוויר־אוויר.

במתקפה של חילות האוויר הסורי והמצרי מופלים 23 מסוקים מצריים וסוריים שמנסים להנחית כוחות קומנדו. הצלחה מושגת גם ביירוט טיל קלט שמשוגר לעבר ישראל. האגדה מספרת שהוא מכוון לתל אביב, אך מתחקירים מתברר שהוא משוגר כנראה לעבר יחידת הבקרה בנגב, בתוך גבול ישראל.[207] לאחר המטס הראשון לא מנסים עוד חילות האוויר של מצרים וסוריה לחדור מעבר לאזור החזית. על אף מערכי הטילים מגן חיל האוויר על הכוחות בקווי החזית ועל הגייסות שנעים אליה. ב־7 באוקטובר חדלים חילות האוויר הערביים להוות איום התקפי מעבר לרצועה צרה בחזיתות.

♦

במטס הראשון תוקף חיל האוויר שמונה שדות תעופה במצרים. יש פגיעות בכולם. בשעה 07:45 מדווח פלד לצוות תא רמשל"ט: "חבר'ה, תפסיקו רגע. אני רוצה להגיד לכם שלפי התוצאות שמתקבלות עכשיו במצרים, כנראה

ששדות התעופה במטס הראשון – הכינו בהם, ואנחנו יכולים להפנות עכשיו את המאמץ לצפון".[208] עשר דקות אחר כך מצנן ראש מחלקת מודיעין את הדיווח האופטימי ומודיע לבני פלד שמטוסי חיל האוויר המצרי חוזרים להמריא ולנחות מהשדות שהותקפו.[209] רוב השדות משותקים לפרקי זמן קצרים או שאינם משותקים כלל. פרקי הזמן שאין המראות משדות התעופה הם זניחים.[210] אין הצלחה בשיתוק שדות התעופה אך המטרה מאבדת את חשיבותה כאשר חיל האוויר מטולטל ממצרים לסוריה. לאחר המלחמה הופכת בדיעבד מטרת התקיפות משיתוק והשמדה לאילוץ הערבים להגן על העומק שלהם.[211]

לקראת המלחמה, בשלב הבלימה ולאחריו בני פלד הוא תומך נלהב של תקיפת שדות תעופה. ב־7 באוקטובר אחרי הצהריים הוא מתכנן ליום המחר תקיפת שדות תעופה סוריים ונותן לכך עדיפות על משימות חשובות לאין־ערוך, כמו השגת עליונות בחזיתות ותקיפות אסטרטגיות בעומק. אולם הוא כמעט בודד בהערכה זו.

סא"ל אביהו בן־נון: "בכל תקיפת טילים תקפנו שדות תעופה שכנים כדי שלא יפריעו בתקיפה. כיוון שהתקיפה היתה מאוד מורכבת, ומספיק נתיב אויב מתקרב כדי שאנחנו ניקח את מטוסי התקיפה אחורה. נוהג זה, להוציא מטוסי תקיפה כשמתקרבים מטוסי אויב, נשאר לנו מימי מלחמת ההתשה, אף על פי שאינו מתאים למלחמת יום כיפור. במלחמה היה צריך להמשיך את התקיפה וליירט על ידי מטוסי מיראז' את מטוסי האויב לפני הגעתם לאזור, במקום להקצות מטוסי איכות לתקיפה לא יעילה של שדות תעופה. היתה זו מדיניות זהירה מדי בהתייחסות למטוסי אויב ולא צורך אובייקטיבי".[212]

תא"ל דוד עברי מדגיש שתקיפת שדות תעופה היא שגיאה מרכזית בתכנון ובהפעלת חיל האוויר במלחמה. "המיגים אינם מהווים איום רציני על מטוסי התקיפה. יש מספיק מטוסי יירוט כדי להגן עליהם ולהפיל מיגים שיתקרבו לאזורי התקיפה. להפלת מטוסים יש ערך בפני עצמה, ויש לה השפעה על המורל וקביעת ההחלטות של היריבים".[213] דיין, בעל אינסטינקטים חדים, מעיר בתבונה: "אני לא מודאג מחיל האוויר שלהם. אני מודאג רק מטילים, טנקים, וארטילריה".[214] דוקטרינת חיל האוויר אינה בוחנת הפלת מטוסים באוויר כחלופה להרס שדות תעופה. אך השוואה כמותית בין שתי החלופות עשויה להניב תובנה מחודשת. (ראה נתונים בנספח נתונים כמותיים.)

לאחר המלחמה מגיע גם בני פלד לתובנה מנוגדת לשאיפתו לתקוף שדות תעופה במשך המלחמה: "על השאלה ההיפותטית מה היה קורה אילו השמדנו את כוחותיו האווירייים של האויב מיד בפתיחה התשובה היא מעשית: לא עשינו זאת כי לא אנו הכתבנו את מהלך הפתיחה, וכאשר הגבנו למהלך הפתיחה **היה ברור שאין צורך להשמידם כדי להחזיק בעליונות אווירית**".[215] חבל שצריך מלחמה ארוכה ומרה כדי להגיע למסקנה שרוב דרגי הביצוע ומחלקת מבצעים מחזיקים בה זמן רב לפניה.

"בדרום רמת הגולן החזקנו רק מהאוויר"[216]

מנקודת המבט של כוחות היבשה, המשימה החשובה של חיל האוויר היא השתתפותו בבלימה בשתי החזיתות. לאחר המלחמה נשאלה השאלה היכן היה חיל האוויר. סא"ל אביגדור קהלני, מפקד גדוד שריון ברמת הגולן, מתפלל: "לא נותר לי אלא לזעוק כלפי מעלה – מדוע אין חיל האוויר בא להגן עלינו? מדוע הוא מפקיר אותנו?"[217] אלא שבני פלד מפגין במשך כל קרב הבלימה רצון עז עד כדי הקרבה לסייע לכוחות היבשה בחזית בבלימת הצבאות התוקפים, ומקצה את רוב הכוח לשם כך. משמעות ההחלטה של בני פלד לוותר על השגת עליונות אווירית היא ספיגת אבדות כבדות ויעילות מוגבלת של גיחות הסיוע, ועל כך הוא זכאי להערכה מצד כוחות היבשה במקום מילות גנאי והתרסה.

כמעט עשרים אחוז מהגיחות לתקיפת כוחות יבשה מצריים וסוריים אינן מטילות חימוש על המטרות, ובמקביל, עשרות טייסים נהרגים או נופלים בשבי בשלושים שעות הלחימה. נתונים אלו חושפים את המשמעות של תקיפה בנחיתות אווירית. שיעור האבדות והנפגעים בתנאים אלו גבוה משיעורו במשימות אחרות. (נתונים מפורטים לפי מדינות והיפגעויות ראה בנספח נתונים כמותיים.) ההגנה האווירית בסוריה חזקה יותר, ולכן שיעור הגיחות שאינן מגיעות להפצצת המטרה גבוה יותר מאשר במצרים. כך גם שיעור האבדות. שיעור הגיחות שאינן יעילות ושיעור הנפגעים מסביר יותר מכל את הקושי לתקוף באזור מוגן טילים ותותחים. את היעילות הנמוכה ואת השחיקה.

תרומת חיל האוויר בקרבות הבלימה בצפון משמעותית ביותר. בבוקר 7 באוקטובר מצטט אלוף רחבעם זאבי את דברי מפקד אוגדה 210, אלוף דן

לנר: "המלחמה בדרום הרמה נגמרה, אנחנו הפסדנו. אין עוד עם מה לעצור אותם".[218] לנר טועה. יש במה. מטוסי סקיהוק עמוסי פצצות תוקפים באזור מוגן טילים ועוצרים את החדירה הסורית העמוקה בדרום הרמה. שר הביטחון מתאר את חשיבות תקיפות חיל האוויר ברמת הגולן, לאחר שהוא חוזר מהצפון לתא רמשל"ט: "חיל האוויר הציל ציר אחד שהיה קריטי – הציר של רפיד. ברור לי שתגבור כוחותינו לא יהיה לפנות ערב. אתם תצטרכו לתת להם סיוע".[219] מאוחר יותר מציין דיין כי "על אף מערך סוללות הטילים הסוריים, הפציצו רביעיות חיל האוויר את ריכוזי השריון הסורי באזור חושנייה, צומת רפיד ורמת מגשימים ללא הרף". ודיווחו לרמטכ"ל בשעה 08:30: "פעילות חיל האוויר היא ההגנה על ארץ ישראל. זה מה שמציל אותנו".[220] מסקנותיו משקפות את התרומה החיונית לבלימת הצבא הסורי. אלוף מוטי הוד, היועץ האווירי של פיקוד צפון, משלים את הדיווחים: "את החלק הדרומי של הרמה החזקנו רק מהאוויר. לא נתנו להם לרדת לעין גב".[221]

אחרי המלחמה ממנה מפקד חיל האוויר את תת־אלוף יחזקאל סומך, בעברו מפקד טייסת ווטור, מפקד רמת דוד וראש מחלקת אוויר, לבדוק את השפעת פעילות חיל האוויר ברמת הגולן. בתחקיר כותב סומך: "ניתן לקבוע שהנזק הישיר שגרם חיל האוויר הישראלי לסורים היה פחות בהרבה ממה שצה"ל הורגל במלחמותיו בעבר. אולם לימוד מהלכי המלחמה וסדרי הגודל של כוחותינו היבשתיים מראה שלכוח האווירי היתה השפעה רבה על בלימת האויב ביום 7 באוקטובר בסביבת רמת מגשימים ובכפר נפח. לפי מיטב הבנתי, תרומת חיל האוויר היתה מכרעת להטיית שיווי המשקל הרופף בין כוחות היבשה לטובתנו ולהשגת ההישגים כפי שהתבטאו בסופו של דבר בשטח".[222] דני אשר, שחקר את המערכה בצפון, מציין גם הוא: "ראוי לציין שהשתהותם של הכוחות הסוריים בקו הצופה אל הירדן וחופי הכנרת היתה גם תוצאה של תקיפות חיל האוויר החל מאור ראשון באותו יום, שהסבו לסורים אבדות כבדות. במהלך תקיפות אלו נפגעו מטוסינו מאש טק"א סורית".[223]

אלוף פיקוד צפון מסכם לרמטכ"ל את שלב הבלימה: "לאחר ארבעה ימי קרבות קשים ביותר הצליח פיקוד הצפון, בסיוע המרבי של חיל האוויר, לשבור את הצבא הסורי, שאיבד מאות טנקים בקרבות. קו הפסקת האש ברמת הגולן בידינו".[224] מילים אחרונות שמורות לרמטכ"ל: "הפניית חיל האוויר לצפון תרמה לכך שלא איבדנו את רמת הגולן".[225] בעקבות מתן סיוע אווירי רווי קורבנות מחזיק צה"ל מעמד בדרום רמת הגולן.

♦

התרומה האווירית לבלימה בדרום נמוכה יותר. דיין עורך סיכום ריאלי ועגום של התוצאות במסגרת חשבון הנפש שלו עם עצמו, עם צה"ל ועם חיל האוויר. הנה עיקרו: "בפרוץ המלחמה היה חיל האוויר הכוח היחיד המגויס כמעט במלוא כוחו. אי יכולתו למנוע – או לפחות לשבש בצורה אפקטיבית – את הצליחה לא נבעו אפוא מחוסר כוח או מהיעדר כוננות. כדי לפגוע בצולחים עליו, לפני כן, לשתק את סוללות הטילים המכסות את אזור הקרב.

"ב־6 באוקטובר עמדו למעשה לרשות חיל האוויר כשעתיים וחצי. פעולתו ביום זה היתה אפוא מעין הפעולה של חיל השריון: המטוסים 'רצו' לתעלה והטילו – בצורה לא מדויקת עד מאוד – פצצות על יעדים משוערים או על מקומות שנמסר עליהם מידע כללי. מספר הגיחות שביצע חיל האוויר בשעות אלו היה מרשים, התוצאות – לא. יש לזכור כי בחצי יום זה היה חיל האוויר צריך לפעול לא רק נגד צליחת התעלה, ובחזית הסורית, אלא גם בהגנה על שמי הארץ, בקרבות אוויר עם חיל האוויר המצרי [והסורי], ואף לתקוף מסוקים שהביאו כוחות קומנדו לפשיטה בשטחנו.

"בבוקר 7 באוקטובר ביצע חיל האוויר תקיפה אחת בדרום ואחר כך עבר לצפון. רק בשעות הצהריים חזר לדרום ותקף את הכוחות הצולחים. אך המצרים הוסיפו להעביר כוחות לסיני במלוא הקצב. כאשר נמסר דיווח שעלה בידי חיל האוויר לפגוע היום בגשרים שהקימו המצרים על התעלה, ראיתי צורך להעיר שגשרים אלה אינם 'גשר הירקון'. הם עשויים דוברות, ובלילה יוכלו המצרים לתקנם. המסקנות בדבר 'ניתוק' הכוח המצרי שצלח, פזיזות ומטעות".[226]

אלוף ישראל טל, סגן הרמטכ"ל, מספק בספרו הערכה רצופת טעויות ושגיאות, שמעלה סימני שאלה באשר למידת הבנתו בסוגיות לוחמה אווירית: "הסיוע האווירי בתעלה היה דל יחסית, וגם בחזית הסורית היה הכוח האווירי מנוטרל במידה רבה, ולא היה מסוגל להביא לידי ביטוי את עוצמת האש האדירה שלו, בייעודו כארטילריה מעופפת".[227] מנגד, אלוף אריק שרון נוזף בו בעקיפין: "בנושא חיל האוויר – אני לא מבין את האכזבה. הציפיות לא היו במקומן. מי שחושב שהמטוס הוא ארטילריה מעופפת – לא מבין מה הוא אומר".[228] גנרל שאזלי, הרמטכ"ל המצרי, גם הוא כאילו עונה לאלוף

ישראל טל כשהוא מדגיש כי ב־7 באוקטובר לא עמד יריב ביבשה מול צבא מצרים. רק חיל האוויר נלחם נגדו.[229]

תא"ל אורי בן ארי, סגנו של אלוף פיקוד דרום: "יש לי רק טענה אחת – וזו מופנה יותר אל מפקד חיל האוויר. **השגיאה היסודית של חיל האוויר במלחמה היתה שהם נכנעו לדרישות של חיל היבשה ולא מיקדו את הפעולה שלהם במה שהם באמת יכלו לעשות**".[230] קיימים חילוקי דעות לא מעטים על הסיבות והגורמים לאי מיצוי יכולותיו של חיל האוויר בתחילת המלחמה. אין חילוקי דעות לגבי הכישלון במאבק על עליונות אווירית בחזיתות, אך ישנה אי הסכמה לגבי הגורמים לכך.

אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים, מעריך שבהשוואה למשימות אחרות כמו הגנת כוחות צה"ל, שמי סיני, רמת הגולן וישראל והשמדת כוחות קומנדו "השפעת חיל האוויר על הלחימה הקרקעית [בדרום] ותוצאותיה הקשות היתה מוגבלת ותבעה אבדות כבדות".[231]

לעומתו, בסיום עבודת התחקור של שלב הבלימה בחיל האוויר נכתב: "לתקיפות חיל האוויר ביומיים הראשונים למלחמה חשיבות רבה, כי אף על פי שלא הושגה עליונות אווירית, הצליח חיל האוויר להאט את קצב התקדמות האויב ולמנוע ממנו הישגים ניכרים בשטח, עד אשר התארגנו כוחות היבשה של צה"ל".[232] אלוף עזר ויצמן, לשעבר מפקד חיל האוויר, מבטא בגלוי את אכזבתו מהפעלת חיל האוויר: "חיל האוויר לא התגבר על מערך הטילים המצרי והסורי במועד הדרוש, ולא יכול לשתף את עצמו בעוצמה הראויה בבלימת האויב בשתי החזיתות".[233]

מילה אחרונה שמורה למפקד חיל האוויר אלוף בני פלד. הוא אמיץ דיו כדי לציין: "חלק גדול מחוסר היעילות והתסכול בטייסות חיל האוויר, במוצב השליטה של חיל האוויר ואצל מפקד חיל האוויר היה עקב ההפרש בין הציפיות שלנו [לבין התוצאות]. חוסר היעילות היה גדול מהמצופה, והתסכול כתוצאה מזה גדול עוד יותר".[234]

♦

ב־7 באוקטובר בערב, בתום שלב הבלימה, כאשר כוחות המילואים בשתי הזירות נערכים בעורף החזית לקראת מתקפות הנגד שמתוכננות למחר,

מתכנסים בכירי מפקדת חיל האוויר ומפקדי הבסיסים והכנפות המבצעיים להערכת מצב יומית, הצגת הערכת המודיעין עדכנית וחילופי דעות. מפקדי הכנפות והבסיסים הם הדרג הבכיר ביותר שנמצא בשדה. המפקדים משתתפים במבצעים, שוהים בטייסות ומביאים לדיון את מסקנות התחקירים של הדרג הלוחם והתרשמויותיו. הם מרוחקים ממפקדת חיל האוויר, חסר להם מידע עדכני ומפורט אך הם יכולים לפתח חשיבה עצמאית.

הערכת המצב היומית ב־7 באוקטובר בלילה היא מעין תחקיר של המפקדים הבכירים במפקדה ובבסיסים לשלושים שעות הבלימה האווירית. למרבה האכזבה, אין הדיון מברר בשיקול דעת ובגילוי לב את השגיאות, אינו חושף את המבוכה והתסכול ביחידות, ואינו מפיק תובנות העשויות לשפר את מדיניות הפעלת חיל האוויר בימים הקרובים. הערכת המצב אינה מסודרת כיאה וכנאה להערכה מסוג זה. לכן נעשה סדר בהבאת הדברים. קטע זה מציג את הערכת המודיעין, את נקודות מבטם של מפקדי הבסיסים, ואת הערכת המצב של מפקד חיל האוויר בתום שלושים השעות ולקראת מחר. הדיון שופך אור על סוגיות מרכזיות בהפעלת חיל האוויר, על תפיסות ההפעלה בעקבות הלחימה האינטנסיבית, ועל המהפכה במידת החיוניות של לחימה אווירית בכוחות היבשה, שתופסת קדימות ראשונה במשימות חיל האוויר.

"לא הייתי מוציא מסקנות לגבי תקיפת טילים"[235]

ראש מחלקת מודיעין בחיל האוויר, אל"מ רפי הרלב, מציג בדיון את הערכת המודיעין של צה"ל ואת הערכת המודיעין האווירית: "חילות האוויר הסורי והמצרי אינם מרגישים את עצמם מותשים, אבל הם מוכנים לקבל תגבורות מטוסים, וקיבלו. חיל האוויר הסורי קיבל טייסת עיראקית אחרי הצהריים. חמישה־עשר מטוסים לפי ידיעותינו. צפויות שתי טייסות סוחוי שטרם הגיעו. חיל האוויר המצרי הביא מטוסי מיג־17 במספר לא ידוע, ומחר מיועדת להגיע טייסת מיג־21 אלג'יראית. לא רק מפני שהמצרים צריכים מטוסים אלא גם מפני שהאלג'יראים רוצים להשתתף בהצלחה. 'אם כבר מצליחים אז גם אני.' הקוריאנים לא חדרו היום לתוך שטח סיני אף פעם, ועוד לא באו במגע עם מטוסינו".

משמעות התגבורות של טייסות זרות בשלב זה היא בעיקר מדינית. היא ממחישה את התמיכה הרחבה של מדינות ערב, ואפילו צפון קוריאה, במאמץ המלחמתי. התגבורות משדרות שהתמיכה אינה מסתפקת במילים אלא מגבה

אותן במעשים. התגבורות אינן סמליות. אמנם בשלב הזה תוספת של עשרות מטוסים וטייסים עדיין אינה חיונית והאבדות של חילות האוויר המצרי והסורי עדיין אינן משפיעות על יכולתם, אך בהתכוננות מצרית וסורית למלחמה לא קצרה, ובחששן מעליונות חיל האוויר הישראלי, התגבורות הצפויות מעניקות להן ביטחון מסוים. יש להטיל ספק בהערכה שהמצרים והסורים אינם חשים עצמם מותשים. הפלת קרוב לשמונים מטוסים ומסוקים ורצי גורמת להערכה מחדש של אופני הפעלת כוחם האווירי.

רפי הרלב ממשיך ומתאר את הפעילות האווירית של אותו יום, 7 באוקטובר, וכיצד לדעתו יפעלו למחרת: "המצרים עשו היום שתי תקיפות ובסך הכל כשישים גיחות תקיפה. משעה 14:00 לא היו תקיפות בשטחנו בכלל. הסורים מעזים יותר. אף על פי שאנחנו מגלים ומפילים אותם כל הזמן, הם ממשיכים לבוא. רביעייה או שתיים של סוחוי לתקיפה ורביעייה או שתיים של מטוסי מיג־21 למעלה להגנה. כמעט תמיד לא פוגעים בבונקרים, לא יעילים, אבל בכל זאת הם ממשיכים. אני לא חושב שהיום הם מרגישים את עצמם מוכשרים לעשות תקיפה בעומק ישראל. הסבירות נמוכה מאוד, אם בכלל אז רמת דוד. הבסיסים האחרים בכלל לא. הפעילות היום מצומצמת יותר בהיקפה, במשימותיה ובעומק החדירה שלה מאשר אתמול. מספר גיחות התקיפה נמוך מאוד יחסית לפוטנציאל האווירי. המשימות מתמקדות בתקיפות בחזית בלבד. אני לא צופה פעילות אווירית של הערבים מחר, יותר גדולה מאשר היום. רק להפך".

כעת עובר הרלב להתייחס לתוצאות תקיפת הטילים ברמת הגולן: "מתוך עשרים וחמש סוללות שנתקפו ב'דוגמן', חצי מהן חזרו לשדר ולפעול בתוך כשעתיים. ידוע לנו מתחקירי טייסים שרוב המטרות פשוט לא נפגעו. אבל משעה 11:30 עד 16:00 היה לנו שקט מבחינת שיגורי טילים קרקע־אוויר. או שלא התארגנו, או שלא היה להם קשר, קשה להסביר את זה. התקיפה של טייסת 201, אני לא הייתי מוציא ממנה מסקנות לגבי תקיפת טילים, אלא לחזור למסקנות שאנחנו יודעים אותן".

עוברות שעות מביצוע 'דוגמן' עד שמתברר גודל הכישלון. הרלב נוקט לשון המעטה באומרו שרוב הסוללות לא נפגעו. למעשה מושמדת רק סוללה אחת ונפגעת אחת נוספת. למרות זאת, עשרות מטוסי סקיהוק תוקפים בשעות אחר הצהריים ואחריהן בחמת זעם את השריון הסורי שמתקרב למצוק מעל לכנרת, ונהנים מרגיעה יחסית.

מסקנה מבצעית אחת של הרלב ממתנת את התחושות הכבדות בעקבות האבדות הרבות. למעשה רק שני מטוסים מופלים בדרך למטרות בניגוד לנרטיב שמתפתח בשנים הבאות בחיל האוויר, כאילו כל ששת המטוסים שהופלו נפגעו באותו מקום עקב התעקשות מחלקת מבצעים.

כעת מצייר הרלב את התוצאות של תקיפת הגשרים שעומדת בראש מעייניו של חיל האוויר: "המצב על התעלה. היום בבוקר היו הרבה מאוד גשרים. שלושה־עשר מהם מעבירים טנקים. באור אחרון [לאחר תקיפת הגשרים] היו רק אחד או שני גשרי טנקים על התעלה. תוך שעתיים בערך תוקנו עוד ארבעה. יש ריכוזים של חטיבות בכמה מקומות בצד המערבי, שהיו צריכות לעבור את הגשר. הגיעו – ואין גשר. אז הם עומדים שם. תקיפות הקלע היו יעילות. תוצאות לא רעות. מתנהל מרוץ בין יכולת המצרים לשקם את הגשרים מול יכולת חיל האוויר להשמידם".

♦

ראשון הדוברים מבין מפקדי הבסיסים הוא זוריק. אל"מ לב ארלוזור, מפקד בסיס רמת דוד, המיועד לתפקיד לראש להק כוח אדם. הוא לא יזכה לכך. כעבור יומיים ייפול עם מטוסו לתוך הים בגיחה מבצעית. גופתו לא נמצאה עד היום. באותו ערב נשמע זוריק נמרץ ואנרגטי כתמיד: "יש לנו שמונה מטוסים דפוקים חזק מאוד מזרתות [טילי סא־7], ולא נראה לי שיתוקנו בימים הקרובים. יחסית, במצב הזה, הייתי אומר שהמורל בסדר גמור. לציון מיוחד, מורל יוצא מן הכלל של ארבעת מפקדי הטייסות. אני מדבר במיוחד על טייסת 'אבירי הצפון'. כמעט כל הגיחות שלה היו השליפות האלה [שליפות – גיחות לא מתוכננות, ללא מטרות, ללא מודיעין]. הבעיות הקשות: קושי להתגבר על השליפות. נתגבר, מבינים את השליפות, אבל כשבאים לשטח, ולפעמים יש מצב שהחימוש או המרעומים לא לפי הפקודה. לכן אם מוביל קובע טקטיקה, שהבקר לא יתערב.

"מה שאני מבקש, שהאוגדות הטריות שלנו יפלשו וישטפו את הקווים ויעברו את התעלה, כי אחרת המחיר ששילמנו לא היה כדאי".

הערת פלד: "הלוואי מפיך לאוזן אלוהים שלכוחות שלנו יהיה כוח לעבור לצד השני. אני כמובן אתבע את זה, גם בצפון וגם בדרום".

טלטלת המטוסים מדרום לצפון וחזרה בשלב הבלימה אינה משפיעה רק

על המפקדה. הלוחמים הם שסופגים את מלוא ההשלכות השליליות של השינויים החפוזים. דרושה בגרות ואחריות לביצוע גיחות כאלו, כאשר משמעותן והגורמים להן אינם ברורים לדרג המבצע.

תא"ל עמיחי שמואלי (שומי), מפקד בסיס חצרים, הוא גבר בריא גוף שהחיוך אינו מש משפתיו גם בשעות קשות. במלחמת ששת הימים היה מפקד טייסת המיראז'ים הצפונית. מפקד נוח ויציב, שמנסה להעניק למפקדת חיל האוויר תמיכה שהיא מאוד זקוקה לה: "מבחינת מחלקת ציוד ולוגיסטיקה אין שום בעיות. אני חושב שהמורל הוא גבוה. אני אתן לך מה שהיה בקבוצת פקודות של הבסיס. אסור לחיל האוויר להפסיק את המלחמה הזאת, אחרת ההרגשה תהיה גרועה ביותר. בסיכומו של דבר, לא מערערים על השליפות. היה צריך לרוץ לטייסות, להסביר, ולטוס".

אל"מ רן רונן, מפקד בסיס תל־נוף, משלים את הדגשים של מפקדי הבסיסים: "כמה נקודות מבצעיות: 'ניקוי' סוללות שמשפיעות על אזורים: אם אתה רוצה לגמור את הגשרים, יעלה יותר בזול לקחת את האזור ולנקות את הסוללות שמשפיעות עליו. כשאתה עומד לתת סיוע לטווח ארוך, בייחוד בכיוון מערב, שעה 17:00 היא שעה אחרונה לתקיפת יום. נקודה נוספת: אין לנו הרגשה שניצלנו מספיק את הכוח".

לפי בקשת בני פלד, עונה מפקד מרכז סיוע, אל"מ עודד מרום: "יש כאן אי הבנה איומה. אנחנו אמרנו: כל פקודת מבצע כוללת את הכל: תצורה, מרעומים וכל היתר. ואנחנו כותבים במילה כללית 'פצצות'. שהטייסות תיקחנה מה שהן רוצות: שמונה פצצות ובידון, או שמונה בידונים [בידון הוא מכל נתיק] ופצצה". שמץ הומור אינו מזיק בדיון כה רציני.

דו־שיח זה מעיד על תקשורת לקויה והבנות פגומות בין המפקדה לטייסות. מרכז סיוע, שאחראי על תכנון והורדת פקודות תקיפה באזורי החזית, מאפשר חופש רב בהכנת המטוסים לפי שיקולי הטייסות. אך מפקדי הטייסות מורגלים עדיין לגישה של ביטחון שוטף ומלחמת ההתשה. הם רגילים לגישה שלפיה הם מקבלים הוראות מפורטות ופרטניות שאין לשנותן. הם אינם מטמיעים ומיישמים את החופש שניתן להם.

מפקדי הבסיסים מקבלים מושג על גודל האבדות ועוצמת השחיקה, אם כי המספרים אינם מדויקים. ראש מחלקת אוויר, תא"ל דוד עברי, מדווח: "אבדות חיל האוויר, אתמול שישה מטוסים והיום עשרים וארבעה. שיעור אבדותינו: בתקיפת גשרים – שלושה אחוזים. תקיפת סוללות בצפון –

ארבעה אחוזים. תקיפת סוללות בדרום – אחוז אחד. סיוע בצפון – חמישה אחוזים". בעקבותיו מדווח ראש מחלקת ציוד, אל"מ חיים ירון, על מטוסים שנפגעו והצליחו לנחות, ותחזית החזרתם למבצעים: "יש לנו ארבעים מטוס שעובדים עליהם, שנפגעו מנזקי מלחמה. עד הבוקר אנחנו מתכוננים להחזיר למערך עשרים מטוסים. עד מחר בצהריים צפויים עוד ארבעה מטוסים".

הלוגיסטיקה בחיל האוויר פועלת היטב, כמצופה. מאז ומתמיד נחשבים אנשי הגף הטכני בטייסות והקצינים הטכניים בבסיסים ובמטה לקבוצה יעילה ביותר. תמיד ידעו להסיר מהמפקדים את עול הדאגה לתחזוקה, כדי שיתמקדו במבצעים בלבד. מטוסים פגועים מתוקנים ומוכנים לקרב למחרת בבוקר. אין מחסור בחימוש, חלפים, דלק וצוותי תיקון. קצב הכנת המטוסים, פריסת יחידות מכ"ם, קשר, יחידות נ"מ ושדות חירום. הגיבוי הטכני ללחימה עונה על הציפיות ומעבר לכך. שנים של הכנות והתכוננות מגיעות לידי ביטוי בימים הקשים של תחילת המלחמה.

♦

בני פלד מסכם את הערכת המצב. רוב דברי המפקדים בדיון אינם זוכים למענה ישיר ורק חלקם באופן עקיף. "כתוצאה משחיקת כוחות היבשה, חיל האוויר היה צריך לעשות הכל בסדר הפוך. ברור שאנחנו ביקשנו את הסדר הנכון, ולא ניתן לנו". הוא מודע לתסכול, לאי הבנה ואפילו לאי הסכמה בקרב המפקדים לטלטלות מזירה לזירה בטרם תושלם ולו משימה אחת, ולביקורת על משימות שלופות מהמותן, ועל הפעלת הכוח בניגוד לדוקטרינה ותורת הלחימה.

הוא ממשיך ומסביר את חשיבות הגשרים על התעלה עבור המצרים ועבור כוחותינו, ואת דרך הפעולה הצפויה מולם: "עכשיו המצב בתעלה תלוי בחיל האוויר, מבחינת ניתוק הקשר בין הגדה המזרחית לגדה המערבית ולהעברת כוחות שלהם לצד שלנו. לגדה המזרחית לא עברו דיוויזיות השריון העיקריות של המצרים. מה שעבר את ראשי הגשר ושטף קו של שלושה־ארבעה קילומטרים מהתעלה ואת המתחם הזה של פורט־סעיד אלה רק הדיוויזיות הממוכנות, דיוויזיות החי"ר פלוס הטנקים שלהן. 2,000–1,500 טנקים בדיוויזיות המשוריינות עוד לא עברו, אבל כמות הטנקים שנלוותה לדיוויזיות הממוכנות היא גדולה.

"זה תלוי אך ורק בנו. אם ניתן לכוחות היבשה במרחב סיני את ההזדמנות להיכנס לקרב עם הכוחות שצלחו בלבד, נגיד 250-300 טנקים, ולנו יהיו 550-600 טנקים נטו, זה צריך להספיק בשביל למוטט את מה שעבר, להגיע בחזרה לקו התעלה או עד כמה שאפשר לקו התעלה, בלי להיות חשוף למתקפת שריון דרך הגשרים. זאת הסיבה שאני מתעקש להמשיך ולעשות קלע על הגשרים ולוודא שהם לא יוכלו לתקן גשרים כי כנראה יש להם רזרבות. אנחנו לא צריכים מאמץ גדול בשביל להחזיק את הגשרים מנותקים, אבל אנחנו לא יכולים בלי זה. נוסף לזה אנחנו נצטרך לתת מהבוקר סיוע לכוחותינו, אם הם יהיו עדיין במגננה ואם יעברו למתקפה. ובכן, זאת הבעיה העיקרית – מצרים". מדבריו עולה סוגיה חשובה לבחינה כמדד להצלחת חיל האוויר: כמה טנקים עוברים את התעלה, בהשוואה לכמות שמתכננים המצרים. ככל שהפער גדול יותר כך גדולה יותר הצלחת חיל האוויר.

"בעיה לא פחות חמורה היא רמת הגולן. החבר'ה שלנו הצליחו לייצב קו. חטיבה 7 מחזיקה יפה את המובלעת, אבל במאמץ המרכזי, כוחותינו היו במצב עגום ביותר. לרגע אחד הם איבדו את העשתונות, עד שאנחנו נכנסנו עוד פעם לסיוע והעלו להם את בר־לב כמפקד. המאמץ העיקרי של הסורים היה מול חושנייה ושם עצרה אותם חטיבה 188 ששחקה את עצמה כדי לא לתת להם להתקדם הלאה.

"מי שעצר אותם זה חיל האוויר. אני לא צריך לספר לכם מה עשינו היום. הצלחנו, לא להרוס, אבל לזעזע את מערך הטילים ברמת הגולן, אף על פי שהוא ממשיך להסב לנו נזקים, אבל תקופה מסוימת הוא היה די שקט, ויכולנו לתת סיוע לרמת הגולן באופן פחות או יותר מסודר. אחרי זה הצליח צה"ל, מאחר שהסורים נעצרו, להביא קצת כוחות. ועכשיו פחות או יותר עומדים, כאשר יש עוד כוחות שמתארגנים. גם בצפון הגיעו כוחות היבשה לקצה הרזרבות לפי דעתם, אך אני מקווה שלא. בסיוע חיל האוויר הם יוכלו אולי להתחיל לגרש אותם לצד השני. זה המצב הקרקעי". תיאור נכון ומתומצת של המצב ברמה.

לחיל האוויר ישנה זירה שלישית, כמעט זירה 'פרטית', והיא זירת שארם א־שייח'. שם נמצאים שרה תעופה, יחידת מכ"ם שהיא 'העיניים של הדרום', מתקני מודיעין, סוללת הוק ומטוסי כוננות יירוט. בני פלד ממשיך: "באופיר היו לנו חששות כבדים שהולכת להיות נחיתה רבתי במשך הלילה הראשון. צה"ל לא היה מאורגן, לא היה לנו מספיק נ"מ, ההוק נפגע, ויחידת ההתרעה

חטפה טיל קלט אתמול בלילה והלכה לגמרי. היה לנו רגע של חרדה אם הם יצליחו לנחות או להנחית מהליקופטרים. בסוף הכל פרח. מאתמול, כל היום לא היה לנו שם כיסוי מכ"ם. עכשיו המכ"ם עובד. לא היה מודיעין באזור הזה, כל הקשר נותק, היה גם בור במסלול. כעת אופיר די מובטחת, פרט לתקיפה אווירית.

"הכוונות שלנו למחר: ניתוק התעלה, ניתוק הגשרים, וסיוע לכוחות היבשה. אנחנו מוכרחים להגיע לשלב שבו משיגים עליונות אווירית. על הגשרים נעשה קלע עד אמצע הלילה, עד כמה שנרגיש שנחוץ. למחר בבוקר התוכנית היא כפולה. עוד פעם לצאת לגשרים בחתף, לוודא שאין גשרים. ומיד להתחיל לתת סיוע. אבל חלק גדול מהכוח, 75–100 מטוס, תלוי מה יישאר במלאי, אנחנו רוצים לתת מכה לחיל האוויר הסורי. נעשה את זה ב־06:30 בערך. למה? מזג האוויר בסוריה יהיה נאה. לעומת זאת, צפון התעלה, אזור פורט־סעיד, יהיה כנראה מעונן עד שעה 10:00–11:00. גם מהסיבה שחיל האוויר הסורי צריך לקבל מכה ואנחנו צריכים להתחיל להוריד את חיל האוויר הסורי מהראש שלנו. אז אנחנו נלך על שלושה־ארבעה שדות. כך לפחות נעשה פעולה אחת נקייה. אנחנו נשיג איזשהו הישג משמעותי, והכוונה היא להשמיד את השדות. 20–25 מטוסים על שדה צריכים לגמור את הכל".

מדוע בני פלד חולם עדיין על השמדת שדות תעופה סוריים עיקריים? לשם מה? לאחר הערכתו של הרלב שלא צפויות תקיפות אוויריות סוריות משמעותיות ולאחר הניסיון שנרכש בשלב הבלימה?

"מיד אחר כך נמשיך בסיוע, ונשתדל לעשות אחד משני הדברים. אם מזג האוויר בפורט סעיד יהיה טוב, נלך להשמיד את הסוללות שם. אלה סוללות סא־2, סא־3, שמפריעות לנו לסייע לאוגדה הצפונית לנקות מחדש את שדה המערכה ואת מוצב בודפשט, שתמורתו הלכו שלושה או ארבעה מטוסים. היום. אבל תדעו לכם שרק חיל האוויר החזיק היום את מוצב בודפשט. אחרת היה נופל. אם יתברר שבצפון התעלה מכוסה עננים, נתתי לחלופין תוכנית לדפוק את גרדקה, כדי להוריד אותה מהגב. יש שם טו־16, יש שם מיג־21 ומיג־17, והיא מאיימת לי על אופיר".

האבסורד חוגג חגיגה נוספת. מה לגרדקה שכוחת האל, אי־שם בדרום, ולמתקפת הנגד הצפויה מחר בתעלה וברמת הגולן? בפיכחון מר מזהיר בני פלד את מפקדי הבסיסים כי כל תוכנית היא בסיס לשנויים: "תדעו לכם

שכל התוכניות היפות האלה שחיל האוויר צריך לעשות עשויות להשתנות מפני שכוחות היבשה יבקשו את מרב הסיוע. אנחנו משאירים מאה מטוסים לסיוע. אני מקווה שאפשר יהיה לתת רצף מספיק עם כוח זה. אבל אם יתברר שהרמטכ"ל שיושב עכשיו באום־חשיבה בפיקוד דרום, ובר־לב שיושב בפיקוד צפון יגידו: 'רק בכם אני תלוי, אני הולך להתמוטט,' אנחנו נחזור וניתן להם עוד סיוע בשביל להרים אותם על הרגליים. כשהגברנו את קצב הסיוע, הם ביקשו להקטין, כי הם לא יכלו לנצל את הגיחות. אף על פי שבשטח הסיוע נראה אולי דליל, זה המקסימום שהם יכולים לנצל באופן יעיל. חיל האוויר, כללית, לא פגיע לפי דעתי".

♦

האומנם לא פגיע? על הפעילות האינטנסיבית בנחיתות אווירית משלם חיל האוויר מחיר גבוה מאוד. 28 מטוסים מופלים, עוד עשרה פגועים קשה מאוד, 47 נוספים נפגעים, מהם מתוקנים 25. 60 מטוסים נופלים או ניזוקים קשה מתוך 301 מטוסים כשירים בטייסות הקרב בפתיחת המלחמה. 20 אחוז מהמטוסים בטייסות מופלים או ניזוקים קשה.[236] 36 טייסים נהרגים, נפצעים קשה, או נופלים בשבי.[237] (ראה נספח נתונים כמותיים.) שחיקה בקצב כזה אי אפשר לספוג במשך זמן ארוך. אכן, לא עוברים יומיים נוספים ומפקד חיל האוויר מזהיר את הרמטכ"ל כי מספר מטוסי הקרב מתקרב לקו אדום. שחיקה אינה תלויה רק בעוצמת היריב ובמערך הטילים שלו אלא גם במדיניות הפעלת הכוח. הפעלה נבונה יכולה להפחית את מספר האבדות והפעלה בזבזנית עלולה להגדיל את קצב השחיקה.

במלחמת ששת הימים סופג חיל האוויר בתחילת המלחמה אבדות כבדות שמאלצות אותו למתן את קצב הלחימה שלו בהמשך כדי להשיג אורך נשימה. במלחמת ששת הימים ובמלחמת סיני יש הישגים בולטים לעין. בשלב הבלימה במלחמת יום כיפור, ההישגים מוגבלים ולא ברורים, והתבוסה ביבשה מאפילה עליהם. בהשפעת הנסיבות מחליט בני פלד במודע על מדיניות של אי שימור הכוח, שמובילה לשחיקה מוגזמת ולחציית קווים אדומים. ללא הרכבת האווירית האמריקנית שמביאה לישראל במשך המלחמה 80 מטוסי קרב[238] עלול חיל האוויר לנצח ניצחון פירוס, שכמוהו כמפלה.

שכבת הפיקוד על הטייסות ובסיסי הטיסה נפגעת קשה למדי בימים הראשונים. שליש (חמישה) ממפקדי הטייסות נהרגים או נפצעים קשה. שיעור הנפגעים בקרב הפיקוד המבצעי עולה פי כמה על שיעור הנפגעים בקרב כלל הלוחמים. עובדה זו שוברת את האגדה שלפיה האחרון במבנה מסתכן יותר מכולם. לאבדות אלו יש השפעה ניכרת.

בניגוד לדבריו של פלד, חיל האוויר פגיע מאוד. המפתח למניעת השחיקה הוא שינוי מדיניות הפעלת הכוח. השחיקה הגדולה אינה מגדילה את התועלת של חיל האוויר בלחימה.

♦

מכאן עובר פלד לדיון בעצמאותו של המוביל באוויר – המפקד בקרב. החלטתו מצביעה על הבנה אינטואיטיבית מופלאה של מהות הלוחמה האווירית וייחודו של הפיקוד בשדה הקרב האווירי: "חופש ההחלטה של המוביל. אני נותן הוראה לכל מפקדי הכנפות. כשמוביל מחליט, על סמך דברים שהוא יודע, מותר לו לקחת החלטה פיקודית. הוא המפקד המוביל באוויר. אסור לו לעשות דברים שהם מחוץ לתחום הידיעות שיש לו". לימים הוא מנסח זאת חד וברור יותר, אך כבר בתום שעות ספורות של לחימה, לוחצות, מתישות ויונקות את מלוא משאביו האינטלקטואליים, הנפשיים והפיזיים, הוא מוצא אנרגיה וריכוז קשב גבוה כדי להכריז על חופש פעולה מלא של המפקד באוויר לעומת שרשרת הפיקוד המקובלת.

שאלה עקרונית אחרת שרבים תוהים עליה, שואל אחד המפקדים לקראת סוף הדיון: "מה הכוונה? מה היעדים? מה מטרת המלחמה ברגע זה?"

"בני פלד: **מטרת המלחמה ברגע זה היא למנוע מהמצרים ומהסורים להשיג מצב של הפסקת אש כשהם בשטחינו.** אני מקווה ש'רגע זה' יעבור, ואחר כך לא יהיה 'רגע זה' אלא 'רגע אחר כך'. שמטרת המלחמה תהיה להשמיד את הצבא המצרי והצבא הסורי, להשמיד את שני חילות האוויר, לקבוע להם תנאים, ולא להפך. אינני יודע איך להעביר לכם את זה: הכושר של צה"ל להגיע אפילו למטרת המלחמה ב'רגע זה'. מותנה בנו. אם הייתי מספר לך את הרגעים שאני עברתי בשעה 14:00 עד שעה 16:00 היית בוכה.

"אני רוצה שתסבירו לטייסים שאפילו אם **חיל האוויר יקיז את דמו עד 50 אחוז**, אסור שיגיע מצב שבו יקרה משהו למדינת ישראל וחיל האוויר לא עשה **עד טיפת דמו האחרונה**. הרמטכ"ל נשאר פה ואמר לי: 'אם יצליחו להרים את כוחות היבשה [שלנו] מעל פני הקרקע, להתחיל לנוע קדימה – זה תלוי רק בחיל האוויר. מה שחשוב לי שתעבירו לאנשים באמת, זה **שגורלה של מדינת ישראל תלוי בחיל האוויר. ואנחנו נצטרך לתת הכל עד הסוף**".

בני פלד מגונן על צמרת חיל האוויר מפני אווירת הנכאים שאופפת את הממשלה, משרד הביטחון והמטכ"ל ביום הארוך והקשה, ועושה ככל יכולתו להפיח במפקדי הבסיסים רוח קרב ומקווה שיעבירו אותה ללוחמים האווירדיים בבסיסים, בכנפות ובטייסות. כאן מבטא בני פלד תחושת מחויבות למורל של כוחות היבשה ומספר על דיון במטה הכללי: "אם לא הייתי מודיע להם שאני חותך את הגשרים – אני יודע שעכשיו הייתה מתחילה עוד פעם פאניקה, 'הם חידשו גשרים והם מעבירים טנקים.' לכן אני אפילו אקרקע את [מבצע] 'נגיחה' מחר בסוריה, העיקר לא לתת להם לבנות עוד גשרים, להעביר עוד טנקים. מפני שמיד מצב הרוח של ה'ירוקים' יורד ואז במקום ללכת להתקפת נגד, אומרים לכוחות לבלום איפה שאנחנו עומדים".[239]

מדברי המענה והסיכום של בני פלד אפשר להבין שאין דברי 'כפירה בעיקר' או הצעות יוצאות דופן לפעולה. הערה 'אופוזיציונית' יחידה מוטלת לחלל החדר ונשמעת לאחר שבני פלד חוזר ומדגיש את העדיפות שבכוונתו לתת לסיוע לכוחות היבשה. הערה סרקסטית של דובר אלמוני מביעה הכל: "רק כשכוחות היבשה ירגישו יותר טוב, אז נתחיל לחשוב על חיל האוויר. אני אומר זאת באירוניה".

מפקדי בסיסי הטיסה ובכירי המפקדה הם קבוצת מפקדים בעלי ניסיון מבצעי עשיר ביותר, בוגרים ובשלים לדיון בנושאים שמעבר לרמה הטקטית, מפקדים שעוברים בהצלחה תהליך מיון ארוך שמתחיל בקורס טיס, נמשך בתפקידים זוטרים, אחר כך מבחן פיקוד על טייסת קרב, מסוקים או תובלה, תפקידי מטה, וכמפקדי בסיסים. רובם ככולם נלחמו במלחמת סיני, במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה. זוהי שדרת הפיקוד המנוסה והמוכשרת ביותר שחבריה מכירים זה את זה עשרות שנים. נוצרים ביניהם יחסי חברות־תחרות ואמון הדדי שמכשירים את הקרקע לשיחה גלויה. הנושאים והאופן שעוסק בהם הדיון, הביקורת והתמיכה אמורים לשקף את תרומת

הקבוצה לעיצוב מדיניות הפעלת חיל האוויר, ולהפקת לקחים משלושים שעות מלחמה קשות, בעייתיות ושותתות דם. האומנם מופקים הלקחים והמסקנות?

המפקדים נמנעים מביקורת על החלטות המפקדה ביומיים שעוברים מפגישתם האחרונה כשבני פלד מכריז ב־5 באוקטובר שמלחמה עומדת בפתח. יש להבין אותם. המצב בחזיתות קשה מאוד, הם עדיין אינם יודעים שמחר צה"ל יוצא למתקפות נגד בצפון ובדרום. חיל האוויר, שמקיז את דמו, ימשיך בכך גם מחר לפי התוכנית המבצעית. האחריות המוטלת עליהם כפרטים וכקבוצה מחייבת אחדות ותמיכה בהחלטות.

סיבה שנייה היא תחושת אי נוחות, שלא לומר תחושת אשמה. בערב ה־5 באוקטובר מפקדי הבסיסים אינם מטמיעים במפקדי הטייסות ובלוחמים את המסר מבני פלד שלמחרת תפרוץ מלחמה. אמנם הם עושים הכנות מסוימות, אך המסר אינו עובר. בטייסת אחת אחר השנייה, ביחידות בקרה וביחידות אחרות מתייחסים לעניין כמו 'עוד כוננות'. כשנפתחת האש, פורצת מהומת אלוהים ומלבה את חוסר ההכנה המנטלית בכל הדרגים. ההפתעה העיקרית בדרגי השדה אינה תודעתית אלא מנטלית. התחושה של מפקדי הבסיסים שיש להם חלק בהתפתחות האירועים ממתנת את כללי התחקיר החושפניים והבלתי מתפשרים בחיל האוויר.

משום מה כישלון מבצע 'דוגמן' אינו מוזכר בדיון, הרי אין מדברים על חבל בביתו של מת. איש ממפקדת חיל האוויר אינו מציג מסקנות מהמבצע או שואל מדוע לא נפגעו רוב הסוללות, ומהם הלקחים למבצעים הבאים. כישלון תקיפת הטילים בצפון ותקיפת תותחי נ"מ ושדות תעופה בדרום מטיל צל כבד על השיחה. איש אינו קורא לחזור לתקוף את אחד ממערכי הטילים לפי פקודת־אב מתוכננת היטב. אפשר להבין את תחושת חוסר המוצא של כמה מהמשתתפים, שיודעים שאין כרגע מענה יעיל לאתגר הטילים. ייתכן שההתעלמות המכוונת מהכישלון מתחילה ליצור משבר של אמון בין המפקדה לבין הטייסות.

הערה מעשית חשובה העולה בדיון היא שעדיף לתקוף מערך טילים באזור שבו עומדים לסייע לכוחות היבשה כדי למנוע אבדות מיותרות. הערה זו משקפת גישה שהולכת ומתקבלת בצמרת חיל האוויר. לא עוד מבצעים גדולים להכרעת מערך הטילים זירתי, אלא מבצעים קטנים ומוגבלים כדי

להשיג עליונות אווירית בגזרות מוגבלות בהן נדרש סיוע, על מנת לתקוף כוחות יבשה ביעילות גבוהה ואבדות נמוכות.

מכאן לאכזבה מסוימת. מדובר הרי בדיון ברמת הפיקוד הגבוהה ביותר בחיל האוויר כאשר מפקדי הבסיסים מגיעים ממרחק רב, ניתקים מעיסוקם השוטף ומהנהגת הבסיס שלהם, הנהגה שפקודיהם זקוקים לה ולא תמיד זוכים בה. בדיון כזה הציפייה הנורמטיבית היא להעלות ולהציף אפשרויות פעולה, מדיניות ואסטרטגיה אווירית לימים הבאים. דוגמה אפשרית היא דיון בשאלה אם לחזור ולדבוק בדוקטרינה, לפעול לפי סדרי העדיפויות שלה ברגע שכוחות היבשה ייצאו מן המצר – יציאה שמתרחשת בשעות אלו – ולהשיג עליונות אווירית בקדימות ועדיפות ראשונות. דוגמה שנייה היא דיון במיצוי האפקט האסטרטגי של חיל האוויר באמצעות מהלומות אסטרטגיות על סוריה ומצרים, לפי פקודת־אב דומיניק המיועדת לכך. ודוגמה שלישית, כמעט אלמנטרית, היא נתינת מענה לבעיית השליפות ואי ניצול הכוח בהשתתפות בקרב היבשה, על ידי הפעלת פקודת־אב 'שריטה' אשר 'עושה סדר' בהפעלת הכוח למשימה זו. שכן כעת, כשמתחילות להצטבר מטרות לתקיפה, אין נימוק סביר שלא לפעול לפיה.

סיום: "זה תלוי רק בנו"[240]

כל האוגדות נשלחו לחזיתות זה מכבר. חיל האוויר הוא הכוח הזמין היחיד כעתודה מטכ"לית. ועליו נופל נטל בלימה עיקרי ביום קשה זה, יחד עם חטיבה 7 שבולמת בהצלחה בצפון רמת הגולן. עליו לספוג מהמטה הכללי והפיקודים אובדן עשתונות, החלטות חפוזות, מנוגדות, לא שקולות, שגויות, ואי ביצוע תהליכי קביעת החלטות מסודרים ותבוניים. 7 באוקטובר הוא היום הקשה ביותר בחיי חיל האוויר, באתגרים שניצבים בפניו ובאופן שהוא עומד בהם. הוא מנקה את השמים מתקיפות אוויריות שיל כוחות היבשה בדרכם לחזית; מנטרל את חילות האוויר של סוריה ומצרים; תוקף שדות תעופה, מאט את קצב העברת הצבא המצרי מעבר לתעלת סואץ, ומעל לכל – בולם את צבא סוריה ומונע את כיבוש דרום רמת הגולן וירידה לעמק הירדן.

על אף כל אלו נחשב יום זה **כיום השחור של חיל האוויר** עקב חוסר ההצלחה להשמיד את מערכי הטילים בגולן ובתעלה.

עד עתה לא נעשה ניתוח יסודי של יום מכריע זה, של השלכות המבצעים האוויריים ביום זה על מהלך המלחמה כולה ועל חיל האוויר. מבטא את

התסכול סא"ל עמוס עמיר: "לך תסביר עכשיו למפקדים בשטח שלא השיטה כשלה אלא יישומה".[241]

אלוף מוטי הוד, שאינו נמצא בדיון, מסכם: "צה"ל לא היה מוכן מבחינת גיוס הכוחות ומבחינת הערכת מצב נכונה. צה"ל לא היה מוכן לפריצה המתוכננת של האויבים בשתי החזיתות. לכן חיל האוויר לא יכול היה להתפנות להשגת עליונות אווירית ולביצוע תוכניותיו. הוא נאלץ לסייע מיד לכוחות הקרקע ולנהל מלחמה לא מתוכננת. אלתור, לדעתי, נופל תמיד מביצוע תכנון מדויק.[242] אכן, ביום הקשה והארוך, לא טילי קרקע־אוויר מונעים חופש פעולה מחיל האוויר. התבוסות בבלימה היבשתית בדרום רמת הגולן ועל גדת תעלת סואץ, וההחלטות השגויות הן שנוטלות מחיל האוויר את חופש הפעולה.

לאחר כישלון מבצע 'דוגמן' נפסקים המבצעים לתקיפת מערכי הטילים בסוריה. חיל האוויר מוסט למשימות סיוע בנחיתות אווירית, כשהוא פועל מתוך תחושות של כל מובס, יהיה זה בקרב אגרוף, בקרב אוויר או במלחמה נגד הטילים – תסכול, זעם ואובדן אמון. חוסר הביטחון של מפקד חיל האוויר במפקדה, בלוחמים ובפקודות המבצע מכשיר את הקרקע ל'טקס אשכבה' של הפקודות הגדולות להשמדת מערכי הטילים.[243] הן לא תבוצענה עוד במלחמה הזאת.

לקראת מתקפת הנגד ביום המחרת מסכם בני פלד את דיון המפקדים ואומר: "אנחנו לא צריכים מאמץ גדול בשביל להחזיק את הגשרים מנותקים, אבל אנחנו לא יכולים בלי זה. נוסף לזה אנחנו נצטרך לתת מהבוקר סיוע לכוחותינו, אם יהיו עדיין במגננה ואם יעברו למתקפה".[244]

האם ההחלטות האסטרטגיות, הנכונות והשגויות, בשלב הבלימה, נקבעות בתהליך רציונלי של קביעת החלטות ובחירה בין חלופות? או שמא ההישגים המעטים והכישלונות הרבים יותר הם פרי תהליך דטרמיניסטי, התערבות אלת הגורל, הלם ההפתעה האסטרטגית, ואין אחראים בין בעלי הסמכות? 34 שנים לאחר המלחמה קובע שר הביטחון, אהוד ברק, כי אלפי חיילים שנהרגו ונפצעו בקרבות שילמו את מחירן של החלטות שגויות בדרגים גבוהים ביותר.[245] שאלת האחריות לקביעת ההחלטות ולתוצאותיהן היא אחת מהשאלות הקשות שתעלינה בחלק האחרון של הספר.

חלק שישי: ממיתוס לאתוס

להפוך מיתוס לאתוס, אגדה שחייבת להתנפץ אי־פעם, ככל אגדה – למציאות נאצלה שבה התמודדות של בני אנוש עם חולשותיהם יוצרת את תהילתם. לספר איליאדה בת 30 שעות, שמניחה על ראשי הלוחמים נזר דפנה שאינם מצפים לו.

המחבר

רם

סיפור הבלימה האווירית בתחילת מלחמת יום כיפור הוא איליאדה מודרנית, אך שלא כמו החומות ההן, שנהרסו כליל, הפעם מלאכתו של המגן עולה בידו, או נכון יותר, עולה בכנפיו. טרויה המודרנית מזדעזעת, אך נשארת על תלה. בלילה מתעדכן רם במודיעין, מעביר הנחיות לראשי הענפים והמדורים, ונשאר לבדו בחדר קטן סמוך לתא רמשל"ט. הוא משחזר את אירועי שלושים השעות, ומנתח את ההחלטות הנכונות והמוטעות ואת מאבקיו הבלתי נלאים על דעתו ותפיסתו.

מרגע ש'יש המראות בדמיר', כלומר פתיחת המערכה הסורית, מתחיל כאוס. הזנקות ללא טעם ובזבוז הכוח האווירי עד החושך. גם למחרת. ההתחלה דווקא מתוכננת, אך מיד לאחריה, קשוחים ושקולים ביותר מאבדים את עולמם תחת ההלם הפסיכולוגי במערבולת החלטות חסרות מצפן ונטולות שיקול דעת, וסוחפים את חיל האוויר בזרם הגועש אל תוך סערה. מטוסים מתרסקים, לוחמים נהרגים, נפצעים, נשבים. עולות בו שורות קטועות שחלקן לקוח מתוך קינה עתיקה לאחר מפלה קשה.

על במותיך חלל איך נפלו גיבורים.
מנשרים קלו מאריות גברו
איך נפלו גיבורים בתוך המלחמה.
קשת יהונתן לא נסוג אחור
חרב שאול לא הושבה ריקם
איך נפלו גיבורים.

איך קמים מהמפלה? איך מרימים ראש? עם כל הרצון להצדיק את מפקדיו, להבין את חולשת הדעת, אין ברם סליחה ואין בו מחילה. שלושים שעות מבחן רצופות שגיאה אחר שגיאה, כישלון אחר כישלון. מפקד חיל האוויר, מבריק, חכם, בעל כושר אנליטי וכושר ביטוי שאין שני לו, אדם עצמאי שיודע לעמוד על שלו בלא פחד. והנה, עם הירייה הראשונה מאבד את

ביטחונו, משנה את סדר העדיפויות וההחלטות, ומשתף פעולה עם כל משב רוח והחלטה חפוזה ואינטואיטיבית של רמטכ"ל בעל הבנה מוגבלת בהפעלת כוח אווירי.

הרמטכ"ל נכנס לתא רמשל"ט פעם אחר פעם ומטלטל את חיל האוויר משריפה לשריפה, מחזית לחזית. חוסר היציבות והפזיזות של החלטות הרמטכ"ל מסגירים את סערות נפשו הנסתרות. אין תהליך קביעת החלטות, אין דיונים. רק הכתבות מלמעלה בשפה רכה אך החלטית, בניגוד להיגיון המבצעי שאנשים כה רבים בחיל האוויר טרחו לתכנן, לחשב, לשרטט ולנסח בכתב.

שר הביטחון מופיע נטול ביטחון בתא רמשל"ט. בעל הסמכות העליונה בנושאי ביטחון נראה כאדם שחרב עליו עולמו. האם כעת הוא נותן לעצמו דין וחשבון על שמנע, יחד עם ראש הממשלה, מתקפה מקדימה – יום לחימה מלא ויעיל של חיל האוויר?

אלו הם אירועים מכוננים בחייו של רם ובחיי חיל האוויר עד אחרון הלוחמים. הוא מנסה לעמוד כסכר מול המערבולות והשינויים התכופים, אך אין שומע לו.

רם נסחף לעמדת בדידות מזהרת. פקודיו טרודים מעל לראש במשימותיהם, רובם אינם בכירים דיים כדי לתמוך בדעותיו. מפקדי הבסיסים שמתכנסים בלילה, רחוקים מהאטמוספרה הדחוסה של מפקדת חיל האוויר, מבחינים בחילוקי הדעות ובבדידותו של מפקד חיל האוויר, אך כל אחד מהם טרוד בצרותיו שלו. יש להם בסיס לנהל. אין להם תמונה כוללת של המלחמה ושל שחיקת הכוח האווירי. לא הם יתווכחו עם מדיניות הפעלת חיל האוויר. "ההתפתחויות האלו יצרו תחושה של תחילת חוסר אמון מצד הטייסות אל מול מערכת התכנון והשליטה של חיל האוויר. מבחינתן של הטייסות נראתה השתלשלות האירועים חסרת היגיון".

התומך היחיד של רם הוא דוד עברי, ראש מחלקת אוויר. לא תמיד יש זהות מלאה בין דעותיהם. עברי בכיר, מנוסה ושקול ממנו, אך יש ביניהם הבנה בסיסית כיצד יש להפעיל את חיל האוויר. יותר נכון, כיצד לא להפעיל אותו. אולם דוד עברי אינו מוכן לחלוק על בני פלד. "עם כל הידידות, הוא כמעט לא היה שם. הוא היה עם חום גבוה. הוא אמר שכל הריבים האלה לא יביאו לשום מקום, ובמלחמה צריך לתת גיבוי מרבי למפקד. הוא נתן הרגשת שותפות, אבל הוא לא היה שם ברגעים הקשים. הוא היה בא בערב, אומר

לבני 'לך לנוח,' ועושה שקט וסדר. לפעמים דיברתי עם רפי הרלב אך גם הוא לא עזר". רם מכבד את שניהם, אך תגובתם מחדדת את בדידותו.

"מפקד חיל האוויר נכנע מרצון לרמטכ"ל, ואני הרגשתי אחריות הרבה מעבר לתפקידי. יותר מדי. הרגשתי שאני החומה האחרונה. אם לא אמצא דרך פעולה – תיעשה כאן טעות בלתי נסלחת, ואז הכל יכול לקרות". רם יושב וראשו בין ידיו, ומהרהר דקות ארוכות: בזיכרונו עולה מכתבה האחרון של טוסיה, ממנהיגות גטו ורשה: "ישראל גוועת לעיני. אני פוכרת כפַי וקצרה ידי מהושיע". רם מנער את ראשו, קם על רגליו, ויוצא בצעדים נמרצים לסיים את ההכנות, התוכניות והפקודות למחר. למתקפות הנגד.[1]

פרק 18: "היינו תחת השפעת הלם פסיכולוגי"[2]

יש טעם בעיון חוזר בשיקולים ובהחלטות, אף לאחר שמביאים בחשבון את הרושם שיצרו הדוחות והאזעקות מן החזיתות שהקדירו את התמונה עוד יותר מהמציאות הקודרת.

אלחנן אורן[3]

חופש הפעולה נגזל מחיל האוויר. המפלות בבלימה היבשתית בחזית סיני ובדרום רמת הגולן גוזלות את חופש הפעולה שלו. נגנזות התוכניות שהוכנו במשך שנים עבור תרחיש לחימה דומה מאוד למציאות. קובעי ההחלטות במטכ"ל ובמפקדת חיל האוויר מפעילים את חיל האוויר בעקבות קריאות קרב כאוטיות, תמונות מצב שגויות, זעקות לעזרת חיל האוויר, מוצדקות בצפון והזויות בדרום. המפלות ביבשה, הפאניקה בעקבותיהן והערכות מצב שגויות הן שמובילות לשיקולים מוטעים ולהחלטות שגויות, גם בתוך חיל האוויר, לניצולו שלא במידה המרבית ולהפעלתו בצורה לא מיטבית, לא מסודרת, בשחיקה גדולה ומיותרת.

♦

חיל האוויר מסיים את שלושים השעות בתחושות קשות. סא"ל אליעזר (צ'יטה) כהן, שבמו ידיו מתקן את הבורות שפוערות פצצות מצריות במסלולי הטיסה של רפידים בדקות הראשונות, מתאר את חשבון הנפש לאחר המלחמה: "בחדרי חדרים של טייסות ומפקדות הודו עם יד על הלב שלא הגשימו את הציפיות. חשבון הנפש והחיטוט בפצעים נמשכו שבועות וחודשים. ההתייסרות היתה במקומה, והכרכים שמפקדי הבסיסים והטייסות

מילאו בלקחי התחקירים לא הקהו את הכאב. החיל לא היווה גורם מרתיע לפני המלחמה, ולא יצא ממנה בתחושה של חיל מנצח".[4]

בטייסות ובמטה רווחת תחושה של החמצה, פוטנציאל גדול שלא מומש, אסטרטגיה מוטעית, חולשת דעת, חוסר התמדה ואובדן אמון הדדי. גורם מרכזי לרקע התודעתי, המנטלי והרגשי של תחושות אלו הוא סדרת ההחלטות השגויות ותוצאותיהן.

בני פלד הוא הרפורמטור הגדול של חיל האוויר בחמש השנים לאחר המלחמה. מפקד שאינו מצליח למצות את העוצמה האווירית בתחילת המלחמה, מכפיל ומשלש אותה לאחריה. בשכלו ובתבונתו הוא מקפין את חיל האוויר משנות ה־70 של המאה העשרים היישר אל המאה ה־21 באמצעות מהפכה טכנולוגית, מהפכה ארגונית, מהפכה אינטלקטואלית, מתודולוגיות חדשות לבניין הכוח, מעבר לשיטות כמותיות ולשיטות מדעיות של אישוש והפרכה.

חשבון מר מנהל בני פלד במשך שנים רבות עם המלחמה ועם עצמו. אמנם הוא מתנגד לביקורות בחיל האוויר ומחוצה לו, אך אינו מהסס להסיק מסקנות קשות בעצמו. בכנס שנערך תשעה חודשים לאחר המלחמה עולים דבריו בחריפותם על רבים מדברי הביקורת שנכתבים בשנים הבאות: "אמצעים שהיו ברשותנו ולא פעלו כמצופה או שלא הפעלנו אותם כמצופה. למשל, חלק ממערך ההתרעה והמודיעין, חלק ממערך ההליקופטרים, חלק ממערך השליטה, חלק ממערך התכנון המבצעי, ליקויים עקרוניים באורח השתתפותו של כוח אווירי בלוחמת היבשה מבחינת תפיסה בסיסית".[5]

לעומת דבריו הנוקבים כלפי אחרים, נוגעת הביקורת העצמית שלו בפרטים שוליים בלבד. בריאיון אישי עם הכותב הוא מכה על חטא: "בשבת, ב־6 באוקטובר, כשהיה ברור לי שאין פיקוד בדרום וגם בצפון, הייתי צריך להוציא רביעיית מטוסים שתטוס בגובה מאתיים רגל ותגיד לי מה קורה".[6] אמירה שמצביעה עד כמה היה מקובע בתפיסות שעבר זמנן כמו 'סיור ראייה' באזור מוכה טילים ותותחים נגד מטוסים, בעוד מטוסיו מצלמים את שתי החזיתות ומביאים תמונות מדויקות, מלאות ומעוררות צמרמורת של גייסות מצרים וסוריה.

אלחנן אורן, מחבר ההיסטוריה הרשמית של צה"ל על מלחמת יום כיפור, מכוון את המשך המחקר במילים מתונות, בבחינת מועט המכיל את המרובה: "יש טעם בעיון חוזר בשיקולים ובהחלטות, אף לאחר שמביאים בחשבון את

הרושם שיצרו הדוחות והאזעקות מן החזיתות שהקדירו את התמונה עוד יותר מהמציאות הקודרת".[7] הנחיה זו היא נר לרגלינו. בסיום הניתוח הכואב מצפה לקוראים המסורים הפתעה מנחמת, קתרזיס, אור בקצה המנהרה.

♦

הכוננות והמוכנות הגבוהות אינן מונעות את ההפתעה המהממת בפרוץ המלחמה. על אף ההתרעה המפורשת של בני פלד לא מאמינים מפקדים, לוחמים וקצינים במפקדת חיל האוויר שצפויה מלחמה. עשרות עדויות על ציפייה לעוד כוננות שתסתיים, ותו לא. סיפורים לא מעטים מעידים על אי הבנה מתמשכת המסרבת להכיר שאנו במלחמה. ההפתעה אינה בתחום המבצעי אלא ברמה המנטלית.[8]

חיל האוויר אינו אמור להיות מופתע. הוא מוכן מבחינה מבצעית, מבחינה תודעתית ומבחינת גיוס מילואים. בצהרי 6 באוקטובר כבר מגויסים 21,000 איש.[9] בני פלד אומר דברים ברורים עד כדי כך על המלחמה מחר, שבסיכום קבוצת פקודות ב־5 באוקטובר, ערב המלחמה, בבסיס תל־נוף נכתב בסיכום קבוצת פקודות כי 'מחר מלחמה' ויש לעשות את כל ההכנות.[10] יחד עם זאת, רוב מפקדי הבסיסים והכנפות אינם משוכנעים בסתר לבם, ואינם מחדירים למפקדי הטייסות וללוחמים את הערכת המצב של מפקד חיל האוויר. בכמה בסיסים משדרים המפקדים מסר חזק יותר מדיבורים ומעבירים בבילויים את הלילה כנהוג בלילות יום כיפור באותם ימים. יחידות הבקרה כולן אינן מודעות למצפה להן. בבוקר 6 באוקטובר קופצים מהכנות לפקודה אחת ('דוגמן') לפקודה אחרת ('נגיחה') אחר כך מתחילים לפרק חימוש. שינויים אלה מזכירים תרגילים יותר מאשר הליכה למלחמה. הסירנה לקראת 14:00 תופסת את הלוחמים יחד עם שדרות הפיקוד בהפתעה מנטלית מוחלטת, וכל השאר היסטוריה.

מפקדים בדרגות גבוהות מתקשים להודות באובדן עשתונות כתוצאה מהפתעה. לכן עדויות מכלי ראשון על ההלם שגורם לירידה בתפקוד, ובמיוחד בקביעת החלטות, הן נדירות למדי. יוצאת דופן היא עדותו של תא"ל דוד עברי: "בחלקה הראשון של מלחמת יום הכיפורים היינו עדיין תחת השפעת ההלם הפסיכולוגי של פתיחת המלחמה. התאוששנו במהירות

והתחלנו לעבוד באופן שקול ומחושב, על פתרונות לבעיות".[11] רס"ן גיורא רום זוכר שמנקודת מבטו של מפקד טייסת ההפתעה היתה טוטלית.[12]

מה השפעתה של הפתעה פסיכולוגית על תפקוד חיל האוויר? הקושי במעבר מפעילות של ביטחון שוטף למלחמה כללית הוא המעבר החד משיטת 'האח הגדול רואה הכל וצודק תמיד' למתן סמכות או נטילתה על ידי מפקדי הטייסות על הקרקע והמובילים באוויר, לשינויים בתכנונים מבצעיים ואחריות לתוצאותיהם. בתחילת המלחמה עדיין מורגלים הלוחמים לקבל תכנון מלא, בפרטי פרטים, ופקודות שאין להרהר אחריהן ולשנותן ללא אישור מפורש.

הרגלים אלו אינם מתאימים ללחימה בתנאי ערפל קרב וחוסר סדר כפי שמתנהלת הלחימה בשלושים השעות הראשונות. הפער בין הציפיות לתוצאות גורם לתסכול עמוק, כאשר הפצצת הטילים בסוריה מסתיימת במפלה צורבת. בטייסות אחדות נמשך ציות עיוור ללא ביקורת ובקרה על התכנונים של המפקדה. בטייסות אחרות החלו לחשוש מהתכנון במפקדה. אולם ברוב הטייסות מצליחים המפקדים למצוא איזון נכון שלפיו יש למלא אחר ההוראות העקרוניות של המפקדה כמו 'כוונה, משימה ומטרה', וחופש החלטה בתכנון ובביצוע עשרות פרטים שחשיבותם משנית עבור המפקדה, אך הם בבחינת חיים או מוות עבור הלוחמים האוויריים.

ההפתעה ברמה המנטלית והפסיכולוגית נגרמת על אף הערכת המצב של מפקד חיל האוויר שנותנת התרעה חזקה יותר מכל התרעה מודיעינית ומצביעה על היעד הראשון – מערך הטילים הסורי בגולן. לכן אין תירוץ, אמתלה ותואנה לכאוס בהפעלת חיל האוויר ולאובדן העשתונות בתחילת המלחמה.[13] אך לפלא הוא מדוע מפקד חיל האוויר עצמו, שקובע את ההחלטה, נותן את ההתרעה ומעריך את שעת תחילתה – מנהיג בשעת המלחמה חיל אוויר לא מוכן, הלום כאוס ומאבד את היכולת למצות את חיל האוויר ברגע המבחן.

♦

ההפתעה שגורמת פתיחת המלחמה לחיל האוויר היא בעלת מאפיינים ייחודיים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים. בשעות מעטות של לחימה עד רדת הלילה עובר חיל האוויר למצב מלחמה. מלחמת ההתשה מעניקה ניסיון

מבצעי למאות טייסים חדשים, לוחמי מערך ההגנה קרקע־אוויר, בקרים ואנשי תחזוקה. אך ללחימה זו יש גם השלכות שליליות. לחימה מוגבלת ומתמשכת כמלחמת ההתשה שונה תכלית שינוי ממלחמה כללית. השוני הוא בשליטה במבצעים אווירייים: בלחימה יבשתית אין כל הבדל בין שרשרת פיקוד בלחימה לרגיעה. מפקד גדוד כפוף למפקד החטיבה, מפקד החטיבה למפקד האוגדה וכן הלאה. בלחימה אווירית, כל עוד הלוחמים על הקרקע, הם כפופים למפקד הטייסת. לאחר שהם ממריאים למשימתם הם עוברים לפיקודו הישיר של מוצב השליטה המרכזית, שבראשו עומד מפקד חיל האוויר או אחד ממלאי מקומו.

במלחמה מוגבלת או בביטחון שוטף נמצאים בפעילות באותו פרק זמן כוחות מעטים מאוד ביחס ליכולת השליטה והבקרה של הפיקוד המרכזי. הוא פוקח עין על כל איום חדש ברגע היווצרו, משנה למובילים מטרות, נתיבים, ופרטים מיקרו־טקטיים רבים. לעצמו הוא נוטל החלטות רבות שהמובילים היו מסוגלים לקחת בעצמם. יכולת השליטה הפרטנית מאפשרת לו לתת מענה לרגישויות ומגבלות רבות של לחימה מוגבלת שאינן קיימות במלחמה כללית, כגון, קו שאסור לחצות אותו או איסור להסתבך בקרב אוויר. הצורך בפיקוח מתמיד גורם לכך שבלחימה מוגבלת למובילים אין חופש גדול. הם מתרגלים לפקודות פרטניות, לציית, להמעיט לשקול שיקולים מבצעיים ולצמצם את מרחב ההחלטות. תכנון פקודות מבצע בביטחון שוטף הוא פרטני ומדוקדק. אינו משאיר חופש תכנון ושינויים למתכננים בטיסות.

במלחמה כוללת המצב שונה מאוד. האינטנסיביות של הפעילות המבצעית רבה ביותר. מאות מטוסים, מסוקים ומערכות סיוע מוטסות נמצאים באוויר בו־זמנית, ועל מוצב השליטה המרכזי מוטל גם להנחות את צוותי התכנון, לאשר תוכניות מבצעיות ופעילויות נוספות. היכולת שלו לשלוט במבצעים בזמן אמת פוחתת במידה רבה. לכן הוא מתמקד רק בהחלטות חשובות וחיוניות.

השילוב של חוסר יכולתו של מוצב השליטה המרכזי לשלוט ושל חוסר הצורך בשליטה כזאת מביא לכך שלפתע מקבלים המובילים מרחב החלטה וחופש שאינם מורגלים אליו. האחריות והסמכות עוברות אליהם ללא הכנה, בניגוד להרגלים שנרכשים בשנים ארוכות של לחימה מוגבלת.

סא"ל בן־נון מתאר זאת מנקודת המבט של ראש ענף תקיפה שמתכנן את רוב המבצעים ההתקפיים בשנה לפני המלחמה ובמלחמה: "בביטחון שוטף

פירטנו כל פקודה עד הפרט הקטן ביותר, ברמה שהיתה צריכה להיעשות על ידי הטייסות. הרגלנו את הטייסות לקבל הכל לעוס ומפורט. על כל מבצע הכי קטן היינו כותבים הכל בפרטי פרטים. במלחמה תפסתי את עצמי מבין שלא הכנו את הטייסות לעצמאות. הבעיה של מעבר ממבצעים של ביטחון שוטף למלחמה היא בעיה מנטלית".[14] תופעה זו, אגב, אינה ייחודית לחיל האוויר. גם צבא היבשה סובל מ'תסמונת המעבר' בתחילת המלחמה.[15]

מפקדת חיל האוויר אינה מודעת לחוסר ההכנה המנטלית של היחידות למצב מלחמה כוללת. היחידות והטייסים רגילים להמתין לתכנון פרטני, לשליטה מדוקדקת ולפקודות מפורטות לקראת המבצעים ובזמן המבצעים. אולם המתכננים במחלקת מבצעים אינם מודעים למהפך שנדרש מהם במעבר למלחמה. במחלקת מבצעים נמצא מספר קטן מאוד של מתכננים מקצועניים ומנוסים, מספר שאינו יכול לעמוד בדרישות של מלחמה כוללת. למרות זאת הם ממשיכים לתכנן ו'להוריד' לטייסות פקודות מבצע פרטניות ביותר עד כדי סוגי מרעומים ונתיבי טיסה מדויקים. תוצאות התכנונים אינן מושלמות, גורמות לביקורת בטייסות, לדרישות שינויים רבים שמעמיסים על המתכננים עבודה נוספת שהם אינם מסוגלים לעמוד בה.[16] רק לאחר כמה ימים משחררת מחלקת מבצעים את הדסן ומסתפקת בפקודות מבצע פחות מפורטות ומאפשרת לטייסות להשלים את התכנון לפי שיקוליהן.

לדילמה בין הכנת מפקדים ולוחמים לעצמאות במלחמה כוללת לבין הצורך בשליטה פרטנית בלחימה מוגבלת אין מענה מושלם. התוצאה הקשה של אי המוכנות לקשרי מפקדה־טייסות במלחמה כוללת אינה מבצעית אלא מורלית. היא אחד הגורמים לתחושת אי האמון שהולכת וצומחת בטייסות ולא תמיד בצדק.

"הגעתי למסה קריטית – יש להשיג הפסקת אש"[17]

במשך שלושים השעות הראשונות מופלים וניזוקים קשה לפחות 56 מטוסים. רבים אחרים ניזוקים במידה קלה יותר. זהו קצב שחיקה שמאיים על שימור כוחו של חיל האוויר. האם זוהי תוצאה של *מדיניות מכוונת שאינה מתחשבת* בשחיקת הכוח? בני פלד מבקר בחריפות ולא בצדק את המדיניות המאופקת והנבונה של קודמו: "הסיסמה הקובעת [במלחמת ההתשה] היתה להוכיח את עליונותנו על ידי הפלת מספר מטוסים מרבי, התואם את ההכתבה שאבדותינו יהיו אפס או קרוב לאפס. זאת מתוך ידיעה שמלחמת ההתשה

אינה מלחמה של ממש וחבל לאבד מטוסים וטייסים, גם אם בתמורה יוכפל ויושלש מספר מטוסי האויב המושמדים. אותה תפיסה שררה גם במדדי ההסתכנות שנטל על עצמו פיקוד חיל האוויר במבצעי תקיפה אוויר־קרקע, במבצעים משולבים, וכן בתוכניות תקיפת מערכי הטילים עצמם [במלחמת ההתשה]. לראייה זו היו תוצאות חינוכיות חמורות, שנתנו את אותותיהן בהתנהגות מתכנני וטייסי חיל האוויר ב'מלחמה האמיתית' ב־1973".[18]

חיל האוויר הוא מרכיב הרתעה עיקרי של ישראל. לכן שימור כוחו חיוני לשימור כושר ההרתעה. שימור הכוח תורם לנחישות ולביטחון העצמי של הדרג הצבאי הגבוה ושל הדרג המדיני, ליתר תעוזה ויוזמה במערכת המבצעית, לעמידות החברה הישראלית הרגישה מאוד לאבדות, ולאורך הנשימה של העוצמה הצבאית הכוללת. על חיל האוויר לבנות את כוחו ולהפעילו בדרך שתאפשר את שימור מרב כוחו, כדי לאפשר משא ומתן מדיני מעמדה של עוצמה, וכדי לאפשר הפעלת כוח אפקטיבית במקרה של התחדשות מעשי האיבה.

בקרב על בריטניה היה שיעור האבדות 1.6 אחוז, מעל ליכולת הספיגה של חיל האוויר המלכותי הבריטי, עקב קצב גיחות גבוה, מספר מוגבל של מטוסי קרב, קשיי התעשייה למלא את מקום האבדות, ובמיוחד חוסר היכולת למלא את מקום הטייסים שנהרגו או נפצעו. לעומת זאת, בהפצצות האסטרטגיות על גרמניה סבל פיקוד המפציצים הבריטי אבדות בשיעור גבוה יותר, כ־4 אחוזים אך עקב הפעלה איטית של פיקוד המפציצים, קצב האבדות היה קטן מקצב ייצור מפציצים והכשרת צוותי אוויר חדשים.

אחת הסכנות האורבת לפתחה של הפעלת כוח אווירי היא הנטייה לפעילות אינטנסיבית מרבית. ספיגת אבדות רבות בתחילת מלחמה עלולה להחליש או לשתק את פעילות הכוח האווירי בהמשך הלחימה כאשר עוצמתו דרושה לניצול הצלחה או התגברות על כישלונות. שיעור השחיקה הוא מרכיב חשוב בתכנון משימות ומבצעים. עליו להיבחן באופן מתמיד מול השגת מטרות המלחמה. המספרים הקטנים של פלטפורמות אוויריות ולוחמים אווריים ופגיעותם הרבה אינם מאפשרים אפילו חוסר זהירות זמני בהקפדה על רמת השחיקה.

עקרון שימור הכוח מנחה את אלוף מוטי הוד החל בצהרי היום הראשון במלחמת ששת הימים. הוא ממשיך בכך במלחמת ההתשה.[19] גם אלוף דוד

עברי, מפקד חיל האוויר אחרי בני פלד, מוביל את מלחמת לבנון הראשונה, לפניה ואחריה, לפי עקרון שימור הכוח. ניתן לשלוט בחלק מהמשתנים המשפיעים על שימור הכוח. אפשר לשמור על מספר אבדות קטן על ידי בחירת משימות בעלות סיכון מוגבל, מטרות באזור פחות מוגן, ויסות קצב הפעילות, עיצוב תפיסת הפעלה חסכונית וזהירה, תכנון מבוקר של הלחימה על פי ניהול סיכונים, ושליטה אווירית זהירה ומבוקרת בזמן אמיתי. מפקד חיל האוויר חייב לשמור על איזון בין שאיפה להישגים גבוהים בזמן קצר, לבין שימור הכוח לטווח ארוך.[20] הפעלה לא מבוקרת, לא שקולה, איזון גרוע בין עלות לתועלת, מדיניות שגויה ותנאים קשים גובים מחיר גבוה בטייסים ובמטוסים.

במלחמת ששת הימים התקרבה השחיקה ביום הראשון ל־10 אחוזים ממטוסי חיל האוויר, אך התוצאות הרקיעו שחקים. בימים הבאים של אותה מלחמה פחתה השחיקה עד מאוד בגלל הרצון לשמר את כוחו של חיל האוויר.[21] בשלב הבלימה של מלחמת יום כיפור נשחקים 16.1 אחוז ממטוסי הקרב בטייסות. קצב השחיקה נשאר גבוה מאוד. עד סוף היום הרביעי למלחמה נופלים או ניזוקים קשה 83 מטוסי קרב, יותר מרבע מכוחו של חיל האוויר.[22]

עוצמתו של חיל האוויר הולכת וקטנה מיום ליום. השחיקה מדגישה אחת מנקודות התורפה העיקריות של ישראל: הקושי לנהל מלחמה מתמשכת. קבלת מטוסים נוספים מארצות הברית בהמשך המלחמה אינה מפצה על הירידה במספר הטייסים שכן הכשרת טייסים חדשים נמשכת זמן רב. לכן יש חשיבות יתרה למספר ההרוגים, השבויים והפצועים.[23] לשחיקת מטוסים וטייסים יש השפעה חזקה, אם לא מכרעת, על מהלכי המלחמה, לפחות בעשרת הימים הראשונים.

מדיניותו של בני פלד, שאינה מתחשבת בשימור הכוח, מתבטאת גם בעדותו בפני ועדת אגרנט: "כשנתתי תדריך אחרון לפני המלחמה הודעתי למפקדי הטייסות שבהחלט ייתכן מצב ברמה הסורית שכוחות היבשה יזדקקו לסיוע. התשובה היחידה שיש לי לתת היום היא לומר לטייסים **שאנחנו ניכנס עם ראש בקיר** בלי לנקות את מערך הטילים".[24] ואכן חיל האוויר שובר את ראשו אל קיר הטילים ותותחים נגד מטוסים ומאבד מכוחו בבלימה. מפקד חיל האוויר מצהיר על מדיניות של 'הקזת דם' ושוחק את הכוח האווירי בשלושים השעות הראשונות ולאחריהן.

בני פלד, באופן אישי כמעט, קוטף את פרי הבאושים של החלטתו ללכת 'עד טיפת הדם האחרונה'. הוא עובר כמה שעות של חרדה אישית איומה לגורל בנו יורם, טייס בטייסת אבירי הזנב הכתום, שנוטש מטוס עקב תקלה ואין יודע מה גורלו. כשבני פלד מצטרף לדיון אצל הרמטכ"ל ונשאל: "אם בהפצצה על הגשרים המצריים הפסיד חיל האוויר מטוסים. הוא מסנן: 'כן. היום כמעט הפסדתי את הבן שלי. אספו אותו, בגשר, אש נ"מ.' [סגן יורם פלד מחולץ בשלום לאחר שצנח בשטחנו.] עכשיו שואל דיין את בני פלד, 'ואתה תעלה אותו עוד פעם על מטוס?' 'בטח אעלה אותו,' אומר האב [המאושר] ושב לעניין שלפניהם".[25] אכן איש נחוש ואמיץ הוא בני פלד, ועל כך יש להוריד בפניו את הכובע.

♦

השחיקה הגדולה משפיעה כמעט מיד על החלטות אסטרטגיות ברמת המטה הכללי וברמה המדינית, ועל מאזן היחסים בין ישראל לארצות הברית. לאחר שלושה ימים וחצי של מלחמה מתקרב חיל האוויר לקו האדום שלו. אל"מ אהרון שביט (יאלו) מפקד בסיס עציון: "בלילה של יום רביעי [9 באוקטובר] התכנסנו כל מפקדי הבסיסים, בכירי המפקדה, בני פלד ודדו. אני זוכר כמו היום כיצד ישבנו ליד שולחן הדיונים הארוך בלשכת מפקד חיל האוויר. בני ישב בראש השולחן ודדו לידו. לאחר כמה דיווחים קצרים הפתיע אותנו בני ואמר: 'אבדו לנו עשרות מטוסים ועשרות נוספים פגועים קשה. אנחנו מאבדים טייסת שלמה בכל יום לחימה. **הגענו למסה הקריטית.** עלינו להפחית את קצב הלחימה, ולהסתגל למצב חדש.'

"ישבנו המומים. כל אחד מאיתנו, מפקדי הבסיסים, היה שקוע בסבך הלחימה והקשיים בבסיס שלו, ולא היה לנו זמן לחשוב ולדעת מה קורה בכל חיל האוויר. דברי בני הדהימו אותנו, ונשארנו ללא מילה. דדו שמע, שתק, קם והלך".[26]

לאחר הפגישה עובר בני פלד לדיון בלשכת הרמטכ"ל. מעט לאחר 21:00 מצטרף גם שר הביטחון. הוא מדווח להם בזו הלשון: "חיל האוויר התחיל את המלחמה עם 320 מטוס [בטייסות]. מהם אבדו 55. 45 נוספים נפגעו קשה. לפיכך יהיו לחיל האוויר מחר בבוקר כ־220 מטוס בלבד. נוכח תמונת סדר הכוחות **החליט הרמטכ"ל שיש להוריד את קצב הפעילות של חיל האוויר**

כבר ממחר".[27] לאחר חישובים מדוקדקים נמצא כי הדיווח אינו מוגזם. לרשות חיל האוויר עומדים למחרת בבוקר לכל היותר 234 מטוסי קרב כשירים לקרב.[28] מבין 103 מטוסי קרב שמופלים במלחמה כולה, יותר מרבע מופלים בשלב הבלימה. כמעט פי חמישה יותר מממוצע האבדות בכל יתר ימי המלחמה. (נתונים מפורטים מוצגים בנספח נתונים כמותיים.) למחרת מתחיל לרדת קצב הגיחות.

ב־10 באוקטובר בערב "בדיון עם שר הביטחון דיבר הרמטכ"ל על היתרון שב'הפסקת אש מידית' בקווים הנוכחיים בגולן ובסיני, אף שמשמעותה הסתלקות ממטרות המלחמה הקודמות".[29] ראש הממשלה מסכמת עם הנרי קיסינג'ר תוכנית פעולה לפיה בריטניה תגיש הצעה להפסקת אש במצב הקיים, שתתקבל בהימנעות שתי המעצמות ובהסכמה אילמת של ישראל.[30] בהתייעצות מדינית־ביטחונית אצל ראש הממשלה ב־11 באוקטובר בשעה 20:30 בהשתתפות השרים דיין, אלון וגלילי נידונות חלופות התקפיות ואפשרות של הפסקת אש. תחת צל החלטה אפשרית של מועצת הביטחון על הפסקת אש נאמר: "הרמטכ"ל רוצה בהחלט בהפסקת אש לפחות מבחינה אחת: **מספר המטוסים הכשירים של חיל האוויר גולש לגבול הקריטי.** אפשר להמשיך עוד יומיים־שלושה אך לא יותר מזה".[31]

במשך ה־12 באוקטובר מתנהלים כמה דיונים על הצליחה כאמצעי לאכיפת הפסקת אש עקב השחיקה הגדולה של חיל האוויר. באותו לילה אומר בני פלד בפגישה עם הרמטכ"ל דברים מפורשים: "מחר נגיע לנקודה הקריטית בחיל האוויר. לכן אני רוצה הפסקת אש בשבת **בבוקר** [הדגשה במקור]".[32] והוא מפרט: "אתה שומע, המפקד? אני רוצה שכן תשמע כי זה חשוב. מתחת לקו הקריטי של 200-220 מטוסים אני לא יכול ללכת יותר לאופנסיבה. **אני יכול להיכנס למגננה על שמי המדינה וגם זה לא על כל שמי המדינה אלא על לב המדינה.** אתה תכריח אותי לומר לך: הטוב ביותר שאני יכול לעשות זה להמשיך לדאוג כמיטב יכולתי שלא יפציצו את תל אביב, ירושלים, אילת, באר שבע, חיפה. אבל לא דברים שעוד אפשר להשיג מהם הישגים גדולים".[33]

דדו מזעיק את דיין מביקור בצפון לדיון דחוף שמתכנס באותו יום (12.10) ב־12:30, ובו הוא קובע כי "**חיל האוויר הגיע לקו אדום** – כ־220 מטוסים כשירים. היום ומחר יהיה בכוחו להעניק סיוע משמעותי לפעולה התקפית בתעלה, ואחר כך יצטרך להסתפק בחיפוי".[34] בני פלד קובע במפורש בדיון:

הגעתי למסה קריטית. ומסביר: "מספר המטוסים שיהיה לי מחר ב־6 בבוקר, אם יהיה 210–220, זה יהיה יותר ממה שאני מאמין באמת. למחרתיים – זה יותר גרוע. כדי להכשיר טייסים למטוסים שיגיעו מארצות הברית יש צורך בפרק זמן של שנה בתנאי שלום. לפיכך יש להגיע במהרה להפסקת אש כדי ליצור תנאים בהם יוכל חיל האוויר להיבנות".[35]

דיין מגיע למסקנה: "רק אם נסכים להשאיר את המצב בתעלה כמו שהוא, אפשר יהיה להגיע להפסקת אש".[36] זהו שינוי מהפכני מהדרישה שהמצרים יחזרו אל מעבר לתעלה. הדרג המדיני מחליט להסכים הפסקת אש בקווים הנוכחיים. בשעה זו כבר מודיע השגריר שמחה דיניץ לבית הלבן על נכונותה של ישראל להחלטה על הפסקת אש במצב הקיים, וחוזר על כך ביתר תוקף: "ראש הממשלה אמרה שנוכל היום להתחיל בלוח הזמנים להפסקת אש [על פי קווי הכוחות הנוכחיים]".[37] בערב משגר דיניץ מברק לישראל ובו מודגש: "באשר להסרת התנגדות ישראל להפעלת הסצנריו המדיני, הדבר הפתיע את קיסינג'ר ואותו עצמו [דיניץ], שכן הוא עמד בניגוד מוחלט למדיניות שנקטה ישראל עד עתה".[38] השפעת האבדות הכבדות של חיל האוויר מגיעה עד לוושינגטון ולמסדרונות האו"ם, וגורמת לשינוי משמעותי במדיניות של ישראל.

התראות על מצבו החמור של חיל האוויר נמשכות גם בימים הבאים.[39] האם לכך מתכוון מפקד חיל האוויר בהחלטותיו 'ללכת עם ראש בקיר', 'עד 50 אחוז אבדות'? השחיקה מגיעה עד קרוב ל־30 אחוז בשלושה ימים וחצי בלבד, אך אינה דטרמיניסטית. מ־5 באוקטובר מצהיר בני פלד על מדיניות הנוגדת את עקרון שימור הכוח. מדיניותו אינה זוכה לתמיכה במפקדת חיל האוויר, יש ניסיונות רפים להניא אותו מהמשך השחיקה חסרת התועלת אך לשווא.[40]

♦

לשחיקה יש השלכות מדיניות לטווח ארוך יותר. האבדות הכבדות מאלצות את ישראל לפנות לארצות הברית בבקשה לספק לה בדחיפות את האמצעים החיוניים להמשך הלחימה. לאחר עשרים וארבע שעות שולחת ישראל רשימת פריטים חיוניים וביניהם ארבעים מטוסי פנטום. כדי לזרז את מילוי הצרכים דורשת ראש הממשלה גולדה מאיר לצאת לוושינגטון בחשאי: "היה לנו צורך

נואש בכלי הנשק... אנו זקוקים לעזרה היום כי מחר אולי יהיה מאוחר מדי... אני מוכנה לטוס לוושינגטון בעילום שם כדי להיפגש עם ניקסון. אני רוצה לטוס בהקדם האפשרי".[41] גם משה דיין מתאר תחושת מחסור חריפה: "לא יכולנו ולא רצינו להרפות מדרישתנו לנשק. עדיפות ראשונה במעלה נתנו לתחמושת ומטוסי קרב. הברקנו וחזרנו והברקנו בקשות אישיות והסברים מפורטים ומכאיבים, שיש לנו צורך חיוני ומיידי בפנטומים נוספים".[42]

ישראל יורדת על ברכיה. השגרירות ומשלחת משרד הביטחון בארצות הברית מתגייסות לשכנוע האמריקנים עד כמה נחוץ למלא את הבקשות בדחיפות. השגריר דיניץ, הנספח הצבאי אלוף מרדכי גור והנספח האווירי, תא"ל שייקה ברקת, נפגשים עם בכירי הממשל והפנטגון אך בקשותיהם זוכות לכתף קרה. במהרה מתברר להם ששר החוץ והיועץ לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר הוא מכשול עיקרי בפני הפעלת רכבת אווירית אמריקנית על אף הבטחותיו והטלת אחריות על גורמים אחרים בממשל.[43] אי אפשר להישאר אדיש מול הערתו לשר ההגנה שלזינגר בשיחת טלפון: "בוב סיקס, העומד בראש חברת קונטיננטל איירליינס, הוא פטריוט גדול. ואם מישהו היה אומר לו שדרושים לנו מטוסים עבור הרכבת האווירית, אינני יכול להאמין שהוא לא היה עושה זאת. אלא אם כן קרצת לו ואמרת שאם זה לא יקרה עד השבוע הבא, לבי לא יישבר".[44]

קיסינג'ר עושה שימוש בחולשת צה"ל, ובעיקר בשחיקת חיל האוויר, להשגת יעדיו המדיניים. כבר לפני המלחמה הוא מבין, כמו סאדאת, שרק התנגשות צבאית עשויה להניע תהליך מדיני. כאשר נפתחת המלחמה, הוא שואף להשתמש בה כמנוף לאכיפת הסדר. הוא מנסה לשכנע את ברית המועצות לשתף פעולה בניהול המשבר, כדי שברית המועצות לא תופיע כמגנה על הצד הערבי, כדי שארצות הברית לא תבודד בעולם האסלאמי ובאירופה, וכדי לא להרוס את היחסים עם מדינות ערב.[45] הוא מתמרן ומעכב ככל יכולתו אספקת מטוסים, חלפים, טנקים, טילים ותחמושת כדי לסיים את המלחמה במצב של הצלחה ישראלית מוגבלת בחזית הסורית ואובדן שטח בחזית המצרית.[46]

לבסוף, בליל 12-13 באוקטובר לפי שעון וושינגטון, מגיעים השגריר דיניץ והנספח האווירי תא"ל שייקה ברקת לבית הלבן לפגישה מכרעת. ברקת מתאר את הפגישה הדרמטית: "בשעת לילה מאוחרת מצלצל אלי השגריר דיניץ וקורא לי ללבוש ז'קט ועניבה ולהגיע אליו מהר. יצאנו לבית הלבן.

זו הפעם הראשונה שאני מגיע לחדר הסגלגל, משרדו של הנשיא ריצ׳רד ניקסון. בחדר ישובים הנשיא ניקסון, שר החוץ קיסינג׳ר, שר ההגנה שלזינגר וראש מטה הבית הלבן הגנרל סקוקרופט. מתחיל דיון על הרכבת האווירית. ניקסון מבקש עדכון, ואני מעדכן אותו על כל העיכובים והדחיות.

״קיסינג׳ר בכלל מתנגד לרכבת האווירית. הנשיא שואל מדוע אין מטוסי תובלה אזרחיים, ואני עונה שאף חברה לא מוכנה להחכיר לנו מטוסים, אפילו בעד הון תועפות. [בלי לדעת שקיסינג׳ר רמז להם לסרב] קיסינג׳ר מסביר שאינו מוכן לאפשר למטוסי אל־על להעמיס את הפריטים החיוניים בבסיסי חיל האוויר שמא יראו העיתונאים את הזנבות הכחולים. לא יכולתי עוד, הפרתי את כללי הנימוס הדיפלומטי, ואמרתי בקול נרגש: ׳כאן מדברים על זנבות כחולים כאשר בארץ שלי הקרקע מאדימה מדם הלוחמים.׳ מדברי הבאים נשמעה אזהרה סמויה: ׳מעולם לא ביקשנו מכם חיילים אמריקנים להגן על ישראל, כל שאנו מבקשים זה מטוסים וציוד בדחיפות.׳ נפלה דממה בחדר.

״הזמן עובר והלחץ לצאת לשירותים הולך וגובר. בלחש שאלתי את השגריר דיניץ מה עושים ותשובתו: ׳אי אפשר לצאת, אנו יושבים עם נשיא ארצות הברית.׳ שאלתי בלחש פעם נוספת אך הוא בשלו. לבסוף, בלית ברירה, ביקשתי את סליחת הנשיא, והוא ענה לי מתחת לגבותיו הזעופות ופתח ב׳גנרל צעיר׳. כבר הייתי מוכן לנזיפה, אך הוא המשיך: ׳לא רק אתה, כולנו יושבים לחוצים.׳ לפני שהבנתי, פתחו כולם בצעדה מהירה, ומצאתי את עצמי עומד בסוף התור לשירותים האישיים של הנשיא. כשחזרנו והתיישבנו האווירה היתה פחות רשמית. הנשיא הורה, על אף התנגדות קיסינג׳ר, לשלוח מיד וללא תירוצים מטוסי פנטום בטיסה, להתחיל רכבת אווירית במטוסי תובלה אמריקניים, ולמלא את צרכיה הדחופים של ישראל״.[47]

עוברת שעה קצרה בלבד, וב־01:30 בלילה, 13 באוקטובר, נקראים אלוף מוטה גור ותא״ל ברקת לשר ההגנה שמודיע להם על ביצוע מיידי של החלטת הנשיא. אלוף מוטה גור מדווח: ״בשעה 03:30 הסתיימה הפגישה. החל פרק חדש במלחמת יום הכיפורים״.[48] שר החוץ האמריקני מאשר: ״ניקסון הורה להטיס לישראל מטוסי C-5 ענקיים, ובבוקר המחרת כל הרכבת האווירית היתה אמריקנית״.[49] המקלות שתוקע קיסינג׳ר בגלגלי הסיוע האמריקני הושלכו לפח האשפה של ההיסטוריה.

הפרשייה המדינית היא תוצאה ישירה של שחיקת חיל האוויר. משלוח מטוסים נמצא בבסיס הלחץ הישראלי, ובתמרוניו של קיסינג'ר. חולשת חיל האוויר ממחישה עד כמה נשחק כוחו עקב מדיניות של 'הקות דם עד 50 אחוז' וכיצד דוחקת השחיקה בממשלה לתמוך בהפסקת אש בקווי החזיתות הקיימים, מאלצת את הרמטכ"ל להאט את קצב הלחימה, ולוחצת לנקוט מהלכים אסטרטגיים שהרמטכ"ל אינו מעוניין בהם. לשחיקה בתחילת המלחמה יש תוצאות קשות בשלבי סיומה וכאשר ישראל עומדת על סף הכנעת הארמיה השלישית, היא נאלצת להתחשב בתכתיב האמריקני ולהוציא את בלעה מפיה. היד האמריקנית שנותנת סיוע היא זו שמונעת הישג גדול.

♦

רק אחרי המלחמה לומד בני פלד לקח: "למדנו פרק בשחיקה. כאשר בודקים את ההצטברות האבסולוטית שלה, יש לה אפקט אבסולוטי. פירוש הדבר שיש לקיים בחיל האוויר **רזרבות גבוהות יותר של צוותות אוויר ושל מטוסים** כדי לנהל מלחמה שבה ההצטברות האבסולוטית של השחיקה לא תהיה בשום פנים גורם מכריע בשיקולים הרמים ביותר לגבי המשך או הפסקת הלחימה".[50] רוב הרזרבות קיימות בדרג ד' ובדרג ב' (66 מטוסים), אך רק חלק קטן מהן מניע לכשירות מבצעית במשך המלחמה.

השיעור העיקרי שמשום מה לא נחקר הוא מדוע מגיע חיל האוויר ל־6 באוקטובר כאשר יותר מ־21 אחוז ממטוסי הקרב – 82 מטוסים – אינם כשירים למלחמה. כשמפקד חיל האוויר מודיע שהוא מתקרב לקו האדום ושחיל האוויר מגיע למסה קריטית, נמצאים במוסכים עשרות מטוסים שאינם כשירים בתחילת המלחמה, כשמאות טכנאים ומהנדסים עמלים להכשיר אותם. רק חלק מהם יוכשר בימים הראשונים.

ראשי מחלקת ציוד נמצאים עם יד על הדופק על מצבי הכוננות ודיווחי המודיעין, אך השורה התחתונה היא שתהליך הכשרת המטוסים בדרג ד' מתחיל רק בליל 5–6 באוקטובר, פחות מיממה לפני הירייה הראשונה. אף לא אחד מהם יצא לטיסה לפני תחילת הרכבת האווירית.[51] אם הכשרת המטוסים היתה מתחילה בראש השנה, כשחיל האוויר מתחיל את הכנותיו ומפקדת החיל מגבירה כוננויות, היו עומדים לרשות מפקד חיל האוויר עשרות מטוסים נוספים – שתי טייסות קרב מלאות. הקו האדום רחוק,

המסה הקריטית לא נזכרת כלל, הרמטכ"ל לא היה מורה על הפחתת פעילות חיל האוויר ומבקש הפסקת אש, וראש הממשלה היתה נשארת זקופה ולא מבקשת הפסקת אש בגבולות הקיימים.

הרכבת האווירית היא חוט ההצלה שאת מחירו תיאלץ ישראל לשלם בבוא העת. מעטים יודעים, אבל מספר דומה למספר המטוסים שהגיעו ברכבת האווירית נמצא ביחידות האחזקה ובתעשייה האווירית בשבוע הקריטי ביותר של המלחמה. אם יש שיעור שחייב להילמד – זהו השיעור.

משבר אמון

חיל האוויר, שהוא בעל תרבות מבצעית פתוחה המושתת על אמון הדדי וניסיון מבצעי גדול, נקלע לאוירה שעלולה היתה לפגוע קשה ברוח הלחימה, במוטיבציה ובהשגת תוצאות נדרשות. תא"ל דוד עברי: "ההתפתחויות האלו [בשלושים שעות הלחימה] יצרו תחושה של תחילת חוסר אמון של הטייסות כלפי מערכת התכנון והשליטה של חיל האוויר. מבחינתן של הטייסות נראית השתלשלות האירועים חסרת היגיון. הם ראו שביום הראשון הכינו מתקפה מקדימה וביטלו אותה, שלמחרת התחילו מבצע 'תגר' בפיקוד דרום ומיד עברו בבהילות לפעילות בצפון. התחושה היתה שלא מצליחים לעבור לפעילות מסודרת לפי פקודות".[52] עברי מתאר בפיכחון מלא את האוירה בטייסות, אווירה שבה אין תמונת מצב, אין היגיון ואין פקודות מסודרות. חוסר האמון הוא תגובה טבעית.

טייסים, כמו מקצועים אחרים, דורשים מהמתכננים ומהמפקדים תוכניות ופקודות ברמה מקצועית גבוהה. והנה, מקפיצים אותם מדרום לצפון, מתקיפת מערך טילים אחד למשנהו ללא הסבר. הם נשלחים למשימה בלי שיינתן להם פרק זמן מזערי להתכונן לגיחה ולבצע אותה באיכות הנדרשת במבצע כה תובעני. לאחר מכן, כשהם מושכים מגובה נמוך לקראת התקיפה ומוצאים מתחתיהם אתרים ריקים מסוללות טילים, הם חוזרים ואינם מאמינים למשמע אוזניהם שהמידע על מיקום הסוללות אינו מעודכן ביומיים האחרונים בגלל מזג אוויר גרוע. עומד על כך סא"ל עמוס עמיר, המיועד לתפקיד ראש מחלקת מבצעים: "מעבר לכישלון המבצעי הצורב, נוצר פער אמינות קשה ביותר בין כנפות וטייסות החיל לבין המפקדה. ביחידות הטילו את האחריות לכישלונות על פיקוד חיל האוויר. בטייסות גם לא היו מוכנים

לקבל בהבנה את שליחתם למשימות עם מודיעין לקוי, עלוב ולעתים ממש שגוי".[53]

תא"ל עמיחי שמואלי (שומי) מפקד בסיס חצרים במלחמה אומר: "היתה הרגשת אובדן חושים של המנהיגות: מהר להנה, מהר לשם. עוד לא ידענו מה עשינו, מה התוצאות, איך זה השפיע במבצע אחד, וכבר הוקפצנו. המעבר ממבצע אחד לשני, הספקות שזה הכניס בנו, רמת יעילות נמוכה של תדרוך והכנה ברמת הצוות, הטייסת, והגף הטכני. המודיעין היה חסר, ואם אין מודיעין, חסרה מדיניות של ממשלה, של מטכ"ל, של חיל האוויר. לא היה ברור מה עושים, והיה ברור שהם לא יודעים מה עושים. לא יודעים – מפעילים פקודה זו, מפעילים פקודה אחרת. כל ערב היתה פגישת מפקדי בסיסים במפקדת חיל האוויר. גם בפגישה, כשניסו לעשות איזה סדר, ראית שהיה קשה. אני חושב שהמודיעין הבין שהוא כשל, וגם הוא איבד את הביטחון העצמי, את האמון בעצמו, ולא התאושש מזה".[54]

אין פלא שבימים הבאים נבדקות הוראות ופקודות בטייסות בשבע עיניים, כדי שלא לחזור על שגיאות העבר. חוסר האמון של הטייסות במפקדה מקורו בהחלטות שמשמעותן לא הוסברה לדרג הלוחם. לוחמים אווירייים, כמו לוחמים אחרים, מוכנים לבצע כל משימה, אך דורשים וזכאים לדעת על מה ולמה. כאשר המשימות ברורות ומובנות בתפיסה הבסיסית, אין צורך להסביר דבר. אך במקרים של חריגות מהותיות יש להסביר את הגורמים להן. בכל פקודה מבצעית, הסעיף הראשון – כוונה – משמש להסברת הרקע שמביא לקיום המבצע. בתחילת המלחמה יש בידי חיל האוויר מערכות תקשורת יעילות ומהירות יחסית לכל גוף צבאי אחר. מערכות אלו משמשות להעברת פקודות מבצע ועדכוני מודיעין ומדיניות, בזמן קצר יחסית, כך שאי אפשר להיאחז בטענה שלא ניתן להבהיר את הגורמים לשינויים עקב אמצעי תקשורת לא מתאימים.

חוסר האמון הוא הדדי. גם מפקד חיל האוויר מאבד את אמונו בלוחמים שלו. בני פלד מבטא זאת באופן ברוטלי שכדאי לקרוא בתשומת לב, מילה־מילה: "גילינו שהדבקות במשימה של טייסי חיל האוויר היתה לקויה בהחלט במבצע זה ['דוגמן']. והסיבה: **אימת המוות** הבלתי מוצדקת מהיעילות הבלתי מבוססת של הטילים, והפחד ההיסטרי מפניהם".[55] הוא חוזר על כך פעם נוספת באותו סגנון בוטה, שמשקף את הריחוק והניכור מהעולם המבצעי

בטייסות ובבסיסים: "פסיכולוגיית הפחד תפסה את חיל האוויר בגרונו".[56] על מה מתבססת הנחתו? הרי ב'דוגמן' 5 איש אינו חוזר באמצע הדרך ללא הצדקה. הדבקות במטרה עומדת היטב במבחן המבצעי. אף יועץ פסיכולוגי אינו נשלח לטייסות כדי לטפל באותה 'פסיכולוגיית פחד'. קשה לשער את גודל השפעת חוסר האמון של מפקד חיל האוויר בפקודיו על האופן שבו הוא ממשיך לפקד עליהם ולנהל את המלחמה.

חוסר האמון של הפיקוד בלוחמים הביא לתגובת נגד צפויה. מפקד טייסת הפנטום 'אבירי הזנב הכתום', סא"ל יפתח ספקטור, כותב: "המשימות שהוטלו עלינו היו חשובות והכרחיות, ולכן שלחו אותנו, אבל נכשלנו. עלינו ללמוד מילים חדשות: אי ודאות, הפתעה. הוא אינו הוגה את המילים 'אי אמון', 'ספקות'. המלחמה הזאת נפלה עלינו בהפתעה. הנה המיר את המילה 'מפולת' במילה 'הפתעה'".[57] אלו מסקנות קשות שמשקפות במידה מסוימת את משבר האמון שמתפתח בין הלוחמים לבין מפקדת חיל האוויר. האומנם יש לחוסר אמון הדדי השפעה על הפסקת המאבק על עליונות אווירית במשך מחצית המלחמה בחזית המצרית, ובמשך כל המלחמה בחזית הסורית?[58]

מפקדת חיל האוויר מאבדת אמון ביכולותיה שלה להתמודד עם האתגרים. מתאר סא"ל אליעזר (צ'יטה) כהן: "לאחר כישלון מבצע השמדת הטילים הסוריים לא היה בנמצא שום דרג בכיר שיהיה נועז די הצורך להתנער מתחושת ההשפלה שבהפתעה, כדי להוציא מתוק מעז. מפקדת חיל האוויר לא ניסתה לחזור על מבצע כולל להשמדת טילים בסוריה. רק פה ושם המשיכו מטוסים לנגוס ולכרסם בשוליים".[59] בשלושים שעות אלו מחלחל משבר האמון אל מפקדת חיל האוויר. אנשי המודיעין אינם מאמינים ביכולתם להשיג את המודיעין הדרוש לתקיפת טילים.[60] אנשי המבצעים מפסיקים להאמין בתכנונים המבצעיים ובפקודות־האב. בדרג המבצעי הבכיר פושה חוסר אמון כאשר בכירים במפקדת חיל האוויר חשים שכפופים להם עוקפים אותם וממליצים ישירות למפקד חיל האוויר ללא בקשת רשותם ולמורת רוחם.[61]

לאחר המלחמה מזהה מפקד חיל האוויר תופעה זו ומציין כי: "כמעט נוצר משבר אצל חלק מאנשי המודיעין, המתכננים, והמבצעים גם יחד".[62] אם כך, המצב חמור עוד יותר. מפקד חיל האוויר מאבד את אמונו ביכולת המפקדה שלו לספק מודיעין ותכנונים שהולמים את המצב החדש.[63] יותר

מכך, הוא מאבד אמון ביכולתו של חיל האוויר 'שלו' להביס מערכי טילים במבצע תקיפה מתוכנן ומסיבי.[64] לאובדן האמון שלו יש השפעה על הפסקת תקיפות הטילים, על השלמה עם נחיתות אווירית בחזיתות, על אכזבה עמוקה במפקדה ובטייסות מחוסר היעילות והתועלת שמביא חיל האוויר במלחמה, כפי שמעיד מפקד חיל האוויר עצמו.[65]

קיים פער בין התרבות המבצעית החדשה שנבנית במהלך מלחמת ההתשה לקודמתה. התרבות החדשה מחשיבה את השמדת מערכי טילים קרקע־אוויר כמערכה העיקרית להשגת עליונות אווירית, בעלת קדימות ועדיפות ראשונה במעלה. לפי אותה תרבות, סיוע יעיל לכוחות היבשה תלוי בהשגת עליונות. תרבות זאת אינה חפה משגיאות. אחת הגדולות היא חוסר קשב ומשאבים לפיתוח תורת לחימה משותפת עם זרוע היבשה, שמופנים כמעט אך ורק לאתגר מערכי הטילים.[66]

לעומת תרבות מבצעית זו, מפקד חיל האוויר בתפיסתו, בהחלטותיו ובהמלצותיו, נשאר מקובע בתקופה מוקדמת יותר בהתפתחות הכוח האווירי, שבה המאבק העיקרי להשגת עליונות הוא נגד חילות האוויר ושדות התעופה של היריב. ה'פטישיזם' שלו בשדות תעופה מכוון את תוכניותיו במשך כל 30 השעות וימים רבים אחריהן, החל בתכנון המכה המקדימה, והמשך בבוקר ה־7 באוקטובר.[67]

בשנות העיצוב של תפיסת עולמו, ההגנה קרקע־אוויר היתה עדיין נחותה ולא אפקטיבית. תפקידיו השונים מרחיקים אותו מהמשבר שעובר חיל האוויר בשלבי סיום מלחמת ההתשה, משבר שמאפשר ליתר הבכירים במפקדת חיל האוויר להתפכח מתכנון סיבוב נוסף של מלחמת ששת הימים.[68]

כדרכן של אבחנות בעולם המלחמה, האבחנה אינה כה חדה. שתי התפיסות מכירות בשילוב בין שני התפקידים. חילוקי הדעות נסבים בעיקר על קדימות ועדיפות של המשימות. הוויכוח אינו תיאורטי ואינטלקטואלי. המפלות היבשתיות בקרבות הבלימה, שנחשפות ב־7 באוקטובר בבוקר, הופכות אותו למעשי, ולהחלטות מידיות לאילו משימות לשלוח את המטוסים כאן ועכשיו.

משבר האמון פורץ במלוא עוזו בעקבות ההחלטה לתקוף את מערך הטילים בסוריה באופן חפוז, ללא מודיעין על מיקום הסוללות. סא"ל אביהו בן־נון

מתאר את ההשפעה שיש לכישלון 'דוגמן' 5 על מורל הטייסים ויכולתם: "כששום דבר שחשבת אינו מתקיים, והעסק מתפספס, **התוצאה היא** מורל נמוך, רגש אי ביטחון והרגשה רעה מאוד. אני אטען כאן שהלקח, עד השלבים האלה, היה שהאפקט העיקרי של מה שקרה היה מורלי. חלק גדול מאי היעילות של הדברים האחרים שעשינו אני תולה בעובדה זו, וזאת עובדה ללא ספק".[69]

חוסר האמון מפעפע אפילו אל תוך הבסיסים. בבסיס חצור נוצרת עוינות חמורה בין מפקד הכנף, אל"מ עמוס לפידות, לבין הלוחמים של טייסת 201, טייסת הפנטום הראשונה שמפקדה, סא"ל חץ, נפל במלחמת ההתשה, וכמה מבכיריה מבלים יותר משלוש שנים בכלא המצרי. המובילים בטייסת הם בוגרי מלחמת ההתשה וצלקותיה עדיין חרותות בהם. בפקודת מבצע 'דוגמן' 5 הנתיבים של טייסת זו קצרים אך מסוכנים, לאחר שהכוחות הסוריים שפורצים לשטחנו ממלאים את צומת הנתיבים באזור רפיד בקני נ"מ קל ובינוני.

בתחילת המלחמה נמצא מפקד הטייסת בחו"ל. רס"ן רון חולדאי (לימים ראש עיריית תל אביב), חדש בתפקידו כסגן מפקד הטייסת וממלא מקומו בהיעדרו. על אף לחץ הזמן, חייבים לשנות את הנתיבים כדי לעקוף את קן הצרעות בצומת רפיד ולא לאבד מטוסים לריק. חולדאי מבקש ממפקדת חיל האוויר רשות לעשות זאת. בטייסות אחיות אפילו לא טורחים לחייג לצורך שינויים מסוג זה.

כאשר הטייסת נענית בסירוב של קצין תכנון אלמוני פונים הטייסים, בצר להם, למפקד הכנף. מספר סרן אמנון גוריון, טייס בטייסת: "אמרנו לעמוס לפידות. 'זה לא ילך, בוא נזיז את הנתיב, מה הסיפור.' כל מה שהוא היה צריך זה להגיד למטה חיל האוויר שאנחנו מזיזים את הנתיב כי יש נ"מ באזור. ואז כל מה שנדרש מעמוס היה לשלוף מפה ולהגיד: כאן אנחנו זזים שלושה קילומטרים ולא חמישה". מסביר טייס אחר בטייסת: "לפידות לא היה מספיק חזק כדי לומר 'רגע, עוצרים, משנים פה, משנים שם, ומזיזים את הנתיב כדי לא להיכנס לתוך מסך הנ"מ.' כל הכישלון של 'דוגמן' 5 הוא כישלון שלו ושל מפקד חיל האוויר".

שלושים שנים לאחר מכן מאשר לפידות את טענות הטייסים באשר להשתלשלות האירועים, אך דוחה את האשמה שהוטחה כלפיו: "המושג 'סירבתי לבקשה' הוא לא רלוונטי. אני לא הגורם שקובע או מאשר נתיבי

טיסה, זו מחלקת מבצעים במטה חיל האוויר".[70] התוצאה העגומה היא שבדיוק במקום שרצתה הטייסת לעקוף נופלים שני מטוסי פנטום וארבעת אנשי הצוות.

הסיפור אינו מסתיים בזאת. זמן קצר אחר כך מקבל רס"ן איתן בן־אליהו, ראש מדור במחלקת מבצעים, את הפיקוד על הטייסת. הוראותיו מאשרות יותר מכל את ההכרה בפער העמוק בין המפקדה לבין הטייסות. כקצין מטה האמון על תכנון והפעלת הפקודות המבצעיות, הוא אמור להאמין ולבצע אותן ללא הינד עפעף. הוא מספר: "כשקיבלתי את הפיקוד על הטייסת, הדבר החשוב שעשיתי הוא להכריח את המובילים לקבל את הפקודות ולבחון אותן, לדרוש שינוי וגם לשנות".[71] אכן ביטוי מובהק להערכה של קצין מטה לגמישות המותרת בטייסות. כיום זהו מרכיב בסיסי בתרבות המבצעית של חיל האוויר.

הסיפור של טייסת 201, אחת הטראומות הקשות שמקורן בצומת החלטה הרסני, אינו סגור, וכנראה לא ייסגר לעולם. הוא ממחיש עד כמה עמוק ורחב אי האמון שפושה בחיל האוויר בתחילת המלחמה, במהלך ההחלטות והכישלונות במשימות המרכזיות של חיל האוויר בשלושים השעות הראשונות.

משבר האמון אינו ייחודי לחיל האוויר. מצבי משבר סדקו לא רק תהליכי קביעת החלטות אלא גם את חוסנם של מפקדים ואת מערכות היחסים והאמון ביניהם. שר הביטחון והרמטכ"ל מאבדים אמון באלוף פיקוד צפון חופי ושולחים את רב־אלוף בר־לב להוביל את המערכה. זמן קצר אחר כך הם מאבדים את אמונם באלוף פיקוד דרום שמואל גונן, ובר־לב נשלח לזירת התעלה כמפקד־על. בפיקוד דרום נוצר משבר אמון חמור בין אלוף הפיקוד לבין מפקדי האוגדות שרון ואדן. ואקורד אחרון מתרחש בתוך המטה הכללי. כבר ביום הראשון נוכח דדו שהמטה אינו עובד כראוי ומהסס אם להציב באופן זמני את אלוף רחבעם זאבי כראש אג"מ ואת אהרון יריב לידו, לנהל את עבודת המטה. ימים ספורים אחר כך הוא ממנה אותם כעוזרי הרמטכ"ל על אף מחאתו של אלוף ישראל טל, ראש אגף המטה וסגן הרמטכ"ל.[72]

בראיונות ובעדויות מתאר טל תחושת חוסר אמון מצד הרמטכ"ל ותסכול אישי. "באופן סיסטמתי, ההמלצות שלי בנושאים אסטרטגיים או מבצעיים לא התקבלו אפילו פעם אחת. זה התחיל לפגוע במעמד שלי בעיני

הנוכחים".[73] על רקע זה אפשר להבין את דבריו בשיחה עם אלוף אלי זעירא: "אלי, נתת את ההתרעה הכי אפקטיבית בתולדות מדינת ישראל. אילו אני הייתי רמטכ"ל, אתם הייתם גיבורים לאומיים".[74] סא"ל אבנר שלו, ראש הלשכה של דדו, מספר: "דדו לא יכול לחיות עם זה. מהרגע שהתברר לו שסגנו 'בגד' בו, הוא פשוט התעלם מקיומו, פשוט לא ראה אותו כמו שאתה לא רואה אוויר, בזה נגמר העניין עד היום האחרון".[75] אצל דדו "החריפה מאוד אותה תחושה שמעידים עליה רבים, של בדידות מלמעלה, מלמטה, ומהצדדים".[76]

הרמטכ"ל מסתכל לאחור על אותן שעות קשות, ואומר בכאב לסופר חנוך ברטוב: "טליק תקע לי סכין בגב".[77] כך תמה ידידות מופלאה.

ביקורת התבונה המבצעית

הגיוון הרב של סוגי המשימות של חיל האוויר והגמישות הרבה בהפעלתן, בהשוואה לכוחות יבשה, עומדים לחיל האוויר לרועץ באותן שלושים שעות גורליות. פעמים רבות מדי חסרה נחישות אצל קובעי ההחלטות להתמיד במשימה אחת עד להשלמתה, והגמישות הופכת לקפיצה ממשימה למשימה בלי שתושלם ולו אחת מהן.[78]

לכאורה יש ניגוד בין השאיפה לשימור הכוח, למזעור אבדות, לבין השגת תוצאות מרביות. אולם לא כך הדבר. לעתים קרובות שתי השאיפות משלימות זו את זו. ברמה הטקטית ישנם מכלול גורמים שמשפיעים על האבדות והתוצאות. כאשר ידוע מיקומן של כל הסוללות, אין צורך לחפש אותן, לאלתר ולשנות דבר. אך בשדה הקרב צפויות הפתעות וחובה להעניק לטייסים מרווח זמן מסוים כדי לתת מענה לשינויים בשטח. סא"ל יורם אגמון, מפקד טייסת הפטישים במלחמה ולימים תת־אלוף, נספח חיל האוויר בארצות הברית, סובר כי "הרעיון של יעף החתף היה נכון. הוא נבנה על מודיעין, דיוק בניווט, חשיפה מזערית למכ"ם ולטילי הנ"מ. חסר היה בהגדרתו התכנונית מימד הגמישות. באימונים ובתדריכים".[79]

סא"ל גדעון חושן, ראש ענף חקר ביצועים: "חוסר בשלות מבצעית באותן שנים אינה רק נחלתו של ענף חקר ביצועים, אלא של חיל האוויר כולו. לא הכרנו מספיק, לא הבנו מספיק, איך מתפקד מערך טק"א, ואיך מפצחים אותו".[80] סא"ל מנחם שרון מעריך כי התוכנית "חסרה בחינה מערכתית של מערך סוללות מול מספר רב של מטוסים".[81] רמ"ח מבצעים, אל"מ גיורא

פורמן, מסכם את סוגיית הגמישות: "תקיפה מסיבית של מאות מטוסים, בפרקי זמן של שניות, בעצם בבת־אחת, לא אפשרה גמישות או יוזמה של המובילים, והגדילה את בעיית חוסר המודיעין העדכני שפירושו תקיפת יעדים שהמטרות לא נמצאו בהם. היא גררה שורת החלטות בעייתיות בניהול הלחימה של זרוע האוויר".[82]

תחקיר חיילי ראשון בחיל האוויר נערך שנים־עשר ימים בלבד לאחר תום המלחמה. נושא התחקיר הוא, כמובן מאליו, תקיפת טילי קרקע אוויר. המסקנות העיקריות שעוברות כחוט השני בדברי מפקדי טייסות ומתכננים במפקדת חיל האוויר הן הדרישות להגמיש את התוכניות המבצעיות, לתת למובילים באוויר יותר חופש פעולה ולגוון את שיטות התקיפה.[83] אין צורך בשינויים גדולים בתוכניות המבצעיות. כמה שינויים מינוריים עשויים לשנות את התוצאות במידה משמעותית. חלק מהם נפסלים עקב הנעלמים האלקטרוניים של סוללות סא־6 וההערכות המוגזמות של יכולותיהן.

כמה שינויים טקטיים עשויים היו לשפר את התוצאות. אחד מהם אכן בוצע בתבונה בלחץ הנסיבות במבצע 'דוגמן', והוא הצמדת מטס ההכנה למטס תקיפת הטילים הראשון כדי להשיג דיכוי מרבי של מערך תותחי נ"מ ולשמור על הפתעה טקטית. שינוי שני, שלא בוצע, הוא החלפת יעף חשיפה מזערית ליעף מושהה שתורגל באופן שוטף, יעף שמאפשר התמצאות טובה, חיפוש מטרות ותקיפתן ללא הגדלה משמעותית של הסיכון. שינוי שלישי הוא הגדלת המרווח בין מבנה תוקף אחד למשנהו כדי לאפשר גמישות, אלתור וחיפוש מטרות חופשי יותר. שומה על התוכניות המבצעיות לאפשר לטייסים חופש מסוים. למרות כל ההשגות על התכנון. הכישלון בתקיפת הטילים נבע בין היתר מאי הכרה מספקת של היריב.[84]

כישלונות גדולים אינם נובעים בדרך כלל משיקולים מיקרו־טקטיים אלא מהחלטות שגויות ברמות האסטרטגית והאופרטיבית. אולם הפעם, דווקא החלטות טקטיות שגויות קובעות את גורל המערכה נגד הטילים כמו התעלמות מכך שלא ידענו היכן הסוללות, שידענו שאיננו יודעים היכן הן. השינוי המהותי והקריטי שנדרש להצלחה הוא שינוי טקטי – דחיית המבצע בשעתיים־שלוש עד לאיתור הסוללות. תקיפת אתרים שבהם נמצאות סוללות סא־6 היתה עשויה להביא לתוצאות טובות לאין שיעור ולשינוי משמעותי במהלכי חיל האוויר בהמשך הלחימה.

♦

לפני המלחמה קיימת הסכמה רחבה בחיל האוויר על ההיגיון המבצעי של פקודות המבצע לתקיפת טילים, ויש הערכה שחיל האוויר יצליח במלחמה להשמיד את רוב סוללות הטילים. לאחר המלחמה, יש קציני מטה ומפקדים מעטים בחיל האוויר שמנמקים את חוסר ההצלחה במבצעים הגדולים בשלב הבלימה בשגיאות בעיצוב תורות לחימה ופקודות ופקודות אב. בני פלד גם הוא אומר שלא האמין בפקודות־האב כמו 'תגר'.[85] לטענתו, זיהה את הפגמים לפני המלחמה, אך לא היה בידיו זמן מספיק לשינוי.[86]

טענתו אינה עומדת במבחן. אלוף עזר ויצמן מספר על הביטחון של בני פלד: "זמן קצר לפני המלחמה הזדמנתי עם בני פלד. אמרתי לו, 'במלחמה הבאה עליך להיות מוכן לסלול לכוחות היבשה את דרכם. האם התגברת על בעיית הטילים נגד מטוסים?' 'אין בעיות. מסודר!' השיב לי בני. אבל החיל לא התגבר על בעיית הטילים".[87] אל"מ אהרון שביט (יאלו), מפקד בסיס עציון, מספר שחודש לפני המלחמה, בטקס חנוכת בסיס עציון, הוא נקרא לסדר על ידי מפקד חיל האוויר על כך שלכאורה הטיל ספק ביכולת חיל האוויר להרתיע ממלחמה ולנצח בה.[88] הביטחון של בני פלד לפני המלחמה ביכולת חיל האוויר להשמיד את מערכי הטילים עולה על הביטחון בדרגי הביצוע, אשר יודעים ומתכוננים לספוג אבדות לא מעטות בדרך להכרעת הטילים.

בני פלד הוא היחיד שפוסל כמעט לחלוטין לאחר המלחמה, את תורת הלחימה ואת הפקודות לתקיפת טילים קרקע־אוויר. אולם למרבה הפלא, גם אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים, טוען לאחר עשרות שנים שהיו לו הסתייגויות משמעויות מהן, אך כשפרצה המלחמה הוא היה 'רק' אחד־עשר חודש בתפקיד ולא הספיק לעשות בהן שינויים.[89] טענה זו אינה עומדת במבחן העובדות. הדוקטרינה האווירית שכותבת מחלקת מבצעים ושאל"מ גיורא פורמן חתום עליה ובני פלד מאשר אותה – היא המסמך המקיף ביותר בסוגיית תקיפת טילים, מהרמה האסטרטגית ועד לרמה הטקטית.

קבוצה אחרת, גדולה לאין שיעור ובעלת משקל כבד, תומכת בתורת הלחימה על אף מגבלותיה. עם חבריה נמנים רבים וטובים, וביניהם תא"ל

דוד עברי, שמבקר אמנם כמה מהמרכיבים של פקודות־האב 'תגר' ו'דוגמן', אבל סבור שיש למבצעים אלו סיכויי הצלחה.[90] אל"מ יעקב אגסי, ראש מחלקת מבצעים, שבתקופתו מפותחת תורת הלחימה לתקיפת מערכי הטילים, מעריך גם הוא שפקודת 'תגר' היתה נותנת מכה ניצחת למערך הטילים המצרי לאורך התעלה.[91] אל"מ רפי הרלב, שהיה ראש ענף אוויר 3, הענף האחראי למבצעים לפני קום מחלקת מבצעים, וראש מחלקת מודיעין במלחמה, מעריך שחיל האוויר יכול היה להשיג עליונות אווירית אם הפקודות היו מבוצעות לפי התכנון.[92] סא"ל עמוס עמיר, שמחליף את פורמן בתפקיד ראש מחלקת מבצעים לקראת סוף המלחמה, חד מאוד בניסוחו שלא השיטה כשלה אלא יישומה כשל.[93]

אביהו בן־נון, שתכנן את מבצע 'תגר', טוען בלהט: "אני מאמין בכל לב שאילו היו נותנים לנו להמשיך בתקיפת הטילים בתעלה – כל המלחמה היתה נראית אחרת לחלוטין. זו היתה נקודת מפנה במלחמה. כשקיבלתי את ההוראה להפסיק את 'תגר' ולעבור ל'דוגמן' כמעט נשתלתי מתדהמה. הרי לא ידענו היכן נמצאים הטילים בצפון".[94] זו גם דעתו של רס"ן איתן בן־אליהו, ראש מדור במחלקת מבצעים, שאחראי על עדכון פקודת 'דוגמן' בחודשים האחרונים לפני המלחמה. לדבריו, כשמסיימת מחלקת מבצעים להכין ולעדכן את 'דוגמן' והמבצע מוצג לפני המלחמה, ישנה תחושה של ביטחון ושל סיפוק בקרב המפקדים שיש מענה לאתגר מערך הטילים הסוריים. גם לאחר עשרות שנים הוא מגן בלהט ובכל לב על שיטות התקיפה ותורת הלחימה,[95] אם כי בתחקיר לאחר המלחמה יש לו ביקורת לא מעטה עליהן. סא"ל מנחם שרון, גם הוא ראש מדור במחלקת מבצעים שמתמנה למפקד טייסת מטוסי נשר לפני המלחמה, מאמין בפקודות המבצע: "העקרונות שיש לבחון הם התקיפה באופן מסיבי והגישה בגובה נמוך. בשני המקרים לדעתנו בחרנו באופציה הפחות רעה".[96] כמעט כל אנשי המבצעים מעריכים, כנראה בצדק, שפקודות־האב של חיל האוויר אמנם זקוקות לשיפורים מסוימים, אך יש בהן מענה סביר לאתגר הטילים – אם כי כרוך באבדות.

♦

"על נחיתות טכנולוגית משלמים",[97] קובע רס"ן גיורא רום, שהתפרסם כבר במלחמת ששת הימים כשהפיל חמישה מיגים. לימים נפל בשבי המצרי,

השתחרר וחזר לטיסה פעילה. יום אחד בלבד לפני המלחמה הוא מקבל את הפיקוד על טייסת סקיהוק, טייסת 'הדרקון המעופף', מתקדם עד לתפקיד ראש המטה בחיל האוויר ונספח צה"ל בוושינגטון בדרגת אלוף. רום טוען שחיל האוויר נכשל כיוון שהוא נמצא בנחיתות טכנולוגית ומפתח תורות לחימה שגויות.[98] לדעתו, הנחיתות הטכנולוגית היא שאינה מאפשרת להכות את מערכי הטילים: "אחד המרכיבים הכי חשובים בתודת הביטחון של ישראל הוא שבכל נקודת זמן תהיה לנו עדיפות טכנולוגית, כפיצוי לכך שאין לנו עדיפות במשאבים, אין לנו עדיפות בכוח אדם ואין לנו עדיפות בכמויות כלי נשק. חיל הים במלחמה הוא ההמחשה הכי מובהקת לעדיפות טכנולוגית ולהישגים בלתי רגילים במלחמה, לעומת כוחות היבשה. ביום הכיפורים נתפסנו בנחיתות טכנולוגית. לא יכולנו לטוס באופן חופשי בתחום השטח הרלוונטי ללחימה, ואם אתה לא שולט בטילים ואתה עדיין לא יודע לערכן מטרות בתנועה – אתה בנחיתות טכנולוגית. ועל נחיתות טכנולוגית משלמים".[99]

האומנם נחיתות טכנולוגית?

הניתוח נשמע משכנע אך יש לבדוק את העובדות. האם לסורים ולמצרים יש מטוס המתקרב באיכותו הטכנולוגית לזו של הפנטום? האם יש להם מחשבי ניווט והפצצה מדויקים כמו אלו שבפנטום ובסקיהוק משופר? האם יש להם טילי אוויר־אוויר שמשתווים לטילי סיידווינדר D שבידי חיל האוויר ישראלי? האם יש לערבים מערכות מודיעין ואמצעי הטעיה באותה רמה טכנולוגית?

התשובה לכל השאלות האלו היא שלילית. בתחומים אלו ורבים אחרים יש לחיל האוויר הישראלי יתרונות טכנולוגיים גדולים על פני הצבאות וחילות האוויר הערביים. רק בתחום טכנולוגי אחד, אם כי חשוב במיוחד, יש לערבים יתרון: בתחום האלקטרוני. בתחרות בין סוללות טילים סובייטיות מתקדמות לבין אמצעי לוחמה אלקטרונית שבידי חיל האוויר. על כך אין ויכוח. אולם זהו יתרון בנקודות בלבד.[100]

שר הביטחון משה דיין מתייחס גם הוא לנושא: "לא נוכל לתת לבעיות שבפנינו תשובות ופתרונות טכנולוגיים. התשובות הן בתחום הטקטיקה הקרבית, בניהול נכון של המלחמה, בהעזה ובתבונה של לוחמים ולא באוטומטיות טכנולוגית של אלקטרוניקה נגד אלקטרוניקה".[101] הלוחמה

האלקטרונית בין הטיל למטוס אינה 'מכופפת את כנף המטוס' בשלושים השעות הקריטיות בתחילת המלחמה. בשני המפגשים בין מערך הטילים למערך האווירי – במטס ההכנה לקראת 'תגר', שבו נכנסים כמאה מטוסים לאזור מוגן טילים, ובמטס ההכנה והתקיפה במסגרת 'דוגמן', שבו חודרים כמאה ושלושים מטוסים לאזור מוגן טילים – נופלים שמונה מטוסים, מהם רק מטוס אחד שמופל כנראה על ידי טיל. כל היתר נפגעים על ידי תותחים נגד מטוסים ונשק קל. הכישלון נובע ממשגים מבצעיים ולא עקב נחיתות טכנולוגית. בהמשך המלחמה הטילים מפילים מטוסים בעיקר במבצעים שאינם מכוונים כנגדם. כאשר לא עומד מול הטילים מערך הגנתי שכולל את מלוא אמצעי לוחמה אלקטרונית, הטעיות והונאות.

במקביל למענה המבצעי חייב לבוא גם מענה טכנולוגי. אבן הנגף הטכנולוגית העיקרית בפני השמדת מערכי הטילים היא היעדר מערכות מודיעין בזמן אמת שמסוגלות לאתר את תנועות סוללות הטילים ולהפיצן ללוחמים בתוך זמן קצר. הדוקטרינה מדגישה את החוליה החלשה של חיל האוויר: קושי באיתור סוללות ניידות.[102] בד בבד עם החוסר במידע קיימת נחיתות גם בתחום הגנת הטייסים והמטוסים מפני סוללות סא־6 בעזרת מערכות לוחמה אלקטרונית כתוצאה מחוסר ידע על המרכיבים האלקטרוניים שלהן.

פענוח סודות מערכת סא־6 ופיתוח אמצעי נגד הוא סיפורו של מודיעין טכנולוגי. מספר זאב בונן, מנהל רפא"ל: "ב־8 באוקטובר עולה צוות של רפא"ל לרמת הגולן ומוצא ראש ביות שרוף של הטיל. הצוות נוטל אותו בזהירות כאוצר בלום ומביא אותו לרפא"ל. צוות טכנאים ניגש למלאכה: מחבר חוטים שרופים או מנותקים, בוחן, מנסה לתקן ולהרכיב מחדש ולשחזר את ראש הטיל. בעבודת נמלים, כעבודתו של ארכיאולוג המרכיב חרסים שבורים שמצא בחפירות, מובילה הדרך לפענוח התנהגותו של הטיל הקטלני ולפיתוח אמצעי הנגד כנגדו.

"השלב הסופי והמלא של פענוח סודות טיל סא־6 בא בעקבות נס נוסף. מצפון לחווה הסינית נמצא ב־24 באוקטובר ראש ביות שלם של הטיל. יישמנו את הפענוח להגנה מפני הטיל על ידי שיטת חסימה חדשה ומקורית שניצלה את נקודות התורפה של הסא־6. הפיתוח נמשך כחודש ואושר בניסויים. בעקבות הצלחתם סיפקה רפא"ל כבר באביב 1974 כמה מערכות הגנה לחיל האוויר. כמו כן פותח כרטיס אלקטרוני חדש עבור מכל חסימה אמריקני

חסר תועלת, שהפך אותו לחוסם יעיל ביותר נגד סא־6. המכלים המחודשים הופעלו בהתכתשויות עם הסורים במלחמה שאחרי המלחמה".[103]

פענוח סודותיו של טיל סא־6 מסיר מעל קהילת המודיעין חלק מהמיתוס העוטף אותה. מעבדות ומהנדסים תופסים חלק ממקומם של מרגלים ומבצעים חשאיים.

בהמשך מפתחת רפא"ל פצצה גולשת אוויר־קרקע, מונחית ומדויקת לטווח של עשרות קילומטרים. חיל האוויר עומד להצטייד במהלך 1975 בטיל 'תדמית'. השילוב של אמצעי הגנה אלקטרוניים וטיל שאפשר לשגר מחוץ לטווח האיום של הטילים יחזיר את העליונות הטכנולוגית והמבצעית לחיל האוויר. במקביל רוכש ומפתח חיל האוויר מערכות מודיעין שמגלות סוללות טילים מחוץ לטווח שלהן, ומערכות לעיבוד מידע והעברתו לצרכנים בזמן קרוב לאמיתי, כפי שדורש בני פלד.

שילוב של טכנולוגיה ודוקטרינה נותן מענה הולם לאתגרים טכנולוגיים ומבצעיים משולבים. מסכם בני פלד: "אני מאמין שתגובת השרשרת שהופעת טיל קרקע־אוויר גרמה בעולם, באמצעי הנגד, היא תגובה חריפה מאוד, וההבדל הוא שטיל קרקע־אוויר יכול רק להפיל כלי טיס, אך התגובה שגרם לה באמצעי איתור, גילוי, איכון והשמדה היא רבת־תכלית. היא תפעל לא רק נגד טילים. יש לכך משמעויות עמוקות בעתיד לכושר של כלי טיס לטפל במטרות בים וביבשה. הרגשתי היא שהמאזן ישתנה. הוא ישתנה בצורה שיהיה קשה מאוד להחזיר אותו".[104] בדברים אלו מנבא בני פלד את העתיד להתרחש בעוד שנים ספורות.

במבצע 'דוגמן' לחיסול מערך הטילים הסורי, לא מופלים מטוסים על ידי טילים על אף יתרונם הטכנולוגי. תליית כישלון תקיפת הטילים בצפון בנחיתות טכנולוגית מסירה את האחריות מהגורמים העיקריים האחראים: מהחלטות שנקבעו ומאלו שקבעו אותן. סא"ל גדעון חושן, ראש ענף חקר ביצועים: "בעיית מערכת סא־6 לא היתה היעדר המענה הטכנולוגי, אלא פער בהבנה של תפיסת מערכת הנשק".[105]

♦

"חיל האוויר יכול לספק לעצמו מטרות",[106] אומר אל"מ גיורא פורמן על תקיפה מהאוויר של כוחות יבשה. קצינים בכירים כמו סגן הרמטכ"ל,

אלוף ישראל טל, תקועים בעבר וסוברים שתפקידו של חיל האוויר להוות "ארטילריה מעופפת",[107] ולשמש בעיקר לסיוע קרוב לכוחות היבשה. תא"ל שמואל שפר, נציג חיל האוויר בפיקוד דרום, מתאר מכלי ראשון את חוסר שיתוף הפעולה בין כוחות היבשה לחיל האוויר: "היה קצר רציני ביותר בינינו לבין כוחות הקרקע. הן בתורת הלחימה, הן ברמת הציפיות, והן בתקשורות השוטפת. היה תסכול רציני".[108] רס"ן גיורא רום מנתח את תוצאות המערכה מנקודת מבט פסימית: "אנחנו היינו אמורים לסייע לכוחות היבשה, ולא היה לזה שום סיכוי. הנושא של כישלון הסיוע היה צריך להיות ידוע. וכל מי ששואל עכשיו 'איפה היה חיל האוויר?' שיידע שזאת בכלל לא השאלה. השאלה היא היכן היו מפקדי הצבא והשכבה הבכירה של הצבא באותן שנים. טמנו את הראש בחול, ולא גילו את ההבנה הנדרשת איך לשלב בין כוחות אוויר לכוחות יבשה".[109]

תקיפה עצמאית היא תקיפת כוחות מעבר לקו הפצצה. קו שמעבר לו אין צורך בהכוונה ותיאום עם הכוחות על הקרקע,[110] ואין חשש לפגיעה בכוחותינו. בתקיפה כזאת אפשר להפעיל את הכוח האווירי בקצב מהיר הרבה יותר מאשר בתקיפה מכוונת מהקרקע, להשיג פגיעות רבות יותר, ולהשפיע באופן משמעותי יותר על המערכה היבשתית. אלו היו המשימות העיקריות של חיל האוויר לתקיפת כוחות קרקע במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים. במלחמת ההתשה היה זה סוג פעולה כמעט בלעדי, ואז רוכש חיל האוויר ניסיון רב בתקיפה עצמאית לאורך התעלה. גם ביום כיפור, תעלת סואץ מהווה קו הפצצה אידיאלי: קרוב לכוחותינו וקל להבחין בו. ההשפעה על הבלימה עשויה היתה להיות מידית. משימה כזאת משאירה בידי חיל האוויר חופש פעולה. עליו להשיג לעצמו את המטרות, לזהותן ולהשמידן. הדוקטרינה האווירית מתריעה בקול גדול שאין עדיין (לפני המלחמה) תורת לחימה בתחום ההשתתפות: "בשטח זה, הסיוע, החשוב ביותר כרגע, הוא סיכום שיטות הלחימה והתורה המשותפת לחיל האוויר עם כוחות היבשה (ובעיקר עם השריון). חוסר תורת לחימה משותפת בנושאי סיוע התקפי ובנושאי מבצעים משולבים הוא גורם מגביל מאוד בלחימה".[111]

טענה עיקרית של מפקדת חיל האוויר כלפי כוחות היבשה היא שאינם מספקים מטרות לתקיפה, ולכן אי אפשר לשלוח מטוסים בכמות גדולה לסיוע, ואי הסדר וערפל הקרב מונעים שינוי מחשבתי חיוני ברגעי פתיחת המלחמה.

אולם בערב יום כיפור צופה הדוקטרינה האווירית נכון את היכולות המוגבלות של חיל האוויר, ומעצבת פקודת אב – 'שריטה' – להתמודדות מסוימת עם האתגר. כאשר תורת הלחימה עדיין בחיתוליה, ולא מפעילים את פקודת 'שריטה' – הפעלת הכוח האווירי אינה יעילה. תצלומי האוויר נעשים על ידי מטוסי חיל האוויר. תצלומים לאחר פענוח מגיעים לידי חיל האוויר, עבור משימות תקיפה עצמאיות. בחיל האוויר יש מפענחים שיודעים לגלות ולציין כוחות יבשה.[112]

בשעת חירום שאין קשה ממנה, בבוקר 7 באוקטובר בחזית דרום רמת הגולן, נופל אסימון במוחם של בני פלד וגיורא פורמן, כשהם יושבים בתא רמשל"ט. פורמן שואל בנימוס לא שגרתי אם פלד רוצה שתקיפת השריון תהיה יזומה ועצמאית בשליטת מפקדת חיל האוויר, או לפי הוראות החפ"ק. על כך עונה בני פלד: "רק יזום. ללכת לפי השיקולים שיש לכם, להשמיד כוחות, לשבור את ההתקפה הסורית. להתחיל להילחם בלי חפ"ק ובלי קשר איתו, לזרוק חימוש על הצירים. צריך תקיפה מסיבית שם".[113] תשובה המתאימה לא רק למקרה זה, אלא להפעלה יעילה של חיל האוויר בלוחמת היבשה בהמשך היום, לנוכח חוסר היכולת של שני הפיקודים המרחביים לספק מטרות לחיל האוויר ולחבר מטוסים לכוחות הבולמים כדי לכוון אותם לסיוע קרוב. כאשר מגיע רגע של אמת במצב חירום אמיתי, כאשר בשני הפיקודים אין תמונת מצב מדויקת ופרטנית, כאשר יש להפעיל את מטוסי התקיפה ביעילות ובקצב מרביים – אין ברירה לחיל האוויר אלא ליטול אחריות, לפעול באופן עצמאי, לאסוף מטרות, לתקוף בקצב מהיר, ולהשמיד כוחות אפילו כשהגזרה נמצאת באזור מוגן טילים.

על אף הכאוס, מבוצעות כ־450 גיחות תקיפה בשלושים שעות, כמות לא מבוטלת. כוחות היבשה הלחוצים אל הקיר אינם יכולים לעזור באיכון מטרות באותן שעות, ויש בידי חיל האוויר מטרות לתקיפה באופן עצמאי. הצילומים ב־4 וב־6 באוקטובר בתעלה, וב־5 באוקטובר ברמה, מגלים את ההיערכות המצרית והסורית. הם נותנים תמונת מצב טובה. לא כל הכוחות נעים קדימה בתחילת המלחמה, ואזורי הצליחה גדושים בכוחות מצריים הממתינים לתורם לחצות את התעלה. שם אפשר לתקוף. למרבה הצער, חוסר היכולת של כוחות היבשה לנצל את הכוחות האווריים שמוקצים להם

לשם סיוע קרוב, והמגבלות בכושר הפענוח והפצת מטרות לתקיפה עצמאית מהווים צווארי בקבוק סתומים בתחילת מלחמת יום כיפור.

בני פלד מפיק מסקנות מהפכניות, הגיוניות, אך קשות למימוש: "אפשר לרכוש מידע שיאפשר השמדה מהירה מסיבית של כוחות יבשה. הכרחי לבנות, לצייד ולאמן גופים ואמצעים שיספקו למתכנן המבצעי את המידע העדכני והאמין הדרוש למבצעים. אמצעים אלו היו בשלבי פיתוח וניסוי שונים. בתחומי צילום בזמן אמת, ביום ובלילה, מזל"טים ומכ"ם צד לגילוי ולזיהוי מטרות ביבשה ובים. יש להטיל על חיל האוויר את כל האחריות, בדומה לסמכותו ואחריותו לביצוע נאות של כל המשימות הראשיות שלו".[114] האתגר הטכנולוגי נמצא באותה תקופה מעבר להישג יד. גם האתגר הארגוני נמצא בחיתוליו. שנים רבות יעברו עד שחיל האוויר ירכוש את סל היכולות הדרושות כדי ליטול על עצמו אחריות להשמדת כוחות עצמאית כתפקיד יסוד.[115]

הלקחים והמסקנות אמנם נכונים, אך אין קשר בין כל אלה לבין הטענה שחיל האוויר אינו מסוגל להשיג לעצמו מטרות בתחילת המלחמה. יש בידו תצלומי אוויר ברורים ומדויקים של הצטברות הכוחות התוקפים. יש ברשותו מפענחים המסוגלים לפענח מטרות קרקעיות ניידות, אך הוא אינו מפעיל אותם כנדרש.[116] אין יוזמה במפקדת חיל האוויר לשאוב מטרות מגיחות הצילום השוטפות, ואין יוזמה ביחידת הפיתוח והפענוח לציין מטרות יבשתיות, לפחות בריכוזים גדולים. המשמעות היא שגם במשימת תקיפת כוחות יבשה במסגרת הבלימה, הכוח האווירי אינו ממצה את מלוא יכולותיו. רק לקראת סוף המלחמה מעצב לעצמו חיל האוויר שיטת לחימה עצמאית שמופעלת בקנה מידה מלא בעיקר בחזית הדרום.

פרק 19: "האחריות שלכם היא מוחלטת"

יצחק רבין[117]

הנושא בהכרעות החמורות, בשעת אחריותו לעולם הוא בודד. כאותו טייס שאיבד את הקשר. הכל כעת מולבש עליו. הוא כעת ריבון העולמים.

ס. יזהר[118]

אחריות היא ערך בסיסי ביותר בתרבות של קביעת החלטות בכל הרמות. החל באחריותו של קברניט של מסוק סער ומטוס קרב, וכלה בקברניטי הביטחון והמדינה. אחריות היא מושג ערכי, בעוד שאשמה ועונש שייכים יותר לתחום המשפטי. קובעי החלטות שגויות אינם אשמים ואינם חייבים בהכרח, במשפט ובדין.[119]

סוגיית האחריות להפתעה ולכוננות לקראתה נידונה ונחקרה שתי וערב. ועדת אגרנט הוקמה לשם כך ותנועות המחאה שדרשו אחרי המלחמה מראש הממשלה ושר הביטחון להתפטר עוררו גל של פרשנות שהסתמכה בעיקר על תחושות בטן ופחות על ידע בדוק ומוכח. במשך עשרות השנים שחלפו יש נביעה מתמדת של מחקרים וזיכרונות, חלקם מאשימים וחלקם מחפשים צידוקים.

יש התולים בכישלון ההתרעה את עיקר האחריות. המחזיקים בתפיסה זאת טוענים כי ההפתעה היא אם כל רע. לו רק היתה נמסרת התרעה בעוד מועד היתה המלחמה נראית אחרת לגמרי. לפי סברה זו, הכישלון הוא בעיקר מודיעיני, ומצטרפים אליו הקברניטים שלא ידעו גם הם לקרוא את הכתוב על הקיר. תפיסה זאת משחררת מאחריות את כל אלו שלא קשורים ישירות לעיצוב ההתרעה ולביקורתה לפני המלחמה.

גישה שנייה מעריכה שאם כל רע היא התנשאות מערכת הביטחון, תחושת עליונות צבאית ואמונה ביכולתו של צה"ל להתמודד כמעט ללא התרעה עם

כל מתאר מלחמה. הגורם העיקרי לאירועי שלב הבלימה, על פי גישה זו, הוא התרבות המבצעית של צה"ל והקרנתה על כלל האוכלוסייה.[120]

גישה שלישית, עשירה ומגוונת יותר, טוענת שהתרעה קצרה היא גורם חשוב, והתרבות המבצעית תורמת גם היא לאירועים הקשים, אולם ישנם גורמים נוספים, מדיניים, אסטרטגיים ומבצעיים, שאינם פחותים בהשפעתם על גורל המערכה.[121]

גם בהקשר האווירי קיים צירוף של טענות מקובלות שלפיהן הכישלונות האווירייים בהשמדת הטילים ושחיקת הכוח בהשתתפות בבלימה נבעו מהתרעה קצרה, מכך שלא אפשרו לחיל האוויר לפעול לפי הדוקטרינה, ומנחיתות טכנולוגית. הקביעה שהגורמים לכישלון הם חיצוניים ואין לחיל האוויר השפעה עליהם אינה מאפשרת לדור הבא להכיר בעובדות, ללמוד את הגורמים שאפשר לתקנם, לברר את סוגיית האחריות, להפיק לקחים, ואולי להימנע מכך ביום הפקודה הבא.

ספר זה מגבש גישה שמסבירה את האירועים כשילוב של מרכיבים: דוקטרינת בלימה שגויה של צה"ל ותרבות מבצעית של הגנה קשיחה, כשלים מודיעיניים וביניהם: אי זיהוי מטרת המלחמה המצרית, איחור בזיהוי פריצת השריון הסורי ומשמעותה, והתרעה על המלחמה. ברם גורמים מרכזיים הם: אי שימוש במטה מדיני, צבאי ואווירי, היעדר תהליכי קביעת החלטות בדרגים המדיניים, הצבאיים והאווירייים, סדרת כשלים בקביעת החלטות אסטרטגיות ואחריות הקברניטים. באיחור של שנים רבות מדגישה ועדת וינוגרד שדנה במלחמת לבנון השניה לקח כה חיוני מהמלחמה ההיא: "[קובעי] החלטות הפועלים ללא מטה מסודר וללא תהליכי קבלת החלטות מובנים, מגדילים את החשש כי החלטות תתקבלנה על יסוד תשתית עובדתית חסרה, ומבלי שנשקלו במלואם בצורה נכונה, כל השיקולים הרלוונטיים".[122]

אחד ההסברים לעיוורון שאוחז בצמרת המדינית־ביטחונית לפני המלחמה, עיוורון שמונע ממנה לקרוא את הכתובת שעל הקיר, הוא 'חשיבת יחד'.[123] הסבר זה מאפשר לכמה וכמה בעלי סמכות להסיר מעל צווארם את עול האחריות האישית לאירועים שלפני המלחמה, לשלביה הראשונים, ולמשברים בעם ובמדינה במשך שנים רבות אחריה.

אחריותם האישית של הקברניטים בדרג המדיני והצבאי נבחנה לראשונה

בוועדת אגרנט. זו שחררה את הדרג המדיני מאחריות, והטילה אחריות אישית על הרמטכ"ל, על בעלי תפקיד מרכזיים באגף המודיעין, ועל אלוף פיקוד דרום. המלחמה ומסקנות הוועדה הולידו גל של כתבי זיכרונות, ספרים ומחקרים שעסקו בשאלות מה היה חלקה של ההפתעה במפלה הראשונית, ומה היה חלקו של הכשל המבצעי בהתכוננות, בכוננות ובהפעלת הכוח. שאלה נוספת היתה מי אחראי. הדיון הציבורי התפשט מעבר לסוגיית האחריות המודיעינית והמבצעית לעבר אחריות הדרג המדיני, והביא להתפטרות הממשלה ונפילתם של גולדה מאיר ומשה דיין.

יש המנסים למצוא הסבר באישיותם של הקברניטים, במחלותיהם ובתרופות שנטלו, וביחסים הבין־אישיים בקבוצת קובעי ההחלטות. סוגיות אלו מרתקות, אך ראוי שייחקרו על ידי מומחים מתחומי רפואה ופסיכולוגיה חברתית. יש מחקרים הטוענים כי האחריות העיקרית נופלת על הדרג הצבאי,[124] אחרים נוטים להטיל אחריות על שר הביטחון ולפטור את ראש הממשלה בטענה שלא התמצאה בשאלות ביטחון. יש רק התייחסויות מקצועיות מעטות לאחריות לכישלונות וההצלחות של חיל האוויר בתחילת המלחמה, ובמיוחד לקביעת ההחלטות על הפעלתו.[125]

♦

האחריות 'אפורה כשק וכבדה משאתה בשיניים' כתב בהקשר אחר נתן אלתרמן. ארבע דמויות טראגיות חורצות את מהלכי הבלימה, את שחיקת כוחות צה"ל בחזיתות ואת הפעלת חיל האוויר בשלושים השעות. ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין, הרמטכ"ל דוד אלעזר, ומפקד חיל האוויר בני פלד. לעזרתם עומדים קצינים רבים בדרגות שונות, במטה הכללי, במפקדת חיל האוויר, במחלקת מבצעים ובמחלקת מודיעין של חיל האוויר, וביתר מחלקות המטה.

קשה לדעת עד כמה משפיעים ההפתעה, התבוסות ביבשה ובאוויר, החשש לקיום ישראל, אי הוודאות, ואולי גם הלם פסיכולוגי, על איכות ההחלטות. מעטים נמצאו במקום שאנשים מוכשרים ומנוסים אלו עומדים בו בשלושים שעות המלחמה והכאוס, ואין לדון אדם עד שתגיע למקומו. ארבעת האישים פועלים על פי מניעים נעלים, ובראש מעייניהם עומד קיום המדינה. כל ההחלטות נקבעות לפי שאיפה עליונה זו, ולא מתוך זדון או

מניעים אישיים. חייהם של בני אדם נבחנים בין היתר ברגעי הסיום שלהם. ארבע דמויות טראגיות אלו, כמו רבים מגיבורי המלחמה ההיא, אינן נחלצות מהשבר של הימים הראשונים. הן מגיעות אל רגעי הסיום של חייהן כאשר צל השעות, השגיאות, המפלות וההצלחה מכסה את פניהן בעלטה.

אישים מנוסים ונבונים אלו שונים זה מזה באופיים, בתפקידם, בגילם ובהתנהגותם. אולם יש מכנה משותף אחד דומיננטי בהתנהלותם באותן שעות: התעלמות מהצורך בתהליכי קביעת החלטות לטיפול במצבי משבר. לדרגים המדיניים – ראש הממשלה ושר הביטחון – אין כלל גופי מטה לטיפול בסוגיות אסטרטגיות. הדרג הצבאי, הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר, אינם משתמשים כמעט בגופי המטה שלהם ואינם יוזמים תהליך מסודר. אצל הרמטכ"ל, המטה לא מתפקד כראוי בתחילת המלחמה ואינו משרטט תמונת מצב עדכנית ומהימנה. אינו מגבש הערכות מצב משלו, ומותיר אותו ללא סיוע חיוני בהחלטותיו. הרמטכ"ל קובע את החלטותיו המתייחסות לחיל האוויר במוצב הפיקוד של חיל האוויר, מנותק מיועציו, מהמטה והמודיעין, וללא כלים משלו לעצב מדיניות ולקבוע החלטות. גם מפקד חיל האוויר אינו מסתייע בניסיון המבצעי העדכני של מפקדת חיל האוויר, אינו מוביל עבודת מטה מסודרת, וקובע החלטות שרירותיות בבדידות מזהרת.

דילוג על תהליכי קביעת החלטות והערכת מצב הוא תופעה שכיחה ומקובלת במלחמת יום כיפור. כותב אל"מ יעקב חסדאי, אחד מראשי הצוותים שחוקרים עבור ועדת אגרנט: "מפקדים בכירים החלו להאמין שהצלחה במלחמה עשויה להיות פרי של הברקה גאונית, החלטה ופקודה בלבד, ללא כיסוי מקדים ומשלים של עבודת מטה. ולא ראו עצמם כבולים לנוהלי עבודה שהם עצמם קבעו. מתוך ראיית המלחמה ולימודה לאחר מכן נוכחתי לדעת שהחלטות גורליות נתקבלו ללא עבודת מטה מקדימה ראויה לשמה. ניהול המלחמה היה במקרים רבים אינטואיטיבי ומאולתר. דבקות מופרזת בסדרים ותקנות עלולה להביא לקיפאון והתאבנות, אך מכאן ועד למקום אליו הגענו – רחוקה הדרך. במלחמה זו הפכו החריגות לשגרה".[126] הייתכן שעמדו לנגד עיניו שר הביטחון, הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר, ואופן קביעת ההחלטות שלהם בשלושים השעות הראשונות? אפילו מפקדים כישרוניים ביותר עלולים להיכשל ולקבוע החלטות אסטרטגיות שגויות כאשר אינם מנצלים כיאות את המטה המבצעי שלהם.

ראש הממשלה. "הייתי רגילה לקבל החלטות"[127]

ראש הממשלה יושבת בערב יום כיפור ובבוקר שלמחרת בודדה, חסרת מעש וללא מטה, וקובעת החלטות לפי אינטואיציה. במדינות בעלות סדרי ממשל מודרניים יש לראש ממשלה מנגנון שמסייע לו לקבוע החלטות. בישראל ערב מלחמת יום כיפור לראש הממשלה גולדה מאיר מעמד דומיננטי במערכת קביעת ההחלטות הלאומית. היא נחשבת לאדם חזק ובעל ניסיון מדיני, פוליטי וביטחוני עשיר ביותר. אמנם היא נוטה להציג עצמה כחסרת ניסיון מדיני־ביטחוני, אך אין זה נכון כלל, יש לה קריירה עשירה ומגוונת שמכשירה אותה היטב לתפקידה, החל ממזכירת הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית, הגוף העליון לניהול החברה היהודית בארץ ישראל (1934), דרך ראש המחלקה המדינית – שרת החוץ של המדינה בדרך (1946), שרת החוץ במשך אחת־עשרה שנים רצופות (1955–1966), וראש הממשלה ב־1969, לאחר מותו הפתאומי של לוי אשכול, והיא משמשת בתפקיד במלחמת ההתשה ובשלוש השנים עד למלחמת יום כיפור.

בתפקידים רבים ומגוונים שלה רוכשת גולדה מאיר ניסיון שאין שני לו במדיניות חוץ, בפוליטיקה פנימית של ישראל, בניהול משברים ומלחמות, ובתהליכים מדיניים וביטחוניים. היא עצמה אומרת: "אני, שכל כך הייתי רגילה לקבל החלטות – ואכן קיבלתי אותן בימות המלחמה, לא קיבלתי את ההחלטה האחת [גיוס המילואים ב־5 באוקטובר]. אני יודעת שהייתי צריכה לעשות זאת, והידיעה הנוראה הזאת תלווה אותי כל שארית חיי".[128]

על רקע ניסיונה הרב קשה להבין מדוע, לאחר שנים כה רבות, אנשי אמונה היחידים הם פוליטיקאים כמו ישראל גלילי ופנחס ספיר. אין לה מטה מדיני־אסטרטגי או קבוצת אנשי אמון שאינם פוליטיקאים שיסייעו בידה לגבש הערכות מצב וקביעת החלטות עצמאיות בעתות משבר. לאחר תום הדיונים ב־5 באוקטובר, בעוד מערכת הביטחון וצה"ל עמוסי פעילות, דיונים והערכות מצב, נותרת 'הגברת הזקנה' בודדה לנפשה: "ישבתי בלשכה. הרהרתי והתייסרתי עד שפשוט לא יכולתי עוד לשבת שם ונסעתי הביתה".[129]

מזכירה הצבאי, תא"ל ישראל ליאור, מדווח בגילוי לב שבדידותה של ראש הממשלה נמשכת כל חודש ספטמבר, וחוזרת על עצמה ביתר חריפות בבוקר המלחמה. הוא מתאר כיצד היא יושבת מ־04:30 בבוקר עד להתכנסות הממשלה ב־08:00, כאשר קברניטי הביטחון מתייצבים בלשכתה.[130] יש לה

שעות ארוכות לגיבוש הערכה משלה, יום לפני המלחמה ובבוקר המלחמה, אך אין לה מטה שיבחן חלופות עבורה ואת המשמעות של כל אחת מהן.

גולדה מאיר בנתה את צוות 'המטבח' – גלילי, משה דיין, יגאל אלון ויעקב שמשון שפירא – שסייע לה לקבוע החלטות, אם כי זה נעשה מבלי שהוצגו מסמכי רקע, נתונים, הערכות וחלופות לקראת הפגישות הלא פורמליות, ולא נקבעו החלטות. לכן ברגעים שבהם נזקקה ראש הממשלה לסיוע חיוני, לא היו בידה מנגנון ושיטת עבודה שיסייעו בידה לגבור על התייסרויותיה. יש התולים את הקושי בקביעת ההחלטות במבנה הארגוני של גופי המטה שבעקבותיו הוקמה המועצה לביטחון לאומי.[131]

ראש הממשלה אחראית להחלטות בעלות חשיבות עליונה לקראת פתיחת המלחמה, ובמיוחד עבור חיל האוויר. האחת היא אי גיוס מילואים ב־5 באוקטובר, לפי המלצת שר הביטחון והרמטכ"ל. באותה ישיבה נקבעת החלטה נוספת ביוזמת השר ישראל גלילי, ולפיה מוסמכים ראש הממשלה ושר הביטחון להחליט בעצמם על גיוס המילואים. הצעה שנועדה לקצר את התהליך במקרה של הפתעה. למרבה התסכול, לא מנוצלת החלטה זו כראוי ועוברות כמעט שש שעות מקבלת *ההתרעה על מלחמה עד להחלטה החיונית* לגייס את המילואים. ההחלטה האחרונה שאליה נדרשת ראש הממשלה בסוגיה זו היא גיוס מלוא כוח המילואים שדורש הרמטכ"ל על אף התנגדות שר הביטחון. ככל שהמילואים יגויסו מוקדם יותר, יינתן לחיל האוויר חופש רב יותר לפעול לפי השלבים המתוכננים עבורו.

החלטה שנייה, בעייתית יותר, היא ביטול מתקפה אווירית מקדימה. ראש הממשלה קובעת שאספקת נשק מארצות הברית עדיפה על מצב צבאי נוח יותר. קביעה זו מחייבת השוואה רבת משתנים של שתי חלופות ההחלטה. אין לגברת מאיר מטה שיעשה את ההשוואה עבורה. ראש הממשלה קובעת את ההחלטה המכרעת כבר ב־5 באוקטובר, יממה שלמה לפני פרוץ המלחמה. בשעה שבני פלד קובע כי 'מחר תיפתח מלחמה', היא מחליטה לפי המלצת דיין, בידיעת דדו, להתחייב בפני ארצות הברית לא לפתוח ראשונה במלחמה.

הדיונים העקרים וההחלטות בבוקר המלחמה כבר תוארו, ואין לחזור עליהם פעם נוספת. המתקפה האווירית המקדימה אינה מטס אחד אלא יום לחימה מלא של חיל האוויר. איננו יודעים ולעולם לא נדע את מידת ההשפעה

על קברניטי סוריה ומצרים שהיתה יכולה להיות לשלושה מטסים גדולים, מאות גיחות לתקיפות בעומק ותקיפות טילים, ומאות גיחות לתקיפת כוחות יבשה מרוכזים בעמדות הסתערות. ייתכן שהמתקפה לא היתה עוצרת את הסורים והמצרים, אבל היתה עשויה לשבש את מהלכי הפתיחה ולהפחית עד למינימום את ההלם התודעתי והפסיכולוגי של ההפתעה. לכל אורך הדיונים, מכוננות כחול־לבן עד לבוקר המלחמה, אין מי שיסביר לראש הממשלה את משמעותה המלאה של מתקפה מקדימה. עובדה זו נשמעת מוזרה. הרי המתקפה האווירית המקדימה במלחמת ששת הימים, שהיא ציר הייחוס בדיונים, כללה גם היא שלושה מטסים מלאים של חיל האוויר.

שנתיים לאחר המלחמה 'מתחקרת' ראש הממשלה את שתי החלטותיה החשובות ביותר לקראת המלחמה. היא מתחרטת על כך שלא החליטה על גיוס המילואים ערב יום כיפור, אך חוזרת וטוענת שצדקה בהחלטתה לא לצאת למתקפה מקדימה שכן רק הודות לכך זכתה ישראל לקבל את הרכבת האווירית.[132]

יש המקילים באחריות ראש הממשלה, ומקבלים את הסבריה על חוסר ניסיונה והבנתה, אך בפועל קשה להתעלם מניסיונה המדיני והביטחוני בן עשרות שנים ובמיוחד ניסיונה כשרה בכירה בעתות מלחמה, וכראש ממשלה במלחמת ההתשה. ניסיון שמכשיר, מסמיך ומתרגל אותה בקביעת החלטות ביטחוניות־אסטרטגיות. דבריה בישיבת הממשלה לפני המלחמה וביומיים הראשונים מעידים על ביטחון עצמי ותקיפות, כמצופה מראש ממשלה בעתות משבר.[133] הכשל שלה בביטול מתקפה מקדימה נובע מכך שאינה מקיימת תהליך של קבלת החלטות. החלטותיה הן פרי של אינטואיציה ונטיות לב, כעדותה שלה. לקראת הירייה הראשונה מפסיקה ראש הממשלה לקבוע החלטות בעלות השפעה על המלחמה האווירית. מרכז הכובד עובר לאישים הכפופים לה.

שר הביטחון. "ההלם שלו היה חמור פי כמה"[134]

משה דיין מתחיל את דרכו כמפקד בפלמ"ח. בפשיטה ללבנון הוא מאבד את עינו והרטייה השחורה הופכת לסמלו. הוא מתמנה לרמטכ"ל במלחמת סיני, ורוכש מעמד בכיר כמפקד נועז ופיקח וכיד ימינו הצבאית של בן־גוריון. לקראת מלחמת ששת הימים הוא מתמנה לשר הביטחון. בתום המלחמה

מגיעים יוקרתו ומעמדו לשיא חדש. דיין נחשב לאוטוריטה עליונה בנושאי הביטחון, הן בעיני גולדה מאיר והן בעיני מפקדי צה"ל.

תפקידו ומעמדו הופכים אותו למי שנושא באחריות כבדה ביותר למשבר הלאומי והצבאי של ישראל במלחמת יום כיפור. גדול חלקו באחריות להתעלמות מהתרעות, להפתעה הגדולה, לאי גיוס המילואים, לאובדן עשתונות, ועוד כהנה וכהנה, והדברים ידועים. ניסיונו הביטחוני העשיר והממושך אינו מחסן אותו מהשגיאות שנעשו בהבנת תמונת המצב ובזיהוי סימני האזהרה. מעמדו כ'מר ביטחון' של ישראל שעל פיו יישק דבר נשמר עד בוקר המלחמה.

בשלב הבלימה מתערער מעמדו קשות בעקבות התמוטטותו המנטלית, תחזיתו על 'חורבן בית שלישי' ו'המלצתו המיניסטריאלית'. שוב אין הוא מקור התבונה האסטרטגית, ואינו מקור הסמכות העליונה. הנחיותיו אינן הוראות, ואוזנה של ראש הממשלה כרויה מעתה יותר למוצא פיו של הרמטכ"ל. מעמדו ודימויו הדומיננטיים מסייעים לקבלת הערכותיו המוטעות לפני המלחמה. המלצותיו השגויות עוזרות לרמטכ"ל ביממה הראשונה למלחמה לקרוע לגזרים תוכניות נבונות להפעלת חיל האוויר.

שר הביטחון אחראי גם הוא, יחד עם גולדה מאיר, להחלטה שלא לצאת למתקפה אווירית מקדימה. אמנם גולדה מאיר חייבת לאשר את החלטתו, אך עד למלחמה היא סומכת את ידיה על החלטותיו כמעט בעיניים עצומות. מרחיב על כך אלוף חיים הרצוג: "התקופה המוצלחת של דיין כראש המטה הכללי, יחד עם היוקרה הרבה שצבר כתוצאה ממלחמת ששת הימים, ומעמדו כאישיות כל־עולמית, הפכוהו לסמכות בלתי מעורערת בנושא הביטחון. כתוצאה מכך זכה בתחום המדיניות הביטחונית למעמד בארצו שרק שרי הגנה מעטים בעולם המערבי הגיעו לשכמותו. תמיד הקפיד לתאם כל צעד שעשה עם הגברת מאיר ולעדכנה בכל הנוגע לממסד הביטחוני, אך מבחינות רבות היה הוא הפוסק האחרון והמכריע בנושא הביטחון".[135]

במלחמת ששת הימים תומך שר הביטחון בכל מאודו במתקפה מקדימה אווירית. מפליא כיצד הוא הופך את עורו שש שנים אחר כך, ועומד על רגליו האחוריות כנגדה. למחרת, בבוקר ה־7 באוקטובר, הוא ממלא אותו תפקיד שמילא בסוף מלחמת ששת הימים. כאשר הוא מתקשר לאלוף פיקוד הצפון – דדו – מתחת לשולחן של לוי אשכול ומעל לראשו של הרמטכ"ל יצחק רבין – ומורה לו ישירות לעלות על רמת הגולן. הפעם הוא מתקשר

ישירות לבני פלד, בעוקפו את הרמטכ"ל, ומנחה אותו להגביר את קצב הגיחות לתקיפת צבא סוריה.

השפעת שר הביטחון ניכרת בהסטת המאמצים לצפון ובחזרה לדרום, אך כיוון שאינו מתעניין בתקיפת הטילים, מתבטאת השפעתו בהחמרת 'ההלם הפסיכולוגי' ובהגדלת מינון ההקצאה לסיוע, בתחילה צפונה ואחר כך דרומה. לפי דעתו אפשר לוותר על השגת עליונות אווירית, אך הוא אינו מנסה לכפות אותה ואינו מציין אותה כלל במשך היום השחור – 7 באוקטובר. הנחיותיו נובעות מדאגה עמוקה לגורל המדינה, אך הוא קובע אותן ללא תמונת מצב ברורה, על סמך מערכת שיקולים פסימית – בצדק ברמת הגולן, ובטעות בזירת סיני. מפקד חיל האוויר מקבל וממלא את הנחיות שר הביטחון אף על פי שאינו סר למרותו. שעה ששר הביטחון ממליץ בחזית הדרום 'המלצות מיניסטריאליות' מקבילות בחשיבותן, הן מעוכבות על ידי המפקדים בזירה, ונדחות בחלקן על ידי הרמטכ"ל.

מרכיבים התנהגותיים קודמים מופיעים שוב בצורה בולטת בהנחיותיו השנויות במחלוקת. נטייתו לתקופות של פסימיות ודיכאון ידועה ומוכרת.[136] ראיית השחורות שהוא נתפס לה ומצבו המנטלי הירוד לפי דברי הנקרים בדרכו באותן שעות[137] גורמים לו להציג את התרשמותו מהמצב בצפון בצורה קיצונית. קשה למפקד חיל האוויר להעריך את המצב ולשקול את החלטותיו בצורה אובייקטיבית על פי הנחיותיו, אך למרות זאת אינו משנה עדיין את התוכנית הבסיסית. האופן שבו מטיל שר הביטחון אחריות אישית על בני פלד, ועל חיל האוויר, להצלת רמת הגולן, משפיע על נכונות מפקד חיל האוויר לתמוך בדרו ולעבור מתקיפות במצרים לתקיפה כושלת בסוריה.

יש נטייה בולטת להטיל על שר הביטחון אחריות ישירה וכוללת להסטת חיל האוויר מדרום לצפון, כאילו מפקד חיל האוויר נאנס לעשות זאת בעקבות הוראה ישירה של שר הביטחון.[138] אפילו קצינים בכירים בחיל האוויר מאמינים בכך.[139] לאחר שמתבררים הפרטים כפי שהם מתרחשים בזמן אמת, לפי הקלטת השיחות ביניהם ומסקנותיו של מפקד חיל האוויר, מתברר כי התפקיד שממלא שר הביטחון אינו דומיננטי. דרישתו לתגבר את הסיוע לבלימה נראית סבירה ומוגבלת, ואינה מפריעה למהלך מבצע 'תגר'.

התגבור שהצפון מקבל בתוך זמן קצר אינו נלקח מהכוח המיועד לדרום. חיל האוויר מתכנן בעוד לילה להקצות כוח מבסיס רמת דוד לבלימה ברמה מאור ראשון, והוא מתוגבר בעקבות דרישת שר הביטחון. הנחיות דיין אינן

כרוכות בהפסקת המבצע בדרום, דרישותיו נענות במהירות, לשביעות רצונו, כפי שהוא אומר ב־08:10 בבוקר למפקד חיל האוויר בתא רמשל"ט ולדדו בבור בשעה 08:30. הוא אינו מהווה אילוץ ישיר להסטת תקיפת הטילים מדרום לצפון, אם כי אפשר להניח שלדבריו יש השפעה עקיפה.

גישה רווחת היא כי הערכות המצב של שר הביטחון הן ביטוי למצב רוחו הירוד ולמשבר שעובר עליו, ולא פרי שיקול דעת, אך ניתוח מחודש מצביע על מידה רבה של היגיון בהמלצותיו. דבריו בישיבת הממשלה בסוף 7 באוקטובר אכן פסימיים: "הסכנה העיקרית שלנו כרגע – לא רק אובדן שטח אלא בעיקר שחיקת כוחנו. יש לנו מספר מוגבל מאוד וקבוע של טנקים ומטוסים, של שריונאים וטייסים. אם כוחות צה"ל יוסיפו להישחק בלי להביא את המלחמה לכלל הכרעה, תישאר ישראל חשופה להתקדמות הצבאות הערביים. ישראל יכולה להיות צפויה לתוצאות פטאליות אם לא תדע להבין את המצב החדש בעוד מועד".[140] "ממה אני מפחד יותר מהכל בתוך לבי? אי אפשר יהיה פשוט להגן על ארץ ישראל".[141]

אלוף מוסה פלד, מפקד אוגדת העתודה המטכ"לית, קובע: "דיין רואה עצמו אחראי לכך שהצבא לא מגויס, ומרגיש שהחורבן קרב בגלל החלטותיו שלו. דיין איננו סתם שר ביטחון. הוא בעל עוצמה מאין כמוה. הוא היה מקור הסמכות, וההלם שלו היה חמור פי כמה".[142]

יש להבדיל בין הערכתו העקרונית של שר הביטחון שלפיה צריך לנתק מגע מהמצרים, לבין קו הנסיגה שהוא מציע. צה"ל זורק במודע, ללא צורך, את כוחותיו להתנפץ אל הצבא המצרי קרוב לתעלה, כדי להחזיר לעצמו שטח בעל חשיבות משנית בשלב זה. אך כבר בשעות אלו תופס שר הביטחון בחושיו המחודדים, ועל סמך ניסיונו הצבאי, שהסכנה העיקרית היא שחיקת הכוח ולא איבוד שטח. המסקנה הנבונה שלו היא שמוטב להתנתק מהצבא המצרי כדי למנוע שחיקה נוספת של הכוחות. שר הביטחון הוא הראשון בין הקברניטים שפועל לפי עקרון שימור הכוח. עם זאת, קו המעברים ששר הביטחון מציע הוא קו אחורי מדי, אפשר להתייצב על קו קדמי יותר.

הוויכוח בינו לבין צמרת צה"ל, שהתנהל על גבעות החול בסיני עקב המלצתו המיניסטריאלית לסגת, נמשך גם למחרת. מתקפת הנגד היא המשך לאסטרטגיית השחיקה. קברניטי צה"ל, דדו, גונן ושרון אינם מסוגלים להתגבר על עלבון חציית התעלה, ועיניהם עיוורות לתמונת המצב החדשה

המחייבת גישה חדשה. רק לאחר המפלה במתקפת הנגד מאמץ צה"ל את עקרון שימור הכוח למשך שבוע ויותר.

דיין שוקל כהלכה את המצב הקרקעי, אבל מנגד ממריץ את מפקד חיל האוויר להטיח את ראשו בקיר של סוללות הטילים. שר הביטחון מעדיף בראש צלול תקיפות לא יעילות ושחיקת כוחו של חיל האוויר על פני שימור כוחו. שר הביטחון אינו טלית שכולה תכלת, אך גם אינו צעיף שחור משחור. מוטלת עליו אחריות כבדה להשתלשלות האירועים עד למלחמה. הוא מעכב את גיוס המילואים שגורם לקריסת כוחות בשתי החזיתות ולשעבוד חיל האוויר להשתתפות בקרב היבשה, והוא זה שמחליט לא לבצע מתקפה אווירית מקדימה. מנקודת מבט צבאית ואווירית זו החלטה אסטרטגית שגויה שמקורה בהיסוסיו על עצם פריצת המלחמה. ב־7 באוקטובר נמצא שר הביטחון במשבר אישי קשה, השפעתו ביום זה אינה מכרעת, אך צל הערכותיו את המצב בצפון ובדרום פרוס על ההחלטות הנקבעות באותו יום. הוא משמש יותר כיועץ מאשר כקובע החלטות. בתפקיד זה הוא מפנה את הבמה לשחקן ראשי אחר – הרמטכ"ל.

הרמטכ"ל. "המחשבה השקולה רחוקה מלהשביע רצון"[143]

גם בראייה לאחור, היתה החלטתי נכונה.
דדו, על החלטתו לעבוד ל'דוגמן'[144]

מפולת צבאית אינה מתרחשת ברגע אחד. קודם לה תהליך ארוך של קריסה מתחת לפני השטח, הידרדרות אבנים קטנות תחילה וגדולות אחריהן, וקרשנדו של התמוטטות בסופה, בהתפוצצות ובתמרות עשן. המפלות בבלימה הן סופו של תהליך ארוך אשר מתחילתו אולי אי אפשר לחזות את סופו, אך מסופו אפשר לחזור ולנתב אותו לתחילתו.

התבוסות הקשות בקרב הבלימה בתעלה ובגזרה הדרומית ברמה מביאות לבזבוז העוצמה האווירית. יש לרמטכ"ל אחריות רבה באישור מחודש של דוקטרינת הבלימה ההזויה של צבא היבשה, שעליה נמתחת ביקורת נוקבת על קשיחותה, לא רק בקו ההגנה אלא גם בהיגיון שלה. לא רק בהחזקת השטח אלא גם בחוסר תחכום ויצירתיות. דוקטרינה זו, שמתפתחת כאשר דדו מכהן כסגן הרמטכ"ל, מגיעה לשיאה בתפקידו כרמטכ"ל. מפקדים כמו אריק שרון וישראל טל קוראים עליה תיגר לפני המלחמה וקורעים קריעה לאחריה. הכשל התפיסתי אינו יתום. מצטרף אליו הכשל בדרך ניהול

המלחמה היבשתית בשלושים השעות הראשונות, שיש להן השפעה מכרעת על המלחמה האווירית.

לזכותו של דדו יש לומר כי בתקופת הכוננות כחול־לבן, בתפיסה אינטואיטיבית בריאה, הוא תומך ומאמץ את הדוקטרינה האווירית ובעיקר העדפה של השגת עליונות אווירית על פני כל משימה אחרת. אך בבוא שעת מבחן הוא מאבד את שיקול דעתו האווירי, וקובע החלטות שמביאות את חיל האוויר לשחיקה קשה, לאובדן אמון בשלשלת הפיקוד, לניפוץ הביטחון ביכולתו להתמודד עם הטילים, ולהוצאה מאיזון של מפקדת חיל האוויר.

ב־6 באוקטובר מתגלעות אי הבנות בין אלוף פיקוד דרום שמואל גונן לרמטכ"ל על אופן ההיערכות ל'שובך יונים' (פקודת ההיערכות למלחמה). אי ההבנות נידונות בוועדת אגרנט שלא מכריעה ביניהן. העובדה היא שפקודת ההיערכות לא מבוצעת ככתבה, אלוף הפיקוד מורה לא לקדם כוחות והרמטכ"ל אינו יודע דבר. ההיערכות הרחק מקו החזית אִפשרה לרמטכ"ל לנסות למנוע את שחיקת הכוחות, והוא אף מורה לאלוף פיקוד דרום לשמור כוחות מרוכזים. אך האינסטינקט לרוץ לתעלה עם כל האוגדה המשוריינת גובר על ההוראה.

נראה עם זאת שדדו אינו טורח להעביר את הוראתו בצינורות המבצעיים של העברת פקודות, ולא הרמטכ"ל ולא המטה שלו מוודאים שההוראה עוברת ומתבצעת. יש בידיו כל האמצעים לוודא זאת: מכשירי קשר שעוקבים אחרי רשתות הקשר בפיקוד, באוגדה ובחטיבות, מכשירי טלפון ועשרות קציני מטה.[145] מה עוד צריך כדי למנוע את ריסוק הכוחות אל קיר האש המצרי?

הרמטכ"ל הוא מפקד יבשתי ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו. את רוב הקריירה שלו עשה בפיקוד על כוחות. לעומת זאת, הניסיון שלו בעבודת המטה הכללי מוגבל, וניסיונו בעבודה מול חיל האוויר מצומצם. חסרות לו מומחיות, הבנה והיכרות עם חולשות ויתרונות של חיל האוויר ושל מבצעים אוויריים גדולים.

אחריותו של הרמטכ"ל אינה רק להחלטות אלא גם לחיפזון ולחוסר המקצוענות שבה הן נקבעות, ואפילו למקום שבו הוא קובע אותן (תא רמשל"ט), ללא דיון רציני, ללא גיבוש תמונת מצב, ללא השוואת חלופות, ללא הערכת מצב שקולה. בכל רגע נתון יש אפשרות לדחות החלטה,

לאפשר למודיעין ולמבצעים לגבש תמונת מצב והערכה מהירה ולהביאה בפניו, לגבש חלופות ולאפשר לו לבחור ביניהן. ולמרות כל זאת, הרמטכ"ל קובע – בתמיכה ובהסכמה של מפקד חיל האוויר – שלוש החלטות חפוזות ושגויות במשך פחות משמונה שעות.

אבי קובר, שחקר את סוגיית ההכרעה במלחמת יום כיפור, מסביר חלק מהגורמים להחלטות הרמטכ"ל: "עקב ההפתעה האסטרטגית ופריצת מערכי ההגנה בשתי חזיתות המלחמה, נאלץ חיל האוויר, העתודה היחידה שעמדה לרשות צה"ל, בהוראת הרמטכ"ל ובניגוד לתפיסת הביטחון ותפיסת ההכרעה הישראלית, להקדים את הסיוע לכוחות הקרקע שכרעו תחת מאמץ הבלימה, לפני השגת עליונות אווירית והבטחת חופש הפעולה האווירי מעל זירת הלחימה".[146] יכולתו המקצועית והמנטלית של הרמטכ"ל לקבוע החלטות אוויריות מועילות נכשלת במבחן המלחמה.

משה דיין, רמטכ"ל בעברו ושר ביטחון בשתי מלחמות קודמות, ששת הימים וההתשה, מבקר את אופן פיקודו של הרמטכ"ל באותן שלושים שעות: "בבור – פעילות כמו בכוורת. מן הבחינה הטכנית הוא יעיל ומסודר – קולט דיווחים, מסמן מפות וכו', אבל מבחינת השליטה והפיקוד, ומה שחשוב עוד יותר, מבחינת המחשבה השקולה – חדר המלחמה והצוות המפעיל אותו – המצב רחוק מלהשביע רצון".[147]

אלוף חורב, עוזר סגן הרמטכ"ל בפועל, שנוכח בבור המטכ"לי במשך המלחמה, מצביע בצורה חמורה עוד יותר על עבודת המטה המבצעי של הרמטכ"ל: "הבור לא עבד כיאות. לא היתה כל עבודת מטה מסודרת. הפורומים צוותו אד הוק. לא בוצעו עבודת צוותים ולא נוהל עבודת מטה רציפה. לא היתה חלוקה ברורה בין טליק לדדו. לא היתה רוטינה. אפילו נוהל שינה מסודר לא היה. אמ"ן דווקא עבד בסדר, אבל המטה הכללי חי באי בהירות לגבי מה קורה בשטח. אני חושב שערפל הקרב של פיקוד דרום נמשך די הרבה זמן".[148]

גם רב־אלוף צבי צור (צ'רה) מבקר בחריפות את עבודת המטה הכללי: "איני חושב שהמטה של דדו, המטה הכללי, תפקד כל כך טוב. בעצם, כשדדו לא היה שם – המטה הכללי לא כל כך תפקד. כשהיה דדו חוזר, צריך היה להתחיל בתיאום המטה". חנוך ברטוב, הביוגרף של דדו, שמביא ציטטה זו, מסביר: "צבי צור דיבר במפורש על מי שתפקידו לנהל את עבודת המטה – סגנו שהיה גם ראש אג"מ, אלוף ישראל טל".[149] האצבע מכוונת

לעבר האחראי על עבודת המטה בבור – סגן הרמטכ"ל וראש אגף המטה, אלוף ישראל טל.

הכשלים החמורים בעיצוב תמונת מצב משותפת ומהימנה בין פיקוד דרום למטה הכללי מקצינים ב־7 באוקטובר. תיאור המצב של אלוף הפיקוד ובקשותיו הבלתי פוסקות לסיוע מזעזעות כנראה את הרמטכ"ל, שמכיר את אלוף שמואל גונן כמפקד יציב ומלא ביטחון. כשאין תמונה אמינה של המערכה, גם הערכות המצב לוקות בחסר. אלוף עמנואל סאקל, מג"ד שריון בגזרה הדרומית של התעלה, טוען בלהט: "דדו לא הכיר את הדרום, לא היה מודע למרחקים והזמן הנדרש להניע כוחות לתעלה. הוא לא הכיר את הפקודות, לא הכיר את 'שובך יונים', לא הבין את הניואנסים בדברים של גונן. נתן הוראות במושגים מעורפלים, לא וידא שהוראותיו מובנות ולא וידא ביצוע הפקודות שנתן. יש לו חלק בתוצאה הקשה של קרב הבלימה".[150]

לא רק המטה הכללי אינו מתפקד כראוי. מטה פיקוד דרום, האמור לסייע בעיצוב תמונת המצב והערכת המצב, אינו מתפקד כמעט בקרב הבלימה.[151] מפקדת אוגדת סיני גם היא אינה מסייעת לדרגים הגבוהים.[152] אין מנוס ממסקנה כי כל הדרגים שאמורים להשתתף בתהליכי קביעת ההחלטות אינם ממלאים את תפקידם דווקא כשהוא חיוני ביותר.

כאשר הרמטכ"ל אינו מומחה בהפעלת חלק מזרועות הצבא יש פער בלתי ניתן לגישור בין חוסר ידע מקצועי ומבצעי לבין סמכות כמעט לא מוגבלת לקבוע החלטות ולהפעילן. הרמטכ"ל מנחית הוראות לחיל האוויר מתא הרמשל"ט של חיל האוויר. רמטכ"לים אחרים, בעבר, הגיעו לתא הרמשל"ט כדי לעקוב אחר המבצעים אך אינם מתערבים במעשה המורכב, המסובך והמקצועי של שליטה בכל מטוסי החיל בזמן אמיתי. יש בהתערבותו חסרונות קריטיים בצומתי החלטה אווירית. כאשר הם מצטרפים זה לזה ברגע נתון, תמונת מצב מסולפת, הערכת מצב שאינה מעוגנת בעבודת מטה יבשתי ואווירי ומומחיות מוגבלת – התוצאות הרות אסון.

ההחלטה על מעבר לתקיפת הטילים בסוריה ('דוגמן') היא החלטה בעלת משמעות אסטרטגית חמורה לחיל האוויר ולצה"ל במלחמה כולה. דדו עצמו כמעט מתפאר דקות אחדות אחר כך, כשהוא חוזר למטכ"ל ומדווח לאנשיו באופן מפורט ומדויק כי הורה לחיל האוויר לעבור ל'דוגמן'. בעקבות התיאור המפורט של תהליך קבלת ההחלטה והשחקנים העיקריים שמשתתפים בה,

עולה כי הרמטכ"ל הוא האחראי לה. מפקד חיל האוויר, שהוא הראשון שיוזם את המעבר, אינו מתקומם נגד ההחלטה, אינו מנסה לשכנע נגדה, ואינו מעריך נכון את משמעויותיה.

התבוסות בבלימה ביבשה גוררות את הרמטכ"ל להפעלה בזבזנית ולא יעילה של חיל האוויר. מטוסי חיל האוויר אמנם בולמים ומעכבים את הצבא הסורי ופוגעים בצבא המצרי, אך המשמעות היא שחיקה בלתי נסבלת. ההוראות שלו אינן תואמות את תמונת המצב, וההיגיון הפנימי של הפעלת כוח אווירי נמצא חסר. הוא מעביר את חיל האוויר ממשימה למשימה ומזירה לזירה במרווחי זמן שאינם מאפשרים להעריך את תוצאות המבצע הקודם. מעריך אליעזר כהן: "התוכנית ['תגר'] נפלה קורבן למבוכה, לאובדן הביטחון העצמי ולהיעדר נחישות הדעת [של] הרמטכ"ל".[153]

החלטותיו של דדו בתא הרמשל"ט והוראותיו להפעלת הכוח האווירי אינן עומדות במבחן של הערכת מצב קרת רוח. הרמטכ"ל ניצב חסר אונים מול מהלך האירועים, אינו יכול להשפיע על ניהול המערכה בפיקודים, אינו יכול להגביר את קצב הגיוס, אין לו כוח נוסף להטילו לקרב ביום הזה, הקריטי ביותר במלחמת יום כיפור, ורק הכוח האווירי נותר בידו כעתודה מטכ"לית לשחק איתו. ועם האס הזה הוא משחק לא טוב, לא שקול, על פי הערכות מוטעות,[154] וללא ידע מקצועי נדרש בלוחמה אווירית.

חזותו החיצונית של הרמטכ"ל והתנהגותו אינם משקפים את הסערה הפנימית שמתחוללת בו. הסובבים אותו מתארים את קולו השקט. אלוף חופי שואב ממנו ביטחון, גולדה מאיר רואה בו את האיש היחיד שעליו אפשר להישען בעת הזאת. רק הסיגריות שאינן משות משפתיו מגלות שמץ מעומס השעות הקשות שעוברות עליו ובצדק. הוא מודע לחלקו באחריות להפתעה, הוא זוכר את אחריותו לעיכוב גיוס שתי אוגדות מילואים, הוא מודע לסכנות האורבות לשחיקת צה"ל ולעמידת צפון המדינה.

בניגוד להתנהגותו ולטון הדיבור, החלטותיו ב־7 באוקטובר בכל הקשור לחיל האוויר מתאימות לאדם ש'מאבד את הצפון' תרתי־משמע. הוא בוחר להעביר את חיל האוויר, ללא היגיון, מזירה לזירה ומתפקיד לתפקיד בדיוק ברגע השיא של המבצע הקודם, בשעת ה־'ש' שלו, בטרם ידועות תוצאותיו ומשמעותן. האמירה שהרמטכ"ל היה אובד עצות נשמעת כדברי כפירה, אך רב־אלוף צבי צור, רמטכ"ל בעברו, אומר זאת בפה מלא בריאיון שמופיע

בספר דדו: "ברור שדדו היה ב'שוק' בימים הראשונים, והיה תחת נטל אותה מועקה שהעיקה על כולם".[155] ועדת אגרנט מגיעה גם היא לאותה מסקנה: **"הוועדה מתחה ביקורת קשה על מדיניות 'כיבוי השריפות' על ידי הרמטכ"ל – שביטויה היה העתקות תכופות של עיקר הכוח האווירי בין חזית הדרום לצפון".**[156]

בני פלד מספר לימים על הזעזוע המנטלי בדרגים שמעליו בתחילת המלחמה: "לראות את הקריסה המהירה של הביטחון העצמי והכושר של הדרגים הבכירים בממשלה ובמטה הכללי להעריך מצב, מהרגע שנדמה היה שלא התגשמו ציפיותיהם במלואן. בהקשר לכך חוויתי כמה 'רגעים קשים'".[157] פלד, שמקפיד עד מאוד על כבודם של הרמטכ"ל ושל שר הביטחון, אינו מותיר ספק למי כוונתו באומרו 'דרגים בכירים בממשלה ובמטה הכללי'. הוא רואה את שר הביטחון חוזר שפוף מסיוריו בצפון ובדרום. הוא גם שותף להחלטות החפוזות והבהולות של הרמטכ"ל אצלו בתא רמשל"ט.

בני פלד ממשיך ומספר בהזדמנויות שונות: "רק השמדת הגשרים בשעות אחר הצהריים של ה־7 באוקטובר, על ידי חיל האוויר, מנעה את כוונת מטה הכללי לבצע מהלך של נסיגה עמוקה מכביש התעלה אל קו 30–40 קילומטרים מהתעלה, מתוך הכרה שהובסנו נחרצות בחזית זו ושיש להקים קו הגנה שני, פן ישעטו המצרים עד תל אביב באין מפריע".[158] פעולה שבעקבותיה קורא הרמטכ"ל לבני פלד כדי "לתת לו נשיקה".[159]

ספר ההיסטוריה הרשמי של צה"ל סותם את הגולל: "הלם ההפתעה לצה"ל ניכר בקורותיו של יום הלחימה השני. מפקדות הפיקודים ומוצב הפיקוד העליון נקלעו בין הערכות פסימיות לאופטימיות, ונראה שלא חזרו עדיין למה שהוגדר שיווי משקל. מבוקר ה־7 באוקטובר נותר המטה הכללי למעשה בלא עתודת שריון, מאז הפניית אוגדה 146 לחזית הצפון. חיל האוויר נותר זרוע הכוח היחידה לרשות המטה הכללי, והעתקת המאמצים האוויריים במשך היום משקפת את המהפכים בהערכות שניזונו מנתונים משתנים במהירות, שהוזרמו מהמטה ומהשדה, וגרמו 'תגובות יתר'".[160]

יומיים לאחר ה־7 באוקטובר חוזר הרמטכ"ל לעצמו ומנהל את הלחימה בקור רוח ובתבונה כמצופה ממנו. אך ב־7 באוקטובר לא האויב נוטל את חופש הפעולה מחיל האוויר, אלא תבוסת כוחות היבשה ובעקבותיה תכתיבים

של הרמטכ"ל, שמטלטל את חיל האוויר מזירה לזירה, ממשימה למשימה, ללא רקע מקצועי, ללא הערכת מצב, ללא שיקול דעת, ומפקד חיל האוויר אינו מוחה, אינו מערער, ואף תומך בהחלטותיו.

מפקד חיל האוויר: "חשיבה מוטעית והפעלה שגויה"[161]

> הערצתי את אלוף פלד, אבל כל מה שחשבתי על האיש המצוין הזה אינו יכול לשנות את דעתי על אותה החלטה הרת גורל בבוקר היום השני ללחימה.
>
> *סא"ל עמוס עמיד*[162]

אלוף בני פלד שוהה שנים מספר מחוץ לליבה המבצעית של חיל האוויר. לאחר סיום תפקידו כמפקד טייסת במלחמת קדש הוא פונה לארבע שנות לימודי הנדסה בטכניון, מפקד על בסיס חצור במלחמת ששת הימים ואחר כך על בסיס שרחוק ממרכז העניינים המבצעי, בהמשך מתמנה לראש מחלקת אוויר פעם ראשונה, ויוצא לתקופה מסוימת במלחמת ההתשה לניהול פרויקט בתעשייה האווירית.

לאחר מכן הוא מכהן פעם נוספת בתפקיד ראש מחלקת אוויר, ואמור להשתלב מחדש במערך המבצעי. הוא מתמנה למפקד חיל האוויר ב־9 במאי 1973, חמישה חודשים לפני המלחמה, ואמור להיות שותף לגיבוש התרבות והתפיסה המבצעית החדשה של חיל האוויר שבמרכזה התמודדות עם איומים של מערכי הגנה קרקע־אוויר. אך אין די בסיכומי דיונים ובפקודות מבצע מודפסות בחמישה צבעים כדי להתעדכן. מעל ומעבר למסמכים כתובים, לפקודות מבצע, להוראות ולנהלים, קיימת תרבות שבעל־פה, שנוצרת בפעולות מבצעיות, בתרגילים, בתדריכים, בתחקירים, בדיונים ובחוויות משותפות.

לבני פלד יש כישרון ארגוני, הבנה טכנולוגית ויכולת אינטלקטואלית יוצאי דופן, שמשמשים אותו היטב בתהליך בניית חיל אוויר מודרני לאחר מלחמת יום כיפור. אולם בשלושים השעות הקריטיות ב־6 באוקטובר וב־7 בו משפיע חוסר ניסיונו המבצעי הממושך על החלטותיו ועל הדרך שבה הן נקבעות. שתי החלטות אסטרטגיות נבונות של מפקד חיל האוויר, בצומת ההחלטה הראשון ב־5 באוקטובר – 'מלחמה מחר', ובצומת ההחלטה השני מוקדם בבוקר ב־6 באוקטובר – לתקוף את מערך הטילים בסוריה ('דוגמן' 5), מביאות את חיל האוויר למצב פתיחה מצוין. שתיהן נקבעות בתום תהליך

קביעת החלטות בשיתוף מלא של מחלקת מבצעים, המחלקה שאחראית על הכנת הערכות מצב.[163]

אך ההחלטות הבאות מסמנות תהליך של הידרדרות באיכותן ובתהליך קביעתן. החלטתו הבאה של מפקד חיל האוויר, לעבור לתקיפת שדות תעופה עקב מזג אוויר גרוע ברמה,[164] עדיין סבירה, אם כי ישנן חלופות עדיפות שנידונו והוצגו קודם לכן. על פי הערכות המודיעין, מועד פתיחת הלחימה הוא 18:00, אך בני פלד מדייק יותר וקובע שעת פתיחה אפשרית החל ב־15:00. על אף קוצר הזמן הוא מחליט בשעה 13:00 לעבור לכוננות להגנה, ולשנות מהותית את תצורות החימוש של מטוסי הפנטום, שינוי שאי אפשר להשלימו בזמן שנותר. החלטה זו גורמת לחיל האוויר להיתפס לא מוכן ולא כשיר לצאת למתקפה עוקבת, לפקודת 'שריטה' לבלימה, ואפילו להגנת שמי המדינה. לאחר תהליך לימוד מכאיב במלחמת ההתשה – תקופת התכוננות והתעצמות של שלוש שנים, כוננות הולכת וגוברת מראש השנה, גיוס מילואים מוקדם, כוננות עליונה למבצע תקיפה מבוקר 6 באוקטובר – כל אלו יורדים לטמיון בהחלטה חפוזה לפרק חימוש בלי להסתכל בשעון.

רגע פתיחת המתקפה הערבית הוא כישלון אישי קשה ביותר. מפקד חיל האוויר מחליט להזניק את כל מערך הפנטומים ללא תכלית, לאחר שבתהליך מסודר של קביעת החלטות נקבע מספר המטוסים הכולל ל־65–70 מטוסים בלבד, שרובם המכריע הוא מיראז'ים ונשרים. החלטה זו גורמת לבזבוז עוצמתו של חיל האוויר ולהוצאתו מאיזון. מפקד חיל האוויר הוא הדומיננטי בקביעת החלטות אוויריות ב־6 באוקטובר. ההחלטות שהוא מקבל בבוקר לפני המלחמה נעזרות בתהליכי הערכת מצב יעילים שמובילים להחלטות טובות או סבירות. אך לקראת פרוץ המלחמה נקבעות החלטות באופן אינטואיטיבי, ותוצאותיהן גרועות מאוד.

ב־7 באוקטובר מתמעטת השפעת מפקד חיל האוויר על קביעת ההחלטות לאיזו זירה להפנות את חיל האוויר. בסוגיה זו. בכל צומתי ההחלטה האיש הדומיננטי הוא הרמטכ"ל. מפקד חיל האוויר תומך בהחלטות הרמטכ"ל וכנראה אינו מודע להשלכותיהן החמורות. לעומת זאת, החלטות ברמה האופרטיבית שהוא קובע הן בעלות השלכות אסטרטגיות מכריעות על אי מיצוי עוצמת חיל האוויר.

ההחלטה על המשימות במטס הראשון – תקיפת תותחי נ"מ ושדוח תעופה, היא החלטה של מפקד חיל האוויר. על אף המצב הקשה ביבשה, ניתנת לו הזדמנות פז שלא תחזור להשמיד מערך טילים. ההחלטה אינה ממוקדת בתקיפת סוללות טילים ומבזבזת את יכולת חיל האוויר על מטרות משניות – תותחי נ"מ ושדות תעופה. משום מה החלטה זו אינה זוכה לביקורת, אך היא אחת המרכזיות והמשפיעות על ההחמצה הגדולה בהפעלת חיל האוויר בשלב הבלימה ובמשך המלחמה כולה.

מפקד חיל האוויר שותף לאחריות להחלטה הבעייתית לעבור מהדרום לתקיפת טילים בצפון. את ההחלטה הזאת קובע הרמטכ"ל, אך בשיתוף והסכמה של מפקד חיל האוויר, שמעדיף אמנם את החלופה לבלום בצפון עם מטוסי סקיהוק ולהמשיך ב'תגר' כפי שמציע אל"מ גיורא פורמן, אך אינו מפעיל את עוצמתו האישית, כפי שהוא יודע לעשות במקרים אחרים, כדי לשכנע את הרמטכ"ל לבחור בה.

סא"ל אבנר שלו, רל"ש הרמטכ"ל מספר: "לדדו היה ברור שצריך לסייע לכוחות היבשה בבלימה בצפון, שבלי חיל האוויר לא יצליחו לעמוד. לשם כך יש לתקוף קודם את הטילים. זו היתה החלטה לא טובה, אך בני פלד לא לחץ על דדו לשנות אותה. בני פלד ויתר, הוא לא ביקש 'חכה עוד קצת, רק התחלנו בדרום', הוא לא הביא נימוקים למה כדאי להמשיך בדרום. דדו לא היה כל כך נחרץ. אם בני היה נאבק – דדו היה הולך איתו. דדו מאוד האמין בבני, אבל בני לא העלה את הנימוקים הללו. בני לא אמר 'תן לי להמשיך עם 'תגר', אני אעשה את הסיוע לצפון עם כוח אחר', ולא הציע פתרונות אחרים. לא היה ויכוח בין בני פלד לדדו".[165] לכל אורך הדרך מפקד חיל האוויר יכול להסביר, לשכנע, לערער ולמחות על החלטות מוטעות של הרמטכ"ל, אך הוא אינו נאבק בכל כוח השפעתו על החלופה לבלום בצפון עם מטוסי סקיהוק ולהמשיך ב'תגר'.

ההחלטה הקריטית ביותר למלחמה האווירית באותו יום, החלטה בעלת השלכה משמעותית על המשך המלחמה כולה, היא קביעת מועד ביצוע 'דוגמן'. החלטה זו מובילה לביצוע חפוז, להכנות חלקיות, ומעל הכל – תקיפה ללא מידע היכן נמצאות סוללות הטילים הניידות. החלטה זו נקבעת על ידי מפקד חיל האוויר. הוא בעל הסמכות והנושא באחריות. בני פלד קובע אותה ללא התייעצות, ללא בדיקת משמעויות, סיכונים וסיכויים, וללא

ניסיון לצלם את הזירה. הלוחמים יצאו למשימה ללא שום סיכוי לפגוע בסוללות הטילים.

סא"ל עמוס עמיר, מפקד עתיר ניסיון, שלקראת סיום המלחמה מונה לתפקיד ראש מחלקת מבצעים כותב: "כל מה שחשבתי ואחשוב בעתיד על האיש המצוין הזה אינו יכול לשנות את דעתי על אותה החלטה הרת גורל בבוקר היום השני ללחימה".[166]

תא"ל דוד עברי מתאר בלשון מתונה, שנים רבות לאחר מכן, במאמר שמוכנס דווקא לספרו של בני פלד, את גישתו לאותו אירוע: "הנטל על בני זיה רב. בהתייעצות עם הרמטכ"ל שהתקיימה בשעות הבוקר המוקדמות בוכם שאחרי המטס הראשון של 'תגר' יופנו הכוחות לביצוע 'דוגמן' ברמת הגולן, ובינתיים סקיהוקים יופנו לתקיפה בגולן. המטס הראשון של 'תגר' היה מטס הכנה ותוצאותיו לא השפיעו מעשית על כשירותן של סוללות הטק"א באזור התעלה. כך שלא הושג הישג מבצעי בגזרה הדרומית. **כולנו חשנו תסכול רב.** 'דוגמן' 5, המטס הראשון לתקיפת מערך טילי קרקע־אוויר ברמת הגולן, בוצע ללא תמיכה של אמצעים חשובים רבים. ואכן, התוצאה של המטס הראשון [והיחיד] היתה קשה. איבדנו שישה מטוסי פנטום, והצלחנו להשמיד רק סוללת טק"א אחת ולפגוע באחרת".[167]

קביעת שעת ה־'ש' של המבצע היא ההחלטה המכרעת. אי אפשר ללכת למבצע לפני צילום מערך הטילים ב־10:00 בבוקר, פענוח הסרט, והפצת מטרות מעודכנות לטייסים היוצאים לדרך. כלומר, תקיפה ב־14:00. דדו מוכן להעניק את הזמן הדרוש להכנת 'דוגמן' 5, אך בני פלד קובע זמ"מ (זמן תקיפה) קרוב מדי, ואף מקדים את שעת התקיפה ל־11:30.[168] החלטה זו, הקריטית, מוטלת כולה על כתפיו. אמנם אין כמעט איש במפקדת חיל האוויר שינסה לשנות את ההחלטה ולדחות את שעת ה־'ש',[169] אך אין לבני פלד ולו אחד לחלוק עמו את האחריות להחלטה הקריטית ביותר בצומת ההחלטות על המעבר מדרום לצפון, החלטה שקובעת את כישלונו הצפוי מראש של מבצע 'דוגמן'.

המבקר החריף ביותר של אותה פרשה, סא"ל עמוס עמיר, מטיל אחריות גם על בכירי מפקדת חיל האוויר. התיאור האותנטי שלו מציג את הסוגיה במלוא חריפותה: "מפקד החיל כינס את קבוצת הפיקוד הבכיר של החיל. הוראתו של מפקד החיל היתה חדה ופסקנית. 'את כל הכוח האווירי יש להסיט מן הדרום אל חזית הצפון. שם המצב הוא קריטי. הוראות אלו אינן

עומדות לדיון נוסף.' ניסיונות של קצינים בשולי הדיון הקשה הזה לרכך את ההחלטה כך שהמאמץ הדרומי לא ייקטע כליל הורדו מן הפרק חד וחלק. מפקדים בכירים ובעלי אוטוריטה וניסיון מבצעי נעלמו או נאלמו".[170]

האחריות למצב שכל כך הרבה מטוסים מופלים או נפגעים קשה וטייסים רבים נהרגים או נופלים בשבי שלא לצורך מוטלת על כתפי מדיניות הפעלת חיל האוויר. מדיניות של 'ראש בקיר', 'עד 50 אחוז אבדות', 'עד טיפת הדם האחרונה'. מדיניות שנמשכת גם ביומיים הבאים. האם יש מישהו שקם בתוקף נגד מדיניות שחיקת הכוח האווירי?

מה תפקידו של מטה מבצעי כאשר המפקד מחליט בזו אחר זו החלטות קריטיות שגויות, החלטות שהשפעתן על המשך המלחמה רבה ביותר? אלוף מרדכי גור, שמתמנה לרמטכ"ל אחרי המלחמה, קובע שחובתו של קצין מטה היא להציג עמדה מנומקת היטב ולהיאבק עליה עד שהמפקד קובע את החלטתו. לאחר קבלת ההחלטה על קצין המטה לפעול למימושה בכל מאודו. התפקיד שקציני המטה ממלאים בתהליכי קביעת ההחלטות הוא פסיבי בלשון המעטה. לפסיביות זו יש הסברים חלקיים: התנהלות אגרסיבית של מפקד חיל האוויר כלפי המטה הבכיר שלו. פלד הוא מפקד שמפגין כלפיהם חוסר הקשבה ומבטל את חוות דעתם, כפי שמשתקף מעדויות ומניהול דיוני המפקדה לקראת המלחמה. גורם מסביר נוסף הוא המצב הכאוטי והמשברי שבו שרויים מדינת ישראל וצה"ל. מצב כזה עלול להשפיע על אנשי מבצעים ומודיעין בכירים ולהביא אותם לבטל את דעתם מפני דעתו.

קל להטיל אחריות על גוף אנונימי כמו מטה מבצעי. אולם התרבות המבצעית של חיל האוויר קוראת לנטילת אחריות אישית. ההכרעה אם ליטול חלק באחריות או להתנער ממנה היא הכרעה אישית. ממרחק הזמן קשה לבחון את מידת האחריות האישית, אפשר רק להניח כי ככל שבעלי התפקידים בכירים יותר בתפקידם, כך גדולה מידת אחריותם. אמנם במפקדת חיל האוויר ישנם קצינים הסוברים שעדיף להגדיל את מספר המטוסים לבלימה ברמה בלי לפגוע במטס השני של 'תגר', אך אינם מוצאים לנכון, או אינם מעיזים, ללחוץ על מפקד חיל האוויר לשנות את החלטתו.[171]

אל"מ גיורא פורמן מטיל גם הוא אחריות על הקבוצה הבכירה, בכללה הוא עצמו, על כך שאינם מסוגלים להתמודד עם מפקד חיל האוויר: "איני נושא לבד באחריות זאת אך איני יכול לזרוק אותה על אחרים. הייתי חלק מקבוצה

שנשאה אותה על כתפיה. לא נאבקנו מול מפקדנו על אמיתות בסיסיות בהפעלת כוח אווירי".[172] מפקדת חיל האוויר אינה מערערת על ההחלטות האסטרטגיות המוטעות של דדו ושל בני פלד, לעבור מזירה לזירה ללא מודיעין חיוני. והיא אינה מביעה דעה ברורה כנגד שחיקת המטוסים.

ייתכן שהקבוצה הבכירה אינה מסוגלת להתמודד עם אישיותו הדומיננטית והאסרטיבית של מפקד חיל האוויר. יש ביניהם גם כאלה שסבורים שאסור לצאת נגד החלטת מפקד ברגע כה קשה של המלחמה, אך ויתור על ניסיון להשפיע על החלטות גורליות אינו משחרר משותפות לאחריות.[173] עד המלחמה נקבעות ההחלטות בהתייעצות, בתהליך מסודר של עיצוב תמונת מצב וגיבוש עמדות. ואכן הן הגיוניות וחלקן אך ראוי לשבח. אך מהרגע שמצלצל האינטרקום והמלחמה פורצת, משתנה התהליך תכלית שינוי.

השחיקה הנוראה של חיל האוויר מביאה אל סף משבר. כאשר פלד מדווח לדיין ולדדו, בסופו של יום ה־9 באוקטובר, שנותרו לו רק 220 מטוסי קרב, הוא מתקרב לקו האדום וזקוק להפסקת אש. שר הביטחון והמטה הכללי מגלים להפתעתם את חולשת חיל האוויר ובלבו של דיין עולים הרהורים וספקות. מספר סא"ל אריה בראון, שלישו של שר הביטחון: "בשעה 04:45 [ב־10 באוקטובר] נפתחה בלשכת הרמטכ"ל בבור פגישה דרמטית בין דיין לבין אלעזר. הפעם דיבר דיין בתוקף רב בלי לברור במילים. 'אם יש מפקדים בכל הדרגים שאינם מסוגלים למשימה זו יש להחליפם. אני מעריך מאוד את הגוורדיה הוותיקה. אני מחשיב את מוטי הוד, דן לנר, דן טולקובסקי ואת בר־לב.'"[174]

מיד לאחר השיחה ממנה דדו את בר־לב כמפקד חזית הדרום בפועל מעל אלוף גונן, את האלופים זאבי ויריב כעוזרי הרמטכ"ל, אשר אינם כפופים לסגן הרמטכ"ל, ואת "אלוף הוד – לתפקידים מיוחדים בחיל האוויר".[175] אלוף מוטי הוד משאיר רושם חזק על דיין ודדו כיועץ אווירי בפיקוד צפון, וכעת בפיקוד דרום. האם הם מאבדים את אמונם במפקד חיל האוויר? האם כוונתם להציב את מפקד חיל האוויר עד לפני חמישה חודשים בלבד מעל מפקד חיל האוויר בהווה, בדומה להצבת רב־אלוף בר־לב מעל אלוף גונן? לא נותר איש לענות על שאלה זו.

מהלכי המלחמה האווירית בשלושים השעות אינם דטרמיניסטיים. אין זו גזרה משמים. מפקד חיל האוויר מספק התרעה מוקדמת. היאחזות בקרני

מזבחה של אלת הגורל ובגורם ההפתעה, היא מפלטם של אלה שאינם מוכנים לשאת באחריות לאחר שמנצלים את סמכותם עד תום. כמו ברוב המלחמות, מנהיגות היא גורם דומיננטי. קובעי החלטות ברמה האסטרטגית משפיעים על תוצאות הלחימה לא פחות מגבורת הלוחמים. בתחילת המלחמה המנהיגות אובדת עצות, אובדת דרך, מאבדת את עולמה. האכזבה גדולה עד מאוד כיוון שיש ביכולתו של חיל האוויר, לו הופעל בתבונה, לגבור על מערכי הטילים, להשיג חופש פעולה, להשמיד חלק ניכר מכוחות היבשה הסוריים והמצריים, ולהפחית את מספר אבדות צה"ל במאות ואולי אף יותר. המיתוס האווירי הוא רעיון ערטילאי שמתפורר מול מציאות אכזרית. על שברי המיתוס קם בניין חדש, האתוס האווירי – אוסף התכונות, הערכים – התרבות המבצעית של חיל האוויר. תרבות של איכות, נטילת אחריות, יושרה ומנהיגות אישית. מקבץ של טכנולוגיות מתקדמות, אמצעי לחימה חדישים, ארגון ייחודי, שליטה מרכזית בכוח ודמוקרטיזציה של ההיררכיה הצבאית.

לאחר המלחמה לא נמתחת ביקורת רצינית על חיל האוויר, על מפקדו ועל המפקדה שלו בשלב הבלימה. רק מאוחר יותר נשאלת שאלה אחת שוב ושוב – היכן היה חיל האוויר? ביקורת אישית נוקבת מותח סגן הרמטכ"ל ישראל טל: "יום ראשון [7 באוקטובר] היה בית־ספר לחיל האוויר. נופצו האשליות לגבי יכולתו למנוע את הצליחה. ניהול המלחמה באוויר על ידי מפקד חיל האוויר היה לא נכון ולא טוב".[176] היחסים בין מפקד חיל האוויר לסגן הרמטכ"ל הם יחסים טעונים ודו־משמעיים. אין להוציא מכלל אפשרות שליחסים אלו יש השפעה על חריפות הביקורת של אלוף טל.

♦

אמירה אחרונה שמורה לבכירי מפקדת חיל האוויר. תא"ל דוד עברי, ראש מחלקת אוויר, ואל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים, סוברים שמפקד חיל האוויר הגיע למלחמה לא מוכן במידה מספקת, ושחיל האוויר שילם על כך מחיר כבד.[177] סא"ל עמוס עמיר טוען: "חיל האוויר והצבא בכלל שילמו את מחיר עמדתו של מפקד שהיה עילוי בתחומי הטכנולוגיה והארגון, אך היה חסר ניסיון בתחום התכנון המבצעי ולא העריך נכונה את גודל הנזק הצפוי מהחלטתו הנוקשה".[178]

אל"מ רונן, מפקד בסיס תל־נוף, מתאר את המפקד הבודד בדיון מפקדי הבסיסים: "בני נראה במצוקה אמיתית ומובנת. סגנו וראש להק אוויר, מאנשי המטה הטובים ביותר שהיו אי־פעם לחיל האוויר, היה חולה בחזרת, אך למרות הכל ניסה לתפקד בצוואר חבוש. מטון הדיבור וצורת הצגת הדברים התברר שבין מפקד חיל האוויר לבין ראש מחלקת מבצעים שלו [פורמן] קיימים חילוקי דעות מהותיים. גם הרלב, ראש מחלקת מודיעין, לא היה כתמול שלשום, ועדיין התקשה לעכל את קריסת 'הקונספציה' שכל כך האמין בה, ואת המציאות האכזרית שהתרחשה עת צבאות ערב הצליחו להפתיענו. בעקבות המצב המורכב בני פלד נעשה אגרסיבי יותר, חד־משמעי ובעיקר חסר סבלנות. הוא הוריד פקודות בלי להתייעץ עם יועציו הבכירים, שמר על טון סמכותי, וניסה להפגין ביטחון עצמי, שלא תמיד היה מבוסס דיו."[179] "בתחקירי הערב במלחמת יום כיפור, הקצינים הבכירים ביותר לא הוציאו אף מילה. רק פורמן דיבר, ובני אמר לו 'תשתוק' ועוד פעם 'תשתוק'. בסוף גירש אותו פיזית, אמר לו 'תעוף מכאן'. בני דיבר לבדו, ואנשים פחדו לדבר".[180]

ומסכם מפקד חיל האוויר בעבר, אלוף מוטי הוד: "אני חוזר ואומר, היתה חשיבה מוטעית באשר לתמונת המצב שאליו התגלגלה מדינת ישראל ערב מלחמת יום הכיפורים, והיתה הפעלה שגויה של חיל האוויר".[181]

אינטליגנציה אווירית באה לביטוי באיכות ההחלטות. עד צהרי 6 באוקטובר היא שומרת על רמה סבירה. אך ברגע האמת, שעה אחת בלבד לפני שהתותחים פותחים בהרעשה בשתי החזיתות, נופל חיל האוויר קורבן ל'אי כשירות זמנית' של מפקדו. האינטליגנציה האווירית אינה עומדת לו בשעה שהיא דרושה יותר מכל.

הביקורת על הפעלת חיל האוויר בראשית מלחמת יום כיפור אינה באה לגרוע מהישגיו הגדולים של בני פלד לאחר המלחמה, ויודעת לזכור ולהעלות על נס את נחישותם ואומץ לבם של הלוחמים בשעות הקשות. מפקד חיל האוויר 'סוגר' את מלחמת שלושים השעות באומרו שגורל המלחמה תלוי בחיל האוויר.[182] ייתכן, אך שאלה זו תישאר פתוחה לספר אחר.

♦

נדרשים כמה משפטים החורגים מרוחו של מחקר קר ואובייקטיבי. ארבעה אישים אלו – גולדה מאיר, משה דיין, דוד אלעזר ובני פלד – הם מוכשרים,

נחושים ומנוסים, משכמם ומעלה. כל חייהם הם מסלול הכשרה לקראת השעות הרות הגורל. אך כשאלו הגיעו, הם לא גדלו מול גודל השעות, לא התנשאו לגבהים שהאומה נזקקה להם. הם לא היו בריאים בגופם, אך לא נפלו ברוחם. אולם ברגעים הקשים לא רק עוז רוח נדרש מהם, אלא גם תבונה ושיקול דעת. ככל שמעמיקים לקרוא, לשמוע, לנסות להבין אישים אלו בשעות ההן, נחמץ הלב. חייה של אומה הונחו על כתפיהם הצרות ולא נותר כוח להתמודד בשום שכל עם נחשולי האדם, הברזל והאש.

ומילה אישית: מלאכת הכתיבה של ספר זה נעשתה בייסורי נפש, בכאב לב ובהתחבטויות. הספר נוצר מתוך תחושה של הערכה ואמפתיה כלפי אישים אלו, הזדהות עם מצוקותיהם, ולעתים אף חמלה. אליהם נשאנו עינינו, בהם בטחנו, ואת הוראותיהם מילאנו. בכל צומת החלטה פיעמה בי תקווה שהפעם יגברו על הקשיים, שהנה ייסוב הים לאחור. זכות תהיה לי אם הצלחתי להעביר אל הקוראים שמץ מהכבוד ומההזדהות עמם.

מקור עמוק ביותר לשגיאות ולטעויות טמון באישיותם של המנהיגים והמפקדים, על מעלותיהם ועל חולשותיהם, במיוחד אותה תכונה חיונית ונדירה – אינטליגנציה של קביעת החלטות במצבי משבר ובלחץ של זמן.

האם יקומו מנהיגים שיוכלו להתמודד עם הכאוס, ערפל המלחמה ואי הוודאות? לעם הזה, למדינה הזאת, צפויים עדיין רגעי מבחן קשים, לכן עלינו לקוות שהתשובה חיובית ויחד עם זאת להטיל בכך ספק. התקווה והספק ליוו אותנו בעבר וילוו אותנו גם בעתיד.

רם

חודש עובר מסיום המלחמה. רם קיבל תפקיד נכסף. ממשרדו החדש, הרחק מהבור, הוא מתבונן החוצה. מבעד לחלונות חודרות קרני שמש חורפית ונכנס אוויר צח, קריר, רווי ניחוח שדות רטובים מגשם. ניגוד חריף לתא רמשל"ט הצר ואווירתו דחוסת העשן והמתח. זוג מטוסי פנטום ממריא לטיסת אימון, ורעש המנועים מחריש את אוזניו. לבוש סרבל טיסה ספוג זיעה, לאחר גיחת פטרול במיראז' אפרפר מעל לחרמון, הוא פנוי כעת לעשות חשבון נפש, לשרבט משפט אחר משפט, מטח אחרון על ראש הקורא:

"הייתי שם כשנסללה הדרך שבה רצינו להתמודד עם מערכי הטילים שבנה האויב כדי למנוע חופש פעולה אווירי באזורי הלחימה. הייתי בחדרי התכנון,

ומשם יצאתי לטיסות במלחמת יום כיפור. אני שותף באחריות להצלחותינו בקרבות האוויר ולאכזבתנו בהתמודדות עם טילי האויב. איני לבד באחריות הזאת, אך איני יכול לזרוק אותה על אחרים. הייתי חלק מקבוצה שנשאה אותה על כתפיה.

"חיל האוויר לא הצליח להתגבר על הטילים, לא השיג חופש פעולה באזורי הלחימה, ולכן **השפעתו על הלחימה הקרקעית ותוצאותיה הקשות היתה מוגבלת ותבעה אבדות כבדות. הטעות בלחימה נגד מערכי הטילים היתה בעלת השלכה חמורה על ניהול הלחימה האווירית כולה.** פרט להגנה כנגד תקיפות מטוסי האויב, **לא ביצענו את המשימות האחרות ביעילות. קפצנו מנושא לנושא בחוסר עקביות וללא השלמנו משימות.**

"בשיח הצבאי שאחרי 'המחדל' נהגנו לומר שלא ניתנה לחיל האוויר ההזדמנות לפעול לפי התוכניות והתסריט שלו 'כיוון שהיתה סכנה קיומית למדינת ישראל'. היום אפשר לומר **שלא היתה 'סכנה קיומית' במלחמת יום כיפור. לא היו סיבות אמיתיות להגבלת זרוע האוויר מלפעול לפי תוכניותיה. טעויותינו בהחלטות, בלחימה נגד מערכי הטילים, הן אחריותנו. הן שהביאו אותנו לאקורד הסיום הקשה.**

"הבעיה האווירית בהתמודדות עם הטילים בסוף מלחמת ההתשה ובמלחמת יום כיפור השפיעה על הכל. הייתי שם. לא נאבקנו במפקדינו על הצורך בקיום אמיתות בסיסיות בהפעלת כוח אווירי. יכולנו אך נכשלנו. לא מיצינו את עוצמתנו, את תבונתנו ואת כושרם של לוחמינו. כבר בפתיחה ספגנו נוק־אאוט ממערך הטילים הסורי, הפסדנו בנקודות בסיוע לכוחות היבשה במצרים, ובלמנו את הסורים במחיר כבד. חיל האוויר לא ניצח במלחמה הזאת.

"יש לי לבטים רבים, אין בי נחרצות ואמונה מוחלטת בצדקתי, ואינני מרגיש קדוש מעונה. אני בכלל לא בטוח שהצעותי היו פתרון מספק. ברור שעקביות במבצעים שהתחלנו היתה משנה הרבה, אבל לא את הכל. העימות בין בני פלד לביני הוציא מאיתנו כל כך הרבה אנרגיות, שעשינו אחר כך דברים לא כמו שצריך. יצאנו מאיזון, ולא היינו במיטבנו בהמשך הדרך.

"מפקד חיל האוויר ביום כיפור היה בני פלד. איש מבריק שנקלע למצבים קשים. בני פלד זו פרשה קשה. **הוא היה ראש מחלקת אוויר ליד מוטי הוד בזמן גיבוש התפיסה. ואחר כך, בתחילת המלחמה, אפילו אותה הוא לא מימש".**[183]

קתרזיס: לאחר שמונה שנים ושמונה חודשים

שמונה שנים, שמונה חודשים ויומיים עוברים ביעף. ב־9 ביוני 1982 יוצא חיל האוויר להשמיד את מערך סוללות הטילים הסורי בגבול לבנון־סוריה. זהו שלב נוסף במאבק על עליונות אווירית בין חיל האוויר הישראלי למערך ההגנה האווירית הסורי. גם הפעם הצד הישראלי תוקף, והצד הסורי מתגונן.

המערך הסורי משתפר מבחינה כמותית ומבחינת הרכב כוחותיו, אולם ממשיך להישען על מערכות הנשק והדוקטרינה האווירית שפועלים באופן מוצלח במלחמת יום כיפור. חיל האוויר הישראלי עובר סדרת שינויים מהפכניים: הוא מצטייד במגוון רחב ביותר של אמצעי לחימה: מערכות נשק מונחה מדויק ארוכות טווח, מזל"טים ואמצעי מודיעין אחרים לאיכון סוללות ניידות, אמצעי הטעיה ולוחמה אלקטרונית, אמצעי קשר ומערכת שליטה בזמן אמיתי.[184]

במקביל מפתח חיל האוויר דוקטרינה חדשה לתקיפת מערכי קרקע־אוויר. הדוקטרינה האווירית שמה דגשים על שילוב מערכות רבות למערכת־על אחת, מתוזמרת היטב על ידי מערכת שליטה, ועל אבדות מזעריות. מתרחב המעגל האנושי ששותף במבצעים, וכולל עתה, נוסף לצוותי האוויר והמפקדים, גם מקצוענים מתחומים אחרים, שמפעילים את כל אמצעי הסיוע למערך הלוחם.

קצב השינויים המהפכניים בלחימה מהיר מפרקי הזמן הדרושים לפיתוח אמצעי לחימה. בפרק זמן של חמש־עשרה שנה, ממלחמת ששת הימים עד מלחמת לבנון – שמאפשר בקושי פיתוח מערכת נשק מרכזית אחת – אירעו שתי מהפכות במאבק על העליונות האווירית: במלחמת יום כיפור השפיעה באופן משמעותי מהפכת הטילים נגד מטוסים על מהלך המלחמה, ובמלחמת לבנון הראשונה נחרץ גורל מערך הטילים הודות למהפכה שעיקרה נשק מדויק מנגד, בשילוב אמצעי לוחמה אלקטרונית, אמצעי מודיעין ומערכות שליטה.

המערכה הקצרה מתוזמרת למופת תחת שרביטו של מפקד חיל האוויר, אלוף דוד עברי. מערך הטילים הסורי בלבנון מושמד, ומופלים עשרים ושישה מטוסי אויב בלי שיופל מטוס ישראלי אחד. התוצאה מפתיעה אפילו את חיל האוויר עצמו, שמסיים את המשימה בלי לנצל את כל הכוח האווירי שממריא אליה.[185]

במלחמת יום כיפור הועמדה בספק יכולתו של כוח אווירי למלא את

תפקידיו, 'הטיל כופף את כנף המטוס'. במלחמת לבנון רוכשת זרוע האוויר מחדש את העליונות, ושוב אינה מפסיקה להתחזק ולמלא תפקיד דומיננטי במלחמה המודרנית והפוסט־מודרנית.

דגל חיל האוויר

לאחר כישלון תקיפת הטילים הסוריים בתחילת מלחמת יום כיפור אוסף טייס באחד הבסיסים דגל מוכתם של חיל האוויר ונודר לשמור אותו, לא לכבסו, עד אשר יוסר הכתם של תבוסת 'דוגמן'. בבוקר לאחר השמדת מערך הטילים הסורי במלחמת לבנון אותו דגל מתנפנף בעליזות על חבל ייבוש כביסה בשיכון הטייסים. מתייבש בשמש, נקי מרבב.

נספחים

נספח 1: אינטליגנציה של קביעת החלטות[1]

הספר מתרכז בהחלטות אסטרטגיות שמשפיעות במידה משמעותית על חיל אוויר, שנקבעות במערכה לבלימת צבאות ערב, בתהליכי קביעת החלטות בתנאי המשבר ואי־ודאות ששוררים בשעות אלו, ובקובעי ההחלטות. קביעת החלטות במצבי משבר היא תחום לימוד ומחקר ששולח ענפים לתחומי מחקר רבים כמו מדעי המדינה, יחסים בין־לאומיים, אסטרטגיה, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, תרבות, מנהל עסקים, כלכלה, מחקר ופיתוח. התחום מתחלק בין היתר לקביעת החלטות במצבי שיגרה ובמצבי משבר.[2] נתרכז רק בהחלטות ביטחוניות־אסטרטגיות במצבי משבר בתנאי אי־ודאות ומחסור בזמן.

קביעת החלטות נבונה מהווה אתגר לכל ארגון מדיני, חברתי, כלכלי או עסקי, ולראשי הארגון. לכן התפתחו תחומי מחקר תיאורטי ויישומי, ושימוש במתודולגיות רבות ומגוונות. המטרה היא לאפשר קביעת החלטות על בסיס הגיוני ושיטתי ככל האפשר. גישה התנהגותית בודקת כיצד נקבעות ההחלטות בפועל. גישה נורמטיבית שואלת כיצד יש לקבוע החלטות, וגישה תיאורטית מפתחת שימוש בכלים מתמטיים בעיקר.[3] התחומים של חקר ביצועים, ניתוח מערכות, סימולציות ותורת המשחקים השתלטו על תחומים נרחבים של קביעת החלטות, כגון: בחירת מערכות נשק, הקצאת משאבים, בחירה בין חלופות ובניין הכוח. אך הן עדיין מוגבלות בתחום קביעת החלטות במצבי משבר, בתנאי אי־ודאות, ומחסור בזמן.

קביעת החלטה נעשית בעזרת תהליך מודע ושקול של הערכת המצב.[4] הערכת מצב היא תהליך של ניתוח והערכת משמעויות של הגורמים העשויים להשפיע על קביעת החלטה, הסקת מסקנות והמלצות על חלופות להחלטה.[5]

תמונת מצב מציגה את מכלול הגורמים והנתונים הדרושים להערכת מצב.[6] הערכת מודיעין היא יצירת תמונת מצב של האויב והערכת התפתחות צפויה.[7] בספרות מקובלים כמה שלבי יסוד לתהליך תקין של קביעת החלטות.[8]

הספרות בסוגיות קביעת החלטות, בתחום הביטחון הלאומי, במצבי משבר, דנה במצבי משבר דומים למצב המשברי בספר זה אשר כולל סוגיות התרעה, הפתעה והרתעה. היא עוסקת בסוגיות תיאורטיות ופרגמטיות הקשורות לתהליך עיבוד מידע והערכתו. לימוד אירועי בוחן (case studies) כמו מחקריהם של וולסטטר, על פירל הרבור,[9] ושל ווילי, על פלישת גרמניה לברה"מ,[10] אליסון והזוג וולסטטר, על משבר קובה,[11] מחקרים על עיוותי תפיסה ופתולוגיות של קביעת החלטות למיניהן.[12] מחקרים אלו מהווים תרומה גדולה להבנת הנושא.

בתחום התיאורטי־מתמטי של קביעת החלטות נכתבו אינספור מחקרים. חוקר בולט בין הראשונים הוא ראיפה שעוסק בקביעת החלטות בתנאי אי־ודאות.[13] פיץ ומקיליפ עסקו בקביעת החלטות במצבים מורכבים בעלי מספר רב של מטרות.[14] מור פיתח שימושים לתיאוריה בניתוח בעיות החלטה מעשיות.[15] אחרים פיתחו שימושים לתחום הכלכלה, מנהל עסקים, פסיכולוגיה וסוציולוגיה.

נקודת מבט קרובה לנושא שלנו היא זו של אלוף גיורא איילנד. בעברו ראש המועצה לביטחון לאומי בישראל, וראש אגף תכנון בצה"ל. יש לו חיוך מאיר פנים ודיבורו רך כאילו לא שירת בצבא מעודו: "מתודולוגיה נכונה לעבודת המטה כסיוע לקביעת החלטות מחייבת 5 שלבים: ניתוח הנחות יסוד, כולל גילוי הנחות סמויות שנובעות מקונספציה שגויה. ניתוח האינטרסים ותעדופם. ניתוח מפת האינטרסים של כל השחקנים, זיהוי קונפליקטים ונקודות מפגש. הגדרת מרחב חלופות. וביצוע סימולציה בעיקר ביחס לעתיד היותר רחוק".[16] אהרון יריב, ראש אגף מודיעין במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה, מדגיש במיוחד את חשיבותו של הארגון, איסוף מידע, עיבודו והפצתו, ומציין את הצורך להכשיר, לאמן ולתרגל את הארגון לתפקידו בקביעת החלטות במצבי משבר.[17]

ועדות חקירה בישראל, החל בוועדת אגרנט וכלה בוועדת וינוגרד, עסקו באינטנסיביות בהחלטות שקדמו למלחמה ובשלביה הראשונים. אחד המאפיינים המשותפים לשתי החשובות בוועדות החקירה הוא חוסר העמקה ברקע תיאורטי ופרגמטי של תשתית הידע והנסיון המעשי בתחום קביעת

החלטות, רקע שעליו אמורות להסתמך הוועדות בעיצוב שיטת ההערכה של החלטות ודרכי קביעתן. ייתכן כי היתה לכך השפעה על איכות החקירות ועל איכות המסקנות של שתי הוועדות. יחד עם זאת, הכרכים עבי הכרס מספקים תובנות לא מעטות, כיוון שהוועדות בוחנות את הסוגיה מנקודת מבט ביקורתית שמחפשת ומאתרת את המשגים בכל חמשת המרכיבים של קביעת החלטות. הדו"ח החלקי של ועדת וינוגרד מונה סדרה של כשלים אפשריים: חוסר תשתית ידע, היעדר ידע ונסיון של קובעי ההחלטה, חוסר כשירות, מוכנות וידע של קובעי ההחלטות, היעדר דפוסי חשיבה אסטרטגית, הנחות יסוד שגויות, אי־הצגת חלופות לפעולה, לפני קביעת החלטה, בחירה באוסף החלטות אופרטיביות וטקטיות, חוסר יעדים מוגדרים ותוכנית פעולה ברורה, חוסר תכניות פעולה מסודרות, חוסר תרבות דיון פתוחה, חוסר מנגנון מסייע לקובעי ההחלטה מחוץ לצבא, חוסר התאמה בין מטרות לבין מדיניות, והחלטות חפוזות ללא שיקול דעת בדרג המדיני והצבאי.[18]

קביעת החלטות היא שילוב של תהליך לוגי, מנגנון שמבצע אותו, פעולת קביעת ההחלטה, התוצר – החלטה, והאיש או הקבוצה שקובעים את ההחלטה. המטרה של קביעת החלטות היא החלטה שתיתן מענה מיטבי לאתגר שעבורו היא נקבעת. קיימים קשרי גומלין הדוקים בין קביעת החלטות, הערכת מצב והערכת מודיעין, לכן אין להתפלא על הדמיון בין הגדרת המושגים.[19]

תהליך: לשם קביעת החלטה נדרש תהליך מסוים. איסוף מידע והערכתו, שרטוט תמונת מצב אמינה ומעודכנת, עיצוב חלופות להחלטה, שיקלולן, והמלצות לקובע ההחלטה. משבר בדרך כלל אינו סטטי אלא דינמי. בעוד אנו מפענחים את המצב הנוכחי כבר חלים שינויים. לכן בכל שלב בתהליך מתקבל מידע חדש באופן דינמי ועמו שינויים בתוצרים של שלבים שונים בתהליך.[20]

מנגנון ארגוני – מטה: לביצוע התהליך דרוש מנגנון ארגוני, מאומן, מתורגל ומיומן, שמסוגל למלא את התפקידים הנובעים מהתהליך. אולם מאידך, עלול להאט ולסרבל את התהליך.[21]

פעולה: קביעת ההחלטה היא פעולה אקטיבית. אי־קביעת החלטה משמעותה החלטה שלא לעשות שינויים בהחלטות קודמות. לכן הימנעות מהחלטה כמוה כהחלטה.

תוצר: ההחלטה היא התוצר של התהליך, של המנגנון הארגוני, ושל

פעולת ההחלטה. מבחן התוצאה הוא עליון במצבי משבר. אך התוצר נקבע על ידי ראש המערכת.

קובע ההחלטות: האדם (או הקבוצה) שעומד בראש הפירמידה. בעל הסמכות לקבוע החלטה והנושא באחריות לה ולתוצאותיה. אישיותו של קובע ההחלטות, ניסיונו, תבונתו, אומץ לבו והאינטילגנציה שלו, ממלאים תפקיד מפתח באיכות ההחלטה כמענה לאתגר או לאיום, וכן בניהול התהליך, ובהפעלת המנגנון של קביעת ההחלטות.

הערכת מצב צבאית מורכבת מכמה שלבים עוקבים ומקבילים. בשלב ראשון, מגבש המודיעין את תמונת המצב של היריב, כלומר היכן פרוסים כוחותיו, מה עוצמתו, ומה הן תנועותיו העקריות. במקביל, מגבש הגוף המבצעי את תמונת המצב של כוחותינו לפי אותם קריטריונים. שלב זה מתמשך ללא הפסקה. בשלב שני, המודיעין מייצר את 'הערכת המודיעין'. הערכה של יכולות האויב, כוונותיו, תוכניותיו, כיצד הוא מעריך את מצבו ואת מצבנו, דרכי הפעולה האפשריות שלו. והדרך הצפויה ביותר.

בשלב השלישי, מחבר המטה המבצעי את תמונת מצב כוחותינו, תמונת מצב האויב והערכת המודיעין, ומייצר הערכת מצב כללית בשיתוף עם אנשי המודיעין. התפוקה החשובה ביותר של עבודת המטה היא יצירת חלופות לפעולה (דרכי פעולה אפשריות), השוואה ביניהן, והמלצה למפקד על החלופה העדיפה (דרך פעולה נבחרת).

בשלב הבא מעצב המפקד את הערכת המודיעין והערכת המצב שלו, והוא אחראי להן. קביעת החלטה על תוכנית פעולה, כיצד להשתמש בכוח, והוראות לביצוע, לתכנון מפורט, לכתיבת פקודת מבצע. לדוגמה: בני פלד קובע את הערכת המודיעין שלו כי 'מחר תפרוץ מלחמה' בניגוד להערכת המודיעין, וקובע החלטה על תוכנית הפעולה בהתאם לכך. במידת האפשר, רצוי שלב נוסף בתהליך – קבלת משוב מגופי מבצעים ומודיעין על ההחלטה שהתקבלה. בעקבות המשוב ייתכנו שינויים ושיפורים.[22]

החלטה אינה נקבעת רק על בסיס לוגי. יש רקע תרבותי, וזיכרון היסטורי קבוצתי ואישי. ישנן טראומות לאומיות, כמו מלחמת וייטנאם עבור ארה"ב, והפתעת מלחמת יום כיפור עבור ישראל. לקחי עבר לאומי ואישי משחקים תפקיד בהחלטות.

ראש הממשלה גולדה מאיר בנתה לעצמה את 'המטבח', גוף לא רשמי של פוליטיקאים לסיוע בקביעת החלטות. רק עשרים שנים לאחר המלחמה

טרח חוקר ישראלי להסביר ולתמוך במידה מסויימת בדגם שפעל לקראת מלחמת יום כיפור.[23]

ועדת וינוגרד מדגישה את חשיבותו של תהליך קביעת החלטות: "תהליכים מסודרים של קבלת החלטות אמורים לתת למקבלי ההחלטות – וגם למי שמעריך את התנהלותם – אמצעים להבניה ולבקרה של שיקול דעת, שיסייעו לצמצם את הסכנות של הסתמכות בלתי מבוקרת על רגש, אינטואיציה, תגובה אימפולסיבית או שיקולים אישיים ופוליטיים העלולים לקלקל את השורה".[24]

מבקר המדינה מסכם: "מערכת קביעת החלטות מחייבת מיומנויות רבות שאינן קיימות אצל אדם אחד. מערכת כזו נשענת על מידע מגוון ורב שאין אדם אחד או אפילו צוות מצומצם מסוגלים לפענח במקצוענות את כל מרכיביו ולעבדם. יתר על כן, תהליך קבלת החלטות מחייב עבודה מקבילה על מספר רב של בעיות במספר רב של התמחויות, וכן תיאום ואינטגרציה לפי הצורך. חשיבותה של מערכת קבלת ההחלטות בתחומי הביטחון מתעצמת הן בשל החיוניות והמורכבות הגוברת של ההתנהלות בנושאים אלה ומחיר השגיאה האפשרי, והן משום השליטה הממודרת במקורות המידע, סגירות וחשאיות הדיונים ואי־שקיפות המערכת".[25]

יחד עם זאת, על אף החיוניות של התהליך והמטה, חשיבותו של קובע החלטות בודד או זה העומד בראש קבוצה קטנה היא דומיננטית. יתר על כן, הוא שקובע את מידת הסתייעותו בתהליך ובמנגנון העומדים לרשותו. בהיבט האמפירי, עשרות החלטות של הדרג המדיני במשך מלחמת יום כיפור נבדקו בעבר.[26]

מצבי משבר

משבר עלול לערער שיווי משקל תודעתי, תפקודי, פיקודי ורגשי של קובע החלטות, ולפגוע ביכולתו לקבוע החלטות מיטביות.[27] הגדרה אחת של משבר מאפיינת שלוש תכונות: הוא מאיים על מטרות בעלות חשיבות גבוהה לקובעי החלטות, מפתיע את קובעי ההחלטות, ואינו מותיר זמן לקביעת החלטות. שלושת מרכיבים אלו חייבים להתרחש בעוצמה גבוהה כדי שיהפכו למשבר.[28] הגדרה אחרת מוסיפה הסתברות גבוהה לפעילות צבאית.[29] אהרון יריב ראש אגף המודיעין עד שנת 1972, עושה אינטגרציה ביניהן.[30] אנו נגדיר משבר כך:

משבר בהקשר של מלחמה: אירוע או מצב בעל איום חמור על מדינה, או אינטרסים חיוניים שלה, נופל בהפתעה גדולה, יוצר אי־ודאות, ומטיל אילוץ זמן חריף על קובעי ההחלטות. נדרשות החלטות בעלות חשיבות גבוהה. ונוצרים לחצים קיצוניים על קובעי ההחלטות. כמו כן פועלים על קובע ההחלטות לחצים פיזיים כמו חוסר שינה, לחצים תודעתיים ולחצים פסיכולוגיים קשים. יש אפקט סינרגי חזק לשילוב בין לחצים.

במצבי משבר, קביעת החלטות נעשית בדרך כלל, בסביבה עתירת לחצים, חיצוניים ופנימיים, אובייקטיביים וסובייקטיביים. לחצים חיצוניים מנקודת מבט של קובעי החלטות הם: עוצמת המשבר, מידת המשמעות הלאומית של החלטתו, לחץ הזמן, לחצי שחקנים אחרים במערכת הלאומית והבין־לאומית,[31] הלחץ שמפעיל היריב, לחצים פוליטיים ואחרים. לחצים סובייקטיביים הם לחצים פסיכולוגיים, לחצים תרבותיים, לחצים בין־אישיים, לחצים חברתיים. מידת הלכידות של קבוצה קובעת. לעתים ההחלטה עצמה פחות חשובה מאשר שימור היכולת של צוות לקבוע את ההחלטות הדרושות.[32]

הסביבה **עתירת חסכים**. חסכים חיצוניים, בעיקר של משאבים, חסך של משאב הזמן, חסך של עוצמה (כוח צבאי), חסך של סמכויות (בחברה דמוקרטית), חסך במידע אמין ומדויק, חסך ודאות (אי־ודאות), שמקשים על היכולת לתת מענה למשבר.[33]

לעתים מכריעים את ההחלטות ואת הקובעים אותן חסכים אישיים כמו חסך בשינה ומנוחה, חסך בביטחון עצמי, חסך באדם או קבוצה שאפשר לסמוך עליהם (תחושת הבדידות של קובע החלטות), ולבסוף חסך במנהיגות, בכריזמה, ביכולת שכנוע ועוצמה פנימית לקבוע החלטה קריטית במצב משבר. לא פעם ישנם כאלו שאינם עומדים באתגרים ובחסכים, וקובעים החלטות שגויות כפי שנוכחנו לדעת. ישנם השוקעים בדיכאון ודכדוך שמשפיעים באורח קשה על הסובבים אותם, כפי שקורה כנראה למשה דיין במשך יום ה־7 באוקטובר. החסכים והלחצים הם כה גדולים עד כי מנהיגים לא מעטים נופלים למשכב ומפסיקים לתפקד, כמו ראש ממשלת ישראל דוד בן גוריון במלחמת סיני, ראש ממשלת בריטניה אנתוני אידן באותה מלחמה, הרמטכ"ל יצחק רבין ערב מלחמת ששת הימים, וייתכן שגם אלוף פיקוד צפון בתחילת מלחמת יום כיפור.

קובע ההחלטות, במצבי משבר, נחשף לגירויים ולמידע בכמויות גדולות,

שמקשות עליו לקלוט מידע רלוונטי, לעבד אותו, לתקן החלטות או לקבוע חדשות, ולתת לעצמו משוב. במצב זה באה לידי ביטוי האינטליגנציה של קביעת החלטות. היכולת לחשוב באופן דינמי, לתת מענה לבעיות, לעמוד בלחצים סביבתיים ואישיותיים, לעודד את המטה שלו להביע דעה עצמאית, להיות יצירתי ולהתמודד עם אירועים הדורשים קביעת החלטות.

קובע ההחלטות זקוק למגוון תכונות כדי לתפקד כראוי ולקבוע החלטות תבוניות ומועילות. עליו להיות בעל אינטליגנציה, ידע רב, ניסיון, מנהיגות, חוזק נפשי ויושרה. כדי לתחם את התכונות והיכולות הדרושות לקביעת החלטות, נטביע מושג חדש: אינטליגנציה של קביעת החלטות.

אינטליגנציה של קביעת החלטות: כושר מנהיגותי, אינטלקטואלי ומנטלי להתמודדות בסביבה דינמית עתירת לחצים, ועתירת חסכים, מול אילוצים והזדמנויות שעולים ומתפוגגים במהירות, כושר המאפשר לו להוביל את הארגון והתהליך ביעילות, ולקבוע החלטות מיטביות כמענה לאתגר או האיום הניצב בפניו. אינטליגנציה זו מושפעת מהתרבות של החברה, הקבוצה והמנהיג שקובעים החלטות. התרבות הישראלית שגולשת לאלתורים ואינטואיציות כאשר יש לקבוע החלטות במצבי משבר, עשויה להוביל להחלטות מצוינות אך גם לשגיאות מהדהדות. לדאבוננו, בתחילת מלחמת יום כיפור נוטה המאזן לאפשרות השנייה. אינטליגנציה של קביעת החלטות היא מרכיב מרכזי בכישרון להנהיג, היא ערך בתרבות המדינית־אסטרטגית, ובקוד האופרטיבי של קהילת קובעי ההחלטות.[34]

זוהי התשתית התפיסתית לבחינה ולביקורת של אחד־עשר צומתי החלטה ברמה האסטרטגית ב־30 השעות הראשונות למלחמה ולהערכתם. ההחלטות חורצות את גורל המלחמה האווירית לשבט ולחסד. הן אינן הכרחיות, אינן דטרמיניסטיות. בצומתי ההחלטה יש חלופות עדיפות לפעולה, חלופות מציאותיות, ששוכנות בכספות לפני פרוץ המלחמה, ושאפשר להפעילן בזמן קביעת ההחלטות. הרי אין רבותא בבחינת החלטותיהם של מצביאים לאחר מעשה, וודאי שלא עשרות שנים אחר כך, כשידועים ל'בוחנים' פרטים נתונים שאינם בידי המחליטים כאשר הם מקבלים את החלטותיהם. לכן בכל צומת החלטה נתאר מה יודעים קובעי ההחלטות, מה תמונת המצב שלהם. ק לאור זאת נתמודד עם ההחלטות שהם מקבלים. אלחנן אורן, שחקר ביסודיות את מלחמת יום כיפור, מתווה את הדרך במילים מתונות, בבחינת מועט המכיל את המרובה: "יש טעם בעיון חוזר בשיקולים ובהחלטות אף

לאחר שמביאים בחשבון את הרושם שיצרו הדו"חות והאזעקות מן החזיתות שהקדירו את התמונה עוד יותר מהמציאות הקודרת".[35]

נספח 2: נתונים כמותיים

נספח זה כולל נתונים כמותיים חיוניים להשלמת הספר, לאישוש העובדות, ולהסבר המסקנות והדרך שבה הגענו אליהם.

חלק ניכר מהנתונים מחושב ומעובד על פי מקורות שונים שבכל אחד מהם מופיעים נתונים חלקיים בלבד. לפיכך מצורף הסבר קצר לרוב הטבלאות.

לפעמים מקורות שונים מביאים נתונים שונים זה מזה, אך כמעט תמיד השוני הוא זניח. במקרים בודדים נדרשה בדיקה יסודית כדי להגיע לנתונים הנכונים, ובמקרים בודדים עוד יותר הסתמכנו על הערכות בלבד. כל ההערכות מוזכרות במפורש.

רשימת טבלאות

חלק ראשון: שנות העיצוב

טבלה 1: פעילות מטוסים צרפתיים במלחמת סיני 473

טבלה 2: תוצאות תקיפת כוחות יבשה במלחמת ששת הימים 473

חלק שני: האם התכוננו כראוי?

טבלה 3: הקצאות תקציב לשלוש הזרועות 474

טבלה 4: רכש וייצור מטוסים ומסוקים בין המלחמות 474

טבלה 5: פערים בהצטיידות במערכות נשק עיקריות 475

טבלה 6: מטרות שהותקפו (מצרים, התשה) 476

טבלה 7: הפלות ואבדות (מצרים, התשה) 476

טבלה 8: נפגעי צה"ל במלחמת ההתשה 476

טבלה 9: מטרות שנתקפו ומספרן (מצרים, התשה) 477

טבלה 10: גיחות לפי משימות במצרים במלחמת ההתשה האווירית 478
טבלה 11: גיחות במלחמת ההתשה האווירית 479
טבלה 12: חימוש אוויר־קרקע שהוטל בין המלחמות 480
טבלה 13: מבצעים מיוחדים 480
טבלה 14: סה"כ הפלות ואבדות בשש השנים 481
טבלה 15: סה"כ גיחות בשש השנים 482

חלקים רביעי וחמישי: מלחמת יום כיפור

טבלה 16: יחסי כוחות ביבשה ובים, 6 באוקטובר 1973 482
טבלה 17: התעצמות זרוע ההגנה האווירית המצרית 483
טבלה 18: התעצמות מערך ההגנה האווירית הסורי 483
טבלה 19: מטוסים ומסוקים בחיל האוויר ערב המלחמה 484
טבלה 20: יחסי כוחות אוויריים, 6 באוקטובר 1973 484
טבלה 21: כשירות מטוסי חיל האוויר בתחילת המלחמה 485
טבלה 22: תוכניות להפעלת חיל האוויר 486
טבלה 23: גיחות חילות האוויר המצרי והסורי ב־6 באוקטובר 487
טבלה 24: חלוקת משימות במטס 'תגר' לתקיפת הטילים במצרים 488
טבלה 25: מבצע 'דוגמן' 5 – תוכנית מול ביצוע 488
טבלה 26: תוצאות מבצע "דוגמן' 489
טבלה 27: גיחות מטוסי קרב ב־30 השעות לפי משימות ומדינות 490
טבלה 28: השתתפות חיל האוויר בבלימה 490
טבלה 29: הפלת מטוסי אויב ב־30 שעות מלחמה 491
טבלה 30: השוואת הפלות במלחמות 491
טבלה 31: השוואת תוצאות בתקיפת שדות תעופה ובקרבות אוויר 492
טבלה 32: אבדות חיל האוויר 493
טבלה 33: מצב מטוסי קרב עד לרכבת האווירית 494

חלק ראשון: שנות העיצוב

טבלה 1: פעילות מטוסים צרפתיים במלחמת סיני[36]

סוג מטוס	אוויר־אוויר	אוויר קרקע	סה"כ
F-84	38	55	93
מיסטר	135	20 + 12 אמונים	167
סה"כ	173	75 + 12	260

רוב גיחות אוויר־אוויר נועדו לפיטרול מעל שטח ישראל.
רוב גיחות התקיפה כוונו נגד מפציצים מצריים שעברו לשדה התעופה לוקסור.

טבלה 2: תוצאות תקיפת כוחות יבשה במלחמת ששת הימים

סוג המטרות	מספר מטרות מושמדות
טנקים	200
רק"ם אחר	90
תותחים	110
תותחי נ"מ	40
כלי רכב	550
מטרות קבועות	נתקפו 290

הנתונים אינם מדויקים היות שהמידע העיקרי היה דו"חות תלמוד (מונח לא ברור) של הטייסים. מידע נוסף של אג"ם/אמל"ח אינו מלא, ואף הוא אינו מדויק.[37]

על פי שתי מסקנות אלו וניסיון מצטבר נקבע מקדם 0.33 לדיווחי הטייסים על מטרות בודדות, ומקדם 1.0 בתקיפת קבוצות מטרות להשמדת מטרה אחת. התוצאות של חישובים אלו מובאות בטבלה.

חלק שני: האם התכוננו כראוי?

טבלה 3: הקצאות תקציב לשלוש הזרועות[38]

זרוע	1968	1969	1970	1971	1973[39]	כולל[40]
יבשה	55%	46.5%	42%	41.2%	33.9%	43.7%
אוויר	39%	49%	54%	54%	45.6%	48.3%
ים	6%	4.5%	3.6%	4.8%	4.7%	5.7%
אחר						2.3%

טבלה 4: רכש וייצור מטוסים ומסוקים בין המלחמות[41]

סוג מטוס/שנה	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973[42]	סה"כ
פאנטום			32	46	12	20	15	125
סקיהוק	4	38	46	16	32	42	7	185
נשר*					12	25	8	45
סער**			5	10	10			25
סה"כ קרב	4	38	83	72	66	87	30	380
יסעור			7			5	6	18
סופר פרלון	1	3	3					7
בל 205	20	11	20					51
סה"כ מסוקי סער	21	14	30			5	6	76
130-C						2		2
סטרטוקרוזר		2		3	1			6
דקוטה	7	2				1		10
סה"כ תובלה	7	4	-	3	1	3		18
סוללות הוק			3			3	1	7

* מטוסי נשר הורכבו בארץ

** מטוס סער: סופר מיסטר שהושתל בו מנוע של סקיהוק

טבלה זו חושפת את הרכש העצום בממדיו בין המלחמות. הרכש וייצור המטוסים והמסוקים מצביע על הערכת מפקדת חיל האוויר כי הניצחון

במלחמת ששת הימים אינו אומר דבר לגבי העתיד. כוחו של החייל לאחר המלחמה אינו מספיק כלל להתמודדות הבאה כאשר תבוא. לפי נפח הרכש אפשר להבין כי המפקדה הצליחה לשכנע את המטכ"ל ומשרד הביטחון בצורך למודרניזציה וחיזוק כמותי ואיכותי של חיל האוויר.

טבלה 5: פערים בהצטיידות במערכות נשק עיקריות[43]

תוכנית גושן ב' לעומת המצב בפועל בתחילת מלחמת יום כיפור

פלטפורמות	תוכנית גושן ב'	מספרים בפועל 6.10.1973	הפרש מספרי	אחוז הצטיידות מהתוכנית
טנקים	2320	2100	-220	91%
ארטילריה מתניעת	310	400	+90	129%
זחל"מים	4700	4700	0	100%
מטוסי קרב	500	390	-110	78%
מסוקים	70	70	0	100%
סטי"לים	18	14	-4	78%

הקצאה זו מבטאת את הנתח התקציבי של כל זרוע. במלחמת ההתשה האווירית גדל הנתח של חיל האוויר במידה גדולה למדי. היו אלו שנים שבהן נרכשו מטוסים רבים ואמצעי לחימה חדישים. עומסה של מלחמת ההתשה הוטל בעיקר על כתפי חיל האוויר. נתח גדול מהתקציב הוקצה לחיל האוויר, אך חלק נכבד ממנו נדרש לתעסוקה מבצעית, להכשרת צוותות אוויר, לסגירת פערים שנבעו מהוצאתם מהשירות של 80 מטוסי ווטור, מיסטר ואוראגן שהוצאו מהשירות, ולמילוי מקומם של 28 מטוסים שהופלו טייסים שנהרגו, נשבו או נפצעו. כלומר, מתוך 380 המטוסים שנרכשו, שנבנו בארץ או שודרגו (מטוסי סער) 108 מטוסים שימשו כדי לשמור על נודל הכוח. אם נוסיף את השחיקה באימונים, כ־30 מטוסים בשש שנים, המספר מתקרב ל־140 מטוסי שהם 37% ממספר המטוסים שנרכשו. השוואה מדויקת יותר של נתחי התקציב חייבת לחשב ולהתחשב במרכיבי הקצאה אלו.

הטבלה הבאה מציגה את המטרות שהותקפו ומספר המטרות בכל סוג.

טבלה 6: מטרות שהותקפו (מצרים, התשה)[44]

סוג מטרות שהותקפו	מספר מטרות	אחוז מהגיחות
מטרות לעליונות אווירית:	690	29.9%
סה"כ מטרות יבשה בחזית וקו שני	1600	69.2%
מטרות בעומק מצרים	20	0.9%
סה"כ מטרות שהותקפו	2310	100%

מטרות להשגת עליונות אווירית כוללות כ־30% מכלל המטרות, ומצביעות על כך שהאיום של מערכי קרקע־אוויר נעשה משמעותי עבור חיל האוויר. לשחיקת הצבא המצרי מוקצות כ־70% מכלל המטרות. למעשה, סוללות תותחי הנ"מ שהותקפו (משויכות למטרות עליונות אווירית) הן חלק אינטגרלי מכוחות צבא היבשה, כך שנתח המטרות לשחיקת הצבא המצרי הוא כמעט 80%.

טבלה 7: הפלות ואבדות (מצרים, התשה)[45]

24 יוני 1969*–9 אוגוסט 1970

	מצרים	מטוסינו	יחס הפלות	טייסינו
קרבות אוויר	73	4	1:18.25	
טילי קרקע־אוויר	11	5	חסר משמעות	
נ"מ	8	6	חסר משמעות	
סה"כ	92	15	1:6.1	2 הרוגים 10 שבויים

* תחילת המערכה להשגת חופש פעולה

טבלה 8: נפגעי צה"ל במלחמת ההתשה

20 ביולי 1969–8 באוגוסט 1970 הנתונים – לעדכון

	הרוגים	פצועים	שבויים	סה"כ	%
על הקרקע[46]	204	561	3	768	97.6%
באוויר[47]	5	1	13 כמה פצועים	19	2.4%
סה"כ	**209**	**562**	**16**	**787**	**100%**

הלחימה באוויר אינטנסיבית למדי. חיל האוויר מבצע יותר מ־10,000 גיחות

נגד הכוחות המצריים לאורך התעלה. אך סך אבדותיו הא פחות מ־2.5% מכלל האבדות, גם הן בעיקר בתקיפות של מערך ההגנה האווירית בסוף המלחמה. לעומת זאת, על הקרקע נפגעים לוחמים רבים במשך מלחמת ההתשה האווירית, אם כי שאינם לוחמים כמעט באופן ישיר באויב המר. מספרם גבוה פי עשרים ממספר הנפגעים במלחמה האווירית.

טבלה 9: מטרות שנתקפו ומספרן (מצרים, התשה)[48]

סוג מטרות שנתקפו	מספר מטרות	אחוז מהגיחות	הערות
מטרות לעליונות אווירית			
סוללות סא 2	70		חלקן הותקף מספר פעמים
סוללות תותחי נ"מ	220		נכללות גם כמטרות בחזית
תחנות מכ"ם	90		
מחפורות לסוללות טילים	310		חלקן הותקף מספר פעמים
סה"כ מטרות לעליונות אווירית	690	29.8%	
מטרות צבאיות בחזית וקו שני			
מוצבים לאורך התעלה	720		
סוללות ארטילריה	630		
מחנות וחניוני רכב	80		בקו שני
מטרות אזרחיות			
מתקני מים (תעלות ומכונים)	40		
דרכים וגשרים	120		
מתקני נפט	10		כולל מתקנים בסואץ
סה"כ מטרות יבשה בחזית וקו שני	1600	70.1%	
בסיסים בעומק	20		
סה"כ מטרות שהותקפו	2310	100%	
מספר מטרות ממוצע ביום*	6		חלקן הותקף מספר פעמים

* לפי 385 ימי לחימה

טבלה זו חושפת פן נוסף של חלוקת המאמצים במלחמת ההתשה האווירית, ומציגה את המגוון הרחב של המטרות שהותקפו ומספר המטרות בכל סוג.

להשגת עליונות אווירית הוקצו כ־29% מכלל המטרות. אפשר להסיק מכך שחיל האוויר התייחס ברצינות מרובה ליכולות של מערך ההגנה קרקע־אוויר.

לשחיקת הצבא המצרי הוקצו כ־70% מכלל המטרות. סוללות תותחי הנ"מ שנתקפו היו חלק אינטגרלי מכוחות צבא היבשה, כך שנתח המטרות לשחיקת הצבא המצרי היה כמעט 80%.

קיים מאגר נתונים עשיר ונרחב על פעילות חיל האוויר במלחמת ההתשה. בטרם ניגש להפקת תובנות מהפעילות יוצגו נתונים כמותיים מעטים שנותנים מושג על האינטנסיביות ועל מוקדי הפעילות האווירית.

טבלה 10: גיחות לפי משימות במצרים במלחמת ההתשה האווירית[49]

משימות	מספר גיחות
פיטרול ויירוט	1500
תקיפה בזירת התעלה ומפרץ סואץ	?
מבצעים מיוחדים	150 תקיפה
תקיפות בעומק מצרים	100
גיחות אחרות	700
סה"כ גיחות תקיפה	8200
סה"כ גיחות מטוסי קרב וצילום	10.500
% גיחות תקיפה מסה"כ גיחות מטוסי קרב	79%
יחס גיחות תקיפה/ויירוט	1:5.55
ממוצע גיחות ביום**	21.3
שיעור אבדות (% נפילות ב־100 גיחות)	0.13%
סה"כ פצצות שהוטלו	50200
ממוצע פצצות ליום*	130.4
ממוצע פצצות לגיחה	6 פצצות

* לפי 385 ימי לחימה

במשך מלחמת ההתשה האווירית ביצעו המצרים כ־540 גיחות תקיפה וצילום בשטחנו, וגרמו נזק חסר משמעות.

טבלה זו חושפת פן נוסף של חלוקת המאמצים במלחמת ההתשה האווירית: השגת עליונות אווירית כוללת כ־29% מכלל המטרות. אפשר להסיק מכך שהאיום של מערכי קרקע־אוויר נעשה משמעותי עבור חיל האוויר. לשחיקת הצבא המצרי מוקצות כ־70% מכלל המטרות. סוללות תותחי הנ"מ שנתקפו הן חלק אינטגרלי מכוחות צבא היבשה, כך שנתח המטרות לשחיקת הצבא המצרי הוא כמעט 80%. נתונים נוספים על מלחמת ההתשה האווירית מול מצרים נמצאים בטבלאות המסכמות את מלחמת ההתשה האווירית בכל הזירות.

טבלה 11: גיחות במלחמת ההתשה האווירית[50]

	תקיפה	תקיפות עומק	יירוט	אחרות	סה"כ
מצרים	**8200**	**120**	**1500**	**700**	**10520**
ירדן	800			150	950
סוריה	400		100	100	600
לבנון	200			50	250
סה"כ קרב	**9600**	**120**	**1600**	**1000**	**12320**
חילוץ				630	
ממוצע ליום*	25		4		29
גיחות:	**סה"כ: 12.850**		**ממוצע יומי 32***		

בתקופה זו פינה חיל האוויר כ־1240 איש.

* לפי 385 ימי לחימה ** כולל גיחות חילוץ

הטבלה מציגה את מאמץ הלחימה של חיל האוויר בכל הזירות. ממוצע יומי של פחות מ־34 גיחות אינו מהווה מעמסה מיוחדת על חיל בעל מאות מטוסי קרב ומסוקי סער. מבחינת הקצאת גיחות יכול חיל האוויר להמשיך עד אין קץ.

טבלה 12: חימוש אוויר־קרקע שהוטל בין המלחמות[51]

	תקופה ראשונה	מלחמת ההתשה	הפסקת אש	סה"כ
מצרים	500	50200	0	50700
ירדן	300	4200	100	4600
סוריה	6000	3300	5300	14600
לבנון	0	1500	2600	4100
סה"כ	6800	59200	8000	74000

טבלה זו מציגה את חלוקת הגיחות הכללית לפי המדינות שאליהן חדרו ולפי סוגי הגיחות. הרוב המכריע של הגיחות כוון למצרים, ויתר מדינות התחלקו בדירוג, ירדן, סוריה ולבנון.

רוב הגיחות נועדו לתקיפת מטרות על הקרקע, ומיעוטן ליירוט ולמגוון משימות אחרות. קשה למדוד את החשיבות היחסית של גיחות ליירוט בהשוואה לגיחות תקיפה, אם כי השפעת גיחות היירוט על עיצוב וחיזוק ההרתעה של ישראל והעליונות האווירית שלה היתה גבוהה ביותר.

הטבלה מציגה דרך המדד הנקי ביותר – חלוקת ה'מטען המזיק' לפי מדינות ולפי תקופות, את השינוי במוקדי הפעילות של חיל האוויר. בתקופה הראשונה קיבלה סוריה כמעט 90% מהחימוש שהוטל. במלחמת ההתשה קיבלה מצרים 85% מהחימוש. בתקופה השלישית חזרה סוריה למקום הראשון כשקיבלה 67% מהחימוש, כשחלק ניכר ממנו קיבלו ארגוני המחבלים בתחומה.

טבלה 13: מבצעים מיוחדים[52]

	מס' מבצעים	גיחות מסוקים	גיחות מטוסי קרב	סה"כ
מצרים	13	60	150	210
ירדן	8	60	–	60
סוריה	5	20	–	20
לבנון	1	50	40	90
סה"כ		190	190	380

טבלה זו מציגה את הנתונים הכמותיים של המבצעים המיוחדים. חלק גדול

מהמבצעים במצרים הם מבצעים איכותיים מבחינת עומק חדירה ושולי סיכון גבוהים. המבצעים בסוריה גם הם היו בעלי אותם מאפיינים. חלק מהמבצעים בירדן, מעבר לים המלח, היו פחות מסובכים לביצוע. המבצע בלבנון חריג בהיקפו ובכמות הכוח האווירי שהוקצה לו.

טבלה 14: סה"כ הפלות ואבדות בשש השנים[53]

	מצרים	סוריה	סה"כ	מטוסינו	יחס הפלות	טייסינו
קרבות אוויר	89	45	134	*8	1:16.75	
טילי קרקע־אוויר	12	-	12	5		13 שבויים** 20 הרוגים
תותחים נגד־מטוסים	14	-	14	15		1 פצוע קשה
סה"כ	115	45	160	28	1:5.7	
שיעור אבדות* **				0.002%		0.0016%

* 2 מהם נמצאים במחלוקת

** כמה מהשבויים פצועים קשה ובינוני

*** מחושב לפי סה"כ גיחות מטוסי קרב וסה"כ מטוסים שנפלו או טייסים שנהרגו (28 מתוך 12320)

יחס האבדות הכולל במטוסים הוא יותר מ־5.5 מטוסים ערביים על כל מטוס ישראלי שהופל. שיעור האבדות – % ממוצע של אבדות ל־100 גיחות – נמוך בצורה מפליאה. חילות אוויר מודרניים באותה תקופה מסתפקים בשיעור אבדות של 1% כלומר אבדה אחת ל־100 גיחות. שיעור האבדות של טייסים ומטוסים נמוך ומעיד על כך שחיל האוויר לא מותש במלחמת ההתשה.

טבלה 15: סה"כ גיחות בשש השנים[54]

	תקיפה	יירוט*	אחרות	סה"כ
מצרים	8300	1700	2020	12020
ירדן	2150	20	530	2700
סוריה	980	220	450	1650
לבנון	530	-	370	900
סה"כ קרב	11960	1940	3370	**17270**
חילוץ				2300
סה"כ				**19.570**

* אומדן לפי יחסי גיחות חלקיים. ** במשך כל התקופה חולצו 3160 חיילים ואזרחים.

טבלה זו מציגה את התפלגות הגיחות הכללית לפי המדינות המותקפות, ולפ סוגי הגיחות. ברוב המכריע של הגיחות מכוון למצרים. רוב הגיחות הן גיחוו לתקיפת מטרות על הקרקע, ומיעוטן ליירוט ולמגוון משימות אחרות.

חלקים רביעי וחמישי: מלחמת יום כיפור

טבלה 16: יחסי כוחות ביבשה ובים, 6 באוקטובר 1973[55]

מרכיבי כוח	ישראל	מצרים וסוריה	יחסי כוח
זרוע היבשה			
טנקים	2320	4740	1:2
תותחים	400	6300	1:15.7
נגמ"שים	4700	?	
זרוע הים			
סטי"לים	14	25	1:1.8
צוללות	1	12	1:12

טבלה 17: התעצמות זרוע ההגנה האווירית המצרית[56]

סוג/שנה	1969	1970	1971	1972	1973	סה"כ
סא 2B	30	11	-	-		41
סא 2E משופר	-	19	12	-		31
סא 3	-	38	10	-	16	64
סא 6	-	-	-	5	5	10
התעצמות שנתית	-	68	22	5	21	
סה"כ	30	98	120	125	146	146

זדובר במהפך בתפיסה האסטרטגית שאין שני לו. מ־27 סוללות טילים מלחמת ששת־הימים, מגיעים עד 146 סוללות טילים. הן מאורגנות בזרוע הגנה אווירית עצמאית, שמקבלת עדיפות בכוח־אדם, באמצעים ובמשאבים. זפקידה ליצור עליונות המרחב האווירי בחזית התעלה. בתחילת מלחמת התשה האווירית יש למצרים כ־30 סוללות מיושנות. בפרוץ מלחמת יום יפור כבר יש בידיה מספר גדול כמעט פי חמישה. רובן באיכות טובה לאין שיעור.

טבלה 18: התעצמות מערך ההגנה האווירית הסורי[57]

סוג/שנה	1969	1970	1971	1972	1973	סה"כ
סא 2B	3	3	-	-	-	6
סא 2E משופר	-	-	-	7	-	7
סא 3	-	-	-	-	8	8
סא 6	-	-	-	-	15	15
התעצמות שנתית	3	3	-	7	23	
סה"כ	**3**	**6**	**6**	**13**	**36**	**36**

תחילת 1971 יש לסורים רק שש סוללות סא 2 מיושנות בלבד. אך עד לתחילת מלחמת יום כיפור המערך מתעצם פי 6.3 מבחינה כמותית, והרבה יותר מבחינה איכותית. רוב הסוללות הן מהסוגים סא 3 ו־סא 6. הבום הגדול הוא באביב־קיץ 1973, חודשים ספורים לפני המלחמה. קפיצה פתאומית ברכש סוללות הטילים. סוללות סא 6 ו־סא 3, שמתארגנות בשלוש חטיבות בחזית רמת הגולן.

טבלה 19: מטוסים ומסוקים בחיל האוויר ערב המלחמה[58]

סוג המטוס	מספר מטוסים	סוג המסוק	מספר מסוקים
פאנטום	100	יסעור	15
סקיהוק	165	סופר פרלון	10
סער (סמב"ד משופר)	20	בל 205	55
מיראז', 'נשר	65	**סה"כ מסוקי סער**	**70**
סה"כ בבסיסים	350	נורד	22
מטוסים כשרים	317	דקוטה	12
מטוסים לא כשירים	66	סטרטוקרוזר	10
סה"כ מטוסי קרב	**383**	**סה"כ תובלה**	**44**
מטוסי סיור וצילום	8		

הערה: מסוקים נוספים נמצאים באחזקה ואינם כשירים למלחמה.

טבלה 20: יחסי כוחות אוויריים, 6 באוקטובר 1973[59]

מרכיבי כוח	ישראל	מצרים וסוריה	יחסי כוחות
מטוסי קרב וצילום	390	1410	3.6:1
מסוקים	70	320	4.6:1
סוללות קרקע־אוויר	12	182	15.2:1
מטוסי תובלה	46	85	1.8:1
טייסי ונווטי קרב	650	735	1.1:1
בסיסים	12	56	4.7:1
דת"קים	400	780	1.95:1
מכ"ם להתרעה ובקרה	20	445	22.2:1

הטבלה מציגה יחסי כוחות כמותיים גרועים מבחינת ישראל. אולם מטוסי הקרב של ישראל עולים במידה ניכרת על אלו הערבים, במיוחד למשימות תקיפת מטרות על הקרקע. במסוקים יחסי האיכות אינם מסוגלים לפצות על היחס הכמותי לרעת ישראל. נתון בולט מאוד הוא יחס כוחות בסוללות טילים קרקע־אוויר. סוללות קרקע־אוויר הן היריב העיקרי של חיל האוויר.

לעומת נחיתות כמותית גדולה של חיל האוויר, יחס הכוחות בטנקים הוא 1:2 ובארטילריה כ־1:16 לרעת צה"ל. ליחס הכוחות הגרוע בארטילריה יש משמעות לעוצמת חיל האוויר כיוון שמטוסי התקיפה ממלאים את תפקידן של סוללות תותחים. באחד המדדים העיקריים, מספר דיוויזיות משוריינות, יש לצה"ל מספר כמעט כפול מאלו של מצרים וסוריה גם יחד.[60] לנחיתות כמותית יש משמעות במלחמת שחיקה כמו מלחמת יום כיפור, על אף העליונות האיכותית של חיל האוויר הישראלי.

טבלה 21: כשירות מטוסי חיל האוויר בתחילת המלחמה[61]

סוג כלי טיס	קיימים	לא שמישים	שמישים לקרב	% שמישים
מטוסי קרב	383	82	301	78.6%
מסוקים	97	23	74	76.3%
מטוסי תובלה	47	15	32	68.1%
סה"כ	527	120	407	77.2%

על אף יחסי הכוחות הגרועים, קרוב לרבע מהכוח האווירי אינו מוכן לקרב, בעוד הדרישה מארה"ב לספק מטוסי קרב בדחיפות עולה מיד עם פרוץ המלחמה.

טבלה 22: תוכניות להפעלת חיל האוויר[62]

לוח זמנים	מתאר 1: פתיחה ערבית קדימות למצרים	מתאר 2: פתיחה ערבית קדימות לסוריה	מתאר 3 מכה מקדימה
פתיחה: ש	מטס הכנה ל'תגר' בתעלה שיתוק שדות במצרים שיתוק שדות בסוריה	שיתוק שדות מצרים שיתוק שדות סוריה	מטס הפתעה טילים במצרים שיתוק שדות מצרים שיתוק שדות סוריה
ש+4 שעות	תקיפת מערך טילים צפוני בתעלה	השמדת שדות במצרים תקיפת מערך הטילים בסוריה	השמדת שדות במצרים השמדת שדות בסוריה תקיפת מערך טילים במצרים*
ש+8	תקיפת מערך טילים דרומי בתעלה ניצול הצלחה בתעלה	השמדת שדות בסוריה תקיפת מערך טילים בחזית סוריה מוצבי מכ"ם סוריה	השלמת תקיפת טילים במצרים ניצול הצלחה בתעלה
ש+24	השמדת שדות מצרים	מטס הכנה על התעלה	מערך טילים בחזית הסורית תקיפת עומק במצרים וסוריה
ש+28	השמדת שדות סוריה תקיפת מערך הטילים בחזית הסורית	תקיפת מערך טילים צפוני בתעלה	סיוע לכוחות היבשה
ש+32	ניצול הצלחה בסוריה ומצרים	תקיפת מערך טילים דרומי בתעלה	סיוע לכוחות הבשה

* תיקון של כיתוב שגוי

טבלה 23: גיחות חילות האוויר המצרי והסורי ב־6 באוקטובר[63]

משימות	מצרים	סוריה	סה"כ
תקיפת שדות תעופה	44		
יחידות בקרה	15		
סוללות הוק	32		
מפקדות וארטילריה	40		
תקיפת מיכלי דלק	3 מסוקים		
סה"כ גיחות תקיפה	134	85	219
גיחות יירוט חוצות קו הגבול	70	104	174
סה"כ גיחות קרב חוצות קו הגבול	204	189	393
הנחתת כוחות	48	11	59
סה"כ גיחות חוצות קו הגבול	**250**	**200**	**450**
סה"כ גיחות שאינן חוצות קו הגבול	200 משוער	100 משוער	300
סה"כ גיחות	450	300	750

בשני חילות האוויר משתתפים במבצע רוב מטוסי הקרב. המתקפה גדולה מבחינה כמותית אך דלה מאוד מבחינה איכותית ומבחינת התוצאות. 450 גיחות חוצות את הגבול לתוך ישראל בשתי החזיתות, מספר מכובד למדי. אך מספר הפגיעות קטן, הנזק מזערי, כצפוי על ידי המודיעין וככתוב בדוקטרינה. תוצאות אלו אמורות להשפיע על בחירת המטרות וקביעת ההחלטות בשעות הבאות, בהקשר של חשיבותם המוגבלת מאוד של חילות האוויר בהמשך המלחמה.

טבלה 24: חלוקת משימות במטס 'תגר' לתקיפת הטילים במצרים[64]

משימה	גיחות	%
תקיפת תותחי נ"מ ושיגור 'שרייק'	78	26.4%
ש"ת, מכ"ם והגנת תוקפים	52	17.6%
בלימה בחזית המצרית	39	13.2%
בלימה בחזית הסורית	66	22.4%
סה"כ לבלימה	105	35.6%
פיטרול בחזית המצרית	40	13.6%
פיטרול בחזית הסורית	20	6.8%
סה"כ פיטרול	60	20.3%
תקיפת טילים	**0**	**0%**
סה"כ	**295**	100%

הטבלה משקפת את מדיניות חיל האוויר שמדגישה בראש ובראשונה את מחויבותו לבלימת הכוחות הפולשים. על אף המשימה הראשית, מוקצה לבלימה יותר משליש מהכוח. שנית, חמישית מכוחו מוקצית להגנת כוחות צה"ל מפני תקיפות אוויריות. חיל האוויר נדרש למלא משימות רבות ואינו יכול לרכז את כוחו. ולבסוף, וזה העיקר, במקום תקיפת טילים מוקצית מחצית הכוח בקירוב למשימות משניות – תקיפת שדות תעופה ותותחי נ"מ.

טבלה 25: מבצע 'דוגמן' 5 – תוכנית מול ביצוע[65]

שלב	תכנון	ביצוע	פער	% ביצוע
'תלמים' להטעיה	+	-*		0
תקיפת תותחי נ"מ ביעפי 'קלע'	60	50	-10	83.3%
תקיפת סוללות טילים ביעפי 'חתף'	85	62	-25	70.6%
סיוע למבצע	8	1	-7	12.5%
מטס משלים לציד טילים	80	0	80	0
סה"כ	**233**	**113**	**-120**	**48.5%**

במחקר חיל האוויר שעושה זאב לכיש נאמר ששוגרו 'תלמים'. אך סא"ל שלמה ניר, מפקד היחידה שנמצא ליד המשגרים, קובע בריאיון ובכתב שלא שוגר ולו 'תלם' אחד.[66]

טבלה 26: תוצאות מבצע 'דוגמן'[67]

	כמות	% אבדות מהכוח המבצע*	% אבדות מהכוח האווירי בטייסות 315
סוללות שנפגעו	1		
מטוסים שהופלו	6	5.2	
מטוסים שנפגעו	10		
מטוסים שהופלו ומטוסים שלא חזרו לפעול לפחות שבוע	11	17.7%	3.5%
טייסים הרוגים	2		
טייסים שבויים	9		
סה"כ טייסים שלא חזרו להילחם	11	9.5%	2.2%
מקום היפגעות של הנופלים	תותחי נ"מ: 2 בדרך הלוך, 1 בתקיפה, 2 בדרך חזור. מטוס אחד נפל בתקיפה כתוצאה מטעות אישית ככל הידוע.		

* במטס התקיפה העיקרי נטלו חלק 62 מטוסים בלבד, ובהם 116 טייסים.

שיעור האבדות של טייסים ומטוסים מתוך הכוח שנועד לתקיפת סוללות הטילים הוא אחד הגבוהים ביותר במבצעים אווריים. אפשר להשוותו למבצע ידוע ביותר במלחמת העולם השנייה להפצצת בתי חרושת בעיר שווינפורט בגרמניה, שבו נפלו יותר מ־20% מהמפציצים.

שיעור האבדות מתוך סך כל הכוח מעמיד בסימן שאלה את יכולת ההישרדות של חיל האוויר במלחמה ממושכת. הרכבת האווירית מפצה על האבדות במטוסים, אך אין פיצוי לשחיקה במספר הטייסים.

טבלה 27: גיחות מטוסי קרב ב־30 השעות לפי משימות ומדינות[68]

סוג משימה/תקיפה	סוריה	מצרים	סה"כ	% מכל הגיחות
תקיפת כוחות יבשה	129	340	469	40.4%
הגנה על כוחות היבשה	128	320	448	38.6%
סה"כ עבור היבשה	**257**	**660**	**917**	**78.9%**
מערכי טילים ותותחי נ"מ	113	78	191	16.4
תקיפת שדות תעופה	-	47	47	4.0%
משימה לא ידועה	7	-	7	0.6%
סה"כ	377	785	1,162	100.0%
% מכל הגיחות	32.4%	67.6%		

מערך המסוקים טס 142 שעות, ולמערך התובלה כ־50 גיחות.

הטבלה משקפת כמה נתונים המצביעים על מדיניות הפעלת הכוח של חיל האוויר. כמעט 8 גיחות מכל 10 שבוצעו הוקצו עבור כוחות היבשה! 2 לתקיפה ו־2 להגנה עליהם מפני תקיפות של מטוסי אויב, בחזיתות ובדרך אליהן. שני שלישים מהגיחות הוקצו לזירה המצרית, ושליש לזירה הסורית.

לתקיפת שדות תעופה הוקצו פחות מ־4% מהטיסות, כולן גיחות של מטוסי איכות – פאנטומים וסקיהוקים משופרים.

היחס בין גיחות תקיפה לגיחות הגנה היה בערך 1:1.

מאחר שהיו כ־300 מטוסים שמישים, ביצע כל מטוס קרוב ל־4 גיחות בממוצע ב־30 שעות לחימה.

טבלה 28: השתתפות חיל האוויר בבלימה[69]

מדינה	גיחות	גיחות ללא הטלת חימוש		אבדות ופגועים	הרוגים ושבויים	שיעור אבדות
		מספר	%	קשה		
סוריה	129	30	23.3%	?+	9 + 8	
מצרים	317	56	17.7%	11+	4 + 10	3.5%
סה"כ	446	86	19.3%	+	18 13+	

טבלה 29: הפלת מטוסי אויב ב־30 שעות מלחמה[70]

זירה	מטוסים	מסוקים	סה"כ
סורית	19	2	21
מצרית	34	21	55
סה"כ	53	23	76

טבלה 30: השוואת הפלות במלחמות

מלחמה	משך המלחמה	מספר הפלות	ממוצע ליום	מדד הפלות
ששת הימים	6 ימים	60	10	16.4
התשה אווירית	385 יום	115	0.3	0.5
בלימה ביום כיפור	**יום ורבע**	**76**	**60.8**	**100.0**
יתר מלחמת יום כיפור	16 יום	201	12.6	20.7
מלחמת יום כיפור[71]	19 יום	277 כולל בלימה	14.6	24.0
מלחמת לבנון	6 ימים	90	15.0	24.9
סיכום לתקן עריכה**	31 יום	427	13.8	22.7

** ללא מלחמת ההתשה. נתוני שלב הבלימה הם חלק מנתוני מלחמת יום כיפור.

טבלה זו מחייבת הסבר:

הטור הרביעי מימין מציג את מספר ההפלות הממוצע ליום לחימה בכל מלחמה.

הטור החמישי מציג את מדד ההפלות באופן הבא: מספר הפלות ממוצע ליום לחימה מנורמל. לפי מדד שלב הבלימה = 100.

בשלב הבלימה מפיל חיל האוויר פי חמישה מטוסים בממוצע יומי מאשר המלחמה, על אף תנאי פתיחה של הפתעה גדולה, ביצוע משימות רבות ומורכבות, בשליטה אווירית חלקית.

בשלב הבלימה מפיל חיל האוויר פי ארבעה מטוסים מאשר בכל מלחמה אחרת בממוצע יומי.

ב־30 שעות, שהן 6.6% ממלחמת יום כיפור, מופלים 27.4% מהמטוסים שהופלו בה. כלומר יותר מפי ארבעה מהממוצע במלחמה כולה. אחת הסיבות

לריבוי ההפלות הוא מטס המסוקים הגדול המצרי להנחתת כוחות קומנדו, שמהווה טרף סביר לטייסי חיל האוויר.

טבלה 31: השוואת תוצאות בתקיפת שדות תעופה ובקרבות אוויר

	שלב הבלימה	מלחמת יום כיפור	מלחמת ששת הימים	יחס בין המלחמות
תקיפת שדות תעופה	2	20	440	0.045
לוחמת אוויר־אוויר	76	277	60	4.7
יחס משוקלל				104:1
נפילות מטוסינו	1	15	15	
יחס הפלות	1:76	1:18.5	1:4	5.5

יחס בין המלחמות: יחס התוצאה במלחמת יום כיפור לתוצאה במלחמת ששת הימים.

- יחס משוקלל: יחס הפלת מטוסים באוויר חלקי יחס השמדת מטוסים על הקרקע כלומר: 104=4.7/0.045 כלומר שהתוצאות באוויר השתפרו פי 104 כאשר תוצאות תקיפת שדות תעופה מוחזקות קבוע.
- יחס הפלות אוויר־אוויר: יחס מספר הפלות מטוסים ערביים למספר מטוסים מופלים ישראליים.

שיטת החישוב מורכבת ומרובת שלבים, לכן תוצג כהערה נפרדת.[72]

טבלה 32: אבדות חיל האוויר[73]

שלב במלחמה	מטוסים מופלים ופגועים קשה				צוות אוויר חללים ושבויים				
	מופלים	פגועים	סה"כ	% מהכוח	חללים	שבויים	פצועים	סה"כ	%
מערך הקרב									
ב־30 שעות ראשונות	28	16	42	12.3%	18	13	5	36	7.2%
ארבעה ימים ראשונים	54	55	110	31.4%					
במלחמה כולה	103	-	103	29.4%	46	41		87	
מסוקים	7		7	11.7%	7	3		10	
סה"כ במלחמה	110		110		53	44		97	

לפחות 13.4% מטייסי הקרב נהרגו או נשבו במלחמה.[74]

- מטוס אחד נפגע קשה ב־13 באוקטובר, אך הוחלט לא לשקם אותו רק לאחר המלחמה.
- פגועים קשה: מטוסים שמועברים לתיקון לדרג ד' ולא חוזרים כל המלחמה, וכן 20% מהמטוסים בדרג ב' שאינם מתוקנים למחרת.
- מתוך 317 מטוסים שמישים בתחילת המלחמה, מאבד חיל האוויר בכל המלחמה קרוב ל־30% ממטוסי הקרב. כמות אבדות גבוהה. בכל מלחמות ישראל ספג חיל האוויר אבדות כבדות – כבדות מדי – בתחילת המלחמה, והן אילצו אותו למתן את קצב הלחימה שלו בהמשך המלחמה.

טבלה 33: מצב מטוסי קרב עד לרכבת האווירית[75]

הנתונים נמדדו באור ראשון לאחר לילה של תיקונים

	תאריך	06:00 6.10	8.10 06:00	10.10 06:00	15.10 06:00
1	מופלים	0	28	54	79
2	נזק דרג ד'	0 33 בתיקונים	10	13	15
3	נזק דרג א' ב'	33 תיקונים דרג ב' 16 בטייסות	47	117	206
4	מתוקנים	0	25	93	191
5	כשירים מדרג ב'	0	4	8	18
6	סה"כ לא כשירים*	16	56	83	91
7	**כשירים****	**301**	**261**	**234**	**226**
9	% כשירים מ־383	78.6%	69.1%	61.1%	59.0%

* לא כשירים: שורות *1*, *2*, *3*, , פחות שורות *4*, *5*. ללא *66* מטוסים בדרגים ב' ד' בתחילה המלחמה.

** 317 פחות שורה 6. בפועל מ־7 באוקטובר, מספר המטוסים הכשירים קטן בערך ב־15 מטוסים, מכיוון שמטוס אחד בכל טייסת בממוצע אינו שמיש עקב תקלות, אך אין רישום של מטוסים אלו.

השינוי העיקרי לאחר שלב הבלימה הוא בהגדלת קצב התיקונים כמעט פי ארבעה. החל ב־10 בחודש משתווה מספר המטוסים המתוקנים לאלו הנפגעים, ומאוחר יותר אף גדול ממנו.

הערות

הקדמה וחלק ראשון: שנות העיצוב

1 בני פלד בתא רמשל"ט. 7 באוקטובר 1973. 05:20.

2 וירגיליוס. המוטו של **והיא זוהרת**. ספר טייסת העקרב במלאות לה 25 שנים (חצור: הוצאת הטייסת; 1975).

3 דוד בן־גוריון בממשלה 21.12.1958. ארכיון מזכירות הממשלה. מצוטט אצל אבי כהן. **ההגנה על מקורות המים** (חיל האוויר: משרד הביטחון; 1992) עמ' 26–27.

4 אלחנן אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** 2 כרכים. (ת"א: צה"ל; 1992). כרך א' עמ' 116 (כל המובאות בהמשך מקורן בכרך א').

5 שם.

6 עזר ויצמן, דוב גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** (ת"א: ספרית מעריב; 1975) עמ' 329.

7 מוטי הוד. הרצאה. יום עיון מס' 7. הזירה האווירית במלחמת יום הכיפורים. אפעל 4 במאי 2000.

8 בני פלד. "דבר המפקד ביום חיל האוויר". 8 ביולי 1974. בני פלד **ימים של חשבון** (ת"א: מודן; 2004) עמ' 331–340. עמ' 332.

9 ריאיון עם אהרון רמז. 17 במאי 1981.

10 על פי מקורות רבים, לדוגמה: 1. יגאל אלון. **מסך של חול** (ת"א: הקבוץ המאוחד, 1968). 2. דן הורוביץ. "הקבוע והמשתנה בתפיסת הביטחון הישראלית". אהרן יריב [עורך] **מלחמת ברירה**. (ת"א: הקיבוץ המאוחד והמרכז ללימודים אסטרטגיים ע"ש יפה, 1985). 3. מאיר פעיל, "מלחמת יום הכיפורים, מבט היסטורי לרמה האסטרטגית". **מערכות** כרך מ"ב, מס' 7–276, (אוק'–נוב' 1980) עמ' 2–10.

11 עזר ויצמן. דוב גולדשטיין **לך שמים לך ארץ** (ת"א: ספרית מעריב; 1975) עמ' 132, 146.

12 ריאיון עם דן טולקובסקי. 1982.

13 יואש צידון – צ'אטו. **ביום בליל בערפל** (ת"א: ספרית מעריב; 1995) עמ' 223-227.

14 יצחק שטייגמן. **מבצע קדש: חיל האוויר בשנים 1950-1956. התעצמות ופעילות** (חיל האוויר: משרד הביטחון; 1986).

15 לפי נתונים ב"עשור לקדש" **ביטאון חיל האוויר** כרך 19, מס' 72, (אוקטובר 1966) עמ' 16.

16 מוטי חבקוק. "התפתחות חיל האוויר לאור לקחי מלחמת סיני". חגי גולן, שאול שי [עורכים] **ברעום המנועים: 50 שנה למלחמת סיני** (תל אביב: משרד הביטחון ומערכות; 2006) עמ' 301-305.

17 אבי כהן. **ההגנה על מקורות המים** שם. עמ' 101.

18 1. דברי מפקד חיל האוויר [עזר ויצמן] **תחקיר תקרית תל-דן** (20.11.1964) אג"מ/מבצעים. ארכיון צה"ל 66/74/653. 2. אבי כהן **ההגנה על מקורות המים** שם. עמ' 100-101.

19 מוטי חבקוק. **לוחמת אוויר-אוויר [5.1967–11.1956]** (חיל האוויר: ענף תולדות חיל האוויר; מארס 1993) עמ' 65.

20 אבי כהן **ההגנה על מקורות המים** שם.עמ' 176.

21 מאיר אמיתי "בשחקים: חיל האוויר בעידן מאך 2" לכיש זאב, אמיתי מאיר [עורכים] **עשור לא שקט: פרקים בתולדות חיל האוויר בשנים 1956-1967** (חיל האוויר: משרד הביטחון; 1995). עמ' 368-380, להלו: עשור לא שקט.

22 סא"ל אריה, ראש מחלקת ציוד, מפקדת חיל האוויר, "מכתב" (23,11,1958) מופיע אצל מוניה מרדור. **רפא"ל בנתיבי המחקר והפיתוח לביטחון ישראל.** (ת"א: משהב"ט, ההוצאה לאור; 1981). עמ' 423-424.

23 סקירה על פיתוח הטיל מנקודת המבט של חיל האוויר ראה: משה וינברג "שפריר: טיל אוויר-אוויר ראשון מתוצרת ישראל". לכיש, אמיתי, **עשור לא שקט** שם. עמ' 155-190.

24 מוניה מרדור 1981 **שם**. עמ' 479.

25 פקודת **מוקד** 23 במארס 1967. עמ' 12. אוסף אישי.

26 ויצמן. גולדשטיין **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 189-246.

27 זאב צחור. "הכל תלוי בחיל האוויר: פרשת רותם, פברואר 1960". לכיש. אמיתי. **עשור לא שקט** שם. עמ' 225-248.

28 דברי טייס. **שיח לוחמים** (ת"א: הוצאת קבוצת חברים צעירים מהתנועה הקיבוצית; 1967) עמ' 106.

29 ויצמן. גולדשטיין **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 259.

30 יצחק רבין **פנקס שירות**, (ת"א: ספרית מעריב; 1979) עמ' 18.

31 מרדכי הוד, הרצאה בבי"ס לפיקוד ומטה. 23 בינואר 1976.

חלק שני

1 בני פלד "השתתפות חיל האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית ביום הכיפורים". **ימים של חשבון** (ת"א: מודן; 2004) עמ' 340-367. עמ' 359. להלן השתתפות חיל האוויר.

2 1. גיורא פורמן **א"א: היה או לא היה** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2004). קטע מעמ' 155-158. 2. ריאיון מס' 2 עם גיורא פורמן. 25 באוקטובר 2006. 3. הסיפור אושר ע"י מקורות נוספים שנכחו באירוע, וביקשו להישאר בעילום שם.

3 Fouad Ajami The Arab Predicament (Cambridge: Cambridge University Press; 1981). Pp. 12–13

4 יצחק גרינברג **תכנון סדר הכוחות של צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים** (ת"א: משרד הביטחון, היחידה להיסטוריה; 2005) עמ' 34. לוח 3.

5 Henry Kissinger. My Years in the White House. (Boston: Little Bran; 1979). Pp. 605–6

6 Melvin R. Laird. The Nixon Doctrine (Washington DC: The American Enterprize Institute; 1972). Pp. 9–10

7 דורי גולד **האסטרטגיה הצבאית האמריקנית במזרח התיכון** (ת"א: משרד הביטחון ומרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 1993) עמ' 39.

8 1. לשכת עוזר שר הביטחון. **התפתחות מערכת הביטחון בשנים 1967-1973.** (ת"א: משרד הביטחון; 20 פברואר 1974). 2. יצחק גרינברג. "התפתחות תקציב הביטחון והרכש בשנים 1967-1973". חגי גולן, שאול שי [עורכים] **מלחמה היום: חקרי מלחמת יום הכיפורים.** (ת"א: צה"ל/מערכות; 2004). להלן: מלחמה היום. עמ' 51-74. עמ' 56, 72. להלן התפתחות תקציב הביטחון.

9 יצחק גרינברג "התפתחות תקציב הביטחון". **שם** עמ' 57.

10 זאב בונן. דן ארקין. **רפא"ל ממעבדה למערכה** (ת"א: נ.ד.ד. מדיה; 2003) עמ' 87-8.

11 בונן **רפא"ל ממעבדה למערכה** שם עמ' 178-181.

12 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. מפקדה הראשון של טייסת המל"טים. 4 ביוני 2006.

13 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. שם.

14 1. הנתונים 1968-1971 מתוך הרצאה של יצחק גרינברג באפעל (11.11.1999). 2. מטכ"ל/אג"מ **"אופק א', תוכנית לבניין צה"ל (1973-1977)** (אפריל 1973) עמ' 15, 16. 3. נדל **בין שתי המלחמות** שם.עמ' 184, 218. 4. חישוב של המחבר על פי הנתונים.

15 טבלה מעובדת מתוך המקורות הבאים:
1. נתוני התוכנית ונתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך מטכ"ל/אג"ם/תוא"ר **גושן ב' פיתוח סד"כ חילות היבשה לשנים 1971-1976** עמ' 4 להלן: גושן

ב'. 2. נתונים על הסד"כ בפועל ערב המלחמה ונתונים על האויב באים מתוך מטכ"ל/אג"מ **אופק א' תוכנית לבניין צה"ל** (1973–1977) עמ' 15, 16, 87. 3. **נדל בין שתי המלחמות** שם. עמ' 181, 185.

16 סעד אלדין שאזלי. **חציית התעלה** (ת"א: מערכות; 1987). עמ' 60.

17 "דיוקן אישי: ריאיון עם תא"ל א. (אביהו בן־נון) מפקד בסיס בחיל האוויר". **גלי צה"ל** 18,7,1981.

18 מספרים אלו מחושבים על פי מספרי המטוסים ליירוט ולתקיפה.

19 Reuven Gal A Portrait of the Israeli Soldier (Westport Con: Greenwood Press; 1986) pp. 89–90

20 יגאל אלון. **מסך של חול**. שם. עמ' 45.

21 Morris Janowitz The Professional Soldier (New York: The Free Press of Glencoe; 1964) pp.21–2

22 1. יגאל אלון. **מסך של חול**. (ת"א: הקיבוץ המאוחד, 1968) עמ' 45. 2. Gal ibid pp. 129–140

23 ריאיון עם ניסן הדס, סוציולוג בית־הספר לטיסה. במשך שנים רבות פיתח וניהל את המיון בקורס טיס. 10 באוגוסט 1981.

24 ריאיון עם ניסן הדס, שם.

25 "דיוקן אישי: ריאיון עם תא"ל א. (אביהו בן־נון) מפקד בסיס בחיל האוויר". **שם**.

26 ריאיון עם ניסן הדס. שם.

27 סיכום תרגיל איל ברזל. נערך ב־3 באוגוסט 1972 בפיקוד הדרום. אוסף אישי.

28 גולדה מאיר **חיי**. (ת"א: ספרית מעריב; 1975). עמ' 278.

29 שאזלי. **חציית התעלה** שם. עמ' 7–10.

30 דן שיפטן. **התשה: האסטרטגיה המדינית של מצרים הנאצרית בעקבות מלחמת 1967** (ת"א: מערכות; 1989). מתאר את מטרות מלחמת ההתשה בעמ' 97–110. להלן: התשה.

31 Nasser, Farid Abdel Magid. The Final Years (Reading: Ithaca Press; 1994) pp. 135-136

32 דיין **אבני דרך** (ירושלים ות"א: עידנים ודביר 1976). עמ' 515.

33 כרמית גיא. **בר־לב** (ת"א: עם עובד. ספרית פועלים; 1998) עמ' 186.

34 ויצמן, גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ**. שם. עמ' 12–311.

35 מרדכי (מוטי) הוד. אלוף. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. (חיל האוויר: מאי 1973). אוסף אישי. מפקד חיל האוויר במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה. יועץ אווירי לאלוף פיקוד צפון בשלב הבלימה ולאחר מכן יועץ אווירי לאלוף פיקוד דרום. וראיונות עם אלוף מוטי הוד. שם. להלן: חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973.

36 גיורא פורמן **א"א היה או לא היה** (שם) עמ' 2–361.

37 רן רונן (פקר) **נץ בשחקים** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2002). עמ' 254–258.

38 ראיון עם נווה חיים, סא"ל. מפקד טייסת מסוקי סער במלחמת ההתשה ועוזר ראש מחלקת מודיעין אוויר במלחמה. 30 באוקטובר 2007.

39 1. אלוף מוטי הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973.** שם. 2. מפה מפורטת של המבצעים המיוחדים ראה דן שיפטן.**התשה** שם. עמ' 220.

40 יצחק רבין **פנקס שירות** א' (ת"א: ספרית מעריב; 1979) 2 כרכים. עמ' 278.

41 Henry A, Kissinger. The White House Years (Boston: Little, Brown & Co.; 1979). pp. 350–1

42 יצחק רבין. **פנקס שירות** א' שם. עמ' 273–279.

43 1. רבין. **פנקס שירות** א' שם. עמ' 280–283. 2. יוסי גולדשטיין. **רבין. ביוגרפיה** (שוקן: ירושלים ות"א; 2006). עמ' 212–229.

44 1. גולדה מאיר **חיי** שם. עמ' 279. 2. אבנר יניב **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** (ת"א ספרית פועלים ואוניברסיטת חיפה; 1994) עמ' 255.

45 ריאיון מס' 1 עם סא"ל יוסי שריג. במלחמת ההתשה היה ראש ענף במחלקת מודיעין חיל האוויר, מקים ומפקד טייסת הסקיהוקים הראשונה. 21 באפריל 1994.

46 יהושפט הרכבי **מלחמה גרעינית ושלום גרעיני**. (ת"א: מערכות), 1964. מספרי עמודים מהדפסה רביעית 1977. עמ' 100–112.

47 גיא **בר־לב** שם עמ' 8–187.

48 נאום נאצר בפני מפקדי הצבא המצרי. תחילת ינואר 1970. מצוטט אצל שיפטן **מלחמת ההתשה**. שם. עמ' 227.

49 דיין **אבני דרך** שם עמ' 517.

50 ראה מפת האתרים ופירוט המבצעים אצל שיפטן **התשה** שם עמ' 260.

51 שיפטן **התשה** שם עמ' 260.

52 אליעזר (צ'יטה) כהן. **צבי לביא השמים אינם הגבול: חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973** (ת"א: ספרית מעריב; 1990). עמ' 400.

53 גיא **בר־לב** שם עמ' 188.

54 אביהו בן־נון "מול הטילים" מירב הלפרין. אהרון לפידות. **חליפת לחץ** (ת"א: חיל האוויר, משרד הביטחון; 1987). עמ' 61–65. עמ' 62.

55 1. משה דיין, הרצאה באוניברסיטת ת"א. **ידיעות אחרונות** (10.4.1970) עמ' 1. 2. ריאיון עם משה דיין. **במחנה** (14.4.1970).

56 יעקב ארז. א. כפיר [עורכים] **צה"ל בחילו. כרך 6: חיל האוויר** (ת"א: רביבים־ספרית מעריב, 1982) עמ' 127.

57 גיא **בר־לב** שם עמ' 190.

58 אביהו בן־נון "מול הטילים" **שם** עמ' 62.

59 הערות אלוף אלי זעירא לפרקים על המודיעין. שיחה טלפונית 10 במאי 2007.

60 Daniel Dishon [ed] Middle East Record 1969–1970 (Jerusalem: Israel University Press; 1970) p. 159

61 יניב. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** שם. עמ' 257.

62 דיין **אבני דרך** שם עמ' 518.

63 1. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. ראש מחלקת מבצעים מ־3 ביולי 1970. 27 בנובמבר 2006. 2. ריאיון מס' 2, טלפוני עם סא"ל אריק עזוז. ראש מדור תקיפה במחלקת מבצעים במלחמת ההתשה. 31 בדצמבר 2006.

64 מספר הטייסת נחשף אצל רונן ברגמן. גיל מלצר. **זמן אמת** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2003). מהדורה מעודכנת.

65 בן־נון "מול הטילים" **שם**. עמ' 61–65.

66 גיא **בר־לב** שם עמ' 191.

67 ויצמן. גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** שם עמ' 319.

68 1. ריאיון עם אל"מ אהרון שביט "יאלו" 22 במארס 2007. מפקד בסיס עציון במלחמה. הגיע לתפקיד הנספח האווירי בוושינגטון בדגת תא"ל. במלחמת ששת הימים היה מפקד טייסת העקרב, הגדולה בטייסות חיל האוויר. 2. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי, שם. גם הוא מתאר את המפגש עם שר הביטחון ואת תפיסתו שלו על תקיפה מסיבית.

69 1. ריאיון עם אל"מ יעקוב אגסי. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם סא"ל יוסי שריג. שם.

70 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. ראש המודיעין של חיל האוויר, שם. 4 באפריל 1994. הרלב ייסד מחדש את טייסת העטלף עם מטוסי מיראז'. ראש ענף אוויר 3 – מבצעים, במפקדת חיל האוויר, מפקד בסיס חצור במלחמת ההתשה. הגיע לתפקיד ראש מחלקת אוויר בדרגת תא"ל. 2. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. שם. 3. ריאיון מס' 1 עם סא"ל יוסי שריג. שם.

71 אלוף מוטי הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. חישובים של המחבר על פי הנתונים.

72 אלוף מוטי הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. חישובים של המחבר על פי הנתונים.

73 ריאיון עם סא"ל אריק עזוז. 30 בדצמבר 1992. במלחמת ההתשה היה ראש מדור תקיפה בענף אוויר 3. (לאחר מכן – מחלקת מבצעים). ומפקד טייסת תעופה בסיס רמת דוד במלחמת יום כיפור, לימים תא"ל.

74 דן שיפטן **התשה** שם. עמ' 439. בשינויים קלים. חישובים ע"י המחבר לפי הנתונים.

75 אלוף מוטי הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. חישובים של המחבר על פי הנתונים.

76 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב, שם.

77 גולדה מאיר **חיי**. שם עמ' 276.

78 טל **ביטחון לאומי. מעטים מול רבים.** (ת"א: דביר; 1996).שם עמ' 6-155. להלן, ביטחון לאומי. עמ' 6-155.

79 1. אבנר יניב. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל.** שם. עמ' 8-257. 2. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם. 3. ריאיון עם רס"ן גיורא אפשטיין. 2 באפריל 2006.

80 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב, שם.

81 ויצמן. גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 321-326.

82 גיא **בר-לב.** שם עמ' 189.

83 שיפטן **התשה.** שם עמ' 440.

84 גולדה מאיר **חיי.** שם עמ' 276.

85 אלוף מוטי הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973.** שם. חישובים של המחבר על פי הנתונים.

86 כהן, לביא **השמים אינם הגבול** שם עמ' 426.

87 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם סא"ל יוסי שריג. שם.

88 כהן, לביא **השמים אינם הגבול.** שם עמ' 3-432.

89 ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. שם.

90 1. אריה שלו. **כישלון והצלחה בהתרעה** (ת"א: מערכות; 2006).עמ' 77-78. 2. Muhammad H. Haykal. The Road to Ramadan. (New York, New York Times Book Co., 1975). P.93

91 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. ראש המודיעין של חיל האוויר. שם. 2. סא"ל מוטי חבקוק מכתב הערות 2 לחלק על *מלחמת ההתשה.*

92 שאזלי. **חציית התעלה** שם. עמ' 7-10.

93 גיורא רום. הרצאה סמינר מלחמת יום הכיפורים יום עיון מס' 7. הזירה האווירית אפעל. 4 במאי 2000.

94 זאב לכיש הרצאה הרצאה סמינר מלחמת יום הכיפורים יום עיון מס' 7. הזירה האווירית אפעל. 4 במאי 2000.

95 ריאיון מס' 2 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.

96 ריאיון מס' 2 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.

97 **מלחמת יום הכיפורים – תקיפת שדות תעופה ותחנות מכ"ם,** מפקדת חיל האוויר/ענף תולדות חיל האוויר הר-7(351) 12 במארס 1979. אוסף אישי.

98 טל **ביטחון לאומי.** שם. עמ' 186.

99 אלוף אהרון יריב. ראש אגף מודיעין במלחמת ההתשה. מצוטט בשיחה עם סא"ל יוסי שריג. מתוך ריאיון מס' 2 עם סא"ל יוסי שריג. 14 בנובמבר 2006.

100 1. דימה אדמסקי. **מבצע קווקז: ההתערבות הסובייטית וההפתעה הישראלית במלחמת ההתשה** (ת"א: מערכות; 2006). 2. Ginor Isabela "Under the Yellow Arab Helmet Gleamed Blue Russian Eyes: Operation Kavkaz and the War of Attrition" Cold War History (London: Frank Cass; October 2002) Vol. III no.

1, pp 127–156. שניהם מסתמכים על מקורות דומים. אין שוני מהותי בעובדות שהם מוסרים. יחד עם זאת מסקנותיהם שונות זו מזו. בספר זה המסקנות שונות במידה רבה עקב מקורות ישראליים נוספים, ומידע נוסף על חלקו של חיל האוויר הישראלי, תגובותיו, יוזמותיו והערכותיו.

101 Viktor Y. Markovsky, "We Prepared the War" (Russian). First published in Aerohobby magazine, reproduced at www.foxbat.ru/article/mig25/mig25_1.htm Quoted and translated: by Isabela Ginor "Under the Yellow Arab ibid, pp 127–156

102 1. Karen Dawisha Soviet Forign Policy towards Egypt (London: Macmillen Press` 1979) p. 46. 2. Mahmoud Riad. The Struggle for peace in the Middle East (London: Quartet Books; 1981). P. 43. 3. Muhammad H. Haykal, The Road to Ramadan. (New York, New York Times Book Co., 1975). P. 48

103 Piotre Malashenko. "Liniia fronta-suetskii kanal" *Voenno Historcheskii Journal* (1994) No' 3 pp 36–42. No' 4. pp. 53–60. מובא אצל אדמסקי. **מבצע קווקז** שם. עמ' 21. גנרל מלשנקו הוא היועץ הצבאי הסובייטי הראשי במצרים עד נובמבר 1968.

104 אריאל ויטן. **מעורבות והתערבות סובייטית במצרים 1967–1972, ההיבט הצבאי** (ת"א: צה"ל, מחלקת היסטוריה; מארס 1990). עמ' 107–110.

105 אדמסקי. **מבצע קווקז** שם.עמ' 22–23.

106 מתי מייזל "מטרות ברית המועצות במלחמת ההתשה". **מערכות** 335. (מאי 1994). עמ' 21.

107 פורמן. א"א שם. עמ' 242.

108 Anatoly Yegorin: "From Under the Yellow Arab Helmet Gleamed Blue Russian Eyes" (Russian), Trud-7 (Moscow), March 6 1998, p. 22. Quoted and translated by Isabella Ginor.2002 Ibid

109 תקיפת סוללות טילים בעומק מתחילה כבר בסוף דצמבר כדי לפתוח פרוזדורים למבצעי 'פריחה'.

110 1. אורי דרומי. "האיש שעמד מאחורי המסרגה". **הארץ** (13.2.2002) עמ' ב2. 2. תכתובת אלקטרונית עם רס"ן נועם שפירא. ר' מדור בינה רשתית (ב"ר) דרום במטה 848, במלחמה בתפקיד ר' מכלול ב"ר בכל מרחב סיני באום ח'שיבה. לימים אל"מ. מפקד "חצב", רמ"ט יחידה 8200. 5 בנובמבר 2006.

111 ריאיון עם נחמיה בורגין, מתרגם ביחידת מסרגה. 30 באפריל 2004. מראיין דימה אדמסקי.**מבצע קווקז** שם. עמ' 136.

112 Dima Adamsky. Uri. Bar-Joseph "'The Russians are not Coming': Israel's Intelligence Failure and soviet Military Intervention in the 'War of Attrition" Intelligence and National Security Vol 21, No' 1 (February 2006) pp. 1–25. Electronic Format. P. 5

113 V. Nastenko: "Aviation in Egypt" (Russian), n V.Z. Safonov et al., eds.: "Secret" Classification Removed. (Moscow: Council of Veterans of Hostilities in Egypt, 1998) pp. 55–65. Quoted and translated by Ginor. 2002. ibid.

114 Dima Adamsky. Uri. Bar-Joseph. ibid. P. 5

115 Riad.ibid. Pp 112–114

116 A.G. Smirnov, "The Preparation and Implementation of Operation Kavkaz" (Russian), in V. S. Safonov et al., eds.: "Secret" Classification Removed. Moscow: Council of Veterans of Hostilities in Egypt, 1998, p. 45. translated by Ginor. 2002. ibid.

117 V.A. Zolotaryov et al.: Russia (USSR) in *Local Wars and Military Conflicts in the Second Half of the XXth Century* (Russian), Moscow: Institute of Military History, Ministry of Defense of the Russian Federation, 2000, p. 190–191. Quoted and translated by Ginor. 2002. ibid.

118 Alvin Z. Rubinstein: Red Star on the Nile: The Soviet-Egyptian Influence Relationship since the June War (Princeton, NJ: Princeton University Press; 1977) pp. 107, 110

119 ריאיון טלפוני עם תא"ל שייקה ברקת. 22 בפברואר 2007. ברקת היה ראש המודיעין האווירי במלחמת ששת הימים בדרגת סא"ל, ובמלחמת ההתשה עד יוני 1970 בדרגת אל"מ. מפקד בסיס חצרים והנספח האווירי בוושינגטון במלחמת יום כיפור בדרגת תא"ל.

120 1. V.A. Zolotaryov et al. ibid p. 47. 2. דימה אדמסקי. **איך עצרו את הדובים: רב־אלוף חיים בר־לב והעימות הישראלי־סובייטי במלחמת ההתשה** (ירושלים: המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיויס; 1 ביוני 2005). עמ' 12.

121 1. Al-Gamassy "Memoires" October Magazine (24.9.89). Quoted by David A. Corn Stalemate: The War of Attrition and Graet Power diplomacy in the Middle East, 1967–1970 (Boulder Col.: Westview Press; 1992) p. 191. 2. V. Nastenko. ibid. 3. שאזלי. **חציית התעלה** שם. עמ' 9. הכמויות שונות מעט בין מקורות שונים.

122 Nastenko, ibid. p. 59

123 אדמסקי **מבצע קווקז** שם. עמ' 45.

124 Richard Parker B. The Politics of Miscalculation in the Middle East (Bloomington: Indiana University Press, 1993). P. 145.

125 Richard B. Parker The Politics of Miscalculation in the Middle East (Bloomington: Indiana University Press, 1993) p. 125

126 תכתובת אלקטרונית עם רס"ן עמוס גלבוע. 5 בנובמבר 2006.

127 1. Mahmut Gareev. "Moskba Znata, Chto Sadat Rabotal na Nemecckuiu Georgii .2 .Razvelku" Vremia Novostei Now 186, (6 Oktober 2003) p. 28

Kornienko. Holodnaja Voina svidetelwstvo ee Uchastnika (Moskba: Olma Vladimir L. Kirpichenko Is Arhiva .3 .Press; 2001) pp 167–176, 205–208. 28 Razvedichika (Moskba: Mezhedunarodnye Otnosheniia; 1993). Pp. 90–96, 100מובאים אצל אדמסקי. **מבצע קווקז** שם. עמ' 28

128 ריאיון טלפוני עם אל"מ גדעון גרא. עוזר ראש מחלקת מחקר להערכה שמונה לבצע את הבדיקה. 19 בנובמבר 2006.

129 1. Robebrta Wohlstetter Pearl Harbor – Warning and Decision. (Stanford: .Stanford University Press; 1962) 2. Barton Whaley. Codeword Barbarossa. (Cambridge Mas.: M.I.T. Press; 1973)

130 ריאיון עם רס"ן יואב דייגי ראש מדור העוסק במצרים במחלקת מודיעין. מראיין דימה אדמסקי. 4 בפברואר 2004. אדמסקי. **מבצע קווקז** שם. עמ' 146.

131 1. ריאיון טלפוני עם אל"מ גדעון גרא שם. 2. בן־פורת. **נעילה** (ת"א: עידנים; 1991). 3. אדמסקי. **מבצע קווקז** שם. עמ' 8-137. 4. Interview with Yehuda Porat. An IAF Intelligence Officer. 17 February 2004. Dima Adamsky. Uri Bar-Joseph ibid. p. 25. Note 66

132 Dima Adamsky. Uri Bar-Joseph ibid. pp. 1–25

133 1. תכתובת אלקטרונית עם אלוף שלמה גזית. 16 באוגוסט 2006. 2. תכתובת אלקטרונית עם רס"ן נועם שפירא. 5 בנובמבר 2006.

134 1. ריאיון מס' 2 עם סא"ל יוסי שריג שם. 2. בריאיון טלפוני מאשר תא"ל שייקה ברקת את הסיפור. שם.

135 Interview with Nehemia Bergin. The Commander of the unit. .Dima Adamsky. Uri. Bar-Joseph. Ibid. p.16

136 ריאיון מס' 2 עם סא"ל יוסי שריג. שם.

137 תכתובת אלקטרונית עם יונתן לרנר. איש מודיעין צעיר במלחמת ההתשה, לימים ראש ענף בלהק מודיעין וראש מחלקה באגף תכנון בצה"ל. 5 בנובמבר 2006.

138 ריאיון עם רפי הרלב שם.

139 תכתובת עם איזבלה רמז־גינור. 10-13 בינואר 2006.

140 טל **ביטחון לאומי**. שם עמ' 148.

141 גולדה מאיר **חיי**. שם עמ' 277.

142 יניב **מלחמה ופוליטיקה בישראל** שם. עמ' 257.

143 עדותה של גולדה מאיר **חיי**. שם עמ' 279.

144 ויצמן. **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 213.

145 אבנר יניב. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל**. שם. עמ' 8-255.

146 שאזלי. **חציית התעלה** שם. עמ' 17.

147 בונן **רפא"ל ממעבדה למערכה** שם עמ' 178-181.

148 בונן **רפא"ל ממעבדה למערכה** שם. עמ' 62-64.

חלק שלישי

1 בני פלד "השתתפות חיל האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית ביום הכיפורים" (26 במארס 1980). פלד **ימים של חשבון** שם. עמ' 340-368 עמ' 361 להלן: "השתתפות חיל האוויר".

2 על פי ראיונות עם אל"מ עודד מרום, אל"מ גיורא פורמן, סא"ל עמוס עמיר, סא"ל אביהו בן־נון, סא"ל עודד ארז. עמיר **אש בשמים** שם.

3 1. משה דיין סיכום דיון מטכ"ל 21.5.1973.אצל: אריה בראון. **משה דיין במלחמת יום הכיפורים** (ת"א: עידנים וידיעות אחרונות; 1992). עמ' 9-28. להלן: משה דיין. 2. גרסה כמעט זהה מופיעה אצל חיים נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 116-7.

4 סא"ל אבי יערי. בריאיון לתוכנית "תקומה". שם. ראש ענף סוריה במחלקת מחקר באמ"ן, לימים אלוף, מפקד המכללה לביטחון לאומי.

5 דוד עברי "אלוף בני פלד – מפקד חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים בחזית הסורית". פלד **ימים של חשבון** שם עמ' 406-417. עמ' 406 להלן: "אלוף בני פלד". דוד עברי לימים מפקד חיל האוויר, מנכ"ל משרד הביטחון, והשגריר בוושינגטון.

6 דוד עברי "אלוף בני פלד". **שם**. עמ' 406-409.

7 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.

8 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון שם.

9 ריאיון עם סא"ל מנחם שרון. 3 ביולי 2006. ראש מדור במחלקת מבצעים. במלחמה מפקד טייסת נשר שבבסיס עציון. לימים תא"ל ראש היחידה לשיתוף פעולה בין־זרועית.

10 ריאיון עם סא"ל עודד ארז. ראש ענף הגנה במחלקת מבצעים של חיל האוויר. הוא אחראי גם על פריסה והיערכות של יחידות חיל האוויר. 5 במאי 2006. לימים תא"ל, ראש להק מודיעין בחיל האוויר.

11 Alain C. Enthoven, Wayne K Smith. How much is enough? (New York: Harper and Row; 1971)

12 ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. ראש ענף חקר ביצועים בחיל האוויר במלחמה. 18 ביוני 2006. לימים אל"מ, ראש מחלקת מחקר בלהק מודיעין חיל האוויר.

13 מכתב סא"ל גדעון חושן. 15 בפברואר 2007. הערות לקטע על חקר ביצועים במלחמה.

14 ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם.

15 ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם.

16 ריאיון טלפוני עם אל"מ ישראל אביב, סגן ראש מחלקת ציוד למטוסים. 21 ביוני 2007.

17 הדוקטרינה האווירית: **הערכת המצב השנתית 74-1973 של חיל האוויר**, להלן. הדוקטרינה האווירית.

18 Raymond.Aron, Peace and War: A Theory of International Relations. (New .1
Thomas C. Schelling, Arms and Influence. .2 .York: Doubleday; 1966). p. 404
Bernard Brodie,. Strategy .3 .(New Haven: Yale University Press; 1972). P. 18
in the Missile Age. (Princeton: Princeton University Press; 1959). pp. 271–3

19 H. J Morgenthau. Politics Among Nations. (New York: Alfred A. Knopf; 1967). p. 42

20 Alexander L George. Richard Smoke,. Deterrence in American Foreign .1
.Policy: Theory and Practice. (New York: Columbia University Press; 1974)
Patrick. Morgan, Deterrence. A Conceptual Analysis. (Beverly Hills; Sage; .2
Glenn H Snyder. Deterrence and Defense. (Princeton: Princeton .3 .1977)
University Press; 1960)

21 George & Smoke ibid. .2 .Snyder Deterrence and Defense. Ibid pp. 13–14 .1
p. 11

22 Richard L. Lebow Between Peace and War (Baltimore: John Hopkins .1
Morgan. Ibid. .2 .University; 1981). p. 83

23 Snyder. Deterrence and Defense. Ibid p. 25

24 Alexander L. George Presidential Decision making in Foreign Policy: The .1
Effective Use of Information and Advice (Boulder Col.: West view Press;
Herman Kahn Thinking about the Unthinkable in the .2 .1980). pp. 248–50
1980s (New York. NY: Simon ad schoster; 1980) p. 109

25 Robert Jervis Deterrence and Perception (Los Angeles: The Center for International and Strategic Affairs; 1983)

26 Robert Jervis, Richard N. Lebow, . Janis G. Stein. Psychology and Deterrence (Baltimore: John Hopkins University; 1985)

27 הרכבי **מלחמה גרעינית ושלום גרעיני** שם עמ' 23–42.

28 1. יגאל אלון **מסך של חול**. שם. 2. מיכה בר קווים אדומים **באסטרטגיית ההרתעה של ישראל** (ת"א: מערכות; 1990). 3. Michael Handel Israel political-military doctrine. Occasional Paper 30. (Cambridge: Harvard University, Edward N. Luttwak. Dan Horowitz, .4 .Center for international affairs; 1973) Dan Horowitz, .5 .The Israeli Army. (New York; Harper and Row; 1975) "Security and Prospects of Peace in the Middle East". Sheffer, Gabriel . [Ed]. Avner Yaniv,. .6 .Dynamic of a Conflict. (New Jersey: Humanita Press; 1975) Deterrence Without the Bomb. (Lexington: Lexington Books; 1987)

29 יחזקאל דרור. **אסטרטגיה רבתי לישראל**. (ירושלים: האוניברסיטה העברית/ מכון דיוויס. אקדמון; 1989). עמ' 71–97.

30 דוד בן־גוריון **ייחוד וייעוד**. (ת"א: מערכות; 1971). עמ' 145.

31 אלון **מסך של חול** שם. עמ' 35–36.

32 דוד בן־גוריון **צבא וביטחון**. (ת"א: מערכות; 1955). עמ' 78.

33 1. דן הורוביץ, "הקבוע והמשתנה בחשיבה הישראלית". אלפר, יוסף [עורך]. **מלחמת ברירה**. (ת"א: הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה; 1985). עמ' 72–77. 2. יניב **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל**. שם. עמ' 272–3. 3. אהרון יריב "עומק אסטרטגי – השקפה ישראלית" **מערכות** 40. מס' 270–271. אוקטובר 1979) עמ' 21–25.

34 שי פלדמן **הרתעה גרעינית לישראל** (ת"א: הקיבוץ המאוחד ומרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 1983). עמ' 34.

35. משה דיין. סיכום דיון מטכ"ל 21.5.1973. מצוטט אצל: אריה בראון. **משה דיין** שם. עמ' 9–28.

36 גיא. **בר־לב** שם עמ' 179.

37 משה דיין **אבני דרך** (ירושלים ות"א: עידנים ודביר 1976) עמ' 526.

38 דיין **אבני דרך** שם עמ' 527.

39 דיין **אבני דרך** שם עמ' 527.

40 1. הצגת תוכניות לראש הממשלה (9.5.1973). 2. שמעון גולן **מלחמת יום הכיפורים: מצרים – מטרות המלחמה ותכנית ההתקפה**. (צה"ל מחלקת היסטוריה. אפריל 1981). **שם** עמ' 103. להלן מטרות המלחמה.

41 1. דיין בהצגת תוכניות לראש הממשלה (9.5.1973). 2. דוד אלעזר בוועדת חוץ וביטחון. **ישיבת ועדת החוץ והביטחון** 18.5.1973. 3. קטעים מדבריהם מופיעים אצל שמעון גולן "מטרות המלחמה" **שם** עמ' 5–104.

42 יניב. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** שם. עמ' 220–224.

43 דיין בריאיון עם רמי טל. **ידיעות אחרונות** (27 באפריל 1997).

44 1. העמודים הבאים מתארים את דוקטרינת הבלימה של צה"ל. עיבוד המחבר לפי דו"ח ועדת נבו. **ההגנה על רמת הגולן, תורות ותפיסות** (צה"ל 1974). אוסף אישי. וכן ראיונות, ספרים אוטוביוגרפיים, ביוגרפיות, ספרי מחקר. עיקריה מסוכמים ע"י הרמטכ"לים במלחמת ההתשה וביום כיפור. להלן: דוקטרינת הבלימה. 2. דוקטרינה צבאית מבצעית: תפיסת הפעלה של כוחות צבאיים להשגת מטרות אסטרטגיות ואופרטיביות. לפי **מילון למונחי צה"ל** מטכ"ל 10–1 (ת"א: צה"ל; 1998). עמ' 637.

45 1. הדוקטרינה האווירית. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. כיהן במלחמת יום כיפור כראש מחלקת מבצעים בחיל האוויר. לימים תא"ל. ראש להק אוויר ועוזר ראש אג"מ. 22 ביוני 2006.

46 דיון מעמיק על ההכרעה בתפיסת הביטחון של ישראל ראה: אבי קובר. **הכרעה** (ת"א: מערכות; 1995).

47 הדוקטרינה האווירית. שם.

48 דוקטרינת הבלימה. שם.

49 דוקטרינת הבלימה. שם.

50 הנחיות שר הביטחון בסיכום דיון מטכ"ל 9 במאי 1973. שם.
51 דוקטרינת הבלימה. שם.
52 **המילון למונחי צה"ל**. שם. עמ' 541.
53 גיא **בר־לב** שם עמ' 176–180.
54 טל **ביטחון לאומי** שם עמ' 155.
55 גיא **בר־לב** שם עמ' 179.
56 סיכום תרגיל איל ברזל. 3 באוגוסט 1972 בפיקוד הדרום. אוסף אישי.
57 סיכום תרגיל איל ברזל. שם.
58 סיכום תרגיל איל ברזל. שם.
59 אלוף אברהם אדן בכנס פיקוד דרום 5. (25.7.1974). אוסף אישי.
60 1. שלו **כישלון והצלחה בהתרעה** (ת"א: מערכות; 2006) עמ' 56. על פי מסמך פנימי של צה"ל. 2. נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 138–144.
61 גיא **בר־לב** שם עמ' 177.
62 גיא **בר־לב** שם עמ' 177.
63 מצוטט אצל גיא **בר־לב** שם עמ' 178.
64 מרדכי ציפורי. **בקו ישר**. (ת"א: ידיעות אחרונות; 1997). עמ' 171–173.
65 אל"מ גבי עמיר. מפקד חטיבה 460 במלחמה. **ניתוח אירוע: הבלימה בדרום במלחמת יום כיפור** (צה"ל: פו"מ; 15 ביוני 1980). אוסף אישי. להלן: ניתוח אירוע: הבלימה בדרום.
66 חנוך ברטוב **דדו: 48 שנה ועוד 20 יום. יומן מלחמה**. חלק א' מהדורה מורכבת ומוערת. (ת"א: דביר; 2002) עמ' 273. ברטוב מספר שהספר נכתב על פי טיוטה שכתב רב־אלוף דוד אלעזר בעצמו, והסתמך בעיקר על הקלטות חדר הרמטכ"ל, עדויות של כמאה אנשים, בסיוע הרל"ש סא"ל אבנר שלו. הספר נחשב כתיאור אמין של המלחמה מנקודת ראותו של הרמטכ"ל. ראה שלמה נקדימון. "בשליחות דדו" **במחנה** (28 באפריל 2006). עמ' 42–45.
67 פקודת סלע פיקוד צפון. אגף מבצעים 23 ביוני 1973. אוסף אישי.
68 פקודת סלע אוגדה 36 אגף מבצעים. 23 באוגוסט 1971. בסעיף שיטה. אוסף אישי.
69 דו"ח ועדת נבו. **שם**. עמ' 7.
70 הרמטכ"ל בהצגת תכנונים אופרטיביים של פיקוד צפון לרמטכ"ל 26 באפריל 1973. עמ' 12 אוסף אישי.
71 אלוף פיקוד צפון בהצגת תכנונים אופרטיביים של פיקוד צפון לרמטכ"ל. שם עמ' 3 אוסף אישי.
72 סיכום הרמטכ"ל בהצגת תכנונים אופרטיביים של פיקוד צפון לרמטכ"ל. שם עמ' 4–33. אוסף אישי.
73 פקודת "סלע" פיקוד צפון. אגף מבצעים. שם. מתוך סעיפי כוונה ושיטה.

74 פקודת "גיר" פיקוד צפון אגף מבצעים. 11 ביוני 1973 מתוך סעיף שיטה. אוסף אישי.

75 J. A. Goodpaster . For The Common Defense. (Lexington, Mass: Lexington Books: 1977)

76 **דברי דדו. חנוך ברטוב דדו** א' שם. עמ' 282.

77 1. הרכבי מלחמה גרעינית ושלום גרעיני שם. עמ' 2-81. 2. Herman Kahn. On Thermonuclear War. (Princeton: Princeton University Press; 1960) pp. 126–130

78 1. **המילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 412. 2. The Official Dictionary of Military Terms 2nd Ed. Authorized by JCS and DoD (Washington DC: Global Professional Pub.; 1992) p. 282 .3 .Michael Breecher. The Foreign Policy System in Israel. (Oxford University Press; 1972) p. 386

79 **הרכבי מלחמה ואסטרטגיה** שם. עמ' 90.

80 1. **המילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 340. 2. The Official Dictionary of Military Terms 2nd ed. Authorized by JCS and DoD (Washington DC: Global Professional Pub.; 1992). p. 284

81 דן הורוביץ התפיסה הישראלית של ביטחון לאומי. שם.

82 יגאל אלון **מסך של חול** שם. עמ' 55-80.

83 1. Ygal Allon The Making of Israeli Army (London: Sphere Books; 1971) pp. 64–63. 2. אבנר יניב. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** שם. עמ' 5-132 8-156 8-207.

84 Yigal Allon "Israel: The Case for Defensible Borders" Foreign Affairs No' 55 (October 1976) pp. 44

85 בן־גוריון. **דברי הכנסת** 19 ביוני 1956.

86 1. גולדה מאיר **חיי** (ת"א: ספרית מעריב; 1975). עמ' 310. 2. דיין **אבני דרך** שם. עמ' 576.

87 1. דברי שר הביטחון בדיון מטה השר, ישיבה שבועית, 27.4.73, עמ' 9-10, ובדיון מטכ"ל, 14.5.73; אצל שמעון גולן "מטרות המלחמה" שם. 2. דברי הרמטכ"ל בהצגת תוכניות לראש הממשלה, 9.5.73, עמ' 9-10, בדיון מטכ"ל, 12.5.73, עמ' 39; בתכנונים אופרטיביים צפון, עמ' 24 ובתכנונים אופרטיביים חיל האוויר, עמ' 53. אצל שמעון **מטרות המלחמה** שם.

88 שמעון גולן "המכה האווירית המקדימה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים". **מערכות** מס' 373. (נובמבר 2000) עמ' 52-65. עמ' 52. להלן "המכה האווירית".

89 פלד "מכתב לישראל טל". פלד **שם**. עמ' 2-371.

90 דיון מטה השר, ישיבה שבועית, 27.4.73, ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל. אצל גולן "המכה האווירית" **שם**.

91 חנוך ברטוב **דדו** א'. שם. עמ' 282.

92 1. הצגת תוכניות חיל האוויר לרמטכ"ל, 9 במאי 1973, עמ' 19 ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל. אצל שמעון גולן "המכה האווירית" **שם**. 2. גולן "המכה האווירית" **שם** עמ' 53.

93 1. משה דיין סיכום דיון מטכ"ל 21.5.1973.אצל: אריה בראון. **משה דיין** שם. עמ' 28-9. 2. גרסה כמעט זהה מופיעה אצל חיים נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 116-7.

94 דוד עברי "אלוף בני פלד". פלד **שם** עמ' 407.

95 אלוף בני פלד בהצגת תוכניות חיל האוויר לשר הביטחון (25.5.1973) מצוטט אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 147.

96 נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 138-144.

97 בנימין פלד "'אם תרצו אין זו אגדה" (26.6.1980). פלד **שם** עמ' 71-85. עמ' 82.

98 סיכום הרמטכ"ל בסיכום תרגיל "איל ברזל". 3 באוגוסט 1972 בפיקוד הדרום. אוסף אישי.

99 1. מטכ"ל/אג"ם **"מכבי" פיתוח סד"כ צה"ל (69/70-68/9)** נובמבר 1967. עמ' 14. אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם. 2. נדל **בין שתי המלחמות** שם עמ' 178.

100 מטכ"ל/אג"ם אופק א'. תוכנית אב לבניין צה"ל [1977-1973]. (אפריל 1973). אצל נדל **שם**, עמ' 182.

101 נערך בפיקוד דרום בסוף יולי ותחילת אוגוסט 1972. ליתר פירוט ראה חלק "התכוננות".

102 סיכום תרגיל "איל ברזל". שם. אוסף אישי.

103 סיכום הרמטכ"ל בסיכום תרגיל "איל ברזל". שם. אוסף אישי.

104 ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם.

105 חנוך ברטוב **דדו** א' שם עמ' 282.

106 שר הביטחון בהצגת תוכניות לראש הממשלה. 9 במאי 1973. מצוטט אצל בראון. **משה דיין** שם. עמ' 25.

107 יצחק (חקה) חופי הרצאה, סמינר מלחמת יום הכיפורים, יום עיון מס' 7, הזירה האווירית אפעל. 4 במאי 2000.

108 אריק שרון. כנס פיקוד דרום. 19 במארס 1974. אוסף אישי.

109 **דו"ח ועדת אגרנט**. ינואר 1975. עמ' 226.

110 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.

111 דוד עברי "אלוף בני פלד" פלד. **ימים של חשבון** שם עמ' 407.

112 דברי הרמטכ"ל בכנס פיקוד הדרום, 5 בפברואר 1974, עמ' 24 אוסף אישי.

113 הדוקטרינה האווירית. שם.

114 אלוף מוטי הוד בפורום המטה הכללי שדן בתוכניות חיל האוויר. 25 באפריל 1973. מצוטט אצל ברטוב. **דדו** א' שם. עמ' 355.

115 ריאיון 1 עם אל"מ גיורא פורמן.
116 **הדוקטרינה האווירית**. שם. מעתה כל הקטעים במירכאות, ללא ציון מקור, מובאים מהדוקטרינה האווירית.
117 אלוף מוטי הוד בפורום המטה הכללי שדן בתוכניות חיל האוויר. 25 באפריל 1973. מצוטט אצל ברטוב. **דדו** א' שם. עמ' 355.
118 סא"ל מנחם שרון. מכתב. הערות לביקורת התוכנית המבצעית. 31 בדצמבר 2006.
119 ועדת אגרנט. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח חלקי** 1 באפריל 1974 (ירושלים 1974). כרך שני. עמ' 214. אוסף אישי. להלן דין וחשבון חלקי כרך שני.
120 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
121 1. שיחה עם ראש המוסד. אלוף (מיל) צבי זמיר. 12.3.2006. 2. סא"ל נחמיה דגן. הצגת פקודות. מפקדת חיל האוויר. 6.10.1973 שעה 13:35.
122 הדוקטרינה האווירית. שם.
123 עזר ויצמן. ריאיון אישי. שם.
124 ריאיון עם גיורא רום 25 באוקטובר 2006.
125 1. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. שם. 2. יוסי עבודי "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" מרום עודד [עורך] **קובץ מאמרים** מכון פישר למחקר אסטרטגי אוויד וחלל. (אוקטובר 2005).פרסום מס' 27 עמ' 7-32. עמ' 13.
126 הדוקטרינה האווירית. שם.
127 ריאיון מס' 2, טלפוני. עם סא"ל אריק עזוז, 31 בדצמבר 2006.
128 הדוקטרינה האווירית. שם.
129 יוסי עבודי "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" **שם**. עמ' 13-14.
130 1. **הדוקטרינה האווירית**. שם. 2. סא"ל מנחם שרון. הערות לקטע על שיטות תקיפה. 31 בדצמבר 2006. 3. ריאיון עם רס"ן איתן בן־אליהו. רס"ן. ראש מדור במחלקת מבצעים 21.בדצמבר 2006. לימים אלוף, מפקד חיל האוויר.
131 ריאיון מס' 1. עם גיורא פורמן. שם.
132 בני פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם**. עמ' 347.
133 הדוקטרינה האווירית. שם.
134 הצגת תוכניות אופרטיביות לשר הביטחון 25.5.1973 אצל נדל **שם**. עמ' 123.
135 1. **הדוקטרינה האווירית**. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
136 הצגת תוכניות אופרטיביות לשר הביטחון 25.5.1973 אצל נדל **שם**. עמ' 123.
137 .1 Giulio Douhet. Command of the Air (New York: Coward McCann; 1942. Published in Italy 1922) .2 .John A. Warden. The Air Campaign: Planning for Combat (Washington DC. National Defense University Press; 1988)
138 שאזלי **חצייית התעלה** שם. עמ' 12.
139 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.

140 מזכירות פיקוד עליון. **דיון מטכ"ל 13–73** 14.5.1973. אצל נדל **שם**. עמ' 113.

141 גדעון חושן "מודיעין לפיתוח אמצעי לחימה" עופר. קובר. [עורכים] **מודיעין וביטחון לאומי שם** עמ' 527–534. עמ' 531.

142 ריאיון מס' 2 עם אל"מ גיורא פורמן, ראש מחלקת מבצעים. 25 באוקטובר 2006.

143 1. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. שם. 2. ריאיון מס' 2 עם אל"מ גיורא פורמן. שם. 3. ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. ראש ענף תקיפה במחלקת מבצעים חיל האוויר. לימים אלוף. מפקד חיל האוויר. 24 ביולי 2006.

144 1. Douhet, Giulio. 1922. Command of The Air. 1922. Trans. by D. Ferrary. (N. Y.: Coward McCann; 1942) 2. Mitchell, Wiliam. 1925. Winged Defense. (New York and London: G. P. Putnam's Suns; 1925) 3. Weber, Max. 1935. "Doctrine of the German Air Force". Eugene Emme. The Impact of Air Power. (Princeton, New Jersey: Van Nostad Co, Inc.; *1959*) pp. *181–185*. 4. Macisaac, David. (Ed) 1945. The United States Strategic Bombing Survey. [U.S.S.B.S.]. 10 Vols. (New York & London: Garland Pub. Inc.; 1976. 1st Pub. 1945) 5. Warden john N. The Air Campaign (Washington DC. National Defense University Press; 1988). 6. שמואל גורדון. **מסדר האבירים האחרון: אסטרטגיה אווירית מודרנית** (ת"א: רמות, ההוצאה לאור של אוניברסיטת ת"א; 1998).

145 1. ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם. 2. משה דיין בתא רמשל"ט. 6 באוקטובר 14:30. שקלוט.

146 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן שם.

147 בני פלד "השתתפות חיל האוויר" **פלד שם**. עמ' 356.

148 הדוקטרינה האווירית. שם.

149 שאולי **חציית התעלה** שם. עמ' 29.

150 עבודי. "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" **שם** עמ' 8.

151 זאב לכיש "'דוגמן' 5: שורשי הכשל המודיעיני" **ביטאון חיל האוויר** עמ' 26–32. עמ' 28. תמצית מחקר שנעשה בחיל האוויר.

152 1. חיל האוויר. מחלקת תחזוקה. **מלחמת יום הכיפורים** שם. אוסף אישי. 2. נדל **בין שתי המלחמות** שם נספח ה'. עמ' 290. המקור: מסמך אמ"ן משנת 1992.

153 1. נתונים על הסד"כ בפועל ערב המלחמה ונתונים על האויב באים מתוך מטכ"ל/אג"מ **אופק א'** שם. עמ' 15, 16, 87. 2. נתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך חיל האוויר. מחלקת תחזוקה. **מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה**. וכן **גושן ב'** שם. עמ' 4. 3. נדל **בין שתי המלחמות** שם עמ' 181, 184, 185. 4. מספר סוללות טילים קרקע־אוויר ערביות: עבודי. "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" **שם** עמ' 8–9.

154 אביעזר יערי. ראיון לקראת תכנית "תקומה". מראיין ותאריך לא ידועים. ראש ענף סוריה באמ"ן. לימים ראש חטיבת מחקר באמ"ן, מפקד המכללה לביטחון לאומי. אלוף.

155 שיחה עם אלוף צבי זמיר. שם 2006.

156 1. קם **מתקפת פתע** (ת"א: מערכות, מל"א; 1990). 2. גזית שלמה **בין התרעה להפתעה, על האחריות לגיבושה של הערכת המודיעין הלאומית לישראל** (תל אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב; 2003).

157 בין המחקרים החשובים על ההפתעה ראה:

1. Richard K. Betts Surprise Attack: Lessons for Defense Planning (Washington .DC: Brookings Institute; 1982)
2. Klaus Knorr. "Failures in National Intelligence Estimates": The Case of the Cuban Missiles" World Politics. Vol. 16, No, 3, (April 1964) pp. 455–467
3. Barton Whaley. Codeword Barbarossa. (Cambridge Mas.: M.I.T. Press; 1973)
4. Robebrta Wohlstetter Pearl Harbor' Warning and Decision. (Stanford: Stanford University Press; 1962)

158 אפרים קם **מתקפת פתע**. שם. עמ' 265.

159 1. Wohlstetter ibid. 2. Whaley. ibid.

160 זאב צחור. "הכל תלוי בחיל האוויר" זאב לכיש. מאיר אמיתי [עורכים] **עשור לא שקט** (ת"א: חיל האוויר ומשרד הביטחון; 1995) עמ' 225–249. ראה בחלק: **שנות העיצוב**.

161 Knorr ibid. pp. 455–467

162 לורבר, עזריאל. **חימוש מונחה מדויק בקרב היבשה**. (ת"א: מערכות; 1992). עמ' 230–231).

163 1. Michael I Handel War, Strategy and Intelligence (London: Frank Cass; 1989). p. 133
2. Betts. Ibid.

164 אביעזר יערי. "הערכת המודיעין בתנאים הייחודיים לישראל". עופר, צבי. קובר, אבי. [עורכים]. **מודיעין וביטחון לאומי**. שם. עמ' 213–221 עמ' 216.

165 1. Daniel Kahaneman, Paul. Slovic. Amos Tversky,. [eds.] Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. (New York: Cambridge University Press; 1982)
2. Irving Janis, Victims of Groupthink. (Boston: Houton Miffin; 1972)
3. Robert Jervis. Perception and Misperception in International Politics. (Princeton: Princeton University Press; 1976)
4. קם. **מתקפת פתע** שם.
5. עופר צבי. קובר אבי. [עורכים]. **מודיעין וביטחון לאומי**. (ת"א: מערכות; 1987).

166 1. קם **מתקפת פתע** שם. עמ' 117–188. 2. יואל בן־פורת. "הערכות מודיעין (Estimates) מדוע הן קורסות?" עופר. קובר. [עורכים]. **מודיעין וביטחון לאומי**. שם. עמ' 223–250.

167 Daniel Kahaneman. Amos Tversky. "Intuitive Prediction: Biases and Corrective Procedures". Management Science. No' 12. (1979) pp. 313–327

168 1. אבי יערי מכתב למחבר. 2 באוקטובר 2006. 2. כך סובר גם קצין מודיעי במחלקת מחקר אפרים קם **מתקפת פתע שם**. עמ' 265.

169 אהוד ברק "בעיית ההפתעה האסטרטגית". **שם**. עמ' 28.

170 1. Richard, A. Heuer, J. [Ed]. Quantitative Approaches to Political Intelligence: 2. N Choucrru. 3. The CIA Experience. (Boulder Col.: Westview Press; 1978) R. Davis, [eds.] Forecasting in International Relations: Theory, Methods, Problems, Prospects. (San Francisco: W. H. Freeman Co.; 1978)

171 George H. Heilmeier. "Guarding Against Technological Surprise" Air University Review Vol. 27. No' 6. (September-October 1976). Internet Version: http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1976/sep-oct/heilmeier.html

172 **דו"ח ועדת אגרנט. ינואר 1975. עמ' 1506.**

173 Joint Chiefs of Staff. 1993. Joint Doctrine for Intelligence Support of Operations. (Washington D.C.: JCS; 1993).. PP. VI–14 VI–15

174 1. Michael.I Handel "Technological Surprise in war" Intelligence and National Security (1987) Vol. 2, No.1, pp. 1–53. 2. דוד בניה "המודיעין הטכנולוגי' עופר. קובר. [עורכים]. **מודיעין וביטחון לאומי**. שם. עמ' 520-525. עמ' 520.

175 1. אריה שלו. **כישלון והצלחה בהתרעה** (ת"א: מערכות; 2006). עמ' 77. 2 גדעון חושן "מודיעין לפיתוח אמצעי לחימה" **מודיעין וביטחון לאומי**. שם עמ' 528.

176 אביעזר יערי "הערכת המודיעין בתנאים הייחודיים לישראל". עופר, צבי. קובר אבי. [עורכים]. **מודיעין וביטחון לאומי**. שם. עמ' 213-221 עמ' 216.

177 ראה דיון מפורט יותר: שמואל גורדון **קשתו של פאריס** שם. עמ' 78-92.

178 1. Richard Simpkin Race to the Swift: Thoughts on Twenty-First Century Warfare. (London: Brassey's Defense Pub.; 1985) p. 1 2. Michael I Handel War, Strategy and Intelligence (London: Frank Cass; 1989)

179 צבי לניר. **ההפתעה הבסיסית** (ת"א: המרכז ללימודים אסטרטגיים; 1983). עמ 104, 149.

180 אהוד ברק "בעיית ההפתעה האסטרטגית". רחבעם זאבי. גניה דורון [עורכים **ביטחון ישראל באספקלריה של 40 שנה**. דפי אלעזר. מס' 11. (תל אביב המרכז למחקרים אסטרטגיים; אפריל 1988). עמ' 24-35. עמ' 27.

181 1. Richard, A. Heuer, J. [Eds.]. Quantitative Approaches to Political Intelligence: The CIA Experience. (Boulder Col.: Westview Press; 1978) 2. Choucrru, Davis.[eds] ibid

182 Joint Chiefs of Staff. 1993. Joint Doctrine for Intelligence Support of Operations ibid. PP. VI–14 VI–15

183 דוד בניה "המודיעין הטכנולוגי" **שם**. עמ' 520.

184 אלי זעירא **מלחמת יום כיפור: מיתוס מול מציאות** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1993). עמ' 91. להלן: מיתוס מול מציאות.

185 ריאיון מס' 2 עם סא"ל חגי מן. קמ"ן פיקוד צפון. 14 ביוני 2007. קצין המודיעין של פיקוד צפון במלחמה.

186 ריאיון עם אבי יערי לקראת התוכנית "תקומה". שם.

187 מכתב אבי יערי למחבר. 29.בספטמבר 1973.

188 ריאיון עם אבי יערי לקראת התוכנית "תקומה". שם.

189 Galia Golan "The Soviet Union and the Yom Kippur War" P. R. Kumaraswamy Revisiting the Yom Kippur War (London: Frank Cass: 2000), pp.127–152. p. 129

190 1. שלו. **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. עמ' 93. 2. ועדת החקירה – מלחמת יום כיפור [ועדת אגרנט]. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח חלקי מיום 1 באפריל 1974** ט' בסיוון תשל"ד. כרך ראשון. (ירושלים 1974). עמ' 130.

191 סגן יונתן לרנר אשר היה התורן במחלקת מודיעין מספר כי העביר את כל הידיעות לראש מחלקת מודיעין, אל"מ רפי הרלב, וראש מחלקת מבצעים, אל"מ גיורא פורמן. לרנר זוכר כי הטלפון המבצעי של אל"מ רפי הרלב, ראש המודיעין האווירי, התקלקל והוא שלח טכנאים לתקן אותו באמצע הלילה כיוון שהיה מודאג. שיחה טלפונית. 4 בספטמבר 2006.

192 אלוף אלי זעירא מאשר בריאיון טלפוני 6 בנובמבר 2006 שהוא חיכה להודעה מראש המוסד, אלוף צבי זמיר, שיצא לאירופה לפגישה עם המקור אשראף מרואן.

193 תהילה אילן. 10 באוגוסט 1998 מראיין אורי בר־יוסף. אוסף אישי.

194 שיחה עם אלוף צבי זמיר. שם.

195 יוסי מלמן "מי היה אשרף מרוואן" **הארץ** (12 ביוני 2007). מהדורת אינטרנט.

196 הערות מרטין ון קרפלד לטיוטת הספר. 6 בספטמבר 2006.

197 יוסי לנגוצקי "האמת על 'האמצעים המיוחדים" **הארץ** (20.12.2005) מהדורת אינטרנט. הכותב היה ראש עיחידה באגף המודיעין במלחמת יום כיפור. היה אחראי על הפעלת האמצעים המיוחדים לקראת המלחמה.

198 רוני הדר. "הנועז בארץ האויב" **הארץ** מוסף הארץ לשבת (3.3.2006) מהדורת אינטרנט.

199 יוסי לנגוצקי. "האמת על 'האמצעים המיוחדים" **שם**.

200 זעירא אלי. אלוף. סדרת שיחות טלפוניות בנובמבר 2006.

201 רוני הדר. "הנועז בארץ האויב" **שם**.

202 דו"ח ועדת אגרנט. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות** כרך ראשון. שנ עמ' 142.

203 ריאיון עם נחמן טל. 20בדצמבר 2006. בכיר בשירות הביטחון הכללי באזוו סיני. במלחמה.

204 ועדת אגרנט. **דו"ח ועדת אגרנט**. (ת"א: עם עובד; 1975).

205 עמנואל ולד. **קללת הכלים השבורים**. (ת"א וירושלים: שוקן; 1987).

206 אלי זעירא. **מיתוס מול מציאות** שם. עמ' 233.

207 עמנואל ולד. **קללת הכלים השבורים** שם. עמ' 100–101.

208 1. טל **ביטחון לאומי** שם. עמ' 169–170. 2. טל. "התרעה במלחמת יונ הכיפורים". **התרעה** 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים לסיכום חלקו ש המודיעין במלחמת יום הכיפורים. נספח.

209 אביעזר יערי **הדרך למרחביה** שם. עמ' 168.

210 ריאיון עם סא"ל יונה בנדמן. שם. בנדמן הוא ראש ענף מצרים, הוא בין האחראינ לאי גילוי המטרה המוגבלת של מצרים. דווקא הוא מגיע למסקנות חמורו לאחר מעשה.

211 הערכת ראש אמ"ן בקד"ם רמטכ"ל ב־6 באוקטובר 18:35. שקלוט מחלקו היסטוריה. אוסף אישי.

212 אברהם אדן. (ברן). "איכות וכמות במלחמת יום הכיפורים" צבי עופר. אב קובר. [עורכים] **איכות וכמות: דילמות בבניין הכוח הצבאי** (ת"א: מערכות 1985) עמ' 255–289. עמ' 263. להלן איכות וכמות במלחמה.

213 Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, The October War: Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt. (Cairo, Egypt, The American University in Cairo Press; 1993). P. 138–139

214 רס"ן עמוס גלבוע. הערות לסוגיה. 6 בנובמבר 2006.

215 1. יגאל שפי. "ההונאה המצרית במלחמת יום הכיפורים". גולן חגי. שי שאול [עורכים] **'מלחמה היום': חקרי מלחמת יום הכיפורים**. (ת"א: מערכות; 2004) עמ' 72–153. להלן מלחמה היום. 2. שמואל בר. **מלחמת יום הכיפורים בעינ הערבים** (תל אביב: מערכות; 1986). עמ' 38–47. 3. אהרון זאבי "תוכניר ההונאה המצרית". עופר, קובר, **מודיעין וביטחון לאומי** שם. עמ' 431–438. 4 Michael, I. Handel Perception, Deception and Surprise: The Case of the Yom Kippur War. Ibid.

216 זעירא **מיתוס מול מציאות** שם. עמ' 91.

217 ראש אמ"ן, אלי זעירא. כנס ספ"כ. 12 בפברואר 1974. אוסף אישי.

218 אגף המודיעין, מחלקת מחקר. **סקירת מודיעין מיוחדת** (חורף 1972). עמ' 17 סעיפים 11–17. מצוטט בדו"ח ועדת אגרנט **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקוו והשלמות** כרך ראשון. שם עמ' 133.

219 ועדת החקירה – מלחמת יום כיפור. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות כרך ראשון**. שם. עמ' 135.

220 1. אנואר אל סאדאת. **סיפור חיי** (ירושלים: עידנים 1978). 2. שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 17-24.

221 1. יניב **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** שם. עמ' 257. 2. טל **ביטחון לאומי** שם. עמ' 152. 3. דיין. **אבני דרך** שם. עמ' 522. 4. חיים הרצוג **מלחמת יום הדין**. (ת"א: ידיעות אחרונות; 1994) מהדורה מחודשת. עמ' 17-18.

222 מדוע מספר זה? במטס הפתיחה במלחמת יום כיפור נמצא כי בסיס רפידים נתקף ע"י 16 מטוסי תקיפה שהצליחו למנוע המראות ונחיתות למשך שעה אחת בלבד. הגנו עליהם כשישה מטוסי מיג-21. כדי לגרום לנזק משמעותי במטס ראשון דרוש מספר גדול פי שניים בערך – 30 מטוס. עליהם לתקוף כארבעה שדות תעופה, כלומר 120. עלינו להוסיף עוד שליש ממספר זה למטוסי יירוט להגנת התוקפים ונגיע ל־160 מטוסים ארוכי טווח. מקובל להניח כי מספר המטוסים שמגיעים למטרה הוא כ־80 אחוז ממספר המטוסים שברשותך ונגיע למספר עגול של 200 מטוסים ארוכי טווח. טרם נחתמה עסקה לאספקת מטוסים, כך שמילוי חסך זה עשוי להימשך שלוש עד חמש שנים.

223 עדות אלוף אלי זעירא. **דו"ח ועדת אגרנט**. חלק שלישי. שם. עמ' 61. הוא התייחס רק למטוסי תקיפה. אם נניח שבכל טייסת יש 20-30 מטוסים, מסתכם המספר ב־100-150 מטוסי תקיפה. הערכה זו מצביעה על המקצועיות הגבוהה של הערכות אמ"ן על יכולות נדרשות.

224 Hassan el Badri et al. The Ramadan War (New York: Hipocrane Books Inc; 1977). Pp. 18–20

225 יערי. **הדרך למרחביה**. שם. עמ' 162.

226 1. גמאסי. זיכרונות אל־גמאסי: מלחמת אוקטובר 1973 שם. עמ' 113. 2. ראה גם: שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 19-20. 3. ראה גם: אחמד איסמאיל עלי. ריאיון עם חסנין הייכל. **אל אנואר** (18 בנובמבר 1973).

227 אנואר אל סאדאת **סיפור חיי** (ירושלים:ידיעות אחרונות; 1978) עמ' 250-252.

228 1. שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 22-26. 2. גמאסי. זיכרונות אל־גמאסי: מלחמת אוקטובר 1973 שם. עמ' 116-120. 138-143.

229 Hasan Al-Badri et.al. ibid. P. 18

230 Patrick Seale. Asad: The Struggle for the Middle East (Berkeley: University of California Press; 1988). P. 187

231 סאדאת. **סיפור חיי** שם. עמ' 251.

232 גמאסי **מלחמת אוקטובר** שם. עמ' 22.

233 סא"ל אבי יערי מכתב למחבר. שם.

234 שלו כישלון והצלחה בהתרעה שם. עמ' 81.

235 תכתובת אלקטרונית עם תא"ל שלמה ברום (סרן במלחמה). 5 בנובמבר 2006.

236 תכתובת אלקטרונית עם תא"ל עמוס גלבוע. (רס"ן במלחמה) 5 בנובמבר 2006.

237 1. אלוף אלי זעירא. הקלטת דיון אצל הרמטכ"ל בהשתתפות מפקד חיל האוויר. ברטוב **דדו ב'** שם עמ' 386. 2. אלוף אלי זעירא מאשר את דיווחו ומדגיש שלא היתה לו ידיעה כלשהי על התוכנית המוגבלת. סדרת שיחות טלפוניות. נובמבר 2006.

238 אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין מתאר בקבוצת פקודות של חיל האוויר ב־6 באוקטובר, דקות ספורות לפני פרוץ המלחמה.

239 מסמך אמ"ן 6 באוקטובר 1973. 13:45. מצוטט אצל בר יוסף. **הצופה שנרדם** שם. עמ' 358.

240 דברי ראש אמ"ן. בקד"ם רמטכ"ל ב־6 באוקטובר 18:35. שקלוט מחלקת היסטוריה. אוסף אישי.

241 אלוף אהרון יריב. פרוטוקול ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 6 באוקטובר 1973. שעה 19:00,עמ' 2. תיק 8163/7.

242 ציטטה מאלוף צבי זמיר אצל ברטוב. **דדו ב'** עמ' 479.

243 אלוף אלי זעירא. כנס ספ"כ. 12 בפברואר 1974. אוסף אישי.

244 זאב שיף. **רעידת אדמה באוקטובר** (ת"א: זמורה ביתן, מודן; 1974). עמ' 32–3.

245 ועדת החקירה – מלחמת יום כיפור. **דו"ח ועדת אגרנט** חלק שלישי שם. עמ' 59.

246 ברטוב **דדו ב'** שם. עמ' 433.

247 1. דו"ח ועדת אגרנט. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות** כרך ראשון. שם. עמ' 85–86. אוסף אישי. 2. זעירא אלי. אלוף. ראש אמ"ן במלחמה. סדרת שיחות טלפוניות בנובמבר 2006.

248 שמעון גולן. **מלחמת יום הכיפורים: מצרים – מטרות המלחמה ותוכנית ההתקפה**. צה"ל, מחלקת היסטוריה. אפריל 1981. אוסף אישי.

249 אורן תולדות מלחמת יום הכיפורים שם. עמ' 47.

250 טל. **ביטחון לאומי** שם. עמ' 166.

251 1. גנרל שאולי ריאיון לשבועון **אל ערבי** (15 באוקטובר 2000). 2. שאול שי "המחלוקת על מטרות המלחמה של צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים". גולן שי. **מלחמה היום** שם. עמ' 279–287.

252 דני אשר. **מלחמה כוללת מוגבלת בממדיה**. (חיפה: אוניברסיטת חיפה; 2002).

253 הערכת מודיעין 1970. מצוטטת אצל שלו **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. עמ' 185.

254 שלו כישלון והצלחה בהתרעה שם. עמ' 185.

255 בראון **משה דיין** שם. עמ' 30.

256 1. ריאיון עם רב־אלוף חיים בר־לב. **מעריב** (1 באוגוסט 1975). 2. אלוף מנדי

מרון. **כוח לח"י: כ"ח שנים – ח"י דברים** (צה"ל: המכללה הבין־זרועית לפיקוד ומטה; אוקטובר 1979). עמ' 204. 3. זעירא **מיתוס מול מציאות** שם. עמ' 210. 4. ישראל טל. "התרעה במלחמת יום הכיפורים". **התרעה** 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים לסיכום חלקו של המודיעין במלחמת יום הכיפורים. נספח.

257 1. אשר. מלחמה כוללת מוגבלת בממדיה. שם. 2. שלו **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. עמ' 81.

258 אפרים קם "הרצאה" **ההתרעה למלחמת יום הכיפורים** מושב ראשון 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים. המודיעין במלחמת יום הכיפורים (ת"א: צה"ל ביה"ס למודיעין; 1994). עמ' 6–13. עמ' 8–9.

259 תכתובת אלקטרונית עם תא"ל עמוס גלבוע. (רס"ן במלחמה) 5 בנובמבר 2006.

260 ריאיון טלפוני עם רס"ן דני אשר. קצין מודיעין חטיבתי במלחמת יום כיפור. לימים תא"ל. 10 בדצמבר 2006.

261 תכתובת אלקטרונית עם סרן נועם שפירא. שם.

262 תכתובת אלקטרונית עם אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולות בשטחים במלחמת יום כיפור וראש אגף מודיעין לאחריה. 16 בנובמבר 2006.

263 1. שלו **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. עמ' 69, 7–186, 238. 2. יערי **הדרך למרחביה** שם. עמ' 162. 3. תכתובת אלקטרונית עם סרן נועם שפירא. 16–26 בנובמבר 2006.

264 אלוף אלי זעירא. חוות דעת על פרקי המודיעין בספר, בשיחה טלפונית. 24 בנובמבר 2006. אין לחשוש שיש לחוות דעתו אינטרס אישי, כיוון שראש אגף מודיעין אחראי על גופי המחקר והאיסוף באותה מידה.

265 שלמה גזית. **הערכת המודיעין והקברניט, בעקבות מלחמת יום הכיפורים.** מזכר 38 (פברואר 1993) מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים. עמ' 6.

266 שלמה גזית "לקחי המודיעין" קורץ ענת [עורכת] **שלושים שנה למלחמת יום הכיפורים** (ת"א: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 2004) עמ' 31–36. עמ' 32.

267 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם.

268 ריאיון עם רס"ן עמוס גלבוע 15 ביוני 2006.

269 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם.

270 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם.

271 שלמה גזית. "הערכת המודיעין והקברניט, בעקבות מלחמת יום הכיפורים". שם. עמ' 6.

272 הדוקטרינה האווירית. שם.

273 1. ריאיון עם רפי הרלב שם. 2. ריאיון עם אביהו בן־נון. שם. 3. עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 5–224. 4. ריאיון בן־אליהו שם.

274 אלוף מוטי הוד בריאיון לרגל סיום תפקידו כמפקד חיל האוויר, עם דוב גולדשטיין. **מעריב** (11 במאי 1973).

275 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם. 2. ראה גם אהרון לברן, אל"מ. "על הפתעה והתרעה במלחמת יום הכיפורים" **הרהורים וערעורים** מס' 3. (נובמבר 1977). עמ' 8-22. עמ' 11, 17. להלן: על ההפתעה.

276 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם. 2. ראה גם אהרון לברן, **שם**. עמ' 11, 17.

277 תכתובת אלקטרונית עם יונתן לרנר. 5 בנובמבר 2006.

278 1. ויצמן. גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 329. 2. ריאיון עם אל"מ אהרון שביט, יאלו. מפקד בסיס עציון במלחמה. לימים תא"ל, הנספח האווירי בארצות הברית. 22 במארס 2007.

279 אלוף אלי זעירא שיחות טלפוניות. נובמבר 2006.

280 פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם** עמ' 347.

281 1. אריה שלו. "מודיעין במבחן. עדות ישירה" ענת קורץ [עורכת] **שלושים שנה למלחמת יום הכיפורים** (ת"א: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 2004). עמ' 119-120. 2. אלוף אלי זעירא מעיר שצדק בהחלטתו, היה מדובר בתרגיל, והעובדות מצדיקות את החלטתו. הערות לפרקים על המודיעין. שיחה טלפונית 19 במאי 2007.

282 סא"ל יהודה פורת שיחה טלפונית 14 בפברואר 2007.

283 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב, ראש המודיעין האווירי. שם.

284 יהושפט הרכבי. "קשיים בלימוד עמים זרים" עופר. קובר. [עורכים] **מודיעין וביטחון לאומי** שם עמ' 265-276.

285 Nathan Leites The Operational Code of the Politbutau, ibid.

286 סמואל הנטינגטון **התנגשות הציביליזציות** (ירושלים: הוצאת שלם; 2003).

287 אהרון זאבי (פרקש) "המודיעין בעין בוחנת: לקחים ומסקנות" **עדכן אסטרטגי** כרך 9, גיליון 4, (מארס 2007). עמ' 43-46. עמ' 6-45.

288 1. נשיא מצרים סאדאת מספר על שיחת איסמעיל-קיסינג'ר. מצוטט אצל גמאסי בתרגום אמ"ן מחצ"ב. 2. Mohamed Abdel Ghani el Gamasy. The October War: Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt. (Cairo, Egypt: The American University in Cairo Press; 1993). P. 176

289 יועז הנדל. איימן מנצור. "על התרבות הערבית ו'המשקפיים המערביים" **עדכן אסטרטגי** כרך 9, גיליון 4, (מארס 2007). עמ' 54-58. עמ' 58.

290 שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 12-14.

291 אהרון לברן. "על ההפתעה" **שם**. עמ' 6-17.

292 אבי יערי מכתב למחבר. שם.

293 ריאיון עם סא"ל יונה בנדמן. ראש ענף 6, מצרים, במחלקת מחקר באגף מודיעין. 28 ביוני 1998. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.

294 יערי **הדרך למרחביה** שם. עמ' 168.

295 אלוף שמואל גונן. אלוף פיקוד דרום. כנס פיקוד דרום לתחקור המלחמה. 19 במארס 1974. אוסף אישי.

296 ריאיון עם אבנר שלו. סא"ל. רל"ש הרמטכ"ל במלחמה. 17 ביוני 2007.
297 ריאיון עם סא"ל יונה בנדמן. שם.
298 תכתובת אלקטרונית עם רס"ן עמוס גלבוע. 5 בנובמבר 2006.
299 1. יניב פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל שם. 2. Brecher. & Geist. Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973. ibid.
300 1. אורן. תולדות מלחמת יום הכיפורים שם. 2. טל ביטחון לאומי שם.
301 אזוב "'עצה מיניסטריאלית' – פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים. 7 באוקטובר 1973. מבלימה למתקפת נגד" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 205–257. וכן במחקר גדול שנכתב עבור מחלקת היסטוריה בצה"ל.
302 1. זעירא. **מלחמת יום הכיפורים** שם. 2. שלו אריה **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. 3. בר־יוסף. **הצופה שנרדם** שם. עמ' 129–133, 354. יש דיון בתוכנית המצרית אך אינו נדרש למקורות הכשל המודיעיני, ולמשמעות הקשה של חוסר התרעה על ניהול קרבות הבלימה. 4. Handel Perception, Deception and Surprise: The Case of Yom Kippur War. ibid.
303 1. דני אשר. **מלחמה כוללת מוגבלת בממדיה**. שם. 2. שלו. **כישלון והצלחה בהתרעה**. שם. עמ' 81. 3. אביעזר יערי **הדרך למרחביה** שם. עמ' 162, 168.
304 כך אומר בני פלד לסא"ל אליעזר (צ'יטה) כהן כאשר הוא ממנה אותו למפקד זמני של שדה התעופה רפידים ב־5 באוקטובר 1973. 14:00. כהן ולביא **השמים אינם הגבול** שם. עמ' 448.
305 ראיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.
306 ראה בחלק ראשון, על אותה פרשה.
307 1. אגף מודיעין, מחלקת מחקר, ענף מצרים. "לקט מודיעין" 5 באוקטובר 1973. שעה 13:15. מצוטט בדו"ח ועדת אגרנט. עמ' 79. 2. מצוטט אצל בר־יוסף **הצופה שנרדם** שם עמ' 318–324.
308 1. דו"ח ועדת אגרנט. **דין וחשבון שלישי ואחרון**. 2. ועדת וינוגרד. הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, **מלחמת לבנון השנייה: דין וחשבון חלקי** (אפריל 2007). מהדורת אינטרנט. להלן: ועדת וינוגרד. דו"ח חלקי.
309 המילון למונחי צה"ל שם. עמ' 399.
310 ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי, שם.
311 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון, שם.
312 1. ריאיון עם אל"מ עודד מרום. שם. 2. אל"מ עודד מרום הרצאה באפעל. שם.
313 ריאיון עם אלוף בני פלד. מפקד חיל האוויר במלחמה. 30 במארס 1994.
314 ריאיון עם עודד ארז, שם.
315 אריק עזוז הרצאה באפעל שם.
316 ריאיון עם אליעזר פריגת, מפקד טייסת העטלף במלחמת יום כיפור. "עטלף מברזל" **ביטאון חיל האוויר**. מוסף 30 שנה למלחמת יום כיפור (אוקטובר 2003) גיליון 153. מראיין אסף ולדן.

317 פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם**. עמ' 361.
318 ברטוב **דדו** א' שם עמ' 315.
319 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. שם.
320 עבודי "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" **שם**. עמ' 14.
321 ריאיון עם אלוף בני פלד. מפקד חיל האוויר במלחמה. 30 במארס 1994.
322 פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם**.עמ' 361.
323 1. עמוס עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 5-224. 2. תיאור דומה ראה כהן, לביא, **השמים אינם הגבול** שם. עמ' 445, 448.
324 1. בני פלד "*השתתפות חיל האוויר*" פלד **שם**. עמ' 340-368 עמ' 361. 2. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. 22 ביוני 2006. 3. ריאיון עם אל"מ עודד מרום 28 במארס 2006.
325 1. ריאיון עם אל"מ רפי הרלב, שם. 2. שיחה טלפונית עם סא"ל יהודה פורת, שם.
326 נדל **בין שתי המלחמות**, שם עמ' 109.
327 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
328 סא"ל אבי לניר מפקד טייסת הקרב הראשונה. (5 באוקטובר 1973). אהרון לפידות. ליאורה שוסטר [עורכים]. **טייסת הקרב הראשונה** (ת"א: חיל האוויר. משרד הביטחון; 1998) עמ' 108.
329 ריאיון עם עמיחי שמואלי (שומי). תא"ל. מפקד בסיס חצרים במלחמה ומפקד טייסת המיראז'ים הצפונית במלחמת ששת הימים. 10 באפריל 1994.
330 שיחה עם רס"ן הרצל בודינגר, מפקד טייסת בבית־הספר לטיסה. לימים אלוף, מפקד חיל האוויר. 9 ביוני 2006.
331 ריאיון עם יגאל זיו. סא"ל. מפקד יחידת הבקרה המערבית. 7 ביוני 2006.
332 סיכום קבוצת פקודות בסיס תל־נוף. 5 באוקטובר 1973 שעה 16:30. אוסף אישי.
333 רונן. **נץ בשמים** שם. עמ' 328.
334 אהרון לפידות [עורך] **רעם הפטישים** ספר טייסת הפטישים. (ת"א: חיל האוויר ומשרד הביטחון; 1998) עמ' 88.
335 1. ריאיון עם יגאל זיו. מפקד יחידת הבקרה המערבית. 7 ביוני 2006. 2. ריאיון עם רס"ן גיורא אפשטיין. 2 באפריל 2006.אפשטיין, מוביל זוג מיראז'ים לכוננות יירוט שגרתית ברפידים. ראש מדור במחלקת מבצעים, משתתף גם הוא בפגישה עם מפקד בסיס רפידים ומקבל התרעה על מלחמה.
336 ישיבת מטה פיקוד דרום. 5 באוקטובר 1973. אוסף אישי.
337 סא"ל עודד ארז. הרצאה ביום עיון באוניברסיטת חיפה 11.11.2003
338 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.
339 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם

340 1. דוד עברי "אלוף בני פלד" פלד **שם** עמ' 409. 2. אל"מ עודד מרום. הרצאה באפעל. שם. 3. ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.

341 דיון מפקדי בסיסים וכנפות. 7 באוקטובר 1973. שעה 21:00. אוסף אישי. להלן דיון מפקדי בסיסים.

342 טל **ביטחון לאומי** שם עמ' 185–186.

343 1. פלד. "השתתפות חיל האוויר" פלד. **שם**. עמ' 340–367. עמ' 347. 2. סא"ל מוטי חבקוק. הערות לחלק 5 באוקטובר. 5 באוגוסט 2007.

344 זעירא **מיתוס מול מציאות** שם עמ' 30.

345 חיים ירון. אל"מ. ראש מחלקת ציוד בחיל האוויר. שיחה טלפונית. 6 ביוני 2007.

346 ריאיון טלפוני עם אל"מ ישראל אביב, סגן ראש מחלקת ציוד למטוסים. 21 ביוני 2007. אנשי מחלקת מבצעים גם הם מתארים תקשורת טובה בין מחלקת ציוד למחלקת מבצעים. ראה בירורים טלפוניים עם אל"מ גיורא פורמן. 19 ביוני 2007, סא"ל אביהו בן־נון. 19 ביוני 2007, סא"ל עודד ארז 15 ביוני 2007.

347 ראש מחלקת ציוד. **מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה. חיל האוויר** ינואר 1974. עמ' 1, 2, 32.

348 ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי, שם.

349 שקף מתוך, סא"ל יוסי עבודי. ראש ענף תולדות חיל האוויר במלחמה ואחריה. הרצאה סמינר מלחמת יום הכיפורים, יום עיון מס' 7 **הזירה האווירית** אפעל. שם.

350 1. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן שם. 2. ריאיון טלפוני עם סא"ל עודד ארז, ראש ענף הגנה. 21 בפברואר 2006. 3. ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון, שם.

351 1. בני פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם** עמ' 361. 2. ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 368.

חלק רביעי

1 הנרי א. קיסינג'ר **נשק גרעיני ומדיניות חוץ** (ת"א: סדן; 1974. באנגלית 1969). עמ' 197.

2 הערכת מצב אווירית. שם. שקלוט תא רמשל"ט. שם. ראיונות עם אל"מ גיורא פורמן, סא"ל שמעון לסר, סא"ל עמי איילון, רס"ן גיורא אפשטיין, ריאיון עם דוד אלעזר. 8 במארס 1976 עמ' 12 מראיין סא"ל זיסקינד. אוסף אישי. תכתובת אלקטרונית עם אל"מ גיורא פורמן. 8–9 בדצמבר 2006.

3 בני פלד "הערות לספר תולדות תקיפת מטרות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים" (יולי 1980) פלד **ימים של חשבון** שם. עמ' 373–376. עמ' 376. להלן: תקיפת מטרות אסטרטגיות.

4 הרמטכ"ל בכנס פיקוד הדרום, 5 בפברואר 1974, עמ' 24, אוסף אישי.

5 **ברטוב דדו** ב' שם עמ' 368.

6 הרמטכ"ל בכנס פיקוד הדרום, שם. עמ' 24.

7 1. בנימין פלד "השתתפות חיל האוויר". **פלד שם** עמ' 340-368. עמ' 361. 2. **ברטוב דדו** ב' שם עמ' 368. 3. יומן רל"ש הרמטכ"ל. 6 באוקטובר 1973. עמ' 1. ארכיון המחלקה להיסטוריה. אוסף אישי. 4. שמעון גולן "המכה האווירית" **שם** עמ' 54.

8 ריאיון מס' 1 עם גיורא פורמן, שם.

9 אריק עזוז. הרצאה באפעל. שם.

10 1. עבודי. הרצאה באפעל. שם. 2. חיל האוויר מוכן לתקוף 9 שדות תעופה העיקריים של סוריה לפי פקודת 'נגיחה' בשעה 12:00. מפקדת חיל האוויר/ענף תולדות חיל האוויר **מלחמת יום הכיפורים – תקיפת שדות תעופה ותחנות מכ"ם**, הד-7-(351) 12 במארס 1979, עמ' 22.

11 **הערכת מצב אווירית**, שם.

12 אריק עזוז. הרצאה באפעל. שם.

13 1. ריאיון מס' 1 עם גיורא פורמן, שם. 2. ריאיון עם סא"ל אביהו בן-נון, שם.

14 במשך שעות הבוקר מתנהלים שלושה דיונים של הערכת מצב מתמשכת בחיל האוויר. בשעות 09:00, 12:30, 13:35. סיכום שלוש קבוצות הפקודות נעשה על פי שקלוטי הדיונים. הדיונים אינם מסודרים עד כי נוצר צורך לעבד, לארגן ולסדר את הדיווח באופן קריא ומובן. הקטעים במרכאות ללא ציון מקור נלקחו מתוך שקלוטי הדיונים. להלן: **הערכת מצב אווירית** 6 באוקטובר, שם.

15 **טל ביטחון לאומי** שם. עמ' 171.

16 אל"מ רפי הרלב **בהערכת מצב אווירית** שם.

17 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן שם.

18 ריאיון עם סא"ל אביהו בן-נון. שם.

19 סרן מיכאל כץ. "היופי שלפני הסערה" ליאורה שוסטר. ספר **טייסת הקרב הראשונה** (ת"א: חיל האוויר ומשרד הביטחון; 1998) עמ' 108.

20 דיין **אבני דרך** שם עמ' 517.

21 בני פלד "הערות לספר תולדות תקיפת מטרות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים" (יולי 1980) פלד **ימים של חשבון** שם. עמ' 373-376. עמ' 376. להלן: תקיפת מטרות אסטרטגיות.

22 1. שקלוט תא רמשל"ט. שם. 2. בראון **משה דיין** שם עמ' 86. 3. **ברטוב דדו** ב' שם. עמ' 303.

23 שקלוט תא רמשל"ט. שם.

24 מברק ממנכ"ל ראש הממשלה מרדכי גזית לציר שלו בוושינגטון. 7 באוקטובר 1973. שעה 01:30. גנזך המדינה. תיק חצ-6857/5.

25 דיין מצוטט אצל בראון. **משה דיין** שם. עמ' 131.

26 פלד. "תקיפת מטרות אסטרטגיות" פלד. **שם**. עמ' 374.

27 בראון. **משה דיין** שם. עמ' 157

28 דיווח של שר החוץ האמריקני על אגרת מאיסמעיל ועל שיחת טלפון בין שגריר ישראל לשר החוץ האמריקני. ראה: Henry A. Kissinger. Crisis (New York: Simon & Schuster; 2003). Pp. 193–195. ספר זה של קיסינג'ר, שכולל בעיקר אוסף סלקטיבי של שיחות טלפוניות בימי המלחמה, נבחר להצגת הצד האמריקני כיוון שהוא חושף למעיין בו בעמקות, את ה"מקיאבליזם" של שר החוץ האמריקני, את "רב־הפרצופיות" שלו, את ההונאה שלו כלפי הצד הישראלי, ובמיוחד את התנגדותו לאספקת נשק מהירה לישראל.

29 מברק מהשגריר דיניץ למנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. 12 באוקטובר שעה 21:30. גנזך המדינה. תיק א־ 4996/4. יש להטיל ספק באיום הסובייטי. ישראל אינה מפציצה בעומק מצרים, וכאשר מעלה שר החוץ אבא אבן את נושא האיום, קיסינג'ר מגלה אדישות.

30 1. שלו. **כישלון והצלחה בהתרעה** שם. עמ' 174. 2. נועם אופיר. "צלו הארוך של הסקאד" **ביטאון חיל האוויר** מס' 171 [272] (אוקטובר 2006). עמ' 52–57. 3. אהרון לברן. "הפצצות אוויר אסטרטגיות: המודל הסורי במלחמת יום הכיפורים" **הרהורים וערעורים** מס' 4. (יוני 1979). עמ' 3–18. עמ' 9. 4. עמוס ידלין "מה ניתן ללמוד מלקחי מלחמת יום הכיפורים". יחזקאלי פנחס [עורך] **מלחמת יום כיפור ולקחיה** שם. עמ' 166–175. עמ' 170.

31 פלד "תקיפת מטרות אסטרטגיות". פלד **שם** עמ' 5–374.

32 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון שם.

33 בני פלד **בהערכת מצב אווירית**, שם.

34 בני פלד **בהערכת מצב אווירית**, שם.

35 ריאיון עם סא"ל יגאל זיו. מפקד יחידת הבקרה המערבית. 7 ביוני 2006. שם

36 סרן מיכאל כץ. "היופי שלפני הסערה" **שם** עמ' 108.

37 1. ריאיון עם סא"ל יגאל זיו. שם. 2. שיחה עם סמלת מבצעים מיכל קליין 17 ביוני 2007.

38 **הערכת מצב אווירית**, שם.

39 1. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. 2. ריאיון עם סא"ל מוטי חבקוק.

40 **המילון למונחי צה"ל** שם עמ' 660.

41 **הערכת מצב אווירית**, שם.

42 **הערכת מצב אווירית**, שם.

43 **הערכת מצב אווירית**, שם

44 **הערכת מצב אווירית**, שם.

45 **הערכת מצב אווירית**, שם.

46 **הערכת מצב אווירית**, שם.

47 **הערכת מצב אווירית**, שם.

48 גולדה מאיר **חיי** שם עמ' 310.

49 1. המברק מצוטט אצל בראון. **משה דיין** שם. עמ' 66. סיפור המעשה בעמ' 1-60. 2. אורן **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 59-61. 3. מתי גולן. **השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר** (ת"א וירושלים: שוקן; 1976). עמ' 39. 4. Kissinger. Crisis ibid. p. 17, 36

50 רונן. **נץ בשחקים** שם עמ' 330.

51 1. עדות דוד אלעזר, הד-1410, 17 בפברואר 1976, עמ' 2, מראיין סא"ל יעקב זיסקינד. אוסף אישי. 2. גולן "המכה האווירית" **שם** עמ' 54.

52 1. ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 369.
2. בראון **משה דיין** שם עמ' 69.

53 אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולות בשטחים. מכתב אלקטרוני למחבר 3 באוקטובר 2006.

54 1. תרשומת הדיון נעשתה ע"י אלוף שלמה גזית. נמסרה למחבר ב-4 באוקטובר 2006. התרשומת כוללת גם את הדיון על גיוס המילואים. ראה בהמשך. קטעים ממנה פורסמו במוסף **הארץ** (1 בינואר 1999). יש שתי תרשומות נוספות שמוסיפות פרטים אך ייתכן שהן מוטות מסיבות מובנות. 2. אריה בראון **משה דיין** שם, עמ' 69-71. 3. תרשומת של סא"ל אריה שלו רל"ש הרמטכ"ל. ברטוב **דדו** שם. עמ' 370-373.

55 תרשומת הדיון נעשתה ע"י אלוף שלמה גזית. שם.

56 בראון **משה דיין** שם עמ' 69-70.

57 1. דיין **אבני דרך** שם עמ' 576. תיאורו של דיין אינו מדויק. ייתכן כדי להצדיק לאחר מעשה את הסירוב הבעייתי לאשר מכה מקדימה. 2. ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 370. 3 ועדת אגרנט **דין וחשבון חלקי** שם. עמ' 216.

58 1. תכתובת אלקטרונית. אלוף שלמה גזית למחבר. 26 בספטמבר 2006. 2. ריאיון טלפוני עם אלוף אלי זעירא, ראש אמ"ן במלחמה. 6 בנובמבר 2006. מאשר את הפרטים, את האווירה הנינוחה, ואף זוכר את אותה בדיחה חריגה.

59 1. בראון. **משה דיין** שם. עמ' 1-60. 2. ברטוב. **דדו** א' שם. עמ' 4-333.

60 1. בראון. **משה דיין** שם. עמ' 1-60. 2. אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 59-61. 3. מתי גולן. **השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר** (ת"א וירושלים: שוקן; 1976). עמ' 39. 4. אישור להשתתפות הרמטכ"ל בדיון: ברטוב. **דדו** א' שם. עמ' 6-335.

61 1. גנזך המדינה. מברק ממרדכי גזית, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, לשלו, ציר ישראל בוושינגטון. ול/760 תיק א-4996/3. המברק מגיע לוושינגטון בשעה 18:10 לפי שעון וושינגטון. עוזרו של קיסינג'ר. כתוב אנגלית, תרגום של המחבר. 2. תוכן המברק נמסר מידית לגנרל סקוקרופט, יחד עם הערכה מודיעינית. הוא "מבטיח להעביר את שניהם מיד לנפתלי [קיסינג'ר] בניו יורק",

ראה מברק שלו לגזית. לו/952. 5 באוקטובר 1973 שעה 18:00. גנזך המדינה. תיק א־4996/3.

62 מברק מהציר שלו למנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. לו/956. 6 באוקטובר 1973 שעה 08:00 גנזך המדינה תיק א־4496/3 המברק מגיע לישראל עם פרוץ המלחמה. לפי טענת קיסינג'ר, לא הגיע אליו תוכן המברק שנמסר יום קודם לגנרל סקוקרופט, שהבטיח להעבירו מידית.

63 1. גולדה מאיר **חיי** שם. עמ' 309–310. 2. דיין **אבני דרך** שם. עמ' 575–6. 3. ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 379–382. 4. מופיע אצל גולן "המכה האווירית" **שם** עמ' 6–55. מבוסס על רשימותיהם של המזכיר המדיני של ראש הממשלה, אלי מזרחי, של שליש שר הביטחון, סא"ל אריה בראון, ורל"ש הרמטכ"ל, סא"ל אבנר שלו.

64 1. גולדה מאיר **חיי** שם עמ' 310. 2. Abraham Rabinovich, The Yom Kippur War: The Epic Encounter that Transformed the Middle East (Tel-Aviv: Shocken; 2005). P. 89

65 המקור נמצא אצל תום שגב. **1967 – והארץ שינתה את פניה** (ת"א: כתר; 2005).

66 Karl P. Mueller et al. Striking First: Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy (Santa Monica: The RAND Cor.; 2006). pp. 206–211

67 גולדה מאיר **חיי** שם עמ' 310.

68 דיווח זעירא בדיון בשעה 05:50. לפי רישום אלוף שלמה גזית. שם.

69 ריאיון מס' 2 עם עמנואל סאקל. מג"ד בחטיבה 401 במלחמת יום כיפור 5 בפברואר 2007. לימים אלוף, ראש מפקדת כוחות היבשה.

70 גולדה מאיר **חיי** שם. עמ' 310.

71 יומן רל"ש הרמטכ"ל, 6 באוקטובר 1973. עמ' 12. ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל. אוסף אישי.

72 **הערכת מצב אווירית** 6 באוקטובר, שם.

73 ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 383.

74 אבנר שלו. רל"ש הרמטכ"ל בריאיון טלוויזיה, 3 באוקטובר 1987. מצוטט אצל בראון **משה דיין** שם. עמ' 76.

75 יומן רל"ש הרמטכ"ל, 6 באוקטובר 1973. עמ' 12. ארכיון המחלקה להיסטוריה. צה"ל. אוסף אישי.

76 1. רונן. **נץ בשחקים** שם עמ' 330–331. 2. רס"ן שמואל בן רום מאשר את הסיפור בשיחה טלפונית 4 ביולי 2007. רס"ן שמואל בן רום מוביל בטייסת העטלף. מתמנה למפקד טייסת הכנף המעופפת לאחר שסא"ל אהוד שלח מפקד הטייסת נפגע ונהרג.

77 גולדה מאיר. **חיי** שם. עמ' 313.

78 Kissinger. Crisis. Ibid. p. 43. מתורגם ע"י יצחק טישלר. קיסינג'ר **משבר** (ירושלים: מרכז שלם; 2004). עמ' 33.

79 1. ישראל טל. **ביטחון לאומי** שם. עמ' 171. 2. בראון **משה דיין** שם. עמ' 76.

80 בראון **משה דיין** שם. עמ' 73.

81 ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 3-382.

82 עבד אל-גמאסי. **זיכרונות אל-גמאסי: מלחמת אוקטובר 1973** (ת"א: צה"ל; 1994. יצא לאור בערבית 1989). עמ' 174.

83 שיחה עם אלוף צבי זמיר, ראש המוסד במלחמה. 12 במארס 2006.

84 משה דיין. תרשומת הדיון ב-05:50 בבוקר 6 באוקטובר. נרשמה ע"י אלוף שלמה גזית.

85 מצוטט אצל יצחק רבין **פנקס שירות** (ת"א: ספרית מעריב; 1979) עמ' 416.

86 משה דיין. תרשומת הדיון ב-05:50 בבוקר 6 באוקטובר. נרשמה ע"י שלמה גזית. שם.

87 אלוף שלמה גזית. תכתובת אלקטרונית 19 באפריל 2007.

88 תרשומת הדיון ב-05:50 בבוקר 6 באוקטובר. שם.

89 בראון **משה דיין** שם עמ' 71.

90 ברטוב **דדו** א' שם עמ' 13-14.

91 ריאיון מס' 1 עם סא"ל חגי מן, קצין המודיעין של פיקוד צפון במלחמה. 14 ביוני 2006.

92 יצחק חופי "חזית הצפון" חיים אורפז. יעקב בר-סימן-טוב. [עורכים] **מבט מחדש**. מבחר הרצאות מיום עיון באוניברסיטה העברית 27 באוקטובר 1998. (ירושלים: מכון דיוויס ומשרד החינוך; 1999) עמ' 89-99. עמ' 98.

93 תיאור מצמרר של הכאוס והתועלת הזעומה שמביאים טנקים ראשונים לקרב. ראה חיים סבתו. **איפוס כוונות** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1999).

94 מצוטט אצל יצחק רבין **פנקס שירות** שם. עמ' 415.

95 גולדה מאיר **חיי** שם. עמ' 9-308.

96 גולדה מאיר **חיי** שם. עמ' 9-308.

97 איתן הבר. **היום תפרוץ מלחמה. זיכרונותיו של תת-אלוף ישראל ליאור**. המזכיר הצבאי של ראש הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר. (ת"א: עידנים; 1987). עמ' 25.

98 1. מצוטט ע"י המזכיר הצבאי של ראש הממשלה. הבר. **היום תפרוץ מלחמה** שם. עמ' 27. 2. בראון **משה דיין** שם. עמ' 74.

99 מתוך פרוטוקול ישיבת הממשלה. 6 באוקטובר 1973 שעה 12:00. מצוטט אצל שלמה נקדימון. "הפרוטוקולים של ישיבות הממשלה ביומיים הראשונים למלחמה, מסמך. 'כנראה שהמלחמה התחילה'" **במחנה** גיליון יום הכיפורים (3 באוקטובר 2003) עמ' 6-10. עמ' 8.

100 ריאיון עם תא"ל דוד עברי, שם.

101 ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 386.
102 ריאיון עם אבנר שלו רל"ש הרמטכ"ל. 23 ברצמבר 1976 מראיין דני גרווה. אוסף אישי.
103 קבוצת פקודות 12:30.
104 1. ריאיון עם חיים נווה, סא"ל. מפקד טייסת מסוקי סער במלחמת ההתשה ועוזר ראש מחלקת מודיעין אוויר במלחמה. שם. 2. ראיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם. 3. ראיון עם סא"ל עודד ארז. שם.
105 דו"ח נטיס יומי. [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. מחלקת ציוד חיל האוויר. 6 באוקטובר 1973. אוסף אישי.
106 **דו"ח חלקי ועדת אגרנט**. עמ' 216.
107 **הערכת מצב אווירית** 6 באוקטובר, שם.
108 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
109 רונן. **נץ בשחקים** שם. עמ' 2-331.
110 ריאיון עם תא"ל דוד עברי. שם.
111 מרדכי הוד. הרצאה. **הזירה האווירית** אפעל שם.
112 ברטוב **דדו** א' שם עמ' 265.
113 בראון **משה דיין** שם עמ' 73.
114 יומן רל"ש הרמטכ"ל, 6 באוקטובר 1973. עמ' 12 שם. אוסף אישי.
115 ריאיון מס' 1 עם גיורא פורמן. שם.
116 ריאיון מס' 1 עם גיורא פורמן שם.
117 1. עמוס עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 225. 2. רונן **נץ בשמים** שם עמ' 332.
118 בני פלד **בהערכת מצב אווירית**. שעה 12:30.
119 רס"ן גיורא רום. הרצאה. **הזירה האווירית**. אפעל.שם
120 **הערכת מצב אווירית**, שם.
121 1. דו"ח נטיס [שמישות מטוסים] 6 באוקטובר 1973. אוסף אישי. 2. סא"ל עודד ארז, ראש ענף הגנה, אינו זוכר ואינו מודע לפער בין הדיווח למציאות. ריאיון אישי. שם.
122 שאולי **חציית התעלה** שם. עמ' 161.
123 שאולי **חציית התעלה** שם. עמ' 12-180. עדות אחרת מציינת 250 מטוסים. ראה סוהיר אל־חוסייני. "שיתוף פעולה מדהים", **מערכות** 332. (ספטמבר-אוקטובר 1993). עמ' 70-75. עמ' 72. תרגום מערבית.
124 שאולי **חציית התעלה** שם עמ' 166.
125 כהן. לביא. **השמים אינם הגבול** שם עמ' 449.
126 פינחס (פיני) תמיר. בקר ביחידת הבקרה בנגב. ריאיון אלקטרוני. 30 באפריל 2006.
127 יצחק שטייגמן. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6-7 אוקטובר 1973** (חיל האוויר: ענף תולדות חיל האוויר; 1976). עמ' 5-10. אוסף אישי.

128 זאב לכיש. הרצאה. באפעל. שם.
129 ריאיון עם צבי עופר. חוקר המערכה בדרום רמת הגולן 20 ביוני 2006.
130 זאב לכיש. הרצאה באפעל. שם.
131 1. שטייגמן. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 אוקטובר 1973**, שם עמ' 12–13. 2. **חיל האוויר הסורי במלחמת יום הכיפורים**. חיל האוויר ענף היסטוריה. אוסף אישי. יש הבדלים מסוימים בנתונים בשני המסמכים. 3. סא"ל (מיל) צבי [עופר] "מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים" **מערכות** 314, עמ' 21–29. עמ' 22.
132 ריאיון עם סא"ל עמי איילון. ראש ענף שליטה במחלקת מבצעים. קצין שליטה אווירית בתא רמשל"ט במשך המלחמה. 23 בנובמבר 2006.
133 1. ריאיון עם סא"ל שמעון לסר. קצין שליטה אווירית בכיר במלחמה. 11 במארס 2007. 2. ריאיון טלפוני עם סרן אברהם בנדק. קצין התרעה במשל"ט חיל האוויר 20. במאי 2007. 3. **הערכת מצב אווירית**.
134 ריאיון עם סא"ל שמעון לסר. שם.
135 ריאיון עם דוד אלעזר. 8 במארס 1976. שם.
136 שקלוט תא רמשל"ט. עמ' 2–17 אוסף אישי.
137 ריאיון עם רס"ן יאיר כפרי. קצין מבצעים, יחידת הבקרה הצפונית 3. ביוני 2006.
138 1. ריאיון עם רס"ן יאיר כפרי. שם. 2. שלומי אבידר **מערך הבקרה**, שם. עמ' 145–6.
139 סא"ל אריק עזוז. הרצאה. באפעל. שם.
140 ריאיון עם סא"ל יגאל זיו. שם.
141 שלומי אבידר **מערך הבקרה**, שם עמ' 142.
142 ריאיון בכתב עם שלמה נבו. שם.
143 רס"ן חנוך פטישי. מתוך האינטרנט.
144 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. שם.
145 אתר חיל האוויר. מלחמת יום הכיפורים. 6 באוקטובר. חזית הדרום. http://www.iaf.org.il/Templates/FlightLog/FlightLog.aspx?lang=HE&lobbyID=40&folderID=48&subfolderID=322&docfolderID=939&docID=13276&docType=EVENT
146 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
147 ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם.
148 עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 226.
149 ריאיון עם סא"ל מיכאל כהן, מפקד טייסת מסוקים "החרב המתהפכת" במלחמה. 7 במארס 2007.
150 1. דיין **אבני דרך** שם. עמ' 581. 2. דיין. מצוטט אצל בראון. **משה דיין** שם עמ' 91.

151 עדות פלד. **דו"ח ועדת אגרנט**. שם עמ' 1076.

152 **הערכת מצב יומית מפקדת ח"א** 6 באוקטובר 1973 21:00. להלן הערכת מצב יומית. הציטטות בהמשך ללא ציון מקום מובאות מתוך דיון זה.6.באוקטובר 1973. הציטטות להלן ללא הפניה באות מתוך הערכת מצב זו.

153 1. ריאיון עם אלוף ישראל טל. 16 באפריל 1979. מראיינים אל"מ אורי אלגום, ראש מחלקת היסטוריה, ורס"ן שמעון גולן. אוסף אישי. 2. ברטוב **דדו ב'** שם. עמ' 401.

154 דיין **אבני דרך** שם. עמ' 581.

חלק חמישי

1 תא רמשל"ט. שם. עמיר **אש בשמים** שם. ברטוב **דדו ב'** שם. ראיונות עם תא"ל דוד עברי. שם. אל"מ גיורא פורמן. שם. סא"ל עמוס עמיר. שם. סא"ל אביהו בן־נון. שם. דיין **אבני דרך** שם. עמ' 595-6. עדכון רמטכ"ל/סגן בחמ"ל אג"מ מבצעים שמתחיל ב־7 באוקטובר 05:20. ציטטה בשעה 07:00 אוסף אישי. עמיר **אש בשמים**. שם. תכתובת אלקטרונית עם אל"מ גיורא פורמן. 8-9 בדצמבר 2006.

2 דיין. **אבני דרך** שם. עמ' 596.

3 הרמטכ"ל בתא רמשל"ט. 7.10.1973. 05:40. אוסף אישי.

4 1. ישראל טל, **ביטחון לאומי** שם. עמ' 8-177. 2. דיין **אבני דרך** שם עמ' 574.

5 1. יהושע נבו. דו"ח ועדת נבו. **ההגנה על רמת הגולן, תורות ותפיסות** (צה"ל 1974) עמ' 7-8. הדו"ח הוכן עבור ועדת אגרנט. אוסף אישי. 2. ריאיון מס' 2 עם צבי עופר. חוקר קרבות חטיבה 188 בבלימה בדרום רמת הגולן. 20 ביוני 2006.

6 אבי יערי. מכתב למחבר. 11 באוקטובר 2006.

7 1. גמאסי **מלחמת אוקטובר 1973**. שם. עמ' 114. 2. פטריק סיל **אסאד** (ת"א: מערכות; 1993) עמ' 200. 3. צבי עופר **'ברק' ביום הכיפורים** כרך א' (צה"ל: מחלקת היסטוריה; 1996) עמ' 80. 4. יהודה וגמן "כאוס בנפח" גולן. שי [עורכים] **"מלחמה היום"** שם עמ' 311-358. עמ' 314.

8 1. אלחנן אורן **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 53. 2. טל **ביטחון לאומי** שם. עמ' 8-177. 3. ריאיון מס' 2 עם צבי עופר. שם.

9 1. ריאיון מס' 2 עם צבי עופר. שם. 2. דני אשר "התוכנית הסורית" גולן. שי. **מלחמה היום** שם. עמ' 294.

10 ראש אגף מודיעין. בקד"ם רמטכ"ל ב־6 באוקטובר 18:35. שקלוט מחלקת היסטוריה. אוסף אישי.

11 וגמן "כאוס בנפח" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 318.

12 וגמן "כאוס בנפח" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 319.

13 ריאיון עם חופי. ברטוב **דדו ב'**, שם עמ' 411.
14 ריאיון עם אל"מ ישכר (ישכה) שדמי. ברטוב, **דדו ב'**. שם עמ' 408.
15 דיין, **אבני דרך** שם עמ' 596.
16 זאב שיף. "ביום השני, דיין שקל לנטוש את הגולן". **הארץ** (10 באוקטובר 2006) עמ' ב1.
17 אשר "התוכנית הסורית" **שם** עמ' 9–298.
18 ריאיון מס 1 עם סא"ל עמנואל סאקל. 7 במאי 2006.
19 ריאיון עם תא"ל גדעון אבידור. קצין אג"מ (מבצעים) של אוגדה 252. 16 בספטמבר 1996. שם המראיין חסוי לפי בקשתו. אוסף אישי.
20 **דו"ח אגרנט** עמ' 192. כמו כן נספח מס' X פקודת שובך יונים.
21 בראון **משה דיין** שם. עמ' 71.
22 1. גונן הורה על שעה 17:00 אך לאחר בקשה של מפקד אוגדת סיני אישר לו להקדים ל־16:00. הפקדות גונן, ארכיון צה"ל. תיק "שובך יונים". (6.10.1973). אוסף אישי. 2. אל"מ פנחס (אלוש) נוי **כנס פיקוד דרום 1** שם עמ' 6. 3. אל"מ אמנון רשף. מפקד חטיבה 14. **שם** עמ' 44. הרמטכ"ל דוד אלעזר טוען שנתן פקודה מפורשת להיערך לפי פקודת "שובך יונים" מוקדם ככל האפשר. ראה: 1. הרמטכ"ל **כנס פיקוד דרום 1** לתחקור מלחמת יום כיפור. 5 בפברואר 1974 עמ' 25. אוסף אישי. 2. ריאיון דוד אלעזר עם סא"ל יעקב זיסקינד. 17 בפברואר 1976. עמ' 11. אוסף אישי.
23 1. ברטוב. **דדו ב'** שם עמ' 397, 399. 2. שמעון גולן. **מלחמת יום הכיפורים: דו"ח חקר המצפ"ע** חלק שני: מהלכי המלחמה. (1977). עמ' 10. ארכיון מחלקת היסטוריה. אוסף אישי.
24 1. ריאיון עם אל"מ דן שומרון. מפקד חטיבה 401 13 בדצמבר 1973. מראיין רס"ן זיסקינד. אוסף אישי. לימים רמטכ"ל, רב־אלוף. 2. אל"מ דן שומרון. מפקד חטיבה 401 במלחמה ולימים הרמטכ"ל. כנס פיקוד דרום מס' 2. 5 במארס 1974. אוסף אישי.
25 1. ריאיון עם עמירם אזוב. וניירות אישיים. 31 באוגוסט 2006. 2. סא"ל אמיר ראובני. **ניתוח אירוע: הבלימה בדרום במלחמת יום כיפור** פו"מ. 15 ביוני 1980. אוסף אישי.
26 אלוף שמואל גונן. אלוף פיקוד דרום. כנס פיקוד דרום לתחקור המלחמה. 19 במארס 1974. אוסף אישי.
27 ריאיון עם תא"ל אורי בן ארי. עוזר אלוף פיקוד דרום. מראיינים ממחלקת היסטוריה. 29 בדצמבר 1975. אוסף אישי.
28 1. עדכון רמטכ"ל בחמ"ל אג"מ מבצעים. 7 באוקטובר שעה 05:20. אוסף אישי. 2. אדן.**על גדות תעלת סואץ** שם. עמ' 39. 3. הרמטכ"ל לאחר עדכון מצב טלפוני עם אלוף פיקוד דרום. הקלטות חדר הרמטכ"ל. שעה 13:10. אוסף אישי.

29 1. טל **ביטחון לאומי** שם. עמ' 176. 2. זאב איתן ""שובך יונים' תכנון וביצוע במבחן האש" **מערכות** 276–277 (נובמבר 1980). עמ' 44. 3. אדן.**על גדות תעלת סואץ** שם. עמ' 39.

30 דיין **אבני דרך** שם. עמ' 597.

31 שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 164–168.

32 שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 168–169, 173–174. תיאורו של שאזלי את מבצע הצליחה המצרי כולל כמה הגזמות כגון הפלת 27 מטוסי קרב של חיל האוויר בעוד שהופלו 3 מטוסים בלבד. אף על פי כן התיאור משקף את הישגי הצליחה.

33 בנדמן. **שם** עמ' 27.

34 הקלטות חדר הרמטכ"ל בבור. 7 באוקטובר 1973. אוסף אישי.

35 סיכום מצב [מטכ"ל] נכון ל־07235912 — מס' 7. אוסף לקטים וסיכומי מצב. מטכ"ל. 7 באוקטובר שעה 23:59. אוסף אישי.

36 עיון מקיף ראה: שמואל גורדון **מנהיגות אווירית: תרבות מבצעית מודרנית** (ת"א: משרד הביטחון; 2003).

37 רב־אלוף (מיל) חיים לסקוב. רמטכ"ל לשעבר, חבר בוועדת אגרנט. מצוטט אצל ארז וינר "הגיבוש והשבר בתורת הלחימה של צה"ל ערב מלחמת יום הכיפורים". גולן, שי. **"מלחמה היום"** שם. עמ' 75–90. עמ' 82.

38 אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 120.

39 ריאיון מס 1 עם סא"ל עמנואל סאקל. שם.

40 אלוף אריק שרון. כנס פיקוד דרום 5. 25 ביולי 1974. אוסף אישי.

41 דן שומרון. הרצאה. **המודיעין במלחמת יום הכיפורים** מושב שני. 22 בספטמבר 1993. סדרת סימפוזיונים. המודיעין במלחמת יום הכיפורים (ת"א: צה"ל ביה"ס למודיעין; 1994). עמ' 66–69. עמ' 66.

42 **דו"ח ועדת אגרנט**. חלק שלישי ואחרון. שם. עמ' 1464.

43 אדן. **על שתי גדות תעלת סואץ**. (ירושלים:עידנים; 1999). עמ' 38–39.

44 אדן. "איכות וכמות במלחמה" **שם**. עמ' 265, 267.

45 קובר. **הכרעה** שם. עמ' 334.

46 1. ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם. 2. רס"ן רן גורן. מוביל בכיר בטייסת הזנב הכתום. לימים אלוף, ראש אגף כוח אדם במטכ"ל. תכתובת אלקטרונית 23 בינואר 2007.

47 ברטוב. **דדו ב'** שם. עמ' 393.

48 1. קבוצת פקודות מפקדת ח"א 6.10 21:00 שם. 2. ברטוב **דדו ב'** שם עמ' 401.

49 דיין **אבני דרך** שם. עמ' 594.

50 ברטוב **דדו ב'** שם עמ' 406.

51 ברטוב **דדו** שם עמ' 9–408.

52 שיחת טלפון, בני פלד מתא רמשל"ט. שם.
53 1. תא רמשל"ט. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם סא"ל חגי מן. קמ"ן פיקוד צפון. שם.
54 **הדוקטרינה האווירית**. שם. ראה טבלה "תוכניות להפעלת חיל האוויר" בנספח נתונים כמותיים.
55 קיבוץ נתונים מתוך **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 73**. שם.
56 1. ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם. 2. רס"ן רן גורן. מוביל בכיר בטייסת הזנב הכתום. לימים אלוף, ראש אגף כוח אדם במטכ"ל. תכתובת אלקטרונית 23 בינואר 2007.
57 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.
58 1. ריאיון עם תא"ל דוד עברי. שם. 2. רס"ן רן גורן. שם.
59 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. שם.
60 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.
61 ריאיון מס 1 עם תא"ל דוד עברי. שם.
62 ריאיון עם אל"מ רפי סברון. מפקד חפ"ק חיל האוויר בפיקוד צפון. 26 במארס 2006.
63 ריאיון עם אל"מ רפי סברון. שם.
64 ריאיון עם סא"ל יגאל בר־שלום. יועץ אווירי לדן לנר בתחילת המלחמה. 7 ביוני 2006.
65 אישור לדברי סברון נמצא אצל דיין **אבני דרך** שם עמ' 595.
66 ריאיון עם אל"מ רפי סברון שם.
67 ריאיון עם רפי סברון. שם.
68 ריאיון עם רפי סברון. שם.
69 ריאיון עם רפי סברון. שם.
70 ריאיון עם רפי סברון. שם.
71 ריאיון עם אלוף מוטי הוד. **ברטוב דדו ב'**, שם עמ' 408.
72 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב. שם.
73 תא רמשל"ט. 7 באוקטובר 06:45.
74 בני פלד תא רמשל"ט. שם 05:20 בערך.
75 תא רמשל"ט לפני אור ראשון. שם.
76 בני פלד. תא רמשל"ט. שם 05:15 בערך.
77 תא רמשל"ט. שם 05:30 בערך.
78 דיין **אבני דרך** שם עמ' 7-596.
79 תא רמשל"ט .שם 06:30 בערך.
80 תא רמשל"ט. שם 06:30 בערך.
81 1. תא רמשל"ט. שם 06:45. 2. ראה בראון **משה דיין** שם. עמ' 93.
82 1. תא רמשל"ט. שם 06:45. 2. ראה בראון **משה דיין** שם. עמ' 93.
83 תא רמשל"ט. שם 06:10.

84 עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 9-228.
85 1. עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 228. 2. רונן **נץ בשחקים** ש/ם. עמ' 339.
86 1. טלפון משר הביטחון. תא רמשל"ט. שם 06:10. 2. בראון **משה דיין** שם. עמ' 94.
87 בראון **משה דיין** שם. עמ' 94.
88 ריאיון עם גיורא אפשטיין שם.
89 בני פלד. תא רמשל"ט 7 באוקטובר.
90 ריאיון עם סא"ל רפי סברון. שם.
91 רס"ן אהוד חנקין. טייס מצטיין שנהרג במבצע. מצוטט ע"י סא"ל אריק עזוז. הרצאה באפעל. שם.
92 ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם. לקראת המלחמה מעריך ענף חקר ביצועים שמטס ראשון של 'דוגמן' 'יעלה' ב־6 מטוסים מופלים, כפי שאירע בפועל.
93 עזוז הרצאה באפעל. שם.
94 סא"ל זאב לכיש "'דוגמן': שורשי הכשל המודיעיני" **ביטאון חיל האוויר**. עמ' 30 שם.
95 ריאיון מס' 1. עם תא"ל דוד עברי. שם.
96 ריאיון עם סא"ל שלמה ניר. שם.
97 תא רמשל"ט. שם.
98 ריאיון עם סא"ל שמעון לסר. שם.
99 רס"ן אהוד חנקין. שם.
100 אהרון לפידות [עורך] **רעם הפטישים** ספר טייסת הפטישים. (ת"א: משרד הביטחון, חיל האוויר; 1998). עמ' 4-83.
101 סיפור של רס"ן רן גורן. נשלח בכתב למחבר 2 בינואר 2007.
102 ריאיון עם רס"ן יצחק גולן. 13 באפריל 2007. מוביל ותיק, טייס מילואים בטייסת הדרקון המעופף במלחמה. במלחמת ששת הימים טס בווטור לתקיפת H-3 בעיראק ונפל בשבי. אחר כך שירת במבצעים של חיל האוויר כראש מדור תקיפה.
103 ריאיון עם סגן אבי ברבר. טייס בטייסת העטלף. 19 בדצמבר 2006. לימים תא"ל, מפקד בסיס חצרים וסגן נספח צה"ל בארצות הברית.
104 תא רמשל"ט 11:35 בערך. שם.
105 תא רמשל"ט. שם.
106 1. סא"ל זאב לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם. עמ' 18. אוסף אישי. 2. לכיש "'דוגמן': שורשי הכשל המודיעיני". **שם.**
107 סגן שמואל וימר **מחקר המרכיב המודיעיני ב'דוגמן'**. (חיל האוויר. מחלקת מודיעין; נובמבר 1975). עמ' 3. אוסף אישי.
108 לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם. עמ' 22.
109 תא רמשל"ט. שם 06:10.

110 ריאיון עם סגן שמואל וימר וסמל עופר שרגיל. בשילוב סגן מיקי שחם בשיחת ועידה. מפענחים ביחידת הפענוח של חיל האוויר. 25 ביוני 2007.

111 **תקיפות סוללות קרקע־אוויר במלחמת יום הכיפורים.** (חיל האוויר: ענף תולדות חיל האוויר; 1978).

112 לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם. עמ' 22

113 **לכיש. הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם. עמ' 24–26.

114 1. תכתובת אלקטרונית עם יונתן לרנר, ממלא מקום ראש מדור במחלקת מודיעין. 5 ביולי 2007. 2. ריאיון בכתב עם רס"ן עודד פלום. ראש מדור במחלקת מודיעין. 9 ביולי 2007.
3. ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם.

115 ענף חקר ביצועים. **תקיפות טילים במלחמת יום כיפור.** (חיל האוויר מחלקת אמל"ח; 1975). מצוטט ב**הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם עמ' 38.

116 ריאיון עם סגן שמואל וימר, סמל עופר שרגיל, סגן מיקי שחם. שם.

117 ראש מחלקת ציוד. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה.** לשכת ראש מחלקת ציוד. 13 בינואר 1974 (לפי מכתב נלווה). אוסף אישי.

118 1. יומני הרשאה של טייסות הצילום, ויומן ממוחשב של יחידת המחשוב המרכזית בחיל האוויר. אוסף אישי. 2. השלמות והבהרות בשיחת בירור עם מאיר אמיתי, היסטוריון אווירי. 5 ביולי 2007.

119 1. עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 5–224. 2. רונן **נץ בשחקים** שם. עמ' 328. 3. שיחה טלפונית עם סא"ל יהודה פורת. ראש ענף מחקר במחלקת מודיעין. חיל האוויר. 14 בפברואר 2007.

120 ריאיון עם סגן שמואל וימר, סמל עופר שרגיל, סגן מיקי שחם. שם.

121 1. שיחת בירור עם סא"ל חגי מן, קמ"ן פיקוד צפון. 2 ביולי 2007. 2. שיחת בירור עם סא"ל אבי יערי. ראש ענף סוריה באמ"ן. 2 ביולי 2007.

122 תרשומת ע"י אלוף שלמה גזית, שם.

123 חגי מן. סא"ל. קצין מודיעין פיקוד צפון. ריאיון מס' 2. 21 במאי 2007.

124 סרן מיכאל כץ. "היופי שלפני הסערה" ליאורה שוסטר. ספר **טייסת הקרב הראשונה** (ת"א: חיל האוויר ומשרד הביטחון; 1998) עמ' 108.

125 שיחות בירור עם סרן גבע ורס"ן אליעזר יערי. טייסי הצילום מטייסת הקרב הראשונה שהוחזרו מעמדת המראה. 5 ביולי 2007.

126 שיחת בירור עם רס"ן גיורא אפשטיין. ראש מדור צילום במחלקת מבצעים. לקראת המלחמה ובמלחמה. 2 ביוני 2007.

127 לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם עמ' 23.

128 1. ריאיון עם סגן שמואל וימר, סמל עופר שרגיל, סגן מיקי שחם. שם. 2. לכיש **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם עמ' 23.

129 1. ריאיון עם סא"ל גדעון חושן. שם. 2. לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם עמ' 5-34.

130 1. **הדוקטרינה האווירית** שם. 2. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן.

131 כך מודיע אל"מ רפי הרלב, ראש מחלקת מודיעין, לבני פלד בתא רמשל"ט בשעה 06:10, 7 באוקטובר. תא רמשל"ט. שם.

132 לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** שם עמ' 35.

133 תא רמשל"ט. שם 06:10.

134 ריאיון טלפוני עם סא"ל אברהם בר־דוד. קצין תותחנים פיקוד צפון במלחמה. 22 במאי 2007. לימים תא"ל, קצין תותחנים ראשי. תיאום זה הוא לפי תורת הלחימה של הסיוע האווירי. גם אפשטיין, במשל"ט חיל האוויר ישב עם אנשי התותחנים וקיבל מהם מטרות. ריאיון עם רס"ן אפשטיין שם. ריאיון עם סא"ל סברון שם.

135 ישראל טל. "התרעה במלחמת יום הכיפורים". **התרעה** 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים לסיכום חלקו של המודיעין במלחמת יום הכיפורים. נספח. עמ' 5.

136 פרשיית ההפגזה אינה מוכרת כלל למבצע המחקר ב־1983 רס"ן [בעת כתיבת המחקר] זאב לכיש. שיחת הבהרה 28. ביוני 2007.

137 שיחת הבהרה עם סא"ל גדעון חושן. 28 ביוני 2007.

138 ענף חקר ביצועים. **תקיפות טילים במלחמת יום כיפור** (חיל האוויר: מחלקת אמצעי לחימה. ענף לקר ביצועים; 1975). מצוטט **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן'. 7 באוקטובר 1973** סקירת מודיעין מיוחדת 3/1983 (חיל האוויר: להק מודיעין; מאי 1973). עמ' 38.

139 שיחת בירור עם אל"מ גיורא פורמן. 10 ביולי 2007.

140 שיחת בירור עם סא"ל אביהו בן־נון. 12 ביולי 2007.

141 שיחת בירור עם סגן יוסף בולס. 11 ביולי 2007.

142 1. שיחת בירור עם אל"מ גיורא פורמן. שם. 2. אל"מ רפי הרלב גם הוא רואה את מקור הטעות באי גילוי סוללות הטילים. ריאיון אישי עם אל"מ רפי הרלב. שם.

143 1. עדכון רמטכ"ל/סגן בחמ"ל אג"מ מבצעים. מתחיל ב־7 באוקטובר 05:20. הרמטכ"ל יוצא לתא רמשל"ט וחוזר מדווח בשעה 07:00. אוסף אישי. 2. עמירם אזוב "'עצה מיניסטריאלית' **שם**. עמ' 210.

144 תא רמשל"ט. שם.

145 1. עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 9-228. 2. אריק עזוז הרצאה יום עיון מס' 7. שם.

146 ריאיון עם דוד עברי. שם.

147 **הדוקטרינה האווירית**. שם.

148 חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 1973. שם. עמ' 56–69. אוסף אישי.

149 1. ברטוב דדו ב' שם. עמ' 396. 2. בראון משה דיין שם עמ' 87. מספר על הנחיה שנותן דיין לבני פלד בתא רמשל"ט בשעה 18:00.

150 סא"ל זאב לכיש "דוגמן': שורשי הכשל המודיעיני" שם עמ' 31.

151 ריאיון עם עמוס עמיר. שם.

152 מצוטט אצל ברטוב דדו ב' שם עמ' 410.

153 תא רמשל"ט. שם.

154 תא רמשל"ט. שם 06:45.

155 1. ערכון רמטכ"ל/סגן בחמ"ל אג"מ מבצעים. מתחיל ב־7 באוקטובר 05:20. הרמטכ"ל יוצא לתא רמשל"ט וחוזר מדווח בשעה 07:00. אוסף אישי. 2. אזוב "עצה מיניסטריאלית" שם. עמ' 210.

156 בני פלד בדיון מפקדי בסיסים וכנפות ובכירי מפקדת חיל האוויר. 7 באוקטובר 1973 21:00 אוסף אישי. דיון זה הוא ראשון מבין רבים. כמעט בכל ערב מתכנסים מפקדי הבסיסים ובכירי מפקדת חיל האוויר לדיון. מטרותיו לתחקר את הזמן שעבר מהדיון הקודם, להפיק לקחים, להגיע להבנה משותפת, ולהציג את התוכניות של צה"ל וחיל האוויר למחר. להלן: דיון מפקדים 7 באוקטובר 21:00.

157 בני פלד בדיון מפקדים 7 באוקטובר, 21:00. שם עמ' 30.

158 ברטוב דדו ב' שם עמ' 410.

159 הרמטכ"ל. תא רמשל"ט 7 באוקטובר 11:25.

160 1. יומן רל"ש הרמטכ"ל. שם. 2. יומן מבצעים פיקוד דרום. אוסף אישי.

161 בני פלד תא רמשל"ט. שם.

162 רל"ש אלוף פיקוד דרום. 7 באוקטובר 1973. שעה 11:40. שם. אוסף אישי.

163 תא רמשל"ט. שם.

164 "תחקור אלוף ישראל טל ע"י מחלקת היסטוריה". מתחקר סא"ל גרווה. (17 בדצמבר 1975). אוסף אישי.

165 תכתובת אלקטרונית עם רס"ן ברום. שם.

166 תא רמשל"ט שם 09:40.

167 ברטוב דדו ב' שם. עמ' 414.

168 תא רמשל"ט שם 10:00.

169 תא רמשל"ט. שם.

170 ריאיון עם תא"ל שמואל שפר (שטופר) שם המראיין חסוי לפי בקשתו. 1 בפברואר 1998. אוסף אישי.

171 תא רמשל"ט שם 10:10.

172 1. יומן רל"ש הרמטכ"ל. שם. 2. יומן מבצעים פיקוד דרום. שם

173 ריאיון עם אלוף ישראל טל. מראיין סא"ל גרווה. 17.בנובמבר 1975.אוסף אישי.

174 דו"ח מודיעין של פיקוד דרום. 7 באוקטובר 1973. שעה 12:00. מצוטט ע"י **דו"ח ועדת אגרנט**. דו"ח שלישי ואחרון. כרך שלישי דו"ח המודיעין. שם. עמ' 1258. אוסף אישי.

175 דבר שלא היה ולא נברא.

176 דיין, **אבני דרך** שם. עמ' 598.

177 ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 422.

178 מיכאל ששר, **שיחות עם רחבעם (גנדי) זאבי**, (ת"א: ידיעות אחרונות 1992), עמ' 169.

179 תא רמשל"ט. שם.

180 ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 419.

181 ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 418.

182 ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 418.

183 1. **מוצב הפיקוד העליון** חלק שני: **המלחמה וניהולה**. פרק א: שלב הבלימה וגיוס המילואים. שם. עמ' 145. אוסף אישי. 2. יומן ראש לשכת סגן הרמטכ"ל. אוסף אישי.

184 בראון **משה דיין** שם. עמ' 96.

185 ריאיון עם רס"ן גיורא אפשטיין שם.

186 1. יומן רל"ש הרמטכ"ל. שם. 2. עמירם אזוב "עצה מיניסטריאלית" **שם** עמ' 249.

187 דיווח תא"ל שמואל שפר (שטופר), ראש החפ"ק האווירי בפיקוד דרום. מתקבל בתא רמשל"ט ב־7 באוקטובר שעה 12:30.

188 שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 170.

189 חנוך ברטוב. שיחה טלפונית. 6 במארס 2007. ברטוב הוא מחבר המחקר שהתפרסם בספר **דדו**, שם. על פי מקורות ראשוניים שחלקם טרם נחשפו.

190 1. **מוצב הפיקוד העליון. המלחמה וניהולה** שם. עמ' 160. אוסף אישי. 2. אלוף אהרון יריב. **ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 7 באוקטובר 1973. 19:00** עמ' 15. גנזך המדינה. תיק 8163/7. 3. ריאיון עם סא"ל אבנר שלו. 17 ביוני 2007.

191 דדו. מצוטט אצל גולן. **מלחמת יום הכיפורים. מוצב הפיקוד העליון. חלק שני המלחמה וניהולה**. פרק א: שלב הבלימה וגיוס המילואים. (צה"ל. מחלקת היסטוריה. נובמבר 1981). עמ' 140. אוסף אישי.

192 יעקב נבו (יאק) **קרבות אוויר** (חיל האוויר 1958).

193 ברטוב **דדו** ב'. שם. עמ' 426.

194 בראון **משה דיין**. שם. עמ' 103.

195 בני פלד: "אם תמשיכו לתכנן נסיגה, איימתי, אני חוזר לכאן עם עוזי ויורה

בכולכם". מראיין מרינקו קובי, **ביטאון חיל האוויר** מס' 118 (219) (דצמבר־ינואר 1997/8). עמ' 69.

196 ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 427.

197 ריאיון אלקטרוני עם רס"ן עוזי שפר, מפקד צוותי חילוץ בבסיס רמת דוד במלחמת יום כיפור. 3 ביוני 2006.

198 שאזלי. **חציית התעלה** שם. עמ' 168–169; 173–174.

199 סקירת חקר ביצועים 2/98 **תקיפת גשרים בבלימה**. (חיל האוויר 1998). עמ' 49. הנתונים באוסף אישי.

200 על פי אורי דרומי. **טיסה קרבית** (ת"א: משרד הביטחון; 1992). עמ' 231–235.

201 ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם.

202 ריאיון עם סגן אבי ברבר. טייס בטייסת העטלף. שם.

203 פלד. **בדיון מפקדי בסיסים 7 באוקטובר, 21:00**. שם. מכאן ואילך הציטטות בפרק זה מובאות מדיון מפקדי הבסיסים.

204 בני פלד תא רמשל"ט. שם 05:20 בערך.

205 1. הקלטת דיונים אצל הרמטכ"ל בבור. ברטוב **דדו** ב'. שם. עמ' 434. אוסף אישי. 2. יומן רל"ש הרמטכ"ל. אוסף אישי.

206 1. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 1973** שם. ריכוז נתונים מהמחקר. 2. סה"כ גיחות מאומת בדו"ח ראש מחלקת ציוד. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה**. שם. יש שוני זניח בין מקורות שונים.

207 1. מכתב. סגן יצחק נוי 24 באפריל 2006. בקר ביחידת הבקרה בנגב. 2. מכתב סגן פנחס תמיר 30 באפריל 2006. בקר ביחידת הבקרה בנגב.

208 תא רמשל"ט שם 07:55.

209 תא רמשל"ט שם 07:55.

210 תא רמשל"ט. שם.

211 1. בני פלד "הקדמה לספר תולדות תקיפת שדות תעופה במלחמת יום הכיפורים" **פלד שם** עמ' 376–380. עמ' 379. להלן: תקיפת שדות תעופה. 2. סא"ל יוסי עבודי הרצאה.באפעל שם.

212 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.

213 ריאיון מס' 2 עם תא"ל דוד עברי. 5 בפברואר 2007.

214 **גולן מוצב הפיקוד העליון. המלחמה וניהולה**. שם. עמ' 186.

215 פלד "תקיפת שדות תעופה" **פלד שם** עמ' 379.

216 אלוף מוטי הוד. מצוטט אצל בראון **משה דיין** שם. עמ' 93.

217 אביגדור קהלני **דרך לוחם** (ת"א: סטימצקי, 1989) עמ' 164.

218 שקלוט דיווח בחדר הרמטכ"ל. ברטוב. **דדו ב'** שם. עמ' 752. הערה 27.

219 1. שר הביטחון. תא רמשל"ט. שם 06:10. 2. בראון **משה דיין** שם. עמ' 94.

220 1. שר הביטחון. תא רמשל"ט. שם 06:10 עמ' 76. 2. בראון **משה דיין** שם. עמ' 94. 3. דיין **אבני דרך** שם. עמ' 592–596.

221 אלוף מוטי הוד. מצוטט אצל בראון **משה דיין** שם. עמ' 93.
222 תא"ל יחזקאל סומך. ראש מחלקת אוויר במלחמת ההתשה. "השפעת פעולות חיל האוויר בחזית הסורית במלחמת יום הכיפורים". (4 באוקטובר 1975). **מלחמת יום הכיפורים – השתתפות חיל האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית**. שם. נספח ב'. עמ' 4-343. אוסף אישי.
223 אשר "התוכנית הסורית" **שם** עמ' 299.
224 1. בראון. **משה דיין** שם. עמ' 147. 2. "מכתב מאלוף פיקוד צפון לרמטכ"ל". 10 באוקטובר 1973. שעה 18:00. צילום כתב ידו של אלוף יצחק חופי. פלד. **שם** עמ' 402.
225 מצוטט אצל ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 410.
226 דיין **אבני דרך** שם. עמ' 592-596.
227 טל. **ביטחון לאומי** שם. עמ' 8-177, 186.
228 אלוף אריק שרון. כנס פיקוד דרום 5. 25 ביולי 1974. אוסף אישי.
229 שאזלי **חציית התעלה** שם. עמ' 170.
230 ריאיון עם תא"ל אורי בן ארי. עוזר אלוף פיקוד דרום. שם. שם המראיין חסוי לפי בקשתו. אוסף אישי.
231 אל"מ גיורא פורמן "למחדל היו אחראים" **הארץ** (14 באוקטובר 2004). עמ' ב2. לפי גרסה מקורית ששלח גיורא פורמן למחבר ב־23 בנובמבר 2006.
232 **חיל האוויר בשלב הבלימה 6-7 באוקטובר 1973**. שם. עמ' 72.
233 ויצמן. גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 329.
234 פלד. "דבר המפקד ביום חיל האוויר" פלד **שם**. עמ' 332.
235 אל"מ רפי הרלב. **דיון מפקדי בסיסים 7 באוקטובר**, 21:00. שם.
236 1. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה** שם. 4 מטוסים מוכשרים לקרב ממטוסים בדרג ב' בתחילת המלחמה. 2. מחלקת ציוד חיל האוויר. דו"ח נטיס יומי [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. אוסף אישי.
237 **חיל האוויר בשלב הבלימה 6-7 באוקטובר 1973**.שם. עמ' 71.
238 **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה**.שם. עמ' 7.
239 סיוע לדברי בני פלד בהערכת המצב האווירית, ראה ברטוב. **דדו** ב' שם. עמ' 426-7.
240 בני פלד. **דיון מפקדי בסיסים 7 באוקטובר**, 21:00. שם.
241 עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 231.
242 יקיר אלקריב. ריאיון: "מוטי הוד" **שם** עמ' 14.
243 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון שם.
244 **דיון מפקדי בסיסים 7 באוקטובר**, 21:00. שם.
245 אהוד ברק, שר הביטחון, בטקס אזכרה לחללי מלחמת יום כיפור, 23.9.2007, גלי צה"ל.

חלק שישי

1 שקלוט תא רמשל"ט, ראיונות עם תא"ל דוד עברי, אל"מ רפי הרלב, אל"מ גיורא פורמן. אל"מ אהרון שביט (יאלו), סא"ל עמוס עמיר, סא"ל אביהו בן־נון. שיחה עם רן רונן. עברי "אלוף פלד" **שם**. עמיר **אש בשמים** שם. תכתובת אלקטרונית עם אל"מ גיורא פורמן.

2 יקיר אלקריב מראיין: "דוד עברי: בראייה צבאית לאומית – ניצחון בלתי רגיל. בראייה יהודית – כישלון" **ביטאון חיל האוויר** מס' 35. עמ' 12.

3 אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 116.

4 כהן, **לביא השמים אינם הגבול** שם עמ' 524.

5 פלד. "דבר המפקד".פלד **שם**. עמ' 332.

6 ריאיון עם אלוף בני פלד. 30 במארס 1994. שם.

7 אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 116.

8 Betts Richard K. Military Readiness: Concepts, Choices, Consequences. (Washington D.C.: The Brookings Institution; 1995.) Pp. 184–209

9 שקף מהרצאה של סא"ל יוסי עבודי, נמסר למחבר 27 ביוני 2007.

10 סיכום קבוצת פקודות בסיס תל־נוף. 5 באוקטובר 1973. 16:00. אוסף אישי.

11 ריאיון עם דוד עברי. מראיין יקיר אלקריב **שם**. עמ' 12.

12 גיורא רום. הרצאה. באפעל. שם.

13 ריאיון עם תא"ל עמיחי שמואלי. שם.

14 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון. שם.

15 ריאיון עם תא"ל גדעון אבידור. שם.

16 ריאיון עם רס"ן גיורא רום. מפקד טייסת סקיהוק במלחמה. 25 באוקטובר 2006.

17 1. מוצב הפיקוד העליון. חלק שני: **המלחמה וניהולה**. פרק א: שלב הבלימה וגיוס המילואים. שם. 2. אורן **תולדות מלחמת יום הכיפורים** א' שם עמ' 208– 9. 3. פלד "התייחסות לרישום אירועי 12–14 באוקטובר 1973". פלד. **שם** עמ' 388–9. 4. דברי רב־אלוף בר־לב שמגיע לדיון על מתקפת הנגד. גיא **בר־לב** שם. עמ' 258.

18 פלד "השתתפות חיל האוויר". **שם** עמ' 345.

19 1. ריאיון מס' 1 עם סא"ל אריק עזוז. שם. 2. פלד "השתתפות חיל האוויר" **שם** עמ' 345.

20 דיון יסודי בעקרון שימור הכוח, ראה גורדון **קשתו של פאריס** שם. עמ' 286–293.

21 מעובד על פי "חיל האוויר במלחמה" **ביטאון חיל האוויר** כרך 20, מס' 75/74, (דצמבר 1967), עמ' 8–29.

22 1. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה**.שם עמ' 1, 72, 74, 76.

2. דו"חנטיס יומי [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. שם. עמ' 24א-24ד.

23 1. בני פלד. שם. 2. ריאיון מס' 2 עם תא"ל דוד עברי. 5 בפברואר 2007.

24 עדות פלד. **דוח ועדת אגרנט**. שם. 1076.

25 **ברטוב דדו ב'** שם. עמ' 493.

26 ריאיון עם אל"מ אהרון שביט (יאלו) שם.

27 1. בני פלד מצטט "קטעים והערות מתוך ספר 'אג"ם/מה"ד היסטוריה, צוות מחקר מצפ"ע" (21 באוגוסט 1983.) פלד **שם** עמ' 392-401 עמ' 7-396. 2. אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 167. 3. ברטוב.דדו ב' שם. עמ' 4-493. 4. בראון. **משה דיין** שם. עמ' 141.

28 1. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה**.שם עמ' 1, 72, 74, 76. חישוב המחבר על פי הנתונים הגולמיים. אוסף אישי. תוצאות החישובים דומות לנתונים שמציג בני פלד. ושונות מהנתונים הרשמיים של מחלקת ציוד. עקב תקלות טכניות לא כל 234 המטוסים כשרים למבצעים. 2. מחלקת ציוד חיל האוויר. דו"חנטיס יומי [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. עמ' 24א-24ד. אוסף אישי.

29 אורן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 172.

30 מברק משמחה דיניץ, השגריר בוושינגטון, למרדכי גזית. במברק מוסברים עיקרי התוכנית להפסקת אש. לו/60. 11 באוקטובר שעה 16:00 שעון וושינגטון. גנזך המדינה תיק א – 4996/4.

31 בראון **משה דיין** שם, עמ' 160-163.

32 1. יומן רל"ש הרמטכ"ל. 11 באוקטובר 1973. שעה 23:30. שם. 2. "התבטאויות מפקד חיל האוויר ב־12 באוקטובר 1973 לגבי החשש שחיל האוויר עומד להגיע לקו הקריטי והתייחסויות להן". צה"ל. מחלקת היסטוריה. (18 בפברואר 1978.) עמ' 1. אוסף אישי. 3. **ברטוב דדו ב'** שם. עמ' 760. תיאור יותר מפורט בעמ' 536.

33 1. מתוך הקלטות חדר הרמטכ"ל. "התבטאויות מפקד חיל האוויר" שם. עמ' 2. 2. מצוטט גם אצל בני פלד "התייחסות לרישום אירועי 12-14 באוקטובר 1973" (6 בדצמבר 1984.) פלד. **שם** עמ' 381-392. עמ' 387. 3. בני פלד מספר על כך לקציני חיל האוויר בגילוי לב: פלד "דבר המפקד ביום חיל האוויר" **שם** עמ' 334. 4. גיא **בר־לב** שם. עמ' 259. הערה: מסקנה זו שגויה, שכן לפי הדוקטרינה והערכת מצב אווירית. שם. מספיקים 65-70 מטוסים להגנת שמי המדינה.

34 1. בראון. **משה דיין** שם. עמ' 161. 2. בני פלד "התייחסות לרישום אירועי 12-14 באוקטובר 1973" (6 בדצמבר 1984.) פלד. **שם** עמ' 390.

35 1. מוצב הפיקוד העליון חלק שני: **המלחמה וניהולה**. פרק א: שלב הבלימה וגיוס המילואים. שם. 2. אורן **תולדות מלחמת יום הכיפורים** א' שם עמ' 208-

9. 3. פלד "התייחסות לרישום אירועי 12-14 באוקטובר 1973". פלד. **שם** עמ' 388-9. 4. דברי רב־אלוף בר־לב שמגיע לדיון על מתקפת הנגד. גיא **בר־לב שם**. עמ' 258.

36 ראה דברי דיין בדיון בשעה 12:00 מצוטטים אצל ברטוב **דדו ב'** עמ' 546.

37 1. מברק ממרדכי גזית אל שמחה דיניץ בוושינגטון. במברק דוחקת ממשלת ישראל בקיסינג'ר להאיץ את השגת הפסקת האש. ול/863. 12 באוקטובר 17:30 שעון וושינגטון. גנזך המדינה. תיק חצ – 8657/5. 2. שיחת טלפון בין שגריר ישראל לשר החוץ האמריקני. 12 באוקטובר 1973 שעה 13:45 שעון ישראל. ראה: Kissinger. Crisis, ibid. pp. 194, 207. 3. Simcha Dinitz "The Yom Kippur War: Diplomacy of War and Peace". R.M. Kumaraswamy, [ed]., Revisiting the Yom Kippur War (London: Frank Cass, 2000.) Pp 104–125. p. 115

38 בראון. **משה דיין שם**. עמ' 169.

39 בראון. **משה דיין שם**. עמ' 161-165.

40 ריאיון מס' 2 עם תא"ל דוד עברי. שם.

41 גולדה מאיר **חיי שם** עמ' 312.

42 דיין. **אבני דרך שם**. עמ' 627.

43 1. שיחות טלפון שונות. ראה: Kissinger. Crisis, ibid. pp. 84–218. 2. ריאיון טלפוני עם תא"ל ישעיהו (שייקה) ברקת. 22 בפברואר 2007. ברקת היה ראש המודיעין האווירי במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה עד יוני 1970. מפקד בסיס חצרים. הנספח האווירי בוושינגטון במלחמת יום כיפור.

44 שיחה בין קיסינג'ר לשלזינגר, שר ההגנה. 12 באוקטובר. 23:45. ראה: Kissinger. Crisis, ibid. p. 213.

45 Kissinger. Crisis, ibid. pp. 38, 81

46 1. גור. **מצפון ומים שם**. עמ' 205-214. 2. מתי גולן. **השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר** (ת"א וירושלים: שוקן; 1976) עמ' 47-63.

47 ריאיון טלפוני עם תא"ל ברקת ישעיהו (שייקה.) שם.

48 גור. **מצפון ומים שם**. עמ' 212.

49 Kissinger. Crisis, ibid. p. 221

50 פלד "דבר המפקד ביום חיל האוויר". **שם** עמ' 334.

51 1. חיים ירון. אל"מ. ראש מחלקת ציוד חיל האוויר. שיחה טלפונית. 6 ביוני 2007. 2. בירור טלפוני עם סא"ל עודד ארז 15 ביוני 2007.

52 עברי "אלוף פלד" **שם**. עמ' 411.

53 **עמיר אש בשמים שם**. עמ' 231.

54 ריאיון עם תא"ל עמיחי שמואלי. שם.

55 פלד "חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים" **פלד שם**. עמ' 418-429. עמ' 427.

56 פלד "השתתפות חיל האוויר" **שם** עמ' 346.

57 יפתח ספקטור. **חלום בתכלת־שחור** (ירושלים: כתר; 1991) עמ' 42.

58 זאב לכיש. הרצאה באפעל. שם.
59 כהן. לביא. **השמים אינם הגבול** שם. עמ' 7-476.
60 ריאיון עם רפי הרלב. שם.
61 1. ריאיון מס' 2 עם תא"ל דוד עברי. שם. 2. ריאיון מס' 2 עם אל"מ גיורא פורמן. שם. 3. ריאיון עם סא"ל שמעון לסר. שם.
62 פלד "הקדמה לספר תולדות תקיפת שדות תעופה במלחמת יום הכיפורים" (7 ביולי 1978.) **פלד שם**. עמ' 376-380. עמ' 380.
63 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב שם.
64 פלד. "בעיית הטילים" בתוך "השתתפות חיל האוויר" **פלד שם** עמ' 344-349.
65 פלד "דבר המפקד ביום חיל האוויר" **פלד שם**. עמ' 352.
66 1. ריאיון עם סא"ל מנחם שרון. שם. 2. ריאיון עם אל"מ יעקב אגסי. שם.
67 כבר בתכנית הראשונה למכה מקדימה, קרוב למחצית המטוסים נועדו לתקיפת שדות תעופה סוריים. שעה לאחר מכן הועברו כל המטוסים למשימה זו עקב מזג אויר גרוע בגולן. גם למחרת הוקצו עשרות מטוסים לתקיפת שדות תעופה ולא תקפו סוללות טילים.
68 1. חושן "מודיעין לפיתוח אמצעי לחימה" **שם**. עמ' 528. 2. רס"ן גיורא רום הרצאה באפעל. שם.
69 חיל האוויר **תקיפת סוללות קרקע-אוויר במלחמת יום הכיפורים**. שם. עמ' 343.
70 ברגמן. מלצר. **זמן אמת** שם. עמ' 90-91.
71 רס"ן איתן בן-אליהו תכתובת על התכנון המבצעי. 13 בפברואר 2007. לימים אלוף, מפקד חיל האוויר.
72 1. שקלוט חדר הרמטכ"ל. 10 באוקטובר. 21:30 מחלקת היסטוריה. אוסף אישי. 2. ברטוב **דדו** ב' שם. עמ' 428, 503, 758 הערה 9. ציטוט משקלוט שיחה של הרמטכ"ל וסגנו לבדם.
73 עדות אלוף ישראל טל. פגישה 2. 7 בדצמבר 1978. שם.
74 עדות אלוף טל בנושא שלב הבלימה וגיוס כוחות המילואים, 16 באפריל 1979. מתחקרים: אל"מ אורי אלגום – רמ"ח היסטוריה, רס"ן שמעון גולן. אוסף אישי.
75 ריאיון עם סא"ל אבנר שלו. רל"ש הרמטכ"ל. שם.
76 ברטוב. **דדו** ב'. שם. עמ' 509.
77 ריאיון טלפוני עם חנוך ברטוב. שם.
78 1. ריאיון עם סא"ל אביהו בן-נון. שם. 2. אל"מ רפי הרלב. תא רמשל"ט. שם.
79 תכתובת אלקטרונית עם סא"ל יורם אגמון. מפקד טייסת הפטישים במלחמה. לימים מפקד כנף, תא"ל, נספח חיל האוויר בארצות הברית.
80 סא"ל גדעון חושן. מכתב 2."הערות לקטע ביקורת התוכנית המבצעית". ראש ענף חקר ביצועים במלחמה. 4 במארס 2007.

81 סא"ל מנחם שרון. "הערות לקטע על התוכנית המבצעית" 31 בדצמבר 2006.
82 גיורא פורמן "מלחמת שבע השנים בזירה האווירית" תקציר הרצאה. ללז תאריך, נמסר למחבר ב־22 ביוני 2006.
83 רס"ן רן גורן, רס"ן איתן בן־אליהו, ואחרים. "תחקיר חיל האוויר בנושא תקיפו טילים" **תחקירים חייליים "מלחמת יום הדין"** כרך ראשון. 6 בנובמבר 1973 אוסף אישי.
84 סא"ל גדעון חושן. מכתב 2 שם.
85 ריאיון עם בני פלד. שם.
86 בני פלד. "השתתפות חיל האוויר" פלד. **שם** עמ' 357.
87 ויצמן. גולדשטיין. **לך שמים לך ארץ** שם. עמ' 329.
88 ריאיון עם אל"מ אהרון שביט "יאלו". שם.
89 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
90 ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם.
91 ריאיון עם אל"מ אגסי. שם.
92 ריאיון עם אל"מ רפי הרלב שם
93 עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 9-228, 231.
94 ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון שם.
95 ריאיון עם רס"ן איתן בן־אליהו. ראש מדור במחלקת מבצעים 21 בדצמבו 2006.
96 סא"ל מנחם שרון. תכתובת אלקטרונית. 31 בדצמבר 2006.
97 רס"ן גיורא רום. הרצאה באפעל. שם.
98 רס"ן גיורא רום. ריאיון אישי 25 באוקטובר 2006.
99 גיורא רום. הרצאה באפעל. שם.
100 רס"ן רן גורן. תכתובת אלקטרונית 23 בינואר 2007.
101 דיין. **אבני דרך**. שם. עמ' 624.
102 **הדוקטרינה האווירית**. שם.
103 1. זאב בונן **רפא"ל ממעבדה למערכה** שם. עמ' 62-64. 2. הסיפור מנקודת מבט של מודיעין חיל האוויר. קובי מרינקו "טעות בת 20". **ביטאון חיל האוויר**. מכ 93 (194), (אוקטובר 1993.) עמ' 20-23.
104 פלד "דברי המפקד ביום חיל האוויר" **שם** עמ' 332-340. עמ' 340.
105 מכתב מס' 1 מאת סא"ל גדעון חושן. שם.
106 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
107 טל. **ביטחון לאומי** שם עמ' 186.
108 ריאיון עם תא"ל שמואל שפר (שטופר) שם המראיין חסוי לפי בקשתו. בפברואר 1998. אוסף אישי.
109 גיורא רום. הרצאה באפעל. שם.
110 **מילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 42.

111 ריאיון עם סא"ל מנחם שרון. שם.
112 1. ריאיון מס' 1 עם גיורא פורמן. שם. 2. ריאיון עם סגן שמואל וימר, סמל עופר שרגיל. וסגן מיקי שחם שם. 3. ריאיון טלפוני עם רס"ן דני אשר שמספר שיחד עמו השתתפו מפענחים של חיל האוויר בקורס פענוח של אמ"ן שכלל פענוח מטרות יבשתיות כמו טנקים, נגמ"שים, וארטילריה.
113 בני פלד. תא רמשל"ט. 06:30 שם.
114 פלד "השתתפות חיל האוויר". פלד **שם** עמ' 356.
115 הרחבה והעמקה בסוגיית המודיעין לתקיפת כוחות יבשה ראה: גורדון. **מסדר האבירים האחרון** שם. עמ' 335-374.
116 ריאיון עם סגן שמואל וימר, סמל עופר שרגיל, סגן מיקי שחם. שם.
117 יצחק רבין "נאום בפו"ם. 7 באוגוסט 1992" **מחשבות באוויר** 22 (נובמבר 1999). עמ' 5.
118 ס. יזהר **קריאה לחינוך** (ת"א: ספרית פועלים; 1984) עמ' 145.
119 דיון בסוגיה זו ראה: שמואל גורדון. **מנהיגות אווירית: תרבות מבצעית מודרנית** (ת"א: משרד הביטחון; 2003) בפרק על האחריות, עמ' 96-116.
120 ולר. **קללת הכלים השבורים** שם. עמ' 100-121. הוא מוסיף גם סדרת כשלים מבצעיים.
121 1. טל. **ביטחון לאומי**. שם. עמ' 169-172. 2. זעירא **מיתוס מול מציאות** שם.
122 ועדת וינוגרד. **דו"ח חלקי**. שם. עמ' 105.
123 Irving Janis Victims of Groupthink .ibid.
124 בר יוסף **הצופה שנרדם** שם. עמ' 384-404.
125 1. דיין **אבני דרך** שם עמ' 592-596. 2. עמוס עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 224-234.
126 יעקב חסדאי **אמת בצל המלחמה** שם. עמ' 15.
127 מאיר **חיי** שם. עמ' 308.
128 מאיר **חיי** שם. עמ' 308.
129 מאיר **חיי** שם. עמ' 9-308.
130 הבר. **היום תפרוץ מלחמה** שם. עמ' 17-25.
131 Yehuda Ben-Meir. National Security Decision making: The Israeli Case JCSS Study No' 8 (Jerusalem: The Jerusalem Post; 1986.) pp. 137–144
132 מאיר **חיי** שם. עמ' 9-308. 313.
133 נקדימון. "הפרוטוקולים של ישיבות הממשלה ביומיים הראשונים למלחמה". **שם** עמ' 6-10.
134 אלוף מוסה פלד. מצוטט אצל גיא. **בר-לב**. שם. עמ' 240.
135 1. חיים הרצוג. **מלחמת יום הדין** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1994) מהדורה מחודשת. עמ' 24. 2. ריאיון טלפוני עם אלוף צבי זמיר. שם.
136 שיחה טלפונית עם אלוף (מיל) דן טולקובסקי. 2 באוקטובר 2006.

137 1. מיכאל ששר, **שיחות עם רחבעם (גנדי) זאבי**, (ת"א: ידיעות אחרונות 1992). 2. ריאיון עם אל"מ רפי סברון. 3. ריאיון עם סא"ל חגי מן. שם. 4. ריאיון עם רס"ן גיורא אפשטיין שם.
138 גיא. **בר־לב**. שם. עמ' 240.
139 1. ריאיון עם סא"ל עמוס עמיר שם. 2. ריאיון עם סא"ל אביהו בן־נון שם. 3. רונן **נץ בשחקים** שם עמ' 339.
140 דיין. **אבני דרך** שם. עמ' 598.
141 מצוטט אצל בראון **משה דיין** שם עמ' 98.
142 מוסה פלד. מצוטט אצל גיא. **בר־לב**. שם. עמ' 240.
143 דיין **אבני דרך** שם עמ' 594.
144 מצוטט אצל ברטוב. **דדו** ב' שם עמ' 410.
145 ריאיון מס' 1 עם עמנואל סאקל. שם.
146 קובר. **הכרעה** שם. עמ' 371.
147 דיין **אבני דרך** שם עמ' 594.
148 ריאיון עם אלוף עמוס חורב 16 באוקטובר 1975. מראיין דני גרווה. אוסף אישי.
149 ברטוב. **דדו** ב' שם. עמ' 472, 756.
150 ריאיון מס' 1 עם סא"ל עמנואל סאקל. שם.
151 1. ריאיון עם תא"ל (מיל) אורי בן־ארי. סגנו של אלוף פיקוד דרום במלחמה. שם. 2. ריאיון דומה מצוטט אצל ברגמן ומלצר. **זמן אמת** שם. עמ' 59–60.
152 ריאיון מס 2 עם אל"מ גדעון אבידור. קצין אג"ם אוגדה 252. 24 בדצמבר 1997. שם המראיין שמור לפי בקשתו.
153 כהן. לביא. **השמים אינם הגבול** שם. עמ' 475.
154 ועדת אגרנט. **דוח שלישי ואחרון**. כרך 4. עמ' 1197. אוסף אישי. 2. דיין **אבני דרך** שם עמ' 594.
155 ריאיון עם רב־אלוף צבי צור (צ'רה) מראיין חנוך ברטוב. **דדו** שם. עמ' 471.
156 דוח ועדת אגרנט **דו"ח שלישי ואחרון**. כרך 4. עמ' 1087.
157 פלד "הרגעים הקשים במלחמת יום כיפור" פלד **שם**. עמ' 403–405. עמ' 404.
158 פלד "הרגעים הקשים במלחמת יום כיפור" **שם** עמ' 404.
159 ברטוב **דדו** ב' שם עמ' 426.
160 אורן **תולדות מלחמת יום הכיפורים**. שם. עמ' 120.
161 מוטי הוד. הרצאה באפעל. שם.
162 עמיר **אש בשמים** שם עמ' 230.
163 פלד "השתתפות חיל האוויר" פלד **שם**. עמ' 361.
164 ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
165 ריאיון עם סא"ל אבנר שלו. שם.
166 עמיר **אש בשמים** שם עמ' 230.

167 עברי "אלוף פלד" **פלד שם**. עמ' 410–411.
168 שקלוט **תא רמשל"ט**. שם.
169 עמיר **אש בשמים** שם. עמ' 9–228.
170 עמיר. **אש בשמים** שם. עמ' 228.
171 1. ריאיון עם דוד עברי. שם. 2. ריאיון עם סא"ל עמוס עמיר. שם.
172 אל"מ גיורא פורמן "למחדל היו אחראים" **הארץ** (14 באוקטובר 2004.) עמ' ב2.
173 אל"מ גיורא פורמן "למחדל היו אחראים" **שם**.
174 1. בראון. **משה דיין**. שם. עמ' 129–130. 2. מופיע גם אצל יוסף ארגמן "ליל מצדה" יוסף ארגמן **זה היה סודי ביותר** (ת"א: משרד הביטחון, ובמחנה; 2006.) עמ' 369–380. עמ' 375. 3. פירוט השיחה מופיע בשקלוט שלה. מחלקת היסטוריה.
175 ברטוב. **דדו ב'** שם. עמ' 503.
176 ריאיון עם ישראל טל. 17 בדצמבר 1975. מראיין סא"ל גרווה ארכיון מחלקת היסטוריה־צה"ל. אוסף אישי.
177 1. ריאיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם. 2. ריאיון מס' 1 עם אל"מ גיורא פורמן. שם.
178 עמיר **אש בשמים** שם עמ' 9–228.
179 רונן **נץ בשחקים** שם עמ' 349.
180 ריאיון עם אל"מ רן רונן, מפקד בסיס תל־נוף במלחמה. 25 באפריל 1994.
181 מרדכי הוד. הרצאה. **הזירה האווירית** אפעל. שם.
182 **דיון מפקדי בסיסים. 7 באוקטובר 21:00**. שם.
183 1. אל"מ גיורא פורמן "למחדל היו אחראים" **שם**. 2. תכתובת אלקטרונית עם אל"מ גיורא פורמן. 24 בנובמבר, 8–9 בדצמבר 2006. 3. ראיונות עם תא"ל דוד עברי. אל"מ רפי הרלב, אל"מ רן רונן. סא"ל עמוס עמיר. סא"ל אביהו בן־נון.
184 מערכות רבות שנוטלות חלק במבצע תקיפת הטילים מתוארות אצל בונן. **רפא"ל ממעבדה למערכה** שם.
185 1. כהן, לביא, **השמים אינם הגבול**. שם. עמ' 611–618. 2. דוד עברי, "כיצד השמדנו את מערך התק"א במלחמת של"ג", עודד מרום, קובץ מאמרים, פרסום 36 מכון פישר (אוגוסט 2007), עמ' 3–23.

נספחים

1 למושג 'קבלת החלטות' יש משמעות סבילה, לפיה ההחלטות נקבעות במקום אחר ומובאות לאדם האחראי ש"מקבל" אותן. באנגלית המושג הוא 'עשיית החלטות' מושג אקטיבי. לכן נקבע כאן המושג האקטיבי 'קביעת החלטות'.
2 קיסינג'ר **נשק גרעיני ומדיניות חוץ** שם. עמ' 185.

3 1. יאיר אהרוני **אסטרטגיה עסקית** (ת"א: גומא ספרי מדע ומחקר; 1982). עמ' 64-65. 2. Symor French. Decision Theory: An Introduction to the Mathematics of rationality. (New York: John wiley & sons; 1988)

4 **המילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 537.

5 1. The Dictionary of Military Terms. Ibid. p. 133 .2. **תורת הלחימה: עבודת המפקד והמטה**. 1-336 (צה"ל: אג"ם-תוה"ד; 1993) אוסף אישי. עמ' 37. 3. **המילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 150.

6 **המילון למונחי צה"ל**. שם. עמ' 652.

7 **המילון למונחי צה"ל**. שם. עמ' 150.

8 1. ג'ניס ל' אירווינג. ליאון מאן. **תהליך קבלת החלטות** (ת"א: משרד הביטחון; 1986). עמ' 10-13. 2. Alexander L. George Presidential Decisionmaking in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice (Boulder, Colorado: Westview Press; 1980) . p. 10

9 Wohlstetter, ibid.

10 Whaley, Ibid.

11 1. Graham T. Allison, Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. (Boston: Little, Brown; 1971) .2 .Albert and Roberta Wohlstteter "Controlling the Risk In Cuba". Art Robert J. Waltz Kenneth N. [Eds] The Use of Force: International Politics and Foreign Policy (New York: University Press of America; 1983) pp. 307–343

12 1. Robert Jervis,. Perception and Misperception in International Politics. Ibid. .2 .Janis, Irving Victims of Groupthink. Ibid. .3 Daniel Kahaneman, Paul .and Slovic. Amos Tversky. [eds] Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases (New York: Cambridge University Press; 1982)

13 1. .Howard. Raiffa. Decision Analysis (Reading MA: AdissonWesley; 1968) 2. Howard. Raiffa. David E. Bell. Amos Tversky. [Eds] Decision Making: descriptive, normative, and prescriptive interactions. (Cambridge: Cambridge University Press; 1988)

14 G. F. Pitz. J. MecKillip Decision Analysis for Program Evaluators (SAGE: 1984)

15 P. G. Moore. The Business of Risk. (Cambridge: Cambridge University Press; 1983)

16 גיורא איילנד "המועצה לביטחון לאומי ועבודת המטה, במשרד ראש הממשלה" מסמך עבור ראש הממשלה אריק שרון. (אוגוסט 2004). מצוטט אצל מבקר המדינה **דו"ח ביקורת על המועצה לביטחון לאומי** (ירושלים: מבקר המדינה; ספטמבר 2006). עמ' 30.

17 אהרון יריב. "קבלת החלטות בעת משבר" (נובמבר 1990) אהרון יריב. **הערכה זהירה** (ת"א: מערכות; 1998). עמ' 79-89.

18 ועדת וינוגרד **דו"ח חלקי** שם. עמ' 117-132.

19 גורדון. **מסדר האבירים האחרון אסטרטגיה אווירית מודרנית** (ת"א: רמות, ההוצאה לאור של אוניברסיטת ת"א; 1998). שם. עמ' 9-338.

20 1. R. C. Snyder. W.H.Bruck. B.m. Sapin. Foreign Policy Decision Making (New York: Free Press` 1962). 2. גבריאלה היכל **קבלת החלטות בזמן משבר** (ת"א: מערכות; 1992). עמ' 13.

21 I. M. Desteler Presidents, Bureaucrats and foreign Policy (Princeton: Princeton University Press; 1977)

22 **תורת הלחימה: עבודת המפקד והמטה**. שם.

23 ראובן פדהצור. **נצחון המבוכה** (ת"א: ביתן; 1996) עמ' 20-27.

24 ועדת וינוגרד. **דו"ח חלקי**. שם. עמ' 105.

25 מבקר המדינה. **דו"ח ביקורת על המועצה לביטחון לאומי** שם. עמ' 28.

26 Michael Brecher. Geist Benjamin. Decision in Crisis: Israel 1967 and 1973, (Berkeley: University of California Press; 1980)

27 **המילון למונחי צה"ל** שם. עמ' 399.

28 Charles F. Herman. International Crises Insights from Behavioral Research (New York: Free Press; 1972)

29 בריצ'ר 1977.

30 אהרון יריב. "קבלת החלטות בעת משבר" (נובמבר 1990) אהרון יריב. **הערכה זהירה** (ת"א: מערכות; 1998). עמ' 79-89. עמ' 80.

31 1. R. N. Rosencrance Action and Reaction in World Politics (Boston: Little, Brown and Co.; 1963) .2 .M. A. Kaplan. "Variants of six models of the International System". J. N. Rosenau [ed] International Politics and Foreign Politics (New York: Free Press; Revised Edition. 1969)

32 ראיון מס' 1 עם תא"ל דוד עברי. שם. כך הוא מסביר מדוע אינו מבטא את הסתיגויותיו ממדיניות שחיקת הכוח האווירי בימים הראשונים.

33 Gabriella Heichal "Perception, Image formation and Coping in the Pre-Crisis Stage of the Yom Kippur War" Kumaraswamy R.M. [ed] Revisiting the Yom Kippur War (London: Frank Cass, 2000). Pp 195–220. pp 211–214

34 שמואל גורדון. **מנהיגות אווירית: תרבות מבצעית מודרנית** שם. עמ' 49-57.

35 אודן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** שם עמ' 116.

36 שטייגמן. **מבצע קדש: חיל האוויר בשנים 1950-1956. התעצמות ופעילות** שם. עמ' 234.

37 ענף תולדות חיל האוויר **תקיפת מטרות קרקע** במלחמת ששת הימים. נספח כ"ו.

38 1. הנתונים 1968–1971 מתוך הרצאה של יצחק גרינברג באפעל (11.11.1999).
2. נדל **בין שתי המלחמות** שם. עמ' 218.

39 1. מטכ"ל/אג"ם **"אופק א', תכנית לבניין צה"ל (1973–1977)** (אפריל 1973) עמ' 15, 16 87. להלן: אופק א'. 2. נדל **בין שתי המלחמות** שם.עמ' 184.

40 חישוב של המחבר על פי הנתונים. הטבלה מאשרת אמירות של אלופי פיקוד צפון ודרום כי חיל האוויר מקבל כמחצית מתקציב צה"ל.

41 1. לשכת עוזר שר הביטחון. "התפתחות מערכת הביטחון בשנים 1967–1973". (ת"א: משרד הביטחון; 20 פברואר 1974). 2. יצחק גרינברג. "התפתחות תקציב הביטחון והרכש בשנים 1967–1973". חגי גולן, שאול שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 72. להלן: התפתחות תקציב הביטחון.

42 רכש בשנת 1973 ראה גרינברג 2004"התפתחות תקציב הביטחון" **שם**. עמ' 56

43 טבלה מעובדת מתוך המקורות הבאים:
1. נתוני התכנית ונתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך מטכ"ל/אג"ם/תוא"ר **גושן ב' פיתוח** סד"כ חילות היבשה לשנים 1971–1976 עמ' 4 להלן: גושן ב'. 2. נתונים על הסד"כ בפועל ערב המלחמה ונתונים על האויב באים מתוך מטכ"ל/אג"ם **אופק א' תכנית לבניין צה"ל** (1973–1977) עמ' 15, 16, 87. 3. הנתונים נחשפו אצל נדל **בין שתי המלחמות** עמ' 181, 185.

44 הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. החישובים של המחבר על פי הנתונים.

45 דן שיפטן **התשה** שם עמ' 439. בשנויים קלים. חישובים ע"י המחבר לפי הנתונים.

46 שיפטן **התשה** שם עמ' 440.

47 מתוך טבלאות קודמות.

48 החישובים של המחבר על פי הנתונים.

49 הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. החישובים של המחבר על פי הנתונים.

50 הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. החישובים של המחבר על פי הנתונים.

51 הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973**. שם. החישובים של המחבר על פי הנתונים.

52 הוד. **חיל האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973** שם.

53 סיכום וטיבוד נתונים של טבלאות קודמות ע"י המחבר.

54 סיכום ועיבוד נתונים של טבלאות קודמות ע"י המחבר

55 1. נתונים על הסד"כ בפועל ערב המלחמה ונתונים על האויב באים מתוך מטכ"ל/אג"ם **אופק א'** שם. עמ' 15, 16, 87. 2. נתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך **גושן ב'** שם. עמ' 4. 3. הנתונים מופיעים אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם עמ' 181, 184, 185.

56 עבודי. "מה בין 'תגר' ל"דוגמן"" **שם** עמ' 8.

57 לכיש. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן 5'. 7 באוקטובר 1973** שם.

58 1. חיל האוויר. מחלקת תחזוקה **מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה.** שם. 2. סיכום מופיע אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם נספח ה'. עמ' 290. המקור: מסמך אמ"ן משנת 1992.

59 1. הנתונים על האויב ורוב הנתונים על חיל האוויר מופיעים אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם נספח ה'. עמ' 290. המקור: מסמך אמ"ן משנת 1992. 2. נתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך **מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה.** שם. וכן **גושן ב'** שם. עמ' 4. 3. מספר סוללות טילים קרקע־אוויר ערביות: עבודי. "מה בין 'תגר' ל"דוגמן"" **שם** עמ' 8–9.

60 1. נתונים על הסד"כ בפועל ערב המלחמה ונתונים על האויב באים מתוך מטכ"ל/אג"ם **אופק א'** שם. עמ' 15, 16, 87. 2. נתוני מטוסים ומסוקים מובאים מתוך **גושן ב'** שם. עמ' 4. 3. הנתונים מופיעים אצל נדל **בין שתי המלחמות** שם עמ' 181, 184, 185.

61 **נתומי פעילות מערך התחזוקה** שם. עמ' 1, 2, 32.

62 **הדוקטרינה האווירית.** שם.

63 1. שטייגמן. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 אוקטובר 1973** שם עמ' 12–13. 2. **חיל האוויר הסורי במלחמת יום הכיפורים.** (חיל האוויר ענף היסטוריה. אוסף אישי. יש הבדלים מסויימים בנתונים בשני המסמכים. 3. סא"ל (מיל) צבי [עופר] "מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים" **מערכות** 314 (תאריך ?) עמ' 29–21. עמ' 22.

64 נתונים מתוך **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 73.** שם.

65 1. עבודי הרצאה באפעל שם. 2. סא"ל זאב לכיש "'דוגמן' 5: שורשי הכשל המודיעיני" **שם** עמ' 28.

66 1. ראיון עם סא"ל שלמה ניר שם. 2. חליפת מכתבים בין שלמה ניר למחבר 5–6 ביולי 2006.

67 סא"ל זאב לכיש "'דוגמן' 5: שורשי הכשל המודיעיני" **שם** עמ' 30–31.

68 1. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 1973** (חיל האוויר: ענף תולדות חיל האוויר; יוני 1976). אוסף אישי. ריכוז נתונים מהמחקר. 2. שמואל גודרון. "לקחים לעתיד ממלחמה בעבר" גולן. שי **שם**. עמ' 259–388. עמ' 373. 3. סה"כ גיחות מאומת ברו"ח **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה.** שם. יש שוני זעיר בין מקורות שונים.

69 1. **השתתפות חיל האוויר בלוחמת היבשה בחזית המצרית במלחמת יום הכיפורים** שם. עמ' 130. 2. **השתתפות חיל האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית במלחמת יום הכיפורים.** שם. עמ' 120.

70 גודרון. "לקחים לעתיד" גולן. שי. **שם** עמ' 371.

71 ידלין. "תפקודו של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים" **שם**. עמ' 80.

72 חישוב השינוי ביכולות 1967 לעומת 1973:
• נחת עבודה היא שמדד עיקרי להשגת עליונות על חיל אוויר אויב הוא מספרי מטוסים מושמדים, באוויר או על הקרקע, בשני הצדדים
• הפלות מטוסים ערביים בשתי המלחמות 60 – 330 יחס בשתי המלחמות 5.5:1
• השמדת מטוסים על הקרקע 20–460 יחס השמדה על הקרקע 0.04:
• מדד השינוי יחס הפלות בין המלחמות חלקי יחס השמדת מטוסים על הקרקע: 5.6/0.04 = 140 כלומר כתוצאה מהקטנת יכולת על הקרקע והגדלת יכולת בקרבות אוויר. היכולת היחסית להפיל מטוסים באוויר עולה פי 140 על היכולת להשמידם על הקרקע.

73 1. מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה. שם. חישובים נעשו ע"י המחבר. 2. מפקד חיל האוויר מדווח לרמטכ"ל בסוף היום הרביעי למלחמה על 55 מטוסים מופלים ו־45 מטוסים פגועים קשה. מצוטט אצל בני פלד "קטעים והערות מתוך ספר 'אג"ם/מה"ד היסטוריה, צוות מחקר מצפ"ע" פלד **שם** עמ' 392–401 עמ' 396. 3. **חיל האוויר בשלב הבלימה 6–7 באוקטובר 1973**. שם. עמ' 74. 4. ראיון עם סא"ל מוטי חבקוק. ראש ענף היסטוריה ומידע בחיל האוויר. שם. 5. שיף. **חיל האוויר**. שם. עמ' 169. הערה: בסיום מלחמה אין חשיבות למטוסים נפגעים כיוון שיש זמן להחזירם למבצעים.

74 מספר טייסי הקרב 500 על פי נרל **בין שתי המלחמות** שם נספח ה'. עמ' 290. המקור: מסמך אמ"ן משנת 1992. תיקון של המחבר על פי הערה של נדל. כי מספר המטוסים והטייסים מוגזם מאוד.

75 1. **מלחמת יום כיפור: נתוני פעילות מערך התחזוקה**. שם עמ' 1, 72, 74, 76. חישוב המחבר על פי הנתונים הגולמיים. אוסף אישי. 2. מחלקת ציוד חיל האוויר. דו"ח נטיס יומי [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. עמ' 24א–24ד. אוסף אישי. המצב בפועל גרוע יותר. יש נתונים רק על מטוסים ניזוקים, אין כל נתונים על מטוסים מקורקעים עקב תקלות טכניות. אך עקב חוסר מידע החלטנו לא לכלול הערכה של מטוסים אלו. עבור הקורא – ההערכה היא כי בכל טייסת יש לפחות מטוס מקורקע עקב תקלות, כלומר לפחות 15 מטוסים. הערה זו מאמתת במדויק את דיווחו של גני פלד על 220 מטוסים כשירים בלבד בליל ה־9 באוקטובר. הסיכום של מחלקת ציוד הוא, 258 מטוסים שמישים ב־10 באוקטובר בבוקר, ו־251 ב־15 באוקטובר בבוקר, עמ' 57 בדו"ח מחלקת ציוד. הפער בין נתוני טבלה זו לבין סיכום מחלקת ציוד נובע מטעות בספירת מטוסים שהופלו (12 מטוסים פחות באופן קבוע), ומהנחת יסוד שמטוס שמיש הוא מטוס שעשוי להיות שמיש בתוך שעות מספר, בעוד שהחישוב כאן מונה רק את אלו הכשירים לקרב.

מקורות

מקורות שטרם פורסמו

הספר עבר את ביקורת הצנזורה כולל מקורות אלו. רוב המקורות נמצאים באוסף אישי של המחבר. ליד שמות האישים מופיעים תפקידיהם ודרגתם בתחילת מלחמת יום כיפור.

אבידר שלומי **מערך הבקרה: העיניים של המדינה** (ת"א: חיל־האוויר ומשרד הביטחון; 1998).

אגף מודיעין, מחלקת מחקר. סקירת מודיעין מיוחדת (חורף 1972). **מצוטט בדו"ח ועדת אגרנט** דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות כרך ראשון. אוסף אישי.

אדן אברהם. אלוף. מפקד אוגדה במלחמה. דבריו בכנס פיקוד דרום 5. 25 ביולי 1974. אוסף אישי.

אילון עמי סא"ל. **מלחמת יום הכיפורים – סיכום ראשוני.** (ינואר 1974). נמסר למחבר ב־23 בנובמבר 2006. אוסף אישי.

אלעזר דוד רב־אלוף. הרמטכ"ל. בכנס פיקוד דרום 1 לתחקור מלחמת יום כיפור. 5 בפברואר. 1974. אוסף אישי.

——. בהצגת תכנונים אופרטיביים של פיקוד צפון לרמטכ"ל 26 באפריל 1973. עמ' 12, 4–33 אוסף אישי.

אמיתי מאיר "בשחקים: חיל־האוויר בעידן מאך 2". לכיש זאב, אמיתי מאיר [עורכים] **עשור לא שקט: פרקים בתולדות חיל־האוויר בשנים 1956–1967** (חיל־האוויר: משרד הביטחון; 1995). עמ' 368–380 להלן: עשדר לא שקט.

——. אמיתי מאיר. היסטורין אווירי. שיחת בידור 5 ביולי 2007.

אשר דני. "תגובה". **לקחים ממלחמת יום הכיפורים** מושב שלישי 3 בנובמבר 1993. סדרת סימפוזיונים על המודיעין במלחמת יום הכיפורים (ת"א: צה"ל ביה"ס למודיעין; 1994). עמ' 129–130.

גולן שמעון. **מלחמת יום הכיפורים: דו"ח חקר המצפ"ע חלק שני: מהלכי המלחמה.** (ת"א: צה"ל; 1977).

——. **מלחמת יום הכיפורים: מוצב הפיקוד העליון חלק שני: המלחמה וניהולה.** פרק א: שלב הבלימה וגיוס המילואים. (צה"ל. מחלקת הסיטוריה. נובמבר 1981). עמ' 145. אוסף אישי.

——. מלחמת יום הכיפורים: **מצרים – מטרות המלחמה ותכנית ההתקפה.** (צה"ל *מחלקת היסטוריה*. אפריל 1981). אוסף אישי.

דו"ח מודיעין של פיקוד דרום. 7 באוקטובר 1973. שעה 12:00. מצוטט ע"י דו"ח ועדת אגרנט. דו"ח שלישי ואחרון. כרך שלישי, דו"ח המודיעין. אוסף אישי.

דיון מפקדי בסיסים וכנפות. 7 באוקטובר 1973. שעה 21:00. שקלוט. אוסף אישי.

דו"ח ועדת אגרנט. ועדת החקירה – מלחמת יום כיפור. דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח חלקי מיום 1 באפריל 1974 (ירושלים 1974). כרך ראשון. אוסף אישי.

——. **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח חלקי** מיום 1 באפריל 1974 (ירושלים 1974). כרך שני. אוסף אישי.

——. **דין וחשבון שלישי ואחרון. כרך 3 דו"ח המודיעין.** אוסף אישי.

——. **דין וחשבון שלישי ואחרון. כרך 4.** אוסף אישי.

הוד מרדכי (מוטי) אלוף. **חיל־האוויר בתקופה 27 אפריל 1966 עד 10 במאי 1973.** (חיל־האוויר: מאי 1973). אוסף אישי. מפקד חיל־האוויר במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה. יועץ אווירי לאלוף פיקוד צפון בשלב הבלימה ולאחר מכן יועץ אווירי לאלוף פיקוד דרום.

——. הרצאה בבי"ס לפיקוד ומטה. 23 בינואר 1976. אוסף אישי.

הערכת מצב אווירית 6 אוקטובר 1973 סיכום שלוש קבוצות פקודות של מפקדת חיל־האוויר. ב־6 באוקטובר. 07:00. 11:00. 13:30. לפי פי שקלוטי הדיונים. הדיונים אינם מסודרים עד כי נוצר צורך לעבד, לארגן, ולסדר את הדיווח באופן קריא ומובן. אוסף אישי.

השתתפות חיל־האוויר בלוחמת היבשה בחזית המצרית במלחמת יום הכיפורים. (חיל־האוויר: ענף תולדות חיל־האוויר; מרס 1983). אוסף אישי.

השתתפות חיל־האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית במלחמת יום הכיפורים. (חיל־האוויר: ענף תולדות חיל־האוויר; אוגוסט 1980). אוסף אישי.

"התבטאויות מפקד חיל־האוויר ב־12 באוקטובר 1973 לגבי החשש שחיל־האוויר עומד להגיע לקו הקריטי והתיחסויות להן" צה"ל. מחלקת היסטוריה. 18 בפברואר 1978. אוסף אישי.

וינברג משה. "שפריר: טיל אוויר־אויר ראשון מתוצרת ישראל" לכיש, אמיתי, [עורכים] **עשור לא שקט**.שם. עמ' 155–190. אוסף אישי.

זיו יגאל. סא"ל. מפקד יחידת הבקרה המערבית. **מצגת** נמסרה למחבר. 7 ביוני 2006. אוסף אישי.

זעירא אלי. אלוף. ראש אמ"ן. דברים בקד"ם רמטכ"ל ב־6 באוקטובר 18:35. שקלוט מחלקת הסיטוריה. אוסף אישי.

——. בכנס ספ"כ. 12 בפברואר 1974. אוסף אישי.

חבקוק מוטי **לוחמת אויר־אויר [5.1967–11.1956]** (חיל־האוויר: ענף תולדות חיל האויר; מרס 1993). אוסף אישי.

——. "התפתחות חיל־האוויר לאורלקחי מלחמת סיני" חגי גולן, שאול שי [עורכים] **ברעום המנועים: 50 שנה למלחמת סיני** (תל־אביב: משרד הביטחון ומערכות; 2006) עמ' 301–305.

חופי יצחק אלוף פיקוד צפון בהצגת תכנונים אופרטיביים של פיקוד צפון לרמטכ"ל 26 באפריל 1973. אוסף אישי.

חיל האויר במלחמת ששת הימים. השגת העליונות האוירית. (ח"א: ענף תולדות חיל האויר; מרס 1972).

חיל האויר במלחמת ששת הימים. תקיפת מטרות קרקע (ח"א: ענף תולדות חיל האויר; 1980).

חיל־האוויר הסורי במלחמת יום הכיפורים. חיל־האוויר ענף היסטוריה. אוסף אישי.

חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים – השתתפות חיל־האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית. ((ת"א: חיל־האוויר, ענף תולדות חיל־האויר; אוגוסט 1980).

חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים – תקיפת שדות־תעופה ותחנות מכ"ם, הד־7־ (351) (ת"א: חיל־האוויר, ענף תולדות חיל־האוויר; 12 במארס 1979).

חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים – תקיפות בוללות קרקע־אוויר (ת"א: חיל־האוויר, ענף תולדות חיל־האוויר; 1978).

טל ישראל. "התרעה במלחמת יום הכיפורים". **התרעה** 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים לסיכום חלקו של המודיעין במלחמת יום הכיפורים. נספח.

ישיבת מטה פיקוד דרום. 5 באוקטובר 1973. אוסף אישי.

יומן מבצעים פיקוד דרום. אוסף אישי.

יומן ראש לשכת הרמטכ"ל. 6 באוקטובר 1973. ארכיון המחלקה להיסטוריה. אוסף אישי.

יומן ראש לשכת סגן הרמטכ"ל. אוסף אישי.

יומן ראש לשכת אלוף פיקוד דרום. 6–7 באוקטובר 1973. אוסף אישי.

כהן אבי **ההגנה על מקורות המים** (ת"א: חיל־האוויר; 1992).

כץ מיכאל. "היופי שלפני הסערה" ליאורה שוסטר. **טייסת הקרב הראשונה** (ת"א: משרד הביטחון, חיל־האוויר ת"א: 1998) עמ' 108.

כנס פיקוד דרום מס' 2. 5 במרץ 1974. אוסף אישי.

כנס פיקוד דרום מס' 3. 19 במרץ 1974. אוסף אישי.

כנס פיקוד דרום מס' 5. 25 ביולי 1974. אוסף אישי [דברי שרון, אדן, גונן]. אוסף אישי.

לברן אהרון. אל"מ "הפצצות אוויר אסטרטגיות: המודל הסורי במלחמת יום הכיפורים" **הרהורים וערעורים** מס' 4. (יוני 1979). עמ' 3-18. במלחמה שירה כעוזר למבצעים של ראש מחלקת מחקר באמ"ן. אוסף אישי.

——. "על הפתעה והתרעה במלחמת יום הכיפורים" **הרהורים וערעורים** מס' 3 (נובמבר 1977). עמ' 8-22. אוסף אישי.

לכיש זאב. **הערכות המודיעין למבצע 'דוגמן 5' 7 באוקטובר 1973** סקירת מודיעין מיוחדת 3/1983 (חיל־האוויר: להק מודיעין; מאי 1983). אוסף אישי.

לכיש זאב, אמיתי מאיר [עורכים] **עשור לא שקט: פרקים בתולדות חיל־האוויו בשנים 1956–1967** (ת"א: משרד הביטחון, חיל־האוויר; 1995). אוסף אישי.

לפידות אהרון [עורך] **רעם הפטישים: ספר טייסת הפטישים**. (ת"א: משרד הביטחון חיל־האוויר; 1998). אוסף אישי.

מברק מהציר שלו למנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. לו/952. 5 באוקטובר 1973 שעה 18:00. גנזך המדינה. תיק א־4996/3.

מברק מהציר שלו למנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. לו/956. 6 באוקטובר 1973 שעה 08:00 גנזך המדינה תיק א־4496/3.

מברק ממנכ"ל ראש הממשלה מרדכי גזית לציר שלו בוושינגטון. 7 באוקטובר 1973 שעה 01:30. גנזך המדינה. תיק חצ־6857/5.

מברק ממנכ"ל ראש הממשלה גזית לשגריר ישראל בוושינגטון. דיניץ "סיכום מצב ל־9 באוקטובר שעה 20:00". ול/809. 9 באוקטובר 23:45. גנזך המדינה. תיק א־7792/4.

מברק ממנכ"ל משרד הביטחון לנספח צה"ל בוושינגטון. אלוף מוטה גור "מספר האבדות והמטוסים הבלתי שמישים, נכון ל־10 באוקטובר 1973 שעה 19:00" א/105. גנזך המדינה, תיק א־7792/4. 10 באוקטובר 1973.שעה 19:30.

מברק מהשגריר בוושינגטון דיניץ. אל מנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. במברק מוסברים עיקרי התכנית להפסקת אש. לו/60. 11 באוקטובר שעה 16:00 שעון וושינגטון. גנזך המדינה תיק א־4996/4.

מברק ממנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית לשגריר ישראל בוושינגטון דיניץ. ול/852. 12 באוקטובר 1973. שעה 11:30. גנזך המדינה. תיק א־4496/4.

מברק מגזית אל שמחה דיניץ בוושינגטון במברק מאיצה ממשלת ישראל בקיסינג'ר להאיץ את השגת הפסקת האש. ול/863. 12 באוקטובר 17:30 שעון וושינגטון. גנזך המדינה תיק חצ־8657/5.

מברק מהשגריר דיניץ למנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית. 12 באוקטובר שעה 21:30. גנזך המדינה. תיק א־4996/4.

מברק מהשגריר בוושינגטון דיניץ. אל מנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית .לו/92. 13 באוקטובר 1973. שעה 02:15 גנזך המדינה תי'ק א־4496/4.

מברק מהשגריר בוושינגטון דיניץ. אל מנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית לו/87 13 באוקטובר 1973. שעה 02:15.

מברק ממנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית לשגריר בוושינגטון דיניץ. ול/871. 13 באוקטובר 1973. שעה 11:45. גנזך המדינה.תיק א־4496/4.

מברק מגזית, מנכ"ל משרד החוץ, לשלו, הציר בוושינגטון. מצוטט בדו"ח ועדת אגרנט: ועדת **החקירה – מלחמת יום כיפור. דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות כרך ראשון**. שם. עמ' 2–61.

מחלקת ציוד חיל־האוויר. דו"ח נטיס יומי [שמישות מטוסים ומסוקים] במלחמת יום כיפור. מחלקת ציוד חיל־האוויר אוסף אישי.

ראש מחלקת ציוד. **מלחמת יום הכיפורים נתוני פעילות – מערך התחזוקה**. (חיל־האוויר. לשכת ראש מחלקת ציוד. 13 בינואר 1974). לפי מכתב נלווה. אוסף אישי.

מחקר המרכיב המודיעיני ב'דוגמן 5'. (חיל־האוויר. מחלקת מודיעין; נובמבר 1975). נכתב ע"י סגן שמואל וימר.

מטכ"ל/אג"ם "אופק א', תכנית לבניין צה"ל 1973–1977. (אפריל 1973). נתונים בלבד.

מלחמת יום הכיפורים – מפקדת חיל־האוויר/ענף תולדות חיל־האוויר הד־7־(351) 12 במארס 1979,

מפקד חיל־האוויר. תחקיר תקרית תל־דן (20.11.1964) אג"מ/מבצעים. ארכיון צה"ל 66/74/653. אוסף אישי

נבו יהושע. דו"ח 'ועדת נבו'. **ההגנה על רמת־הגולן, תורות ותפישות** (צה"ל 1974) הדו"ח הוכן עבור ועדת אגרנט. אוסף אישי.

נבו יעקב (יאק) **קרבות אוויר** (ת"א: חיל־האוויר; 1958).

נוי פנחס [אלוש] אל"מ. מפקד חטיבה 75, בכנס פיקוד דרום 1 לתחקור מלחמת יום כיפור 5 בפברואר 1974. אוסף אישי.

סומך יחזקאל תא"ל. "השפעת פעולות חיל־האוויר בחזית הסורית במלחמת יום הכיפורים". (4 באוקטובר 1975). ענף תולדות חיל־האוויר. **מלחמת יום הכיפורים – השתתפות חיל־האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית**. (אוגוסט 1980). נספח ב'. עמ' 4–343. אוסף אישי. סומך השתחרר לאחר שמילא תפקיד ראש מחלקת אוויר.

"סיכום מצב נכון ל־072000 – מס' 6." אוסף לקטים וסיכומי מצב. מטכ"ל. 7 באוקטובר שעה 20:00. אוסף אישי.

"סיכום מצב נכון ל־072359ו2 – מס' 7." אוסף לקטים וסיכומי מצב. מטכ"ל. 7 באוקטובר שעה 23:59. אוסף אישי.

סיכום קבוצת פקודות בסיס תל־נוף. 5 באוקטובר 1973. 16:30. אוסף אישי.

סיכום תרגיל 'איל ברזל'. נערך ב 3 באוגוסט 1972 בפיקוד הדרום. אוסף אישי.

סקירת חקר ביצועים 2/98 **תקיפת גשרים בבלימה**. (חיל־האוויר 1998). אוסף אישי.

עדכון רמטכ"ל/סגן בחמ"ל אג"מ מבצעים. 7 באוקטובר 05:20. אוסף אישי.

עופר צבי **'ברק' ביום הכיפורים** כרך א' (ת"א: צה"ל, מחלקת היסטוריה; 1996). אוסף אישי.

עמיר גבי. אל"מ מפקד חטיבה 460 במלחמה. **ניתוח ארוע: הבלימה בדרום במלחמת יום כיפור** (צה"ל: פו"מ; 15 ביוני 1980). אוסף אישי.

——. ענף תולדות חיל האויר. **חיל־האוויר במלחמת יום הכיפורים – תקיפת סוללות קרקע אוויר** (ת"א: חיל־האוויר; 1978).

פורמן גיורא. "מלחמת שבע השנים בזירה האווירית". ללא תאריך, נמסר למחבר ב־22 ביוני 2006.

פלד בני בכנס של פיקוד דרום ב־5 בפברואר 1974. אוסף אישי.

פקודת 'גיר' פיקוד צפון אגף מבצעים. 11 ביוני 1973. קטעים. אוסף אישי.

פקודת 'מוקד' 23 במרץ 1967. אוסף אישי.

פקודת 'סלע'. אוגדה 36 אגף מבצעים.23 באוגוסט 1971. אוסף אישי.

פרוטוקול ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 6 באוקטובר 1973. שעה 19:00, גנזך המדינה. תיק א־8163/7.

פרוטוקול ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 7 באוקטובר 1973. שעה 19:00, גנזך המדינה. תיק א־8163/7.

צחור זאב. "הכל תלוי בחיל־האוויר" לכיש. אמיתי [עורכים] **עשור לא שקט** שם. עמ' 225–249.

קבוצת פקודות מפקדת ח"א שקלוט. 6 באוקטובר 1973. 07:00. אוסף אישי.

קבוצת פקודות מפקדת ח"א שקלוט 6 באוקטובר 1973. 12:30 אוסף אישי.

קבוצת פקודות מפקדת ח"א שקלוט 6 באוקטובר 1973. 13:35 אוסף אישי. שלושת קבוצות הפקודות נקראות להלן: הערכת מצב אווירית 6 באוקטובר 1973.

קבוצת פקודות מפקדת ח"א שקלוט. 6 באוקטובר 1973. 21:00 אוסף אישי.

קד"ם רמטכ"ל ב־6 באוקטובר 18:35. שקלוט מחלקת הסיטוריה. אוסף אישי.

קם אפרים "הרצאה" **ההתרעה למלחמת יום הכיפורים** מושב ראשון 12 ביולי 1993. סדרת סימפוזיונים המודיעין במלחמת יום הכיפורים (צה"ל: ביה"ס למודיעין; 1994). עמ' 6–13.

ראובני. אמיר סא"ל. ניתוח ארוע: **הבלימה בדרום במלחמת יום כיפור** פו"מ. 15 ביוני 1980. אוסף אישי.

רבין יצחק. "נאום בפו"ם 7.באוגוסט 1992" מחשבות באוויר מס' 22 (נובמבר 1999). עמ' 5. אוסף אישי.

שומרון דן. אל"מ מפקד חטיבה 401 בקרב על התעלה. "הרצאה". **המודיעין במלחמת יום הכיפורים** מושב שני. 22 בספטמבר 1993. סדרת סימפוזיונים.

שוסטר ליאורה. **ספר טייסת הקרב הראשונה** (ת"א: משרד הביטחון, חיל־האוויר; 1998).

שטייגמן יצחק. **חיל־האוויר בשלב הבלימה 6–7 אוקטובר 1973** (חיל־האוויר: ענף תולדות חיל־האוויר; 1976).

שטייגמן יצחק. **מבצע קדש: חיל־האוויר בשנים 1950–1956. התעצמות ופעילות** (ת"א: משרד הביטחון, חיל־האוויר; 1986).

שקלוט חדר הרמטכ"ל. 7 באוקטובר 1973 שעה 13:10. אוסף אישי.

שקלוט תא הפיקוד במוצב השליטה המרכזי של חיל־האוויר 6–7 באוקטובר 1973. אוסף אישי.

שרון אריק. אלוף. מפקד אוגדה במלחמה. בכנס פיקוד דרום. 19 במרץ 1974. אוסף אישי.

שרון אריק. בכנס ספ"כ 12 בפברואר 1974. אוסף אישי.

תורת הלחימה: עבודת המפקד והמטה. 336-1 (צה"ל: אג"ם־תוה"ד; 1993) אוסף אישי.

"תחקיר חיל־האוויר בנושא תקיפת טילים" **תחקירים חייליים 'מלחמת יום הדין'** כרך ראשון. 6 בנובמבר 1973. אוסף אישי.

תיק 'שובך יונים'. 6 באוקטובר 1973. הפקדות גונן שמואל אלוף, אלוף פיקוד דרום. אוסף אישי.

תרשומת רשמית של התיעצות דיין ודדו ב־05:50 בבוקר 6 באוקטובר. נרשמה בזמן הדיון.ע"י אלוף שלמה גזית. מתאם הפעולות בשטחים. נמסרה למחבר ב־4 באוקטובר 2006.

ראיונות

כל הראיונות ללא שם המראיין נעשו ע"י המחבר.

אביב ישראל. אל"מ. סגן ראש מחלקת ציוד למטוסים. 21 ביוני 2007. ראיון טלפוני

אבידור גדעון. תא"ל. קצין אג"מ (מבצעים) של אוגדה 252. 16 בספטמבר 1996. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.

——. ראיון 2. 24 בדצמבר 1997. שם המראיין שמור לפי בקשתו.

אגמון יורם סא"ל. תכתובת אלקטרונית 31 בדצמבר 2006. מפקד טייסת 'הפטישים' במלחמה. לימים מפקד כנף, תא"ל, נספח חיל־האוויר בארה"ב.

אגסי יעקב אל"מ. ראש מחלקת מבצעים בסוף מלחמת ההתשה. מפקד בסיס רמת־דוד לאחר כמה ימים במלחמת יום כיפור. 28 בנובמבר 2006.

אזוב עמירם. חוקר המלחמה בזירה המצרית. 31 באוגוסט 2006. ראיון טלפוני וניירות אישיים.

——. מכתב הערות לסוגיית הבלימה בחזית המצרית. 19 בדצמבר 2006

איל ראובן. סא"ל ראש ענף מודיעין טכני במחלקת אוויר בחיל־האוויר, במלחמה. לימים תא"ל ראש להק מודיעין. שיחה טלפונית. 8 במרץ 2006.

אילון עמי. סא"ל. ראש ענף שליטה במלחמה. קצין שליטה אווירית בתא רמשל"ט. 23 בנובמבר 2006.

——. ראיון טלפוני. 19 בספטמבר 2006.

——. מלחמת יום הכיפורים – סיכום ראשוני. (ינואר; 1974). נמסר למחבר ב־23 בנובמבר 2006. עמ' 10.

אלעזר דוד רב אלוף. ראיון. 8 במרץ 1976 מראיין סא"ל זיסקינד. אוסף אישי

——. 17 בפברואר 1976. מראיין סא"ל יעקב זיסקינד. אוסף אישי

אפשטיין גיורא. רס"ן. 2 באפריל 2006. לימים מפקד טייסת. אלוף ההפלות של חיל־האוויר. אל"מ.

ארז עודד סא"ל. ראש ענף הגנה במחלקת מבצעים של חיל־האוויר. אחראי על פריסה והיערכות של יחידות חיל־האוויר. 5 במאי 2006. לימים ראש להק מודיעין, תא"ל.

——. שיחה טלפונית. 15 ביוני 2007.

אשר דני. רס"ן. קצין מודיעין חטיבתי במלחמת יום כיפור. לימים הגיע לדרגת תא"ל. 10 בדצמבר 2006

בודינגר הרצל. . רס"ן.שיחה טלפונית. מפקד טייסת בבית הספר לטיסה. לימים אלוף, מפקד חיל־האוויר. 9 ביוני 2006.

בולס יוסף סגן. קמ"ד צילום במחלקת מבצעים. שיחת בירור טלפונית 11 ביולי 2007.

בן־אליהו איתן רס"ן. ראש מדור במחלקת מבצעים 21.בדצמבר 2006. לימים אלוף, מפקד חיל־האוויר.

——. תכתובת על התכנון המבצעי. 13–15 בפברואר 2007.

בן־ארי אורי. תא"ל. סגנו של אלוף פיקוד דרום במלחמת יום כיפור. מראיינים ממחלקת היסטוריה. 29 בדצמבר 1975. אוסף אישי.
בן נון. אביהו. סא"ל. ראש ענף תקיפה במחלקת מבצעים חיל־האוויר. לימים אלוף. מפקד חיל־האוויר. 24 ביולי 2006.
——. שיחות בירור טלפוניות. 19 ביוני 2007. 12 ביולי 2007.
בנדמן יונה סא"ל. ראש ענף 6 – מצרים במחלקת מחקר באגף מודיעין. 28 ביוני 1998. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
בנדק אברהם (פט) סרן. קצין התרעה במשל"ט. 20 במאי 2007.
בר־דוד אברהם. סא"ל. מפקד תותחנים פיקוד צפון (מת"פ) במלחמה. 22 במאי 2007. לימים תא"ל, קצין תותחנים ראשי. ראיון טלפוני
בר־שלום יגאל. סא"ל. יועץ אווירי לאלוף דן לנר מפקד אוגדה 210 בתחילת המלחמה. 7 ביוני 2006 לימים אל"מ.
ברבר אבי. סגן. טייס בטייסת 'העטלף'. 19 בדצמבר 2006. לימים תא"ל, מפקד בסיס חצרים והנספח האווירי בארה"ב.
ברום שלמה. רס"ן. תכתובת אלקטרונית. 5 בנובמבר 2006.
בירורים טלפוניים על יחסי מחלקת מבצעים עם מחלקת ציוד,עם אל"מ גיורא פורמן. 19 ביוני 2007, סא"ל אביהו בן נון. 19.ביוני 2007, סא"ל עודד ארז 15 ביוני 2007.
ברטוב חנוך. ראיון טלפוני. 6 במרץ 2007. ברטוב הוא מחבר המחקר היסודי שהתפרסם בספר דדו, על פי מקורות ראשוניים שטרם נחשפו.
ברקת ישעיהו (שייקה) תא"ל. ראיון טלפוני. 22 בפברואר 2007. ראש המודיעין האווירי במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה עד יוני 1970. מפקד בסיס חצרים. הנספח האווירי בוושינגטון במלחמת יום כיפור.
גולן יצחק. רס"ן. 13 באפריל 2007. רס"ן יצחק גולן הוא מוביל ותיק, טייס מילואים. במלחמת ששת הימים טס בווטור לתקיפת H-3 בעיראק ונפל בשבי. אחר־כך שירת במבצעים של חיל־האוויר כראש מדור תקיפה.
גולן שמעון. סא"ל. הערות לקטע על גיוס המילואים. 7 באפריל 2007. חוקר שנים רבות את מוצב הפיקוד העליון (מצפ"ע) וכיצד הוא מנהל את מלחמת יום כיפור.
גורן רן. רס"ן. מוביל בטייסת "הזנב הכתום". לימים אלוף, ראש אגף כוח אדם, וראש מטה חיל־האוויר. תכתובת אלקטרונית, אוגוסט 2006.
——. תכתובת אלקטרונית 23 בינואר 2007.
גזית שלמה אלוף. מתאם הפעולות בשטחים במלחמת יום כיפור. ראש אמ"ן לאחריה תכתובת אלקטרונית. 16 באוגוסט 2006. 26 בספטמבר 2006.
——. מכתב למחבר 3 באוקטובר 2006.
——. תכתובת אלקטרונית 19 באפריל 2007.
גלבוע עמוס. רס"ן. בענף סוריה, אמ"ן. 15 ביוני 2006.

——. תכתובת אלקטרונית 5 בנובמבר 2006.
——. הערות לסוגיית המודיעין. 6 בנובמבר 2006
גרא גדעון. אל"מ. עוזר ראש מחלקת מחקר [תא"ל שלו] להערכה. ראיון טלפוני. 19 בנובמבר 2006.
דייגי יואב. רס"ן ראש מדור מצרים במחלקת מודיעין חיל־האוויר מראיין דימה אדמסקי. 4 בפברואר 2004. אדמסקי. **מבצע קווקז** שם. עמ' 146.
הדס ניסן. סוציולוג בית הספר לטיסה. במשך שנים רבות פיתח וניהל את המיון בקורס טייס. ראיון 10 באוגוסט 1981.
הוד מוטי אלוף (מיל). יולי 1993 עם ניירות אישיים
הראל ברוך (פינקו) תא"ל, סגן מפקד אוגדת סיני. 4 בינואר 1998 שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
הרלב רפי. אל"מ, ראש המודיעין של חיל־האוויר. 4 באפריל 1994. ייסד מחדש את טייסת העטלף עם מטוסי מיראז'. מפקד בסיס חצור במלחמת ההתשה. הגיע לתפקדי ראש להק אוויר בדרגת תא"ל.
וימר שמואל, סגן. שרגיל, עופר, סמל. בשילוב שחם מיקי סגן, בשיחת ועידה. מפענחים ביחידת הפענוח של חיל־האוויר. 25 ביוני 2007.
ויצמן עזר אלוף (מיל). לשעבר מפקד חיל־האוויר. מרץ 1993.
ון קרפלד מרטין. הערות לטיוטת הספר. 6 בספטמבר 2006.
זיו יגאל. סא"ל מפקד יחידת הבקרה המערבית. ראיון 7 ביוני 2006
זמיר צבי. אלוף (מיל) וראש המוסד לשעבר שיחה 12 במרץ 2006
זמיר צבי ראיונות עם אורי בר יוסף, 13 אוגוסט, 1998 19 אוגוסט, 1998. אוסף אישי.
זעירא אלי. אלוף. ראש אמ"ן במלחמה. הערות מס' 2 אלוף אלי זעירא לפרקים על המודיעין. שיחה טלפונית 19 במאי 2007.
——. הערות לפרקים על המודיעין. שיחה טלפונית 19 במאי 2007.
——. סדרת שיחות טלפוניות נובמבר 2006.
חבקוק מוטי. סא"ל. מכתב הערות 1. לחלק שני.
——. מכתב הערות 2. לחלק שני. 26 באפריל 2007.
חורב עמוס אלוף (מיל) 16 באוקטובר 1975 מראיין דני גרווה. אוסף אישי. עוזר סגן הרמטכ"ל בפועל במלחמה.
חושן גדעון. סא"ל. ראש ענף חקר ביצועים, חיל־האוויר, במלחמת יום כיפור. לימים, ראש מחלקת מחקר בלהק מודיעין חיל־האוויר. 18 ביוני 2006.
——. מכתב 1 הערות לקטע ביקורת התכנית המבצעית. 15 בפברואר 2007.
——. מכתב 2 הערות לקטע ביקורת התכנית המבצעית. 4 במרץ 2007.
——. שיחת הבהרה. 28.ביוני 2007.
——. הערות לפרק על מבצע 'דוגמן'. 13 באוגוסט 2007.
טולקובסקי דן. אלוף. מפקד חיל־האוויר במלחמת סיני. 1982

טל ישראל. אלוף. סגן הרמטכ"ל וראש אג"מ במלחמה. 17 בנובמבר 1975. מראיין סא"ל גרווה. אוסף אישי.
——. "תחקור אלוף ישראל טל ע"י מחלקת היסטוריה". מתחקר סא"ל גרווה. 17 בדצמבר 1975. אוסף אישי
——. "עדות האלוף טל בנושא שלב הבלימה וגיוס כוחות המילואים" 16 באפריל 1979. מראיינים אל"מ אורי אלגום ראש מחלקת היסטוריה ורס"ן שמעון גולן. אוסף אישי.
——. פגישה 2. 7 בדצמבר 1978.
טל נחמן. 20בדצמבר 2006. בכיר בשרות הביטחון הכללי באזור סיני.
יערי אבי. סא"ל. ראש ענף סוריה באמ"ן. ראיון לקראת תכנית "תקומה". מראיין לא ידוע. לימים ראש חטיבת מחקר באמ"ן, מפקד המכללה לביטחון לאומי. אלוף.
——. חליפת מכתבים 29.בספטמבר 1973. 2 באוקטובר 2006. 11 באוקטובר 2006.
ירון חיים. אל"מ. ראש מחלקת ציוד בחיל־האוויר. שיחה טלפונית. 6 ביוני 2007.
כהן מיכאל סא"ל. מפקד טייסת מסוקים 'החרב המתהפכת' במלחמה. 7 במרץ 2007
כפרי יאיר. רס"ן. קצין מבצעים, יחידת הבקרה הצפונית 3. ביוני 2006.
לכיש זאב סגן. שיחת הבהרה. 28 ביוני 2007. קצין מודיעין אווירי. מבצע מחקר על היערכות המודיעין לבמצע דוגמן 5, בדרגת רס"ן.
לסקוב. חיים רב־אלוף. 16 ביולי 1981. מפקד חיל־האוויר 1951–1953 רמטכ"ל 1958–1960.
לסר שמעון. סא"ל. קצין שליטה אווירית בכיר בתא רמשל"ט במלחמה. לאחר תפקיד מפקד יחידת הבקרה בנגב. לימים אל"מ, בונה מפקדת יחידות הבקרה.
לרנר יונתן. ממלא מקום ראש מדור במחלקת מודיעין. תכתובת אלקטרונית. 5 ביולי 2007.
——. תכתובת אלקטרונית 5 בנובמבר 2006.
——. תכתובת אלקטרונית 5–7 ביולי 2007.
מן חגי סא"ל, קצין המודיעין של פיקוד צפון. ראיון מס' 1. 14 ביוני 2006.
——. ראיון מס' 2. 21 במאי 2007.
——. שיחת בירור 3 ביולי 2007
מרום עודד אל"מ. מפקד מרכז סיוע התקפי וראש מחלקת הדרכה בחיל־האוויר. 28 במרץ 2006
נבו שלמה. בקר. מפקד תורן של יחידת הבקרה הדרומית בפרוץ המלחמה. 26.באפריל 2006 ראיון אלקטרוני
נווה חיים, סא"ל. מפקד מסוקי סער במלחמת ההתשה ועוזר ראש מחלקת מודיעין אוויר במלחמה. ראיון טלפוני. 3 באפריל 2007.
נוי יצחק סגן. מכתב אלקטרוני 24 באפריל /2006 בקר ביחידת הבקרה בנגב.

נוי פנחס (אלוש) אל"מ. מפקד חטיבה 275 שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
ניצני מוני. סא"ל. מג"ד 79. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי. 12 ביוני 1998.
ניר שלמה. סא"ל. מפקד טייסת המל"טים. 4 ביוני 2006.
——. תכתובת 20 באוקטובר 2006
——. חליפת מכתבים בין שלמה ניר למחבר 5-6 ביולי 2006. אוקטובר 2006.
סאקל עמנואל. סא"ל. מג"ד 52. בחטיבות 14, 401 במלחמת יום כיפור. לימים אלוף. מפקד מפקדת זרוע היבשה. ראיון מס' 1. 7 במאי 2006.
——. ראיון מס' 2. 5 בפברואר 2007.
סברון רפי. סא"ל. מפקד החפ"ק האווירי בפיקוד צפון. 26 במרץ 2006.
עבודי יוסי. סא"ל 2 ביוני 2007. ראש ענף תולדות חיל־האוויר במלחמה.
עברי דוד תא"ל. ראש מחלקת אוויר. ראיון מס' 1. 11 באפריל 2006.
——. ראיון מס' 2. 5 בפברואר 2007.
עופר צבי. ראיון מס' 1. חוקר קרב הבלימה ברמת הגולן של חטיבה 188. 8 באפריל 2002.
——. ראיון מס' 2. 20 ביוני 2006.
עזוז אריק. סא"ל. מפקד טייסת תעופה ברמת דוד. 6 בינואר 1993.
——. ראיון מס' 2, טלפוני. 31 בדצמבר 2006.
עמיר עמוס סא"ל. מיועד לתפקיד ראש מחלקת מבצעים חיל־האוויר. 2 באפריל 2006.
——. שיחת השלמה לראיון 15 באוקטובר 2006.
פורמן גיורא. אל"מ. ראש מחלקת מבצעים חיל־האוויר. ראיון ראשון. 22 ביוני 2006.
——. ראיון מס' 2. 25 באוקטובר 2006.
——. מכתב למחבר. 29 בספטמבר 2006.
——. תכתובת אלקטרונית עם אל"מ גיורא פורמן. נובמבר 2006. 8-9 בדצמבר 2006.
——. בירור טלפוני. 19 ביוני 2007.
——. שיחת בירור טלפוני 10 ביולי 2007.
פורת יהודה. סא"ל. שיחה טלפונית. ראש ענף מחקר במחלקת מודיעין חיל־האוויר. 14 בפברואר 2007
פלד בני. אלוף. מפקד חיל־האוויר. 30 במרץ 1994.
פלום עודד. רס"ן. . ראש מדור 'אוויריים' במחלקת מודיעין. ראיון בכתב. 9 ביולי 2007
——. ראיון טלפוני 5 ביולי 2007.

צוק יוסף. רס"ן. טייס מילואים בטייסת העקרב במלחמת יום כיפור. 22 במרץ 2007.
צחור זאב. "הכל תלוי בחיל־האוויר: פרשת 'רותם', פברואר 1960" לכיש. אמיתי. [עורכים] **עשור לא שקט** שם. עמ' 225–248.
רום גיורא. רס"ן. מפקד טייסת סקיהוק, 'הדרקון המעופף' במלחמה. 25 באוקטובר 2006.
——. תכתובת אלקטרונית 30 בדצמבר 2006.
רונן רן. תא"ל. מפקד בסיס תל־נוף במלחמה. 25 באפריל 1994.
——. ראיון טלפוני. 11 בספטמבר 2006
רמז אהרון. אלוף (מיל) לשעבר מפקד חיל־האוויר. אפריל 1982.
רמז־גינור איזבלה. תכתובת אלקטרונית 10–12 בינואר 2006.
רשף אמנון. אל"מ מפקד חטיבה 14. 12 במרץ 1998. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
שביט אהרון (יאלו) אל"מ. מפקד בסיס עציון במלחמת יום כיפור. לימים הבספח האווירי בארה"ב בדרגת תא"ל. 22 במרץ 2007
שומרון דן. אל"מ מפקד חטיבה 401 13 בדצמבר 1973. מראיין רס"ן זיסקינד. אוסף אישי. לימים הרמטכ"ל רב־אלוף
——. 9 בפברואר 1998. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
שטייגמן יצחק רסן. מכתב למחבר 25.בדצמבר 2006. חוקר בענף היסטוריה שכתב *כמה מחקרים גדולים על תקופות שונות בתולדות חיל־האוויר*.
שלו אבנר סא"ל. רל"ש הרמטכ"ל. ראיון מס' 1 23 בדצמבר 1976 מראיין דני גרווה. אוסף אישי.
——. ראיון מס' 2. עם המחבר. 17 ביוני 2007.
שמואלי (שומי) עמיחי. תא"ל. מפקד בסיס חצרים במלחמה. ומפקד טייסת המיראז'ים הצפונית במלחמת ששת הימים. 10 באפריל 1994.
שפירא נועם רס"ן. ראש בינה רשתית בזירה המצרית. לימים אל"מ. מפקד "חצב" וראש מטה יחידה 8200. ראיון טלפוני.
——. תכתובת אלקטרונית נובמבר 2006.
שפר עוזי רס"ן. מפקד ציוותי חילוץ בבסיס רמת־דוד במלחמת יום כיפור. 3 ביוני 2006. ראיון אלקטרוני.
שפר (שטופר) שמואל אל"מ. מפקד חפ"ק אווירי בפיקוד דרום.1 בפברואר 1998. שם המראיין שמור לפי בקשתו. אוסף אישי.
שרון מנחם סא"ל ראש מדור במחלקת מבצעים בהתשה. מפקד טייסת 'נשר' בבסיס עציון במלחמה 3 ביולי 2006.
——. מכתב הערות לקטע ביקורת התכנית הטקטית. 31 בדצמבר 2006.
שריג יוסי סא"ל. במלחמת ההתשה היה ראש ענף מחקר במחלקת מודיעין חיל־האוויר, מקים ומפקד טייסת הסקיהוק הראשונה. ראיון 1. 21 באפריל 1994.

——. ראיון 2. 14 בנובמבר 2006.

תהילה אילן. 10 באוגוסט 1998 מראיין אורי בר־יוסף. אוסף אישי.

תמיר פינחס (פיני). סגן. בקר ביחידת הבקרה בנגב. ראיון אלקטרוני. 30 באפריל 2006.

סדרת שיחות בירור טלפוניות מיוחדות לסוגיות מבצע 'דוגמן': אל"מ פורמן גיורא. סא"ל אביהו בן נון, סא"ל פריגת אליעזר מפקד טייסת 'העטלף'. סא"ל יערי אבי. סא"ל מן חגי. סא"ל חבקוק מוטי. סא"ל חושן גדעון. סא"ל זאב לכיש מחבר מחקר על המודיעין במבצע 'דוגמן'. רס"ן אפשטיין גיורא. רס"ן בן־אליהו איתן. רס"ן שמואל בן רום טייס צילום בטייסת 'העטלף'. רס"ן לובושין ארנון טייס צילום בטייסת 'העטלף'. רס"ן פלום עודד ראש מדור 'אווירים' במחלקה מודיעין. סרן אליעזר יערי טייס צילום בטייסת 'הקרב הראשונה'. סרן גבע טייס צילום בטייסת 'הקרב הראשונה', סגן יוסף בולס קצין במדור צילום במחלקה מבצעים. סגן וימר שמואל. קצין פיענוח ביחידת הפיענוח של חיל האוויר. לרנו יונתן ואחרים.

מקורות שפורסמו ברבים

אדמסקי דימה. **מבצע קווקז: ההתערבות הסובייטית וההפתעה הישראלית במלחמת ההתשה** (ת"א: מערכות; 2006).

——. איך עצרו את הדובים: רב־אלוף חיים בר־לב והעימות הישראלי־סובייטי במלחמת ההתשה (ירושלים: המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס. (1 ביוני 2005).

אדן אברהם (ברן). **על שתי גדות סואץ** (ירושלים:עידנים; 1999).

——. "איכות וכמות במלחמת יום הכיפורים" צבי עופר. אבי קובר. [עורכים] **איכות וכמות: דילמות בבניין הכוח הצבאי** (ת"א: מערכות; 1985) עמ' 255–289.

אהרוני יאיר **אסטרטגיה עסקית** (ת"א: גומא ספרי מדע ומחקר; 1982).

אופז חיים. בר־סימן־טוב יעקב. [עורכים] **מבט מחדש**. מבחר הרצאות מיום עיון באוניברסיטה העברית 27 באוקטובר 1998. (ירושלים: מכון דייויס ומשרד החינוך; 1999) עמ' 89–99.

אופיר נועם. "צילו הארוך של הסקאד" **בטאון חיל־האוויר** מס' 171 [272] (אוקטובר 2006). עמ' 52–57.

אורן אלחנן. **תולדות מלחמת יום הכיפורים** 2 כרכים. (ת"א: צה"ל; 1992).

אזוב עמירם "'עצה מיניסטריאלית' – פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים. 7 באוקטובר 1973. מבלימה למתקפת נגד" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום: חקרי מלחמת יום הכיפורים**. (ת"א: מערכות; 2004). עמ' 205–257. להלן מלחמה היום.

איילנד גיורא "המועצה לביטחון לאומי ועבודת המטה, במשרד ראש הממשלה" מסמך עבור ראש הממשלה אריק שרון. (אוגוסט 2004).

איסמאיל עלי, אחמד. ראיון עם חסנין הייכל. **אל אנוואר** (18 בנובמבר 1973).

אירונינג. ג'ניס ל. מאן ליאון. **תהליך קבלת החלטות** (ת"א: משרד הביטחון; 1986)

*איתן זאב. ""שובך יונים' תכנון וביצוע במבחן האש" **מערכות** 276–277 (נובמבר 1980).

אלון יגאל. **מסך של חול**. (ת"א: הקבוץ המאוחד; 1968) מהדורה שניה מורחבת.

אלעזר דוד בועדת חוץ וביטחון. ישיבת ועדת החוץ והביטחון 18.5.1973. קטעים מדבריו מופיעים אצל שמעון גולן "מטרות המלחמה" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 5–104.

אלפר יוסף [עורך]. **מלחמת ברירה** (ת"א: הקבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה; 1985).

אלקריב. יקיר מראין: "מוטי הוד: שמינית פאנטומים אחת שינתה לחלוטין את מאזן הכוחות ברמת־הגולן" **ביטאון חיל־האוויר** מס' 35 (ספטמבר 1983). עמ' 13–14.

——. "דוד עברי: בראייה צבאית לאומית – נצחון בלתי רגיל. בראיה יהודית – כשלון" **ביטאון חיל־האוויר** מס' 35. עמ' 12.

ארגמן יוסף. **זה היה סודי ביותר** (ת"א: משרד הביטחון, ו'במחנה'; 2006).
——. "ליל מצדה" ארגמן. **זה היה סודי ביותר** שם עמ' 369–380.
ארז יעקב. כפיר א. [עורכים] **צה"ל בחילו. כרך 6: חיל־האוויר** (ת"א: רביבים־ספרית מעריב, 1982).
ארז עודד הרצאה ביום עיון באוניברסיטת חיפה 11 בנובמבר 2003.
אשר דני. **מלחמה כוללת מוגבלת בממדיה** (חיפה: אוניברסיטת חיפה; 2002).
——. "התכנית הסורית למלחמת יום־הכיפורים ומהלכי הלחימה" גולן. שי. [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 289–310.
אתר חיל־האוויר באינטרנט.
בונן זאב. ארקין דן. **רפא"ל ממעבדה למערכה** (ת"א: נ.ד.ד. מדיה; 2003).
בטאון חיל־האוויר. מוסף 30 שנה למלחמת יום כיפור (אוקטובר 2003) גליון 153.
בן־גוריון דוד. **ייחוד ויעוד**. (ת"א: מערכות; 1971).
——. **צבא ובטחון**. (ת"א: מערכות; 1955).
——. דברי הכנסת 19 ביוני 1956 ארכיון מזכירות הממשלה. אבי כהן. **ההגנה על מקורות המים**. ח"א. (ת"א: חיל־האוויר; 1992) עמ' 26–27.
בן־ישי רון. בן־עקיבא אלינור. [מראיינים] "40 שנות הרתעה. סימפוזיון בהשתתפות מפקדי חיל־האויר 1948–1988". **ביטאון חיל־האוויר** 63–64. (יולי 1988). עמ' 20–34.
בן־נון אביהו "מול הטילים" הלפרין מירב. לפידות אהרון. **חליפת לחץ** (ת"א: חיל־האוויר, משרד הביטחון; 1987). עמ' 61–65.
בן־פורת יואל. **נעילה** (ת"א: עידנים; 1991).
——. "הערכות מודיעין (Estimates) מדוע הן קורסות?" עופר צבי. קובר אבי. [עורכים]. **מודיעין ובטחון לאומי**. (ת"א: מערכות; 1987). עמ' 223–250. להלן: מודיעין ובטחון לאומי.
בניה דוד. "המודיעין הטכנולוגי" עופר. קובר. [עורכים]. **מודיעין ובטחון לאומי**. שם. עמ' 520–525. עמ' 520.
בר מיכה. **קווים אדומים באסטרגית ההרתעה של ישראל** (ת"א: מערכות; 1990).
בר שמואל. **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים** (תל־אביב: מערכות; 1986). עמ' 38–47.
בר־יוסף אורי. **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה** (ת"א: זמורה ביתן; 2001).
בראון אריה. **משה דיין במלחמת יום הכיפורים** (ת"א: עידנים וידיעות אחרונות; 1992)
ברגמן רונן. מלצר גיל. **זמן אמת** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2003). מהדורה מעודכנת.
ברטוב חנוך. **דדו: 48 שנה ועוד 20 יום. יומן מלחמה**. 2 כרכים. מהדורה מורחבת ומוערת (ת"א: דביר; 2002).
ברק אהוד. "בעיית ההפתעה האסטרטגית". זאבי רחבעם. דורון גניה [עורכים] **בטחון**

ישראל באספקלריה של 40 שנה. דפי אלעזר 11. (תל־אביב: המרכז ללימודים אסטרטגיים; אפריל 1988). עמ' 24–35.

גולד דורי **האסטרטגיה הצבאית האמריקאית במזרח התיכון** (ת"א: משרד הביטחון ומרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 1993).

גולדשטיין יוסי. **רבין. ביוגרפיה** (שוקן: ירושלים ות"א; 2006).

גולן חגי, שי שאול [עורכים] **ברעום המנועים: 50 שנה למלחמת סיני** (תל־אביב: משרד הביטחון ומערכות; 2006).

——. [עורכים] **'מלחמה היום': חקרי מלחמת יום הכיפורים**. (ת"א: מערכות; 2004). להלן מלחמה היום.

גולן מתי. **השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר** (ת"א וירושלים: שוקן; 1976).

גולן שמעון. "המכה האווירית המקדימה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים" **מערכות** 373. (נובמבר 2000). עמ' 52–65.

ג'ונס, ר. ו. **מלחמה סודית ביותר**. (ת"א: מערכות; 1984. נדפס לראשונה באנגלית 1978).

גור מוטה (מרדכי). **מצפון ומים** (ת"א: מערכות; 1998).

גורדון שמואל **מנהיגות אווירית: תרבות מבצעית מודרנית** (ת"א: משרד הביטחון; 2003).

——. **מסדר האבירים האחרון: אסטרטגיה אווירית מודרנית** (ת"א: רמות, ההוצאה לאור של אוניברסיטת ת"א; 1998).

——. **קשתו של פאריס: דוקטרינה, טכנולוגיה וביטחון ישראל** (ת"א: ספרית פועלים; 1997).

——. **עימות באוויר: פרקים באסטרטגיה אווירית של גרמניה ובריטניה. 1914–1945** (ת"א: מערכות; 1985).

——. "לא גזרה משמים" **הארץ** (23 בספטמבר 1996).

——. "לקחים לעתיד ממלחמה בעבר" גולן. שי [עורכים] **מלחמה היום**. שם. עמ' 359–388.

נזית שלמה. **בין התרעה להפתעה, על האחריות לגיבושה של הערכת המודיעין הלאומית לישראל** (תל אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב; 2003).

——. "לקחי המודיעין" קורץ ענת [עורכת] **שלושים שנה למלחמת יום הכיפורים** (ת"א: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 2004) עמ' 31–36.

——. הערכת המודיעין והקברניט, בעקבות מלחמת יום הכיפורים. מזכר 38 מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים. (פברואר 1993).

ניא כרמית. **בר־לב** (ת"א: עם עובד. ספרית פועלים; 1998).

נמאסי עבד אל. **זכרונות אלגמאסי: מלחמת אוקטובר 1973** (ת"א: צה"ל; 1994. יצא לאור בערבית 1989).

גרינברג יצחק. תכנון סדר הכוחות של צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (ת"א: משרד הביטחון, היחידה להיסטוריה; 2005).
גרינברג. יצחק "התפתחות תקציב הביטחון והרכש בשנים 1967–1973". גולן, שי [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 51–74.
——. הרצאה באפעל 11 בנובמבר 1999.
"דיוקן אישי: ראיון עם תא"ל א. (אביהו בן־נון) מפקד בסיס בחיל האויר". גלי צה"ל. 18 ביולי 1981.
דיין משה **אבני דרך** (ירושלים ות"א: עידנים ודביר 1976).
——. הרצאה באוניברסיטת ת"א. דווחה בעתון **ידיעות אחרונות** (10.4.1970) עמ' 1.
——. ראיון **במחנה** (14.4.1970).
——. "זכרונות" **ידיעות אחרונות** (17.6.1976).
——. הצגת תכניות לראש הממשלה (9.5.1973). קטעים מדבריו מופיעים אצל שמעון גולן "מטרות המלחמה" **מלחמה היום**. שם עמ' 5–104.
דרומי אורי **טיסה קרבית** (ת"א: משרד הביטחון; 1992).
——. "האיש שעמד מאחורי 'המסרגה'" **הארץ** (13.2.2002) עמ' ב2.
דרור, יחזקאל. **אסטרטגיה רבתי לישראל**. (ירושלים: האוניברסיטה העברית/מכון דייויס. אקדמון; 1989).
הבר איתן. **היום תפרוץ מלחמה. זכרונותיו של תת־אלוף ישראל ליאור. המזכיר הצבאי של ראש הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר**. (ת"א: עידנים; 1987).
הדר רוני. "הנועז בארץ האויב" **הארץ** מוסף לשבת (3.3.2006) מהדורת אינטרנט.
הובס, ת. **לוויתן**. (ירושלים: האוניברסיטה העברית; 1973 נדפס לראשונה 1651).
הוד מוטי. הרצאה. יום עיון מס' 7. הזירה האווירית במלחמת יום הכיפורים. באפעל 4 במאי 2000. להלן: הרצאה באפעל.
——. ראיון לרגל סיום תפקידו כמפקד חיל־האוויר, עם דב גולדשטיין. **מעריב** (11 במאי 1973).
הורוביץ דן. "הקבוע והמשתנה בחשיבה הישראלית". אלפר יוסף [עורך] **מלחמת ברירה** (ת"א: הקבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה; 1985).
היכל גבריאלה **קבלת החלטות בזמן משבר** (ת"א מערכות; 1992).
הלפרין מירב. לפידות אהרון. **חליפת לחץ** (ת"א: חיל־האוויר, משהב"ט; 1987).
הנדל יועז. מנצור איימן. "על התרבות הערבית ו'המשקפיים המערביים'" **עדכן אסטרטגי** כרך 9, גליון 4, (מארס 2007). עמ' 54–58.
הנטינגטון סמואל. **התנגשות הציביליזציות** (ירושלים: הוצאת שלם; 2003).
הרכבי יהושפט. **מלחמה ואסטרטגיה** (ת"א: מערכות; 1990).
——. **מלחמה גרעינית ושלום גרעיני**. (ת"א: מערכות; 1964).
——. "קשיים בלימוד עמים זרים" עופר. קובר. [עורכים] **מודיעין וביטחון לאומי** שם. עמ' 265–276.

הרצוג חיים. **מלחמת יום הדין** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1994) מהדורה מחודשת.
וגמן יהודה "כאוס בנפח" גולן. שי [עורכים] **'מלחמה היום'** שם עמ' 311–358.
ויטן אריאל. **מעורבות והתערבות סובייטית במצרים 1967–1972, ההיבט הצבאי** (ת"א: צה"ל, מחלקת היסטוריה; מרץ 1990).
וינר ארז "הגיבוש והשבר בתורת הלחימה של צה"ל ערב מלחמת יום הכיפורים" גולן, שי. **מלחמה היום** שם. עמ' 75–90.
ויצמן עזר. גולדשטיין דב. **לך שמים לך ארץ** (ת"א: ספריית מעריב; 1975).
ולד עמנואל. **קללת הכלים השבורים** (ת"א וירושלים: שוקן; 1987).
ועדת אגרנט. **דו"ח ועדת אגרנט.** כמה חלקים. (ת"א: עם עובד; 1975).
ועדת וינוגרד. הוועדה לבדיקת ארועי המערכה בלבנון, ועדת וינוגרד. **מלחמת לבנון השניה: דו"ח חלקי** (אפריל 2007). מהדורת אינטרנט.
וקסלר ישי. טל יהודה. **גדוד טנקים 198 במלחמת יום הכיפורים: סיפור מלחמה** (ת"א: משרד הביטחון; 2002).
זאבי אהרון (פרקש). "המודיעין בעין בוחנת: לקחים ומסקנות". **עדכן אסטרטגי** כרך 9, גליון 4, (מארס 2007). עמ' 43–46.
——. "תכנית ההונאה המצרית". עופר, קובר, **מודיעין וביטחון לאומי** שם. עמ' 431–438.
זאבי רחבעם. דורון גניה [עורכים] **בטחון ישראל באספקלריה של 40 שנה.** דפי אלעזר. מס' 11. (תל־אביב: המרכז ללימודים אסטרטגיים; אפריל 1988).
זעירא אלי **מלחמת יום הכיפורים: מיתוס מול מציאות** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1993).
חבקוק מוטי. "התפתחות חיל־האוויר לאור לקחי מלחמת סיני" גולן חגי, שי שאול [עורכים] **ברעום המנועים: 50 שנה למלחמת סיני** (תל־אביב: משרד הביטחון ומערכות; 2006) עמ' 301–305.
חוסייני סוהיר אל. "שיתוף פעולה מדהים" **מערכות** 332. (ספטמבר־אוקטובר 1993). עמ' 70–75. תרגום מערבית.
חופי. יצחק (חקה). הרצאה באפעל. 4 במאי 200.
——. "חזית הצפון" חיים אופז. יעקב בר־סימן־טוב. [עורכים] **מבט מחדש.** מבחר הרצאות מיום עיון באוניברסיטה העברית 27 באוקטובר 1998. (ירושלים: מכון דייויס ומשרד החינוך; 1999) עמ' 89–99.
חושן גדעון. "מודיעין לפיתוח אמצעי לחימה" עופר צבי. קובר אבי. [עורכים]. **מודיעין ובטחון לאומי.** שם. עמ' 527–534.
חסדאי יעקב. **אמת בצל המלחמה** (ת"א: זמורה ביתן מודן; 1978).
טל ישראל. **ביטחון לאומי: מעטים מול רבים.** (ת"א: דביר; 1996).
ידלין עמוס. "תפקודו של חיל־האוויר במלחמת יום הכיפורים – מבט אחרי 30 שנה". יחזקאלי פנחס [עורך] **מלחמת יום כיפור ולקחיה** (ת"א: משרד הביטחון; 2005) עמ' 67–83.

——. "מה ניתן ללמוד מלקחי מלחמת יום הכיפורים". יחזקאלי פנחס [עורך] **מלחמת יום כיפור ולקחיה** (ת"א: משרד הביטחון; 2005). עמ' 166–175.
יחזקאלי פנחס [עורך] **מלחמת יום כיפור ולקחיה** (ת"א: משרד הביטחון; 2005).
יניב אבנר. **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל** (ת"א ספרית פועלים ואויברסיטת חיפה; 1994).
*יערי אביעזר **בדרך למרחביה – חייו של איש מודיעין ישראלי** (ת"א: 2003).
——. "הערכת המודיעין בתנאים הייחודיים לישראל". עופר. קובר. [עורכים] **מודיעין ובטחון לאומי** שם. עמ' 213–221.
יריב. אהרון. **הערכה זהירה** (ת"א: מערכות; 1998).
——."קבלת החלטות בעת משבר" (נובמבר 1990) אהרון יריב. **הערכה זהירה** (ת"א: מערכות; 1998). עמ' 79–89.
——. "עומק אסטרטגי – השקפה ישראלית" **מערכות** 40. מס' 270–271. (אוקטובר 1979) עמ' 21–25.
ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 6 באוקטובר 1973. 19:00 עמ' 2. גנזך המדינה. תיק 8163/7.
ישיבת ועדת חוץ וביטחון. 7 באוקטובר 1973. 19:00 עמ' 15. גנזך המדינה. תיק 8163/7.
כהן. אליעזר (צ'יטה) לביא צבי. **השמים אינם הגבול: סיפורו של חיל־האוויר הישראלי** (ת"א: ספרית מעריב; 1990).
לוברב, עזריאל. **חימוש מונחה מדויק בקרב היבשה.** (ת"א: מערכות; 1992).
*לכיש זאב "דוגמן 5: שורשי הכשל המודיעיני" **ביטאון חיל האוויר**. עמ' 26–32. תמצית מחקר שנעשה בחיל האוויר.
——. "חילות האוויר הערביים במלחמת יום הכיפורים" הרצאה באפעל. 4 במאי 2000.
לנגוצקי יוסי. אל"מ. "האמת על 'האמצעים המיוחדים'" **הארץ** (20.12.2005) מהדורת אינטרנט. היה אחראי על הפעלת האמצעים המיוחדים לקראת המלחמה.
לניר צבי. **ההפתעה הבסיסית.** (ת"א: המרכז ללימודים אסטרטגיים; 1983).
לשכת עוזר שר הביטחון. **התפתחות מערכת הביטחון בשנים 1967–1973.** (ת"א: משרד הביטחון; 20 פברואר 1974).
מאיר גולדה **חיי** (ת"א: ספרית מעריב; 1975).
מבקר המדינה **דו"ח ביקורת על המועצה לביטחון לאומי** (ירושלים: מבקר המדינה; ספטמבר 2006).
מייזל מתי "מטרות ברה"מ במלחמת ההתשה" **מערכות** 335. (מאי 1994). עמ'
מילון למונחי צה"ל מטכ"ל 1–10 (ת"א: צה"ל; 1998).
מלמן יוסי "מי היה אשרף מרוואן" **הארץ** (12 ביוני 2007). מהדורת אינטרנט.
מרדור. מוניה **רפא"ל בנתיבי המחקר והפיתוח לבטחון ישראל.** (ת"א: משהב"ט, ההוצאה לאור; 1981).

מרום עודד [עורך] **קובץ מאמרים** מכון פישר למחקר אסטרטגי אוויר וחלל. (אוקטובר 2005). **פרסום מס' 27**.
מרום עודד הרצאה. באפעל. 4 במאי 2000.
מרינקו קובי. "טעות בת 20". **ביטאון חיל האויר**. מס' 93 (אוקטובר 1993). עמ' 20-23.
——. [מראיין] "אם תמשיכו לתכנן נסיגה, איימתי, אני חוזר לכאן עם עוזי ויורה בכולכם" **ביטאון חיל-האוויר** מס' 118 (דצמבר-ינואר 1997/8). עמ' 69.
נאור מרדכי. **לסקוב** (ת"א ויורשלים: משרד הביטחון. כתר; 1988).
נדל חיים. **בין שתי המלחמות (1967-1973)**. (ת"א: מערכות; 2006).
נפוליאון. **אמרות המלחמה** (ת"א: מערכות 1991) נדפס לראשונה 1830.
נקדימון שלמה. "הפרוטוקילים של ישיבות הממשלה ביומיים הראשונים למלחמה. מסמך. 'כנראה שהמלחמה התחילה'" **במחנה** גליון יום הכיפורים (3 באוקטובר 2003) עמ' 6-10.
——. "בשליחות דדו" **במחנה** (28 באפריל 2006). עמ' 42-45.
ס. יזהר **קריאה לחינוך** (ת"א: ספרית פועלים; 1984).
סאדאת אנוואר אל. **סיפור חיי** (ירושלים: עידנים 1978).
סבתו חיים. **תיאום כוונות** (ת"א: ידיעות אחרונות; 1999).
סיל פטריק **אסאד** (ת"א: מערכות; 1993).
ספקטור יפתח **חלום בתכלת-שחור** (ירושלים: כתר; 1991).
עבודי יוסי סא"ל ראש ענף תולדות חיל-האוויר. "מה בין 'תגר' ל'דוגמן'" מרום עודד [עורך] **קובץ מאמרים** מכון פישר למחקר אסטרטגי אוויר וחלל. (אוקטובר 2005).פרסום מס' 27 עמ' 7-32.
——. הרצאה באפעל "חיל-האוויר הישראלי במלחמה". 4 במאי 2000.
עברי דוד "האלוף בני פלד" פלד בני **ימים של חשבון** ת"א: מודן הוצאה לאור; 2004). עמ' 406-418.
——. "לא די לחקור, צריך גם ליישם" **הארץ** (12 בספטמבר 2006) עמ' ב 2.
עופר צבי. קובר אבי. [עורכים]. **מודיעין ובטחון לאומי**. (ת"א: מערכות; 1987).
עופר צבי. קובר אבי. [עורכים] **איכות וכמות: דילמות בבניין הכוח הצבאי** (ת"א: מערכות; 1985).
עופר צבי [סא"ל צבי] "מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים" **מערכות** 314 עמ' 21-29.
עזוז אריק. הרצאה באפעל. 4 במאי 2000.
עמיר עמוס **אש בשמים** (ת"א: משרד הביטחון; 2000).
עצמון דב. "ראיון עם השופט אגרנט" **ידיעות אחרונות** (3 באוגוסט 1976).
"עשור ל'קדש'" **ביטאון חיל-האוויר** כרך 19, מס' 72, (אוקטובר 1966)
פדהצור ראובן. **נצחון המבוכה** (ת"א: ביתן; 1996).
פורמן גיורא. **א"א: היה או לא היה** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2004).

——. "למחדל היו אחראים" **הארץ** (14 באוקטובר 2004). עמ' ב2.
פלד בני. **ימים של חשבון** (ת"א: מודן הוצאה לאור; 2004). קובץ מאמרים ומכתבים.
——. "'אם תרצו אין זו אגדה'" 26 ביוני 1980. פלד **שם** עמ' 71-85.
——. "דבר המפקד ביום חיל־האוויר" 8 ביולי 1974. פלד. **שם** עמ' 331-340.
——."הערות לספר תולדות תקיפת מטרות אסטרטגיות בסוריה במלחמת יום הכיפורים" יולי 1980. פלד **שם** עמ' 5-374.
——. "הקדמה לספר תולדות תקיפת שדות תעופה במלחמת יום הכיפורים" פלד **שם** עמ' 376-381.
——. "הרגעים הקשים במלחמת יום כיפור" פלד **שם** עמ' 403-405.
——. "השתתפות חיל־האוויר בלוחמת היבשה בחזית הסורית ביום הכיפורים" 26 במרץ 1980. פלד **שם** עמ' 340-368.
——. "התייחסות לרישום ארועי 12-14 באוקטובר 1973". 6 בדצמבר 1984. פלד. **שם** עמ' 381-392.
——. "חיל־האוויר במלחמת יום הכיפורים" פלד **שם** עמ' 418-429.
——. "מכתב לאלוף טל" פלד **שם** עמ' 370-373.
——. "קטעים והערות מתוך ספר 'אג"ם/מה"ד היסטוריה, צוות מחקר מצפ"ע'" 21 באוגוסט 1983. פלד **שם** עמ' 392-401.
——. "לוחמת אוויר־שטח" **מערכות**. 1-270. (אוקטובר 1979) עמ' 69-71.
פלדמן שי **הרתעה גרעינית לישראל** (ת"א: הקבוץ המאוחד ומרכז יפה; 1983).
פעיל מאיר "מלחמת יום־הכיפורים,מבט היסטורי לרמה האסטרטגית" **מערכות** מס' 276-7, (אוק'־נוב' 1980). עמ' 2-10.
פריגת אליעזר ראיון. מפקד טייסת העטלף במלחמת יום כיפור. "עטלף מברזל" **ביטאון חיל־האוויר**. מוסף 30 שנה למלחמת יום כיפור (אוקטובר 2003) גליון 153. מראיין אסף ולדן.
צידון – צ'אטו יואש. **ביום בליל בערפל** (ת"א: ספרית מעריב; 1995).
צפורי מרדכי. **בקו ישר**. (ת"א: ידיעות אחרונות; 1997).
צ'רצ'יל, ווינסטון ס' **מלחמת העולם השניה** כרך ב' (ת"א: עם הספר; תשכ"ג).
קהלני אביגדור. **דרך לוחם** (ת"א: סטימצקי; 1989).
קובר אבי. **הכרעה** (ת"א: מערכות; 1995).
קיסינג'ר הנרי א. **משבר** (ירושלים: מרכז שלם; 2004).
——. **נשק גרעיני ומדיניות חוץ** (ת"א: סדן; 1974. באנגלית 1969).
קם אפרים. **מתקפת פתע** (ת"א: מערכות, מל"א; 1990).
רבין יצחק **פנקס שרות**, (ת"א: ספרית מעריב; 1979) .
רובינשטיין אמנון. "שגיאות משפטיות בדו"ח ועדת אגרנט". זעירא. **בין מיתוס למציאות** שם. נספח ג' עמ' 323-326.
רום גיורא הרצאה. באפעל. שם. 4 במאי 2000.

רונן (פקר) רן. **נץ בשחקים** (ת"א: ידיעות אחרונות; 2002).
——. הרצאה באפעל. שם. 4 במאי 2000.
שאולי, סעד אלדין. **חצית התעלה**. (ת"א: מערכות; 1987).
——. ראיון לשבועון אל ערבי (15 באוקטובר 2000).
שי שאול "המחלוקת על מטרות המלחמה של צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים" גולן חגי. שי שאול. [עורכים] **מלחמה היום** שם. עמ' 279-287.
שיח לוחמים (ת"א: הוצאת קבוצת חברים צעירים מהתנועה הקיבוצית; 1967).
שיף. אילן "קץ עידן התמימות" ברטוב. **דדו ב'** שם. עמ' 721-732.
שיף זאב. "ביום השני, דיין שקל לנטוש את הגולן". **הארץ** (10 באוקטובר 2006) עמ' ב1.
——. **רעידת אדמה באוקטובר** (ת"א: זמורה, ביתן, מודן; 1974).
שיפטן דן. **התשה: האסטרטגיה המדינית של מצרים הנאצרית בעקבות מלחמת 1967** (ת"א: מערכות; 1989).
שלו אריה **כישלון והצלחה בהתרעה** (ת"א: מערכות; 2006).
——. "מודיעין במבחן: עדות אישית" קורץ ענת [עורכת] **שלושים שנה למלחמת יום הכיפורים** (ת"א: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים; 2004) עמ' 17-23.
שפי יגאל. "ההונאה המצרית במלחמת יום הכיפורים" גולן, שי, **מלחמה היום** שם, עמ' 153-172.
ששר מיכאל, **שיחות עם רחבעם (גנדי) זאבי**, (ת"א: ידיעות אחרונות; 1992).
——. מכתב אלקטרוני 30 באפריל 2006. בקר ביחידת הבקרה בנגב
תמרי דב. "30 שנה למלחמת יום הכיפורים" יחזקאלי פנחס [עורך] **מלחמת יום כיפור ולקחיה** (ת"א: משרד הביטחון; 2005). עמ' 133-165.

Adamsky Dima P. "Zero Hour for the Bearsw: Inquring into the Soviet Decision toIntervene in the Egyptian-Israeli War of Attrition, 1969–70" *Cold War History* Vol 6. No. 1. (February 2006) pp 113–136. Electronic format
Adamsky Dima. Bar-Joseph Uri. "'The Russians are not Coming': Israel's Intelligence Failure and soviet Military Intervention in the 'War of Attrition'" *Intelligence and National Security* Vol 21, No. 1 (February 2006) pp. 1–25.
Adan, Avraham. *On the Banks of the Suez: An Israeli General's Personal Account of the Yom Kippur War*. (San Rafael, CA, Presidio Press, 1980).
Abdel Halim "The Suez Crossing: An Interview with Major General Mohamed Abdel Halim Abou Ghazala". *Military Review* 59:2–7 (November 1979).
Ajami Fouad. *The Arab Predicament* (Cambridge: Cambridge University Press; 1981).
Al-Badri, Hasan et.al. *The Ramadan War, 1973*. (Dun Loring, VA, T. N. Dupuy Associates, 1978).

Allison, Graham T. *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis.* (Boston: Little, Brown; 1971).

Allon Ygal *The Making of Israeli Army* (London: Sphere Books; 1971).

Allon Yigal "Israel: The Case for Defendable Borders" *Forign Affairs* No. 55 (October 1976).

Al-Sadat, Anwar. Al-Sadat Reveals New Information on October War: Interview. Translations on Near East (JPRS) No.1272:14–30 (November 27, 1974).

Arcangelis, Mario De. *Electronic Warfare: From the Battle of Tsushima to the Falklands and Lebanon Conflicts.* (New York, Sterling, 1985).

Aron, Raymond. *Peace and War: A Theory of International Relations.* (New York: Doubleday; 1966).

Aruri Naseer H. [ed] *Middle East Crucible: Studies on the Arab-Israeli War of October 1973.* (Wilmette I: Medina University Press International, 1975).

Asher, Jerry and Hammel, Eric. *Duel for the Golan: The 100 Hour Battle That Saved Israel.* (New York, Morrow, 1987).

Art Robert J. Waltz Kenneth N. [Eds] *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy* (New York: University Press of America; 1983).

Awad, Tarek A. *The Ramadan War 1973.* (Maxwell AFB, AL, Air War College, March 1986).

Badri. Hassan el. Et. et al. *The Ramadan War* (New York: Hipocrane Books Inc; 1977).

Bar-Siman-Tov, Yaacov. "Constraints and Limitations in Limited Local War: The Case of the Yom Kippur War". *Jerusalem Journal of International Relations* 5, no.2:46–61 (1981).

Bar-Siman-Tov, Yaacov. "The Bar-Lev Line Revisited". *Journal of Strategic Studies* 11:149–176 (June 1988).

Bar-Joseph, Uri, "Variations on a Theme: The Conceptualization of Deterrence in Israeli Strategic Thinking," *Security Studies*, Vol. 7, No. 3, (1998), pp. 145–181.

Ben-Horin, Yoav, and Barry Posen, *Israel's Strategic Doctrine*, (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, R-2845-NA, 1981).

Ben-Meir Yehuda. *National Security Decisionmaking: The Israeli* Case JCSS Study No. 8 (Jerusalem: The Jerusalem Post; 1986).

Ben-Zvi, Abraham. "Between Warning and Response: The Case of the Yom Kippur War". *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 4:227–242 (Summer 1990).

Ben-Zvi, Abraham. "Hindsight and Forsight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks". *World Politics.* vol 28. no 3. (April 1976). pp 381–395.

Betts Richard K *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning*. (Washingtoı DC: Brookings Institute; 1982).

_____. "Surprise Attack and Preemption," in Graham T. Allison, Alber Carnesale, and Joseph S. Nye, [eds]., *Hawks, Doves, and Owls: An Agend for Avoiding Nuclear War*, (New York: Norton, 1985), pp. 54–79.

_____. "The Concept of Detrrence in the Postwar Era" *Security Studies* Vol. 1 No. 1. (Automn 1991). Pp. 25–36.

_____. *Military Readiness: Concepts, Choices, Consequences*. (Washingtoı D.C.: The Brookings Institution; 1995). Pp. 184–209.

Black, Ian, and Benny Morris, *Israel's Secret Wars: A History of Israel' Intelligence Services*, (New York: Grove Weidenfeld, 1991).

Brant, Bruce A. *Battlefield Air Interdiction in the 1973 Middle East War and It Significance to NATO Air Operations* (Fort Leavenworth, KS, U.S. Arm Command and General Staff College, 1986).

Brecher Michael. Geist Benjamin. *Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973* (Berkeley, University of California Press; 1980).

Brecher, Michael, *Decisions in Israel's Foreign Policy*, (New Haven, Conn. Yale University Press, 1975).

Brodie, Bernard. *Strategy in the Missile Age*. (Princeton: Princeton universit Press; 1959)

Bush, George W., "The National Security Strategy of the United States o America", Washington, D.C.: *Executive Office of the President*, 2002 Online at http://library.nps.navy.mil/uhtbin/hyperion-image/nss.pdf as o October 13, 2005.

Carter, John R., Jr., *Airpower and the Cult of the Offensive*, (Maxwell Ai Force Base, Ala.: Air University Press, 1998). Online at http://purl.access gpo. gov/GPO/LPS37334 as of October 14, 2005.

.Choucrru, B. N. Davis, T. R. [eds.] *Forecasting in International Relations Theory, Methods, Problems, Prospects*. (San Francisco: W. H. Freemar Co.; 1978).

Church, Jimmy H. and Osterthaler, Robert T. *The Battle for Air Superiorit During the 1973 Arab-Israeli War*. (Quantico, VA, Marine Corps Commanc and Staff College, 1983).

Cordesman, Anthony H. and Wagner, Abraham R. *The Lessons of Modern War* Volume I: The Arab-Israeli Conflicts, 1973–1989. (Boulder, CO, Westview Press, 1990).

Corn David A. *Stalemate: The War of Attrition and Graet Power diplomacy ir the Middle East, 1967–1970* (Boulder Col.: Westview Press; 1992).

Dawisha Karen *Soviet Forign Policy towards Egypt* (London: Macmiller Press; 1979).

Desteler I. M. *Presidents, Bureaucrats and foreign Policy* (Princeton: Princeton University Press; 1977).

Dinitz Simcha "The Yom Kippur War: Diplomacy of War and Peace". R.M. Kumaraswamy, [ed]., *Revisiting the Yom Kippur War* (London: Frank Cass, 2000). Pp 104–125

Dishon Daniel [ed] *Middle East Record 1969–1970* (Jerusalem: Israel University Press; 1970).

Douhet, Giulio. 1922. *Command of the Air.* (1922). Trans. by D. Ferrary. (N. Y.: Coward McCann; 1942).

Dowty, Alan. *Middle East Crisis: U.S. Decision-Making in 1958, 1970, and 1973.* (Berkeley, University of California Press, 1984). The Yom Kippur War, pp 199–320.

Dupuy, T. N. *Numbers, Predictions & War: Using History to Evaluate Combat Factors and Predict the Outcome of Battles.* (Rev ed. Fairfax, VA, Hero Books, 1985).

Enthoven, Alain C. Smith, Wayne K. *How much is enouth?.* (New York: Harper and Row; 1971).

Entwistle, Thomas D. *Lessons from Israeli Battlefield Air Interdiction During the Battle for Golan, October 1973.* (Fort Leavenworth, KS, U.S. Army Command and General Staff College, 1988).

Eshel, David. *Chariots of the Desert: The Story of the Israeli Armored Corps.* (Washington, Brassey's Defence, 1989).

Gamasy el, Mohamed Abdel Ghani. *The October War: Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt.* (Cairo, Egypt: The American University in Cairo Press; 1993).

_____. "Memoires" *October Magazine* (24.9.89). Quoted by David A. Corn *Stalemate: The War of Attrition and Graet Power diplomacy in the Middle East, 1967–1970* (Boulder Col.: Westview Press; 1992).

Gareev Mahmut. "Moskba Znata, Chto Sadat Rabotal na Nemecckuiu Razvelku" *Vremia Novostei* No. 186, (6 Oktober 2003).

George, Alexander L. and William E. Simons, [eds], *The Limits of Coercive Diplomacy*, 2nd ed., (Boulder: Westview, 1994).

George Alexander L. *Presidential Decisionmaking in Forign Policy: The Effective Use of Information and Advice* (Boulder Col.: Westview Press; 1980). pp. 248–50.

George, Alexander L. Smoke, Richard. *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice.* (New York: Columbia University Press; 1974).

Ginor Isabela "Under the Yellow Arab Helmet Gleamed Blue Russian Eyes: Operation Kavkaz and the War of Attrition" *Cold War History* (London: Frank Cass; October 2002) Vol. III no. 1, pp 127–156.

Golan Galia "The Soviet Union and the Yom Kippur War" *Israel Affairs* Vol 6. No. 1 (Automn 1999) Special Issue. R. M. Kumaraswamy [ed] Revisiting the Yom Kippur War (London: Frank Cass: 2000), pp.127–152.

_____. "Soviet Decisionmaking in the Yom Kippur War, 1973" Valenta Jiri and Potter William C [ed] *Soviet Decisionmaking for National Security* (Winchester, MA, Allen & Unwin, 1984). pp 185–217.

_____. *Yom Kippur and After: The Soviet Union and the Middle East Crisis.* (New York, Cambridge University Press, 1977).

Goodpaster J. A. *For The Common Defense.* (Lexington, Mass: Lexington Books: 1977).

Gordon, Shmuel L. "The Air Force and the Yom Kippur War: New Lessons" *Israel Affairs* Vol 6. No. 1 (Automn 1999) Special Issue. *Revisiting the Yom Kippur War.* P. R. Kumaraswamy [Ed] pp. 221–236.

Handel, Michael *War, Strategy and Intelligence* (London: Frank Cass; 1989). p. 133.

_____. "Technological Surprise in War". *Intelligence and National Security.* Vol. 2, No. 1, (January 1987). pp. 1–53.

_____. *Israel political-military doctrine.* Occasional Paper 30. (Cambridge: Harvard University, Center for international affairs; 1973).

_____. Perception, *Deception and Surprise: The Case of Yom Kippur War.* Jerusalem Paper on Peace Problems No. 19. (Jerusalem: The Leonard Davis Institute, The Hebrew University: 1976).

Hawley, Edmund S. and Reidel, Bruce. *Intelligence Failures in the October War.* (Providence, RI, Brown University, 1976).

Haykal, Muhammad H. *The Road to Ramadan.* (New York, New York Times Book Co., 1975).

Heilmeier. Georg H. "Guarding Against Technological Surprise" *Air University Review* Vol. 27. No. 6. (September October 1976). Internet version. http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1976/sep-oct/heilmeier.html

Heichal Gabriella "Perception, Image formation and Copingin the Pre-CrisisStage of the Yom Kippur War" *Israel Affairs* Vol 6. No. 1 (Automn 1999) Special Issue. Kumaraswamy R.M. [ed] *Revisiting the Yom Kippur War* (London: Frank Cass, 2000). Pp 195–220.

Herman.Charles F. *International Crises Insights from Behavioral Research* (New York: Free Press; 1972).

Herzog, Chaim. *The Arab-Israeli Wars: War and Peace in the Middle East.* (New York, Random House, 1982).

_____. *The War of Atonement, October 1973.* (Boston, Little, Brown, 1975).

Hinsley. P.F.H et. al. *British Intelligence in the Second World War.* (London: H.M.S.O.; 3 Vols 1979–91).

Horowitz, Dan "Security and Prospects of Peace in the Middle East". Sheffer, Gabriel [Ed]. *Dynamic of a Conflict.* (New Jersey: Humanita Press; 1975).

Huntington Samuel "Conventional Deterrence and Convetional Retaliation in Europe" *International Security* No. 8 (1984) pp. 32–56.

Inbar, Efraim. Sandler Shmuel. "Israel's Deterrence Strategy Revisited". *Security Studies.* Vol. 3, No. 2, (Winter 1993/4) pp. 330–358.

Insight Team of the London Sunday Times. *The Yom Kippur War* (Garden City, NY, Doubleday, 1974).

Israelian, Viktor Levonovich. *Inside the Kremlin During the Yom Kippur War.* (University Park, Pennsylvania State University Press, 1995).

Janis, Irving *Victims of Groupthink.* (Boston: Houton Miffin; 1972).

Janowitz Morris *The Professional Soldier* (New York: The Free Press of Glencoe; 1964) pp.21–2.

Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton: Princeton University Press; 1976).

_____. Deterrence and Perception (Los Angeles: The Center for International and Strategic Affairs; 1983).

Jervis Robert, Lebow N Richard, Stein G. Janis. *Psychology and Deterrence* (Baltimore: John Hopkins University; 1985.

Joint Chiefs of Staff. *Joint Doctrine for Intelligence Support of Operations.* (Washington D.C.: JCS; 1993). PP. VI-14 VI-15.

Jones, R. V. *The Wizard War.* (New York: Coward, McCann and Geoghegan; 1978)

Kahalani, Avigdor. The *Heights of Courage: A Tank Leader's War on the Golan.* (Westport, CT, Greenwood Press, 1984).

Kahaneman, Daniel. Slovic, Paul. Tversky, Amos. [eds] *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases.* (New York: Cambridge University Press; 1982).

Kahaneman, Daniel. Tversky, Amos. "Intuitive Prediction: Biases and Corrective Procedures". *Management Science.* No. 12. (1979) pp. 313–327.

Kahn Herman *Thinking about the Unthinkable in the 1980s* (New York.NY: Simon ad schoster; 1980.

_____. *On Thermonuclear War.* (Princeton: Princeton University Press; 1960).

Kam Ephraim *Surprise Attack: The Victim's Perspective* (Cambridge: Harvard University Press; 1988).

Kaplan M. A. "Variants of six models of the International SystemRosenau. J.

N. [ed] *International Politics and Foreign Politics* (New York: Free Press; Revised Edition. 1969)

Kemp Geoffrey and others [ed] *The Other Arms Race: New Technologies and Non-Nuclear Conflict,* (Lexington, MA, Lexington Books, 1975).

Kennedy, Robert F., *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, (New York: W. W. Norton, 1969).

Kent, Glenn A., and David E. Thaler, *First-Strike Stability: A Methodology for Evaluating Strategic Forces*, (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, R-3765-AF, 1989).

Kirpichenko Vladimir L. *Is Arhiva Razvedichika* (Moskba: Mezhedunarodnye Otnosheniia; 1993). Pp. 90–96, 100.

Kissinger Henry A. *Crisis* (New York: Simon & Schuster; 2003).

_____. *The White House Years* (Boston: Little, Brown & Co.; 1979).

_____.- *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. (New York: Harper, 1957).

_____. "Preemption and the End of Westphalia," *New Perspectives Quarterly*, Vol. 19, No. 3, (2002). 31–36.

Knorr.Klaus "Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Cuban Missiles" *World Politics*. Vol. 16, No, 3, (April 1964) pp. 455–467.

Kornienko Georgii. Holodnaja *Voina svidetelwstvo ee Uchastnika* (Moskba: Olma Press; 2001) pp 167–176, 205–208.

Kumaraswamy R.M. [ed] *Revisiting the Yom Kippur War* (London: Frank Cass, 2000)

Laird Melvin R *The Nixon Doctrine* (Washington DC: The American Enterprize Institute; 1972).

Laqueur, Walter. *Confrontation: The Middle East and World Politics*. (New York, Quadrangle, 1974).

Lanchester, Frederick W. *Aircraft in Warfare: The Down of the Fourth Arm.* (London: Constable and Co.; 1916).

Lebow Richard L. *Between Peace and War* (Baltimore: John Hpkins University; 1981).

Lebow Richard L.Stein Janis G "Deterrence: the Elusive Dependent Variable" *World Politics* 42. No. 3. (April 1990) pp. 336–369.

Leites, Nathan. *Operational Code of the Politburo* (New York: McGrew Hill; 1951).

Luttwak, Edward N. Horowitz, Dan. *The Israeli Army*. (New York; Harper and Row; 1975).

Macisaac, David. ed. *The United States Strategic Bombing Survey*. 10 Vols. (New York & London: Garland Pub. Ltd,; 1976. 1st ed, 1945–47).

Maghroori, Ray and Gorman, Stephen M. *The Yom Kippur War: A Case Study*

in Crisis Decision-Making in American Foreign Policy. (Lanham, MD, University Press of America, 1983).

Markovsky, Viktor Y. "We Prepared the War" (Russian), first published in *Aerohobby* magazine, reproduced at www.foxbat.ru/article/mig25/mig25_1.htm Quoted and translated: by Isabela Ginor "Under the Yellow Arab Helmet Gleamed Blue Russian Eyes: Operation *Kavkaz* and the War of Attrition" *Cold War History* (London: Frank Cass; October 2002) Vol. III no. 1, pp 127–156.

Marshall, S. L. A. "Tank Warrior in the Golan". *Military Review* 56:3–12 (January 1976).

Maxwell, George S. *Israeli Defense Force Logistics in the Yom Kippur War.* (Wright-Patterson AFB, OH, Air Force Institute of Technology. School of Systems and Logistics, September 1986).

Mearsheimer, John. *Conventional Deterrence.* (Ithaca and London: Cornell University Press; 1983).

Meilinger Phillip S., [ed], *The Paths of Heaven: The Evolution of Airpower Theory*, (Maxwell Air Force Base, Ala.: Air University Press, 1997), Online at http://permanent. access.gpo.gov/websites/dodandmilitaryejournals/www.maxwell.af.mil/au/aul/aupress/books/Meil-Paths/paths.pdf as of October 14, 2005.

Menshikov, Ivan. "Hot Autumn of 1973 (1973 Arab-Israeli War)". *Soviet Military Review* No.2:27–33 (February 1989).

Mitchell, Wiliam. *Winged Defense: The Development and Possibilities of Modern Air Power — Economic and Military.* (New York: G. P. Putnam`s Sons; 1925

Monroe, Elizabeth and Farrar-Hockley, A. H. *The Arab-Israel War, October 1973: Background and Events.* (London, International Institute for Strategic Studies, 1974).

Moore. P. G. *The Business of Risk* (Cambridge: Cambridge University Press; 1983).

Morgan, Patrick. Deterrence. A Conceptual Analysis. (Beverly Hills; Sage; 1977).

Morgenthau, H. J. *Politics Among Nations.* (New York: Alfred A. Knopf; 1967).

Mubarak, Muhammad Husni. "Air Force Commander Explains October War Victories" Interview. Translations on Near East (JPRS) No.1268:3–10 (November 20, 1974).

Mueller Karl P. et al. *Striking First: Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy* (Santa Monica: The RAND Cor.; 2006)

Nasser, Farid Abdel Magid. *The Final Years* (Reading: Ithaca Press; 1994).

Nastenko V. "Aviation in Egypt" (Russian), n V.Z. Safonov *et al.*, eds.: *"Secret' Classification Removed.* (Moscow: Council of Veterans of Hostilities in Egypt, 1998). Quoted and translated by Ginor. 2002. ibid.

Nordeen, Lon O. Air *Warfare in the Missile Age.* (Washington, Smithsonian Institution Press, 1985).

_____. *Fighters over Israel: The Story of the Israeli Air Force from the War oj Independence to the Bekaa Valley.* (New York, Orion Books, 1990).

O'Ballance, Edgar. *No Victor, No Vanquished: The Arab-Israeli War, 1973.* (Novato, CA, Presidio Press, 1997).

Opinion Poll on October War with Four Israeli Generals. Translations on Near East (JPRS) No.1266:1–8 November 15, 1974.

Pa'il, Meir. "Political and Military Reflections in the Wake of the War of October 1973". *Congressional Record* 120:S6794–S6797 (May 1, 1974).

Parker Richard B. *The Politics of Miscalculation in the Middle East* (Bloomington: Indiana University Press, 1993)

_____. (Ed*) The October War – A Retrospective* (University of Florida: University of Florida Press; 2001),

Peled, Benyamin . "Air Force Chief Discusses Experiences of Yom Kippur War" Interview. Translations on Near East (JPRS) No.1238:46–59 (October 1, 1974).

Pitz G. F. MecKillip J. *Decision Analysis for Program Evaluators* (SAGE; 1984).

Quester, George H. *Offense and Defense in the International System* (New York: John Wiley; 1977).

Ra'anan Uri. "The New Technologies and the Middle East: "Lessons" of the Yom Kippur War and Anticipated Developments" Kemp Geoffrey and others [ed] *The Other Arms Race: New Technologies and Non-Nuclear Conflict*, (Lexington, MA, Lexington Books, 1975). pp 79–90.

Rabinovich Abraham. *The Yom Kippur War: The Epic Encounter that Transformed the Middle East* (Tel-Aviv: Shocken; 2005).

Raiffa Howard *Decision Analysis* (Readig MA: AdissonWesley; 1968).

Raiffa Howard. Bell David. E. Tversky Amos. [Eds] *Decision Making: descriptive, normative, and prescriptive interactions.* (Cambridge: Cambridge University Press; 1988).

Raviv, Hayim."Conclusions Drawn by Arabs from October War". Translations on Near East and North Africa (JPRS) No.1291:17–26 (January 20, 1975).

Riad Mahmoud. *The Struggle for peace in the Middle East* (London: Quartet Books; 1981).

Richard, A. Heuer, J. [eds]. *Quantitative Approaches to Political Intelligence: The CIA Experience.* (Boulder Col.: Westview Press; 1978).

Rip, Michael R. "Military Photo-Reconnaissance during the Yom Kippur War: A Research Note". *Intelligence and National Security* 7: 126–132 (April 1992).

Rip, Michael R. and Fontanella, Joseph F. "A Window on the Arab-Israeli 'Yom Kippur' War of October 1973: Military Photo-Reconnaissance from High Altitude and Space". *Intelligence and National Security* 6: 15–89 (January 1991)

Rosenau J. N [ed] *International Politics and Foreign Politics* (New York: Free Press; Revised Edition. 1969)

Rosencrance. R. n. *Action and Reaction in World Politics* (Boston: Little, Brown and Co.; 1963).

Rostow, Eugene V. "The Illegality of the Arab Attack on Israel of October 6, 1973". *American Journal of International Law* 69: 272–289 (April 1975).

Rubin Barry and others [ed] *From War to Peace: Arab-Israeli Relations 1973–1993*. (Washington Square, NY, New York University Press; 1994). Part II: The Legacy of the 1973 War

Rubinstein Alvin Z.: *Red Star on the Nile: The Soviet-Egyptian Influence Relationship since the June War* (Princeton, NJ: Princeton University Press; 1977).

Safran, Nadav. "Trial by Ordeal: The Yom Kippur War, October 1973". *International Security* 2: 133–170 (Fall 1977).

_____. "Engagement in the Middle East". *Foreign Affairs* 53: 45–63 (October 1974).

Schelling, Thomas C. *Arms and Influence*. (New Haven: Yale University Press; 1972).

Seale Patrick. *Asad: The Struggle for the Middle East* (Berkeley: University of California Press; 1988).

Schiff, Zeev. *October Earthquake: Yom Kippur 1973*. (Tel Aviv, University Pub. Projects, 1974).

Sharon Ariel (with David Chanoff). *Warrior: An Autobiography* (Tel-Aviv: Stimatzki; 1989).

Shazly, Saad el. *The Crossing of the Suez*. (San Francisco, American Mideast Research, 1980).

Shiels, Frederick L. *Preventable Disasters: Why Governments Fail*. (Savage, MD, Rowman & Littlefield, 1991).

Shimshoni Jonathan. *Israel Conventional Deterrence. Border Warfare from 1953 to 1970*. (Ithaca: Cornell University Press; 1988).

Shlaim Avi "Crisis Decision Making in Israel: The Lessons of October 1973" Jones Peter [ed] .*The International Yearbook of Foreign Policy Analysis*. Volume 2. (New York, Wiley, 1975). pp 209–244.

Simpkin, Richard *Race to the Swift: Thoughts on Twenty-First Century Warfare.* (London: Brassey's Defense Pub.; 1985).

Smirnov A.G., "The Preparation and Implementation of Operation *Kavkaz*" (Russian), in V. S. Safonov *et al.,* [eds] *"Secret" Classification Removed. Moscow: Council of Veterans of Hostilities in Egypt, 1998*,. and translated by Ginor. 2002. ibid.

Snyder, Glenn H. *Deterrence and Defense.* (Princeton: Princeton University Press; 1960).

Snyder R. C. .Bruck W.H. Sapin B.m. *Foreign Policy Decision Making* (New York: Free Press` 1962)

Stanford Research Institute. Strategic Studies Center. *Great Power Interests and Conflicting Objectives in the Mediterranean-Middle East-Persian Gulf Region.* (Menlo Park, CA, December 1974). Technical note SSC-TN-3115-5).

Stanik, Joseph T. *U.S. Policy Toward the Israeli-Egyptian Conflict September 1970 — February 1972: The Analysis of a Failure of American Diplomacy.* (Monterey, CA, Naval Postgraduate School, December 1983).

Stein, Janice Gross. "'Intelligence' and 'Stupidity' Reconsidered: Estimation and Decision in Israel, 1973". *Journal of Strategic Studies* 3: 147–177 (September 1980).

Tamir, Avraham. *A Soldier in Search of Peace: An Inside Look at Israel's Strategy.* (New York, Harper & Row, 1988.).

The Official Dictionary of Military Terms 2nd ed. Authorized by JCS and DoD (Washington DC: Global Professional Pub.; 1992).

Tversky, A., and Kahenman D. "Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. Science, 185, (1974). pp. 1124–1131.????

Valenta Jiri and Potter William C [ed] *Soviet Decisionmaking for National Security* (Winchester, MA, Allen & Unwin, 1984).

Van Creveld, Martin L. *Military Lessons of the Yom Kippur War: Historical Perspectives.* (Beverly Hills, CA, Sage, 1975).The Washington Papers no.24.

Viksne, J. "The Yom Kippur War in Retrospect". *Army Journal* Part 1, No. 323: 33–44 (April 1976). Part 2, No.324: 15–43 (May 1976).

Wagner, Abraham R. *Crisis Decision-Making: Israel's Experience in 1967 and 1973.* (New York, Praeger, 1974).

Warden John A. *The Air Campaign: Planning for Combat* (Washington DC. National Defense University Press; 1988).

Wasserman, Benno. "The Failure of Intelligence Predictions". *Political Studies.* Vol. 8, No. 2, (June 1960). pp. 156–169.

Weber, Max. "Doctrine of the German Air Force". Eugene Emme. *The Impact*

of Air Power. (Princeton, New Jersey: Van Nostad Co, Inc.; 1959) Printed in German 1935.

Wesselman, William D. *U.S. Foreign Policy Decision-Making During the 1973 Arab-Israeli Conflict: Its Impact on Soviet-Egyptian Foreign Policy Relations.* (Maxwell AFB, AL, Air War College, April 1995).

Whaley.Barton. *Codeword Barbarossa.* (Cambridge Mas.: M.I.T. Press; 1973).

Whetten, Lawrence L. *The Canal War: Four-Power Conflict in the Middle East.* (Cambridge, MA, MIT Press, 1974).

Wohlstetter Robebrta *Pearl Harbor — Warning and Decision.* (Stanford: Stanford University Press; 1962).

Wohlstteter Albert and Roberta "Controling the Risk In Cuba". Art Robert Waltz J.Kenneth N. [Eds] *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy* (New York: University Press of America; 1983). pp. 307–343.

Yaniv, Avner. *Deterrence without the Bomb.* (Lexington: Lexington Books; 1987).

Yegorin Anatoly: "From Under the Yellow Arab Helmet Gleamed Blue Russian Eyes" (Russian), *Trud-7* (Moscow), March 6 1998, p.22. Quoted and translated by Isabella Ginor.2002 *Ibid*

Zagara Frank C. "Rationality and Deterrence". *World Politics.* 42. No. 2 (January 1990). Pp 236–260.

מפתח שמות ועניינים

כמה שמות ומושגים אשר מופיעים בעמודים רבים מאוד אינם מופיעים במפתח: ישראל, צ.ה.ל., חיל האוויר, מלחמה, מלחמת יום כיפור, דוד אלעזר (דדו), בני פלד, משה דיין, מצרים, סוריה.

5 באוקטובר 19, 67, 119, 121-122, 146, 172-174, 178, 198, 204-205, 207-208, 211, 215-216, 248, 250, 260, 336, 338-343, 350, 393, 404, 412, 415, 430, 436-437, 448, 497, 511-512, 518, 521-523, 527, 542, 546, 554, 557-559, 566-567, 577

6 באוקטובר 8, 14, 19, 25, 119, 139, 145, 153, 176, 180, 189, 201, 211, 217, 219, 223, 230, 240, 259-260, 266-267, 269, 280, 293, 296, 302-303, 310, 312, 319, 339-342, 350, 381, 403-404, 415, 430, 443, 448-449, 455, 472, 482, 484, 487, 512, 516, 518, 524, 527, 531-534, 538, 540-541, 548, 553-554, 556-558, 560-561, 564, 574

7 באוקטובר 9, 16, 19, 145, 153, 155-156, 181, 186-187, 190, 201-203, 216, 254, 260, 297, 301, 304-307, 309, 311-314, 319, 321, 339, 342-346, 352, 356, 363, 375, 377-384, 394, 419, 430, 439-442, 445-447, 449, 454, 468, 494-495, 521, 523-524, 528, 531-541, 549, 553, 556, 558-561, 569, 573-574

8 באוקטובר 160, 202-203, 307, 350, 375, 427

9 באוקטובר 189, 202, 232, 410, 453, 554, 558

10 באוקטובר 202, 275, 411, 453, 532, 541, 545, 554, 558, 577

א

אגסי, יעקב 79, 81, 425, 500-501, 511-512, 545, 562

אגף מבצעים 180, 195, 209, 508-509, 560

אגף מבצעים (בצבא המצרי) 185, 257

אגף מודיעין/אמ"ן 21, 102, 109, 167, 183, 195, 202, 204, 207, 464, 501, 519-521, 531, 555, 563

אוגדה 135, 203, 238, 258, 301, 303-304, 306-309, 317-318, 320, 379, 389, 406, 443, 447, 508, 532, 548, 555, 560-563

אוגדת סיני (אוגדה 252) 143, 187, 190, 192, 202, 211, 238, 273, 305, 307, 321, 352-353, 361-363, 445, 532, 564

אום חשיבה 202, 236, 274, 284, 287, 291-293, 311, 356, 362, 375, 390

אופיר 48, 163, 223, 236, 247–276, 287–288, 291, 295, 365, 388–389
איום 198, 203, 225–226, 228, 230, 233, 247, 279, 295, 303, 311–312, 319, 321, 331, 350, 354, 361, 370, 377–378, 406, 428, 466, 468–469, 476, 479, 525
איכות 163–165, 187, 192, 213, 239, 277, 279, 326, 337, 340, 376–378, 416, 426, 434, 449, 454–455, 465–466, 475, 481, 483–485, 487, 490, 516, 533, 569, 575
אינטיליגנציה של קביעת החלטות –
קביעת החלטות 10, 394–395, 400, 404, 421, 432–433, 435–436, 438, 449, 456, 463–469, 549
איסוף מידע 101, 167, 464–465
איסמעיל אחמד (בספר: אחמד איסמעיל עלי וגם אחמד איסמעיל) 185, 199, 232
אמנעה 149
אמצעי לחימה 30, 49, 54, 57–58, 98, 114–115, 118, 125, 127, 147, 152, 213, 454, 458, 475, 512, 514, 537, 545, 573
אסד, חאפז 173, 186, 200
אסטרטגיה 17, 21, 26, 40–41, 59, 86, 88, 97–100, 131, 137–139, 182, 184–185, 191–192, 198, 201, 203, 256, 273, 391, 403, 463, 497–501, 504, 506–507, 509, 512, 517, 521, 550–551, 569, 571–572, 574, 577
ארצות הברית (ארה"ב) 39–41, 44–48, 57–58, 68–70, 74, 77–79, 95, 100–103, 105, 109–110, 112–113, 126–128, 130, 132, 151, 176, 224, 232, 250–253, 365, 409–410, 412–414, 422, 437, 466, 485, 520, 535, 545, 562–563, 567
אלכסנדריה 74, 99, 104, 152
אסואן 74, 99, 104, 184
ארז, עודד 126, 206, 212, 263, 271, 280, 505, 521–523, 529, 544, 562–563, 570

ב

בונן, זאב 115, 427, 497, 546, 570
ביטחון לאומי 16–17, 40, 42, 69, 413, 437, 464, 501, 504–505, 508–509, 512–514, 516, 518–520, 521, 523–524, 528, 531, 533, 541, 546–547, 550–551, 565, 569, 572–574
בינה רשתית 192, 502, 567
בלימה 14–15, 18, 21, 25, 56, 69, 98, 122, 124–125, 130, 137, 139, 141–145, 151, 153, 156, 158, 169, 179, 181–182, 190, 192, 197, 201, 203, 214, 221, 224–225, 227, 229–230, 238, 241–242, 245, 248, 252, 254, 257, 260, 263–264, 273, 294–295, 297, 299, 301–302, 304, 306, 308–309, 312–313, 315, 317, 319, 321, 342, 348, 352, 361, 364, 366, 368, 372, 377, 383, 385, 389–390, 394–395, 399, 402, 409, 411, 419, 424, 429, 431, 433–434, 439–440, 442, 444, 446, 449–450, 452, 454, 472, 488, 490–492, 494, 498, 507–508, 521, 529, 532, 534, 538, 543, 545, 553–554, 556, 549–560, 562, 565–566, 569
בן גוריון, דוד 13, 23, 139, 438, 468, 495, 506–507, 509, 570
בן־נון, אביהו 75, 79, 125, 127, 144, 195, 204–205, 230, 233, 281, 314, 316, 343, 347, 378, 406, 419, 425, 498, 500, 505, 511–512, 519, 521, 525, 531, 534, 537, 540–542, 545–546, 548–549, 563, 568, 570, 572
בסיס/כנף 37–38, 47–48, 51, 72, 79–80, 87, 91, 97, 101–102, 114, 121, 126, 128, 146, 149, 157–158, 182, 184, 202, 205–206, 208, 210–212, 215, 221, 225, 227, 236, 240, 242–243, 246–247, 255,

265, 272–276, 280, 283, 285–287,
291, 294–295, 326, 329–330, 339,
346, 355–357, 360, 366–367, 376,
383–387, 389, 391–394, 400, 402,
404, 410, 414, 417–418, 420, 424,
440, 448, 455, 459, 477, 484, 498,
500, 503, 505, 517, 520, 522–523,
527, 535, 538, 540–542, 544, 546,
549, 556, 559, 562–564, 567, 572
בקרה 25, 27, 39, 43, 47–48, 53,
62–63, 89, 99, 101, 104, 117, 163,
165, 207, 210–211, 217, 221, 227,
229, 236, 238, 243, 264, 273,
275–276, 279–281, 283–287, 290,
292, 295, 316, 323, 330, 341, 354,
362, 376–377, 393, 404–406, 467,
484, 487, 522, 525, 529–530, 540,
555–556, 564–565, 568, 577
בראון, אריה 453, 505, 507, 518,
524–530, 532, 534–535, 538–541,
543–544, 548–549, 570
ברבר, אבי 332, 372, 353, 535, 540,
563
ברית המועצות (ברה"מ) 40–42, 58,
68–71, 73–74, 76–79, 84, 94,
100–105, 108, 110, 113, 151, 166,
184, 191, 200, 251–252, 413, 464,
502, 563, 574
ברז'נייב, לאוניד 77, 103–104
בריטניה/בריטים 27, 42, 101, 105, 126,
151, 282, 408, 411, 468, 571
ברית ורשה 104
בר-לב, חיים 60, 73, 78, 130, 134, 179,
366, 388, 390, 421, 453, 503, 518,
542, 544, 569
ברקת, ישעיהו (שייקה) 544, 563

ג

גולן, יצחק (גלנץ) 332, 535, 563
גונן שמואל (גורודיש) 123, 135, 201,
353, 361, 364, 421, 443, 445, 520,
532, 561
גור, מרדכי (מוטה) 413–414, 452, 558
גורן, גיורא 20
גורן, רן 332, 533–535, 546, 563
(ה)גוש, (ה)מזרחי 69
גזית, שלמה 193, 249, 258–259, 504,
519, 526–528, 513, 536, 561, 563,
571
ג'יאנקליס (שדה תעופה) 101, 105, 109
גלבוע, עמוס 171, 181, 188, 192, 194,
503, 516, 518–519, 521, 563
גמאסי, מוחמד עבד אל ע'ני 180, 185,
191, 257, 517, 520, 528, 531, 571
גרצ'קו, אנדריי 101
גשר/גשרים 9, 47, 55, 58, 65, 144,
175, 180, 202, 204, 230, 236,
244, 257, 279, 294, 307, 311,
354, 356–357, 362, 364–366, 368,
371–372, 375, 381, 385–389, 392,
395, 410, 447, 477, 540, 559

ד

דוקטרינה 25, 33, 41, 89, 96, 98, 124,
128, 132–133, 135–137, 142–143,
146–153, 156–161, 166, 169, 180,
195, 197, 202, 213–214, 225, 228,
230, 238, 254, 257, 263–264, 272,
279–280, 293, 295, 301–302, 305,
310–312, 314, 343, 348–349, 368,
377, 387, 394, 424, 427–430, 433,
442–443, 458, 487, 505, 507,
510–512, 519, 534, 537, 543, 546,
553, 571
(ה)דוקטרינה (ה)אווירית 124, 128,
146–148, 150, 152, 159, 161, 195,
213, 228, 238, 279, 311, 343, 377,
424, 429–430, 443, 458, 505, 507,
510–512, 519, 534, 537, 546, 553
דוקטרינת הבלימה 56, 130–134,
136–137, 139, 143–144, 238,
301–302, 305, 442, 507–508
דטאנט 41–42, 100
דיוויזיה 103, 189, 231, 302, 307
דיניץ,שמחה 233, 412–414, 525,
543–544, 558–559

דמשק 124, 129, 173, 211, 231–232, 294, 341, 372, 374
(ה)דרג (ה)מדיני 71, 108, 131–132, 135–136, 139, 148, 160, 207, 231, 261, 263, 268, 408, 412, 434, 467
דרג צבאי 408, 434–435
דרום הרמה 170, 230, 260, 303–305, 349, 357, 375, 380

ה

הגנה אווירית 40, 64, 96, 99, 101, 103–104, 117, 124, 151, 162–163, 210, 483
הגנה/מגננה 47, 50, 55–56, 59, 63, 71, 74, 79, 86, 88, 90–91, 94, 96–99, 101, 103, 114–115, 117, 124, 129–139, 142, 147–150, 152, 156, 159, 162–163, 168–169, 180, 183–184, 186, 189, 190, 195, 206, 210, 212, 221, 224–225, 227, 229, 241, 244, 255, 263–264, 267, 269–272, 274, 280, 283, 290, 292, 302, 304–308, 311, 323, 328, 353, 360–362, 364, 371, 376, 380–381, 384, 388, 395, 406, 411, 413–414, 419, 427–428, 431, 439, 442, 444, 447–449, 457, 478, 490, 495–496, 505, 507, 523, 529, 531, 544, 557, 559, 562, 570
הגנת שמי המדינה 44, 126, 149–150, 235, 237, 242–243, 263, 268, 272, 284, 290, 449, 543
הובו (פצצות מונחות טלביזיה) 46, 365
הוד, מרדכי (מוטי) 11, 15, 33–34, 38, 60, 62, 73, 78, 81, 91, 108, 115–116, 122–123, 146–147, 196, 216, 242, 265–266, 317, 320, 328, 344, 355, 380, 395, 408, 453, 455, 457, 495–496, 498–501, 510–511, 519, 529, 534, 540–541, 548–549, 552, 556, 564, 569, 572
הונאה 167, 173, 182, 184, 186–187, 516, 525, 573, 577
החלפת/שינוי חימוש 239, 241, 265, 269, 271
הייכל, מוחמד חסניין 517, 569
הלם פסיכולוגי 10, 166, 402–403, 405, 407, 409, 411, 413, 415, 417, 419, 421, 423, 425, 427, 429, 431, 434
הסלמה 59, 61, 66, 68, 72, 78–79, 85, 97, 109, 113, 302
הערכה 8, 19, 51, 58, 62, 81, 93, 99, 102, 104, 106–107, 109, 114, 118, 121–124, 130, 146–150, 158–159, 161, 163, 166, 173–175, 177, 179–182, 184, 187, 194–196, 198–202, 204, 209, 215–216, 227, 230, 235–237, 245, 259, 278, 293, 302, 308, 331, 339, 341–353, 378–379, 381, 383–384, 421, 424, 437, 444, 456, 465–466, 504, 517, 526, 551, 554, 564, 574
הערכת מודיעין 198, 303, 464–465, 518
הערכת מצב 17, 29, 147–148, 155, 196, 198, 209, 226–227, 245–246, 248, 253, 260, 263, 280, 282, 290, 293, 304, 324, 347, 349, 360–361, 368, 383, 395, 435, 443, 445–446, 448–449, 463, 466, 523, 524–525, 527, 529, 531, 543, 556, 560
הפסקת אש 10, 70, 96, 110, 112–113, 132–135, 391, 407, 411–412, 415–416, 453, 480, 543, 558
הפתעה 9, 16, 27, 31–32, 85, 98, 109, 114, 138, 142, 148, 150, 155–156, 163, 166–169, 179, 186, 201, 203, 205, 210, 225, 230, 233, 253, 262, 265–266, 268, 271, 273–274, 277–278, 287, 290, 295, 305, 309, 312, 314, 329, 338, 341, 350–351, 371, 373, 393, 395, 404–405, 418, 423, 432, 434, 437–439, 444, 446–447, 454, 464, 468, 486, 491, 501, 513–514, 520, 558, 569–571, 574

הפתעה טכנולוגית 166, 169
הרלב, רפי 85, 87, 109, 157, 188,
194–196, 207–208, 216, 236, 241,
243–244, 281, 283–284, 294, 300,
322, 330, 335, 337, 343, 347, 352,
355, 361, 383–385, 389, 401, 425,
455, 500–501, 504, 515, 518–520,
522, 524, 534, 537, 541–542,
545–546, 549, 564
הרתעה 16, 26, 40, 64, 112, 128–129,
132–133, 148, 157, 164, 168, 183,
191, 199, 408, 464, 480, 506–507,
570, 576
השתתפות בקרב היבשה 125, 230, 394,
442
התכוננות 19, 30–31, 33, 43, 53, 121,
123, 125, 146, 150, 162, 212–213,
215–216, 222, 301, 312, 336, 348,
384, 387, 434, 449, 510
התקפה/מתקפה 9, 55, 62, 64, 80,
112–113, 121, 125, 128–129, 131,
135–136, 138–139, 142–143,
148–150, 152, 160, 162–163, 171,
176, 181, 187–188, 192, 197–198,
201, 206, 223–224, 226, 238–243,
245–246, 248, 258–260, 265,
267–269, 272–273, 278, 280–283,
286, 288, 302–303, 308, 310, 312,
326, 328, 336, 338, 340, 356, 360,
377, 388, 395, 400, 416, 430,
437–439, 442, 449, 487, 507, 518,
556
התקפת־נגד 142, 180, 258, 328,
364–365, 392
התרעה 16, 25–26, 47–48, 62–64, 89,
92, 94, 99, 101, 104–105, 108, 117,
135–136, 138–139, 143, 147, 154,
156, 166–170, 173, 175–177, 179,
181, 188–189, 192–194, 201–206,
209–210, 212, 215, 235, 243,
249–250, 253, 256–257,
259–261, 271, 273, 276, 283–285,
292, 302, 340, 369–371, 376, 388,
403–405, 422, 432–433, 437, 453,
464, 484, 501, 508, 513–522, 525,
530, 537, 557–558, 560, 563, 571,
577

ו

וולאי (פצצות גולשות מונחות טלביזיה)
46, 365
ויצמן, עזר 14, 26, 29, 31, 34, 38, 60,
80, 134, 382, 424, 495–496, 498,
500–501, 504, 511, 520, 541, 546,
564, 573
ועדת אגרנט 14, 144, 167–168, 173,
178–179, 183–184, 189–190, 192,
205, 257, 259, 309, 338, 409, 432,
434–435, 443, 447, 464, 510–511,
514–518, 521, 526, 529, 531, 533,
539, 543, 548, 555–556, 559, 573,
576

ז

זיו, יגאל 211, 238, 286, 522, 525, 530,
556, 564
זמיר, צבי 166, 174, 176, 189, 257,
260–261, 263, 511, 513, 515, 518,
528, 547, 564
זעירא, אלי 21, 123, 169, 178–179,
182–184, 189, 193, 197, 204, 211,
214, 258, 261–262, 303–304, 422,
499, 515–521, 523, 526–527, 547,
557, 564, 573, 576

ח

חוסיין (מלך ירדן) 175
חופי, יצחק (חקה) 123, 134, 136–137,
144, 169, 206, 260, 302, 304, 311,
318, 328, 345, 354, 366, 421, 446,
510, 528, 532, 541
חופש פעולה אווירי/באוויר 8, 150–151,
309, 456
חושן, גדעון 127, 143, 346, 422,
428, 505, 510, 512, 514, 535–537,
545–546, 564, 568, 573

חטיבה 188 — 304–305, 311, 321, 362–363, 388, 351, 366, 531, 566
חטיבה 7 — 207, 304, 362, 364, 388, 394, 559
חיל־האוויר המצרי 27, 83, 97, 114, 159, 162, 196, 205, 236–237, 245, 273–274, 278–279, 294, 296, 310, 378, 381, 383
חיל האוויר הסורי 159, 195, 227–228, 236, 241, 245, 249, 256, 264, 278–280, 283, 303, 383, 389, 530, 553, 557
חיל הים 49, 123, 426
חלופות/חלופה 18, 68, 79, 81, 130, 158, 192, 226–229, 231, 234, 238, 245–246, 250, 253–254, 262, 265, 280, 312, 314–315, 326, 329, 351, 368, 378, 389, 395, 411, 437, 443–444, 449–450, 463–466, 469
חפ"ק 202, 207, 242, 274, 304, 311, 317–320, 323, 328, 344, 352, 355, 361–362, 365, 375, 430, 534, 539, 566–567
חמודון־פופאי 115–116
חצור 87, 157, 216, 326, 420, 448, 495, 500, 561
חקר ביצועים 126–127, 143, 338, 346, 422, 428, 463, 505, 535–537, 540, 545, 559, 564

ט

טולקובסקי דן 26–28, 34, 453, 495, 547, 564
טייסת 201 — 79, 87, 126, 318, 330, 384, 420–421
טייסת 'הדרקון המעופף' 332, 535
טייסת 56 'הזנב הכתום' 210, 288, 331, 368, 410, 418, 533–534, 563
טייסת 'העטלף' 65, 157, 207, 500, 521, 527, 535, 540, 564, 576
טייסת 'העמק' 284
טייסת 'העקרב' 300, 353, 495, 500, 567
טייסת 'הפטישים' 75, 211, 330, 422, 522, 535, 545, 558
טייסת הקרב הראשונה 28, 38, 237, 287, 522, 557, 560
טייסת־טייסות 6, 15, 26, 28–29, 37–38, 43, 48, 50–54, 64–65, 73–75, 78–82, 87, 89, 91, 95, 101, 103–107, 109, 116, 125–127, 146, 157–158, 162–163, 182–184, 205–208, 210–211, 215–217, 225–227, 229, 236–237, 241, 263–266, 272, 280, 284–286, 288, 291, 299, 300, 305, 316, 318, 320, 322–323, 326–327, 329–332, 336, 339–340, 343, 348, 353–354, 368–369, 372, 374, 380, 382–387, 390–393, 400, 402–405, 407, 409–410, 415–423, 425–426, 448, 489, 494–495, 497, 499–500, 505, 517, 521–522, 524, 527, 529–530, 533–536, 540, 542, 545, 554, 557–558, 560, 562–568, 576
טילי 'הוק'/סוללה 'הוק' 39, 47, 88, 150, 244, 272–273, 276, 288–289, 474, 487
טיל סא 7 סטרלה 104, 385
טיל 'סקאד' 158, 164, 175, 182–184, 525, 569
טיל 'קלט' 377, 389
טיל 'שרייק' 46, 154, 313, 332, 488
טילי קרקע־אוויר/טק"א 40, 44–46, 52–53, 62–64, 71, 75–76, 80, 83, 86, 88, 93, 98, 104, 113–114, 117–118, 149, 158, 191, 208–209, 214, 225, 244, 277, 291, 297, 316, 395, 423, 451, 476, 481
טכנולוגיה/טכנולוגיות 43, 81, 115, 117–118, 129, 138, 167–169, 244, 282, 327, 454
טל, ישראל (טליק) 86, 134, 136, 140, 144, 179, 190, 303, 328, 358, 360, 363, 381–382, 421–422, 429, 442,

444-445, 454, 509, 519, 528, 531,
537-539, 545, 549, 557, 565, 573
טקטיקה/טקטי 23, 25, 30, 33, 53, 61,
63, 68, 71-73, 95, 113-114, 125,
131, 153-154, 156, 166, 179-180,
186, 201, 236, 274, 278, 284, 306,
308, 312, 314, 382, 385, 406,
422-423, 424, 426, 465, 567

י

יארינג, גונאר 111
יחידת (ה)בקרה 211, 217, 227, 236,
238, 275-276, 279-280, 283-287,
292, 295, 316, 323, 330, 344, 362,
377, 522, 525, 529-530, 540, 556,
564-565, 568, 577
יחידת 848 – 102, 178, 339
יחסי כוחות 50, 89, 99, 131, 302, 304,
472, 482, 484
יערי, אבי 21, 123, 170-172, 184,
187, 193, 200-201, 302, 505,
513-517, 519-521, 531, 536, 565,
568, 574
ירדן 32, 41, 50-51, 56, 58-59, 68, 82,
93, 140, 171, 206, 315, 479-482
ירון, חיים 215, 387, 523, 544, 565
יריב אהרון 99, 105, 107, 189, 421,
464, 467, 501, 507, 518, 539, 551,
574

כ

כהן, אליעזר (צ'יטה) 126, 211,
274-275, 402, 418, 446, 499, 521,
574
כוננות 8, 25, 29, 31, 33, 38-39, 41,
49, 57, 78, 102, 121-125, 127-129,
131, 133, 137, 139-140, 142, 144,
147-149, 158, 160-161, 172, 177,
191, 198, 204-209, 211-216,
221-222, 227, 235, 240-243, 247,
251-254, 264-265, 267-270, 272,
274, 278, 280-281, 283, 285,
287-288, 302, 305, 338-341, 347,
381, 388, 393, 404, 415, 432, 434,
438, 443, 449, 522
כוננות 'כחול לבן' 49, 123-124, 128,
131, 133, 139-140, 144, 147, 158,
160-161, 191, 204, 251, 267, 438,
443
כוננות 'רותם' 31
כרושצ'וב, ניקיטה 78
כשל איסופי 193
כשל הערכתי/בהערכה 106

ל

לב, ארלוזור (זוריק) 146, 360, 366, 385
לוב 42, 50, 68, 99, 140, 162, 164,
175, 236
לוחמה אלקטרונית 39, 43, 45, 47, 58,
115, 117, 125, 153-155, 163, 227,
238-239, 248, 273, 292, 300, 319,
323, 329, 333, 369, 426-427, 458
לסקוב, חיים 34, 308, 533, 565, 575
לפידות, עמוס 420
לרנר, יונתן 108, 197, 337, 504, 515,
520, 536, 565, 568

מ

מאיר, גולדה 57, 69-70, 72, 78, 85,
90, 108, 110-111, 122, 131,
139-140, 171, 174-175, 190, 224,
226, 232, 248, 250-255, 257, 260,
277, 350, 412, 434, 436-437, 439,
446, 455, 466, 498-501, 504, 509,
526-528, 544, 547, 572, 574
מבצע 'בוקסר' 64, 76
מבצע 'הלם 2' 67
מבצע 'מוקד' 33, 51, 53, 151, 315
מבצע 'פריחה' 72
מבצע 'קווקז' 103, 501-504, 564, 569
מבצע 'רביב' 65
מבצע 'רודוס' 68
מדיני/מדיניות 8, 16-17, 29, 39-42,
54, 58-60, 63, 67-74, 77, 79, 83,
85-86, 99-100, 105, 108-112, 125,
128-129, 131-132, 134-139, 141,

148, 155, 160, 162, 171–172, 175,
180–181, 184–187, 199–200, 203,
207, 209, 223, 227–228, 231–234,
238, 243, 248, 250, 252–253, 258,
260–261, 263, 268, 273, 309, 313,
355, 368, 378, 383, 390–391,
393–394, 400, 407–413, 415, 417,
433–436, 438–439, 447, 452, 463,
465, 467, 469, 488, 490, 498, 523,
527, 549, 551, 576–577
מובארק, חוסני 271
מודיעין 8, 20–21, 32–33, 43, 47, 53,
61–63, 71, 73, 78, 95–96,
99–109, 117, 122–123, 125, 127,
142, 148–149, 156–157, 160, 162,
166–169, 171–173, 175, 177, 215,
217, 224–225, 227, 229–230,
235–238, 241, 243, 245–246, 249,
252, 259, 261, 263, 273, 275, 277,
279–281, 283–284, 293, 300,
302–303, 308, 319, 322, 326,
336–349, 351, 355–356, 359, 374,
376, 378, 383, 385, 388–389, 399,
403, 415, 417, 419, 422–423,
425–428, 434–435, 444, 449,
452–453, 455, 458, 464–467,
487, 499, 501, 503, 505, 512, 521,
528–529, 531, 533, 535, 537, 539,
544, 547, 553, 555, 560, 562, 568,
570, 577
מודיעין אווירי 187, 565
מודיעין טכנולוגי 427
מוסד 166, 174, 177, 188–189, 201,
257, 260–261, 263, 511, 515, 528,
564
מזג אוויר 90, 224, 226–227, 229–230,
293, 340, 343, 347, 389
מחלקת איסוף 178
מחלקת מבצעים 64, 79, 81, 91, 121,
125, 127, 146–147, 157,
194–195, 197–198, 206, 209–210,
212, 216–217, 221, 225–226,
228–230, 242, 246, 255, 262, 265,
280–281, 291, 293–294, 314, 319,
341, 343, 346, 349, 379, 382, 385,
407, 416, 421, 424–425, 434, 449,
451, 454–455, 500, 505, 507,
511–512, 515, 522–523, 530, 536,
546, 562–563, 566–568
מחלקת מודיעין 71, 157, 188,
197–198, 207, 209, 217, 229,
235–237, 242–243, 245, 263,
280–281, 322, 326, 337, 339, 344,
346–348, 355, 378, 383, 425, 434,
455, 499, 504, 515, 518, 529,
535–537, 559, 564, 568
מחלקת מחקר 106, 109, 123, 170, 173,
192, 194, 200, 346, 504–505, 514,
516, 520–521, 555, 558, 563–564
מחלקת ציוד 215–216, 386–387, 415,
496, 505, 523, 529, 536, 540–541,
543–544, 554, 559, 562–563, 565
מחקר ופיתוח 463
מטה כללי/מטכ"ל 16, 31, 45–46, 60,
72, 75, 80, 89, 98, 124, 130–131,
135, 139–141, 144, 147, 194–195,
205, 207, 231–232, 234, 262, 264,
268, 293, 295, 303, 306, 309–310,
342, 351, 360, 363, 375, 392, 394,
410, 421, 439, 441, 443–445, 447,
453, 475, 510–511
מטוס טו-16 – 31, 102, 275–276, 280,
389
מטוס יירוט 62, 64–65, 74–75, 82, 84,
96, 99, 101–102, 104, 106, 150, 152,
154, 157–158, 162, 183–184,
243–244, 274, 277–278, 285–287,
289, 313–314, 353, 378, 517
מטוס ללא טייס/מב"ט 47, 288
מטוס ללא טייס/'תלם' 488
מטוס מיג 17 – 64, 163, 276, 285,
287–288, 383, 389
מטוס מיג 21 – 30–31, 74, 77, 79, 94,
107, 163, 274, 383–384, 389, 517
מטוס מיג 25 – 94, 126
מטוס מיראז' 30, 38–39, 42, 44,

46, 50, 52, 66, 73, 78, 117, 146,
157–158, 162, 164, 175, 183, 207,
221, 236, 240, 256, 263, 268, 272,
284–286, 289–290, 323, 378, 386,
449, 456, 484, 500, 522, 564, 567
מטוס סוחוי 7 – 275–276
מטוס 'סער' 45, 67, 82, 149, 165, 231,
240, 264, 291, 295, 353, 432,
474–475, 479, 484, 529, 565
מטוס סקיהוק 40, 43–45, 48, 51–52,
73–74, 77–78, 80, 91, 95, 106, 117,
127, 163, 213, 215, 231, 240,
255–256, 259, 264, 268, 280, 286,
290, 299, 315, 317–318, 320, 322,
330, 332, 367, 380, 384, 426,
450–451, 474, 484, 490, 499, 542,
567
מטוס פאנטום 44–45, 48, 50–51,
61, 70–71, 73–83, 91, 102, 104,
116–117, 125–127, 129, 163, 165,
207, 213, 215, 232, 240–241, 255,
263–264, 267, 269, 272, 275, 281,
283, 286, 288–290, 318, 329, 331,
333–335, 343, 366–373, 412, 414,
418, 420–421, 426, 449, 451, 456,
474, 484
מטוס צילום 78, 126, 165, 208, 313,
347–348, 484
מטוס קרב 29, 43, 45–46, 48, 53,
67–68, 82–83, 98, 154, 162, 165,
182–183, 212, 215–216, 236, 284,
292, 295, 303, 390, 408–409, 411,
413, 432, 453, 472, 475, 478–481,
484–485, 490, 494, 533
מטוס תובלה 27, 45, 47, 51, 53, 56,
117, 125, 149, 154, 165, 212, 216,
295, 313, 414, 484–485
מטוס תקיפה 38, 40, 44, 50, 62,
64–65, 68, 77, 82, 94, 114, 125, 149,
183, 242, 254, 274, 286, 319, 378,
517
מטרות אסטרטגיות 160, 214, 231–233,
363, 507, 523–525, 576
מטרת/ות מלחמה 85, 92, 111, 129,
131, 136, 139, 143, 160, 162,
180–181, 183–184, 187–188,
190–194, 196, 200–203, 214,
231–233, 261, 302, 306, 310, 360,
363, 391, 408, 411, 433, 507–509,
518, 523–525, 556, 569, 572,
576–577
מילואים 14, 20, 26, 31, 33, 48, 55,
121, 123–125, 128, 135, 137, 150,
169, 174, 176, 187, 195, 201,
204–208, 211–212, 215, 217,
245–246, 249–250, 257, 261–269,
271, 279, 288–289, 295, 306, 312,
321, 352, 361–362, 375, 382, 404,
436–439, 442, 446, 449, 526, 539,
542–543, 545, 556, 563, 565
מכ"ם 27, 39, 44, 46, 48, 53, 67–68, 71,
77–78, 83, 94–95, 100, 102, 104,
115, 126, 153, 163, 168, 236, 238,
243–244, 273, 275–276, 287–289,
313, 331–335, 339, 346, 369–370,
387–389, 422, 431, 477, 484, 486,
488, 501, 524, 557
מכה אווירית מקדימה 139, 210, 251
מכה מונעת 267
מכה מקדימה 8, 16, 26, 125, 133,
137–142, 151, 223, 238, 241,
249–250, 257, 267–269, 341, 350,
486, 526, 545
מכה עוקבת 138
מכה ראשונה 138
מכה שניה 16, 138, 148, 267
מלחמת ההתשה 7, 15–16, 19, 33,
39–40, 43–44, 46–47, 49, 52–53,
56–88, 91–99, 102–103, 105–115,
117–118, 125–127, 129–130, 132,
135, 139, 147, 149, 151–152,
154–155, 157–159, 162–164, 175,
183–184, 186, 192, 194–195, 208,
211–213, 246, 273, 291, 295,
308, 312–314, 318, 323, 343, 347,
378, 386, 392, 405–408, 419–420,

429, 436, 438, 448-449, 457,
463, 471-472, 475-481, 483, 491,
498-504, 507, 541, 544, 556,
562-565, 567, 569, 574
מלחמת סיני/קדש 11, 27-28, 30-31,
54, 96, 100-101, 149, 151, 390, 392,
429, 438, 448, 468-469, 471, 473,
496, 551, 557, 561, 564, 571, 573
מלחמת ששת הימים 11, 15, 19, 25,
30-34, 37-40, 42, 45-46, 48-58,
60, 62, 79, 83-84, 87, 93, 95-98,
100-101, 109, 112, 114, 117, 128,
132-133, 135, 139, 146, 149,
151-153, 159, 162-164, 166, 176,
183, 196, 204, 207, 212, 216,
225-226, 228, 245-246, 252, 273,
307-308, 315, 332, 336, 376-377,
386, 390, 392, 408-409, 419, 425,
429, 438-439, 444, 458, 464, 468,
471, 473, 475, 483, 492, 497-498,
500, 503, 522, 535, 544, 551,
556-557, 563, 567, 572
(ה)ממשלה 10, 13, 16, 29, 31, 44,
46, 60, 67, 69-70, 72, 77-78, 81,
85, 87, 90, 105, 107, 109-111,
113, 118, 122, 130-131, 135-136,
139-140, 144, 147, 179, 186, 207,
221, 223-224, 226-227, 232-233,
241, 250-256, 258-262, 267, 280,
296, 302, 310, 366, 375, 392, 400,
411-412, 415-417, 432, 434-439,
441, 447, 466, 495, 507, 509-510,
524-528, 547, 550, 558-559,
569-570, 572, 575
מן, חגי 169, 172, 515, 528, 534, 536,
548, 565, 568
מנדלר, אברהם (אלברט) 211, 305
מסוק/מסוקים 37-38, 43, 45, 47, 51,
53, 56, 58, 65, 67-68, 82-83, 93,
117, 125-126, 149-150, 154, 165,
212, 216, 242-245, 274, 276-279,
282, 284, 287-289, 291-293, 295,
303, 311-313, 317, 329, 333, 376,
377, 381, 384, 392, 406, 432,
471-472, 474-475, 480, 484-485,
487, 490-493, 497, 512, 529-530,
541, 543, 552-554, 559, 565
מסוק אנפה 291
מסוק יסעור 53, 67, 206, 474, 484
מסוק סופר פרלון 484
מעבר ג'ידי 114, 130, 185-186, 190,
201, 257, 274, 276, 353, 355-356,
358, 361, 375
מעבר מיתלה 114, 130, 135,
185-186, 190, 201, 257, 261, 353,
356, 358-359, 361, 369, 371, 375
מעוזים – קו המעוזים 59-61, 67,
86, 90, 130, 134-137, 276, 287,
305-306, 308
מעצמות העל 58
מערך (ה)הגנה 47, 56, 74, 88, 90, 93,
97-98, 101, 105, 129, 152, 156, 159,
162, 186, 225, 229, 236, 244, 406,
458, 472, 477-478, 483
מערך/כי טילים 16, 48, 57-58, 91, 94,
96, 106, 113, 115, 118, 125, 129,
147, 150-152, 154, 158, 162, 165,
179, 187, 195-196, 212, 224, 302,
329, 363-364, 393, 416, 419, 450,
486, 490
מערכות נשק 7, 43-44, 47, 50, 54-56,
58, 69, 92, 117, 154, 167, 169, 285,
458, 463, 471, 475
מפקדת חיל־האוויר 14, 28, 45, 53,
65, 89, 96, 144, 146, 156, 182,
195, 197-198, 205-206, 208, 210,
212, 214-215, 226, 229, 232,
235, 241, 245-246, 253, 263, 265,
270, 272, 280-281, 287, 290, 293,
312, 316-317, 338, 341, 347, 350,
359, 361-362, 383, 386, 393, 400,
402, 404, 407, 412, 417-420, 423,
429-431, 434-435, 443, 451-454,
474, 496, 500, 511, 524, 538, 559
מצב משבר/משבר 10, 17, 41, 57,
147, 205, 290, 301, 311, 355,

363, 393, 413, 416, 418-419, 421,
433, 435-436, 438-439, 441-442,
452-453, 456, 463-469, 528, 551,
572, 574, 576
מקנמרה, רוברט 126-127
משחתת 'אילת' 102
משימות יסוד 149
מתקפה אווירית אסטרטגית 239
מתקפה אסטרטגית 160, 228, 231-232,
234
מתקפה מקדימה 9, 121, 139, 206,
223-224, 227, 229-230, 233, 235,
246, 248, 251-253, 256, 260, 328,
400, 416, 438-439
מתקפת מנע 16, 125, 138-139, 141,
245, 249
מתקפת נגד 133, 135, 180-181, 190,
202, 365, 372, 375, 521, 569

נ

נאצר, ג'מאל עבד אל 52, 59, 70-72,
77, 88, 94, 99-101, 103-104, 107,
110-112, 117, 175, 185, 498-499,
577
נבו, יהושע 531, 559
נחיתות אווירית 50, 97, 114, 117, 157,
273, 336, 363, 368, 377, 379, 390,
395, 419
ניקסון, ריצ'רד 41, 69-70, 252,
413-414
ניר, שלמה 207, 288, 316, 330, 488,
497, 522, 530, 534-535, 553, 566
נפט 40, 69, 133, 148, 202, 277, 477

ס

סא 2 — 80, 94, 153, 163-164, 299,
333, 345, 389, 483
סא 3 — 74-75, 77, 79-80, 87, 91,
94-95, 103-105, 129, 163-164, 294,
331-332, 336, 343, 345, 389, 483
סא 6 — 115, 117-118, 127, 152-153,
156, 164, 168, 175, 191, 195,
213, 215, 225, 236, 291-292, 294,
296, 326, 331-332, 337, 339-340,
342-344, 349, 423, 427-428, 483
סאדאת, אנוואר 42, 52, 59, 93, 103,
111, 129, 173, 175-176, 181,
184-191, 196, 199-201, 203, 232,
246, 261, 273, 277, 310, 413, 517,
520, 575
סאקל, עמנואל 21, 252, 445, 527,
532-533, 548, 566
סברון, רפי 317-320, 534-535, 537,
548, 566
סגן הרמטכ"ל (ראה: טל ישראל)
סובייטים 69-70, 73-78, 80, 86, 88,
94, 99-100, 102, 105, 107, 109-110,
113, 126, 129, 164, 172, 175, 204,
212, 251, 256
סודן 68, 99, 140
סטטוס קוו 132, 137
סיגינט 106, 168, 252
סיוע אווירי 8, 142-143, 311, 317-319,
349, 351-352, 363, 368, 380-381,
537
סיוע לכוחות היבשה 153, 155-156,
231, 235, 238, 242, 254, 264, 270,
284, 294, 309, 324, 330, 358, 389,
392, 457, 486
סיני (חצי האי) 26-28, 30-31, 37, 46,
51, 59, 70, 80-81, 86, 91, 93-94,
100, 111, 114, 126, 134-137, 149,
163-164, 166, 178, 183-188,
190-193, 198, 200, 202, 211,
225, 230, 232, 236-237, 243,
262, 272-274, 276, 278-280, 284,
288-289, 292-293, 295, 302, 310,
353-354, 361, 381, 383, 388, 402,
411, 440-441, 502, 516, 565
סיסקו, ג'וזף 105
סקוקרופט, ברנט 233, 251, 414,
526-527

ע

עברי, דוד 79, 123-124, 141, 144,
207, 216, 226, 265, 281, 290, 310,

313–314, 317, 365, 372, 378, 386,
400, 404, 409, 416, 425, 451, 454,
458, 505, 510, 521, 523, 528–531,
533–535, 537, 540, 542–546, 549,
551, 566, 569, 575
עדיפות אווירית 64, 72, 82, 230, 273,
377
עומק 7, 20, 26, 28, 30, 52, 62, 65–74,
76, 82–83, 91, 93, 97, 99, 102–104,
111, 125, 129, 132–135, 137, 139,
148–149, 158, 164, 167, 170, 178,
182–184, 188, 190, 206, 214, 225,
231, 236–239, 262, 273, 278, 310,
354, 356, 361–362, 378, 384, 438,
476–479, 481, 486, 502, 507, 525,
574
עומק אסטרטגי 26, 125, 132–133, 135,
139, 141, 167, 507, 574
עוצבה 306
עוצמה 15, 25, 54, 58, 128, 132, 143,
163, 165–166, 231, 269, 304, 382,
403, 408, 441–442, 467–468
עורף 61, 74, 128, 169, 177–178, 233,
257, 277, 302, 382
עזוז, אריק 206, 225, 284, 286, 329,
500, 511, 521, 524, 530, 535, 537,
542
(ה)עיסקה הצ'כית 101
עיראק 31, 41–42, 50, 99, 140, 162,
236, 328, 332, 383, 535, 563
עליונות אווירית 16, 30–33, 49–50,
56, 61–63, 68, 70, 72, 74, 76–77,
81–86, 88, 91–93, 97–99, 110–114,
116–118, 124, 133, 142–143, 145,
148–153, 159, 163, 181–187,
194–196, 202, 213, 228, 238,
248, 254, 278, 309–311, 315,
327, 336, 364, 375–376, 379, 382,
389, 394–395, 418–419, 425, 440,
443–444, 458, 476–480
עמיר, עמוס 195, 205, 209, 291, 326,
350, 395, 416, 425, 448, 451, 454,
505, 519, 522, 529–531, 535–538,
541–542, 544, 546–549, 566,
575
ענף הגנה 206, 212, 271–272, 280,
505, 523, 529, 562
ענף חקר ביצועים 143, 338, 346, 422,
428, 505, 535–537, 545, 564
ענף מצרים 180, 197, 202, 516, 521
ענף משולבים 126, 271
ענף סוריה 123, 171, 181, 200, 302,
505, 513, 536, 563, 565
ענף תקיפה 125, 127, 195, 205, 316,
343, 347, 406, 512, 563
ערבים 8, 13, 85, 97, 130–131, 133,
135, 137, 139, 141, 143, 145, 153,
156, 165, 204, 241, 251, 253–254,
256, 259, 262–263, 377–378, 384,
426, 445, 484, 516, 570

פ

פאוזי מחמוד 59, 103, 186
פורמן, גיורא 64, 97, 102, 125, 144,
147, 159, 205, 210, 226, 229,
242–243, 262–265, 271, 280–281,
284, 294, 324–326, 345, 347,
357–358, 382, 423–425, 428,
430, 450, 452, 454–455, 497–498,
501–502, 505, 507, 510–512, 515,
522–525, 529–531, 537, 541–542,
545–560, 563, 566, 568, 575
פיקוד דרום 55, 80, 123, 135, 141,
143, 178, 201–202, 238, 242, 264,
274, 294, 305–307, 311, 352–363,
365, 375, 382, 390, 416, 421, 429,
434, 443–445, 453, 498, 508, 510,
520–522, 524, 532–533, 538–539,
541, 548, 555–561, 563, 567,
569
פיקוד צפון 55, 123, 137, 144, 169,
200, 206, 242, 260, 264, 293, 295,
299, 302, 304, 311–312, 317–320,
322, 326, 328, 339–342, 349, 363,
366, 380, 390, 421, 439, 453,
468, 498, 508–509, 515, 528, 534,

536-537, 541, 552, 555-557, 560,
563, 565-566
פקודת אב 229, 234, 265, 269, 290,
393-394, 430
פקודת 'גיר' 137, 302, 509, 560
פקודת 'דוגמן' 9, 121, 124, 208,
216, 225-227, 230, 254, 299-300,
315-316, 320-321, 323-333,
335-339, 341-345, 347-349, 351,
354-355, 357-360, 367, 372, 384,
393, 395, 404, 417-418, 420,
423, 425, 427-428, 442, 445,
448, 450-451, 459, 472, 488-489,
511-512, 522, 535-538, 553,
558-559, 564-565, 568, 574-575
פקודת 'מוקד' 31, 33, 51, 53, 151, 315,
496, 560
פקודת 'נגיחה' 124, 227-228, 230,
254, 312, 392, 404, 524
פקודת 'סלע' 98, 137, 206, 302, 508,
560
פקודת 'שובך יונים' 55, 443, 445,
532-533, 561, 569
פקודת 'שריטה' 124, 126, 229-230,
265-266, 290, 394, 430, 449
פקודת 'תגר' 9, 124, 141, 155, 196,
216, 227, 230, 245, 254, 294,
299-300, 310, 313-315, 317, 321,
324-327, 329, 336, 347-348, 351,
416, 424-425, 427, 440, 446,
450-452, 472, 486, 488, 511-512,
522, 553, 575
פריגת, אליעזר 207, 521, 568, 576

צ

(ה)צבא (ה)מצרי 55, 59, 61, 65, 83,
85-86, 92, 129, 181-182, 185, 190,
196-197, 202, 236, 262, 277,
311-312, 358, 361-362, 391, 394,
441, 476, 478-479, 499
(ה)צבא (ה)סורי 172, 188, 225, 256,
300, 303, 305, 311, 313, 325,
337-338, 347, 380, 391, 446
צומת/צמתות החלטה 8-9, 204-205,
207, 209, 211, 213, 215, 217, 223,
226, 228, 248, 257, 262-263, 271,
290, 310, 313, 321, 350, 353-354,
359, 363, 421, 456, 469
(ה)צי (ה)סובייטי 73, 148
צידון, יואש (צ'אטו) 27, 333, 496, 576
צילום/תצלום 45, 47, 61, 65-66,
75, 78, 125-126, 164-165, 169,
172, 208, 216, 230, 236-237, 249,
266, 283, 287-288, 313, 328, 336,
338-343, 346-349, 351, 431, 451,
478, 484, 536, 562
צרפת/צרפתים 27-28, 33, 39-40,
42-45, 52, 58, 86, 91, 101, 105, 117,
149, 151, 471, 473

ק

קבוצת פקודות 211-212, 235, 263,
283, 386, 404, 518, 522, 529, 533,
542, 559-560
קביעת החלטות/החלטה 10, 14, 16-18,
63, 65, 88, 199, 203, 205, 214-215,
225-226, 235, 242, 245-246, 253,
255, 282, 293, 310, 326, 349, 351,
356, 359-360, 366, 394-395, 400,
404, 421, 432-433, 435-436, 438,
449, 456, 463-469, 549
קהיר 68, 70-72, 74-75, 78-79, 99,
104, 113, 118, 129, 152, 173, 211,
372
קו "בר-לב" 61, 67, 82, 89, 92, 130,
134-135, 306
קו הגבול 65, 88, 92, 118, 131-133,
135, 137, 139, 302, 305, 332, 333,
487
קו עצירה 131-132, 134-135, 366
קומינט 168
קונספציה 106, 113, 181-182, 194,
202, 208, 224, 455, 464
קוסיגין,אלכסיי 104-105
קיסינג'ר, הנרי 40-41, 69-70, 199,
219, 232-233, 248, 250-253, 256,

411–415, 523, 525–528, 544, 549,
558, 571, 576
'קלע' (שיטת הפצצה) 155, 237–238,
242, 244, 287, 294, 313, 329, 332,
372, 385, 388–389, 488
קיטינג, קנט 252
קרבות אוויר 62–63, 66, 76, 83–84,
95–97, 108, 118, 126, 151, 159, 239,
303, 372, 381, 472, 476, 481, 492,
539, 554

ר

ראס סודר 277, 287, 289, 360
ראש הממשלה 258–262, 267, 400,
411–412, 416, 432, 434–439, 466,
507, 509–510, 524–528, 550,
558–559, 569, 572
רבין, יצחק 31–32, 38, 69–70, 72, 432,
439, 468, 496, 499, 528, 547, 560,
571, 576, 579
רוג'רס, ויליאם 40, 69–70
רום, גיורא 95, 405, 425, 429, 501,
511, 529, 542, 545–546, 567, 576
רונן, רן (פקר) 65, 210, 255, 386, 499,
542, 549, 567, 577
רכבת אווירית 73, 213, 413–414
רמז, אהרון 495, 567
רמטכ"ל 439, 545, 554–555, 557,
559–561, 564–565, 567
רמשל"ט 358–360, 363–364, 366,
372, 375–377, 380, 399–400, 430,
441, 443, 445–447, 456, 495,
512, 523–524, 530–531, 534–535,
537–540, 542, 545, 547, 549, 562,
565
רמת דוד 243, 280, 285–286, 295, 322,
329, 360, 366, 380, 384–385, 440,
500, 540, 566–567
רמת הגולן 388–389, 394–395, 402,
427, 430, 439–440, 451, 483, 507,
530–531, 553, 559, 566, 569, 575
רפא"ל 115–117, 427–428, 496–497,
504, 546, 549, 570, 574
רפידים 48, 190, 201–202, 211, 223,
236, 274–276, 283, 287, 289, 291,
295, 353, 355–356, 359, 362, 402,
517, 521–522

ש

שאולי, סעד אלדין 498, 512, 517–518,
520, 529, 533, 539–541, 577
שארם א־שייך 28, 48, 68, 104, 188,
202, 274–275, 287, 388
שביט, אהרון (יאלו) 80, 410, 424, 500,
520, 542–543, 546, 567
שדואן 68, 104
שדה/שדות תעופה 30, 32, 48, 56,
66, 74, 79, 96–97, 107, 114,
150–151, 154, 156–159, 161–162,
212–213, 224, 226–228, 230, 232,
236, 241–242, 245, 250–251, 254,
263–264, 269–270, 273, 286, 299,
301, 310–315, 323, 327, 351–352,
376–379, 388–389, 393–394, 419,
449–450, 472, 487–488, 490, 492,
501, 517, 524, 540, 545, 557, 576
שומרון, דן 308, 533–532, 560, 567
שחיקה 33, 49, 64, 76, 109, 117, 165,
257, 306–307, 311, 358, 368, 379,
386, 390–391, 402, 407–412, 415,
441, 443, 446, 453, 475, 485, 489
שימור הכוח/עקרון שימור הכוח 30,
33, 238, 390, 408–409, 412, 422,
441–442, 542
שלו, אריה 123, 170–173, 191, 193,
197, 501, 514, 520–521, 526, 577
שלזינגר, ג'יימס 413–414, 544
שמואלי, עמיחי (שומי) 210, 386, 417,
463, 522, 542, 544, 567
שפר, שמואל (שטופר) 242, 355–356,
358, 361, 429, 538–539, 546, 567
שפריר 1 – 30, 46
שפריר 2 – 31, 46
שר הביטחון 156, 174–175, 191, 195,
197, 204, 224, 226–227, 232,
234, 246, 249–251, 253, 257–261,

263, 267–269, 279, 281, 283–284,
291, 295, 305, 318, 320, 322–324,
327–328, 350, 358, 360, 364, 366,
375, 380, 395, 400, 410–411, 421,
426, 432, 434–435, 437–442, 447,
453, 497, 500, 508–511, 527, 535,
540–541, 552, 574
שדון, אריאל (אדיק) 80, 123, 135, 144,
189, 308, 321, 353, 361, 375, 381,
421, 442, 510, 533, 541, 550, 557,
561, 569
שריג, יוסי 71, 106, 108, 499–501,
504, 567
שרידות 142
שריון 26, 42, 65, 80, 113, 136–137,
162, 180, 185–187, 189–191,
201–202, 207, 212, 230, 236, 239,
242, 252, 259, 266, 286, 293, 296,
299, 301–307, 310–311, 317–318,
322–324, 336–337, 341, 356–357,
360, 362, 364, 368, 370, 379–381,
384, 387–388, 429–430, 433, 445,
447

ת

תא רמשל"ט 11, 62, 78, 108, 221–222,
232–233, 235, 243, 279, 281–284,
290, 299, 321–322, 324, 327–328,
330, 335, 342–344, 346–348, 350,
353–354, 356–360, 363, 375, 377,
380, 399–400, 430, 441, 443, 447,
456, 495, 512, 523–524, 530–531,
534–535, 537–540, 542, 545, 547,
549, 562, 565
תהילה, אילן 172–174
תכנית רוג'רס 40–41, 70, 77, 81, 111
תורת לחימה 30, 89, 95, 98, 125–127,
147, 153–154, 160, 170, 213, 234,
288, 307–308, 311, 339, 387,
419, 424–425, 429–430, 533, 537,
550–551, 561, 573
תותחים נגד מטוסים/נ"מ 9, 28, 47,
64–65, 76–77, 83, 88, 94, 104, 150,
154–155, 163, 189, 206–207, 221,
230, 244, 271, 274–275, 287, 291,
295, 299, 310–315, 321, 323, 327,
329–330, 332–333, 336–338, 348,
351–353, 358, 370–371, 387–388,
393, 403, 409–410, 420, 422–423,
427, 450, 473, 476–479, 488–490
תכנית התעצמות 'אופק א' 143,
497–498, 510, 512, 552–553, 559
תכנית התעצמות 'גושן ב' 49, 475, 497,
512, 552–553
תכנית התעצמות 'מכבי' 510
תל־נוף/עקרון 128, 210, 242, 255, 355,
373, 386, 404, 455, 522, 542, 549,
559, 576
תמונת מצב 63, 109, 148, 168, 178,
186, 246, 253, 259, 265, 268,
280–282, 293–294, 305–306,
310–311, 322, 341–342, 348,
353, 356–357, 359–363, 416, 430,
435, 440–441, 443–446, 453, 455,
464–466, 469
תעלת סואץ/תעלה 7–8, 44, 52, 55–56,
60–61, 63–65, 67, 72, 74–77, 80–82,
85–87, 89–92, 103, 107, 109–115,
117–118, 124, 129–130, 132–136,
144, 151–152, 155, 163, 180,
183–186, 188, 190–191, 194, 196,
202–204, 211, 229–230, 236–237,
242, 244, 252–253, 257, 266,
272–274, 283, 286–287, 289, 294,
301–302, 305–306, 308, 310–312,
317, 332, 341–342, 352–354, 356,
360, 362–365, 367–371, 375, 381,
385, 387–389, 394–395, 421, 425,
429–430, 441, 445, 447, 451,
477–478, 483, 486, 498, 501,
503–504, 511–512, 517, 520, 529,
532–533, 539–541, 560, 577
תפיסה אופרטיבית 61, 308
תפיסת (ה)ביטחון 25, 33, 128, 132,
138, 147–148, 167, 303, 444, 495,
507

תפיסת הפעלה 91, 125, 150, 159, 409, 507
תצורה/ת מטוסים 44, 238–240, 254, 264, 270, 386
תקיפת טילים 8–9, 154, 152, 155–156, 195, 212, 214, 226, 228–230, 245, 254, 291, 311, 313–314, 317, 322, 324, 328, 331, 336, 343, 349–350, 353–354, 358, 378, 383–384, 393, 418, 423–425, 428, 440–441, 445, 450, 459, 472, 486, 488, 549, 561
תקיפת שדות תעופה 30, 32–33, 51, 56, 96–97, 124, 147, 150–151, 157–159, 224, 227–228, 230, 241–242, 245, 250–251, 255–256, 263–264, 267, 269–270, 286, 310–311, 313, 315, 378, 449, 472, 487–488, 490, 492, 501, 524, 540, 545, 557, 576
תרבות אופרטיבית 31, 33, 106
תרבות אסטרטגית 8, 182, 198–200
תרבות מבצעית 16, 25–26, 32–34, 72, 307–309, 409, 416, 419, 433, 452, 454, 533, 547, 551, 576
תרבות מצרית 200
תרגיל 'איל ברזל' 55–56, 135, 141, 143–144, 498, 508, 510, 559
תרגיל 'מהלומה' 141

"שני נושאים הם הקריטיים והחשובים ביותר שקרו לחיל האוויר במלחמת יום כיפור:
1. חשיבה מוטעית של מפקד חיל האוויר, בני פלד, לקראת מלחמת יום כיפור ותוך כדי הימים הראשונים של המלחמה.
2. הפעלה שגויה של חיל האוויר כתוצאה מהחשיבה המוטעית הזו.
כל היתר היה פועל יוצא מכך."

אלוף מוטי הוד, מפקד חיל האוויר בעבר

- מדוע בזבז חיל האוויר את עוצמתו ברגע פתיחת המלחמה?
- מדוע לא הופעלה תוכנית למתקפה אסטרטגית מקדימה על צמתות השלטון והצבא המצרי והסורי בבוקר השישה באוקטובר?
- מדוע לא ניסו בכירי החיל לשנות את החלטותיו השגויות של מפקד חיל האוויר בשלושים השעות הראשונות למלחמה?
- מדוע נכשלו שתי המתקפות הגדולות נגד הטילים בבוקר היום השני למלחמה?
- מדוע נוצר משבר אמון עמוק בין מפקדי חיל האוויר לבין הטייסים הלוחמים שחירפו נפשם מול מערכי הטילים המאיימים?
- מדוע כשל חיל האוויר, שהיה דרוך ומוכן לקרב, במשימות עיקריות בפתיחת המלחמה?

30 שעות באוקטובר מתמקד בהחלטות האסטרטגיות ובהפעלת חיל האוויר בשלושים השעות הראשונות למלחמת יום כיפור, שבמהלכן הופלו 28 ממטוסי חיל האוויר הישראלי ו-32 נפגעו קשה, ודן בהשפעת ההחלטות האלה על תוצאות המערכה לבלימת צבאות סוריה ומצרים ועל המערכה נגד סוללות הטילים ברמת הגולן ובתעלת סואץ. הספר, שמסכם שנים רבות של מחקר יסודי, עושה חשבון נפש נוקב ומצביע על האחראים למפלות, לשחיקה ולאבדות. אך גם להצלחות. והיו כאלה.

שמואל גורדון, אלוף משנה במילואים, לחם כטייס פאנטום במלחמת יום כיפור. בתפקידו האחרון היה מפקד מוצב השליטה המרכזי של חיל האוויר במלחמת לבנון הראשונה. בעל תואר דוקטור למחקרים אסטרטגיים, ביטחון לאומי ויחסים בינלאומיים. קיבל [illegible] יצחק שדה ובן-גוריון לספרות ביטחונית, ואת פרס כרמון למחקר בתחום הביטח

ספרית מעריב

דאנאקוד: 115-1953
מחיר מומלץ: 98 ש"ח